14080

ARCHIVUM
RÁKÓCZIANUM

I.
Had és Belügy
XI.

N. M.

Arch. 14080
480

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM

II. RÁKÓCZI FERENC LEVÉLTÁRA

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA

ELSŐ OSZTÁLY: HAD- ÉS BELÜGY

XI.

BUDAPEST, 1935
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

M. N. MÚZEUM KÖNYV-TÁRA

II. RÁKÓCZI FERENC ARCKÉPE

FESTETTE MÁNYOKI ÁDÁM 1705-BEN

II. RÁKÓCZI FERENC LEVÉLTÁRA

HAD- ÉS BELÜGY

XI.

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM

II. RÁKÓCZI FERENC LEVÉLTÁRA

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA

ELSŐ OSZTÁLY: HAD- ÉS BELÜGY

XI.

BUDAPEST, 1935
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

II. RÁKÓCZI FERENC FELSÉGÁRULÁSI PERÉNEK TÖRTÉNETE ÉS OKIRATTÁRA

KÖZZÉTETTE,
TÖRTÉNETI BEVEZETŐ TANULMÁNNYAL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

DR LUKINICH IMRE

I. kötet.

BUDAPEST, 1935
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

R 2

14.080/I. 11.

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1935 év 10745 sz.

R 1965

II. RÁKÓCZI FERENC FELSÉGÁRULÁSI PERÉNEK TÖRTÉNETE 1701

ELŐSZÓ.

Rákóczi Ferenc felségárulási perének története azon problémák közé tartozik, amelyek mindezideig megoldásra vártak. A per iratai nem voltak ismeretesek; erre vonatkozólag eddig jóformán csupán Rákóczi Önéletrajzának szűkszavú adatkészlete volt az egyetlen forrás, amelyből meríthettünk. Pedig a per anyagának ismerete nem közömbös Rákóczi későbbi szerepének igazságos megítélése szempontjából. Innen van az, hogy a Magyar Történelmi Társulat már 1871-ben megbízta *Szabó Károly* egyetemi tanárt, hogy a bécsi titkos levéltárban, esetleg a bécsújhelyi városi levéltárban kutasson a per-akták után. Kutatása eredménytelen volt,[1] miként eredménytelen maradt *Arneth Alfréd*nak a volt bécsi házi-, udvari- és állami levéltár egykori igazgatójának hasonló irányú fáradozása is a vezetése alatt álló levéltárban.[2] Hasonló eredménytelenséget állapított meg négy évtized mulva *báró Hengelmüller László*, Rákóczinak érdemes történetírója is, aki szintén rendszeres nyomozásokat végeztetett ez iratok után a bécsi állami- és a bécsi hadi-levéltárban. Végre azután évekkel előbb *Baranyai Béla* debreceni egyetemi tanár megtalálta a per-akták egy részének egykorú hitelesí-

[1] Századok, 1871. 277. és 430. l.

[2] *Thaly Kálmán:* Gr. Bercsényi-család. II. k. (Budapest, 1887.) 293. l.

tett másolatait a bécsi Hofkammer-Archiv[3] irataiban, más részének újabbkori másolatait pedig a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában őrzött Podhraczky-gyüjteményben én találtam meg a közelmultban. Minthogy Baranyai Béla t. barátom készségesen rendelkezésemre bocsátotta a kérdésre vonatkozó levéltári anyagot, — amiért fogadja ezúton is legőszintébb köszönetemet, — lehetővé vált, ha vázlatosan is, megírni Rákóczi felségárulási perének hiteles történetét.

Legyen szabad végül hálás köszönetet mondani *Károlyi Árpád* tiszteleti tag úrnak, aki a kéziratot átnézni és nagybecsű észrevételeivel engem támogatni kegyes volt.

Budapest, 1935 április 8-án, Rákóczi Ferenc halálának kétszázadik évfordulóján

dr. Lukinich Imre,
a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagja.

[3] Franz Rákóczi und sein Kampf. Stuttgart, 1913. I. k. 70. lap.

I. FEJEZET.

Rákóczi a „született forradalmár". Rákóczi személyes sérelmei. A tokaj-hegyaljai zendülés 1697. Rákóczi a válaszúton. Grőf Bercsényi Miklós szerepe. A spanyol örökösödési háború és az európai helyzet. A francia támogatás gondolata. Bercsényi memoranduma.

Az 1697-i tokaj-hegyaljai zendülésnek két fontos tanulsága volt Rákóczi Ferencre nézve. Az egyik, hogy uradalmain élő jobbágysága hűségesen ragaszkodik az ő személyéhez és törvényben biztosított jogai természetes védelmezőjének tekinti. A másik, hogy a bécsi udvar teljességgel nem bízik benne, sőt megbuktatására törekszik. Ennek a ténymegállapításnak szükségképen hatással kellett lennie Rákóczi jövő magatartására. S valóban, Rákóczi politikai életében az 1697-es esztendő határt jelent: bevégződését egy idáig egyoldalúan, de hasztalanul erőszakolt békülékeny és politikamentes életformának s kezdetét a magyar politikai életbe való aktív bekapcsolódásnak.

Rákóczit Bécsben született forradalmárnak tartották. Egy olyan család tagjának, mely az uralkodóházzal és kormányával szemben nemzedékeken keresztül következetesen ellenállást tanúsított, melynek kebelében tehát a forradalmi hajlam nemzedékről-nemzedékre szálló örökletes tulajdonságnak volt tekinthető. A lelki átöröklésben való hit azonban nem volt egyedül csak a császári politika irányítóinak jellemzője. Közmeggyőződés volt az, aminek *Hoche Márton* jogi doktor, a császári udvari kamara tanácsosa és Rákóczi felségsértési perében a vád képviselője is kifejezést adott, midőn Rákócziról megállapította: „Ist allzubekannt, dass der Herr Beklagte ex rebelle progenie herstam-

met."[1] Ugyanekkor *Radonay Ignác Mátyás* pécsi püspök meggyőződéssel hangoztatta a forradalmi hajlam átöröklődését személyeknél és családoknál egyaránt: „Qui semel rebellis — írta a császárnak —, rarissime vel nunquam est amplius fidelis."[2] A forradalmak természetrajzáról szóló azon történetbölcseleti mű, mely *Axtelmeier* tollából 1706-ban jelent meg Augsburgban, s a forradalmi hajlamosságot nemcsak egyénekben és családokban, hanem nemzetekben is kutatta, a magyar nemzetről megállapíthatni véli, hogy az annyira hajlik a forradalmakra, hogyha ő — úgymond — az összes magyar forradalmak történetét meg akarná írni, akkor kénytelen volna egy nagy könyvet írni.[3] Ugyanez az Axtelmeier Rákócziban, Zrinyi Péter unokájában határozottan felismeri az uralkodóház iránt való született, vagyis örökölt gyűlöletet,[4] amiben tehát Hoche és általában az akkori jogászok álláspontját vallotta.

Ilyen közfelfogás mellett meg lehet értenünk a bécsi udvarnak Rákóczival szemben kezdet óta elfoglalt bizalmatlan és elfogult álláspontját is. Azok, akik a kormány politikáját irányították, csak az akkor élő büntetőjogi doktrinák szerint gondolkodhattak és cselekedhettek. Innen van az, hogy ítéleteikben zsinórmértékül fogadták el azokat a büntetőjogi elveket, melyek szerint pl.: „liberos etiam infamia paterna comitatur"[5] s számolni kell az atyai bűnök átöröklésének tényével.[6] Az udvar kezdettől fogva ebből a szemszögből figyelte

[1] Eredetije Hofkammerarchiv. Hungarn, 1702. júl.

[2] 1701 május 16-i levele I. Lipóthoz. Eredetije Orsz. levéltár. Kanc. lt. Litterae privatorum. 1701. nr. 362.

[3] „Wann wir alle Rebellionen der Hungarischen Nation, die sehr zu denen Unruhen geneigt ist, erzehlen wolten, so müsste ein grosses Buch werden." *Axtelmeier:* Schaubühne der Rebellionen und Aufrühren. Augspurg, 1706. 316. l.

[4] „Die Feindschaft gegen das hohe Kaiserliche Ertzhaus angebohren und die Rach vindicta sangvinis zu sein schiene." Id. mű 319. l.

[5] *Ben. Carpzovii:* Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium. (Lipsiae et Francofurti. 1695.) I. p. 255. (De poena criminis laesae majestatis. 98.)

[6] „Filii vero ejus, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus *paterni, hoc est haereditarii criminis exempla*

és vizsgálta Rákóczi egyéniségét és cselekedeteit s ezért sohasem hitt azok őszinteségében.[7] Rejtett célokat és leplezett hatalmi, sőt talán éppen forradalmi törekvéseket vélt látni mindannyiszor, valahányszor Rákóczi igényekkel, sérelmekkel, vagy kívánságokkal állott elő. Ez a magyarázata annak a rideg, visszautasító magatartásnak és annak a nem is igen leplezett ellenszenvnek, melyet Rákóczival szemben tanúsítottak. Íme néhány jellemző eset.

Mikor I. Lipót 1694 március 9-én Rákóczi Ferencet nagykorúsította, a nagykorúsító oklevélben róla csak mint „néhai felsővadászi Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem fiá"-ról emlékezett meg, anélkül, hogy rangját és címét közelebbről meghatározta volna.[8] A *cím- és rangkérdés*nek ezen függőben tartása szándékosan, azon felfogás alapján történt, hogy a Rákóczitól igényelt hercegi cím csak a tényleg uralkodó erdélyi fejedelmeket illeti meg, de nem illeti meg az időközben megszűnt erdélyi fejedelemségben valamikor uralkodó fejedelmek most élő utódait.[9] Rákóczi a cím- és rangkérdés ilyen elintézésében nem nyugodhatott meg és pedig annyival kevésbbé, mert magát mély meggyőződéssel „Erdély szabad fejedelmei örökösé"-nek tekintette[10] s főleg, mert

metuuntur) a materna, vel avita, omnium etiam proximorum hereditate" etc. Justiniani Codicis lib. XI. tit. VIII. Ad legem Juliam Majestatis. (Corpus iuris civilis Romani. Lipsiae. 1720. kiadás p. 384.) Erre a tételre hivatkozik *Axtelmeier* is : i. m. 319. l.

[7] Rákóczi Önéletrajza. Ford. *Domján Elek*. (Miskolc, 1903.) 45. l. Savoyai Jenő hg. mindvégig meg volt arról győződve hogy Rákóczi sohasem volt őszinte az udvarhoz. V. ö. 1729 nov. 16-i, Wackerbarth szász követhez intézett levelével. *Arneth A. :* Prinz Eugen von Savoyen. I. (Wien, 1858) 226—27. és 469. l.

[8] Az okiratot részben magyar fordításban közli *Thaly Kálmán :* II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága. Pozsony, 1882. 204. l.

[9] „Einige meine und meines Hauses Missgönner mir anjetzo quaestionem status dahero moviren wollen, als wan in dieser fürstlichen Dignität sie alleine regierende Fürsten in Siebenbürgen gestanden und nach deme dieses ihnen entzogen werden, die successores sich solcher Dignität auch weiters nicht praevaliren können." 1694 okt. 10-i levele a brandenburgi választóhoz. (Másolata a berlini áll. ltárból M. T. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében.)

[10] Önéletrajza. 74. l.

a császári ház miniszterei és az udvarban érvényben lévő spanyol szertartási előírásokhoz mereven ragaszkodó hivatalnokok csak a grófi rangúak közt jelölték ki a helyét és lekicsinylésöket tüntetően éreztették vele.[11] Rákóczi kénytelen volt éveken át küzdeni hercegi rangjának elismertetéséért és felesége befolyásos rokonságának támogatásával is csak annyit tudott mindössze elérni, hogy a császár 1697-ben őt személyileg elismerte ugyan a római szent birodalom hercegének, ezt a címet és rangot ellenben utódaira már nem volt hajlandó kiterjeszteni.[12] Az udvarnak a címkérdésben tanúsított ezen merevsége annál kirívóbb s Rákóczira nézve annál sértőbb volt, mert egyébként a császár a hercegi cím és rang adományozásában nem volt túlságosan szűkkeblű[13] és csak épen Rákóczival szemben mutatkozott hajthatatlannak.

Megalázó volt Rákóczira nézve az a bánásmód is,

[11] Rákóczinak 1701 június 20-i vallatási jegyzőkönyvében olvassuk a következőket: „Ob er sich nicht beklagt, in was vor einen Stande gerathen, in dem, obschon er Ihro Kaiserlichen Maiestät selbst verwandt, auch der mündeste Minister bei Hof ihn kaum anschaue." (Egykorú másolata Hofkammerarchiv. Hungarn. 1702.) — L. azonfelül *Franc. Wagner:* Historia Leopoldi Magni etc. II. (Augustae Vind. 1731.) p. 737. A Theatrum Europaeum (XVI. Frankfurt, 1717. 60. l.) a címkérdésben látja egyik főokát annak, hogy Rákóczi később az udvar ellen fordult.

[12] A kérdés története *Thalynál:* i. m. 270—300. ll. és *Márki Sándor:* II. Rákóczi Ferenc. I. k. (Budapest, 1907) 138—39. ll. Hivatalos okirat mindamellett nem ismeretes Rákóczi hercegi rangjáról. A kérdés tisztázása végett további kutatások szükségesek, talán a bécsi Staatsarchiv „Reichshofrat" és „Mainzer Erzkanzlerarchiv" anyagában.

[13] Anélkül, hogy teljességre törekednénk, felemlítjük, hogy I. Lipót uralkodása alatt az örökös tartományokból és Magyarországból a következő családok, vagy azok egyes ágai emeltettek hercegi rangra: Dietrichstein (Gundacker ága), Fürstenberg, Schwartzenberg, Oettingen, Portia, Esterházy stb. V. ö. *Hübner's*, Genealogische Tabellen (1712) adataival. A császár 1695 január 30-án Brankován Konstantin havasalföldi vajdának és utódainak is római szentbirodalmi hercegi címet adományozott (*Engel J. Chr.*: Geschichte der Moldau und Wallachey. I. Halle, 1804. p. 304.), pedig a vajda politikája legalább is bizonytalan volt a karlovici békekötést megelőző években s ebben az időben semmiképpen sem volt a Habsburg-dynastia meggyőződéses hívei vagy szövetségesei közé számítható.

melyet az udvar részéről *házasságkötése miatt* tapasztalt. Bár Rákóczit 1694 március 9-én a császár nagykorúsította, ugyanazon év szeptember 25-én Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnővel kötött házassága mindamellett nagy visszatetszést keltett az udvarban, mert ott a Rákóczi-háznak a Bourbonokkal sógorságban álló hessen-rheinfelsi fejedelmi házzal való rokoni kapcsolatát politikai szempontból nem látták kívánatosnak.[14] Mikor tehát Rákóczi feleségével együtt Bécsbe visszaérkezett, a császár őt a „tudta és engedelme nélkül kötött" házassága miatt házi fogsággal büntette, feleségét pedig, aki a szokásos bemutató kihallgatásra jelentkezett, a császárné napokon át nem fogadta s mikor végre fogadta, a kihallgatás Rákóczi személyének tüntető kikapcsolásával folyt le.[15]

Amikor Rákóczi évtizedek mulva megfogalmazta önéletrajzát, még mindig élénken emlékezett vissza arra, hogy mennyire sértette akkoriban önérzetét az udvarnak ez a megalázó eljárása.[16] Ezzel az udvari körök is tisztában voltak s meg voltak arról győződve, hogy Rákóczi a szenvedett személyes sérelmeket nem fogja elfelejteni. Épen azért feltételezték róla, aki 1696 nyara óta huzamosabb ideig tartózkodott magyar-

[14] Rákóczi maga írja Önéletrajzában, hogy a házasság megkötésében „leginkább politikai okok vezérelték". (47. l.)

[15] „Aus Ihro Kais. Maiestät gnädigsten Befehl ist heint bei Ihro Eminenz dem Herrn Cardinal Colonits, praesentibus Fürsten von Ditrichstain, gr. Kinsky, Windischgrätz und Buccellini consultirt worden, dass Ihre Maiestät die Kaiserin des Raggozi Gemalhin, so eine gebohrne Landgräfin von Hessen, mit der Audienz noch einige Tage aufziehen sollen, damit ihme Raggozi hierdurch gezaigt werde, dass er wider den Respect gehandelt, sich in so fürnehme Alliance ohne Kais. vorhergangenen Consens und Erlaubnus einzulassen, welches er non obstante obtenta venia aetatis hätte thuen sollen. Es ist ihme also zu Erzaigung des Kais. Missfallens ein Hausarrest durch die Hungarische Canzlei auf vorhergangene Intimation von der Österreich. Hofkanzlei auferlegt worden, welchen aber Ihre Kais. Maiestät auf sein unterthänigstes Bitten in vigilia Sancti Leopoldi eben durch obigen Weg aufheben lassen. Wie dan seine Gemahlin auch hernacher bei Ihro Maiestät der Kaiserin eine private Audienz allein gehabt." 1694, 2. Novembris. (Staatsarchiv : Hof-Protocollum in ceremonialibus, 1692—1699. p. 163—64.)

[16] Önéletrajza 52. l.

országi birtokain, hogy igyekezni fog, mint afféle született forradalmár, sérelmeit alkalomadtán valamilyen formában megtorolni. Ezért ettől fogva *állandóan figyeltették* a birtokain, vagy azok közelében állomásozó katonai paracsnokságok által,[17] melyek azután a vett utasítások értelmében észleleteikről időnkint jelentéseket küldözgettek az udvari hatóságoknak. Bár Rákóczi abban a tudatban, hogy mindenünnen figyelik, még megyei közigazgatási ügyekkel sem foglalkozott, pedig erre, mint Sáros megye örökös főispánjának, joga lett volna, sőt felette óvatos volt az emberekkel való érintkezésben is, mégis olyan furcsa hírek kezdtek róla keringeni, hogy *gróf Carabelli* eperjesi katonai parancsnok szükségét látta Rákóczit nemcsak a magyar udvari kancelláriánál, hanem a császári ház minisztereinél is feljelenteni. A kancellária a feljelentést másolatban közölte Rákóczival és egyúttal őt haladéktalanul igazolásra is felszólította. Rákóczi a különben alaptalan feljelentés miatt nem késett kérdőre vonni az eperjesi parancsnokot, aki azonban kijelentette, hogy a feljelentés akarata és szándéka ellenére bécsi ügynöke által történt.[18]

Ilyenek után meg lehet tehát értenünk, hogy mikor alig néhány héttel a Carabelli-eset után kirobbant a tokaj-hegyaljai zendülés néven ismert parasztforradalom, Rákóczi valósággal elmenekült ősi birtokairól és sietve Bécsnek vette útját, hogy ezzel is bizonyságát adja annak, hogy semmi köze sincs a forradalomhoz. A Rákóczi részéről mutatott ezen loyalitás azonban nem bizonyult eredményesnek. Bécsben a Carabelli-féle jelentések hatása alatt csak fenntartással fogadták Rákóczi önigazolási törekvéseit, utóbb azonban, midőn befutottak a forradalom leverésére kiküldött császári haderő parancsnokának, Vaudemont hercegnek jelentései a haditanácshoz, ezek alapján egyenesen bizonyítottnak látták a kapcsolatot Rákóczi és a forradalom között, nemcsak azért, mert a forradalom központja az ősi Rákóczi-birtok : Sárospatak volt, hanem

[17] Önéletrajza 53. l.

[18] Rákóczi levele 1697 április 2-ről a magyar udvari kancelláriához, melyhez mellékelve van a Carabellinek Szirmay István előtt tett nyilatkozatáról felvett jegyzőkönyv, Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Litterae privatorum. nr. 218. (1697.)

azért is, mert a parasztok Rákóczi ingóságait megkímélték s csak a császári katonaság ellen támadtak. *Gróf Nigrelli* kassai katonai parancsnok őszintén megmondta Rákóczinak, hogy Vaudemont táborában azt beszélik róla, hogy jobbágyai az ő engedelméből és tanácsára fogtak volna fegyvert, azért is kímélték meg ingóságait. *Gr. Kinsky Ulrik* pedig, aki ebben az időben az első miniszter szerepét vitte Lipót császár mellett, s aki sohasem titkolta, hogy gyűlöli a Rákóczi-házat, egyenesen szemébe vágta Rákóczinak, hogy „nem ismeretlen az udvar előtt a császár ellenségeivel való levelezése és összejátszása, írott bizonyítékok sem hiányoznak, melyek alapján bebizonyítható, hogy tudomással bírt, sőt szítója volt jobbágyai lázadásának.[19] „Ilyen bizonyítékok azonban természetesen nem voltak, ezért is menekülhetett meg Rákóczi ez alkalommal a börtön elől, bár történtek intézkedések arra vonatkozólag, hogy hiteles kompromittáló adatok felbukkanása esetén azonnal elfogattassék.[20]

Rákóczit, akinek lelkében már idáig is felhalmozódtak a személyes sérelmek, az 1697-es események *új elhatározások* elé állították. Mindenekelőtt revideálni kellett eddigi alkalmazkodó politikáját, melyet sok tekintetben túlzásba is vitt (pl. udvartartásában, a társas érintkezésben, uradalmainak csereképen való felajánlásában stb.),[21] mert nem tagadhatta, hogy azzal távolról sem érte el célját. Az udvarnak és az udvari köröknek bizalmatlanságát nem sikerült eloszlatnia, sőt éppen ellenkezőleg, arról kellett meggyőződnie, hogy „a miniszterek előre megalkotott véleményei megdönthetetlenek.“[22] Most már világosan látta, hogy az eddigi úton nem haladhat tovább és ha egyáltalában gondol még közéleti szereplésre, akkor annak terét és lehetőségét, eddigi kísérletezéseivel ellentétben, otthon kell keresnie, ahol a Rákóczi-név fogalmat jelent s ahol e név viselőjének személyét nem takargatott szeretet és tisztelet övezte[23] nemcsak a nemesség, hanem a

[19] Önéletrajza 62. l.
[20] Önéletrajza 71. l.
[21] Önéletrajza 67. l.
[22] Önéletrajza 67. l.
[23] Önéletrajza 45. l.

parasztság körében is. A tokaj-hegyaljai zendülés valóban bevilágított a nép Rákóczi-váró lelkébe s ezt Rákóczi Ferenc is megérezte. Így lett az 1697-es esztendő, mint arra már reámutattunk, határév Rákóczi politikai életében. Rákóczi a forradalom útjára lépett.

Mindaddig, míg Rákóczi Bécshez kívánt igazodni, sőt legfőbb életcéljául az udvar és az udvari körök jóindulatának és bizalmának megnyerését látszott tekinteni, magyarországi tartózkodását lehetőleg rövidre szabta. S ha mégis huzamosabb időt volt kénytelen magyar földön eltölteni, mint pl. 1696—97 telén, akkor feltűnően kerülte a magyar nemesi társadalommal való közvetlen és gyakori érintkezést. Itt viszont értetlenül állottak vele szemben. Egy Rákóczi-ivadék, aki nem tud magyarul és nem titkolja, hogy a magyar nyelvet nem is akarja megtanulni; aki állandóan idegen viseletben jár, keresi a császári tisztek társaságát, akik Rákóczi német jellegű udvarában teljesen otthonosak mozogtak s ugyanakkor úgyszólván tudomást sem vesz arról, hogy vannak magyar urak is, akiknek fáj és akiket sért és megaláz az ő modora.[24] Egy ilyen Rákóczival szemben természetesen zárkózottak maradtak a magyar urak és soha szóba sem hozták előtte a magyar ügyeket. Rákóczi 1697 után már több időt töltött uradalmain és eddigi tartózkodó magatartásával ellentétben, már kereste az érintkezést a számottevő magyar urakkal, sőt érdeklődni kezdett a magyar belpolitika azon kérdései iránt is, melyek akkoriban közbeszéd tárgyát képezték és a birtokos osztályt közvetlenül érdekelték. Ekként jutott szorosabb ismeretségbe *gróf Bercsényi Miklós* ungmegyei főispánnal is.

Gróf Bercsényi Miklós (sz. 1665) személye Rákóczi előtt idáig sem volt ismeretlen. Bercsényi hivatalos és magánügyekben gyakran fordult meg Bécsben a korábbi

[24] Mindez Erdélyben is ismeretes volt Rákócziról, épen ezért az 1701 május 4-re összehívott országgyűlésen meglepetéssel hallották Rákóczi elfogatását. (Az országgyűlési diarium eredetije Nagyszeben v. ltára, 1701 : 25.). L. azonfelül Rákóczi Önéletrajzát is, 75. l. *Cserei Mihály:* Históriája 314—15. ll. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi család. II. k. (Budapest, 1887.) 277. l. *Katona St.:* Hist. crit. XXXVI. (Budae, 1805.) p. 161. szintén Csereit idézi.

években is és bizonyára módját ejtette annak, hogy megismerkedjék Rákóczival, már csak a szomszédság címén is, mert uradalmaik egymás szomszédságában terültek el. A felületes bécsi ismeretség 1697 után „szoros és őszinte barátsággá fejlődött" köztük, különösen akkor, midőn kitűnt, hogy „a német köntös Rákóczin magyar és igazán honfiszívet takart". Bercsényi ismertette meg vele az akkori magyar közállapotokat ; azokat a sérelmeket, melyek a kormányhatóságok részéről napnap után érték a magyar nemességet, nemkülönben azokat az intézkedéseket is, melyek, főleg anyagi téren, osztálykülönbség nélkül sujtották az egész magyar társadalmat. Meggyőzte Rákóczit arról is, hogy nem szabad tétlenül szemlélniök a közállapotok fokozatos romlását, hanem a történelmi felelősség tudatában, cselekedniök kell ; ha pedig cselekvésre kerül a sor, akkor „egyedül az ő személye az, mely a Rákóczi-ház és a Rákóczi-ősök tekintélyénél fogva egyesíteni tudja az egyformán gondolkodók szándékait s egyúttal kieszközölheti a külföld keresztény uralkodóinak baráti támogatását is".[25] Ezek az alkalmi sérelmekből táplálkozó, vagy nagy általánosságok közt mozgó megbeszélések határozottabb irányt csak akkor vettek, midőn számolni lehetett a Habsburgok spanyolországi ága utolsó sarjának, II. Károly spanyol királynak közeli halálával és ennek következményeként a spanyol korona birtoka miatt várható nemzetközi bonyodalmakkal.

Rákóczi már 1698 folyamán hallott arról Bécsben, hogy a *spanyol trón öröksége* kérdésében nagy ellentétek vannak kifejlődőben az európai hatalmak között s hogy valószínűnek látszik egy Habsburg-ellenes európai szövetség létesülése is.[26] Bécsben tudta meg azt is, hogy 1698 október 11-én formális megegyezés történt Hágában Anglia, Franciaország és Németalföld között, melyben a szerződő felek „Európa nyugalmának biztosítása végett" („de maintenir la tranquillité de l'Europe") megegyeztek a spanyol birodalom felosztásának és a trón betöltésének kérdésében és a spanyol királyi koro-

[25] Önéletrajza 75. l. *Thaly K. :* Gr. Bercsényi-család. II. 278—80. *Franz. Wagner :* i. m. II. 737.

[26] Önéletrajza 80. l.

nát a bajor választó fiának kívánták biztosítani.[27] Tudott arról is, hogy ez a megegyezés a bajor választó fiának, a kijelölt spanyol trónörökösnek időközben történt halála következtében utóbb a dauphin javára módosult[28] s hogy a szerződő hatalmak erről Lipót császárt is értesítették, „kitűzvén az időpontot is nyilatkozattételre, vajjon az egyezséget elfogadja-e".[29] Rákóczi meg volt arról győződve és ebben őt Bécsben minden illetékes tényező megerősítette, hogy az udvar semmiféle osztozkodási tervet nem fog elfogadni, hanem osztatlanul kívánja a maga számára a spanyol örökséget. Ennek következtében tehát küszöbön áll egy általános európai háború kitörése. Míg eleinte ő is, Bercsényi is II. Ágost szász választó és lengyel király személyében vélték felismerni azt a tényezőt, akinek segítségével „az országra nehezedő iga lerázását" remélhették,[30] most, a legutóbbi fejlemények hatása alatt úgy határoztak, hogy II. Ágost közreműködése mellett igénybe veszik a francia támogatást is, sőt a fősúlyt is majd erre fogják helyezni, mert úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a Habsburg-ellenes szövetségi alakulat tulajdonképeni szellemi irányítója a versaillesi udvar, illetőleg maga XIV. Lajos. Ezzel szerintök időszerűvé vált a diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdése köztük és a varsói, illetőleg azt megelőzőleg, a versaillesi udvarok között.

A diplomáciai érintkezés felvételének alapfeltétele az volt, hogy maguk is világosan lássák és pontosan ismerjék az elérendő célokat, nemkülönben azokat a módokat és eszközöket is, melyekkel céljaikat megvalósítani vélik. Csak egy ilyen, minden részletre kiterjedő, reálisnak látszó programm alapján remélhették, hogy

[27] Az okirat közölve *Lamberty :* Memoires pour servir à l'histoire du XVIII. Siècle. I. (A La Haye, 1724.) 12—18. ll. V. ö. Rákóczi : Önéletrajzával, 80. l.

[28] A szöveget l. *Lamberty :* I. 97. s köv. ll. Egyébként a spanyol örökösödési háború történetére l. Spanischer Successionskrieg. Feldzug 1701. (Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie, III. Bd. Wien, 1876.) 3. s köv. ll.

[29] Rákóczi Önéletrajza 81. l. — *Cserei Mihály* Históriája, 298. lap.

[30] Rákóczi Önéletrajza 79. l.

javaslataikkal és kívánságaikkal mindkét helyen komolyan fognak foglalkozni.

Elgondolásuk szerint a francia kormányhoz akár szóbelileg, akár pedig írásban eljuttatandó *emlékirat*nak elsősorban az indító okokról kell tájékoztatnia a francia külpolitika irányítóit. A francia kormányt mindenekelőtt meg kell arról győzni, hogy nem személyes sérelmekről és nem egyesek hatalmi törekvéseiről van szó, hanem forradalmi jellegű és általános magyarországi elégedetlenségről, melyet a bécsi kormánynak a magyar alkotmánnyal ellenkező kormányzási módja idézett elő. 1687 óta, mikor a kormány nyomására az idáig szabad királyválasztó Magyarország örökös királysággá alakult át, világosan megállapítható az udvar azon törekvése, hogy az országot császári tartománnyá tegye. 1687 óta nem volt országgyűlés, rendeletekkel kormányoztak, melyek kiadásánál idegen, de semmiképen sem magyar érdekek, vagy épen törvények voltak irányadók. Innen az a sok közjogi és magánjogi sérelem, mely a jelzett év óta osztálykülönbség nélkül érte az egész magyar társadalmat. Ezek ellen a nemzet sehol sem talált és a jövőben sem remél védelmet. Mindezek következtében Magyarországban általános az elégedetlenség és csak idő kérdése, mikor fog ez az elégedetlenség forradalomba kirobbanni. Úgy látszik Magyarországban, hogy a jelenlegi európai helyzet, mely a spanyol trón örökségének kérdése miatt végletekig ki van élezve, kedvező alkalom volna arra, hogy Franciaország oldalán Magyarország is belekapcsolódván az ügyekbe, visszanyerje szabadságát.

Magyarország csatlakozásának feltételeként azonban szükségesnek látnák, hogy szoros szövetség létesüljön Franciaország és Lengyelország között. Szükségesnek látnák azt is, hogy a franciák erőteljes támadást intézzenek Itália ellen, hogy ezzel lekössék a császári haderőt. Ha pedig békekötésre kerül a sor, Franciaországnak minden körülmények között biztosítani kellene a függetlenné vált Magyarországnak további önállóságát. Rákóczi és Bercsényi szerint II. Ágost lengyel királynak bevonása egy Habsburg-ellenes szövetségbe Szilézia megszerzésének címén történhetnék, mert Szilézia tulajdonképen a lengyel korona tartományai közé

tartozik. Egy lengyel támadás Szilézia ellen és ugyanakkor a bajor választó támadása az osztrák tartományok ellen, lehetővé tenné a magyar felkelést is. Ha a felkelők a lengyelek részéről támogatásban részesülnének, akkor minden nehézség nélkül megtörténhetnék II. Ágostnak magyar királlyá való megválasztása is, eleinte csak az északkeleti megyék nemessége által ugyan, de kétségtelen, hogy ehhez a választáshoz az ország többi megyéi is csatlakoznának. Abban a küzdelemben, melyet a magyarok a császár ellen akarnak folytatni, számíthatnak a Magyarország területén lakó rácok segítségére is, akik szintén elégedetlenek és helyzetükön javítani akarnak.

Mindamallett, ha II. Ágost kerülné a császárral való nyilt összeütközést és vonakodnék neki hadat izenni, a kérdést akként lehetne mégis megoldani, hogy francia pénzen lengyel zsoldosok fogadtatnának, akik azután csapatokra osztva, egyidőben különböző oldalról nyomulnának be Magyarország területére, hogy így felkelésre bírják az elégedetlen lakosságot. A lengyelek előnyomulásával egyidejűleg, kelet, vagy dél felől, *Thököly Imre* is támadást intézne, aki az adott viszonyok között minden nagyobb nehézség nélkül megszerezhetné magának az erdélyi fejedelemséget, feltéve természetesen, ha vele a francia király szövetségre lép és erdélyi fejedelemségéhez hozzájárul. Általában véve a helyzet jelenleg az, hogy az ország területén jelentékenyebb ellenállásra a császár részéről nem lehet számítani; a várak szétszórtan feküsznek és oly csekély őrséggel vannak ellátva, hogy azok nem jelenthetnek akadályt sem a lengyel zsoldosoknak, sem pedig a magyar felkelőknek. A hadak élelmezése sem okozhat gondokat, mert a különben gazdag és termékeny Magyarország bővében van a szükséges élelmiszereknek. Minden esetre számítani lehet a nemesség és a hajdúságon kívül azokra a kiszolgált vagy elbocsátott katonákra, akik idáig a várakban és a helyőrségekben voltak alkalmazva, akik azonban a török háborúk megszűnte óta a szolgálatból elbocsáttatván, egyik napról a másikra tengetik életüket. Hogy ez az egyébként kitűnő katonaanyag mily nagy számban él az ország területén, arra fényt vet az 1697-i tokaj-hegyaljai

zendülés, mikor is alig három hét leforgása alatt tízezer embernél több verődött össze.[31]

Ezek az itt vázlatosan feltüntetett elgondolások, melyeket Bercsényi utóbb (1701) egy részletes memorandumban összefoglalva Du Héron varsói francia követ útján eljuttatott a francia udvarhoz, azt a célt szolgálták, hogy XIV. Lajost és miniszterei felvilágosítsák Magyarország politikai, gazdasági és katonai jelentőségéről és felhívják figyelmüket arra, hogy Magyarországnak a küszöbön álló spanyol örökösödési háborúba való bekapcsolása a Rákóczi és Bercsényi által elképzelt formában és keretek között, egyúttal francia politikai érdek is.

Az elméletek ideje ezzel le is zárult. Most már arról kellett gondoskodni, hogy a magyar elégedetlenek és a francia kormány közt valóságos kapcsolatok létesüljenek. Így nyomult előtérbe az a kérdés, mely egyébként Rákóczit is, Bercsényit is állandóan foglalkoztatta, hogy hogyan és ki által történjék a közvetlen kapcsolatok felvétele ?

[31] Mindazt, amit fentebb előadtunk, Bercsényi Miklósnak 1701 augusztusában Du Héron varsói francia követnek benyujtott és általa a francia udvarhoz továbbított memoranduma után adtuk. (Eredetije a francia külügyminiszteri lt. Hongrie, tome 9., pièce 4. Másolata M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében. Tartalmilag ismerteti *Thaly K.* : Századok 1887. 1—13. ll. és utána Gr. Bercsényi-család. II. 370—380. ll.) A memorandum egyes részei, így különösen a sérelmek előadásában, megegyeznek Rákóczi Önéletrajzával (72—74. ll.), a haditervekre vonatkozólag pedig azzal az utasítással, melyet Rákóczi Longuevalnak adott párizsi útja alkalmával szóbelileg, s melyet Longueval vagy ekkor jegyzett fel a maga, vagy kihallgattatása alkalmával a judicium delegatum számára. (Tenor instructionis, insinuandum regi Galliae, in quo statu sit regnum. Orsz. Ltár. Korábbi jelzete: Alte Kabinetsakten, 9. c. Managetta előterjesztésének melléklete.) Mindebből az következik, hogy Bercsényi memoranduma azon megbeszélések és megállapodások összefoglalása, melyek 1699 óta közte és Rákóczi közt folytak, mely memorandum tehát nem tekinthető Bercsényi eredeti és önálló munkájának, hanem, legalább is a lényeges részekben, Rákóczi munkájának is.

II. FEJEZET.

A francia kapcsolatok felvételének nehézségei. Marquis de Villars. Du Héron. Longueval Ferenc József származása. Rákóczi közvetlen környezetébe kerül. Feljegyzései Rákócziról. Longueval állítólagos lüttichi útja. Rákóczi levelei XIV. Lajoshoz és Barbesieux francia hadügyminiszterhez. Longueval párizsi útja.

A francia udvarral való kapcsolatok felvétele legegyszerűbben Franciaország bécsi követe útján lett volna lehetséges. A vasvári békét követő nagy nemzeti visszahatás idején is a bécsi francia követ, Gremonville vállalta a közvetítő szerepét a magyar elégedetlenek és a francia udvar között.[1] Most *Marquis de Villars* (sz. 1653) volt a bécsi francia követ. Kitűnő és vitéz katona, simulékony és éleseszű diplomata, aki különösen a német birodalom szövevényes politikájában volt járatos, de akit egyúttal határtalan becsvágy, szívós érvényesülési törekvés, személyének minden áron való előtérbe tolása és ravaszság jellemezett.[2] Mindezen tulajdonságai mellett még igen alkalmas közvetítő lehetett volna Rákóczi és a francia udvar között, azonban Rákóczi ösztönszerű bizalmatlanságot érzett iránta. Megbízhatatlannak tartotta a Savoyai Jenő herceggel

[1] Az erre vonatkozó iratváltás Monumenta hist. Slavorum meridionalium. XIX. (Zágráb, 1898.) 3. s. köv ll. Röviden *Lukinich I.:* A gr. Bethlen-család története. (Budapest, 1927.) 290—92. ll. Gremonvillere mint példára *Wagner* is hivatkozik: „Ut Gramonvillius orator Gallicus pravitate consiliorum Nadasdium cum infelicibus sociis perdiderat" etc. II. p. 737.

[2] Életrajza és jellemzése: Spanischer Successionskrieg. Feldzug 1702. (Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie. IV. Bd.) 479—81. ll.

való nagy barátsága miatt, továbbá fecsegőnek, kinek „beszélgetés közben szája eljárt és több más dologban is oktalanságot tanusított".[3] Mindezek alapján elejtette a Villars-sal való tárgyalás szinte egészen természetes gondolatát s vele a magyar-francia összeköttetés és általában a magyarországi elégedetlenség ügyéről soha nem is tárgyalt. Mint Önéletrajzában írja, elfordult tőle a bizalma. Mindezek mellett azonban az sem lehetetlen, hogy Rákóczi tudott arról a feszült, sőt ellenséges viszonyról is, mely Villars és az akkori francia hadügyminiszter, Barbesieux közt fennállott,[4] ami nem tette kívánatossá Villars személyének túlságos előtérbe tolását és közvetítőként való igénybevételét. Így azután más utakat kellett keresnie.

Du Héron, a lengyelországi francia követ csak 1700 tavaszán foglalta el állását Varsóban, azzal a határozott utasítással, hogy mindenekelőtt megegyezést igyekezzék létrehozni II. Ágost és XII. Károly között.[5] A keleteurópai viszonyokkal nem ismerős új francia követ ebben az időben valószínűleg nem is vállalkozott volna a közvetítésre, mert hiszen a magyar elégedetlenek ügyét a magyarországi helyzet nemismerése miatt nem tudta volna megfelelő nyomatékkal képviselni a francia udvarnál; de ezt nem tekintve, Rákóczi nagyon körülményesnek is tartotta a Párizzsal való érintkezést Varsón keresztül.[6] A helyzet annyiban azonos volt *Ferriol*nál, a konstantinápolyi francia követnél is, hogy az is csak 1700 elején foglalta el ott helyét, viszont azonban Ferriol járatos volt a török ügyekben, sőt tájékozott volt a magyarországi viszonyokban is.[7] Ferriol kétségkívül alkalmasabb lett volna épen tárgy-

[3] Rákóczi Önéletrajza 81. L. azonfelül *Márki:* I. 167.

[4] „Mais celui-ci (t. i. Barbesieux), ennemi du marquis de Villars" etc. olvassuk Villars memoárjaiban. Mémoires du Maréchal de Villars. Ed. *de Vogué*. I. (Paris, 1884.) p. 332—33. ll.

[5] Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France. Pologne. (Paris, 1888.) 245. s köv. ll.

[6] Önéletrajza 81. l.

[7] V. ö. Mémoire de M. de Ferriol pour rendre compte de son ambassade. (1711 aug. 10.) Kiadva: *Ch. Schefer:* Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople. (Paris, 1894.) 114. s köv. ll.

ismereténél fogva a közvetítő szerepre, csakhogy a Párizzsal való érintkezés Konstantinápolyon keresztül már előre nehézkessé, sőt majdnem lehetetlenné tette volna a diplomácia munkáját. Rákóczi épen ezért nem is gondolt Ferriol közvetítésére.[8]

Minthogy köztudomású volt, hogy az európai hatalmak számoltak II. Károly spanyol király közeli halálával, sőt, mint láttuk, Anglia, Franciaország és Németalföld már meg is egyeztek a spanyol trón betöltésének kérdésében és ezt az egyességet a Habsburg-ház igényeivel szemben fegyverrel is készek voltak megvédelmezni, Rákóczi erre a kiélesedett európai helyzetre való tekintettel nem akarta a drága időt diplomáciai közvetítők felkutatásával elvesztegetni, hanem a gyors megoldást kereste. Minden késedelem azzal a kockázattal járt volna, hogy Magyarország, illetőleg a Rákóczi által képviselt nemzeti ügy befejezett tények elé kerül idő előtt, s ennek következtében elveszítheti jelentőségét, holott most, a kikristályosodási folyamat idején, mint számbavehető tényezőnek, Magyarországnak is szerepet szánhatnak a nyugati hatalmak. Ez a halogatást nem tűrő és gyors elhatározást sürgető helyzet irányította Rákóczi figyelmét egy, nála vendégként sűrűn megforduló, császári szolgálatban álló, de francia származású és magát franciának valló tisztre, *Longueval Ferenc József* kapitányra.

Ez a kapitány, aki oly végzetes szerepet játszott Rákóczi életében, Lüttichből,[9] mások szerint Trierből[10] származott. Családja nem volt ugyan azonos azzal a

[8] Várnay György 1703 június 7-én kelt levelében tudni véli, hogy „Feriol... informálta — hihető — az franczia királyt" etc. (*Thaly K.*: gr. Bercsényi-család. II. 490.) Ferriol közvetítő szerepe azonban legfeljebb 1701 utánra tehető.

[9] Rákóczi (Önéletrajz 81. l.) lüttichi nemesnek mondja. A Warhafftige und Curieuse Beschreibung (Leipzig, 1711.) p. 90. lotharingiai származásúnak állítja. Ugyanigy *Wagner* is (II. 737.). *Cserei* (Históriája 315. l.) „franczia nemzetből álló"-nak nevezi. A Theatrum Europaeum (XVI. p. 60.) lotharingiai nemesnek nevezi.

[10] A Managetta által szerkesztett Vortrag (1738 körül), mely hivatalos adatokon épült fel, trierinek mondja. (Orsz. Levéltár. Korábbi jelzése: Alte Kabinetsakten, 9. c. Bécsi Staatsarchiv.)

Longueva -családdal, mely nevét az Artois grófságban fekvő Longueval nevű vártól vette s melynek egyik ága a XVI. században megszerzett Buquoy grófság után felvévén a Buquoy nevet is, a Habsburgok szolgálatában előkelő politikai és katonai méltóságokat töltött be,[11] de ugyancsak tisztes multra tekinthetett vissza. Maga a kapitány azt hirdette családjáról, hogy az „Spanyolországot és a Habsburg-házat több mint ötszáz éve szolgálja",[12] ami arra mutat, hogy szívesen vállalta volna az imént említett Longuevallokkal való atyafiságot; de bárhogyan áll is a dolog, annyi kétségtelen, hogy ennek a különben szintén régi nemesi családnak tagjai a katonai pályán és a Habsburgok szolgálatában jutottak kisebb-nagyobb szerephez. Atyja és nagyatyja magasabb katonai rangot viseltek és különböző harctereken tüntették ki magukat. Maga Longueval is a katonai pályán kereste boldogulását. Eleinte francia szolgálatban állott, de azután átlépve a császári szolgálatba, ami akkoriban nem volt ritkaság, nemcsak a franciák, hanem a törökök ellen is harcolt és számos ütközetben és ostromműveletben vett részt.[13]

Több nyelvet beszélő, világot látott és sokat olvasott ember volt, aki ezen tulajdonságainál fogva szívesen látott vendég volt mindenütt. Magyarországi tartózkodása idején Rákóczi udvarában sűrűn megfordultak a szomszédos helyőrségek tisztjei, azért is, mert Rákóczi a velök való érintkezést politikai okokból szükségesnek és hasznosnak ítélte, de feleségére való tekintettel is, aki a németül és franciául beszélő tisztek társaságában szórakozást talált. Így jutott Longueval 1699 januáriusának végén Rákóczi sárosi kastélyába, ahol azonnal barátságos fogadtatásra talált. Rákóczi

[11] Artois-grófságot az 1659 nov. 7-én kötött pyrenaeusi béke értelmében IV. Fülöp spanyol király, mint burgundi herceg, átengedte Franciaországnak. *Weyhe-Eimke:* Karl Bonaventura von Longueval, Graf von Buquoy. Wien, 1876. 2—3. ll.

[12] Az 1701 június 21-i kihallgatási jegyzőkönyv 1. pontja. (Hofkammerarchiv. Hungarn, 1702. júl.)

[13] 1702 június 12-i bárói diplomája szerint. Eredetije osztrák belügyminiszteri lt. Adelsarchiv. Arra vonatkozólag, hogy francia szolgálatban állott korábban, l. 1701 jún. 21-i kihallgatási jkv. 14. p.

„érdekes és okos“[14] és „állandó könyvbúvárlatainál fogva igen művelt ember“[15]-nek tartotta; feleségét pedig kétségkívül szórakoztatta ennek az udvarias és megnyerő modorú tisztnek a társasága,[16] a vele való francia társalgás és elbeszélései nemcsak a francia királyi udvarról, ahol állítólag megfordult, hanem talán még Elisabeth-Charlotteról is, Orleansi Fülöp hercegnek, XIV. Lajos király öccsének szellemes feleségéről, aki szintén hessen-rheinfelsi hercegnő, s az ő másodunokatestvére volt.[17] Longueval egyéniségében feltétlenül voltak vonzó tulajdonságok, mert különben érthetetlen volna előttünk az a bizalom és nyiltság, melyet vele szemben Rákóczi úgyszólván az első perctől fogva tanúsított; valósággal meghitt titkáraként kezelte,[18] aki előtt megnyilt a szíve, aki előtt alig voltak titkai s akivel szívesen cserélt eszmét személyi ügyekben és történelmi, vagy politikai kérdésekben egyaránt, mert meg volt arról győződve, hogy ez a császári tiszt, aki vele mindenben azonos gondolkodásúnak és azonos politikai nézetűnek vallotta magát, sohasem fog visszaélni bizalmával. S itt érte Rákóczit életének egyik legnagyobb csalódása.

Longueval nem tartozott a lézengő ritterek tábo-

[14] „Longueval seie ein curioser, gescheider Mann“, mondta róla Rákóczi 1701 június 23-i kihallgattatása alkalmából is. (U. o.)

[15] Önéletrajza 82. l.

[16] Az a tény, hogy Longueval oly sűrűn fordult meg Rákóczi házánál, különféle szóbeszédre adott alkalmat; így az a hír járta, hogy Longuevalt inkább vonzotta Rákóczi udvarába Rákóczi felesége, mint maga Rákóczi. *Villars* szerint (I. p. 332): „Le Longueval était en liaison avec le prince de Ragotski et encore un peu plus avec la princesse.“ *Ottlyk György:* „Rákóczi Ferencnének favoritája“-ként említi a kapitányt. Történelmi Naplók 1663—1719. Közli Thaly Kálmán. (Budapest, 1875.) 76. l. *Csereinél* olvassuk, hogy „még hírt is költöttek vala, mintha Rákóczi Ferencnét szeretné, de a csak hamisság volt“. (Históriája 315. l.) *Axtelmeier*-nek már többször idézett műve tudni véli, hogy Rákóczi „mit den Longueval harte Worte gewechselt, weil er sich mit seiner Gemahlin einer grossen Familiarität gerühmet und desshalb von guten Freunden gewarnet worden.“ (Schaubühne der Rebellionen. 321. l.)

[17] *Thaly K.:* Turul, 1884. 92. l.

[18] *Wagner* szerint: „Cuius (t. i. Longuevalnak) et consuetudine plurium et ad res familiares opera velut oeconomo utebatur.“ (II. 737.)

rába, de vagyontalan volt, aki zsoldjára volt utalva és aki érezvén a szegénység terhét, azon segíteni akart. Arról bizonyára tudott, hogy az udvar Rákóczit megfigyelteti, mert nem bízik hűségében, mindamellett nem igazolható, hogy Longueval egyenesen azzal a számítással mutatatta be magát Rákóczinak és feleségének, hogy ellenök kémkedjen és kémkedéséért magát megfizettesse.[19] Ő csak tisztársai példáját követte akkor, mikor magát ennek a fejedelmi sarjnak bemutattatta, mert Rákóczi vídám udvara kellemes ellentéte volt a garnizonbeli élet rideg egyhangúságának. Az a nyiltság azonban, mellyel Rákóczi vele úgyszólván minden személyes sérelmét és a politikai kérdéseket megtárgyalta, az a közlékenység, mellyel hovatovább még legbizalmasabb terveibe, vagy politikai elgondolásaiba is beavatta, s végül az a csendes szervezkedés, melynek Rákóczi udvarában szemtanúja lehetett, Longueval lelkében lassanként megérlelte azt az elhatározást, hogy nem szalasztja el ezt a kedvező alkalmat, melyet a véletlen

[19] Abban a terjedelmes válaszban, melyet Rákóczi 1706-ban a jezsuiták ügyében adott a hat vármegyének, a következőket olvassuk: „Nostras per suum a domo professa Viennensi emissum capitaneum Longvall a nobis (quampiam primum renitentibus) obtentas litteras ad regen Galliae transmittant et easdem quoque Viennae imperatori, responsumque manifestant et praefatum Longvallium suis commissionibus instructum expediunt Versalliam et eum Viennae ad prodenda nostra consilia instruunt" etc. (Másolatban Budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára. G. 270. p. 569.) Ugyanezt a részletet *Horváth Mihály* is közli: Magyarország történelme. IV. k. (Pest, 1862.) 265. és 267. l. Említi *Thaly K.*: II. 295. és *Márki*: I. 171. — A jezsuiták ezen szerepét Rákóczi *nem említi* Önéletrajzában, a periratokban sincs semmi nyoma annak, hogy Longueval a jezsuiták megbízásából kémkedett volna. Éppen azért kétségtelennek tartjuk, hogy ennek a vádnak *nincs is alapja*. S ha Rákóczi ezt mégis felemlíti válaszában, annak egyedüli oka az lehetett, hogy az akkori általános jezsuitaellenes hangulat hatása alatt megírt válasz az összes közkeletű, de ellenőrízhetetlen híreket is felsorakoztatja a rendek jezsuitaellenes politikájának igazolására. — Véleményünket igazolja Rákóczi Önéletrajzának következő mondata is: „Nem ismerem Uram, mindez óráig ezen ember eljárásának csalárd módját és azt, vajjon őt az én elárulásomra az udvar biztatta-e fel, vagy a bűn elkövetésére tulajdon gonoszsága vitte-e rá." (117. l.) Rákóczi bizonyára nem így nyilatkozott volna, ha a jezsuitáknak részök lett volna Longueval szerepében.

adott kezébe, hanem azt a maga szerencséjének megalapozására használja fel. Azt nem tudta és egyelőre nem is akart abban dönteni, hogy miképen fogja felhasználni, illetőleg értékesíteni megfigyeléseit és Rákóczit kompromittáló adatait, de azzal tisztában volt, hogy minél több és minél hitelesebb adatot kell összegyüjtenie, ha egyáltalában célhoz akar jutni. Ez az oka annak, hogy Longueval nem sokkal a Rákóczival való ismeretség után már rendszeres feljegyzéseket végzett mindarról, amit Rákóczival megbeszélt, vagy amit róla másoktól hallott és végül arról, amit maga is látott. Sőt olyankor, midőn egy s más tekintetben nem volt kellően tájékozva Rákóczi felfogásáról, vagy álláspontjáról, maga vetett fel kérdéseket, vagy tett olyan megjegyzéseket, melyek Rákócziból kiváltották az ellenmondást. S Longuevalnak erre volt szüksége.

Longueval feljegyzései alapján,[20] melyek a vádpontok anyagát szolgáltatták a kihallgatások alkalmával, *Rákóczi ezidőbeli politikai terveinek és törekvéseinek lényegét* a következőkben rekonstruálhatjuk:

Minthogy az udvar embertelenül (unmenschlich) bánt Magyarországgal, a lakosságot elnyomta, a nemességet a hivatalviselésből kizárta s a vallásszabadságot erősen korlátozta (3. p.), az országban erős visszahatás támadt ezen politika ellen. Egyesek, mint pl. Széchenyi Pál kalocsai érsek, a magyarországi szerb patriarcha, továbbá Bercsényi Miklós, Sándor Gáspár, Szirmay István és mások, már 1698 folyamán megbeszéléseket folytattak egymás közt aziránt, hogy miképen kellene ezeken a bajokon segíteni (16. p.). Sőt mialatt a karlovici béketárgyalások folytak, titokban már Brankován Konstantin havasalföldi vajdával is tárgyaltak és hogy az ő támogatását megnyerjék az ügynek, megígérték neki — bár azt a kálvinisták és a lutheránusok határozottan ellenezték —, hogy a görög keleti vallást elismerik, sőt segítik egy keleti birodalom (imperium orientale) létesítésében is az orosz cárral egyetértésben (17. p.). — Rákóczi erről az általános elégedetlenségről már 1697-

[20] Abból, hogy Longueval a kihallgatások alkalmával pontos dátumokra hivatkozott, arra következtetünk, hogy Longueval az általa fontosabbaknak ítélt momentumokat egyidejűleg feljegyezte.

ben tudott (18. p.) s mivel az említett tárgyi okokon kívül neki külön személyes sérelmei is voltak (1. p.) és azonfelül meggyőződött arról, hogy az udvar az ő megbuktatására törekszik (2. p.), őt is foglalkoztatni kezdte az a gondolat, hogy hogyan kellene az ország sorsán segíteni. Mikor a spanyol trónörökösödés kérdése miatt számolni lehetett egy európai bonyodalommal (14. p.), Rákóczi azonnal latolgatni kezdte Franciaország támogatásának megnyerését (6—7. p.), esetleg II. Ágost lengyel király közreműködésével, akinek végből fel akarta ajánlani a magyar koronát, melyet — felfogása szerint — a király bizonyára szívesebben viselne, mint a lengyelt (8. p.). Rákóczi igen valószínűnek tartotta, hogy Franciaország hathatósan segítené is a magyar ügyet (13. p.).

A francia támogatás megnyerésére irányuló diplomáciai munkában Rákóczi nagy szerepet szánt Longuevalnak. Egy beszélgetés alkalmával, mely 1700 húsvétján folyt le közöttük, Rákóczi órákhosszat fejtegette a kapitány előtt francia nyelven ezeket a terveket és arra hivatkozva, hogy teljesen meg van győződve hűségéről és őszinteségéről, arra igyekezett Longuevalt reábeszélni, hogy csatlakozzék hozzá. Ebben az esetben a nemzet örök hálájáról biztosította (12. p.), melynek sorsát terveinek bizalmas feltárásával tulajdonképen az ő kezébe tette le (14. p.). Számíthat arra is, hogy szolgálataiért nagy jószágokat fog kapni és hogy gróf Károlyi leányát is feleségül adják hozzá (15. p.).

Most már nehéz volna eldönteni, hogy Longuevalnak a vád anyagát képező és egyes pontokban fent ismertetett feljegyzéseiben mi volt a valóság és mi volt a költés. Mindamellett tényként fogadhatjuk el azt, hogy Rákóczi valóban beavatta a kapitányt politikai terveibe s vele Magyarország helyzetéről, a francia támogatás esélyeiről megbeszéléseket folytatott, annyival is inkább, mert Longueval „annyira érdeklődni látszott ügyei iránt, hogy hűségéhez a gyanúnak még árnyéka sem férhetett".[21] Longueval adatai tehát, a lényeget illetőleg, hiteleseknek tekinthetők, mert dátumszerű feljegyzéseken alapulnak.

[21] Rákóczi Önéletrajza 82. l.

Minthogy a Badeni-gyalogezredet 1700 tavaszán Eperjesről elhelyezték, Longuevalt pedig Árva várába vezényelték és egyúttal a vár parancsnokságával is megbízták,[22] a kapitány sárosi látogatásai megritkultak, de Rákóczival való összeköttetéseit még így is gondosan ápolta. Rákóczi azonban maga is nagy súlyt helyezett arra, hogy ez a felhasználhatónak és készségesnek mutatkozó kapitány hűségesen tartson ki mellette és bár Bercsényinek aggodalmai voltak az ellen, hogy ez az idegen ember mindenbe beavattassék,[23] őt mégis az összes tervekről részletesen tájékoztatta. Mikor azután 1700 nyarán eldőlt, hogy a Magyarországon állomásozó császári ezredek nagyrésze, köztük a Badeni-gyalogezred is, külföldre fog helyeztetni,[24] Longueval szabadságot kért felettes hatóságától arra, hogy magánügyeinek rendezése végett Lüttichbe mehessen. A nyert engedélyt természetesen sietett azonnal közölni Rákóczival és egyúttal felajánlotta neki szolgálatait is, „ha volna részére valami parancsa".[25] A kapitány jól számított. Rákóczi közléseiből ugyanis tudta, hogy Rákóczi és Bercsényi közt állandó megbeszélés tárgyát képezte az a kérdés, hogy a francia kormánnyal való kapcsolatok felvétele hogyan és ki által történjék, idegen embert használjanak-e fel erre, vagy pedig magyart?[26] Rákóczi tehát most, midőn Longueval lüttichi útjáról értesült, „kitűnő alkalomnak találta azt arra, hogy a francia királynak levelet küldjön" ezért felszólította a kapitányt, hogy az ősz folyamán, amikorra t. i. útját tervezte, feltétlenül

[22] Br. Ehrenreich alezredes jelentése 1700 augusztusában a haditanácshoz. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1700. p. 420. Árvába való áthelyeztetését Rákóczi is említi : Önéletrajz 82. l.

[23] „Il m'a conté les voyages du Sr de Longueval et combien il s'y étoit opposé voulant que la negotiation se fit par la Hongrie." Du Héron jelentése 1701 július 7. (Másolata a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében.) — Említi *Thaly K.* is : Gr. Bercsényi-család II. 366. l.

[24] A Badeni-ezred 1701 elején el is hagyta Magyarország területét. A haditanács átirata a magyar udv. kancelláriához 1700 dec. 25-ről. Orsz. Levéltár. Kanc. ltár. Insinuata consilii bellici. 1699—1702.

[25] Rákóczi Önéletrajza 82. l.

[26] Longueval 1701 június 21-i kihallgatási jegyzőkönyvének 20. p. V. ö. a fenti 23. sz. jegyzettel.

keresse őt fel bécsi palotájában, ahol megkapja a további utasításokat.[27]

Longueval október végén valóban jelentkezett is a Himmelpfort-utcai palotában. Rákóczi az egész nyarat Bécsbe töltötten elsősorban feleségére való tekintettel, aki második gyermeke születését várta,[28] de azért is, hogy alkalma legyen pontosabb értesüléseket szerezni a legújabb fejleményekről azon külföldi követektől, akikkel barátságos összeköttetést tartott fenn.[29] A szerzett értesülések annyira kedvezőek voltak, hogy Rákóczi az ugyanakkor szintén Bécsben tartózkodó Bercsényivel[30] egyetértve, a francia kormánnyal való kapcsolatok felvételét most már elodázhatatlannak ítélte. Mikor tehát Longueval Bécsbe érkezett, Rákóczi azonnal megfogalmaztatta vele a *XIV. Lajoshoz* és Barbesieux hadügyminiszterhez intézendő levelek szövegét s azokat a kapitány tollbamondása után gondosan lemásolta és aláírta.[31] Mindkét levél kelte 1700 november 1., vagyis véletlenségből az a nap, melyen II. Károly spanyol király örökre lehúnyta szemét.

A *XIV. Lajoshoz intézett levél* szószerinti szövegét nem ismerjük. *Tartalmáról* azonban szabatosan tájékoztat dr. Hoche Márton vádindítványa és a Rákóczi ellen a vádirat szövegének felhasználásával készített s 1703 májusában kiadott végítélet.[32] A kérdéses levél ezek szerint a következőket tartalmazta: Rákóczi hálás szívvel emlékezik meg azokról a jótéteményekről, melyekben a francia korona családjának tagjait részesítette; előadja, hogy Magyarország most is elnyomott helyzetben

[27] Rákóczi Önéletrajza 82. l.

[28] Rákóczi József 1700 augusztus 17-én született. *Thaly K.*: Turul. II. 92. l.

[29] Rákóczi Önéletrajza 81. l.

[30] Managetta Vortragja. (Orsz. Ltár. Korábbi jelzete: Bécsi Staatsarchiv. Alte Kabinetsakten 9c.) *Thaly K.*: Gr. Bercsényi-család II. 292.

[31] Rákóczi azért bízta a levelek megfogalmazását Longuevalra, mert saját francia tudását erre nem tartotta elegendőnek. Önéletrajza 115. l.

[32] Orsz. Ltár. Kamarai lt. Történeti Emlékek, belügy. 1703 május 31. Hivatalos másolatban Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. 1703 május 15-i melléklet. — Amit *Wagner*-nél olvasunk (II. 738.), az Rákóczi 1700 nov. 1-i és 1701 febr. 11-i levelének összevonása.

van s mivel ő Isten kegyelméből most abba a helyzetbe jutott, hogy Magyarország egyedül benne bízik, a királyhoz fordul, hogy legyen az országnak atyja, védelmezője és megváltója. Ennek a jelenlegi körülmények is kedveznének, mert a magyarok közt teljes az egyetértés, az elégedetlenség általános és a rendek készek a király érdekeit támogatni. Ha tehát Franciaország hajlandó volna felkarolni a magyar érdekeket, akkor az ügyek kedvezőbben alakulnának, mint valaha. Ő a maga részéről mindent el fog követni annak bebizonyítására, hogy őseitől örökölt ragaszkodását a király hasznára és tisztességére kívánja fordítani.

A *Barbesieux hadügyminiszterhez intézett levél* szószerinti szövegét sem ismerjük. Az imént említett vádiratból és a végítélet indokolásából azonban tudjuk, hogy benne Rákóczi a miniszter jóindulatába ajánlotta Longuevalt, mint aki mindenről tökéletesen tájékozva van s aki az ő terveit részletesen ki fogja előtte fejteni; kéri, hogy megbízottjának előadását minden tekintetben hitelesnek fogadja el.[33]

Miután Rákóczi a XIV. Lajosnak szóló levelet kettős borítékba tette és azt saját pecsétjével lezárta, Longueval számára, legalább is vázlatosan, lediktálta az *utasításokat*, melyeket a Barbesieuxvel, vagy esetleg a királlyal való tárgyalások alkalmával szeme előtt kellett tartania. Eszerint: Rákóczi törekvése arra irányul, hogy magyar csapatokat toborozzon, azonban fenntartásukra pénz szükséges, hogy kellő rendben tarthatók legyenek. Szükség lesz emellett egy kb. 20 ezer főből álló külföldi zsoldos seregre is, melyet nemcsak a németek ellen akar felhasználni, hanem a belső rend fenntartására is. Ezt az idegen zsoldos sereget legkönnyebben Lengyelországon át lehetne behozni az országba. Amennyiben ő és társai szerencsétlenül járnának ezzel a vállalkozással, a királytól évjáradékot kérnek, siker esetén ellenben Magyarország minden kiadást meg fog téríteni. Longuevalnak meg kell magyaráznia, hogy a magyar felkelés mily nagy előnyöket jelentene Franciaországnak, hiszen a magyar csapatok Bécsig portyázhatnak. Ismertesse a magyarországi várak földrajzi elhelyezkedését és jelen-

[33] Hoche vádirata és a végítélet szövege után. U. o.

legi állapotukat s különösen azt emelje ki, hogy azok jelenleg teljesen el vannak hanyagolva. Nyomatékosan mutasson reá, hogy a magyar nemzet mennyire vágyik a szabadság után. Amennyiben közte és a bécsi udvar között tárgyalásra kerülne a dolog, Rákóczi addig nem fog egyességet kötni, míg Franciaország teljes elégtételt nem kapott. Ki kell fejtenie, hogy az ország nemzetközi helyzetének megszilárdulása csak egy úton képzelhető el; akként, hogy Magyarország a lengyel király védnöksége alá kerülne, ami a gyakorlatban annyit jelentene, hogy Lengyelország a magyar, Magyarország pedig a lengyel érdekeket támogatná; ebben az esetben remélhető, hogy Magyarország meg tudja tartani függetlenségét Ausztria és a porta között. Ezen terv megvalósításában Rákóczi készségesen felajánlja szolgálatait a francia királynak. Longueval igyekezzék a francia kormánytól sürgősen pénzt és katonát szerezni, a sürgősséget a jelenlegi bizonytalan európai helyzet indokolja. Szükséges volna végül, hogy a lengyel király francia részről biztatásokat kapjon s hogy a portánál is lépések történjenek Rákóczi és általában a magyar ügy érdekében.[34]

Longueval a levelekkel és az utasítással 1701 nov. 8-án[35] hagyta el a császári fővárost. Rákóczi ezzel átlépett a Rubikonon.

[34] Managetta Vortragjához mellékelve. Orsz. Ltár. Korábbi jelzete: Bécsi Staatsarchiv. Alte Kabinetsakten, 9c. Az utasítás lényeges pontjait *Wagner* is közli: II. 738. l. Utána *Katona:* XXXVI. 165—167.

[35] Managetta Vortragja szerint, mely Longueval útjának kronológiájára nézve a legrészletesebb és legpontosabb forrás.

III. FEJEZET.

Longueval Párizsban. Útjának eredménytelensége. Elhatározza, hogy Rákóczi törekvéseit elárulja a bécsi udvarnak. Az udvar utasítására tovább is Rákóczi mellett marad pontosabb adatok szerzése végett. Longueval 1701 februári útja, letartóztatása Linzben. Rákóczi elfogatása 1701 április 18. Az egyidejűleg vele elfogottak névsora. A bécsújhelyi börtönben.

Mikor Longueval Párizs felé útnak indult, már tisztán állott előtte az a cél, melyet ilyen fontos adatok birtokában el akart érni. Abban bízva, hogy Rákóczi kezdeményezését a versaillesi udvar nagy lelkesedéssel fogja fogadni, — hiszen Rákóczi a francia érdekek szempontjából hasznos szövetségesnek ígérkezett, — úgy döntött, hogy ő is felajánlja szolgálatait a francia kormánynak. Meg volt arról győződve, hogy abban az esetben, ha valóban kapcsolatok létesülnek Rákóczi és a francia udvar között s ebben a közvetítést ő fogja ellátni, az új szerepkör anyagi előnyökön kívül nagy hatáskört és talán rendkívüli előmenetelt is fog neki biztosítani. Longueval tehát ebben az esetben, mint császári tiszt, a császári haderő kötelékében a francia érdekek szolgálatára vállalkozott volna.

December elsején ért Párisba, de csak tíz nap mulva juthatott a francia hadügyminiszter elé.[1] — *Barbesieux* ekkor pályája delelőjén állott. Mint a híres Louvois ötödik gyermeke (sz. 1668 június 3.) a legteljesebb mértékben bírta XIV. Lajos kegyeit, úgy, hogy már 1691-ben, tehát 23 éves korában, Francia-

[1] Managetta Vortragja szerint. Orsz. Ltár. Korábbi jelzete Bécsi Staatsarchiv. Alte Kabinetsakten 9c.

ország hadügyminisztere lett.[2] Az udvarban mindvégig megtartotta befolyását s Rákóczi helyesen járt el, midőn Barbesieux támogatásának megnyerésére helyezte a fősúlyt. A hadügyminiszter valóban nagy érdeklődéssel fogadta Longueval előterjesztéseit, mert az adott helyzetben, midőn küszöbön állott a spanyol örökösödési háború és a francia diplomácia már megkezdte kiépíteni a szövetségi hálózatot a francia érdekek védelmére, egy magyarországi felkelés kedvezően befolyásolta volna a francia fegyverek esélyeit.[3] *XIV. Lajos* magatartása azonban a magyar üggyel, illetőleg a Rákóczi által felajánlott kapcsolatokkal szemben teljesen *visszautasító* volt. A király azt a korrekt álláspontot vallotta, hogy közte és I. Lipót császár között ezidőszerint béke lévén, nem támogathat olyan törekvést, melynek kimondottan ellenséges jellege van a császári házzal szemben.[4] A XIV. Lajosnak szóló levél átadására ennek következtében nem is kerül a sor.[5]

Barbesieux nem osztotta egészen királya felfogását ebben a kérdésben. Világosan látta ugyanis, hogy a spanyol trónörökösödés problémáját a diplomácia már nem tudja megoldani és hogy csak idő kérdése a háború kitörése, erre való tekintettel viszont könnyelműség volna visszautasítani Rákóczi ajánlkozását. Minthogy azonban alkalmazkodnia kellett királya álláspontjához és minthogy Rákóczinak már csak udvariasságból is válaszol-

[2] Dict. historique de la France. Ludovic Lalanne—Hachette. 1877.

[3] *Ferriol* konstantinápolyi francia követ megállapítása szerint: „c'étoit une diversion très utile à la France qui occupoit vings mille hommes des meilleurs troupes de l'Empereur et qui lui coutoit huit à dix millions par an, n'étant pas même en sureté hors des partes de sa capitale." Mémoire de M. de Ferriol. Kiadva *Ch. Schefer:* Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople. Paris, 1894. 126. l.

[4] Minthogy XIV. Lajosnak még 1701 nyarán is ez volt az álláspontja, (V. ö. XIV. Lajosnak azon megjegyzéseivel, melyeket Du Héron varsói francia követ 1701 július 7-i és július 14-i előterjesztéseire tett. Másolatban a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteménye. Említi *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 366—67. Ez a részlet közölve *A. Legrelle:* La diplomatie française et la succession d'Espagne. Paris, 1892. 306. l.) nyilvánvaló, hogy 1700 decemberében is ugyanígy gondolkodott.

[5] Így maradhatott a levél Longueval birtokában.

nia kellett, *december 18-i levele* udvarias frázisoknál egyebet nem tartalmazhatott: az idő most nem alkalmas arra, hogy az udvar a magyarok törekvéseit támogassa, az okokat a levelet közvetítő egyén majd szóbelileg elmondja, mihelyt azonban a kérdés időszerű lesz, a megfelelő intézkedések meg fognak történni. Ez volt a hivatalos válasz.[6] Ugyanakkor Barbesieux *szóbelileg*, de tisztán csak saját felelősségére és bizonyára a király utólagos jóváhagyásának reményében, azt közölte Longuevallal, hogy XIV. Lajos nem léphet érintkezésbe Rákóczival, aki csak magánember. Ha azonban Rákóczi egy olyan felhatalmazást fog felmutatni, melyet a magyarországi főemberek írnak alá, akkor a király hajlandó neki egy összegben kétmillió livrest és azután havonként 200 ezer tallért biztosítani a szükséges költségek fedezésére.[7]

A szóbeli válasz tehát kedvezőnek volt tekinthető, Rákóczi is úgy fogta fel, viszont a francia kormányt semmire sem kötelezte. A segítséget ugyanis olyan feltételtől tette függővé, melynek teljesítése előreláthatólag hosszabb időbe telik és esetleg további tárgyalásokat tételez fel, mert hiszen a francia kormány lett volna hivatva megállapítani, hogy a teljhatalmú megbízás aláírói az egész ország képviselőiként tekinthetők-e, vagy sem? Közben pedig az egész európai helyzet megváltozhatik.

Ez az eredmény nagy csalódást jelentett Longuevalnak. Ő ugyan akként állította be utóbb a dolgot Bécsben, hogy XIV. Lajos neki sok mindenfélét ígért jutalomképen, a valóság azonban az volt, hogy szolgálataiért semmiféle anyagi elismerésben nem részesült[8] s reménye sem lehetett különleges megbizatásokra, előnyökre, vagy előmenetelre. Bármennyire fontoskodott is Versailles-

[6] A levél tartalma Managetta Vortragjában (U. o.) és Hoche vádiratában. (U. o.)

[8] Ugyancsak Managettánál és Hochenál.

[9] „L'envoyé du Roi de Pologne à Vienne lui a écrit que les desseins des Hongrois n'auroient pas été revelés si Votre Majesté eût récompensé Longueval des peines qu'il avoit prises ou qu'on lui eut donné des espérances pour l'avenir." Du Héron 1701 nov. 10-i jelentése. (Másolatban a M. Tud. Akadémia Tört. Biz. másolatgyüjteményében.) Említi *Thaly K.* is: II. 387. és *Márki S.*: I. 207.

ben s bármennyire igyekezett is személyének és eddigi tevékenységének jelentőségét kiemelni, őt ott levélküldöncnél egyébnek alig voltak hajlandók tekinteni. Longuevalt tehát egyéni terveiben és számításaiban tökéletes kudarc érte s neki azzal a tudattal kellett december 22-én[9] Versaillesből távoznia, hogy ott nincs mit keresnie. Hónapokon át gondosan felépített és kiszínezett terveinek összeomlásában azonban most már nem akart megnyugodni s azt a nagy tőkét sem akarta kezéből kiengedni, melyet számára a Rákóczival való összeköttetés ténye és a párizsi út jelentett. Minthogy pedig meggyőződése szerint ennek a tőkének Bécs számára felbecsülhetetlen értéke lehetett, úgy határozott, hogy haladéktalanul jelentkezik az udvarban és megfelelő ellenérték fejében kiadja Rákóczit.

Longueval 1701 január 9-én ismét Bécsben volt. Itt azonnal kihallgatást kért a császártól s azon részletesen beszámolt mindarról, aminek hónapok óta közvetlen tanúja, sőt részese volt Rákóczi udvarában s most legutóbb Versaillesben s végül előadása igazolásául átnyujtotta Rákóczinak XIV. Lajoshoz intézett sajátkezű levelét, melynek átadására, mint láttuk, nem került a sor és azonfelül Barbesieuxnek Rákóczi levelére adott válaszát is.[10]

Longueval leleplezései és a corpus delictiként tekintett levelek óriási izgalmat okoztak a miniszterek között, kikkel a császár azonnal közölte a hallottakat. Eleinte nem is akartak hitelt adni Longueval előadásának, sőt egyenesen gyanúba fogták,[11] mindamellett a leleplezés anyagával foglalkozniok kellett. Kétségtelen, hogy elégtétellel állapíthatták meg most a császár környezetében, hogy az udvarnak Rákóczival szemben kezdet óta elfoglalt bizalmatlan magatartása minden tekintetben igazoltnak tekinthető, mert íme, Rákóczi a lázadás útjára lépett; másrészt nem tagadhatták, hogy a francia udvarral való kapcsolatok felvétele az adott nemzetközi helyzetben komoly aggodalmakra adhat

[9] Managetta Vortragja szerint. (U. o.)

[10] Managetta szerint. (U. o.)

[11] A velencei követjelentések szerint. *Malagola C.:* Franz II. Rákóczi und der ungarische Aufstand. Deutsche Revue. XXXII. 91. l.

okot. Most már az volt a kérdés, hogy Rákóczival szemben haladéktalanul eljárjanak-e, — amire a XIV. Lajoshoz intézett levél, melyben Rákóczi egy állítólag elnyomott nemzet felszabadítására hívott fel egy külföldi uralkodót, elegendő jogalapot adott, — vagy pedig a francia politika tulajdonképeni céljainak és a magyarországi mozgalom méreteinek szabatos megismerése végett egyelőre ne vegyenek hivatalos tudomást Rákóczi ténykedéséről, hanem szabad folyást engedve az ügyek menetének, akkor lépjenek közbe, amikor erre a helyzetet érettnek találják. A miniszterek az utóbbi álláspont felé hajoltak és a császárral egyetértésben Longuevalnak meghagyták, hogy fokozott buzgalommal igyekezzék Rákóczit továbbra is szolgálni és bizalmában magát megtartani,[12] hogy így módjában legyen a miniszterek által szükségeseknek ítélt adatokat még megszerezni. Az udvar azután majd megfelelő időben közbe fog lépni.

Longueval a vett utasításhoz híven, zsebében Barbesieuxnek Bécsben felnyitott, de azután gondosan leragasztott levelével, január közepe táján Rákóczihoz indult. Rákóczi, aki időközben hitelesen értesült a spanyol király haláláról[13] és arról, hogy „az udvar a spanyol király halálával igen consternáltatott" s hogy „vannak sok conferentiák, de kevés resolutiók"[14], érthető türelmetlenséggel várta a kapitány megérkezését, mert a további teendőket a párizsi út eredményétől akarta függővé tenni. A találkozás köztük február elsején vagy másodikán[15] történt a sárosi kastélyban. Barbesieux levele, melynek borítékát Rákóczi ösztönszerű óvatosságból gondosan megvizsgálta[16] s Longueval

[12] „On ajoutoit qu'un certain Capitaine Longueval avoit déjà quelques mois auparavant fait la découverte de ce dessein à l'Empereur, qui l'avoit laissé faire le zelé pour la conjuration, afin de mieux jouer son rôle sur cette scene tragique, pour en decouvrir plus finement le secret." *Lambertynél*: Memoires. I. 439.

[13] Önéletrajza 116. l.

[14] Bercsényinek Bécsből 1700 nov. 24-én kelt és Koháry Istvánhoz intézett leveléből. (Eredetije M. Nemzeti Múzeum kézirattára. Thaly-gyüjtemény. Fol. Hung. 1839. 17. k.) Bizonyos, hogy Bercsényi minderről Rákóczit is értesítette.

[15] Managetta Vortragja szerint. (U. o.)

[16] Managetta szerint. U. o.

szóbeli jelentése megnyugtatta Rákóczit, mert úgy látta, hogy a magyar kérdés most már a helyes vágányra került. Barbesieux kikötése eleinte talán meglepte, de minél többet gondolkodott rajta, annál inkább el kellett ismernie, hogy a Barbesieux által kívánt feltételben, francia szemszögből tekintve Rákóczi vállalkozását, van logika. Ezért úgy határozott, hogy Bercsényit és még néhány bizalmas hívét mielőbb tájékoztatja Longueval útjának eredményéről s azután megkezdi a meghatalmazás aláíróinak összegyüjtését. Bercsényi azonban, kivel Longueval társaságában Ungvárt találkozott, nem volt túlságosan elragadtatva a francia kívánságtól és Rákóczi nem csekély megütközésére azt vitatta, hogy az aláírások összegyüjtése nem olyan sürgős, mint ahogyan azt a kapitány feltünteti, hanem azzal még várni lehet. Minthogy ugyanezt a nézetet vallották mindazok, akikkel Rákóczi a francia hadügyminiszter kívánságát közölte, Rákóczi maga sem erőszakolta a dolgot, a válasz mielőbbi megírását azonban szükségesnek tartotta, hogy eleget tegyen az udvariasság követelményeinek és hogy továbbra is fenntarthassa a kapcsolatot a francia udvarral.[17]

Bár Rákóczi nem kapott választ a XIV. Lajoshoz intézett levélre, hanem csak Barbesieuxtől, mégis úgy érezte, hogy a francia hadügyminiszter által szóbelileg, de bizonyára királya tudomásával tett igéretekért a királynak illik köszönetet mondani. Az sem lehetetlen azonban, hogy már tudomása volt Barbesieuxnak időközben (1701 január 5.) történt haláláról[18] és ennek következtében másnak, mint XIV. Lajosnak nem is írhatott. A február 11-én Munkácson kelt levélben tehát, melyet Longueval tollbamondása után Rákóczi vetett papírra, hálás szívvel köszönte meg a királynak minisztere útján kilátásba helyezett pártfogását, egyúttal azonban előadta, hogy bizonyos okok miatt, melyeket a levél kézbesítője fog a királynak előterjeszteni, ez idő szerint nem állott módjában megküldeni a rendek által aláírt meghatalmazást. A király azonban

[17] Rákóczi Önéletrajza 116—117. ll.

[18] Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie. III. Bd. (Wien, 1876.) 93. l. Theatrum Europaeum. XVI. (Frankfurt, 1717.) p. 490.

legyen meggyőződve Rákóczi és a magyar nemzet hűségéről és buzgóságáról.[19]

Longueval, aki szerepéhez híven készségesen ajánlkozott egy újabb párizsi útra, Bécsbe visszatérve, a miniszteréknek átadta Rákóczi munkácsi levelét, s egyszersmind részletesen beszámolt legújabb észleleteiről is. Ez a beszámoló valósággal megdöbbentette az udvart. Longueval ugyanis, hogy bizonyságát adja jólértesültségének és tájékozottságának, nemcsak hogy általánosságokban beszélt Rákóczi terveiről és készülődéseiről, hanem ismert nevekkel is szolgált, sőt kidolgozott haditerveket adott elő, melyekben az elégedetlen magyarok mellett még császári tisztek is szerepet vittek.

Rákóczi és hívei — a kapitány előadása szerint — elsősorban a keletmagyarországi várakat, így Munkács várát akarják megszerezni és nem riadnak vissza a császári helyőrségek, sőt általában az összes magyarországi német katonák lemészárlásától sem. (30. és 46. p.) Évégből az a tervök, hogy gr. Auersperg munkácsi parancsnokot és az ottani tisztikart vadászatra hívják és ez alkalommal arra fogják kényszeríteni, hogy adja át nekik a várat. (31. p.) Amennyiben francia közvetítés mellett Lengyelország megsegítené őket (35. p.); amit valószínűnek is tartanak (41. p.), a támadást azonnal megkezdenék és pedig egyszerre három irányban: Thököly Erdélybe nyomulna egy hadsereggel, egy másik sereg a Tisza mentén haladna elő, a harmadik pedig Kassa ellen támadna. (40. p.) Úgy számítanak, hogy ha sikerül vagy tízezer főből álló sereget összegyüjteniök, akkor az egész ország hozzájok fog csatlakozni (47. p.), sőt nem lehetetlen, hogy Csehország és Szilézia huszita és lutheránus lakossága is melléjök áll. (48. p.) A felkelés sikerének biztosítása végett Rákóczi birtokait is kész árúba bocsátani, hogy így módjában legyen megvesztegetni a császári toborzó tiszteket és meggátolni a császári huszárezredek kiegészítését. Rákóczi egyik híve az angol és holland követeknél is puhatolódzott az iránt, hogy számíthatnak-e esetleg Anglia

[19] A levél másolata Hoche vádiratának mellékletei közt. (Id. h.) Tartalmilag Rákóczi Önéletrajza 117. l. és Managetta többször íd. Vortragjában. (U. o.) Néhány adatát *Wagner* is adja: II. 738. l.

és Hollandia segítségére, de azok azt felelték, hogy a kérdés felvetése nem időszerű. Longueval végül felemlítette, hogy Rákóczit és Bercsényit annyira izgatja a felkelés sikerének kérdése, hogy még egy jövendőmondót is megkérdeztek arra vonatkozólag, hogy számíthatnak-e eredményre ? S attól azt a választ nyerték, hogy mindaddig, míg a császár él, semmit sem lehet elérni, mint ahogy idáig sem sikerült egyetlen összeesküvés sem a császár ellen, mert az nagyon jámbor ember. (43. p.)[20]

A miniszterek Longueval előadását valószínűnek tartották és elhitték neki, hogy most már számolni kell egy nagyarányú felkelésnek közel jövőben várható kirobbanásával. Épen ezért elhatározták, hogy esetleges nagyobb bonyodalmak elkerülése végett már most közbelépnek, elfogatják mindazokat, akiket Longueval az összeesküvés részeseiként megnevezett és egyidejűleg Észak- és Kelet-Magyarországot ostromállapotba helyezik. Minthogy azonban számoltak azzal, hogy a külföld előtt is indokolni kell a foganatosítandó intézkedéseket, különösen most, amikor a külföld állásfoglalása a spanyol kérdés kapcsán nem volt közömbös a kormányra nézve, megrendezték a tettenérés színjátékát. Eszerint Longueval tovább folytatja útját Franciaország felé, útjában azonban feltartóztatják, megmotozzák, sőt a nála előkerülő Rákóczi-féle levél alapján azonnal őrizet alá is teszik. Longueval úgy viselkedjék, mint akit államellenes cselekvényen értek s ezért vesse alá magát a tettenért bűnössel szemben ilyen esetekben szokásos rendszabályoknak. Ily módon a kormány eljárása az európai közvélemény előtt igazolva lesz.

Longueval természetesen vállalta ezt a szerepet is s mikor Linzben programszerűen feltartóztatták és megmotozták, úgy viselkedett, mint akit valóban tettenértek. Valami levélfélét a katonák szemeláttára le is nyelt, Rákóczinak XIV. Lajoshoz intézett levele azonban sértetlenül került a katonák kezébe, akik erre a kapitányt azonnal lefogták.[21]

[20] Rákóczi 1701 június 20-i kihallgatásának jegyzőkönyve alapján. Hofkammerarchiv. Ungarn. 1702 júl.

[21] A linzi elfogatás részleteit, mint látni fogjuk, testvérétől, Rákóczi Juliánnától tudta meg. Önéletrajza 118. l.

Mialatt Longueval a linzi katonai fogházban, mint közönséges vizsgálati fogoly várakozott a további intézkedésekre, azalatt a haditanács szinte haditervszerű körültekintéssel léptette életbe mindazokat az intézkedéseket, melyeket most már elodázhatatlanoknak tartott. Elsősorban természetesen az állítólagos forradalmi mozgalom vezetőit és részeseit akarta elfogatni, amiben nagy segítségére volt a Longueval által bemutatott névsor. Igaz ugyan, hogy ezt a névsort sem Longueval, sem pedig a haditanács nem tartották teljesnek, de még így is hasznos kiinduláśi alapul ígérkezett az egész mozgalom felgombolyítására.

Rákóczi a tavaszi hónapokat Munkácson töltötte. Innen csak április közepe táján indult haza, sárosi kastélyába, betegeskedő feleségének meglátogatására, hogy azután „ott néhány napig időzve, a vadászatra szánt tavaszi időt Szerencsen tölthesse".[22] Április 17-én ért haza és feleségét a körülményekhez képest jó egészségben látta viszont; kastélyában találta az eperjesi helyőrség számos tisztjét is, akik a Rákóczi-udvar rendes vendégei voltak. Rákóczi a tisztek társaságában kártyajátékkal töltötte az estét, amikor átadták neki nőtestvérének, gr. Aspremont Gobertnének Munkácsról utána küldött levelét, melyben tudomására adja, hogy Longuevalt körülbelül két héttel előbb Linzben elfogták, megmotozták s „tőle magyar mágnásoknak veszedelmesekké válható leveleit vették el, amelyek közül egyet a veszedelem láttára maga elnyelt". Rákóczi tökéletesen tisztában volt azzal, hogy mit jelenthet számára ez a tudósítás és ezért első gondolata az volt, hogy azonnal a szomszédos Lengyelországba menekül. Csakhamar rájött azonban, hogy ennek anyagi akadályai vannak, mert az adott pillanatban nem rendelkezett elegendő készpénzzel. De azután lassanként csillapodni kezdett izgatottsága, melyet egyébként vendégei előtt sikerült valahogy lepleznie s miután megkísérelte higgadtan mérlegelni a történteket, az a meggyőződés kerekedett benne felül, hogy pillanatnyilag nem kell tartania közvetlen veszedelemtől, mert hiszen már két hete mult el Longueval elfogatásának s Bécs még semmi jelét

[22] Rákóczi Önéletrajza 117. l.

nem adta annak, hogy eljárni készül ellene. S épen ezen az éjjelen (április 18) fogta el az Eperjesen állomásozó Salm-ezred két kapitánya,[23] akiket a Rákóczi elfogatására Bécsből kirendelt gr. Solari Viktor Amadé ezredes küldött megfelelő karhatalommal Rákóczi sárosi kastélyába.[24]

Rákóczit Eperjesen majd három hétig őrízték. Felesége, aki Eperjesre elkísérte, onnan még aznap (április 18.) postakocsin Bécsbe útazott, hogy ura mielőbbi kiszabadítása érdekében megtehesse a szükséges lépéseket. Gróf Solarit szigorú utasítások kötötték. Minthogy azonban néhány évvel előbb héttoronyi fogsága alatt Zrínyi Ilona közbenjárására emberségesen bántak vele a törökök[25] s a császári tiszt ettől fogva őszinte barátságot tartott a Rákóczi-házzal, most az őrizetére bízott fogolynak az utasítások lehetőségei közt minden könnyítést megengedett. Rákóczi szabadon fogadhatott látogatókat, cselédei akadály nélkül ki- és bejárhattak s nem gátolták abban sem, hogy vagyoni és egyéb ügyeiben intézkedhessék.[26] Mivel a haditanács rendelkezése értelmében Solarinak az összes gyanúsítottakat egyszerre kellett katonai fedezet mellett Ausztriába szállítani, Rákóczinak mindaddig Eperjesen kellett várakoznia, amíg az elrendelt elfogatások elintézést nem nyertek. Május első hetében végre elindulhattak.

Rákóczit erős gyalog- és lovascsapatok őrizete mellett saját hintaján vitték először Kassára[27] s onnan tovább, a Rákóczi-birtokokat érintve, Miskolcon[28] és Eger városán[29] át Budára.[30] Rákóczi maga írja Önélet-

[23] Báró Rosenbach és Ginter. *Bruckner Győző:* II. Rákóczi Ferenc elfogatása Nagysáros on. Eperjes, 1903. 19. l.

[24] Önéletrajz 118—119. *Márki S.:* I. 176—77.

[25] Histoire des révolutions. II. 27. *Márki:* I. 177. Rákóczi Önéletrajza 120. l.

[26] Erre *Thaly K.* példákat hoz fel. Rákóczi Ferenc ifjúsága. 374. l. jegyzet.

[27] Pálóczi Horváth-család naplója. (Magyar Tört. Emlékek. Írók. XXXI.) Budapest, 1881. 247. l. *Thaly K.:* II. Rákóczi Ferenc ifjúsága. 374. l.

[28] *Borovszky Samu:* Borsod vármegye története. I. Budapest, 1909. 405. l.

[29] Gr. Solari jelentése 1701 május. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. Prot. Exp. 1701. p. 307.

[30] Gr. Solari jelentése 1701 május U. ott Prot. Exp. 1701. p. 311.

rajzában, hogy dacára a Solari ezredessel való mind bizalmasabbá váló baráti viszonyára, útközben nemcsak fogolytársaival, hanem vele szemben is „minden katonai regulát és a szigorú őrizet érdekében szükséges óvatossági rendszabályt szem előtt tartottak; két őr a kapu előtt, kettő a szobában állt éjjel és nappal nyitott ajtónál, kivont karddal". Rákóczi mindamellett Solari hozzájárulásával bármikor érintkezhetett kamarásával, sőt izeneteket válthatott fogolytársaival is, akik vele egyidőben, ugyanazon az úton, mögötte jöttek.[31]

Budán már várta felesége levele, melyben értesítette, hogy Longuevalnál elfogatása alkalmával megtalálták egyik levelét. Felesége természetesen nem tudhatta, hogy melyiket, vajjon a november elsejit-e, vagy pedig a február 11-én kelt levelet, mert nem volt beavatva az ügyekbe, már pedig Rákóczit éppen a levélkérdés izgatta. Ő tulajdonképen már egyik levél tartalmára sem emlékezett pontosan, ami megérthető, mert mindkét levél telve volt könnyen elmosódó udvarias kifejezésekkel és általánosságokkal, de azt képzelte, hogy ha mégis tudná, hogy melyik levélről van szó, lassanként talán visszaidézhetné emlékezetébe annak tartalmát s annakidején a bíróság előtt elfogadható magyarázattal szolgálhatna.[32] Így most a legteljesebb bizonytalanságban indult tovább az osztrák határ felé. Még útja iránt sem érdeklődött többé. Kétségek közt hánykódó lelkének nyomott hangulatára jellemző az az eset, mely akkor történt vele, midőn május 26-án Győr városát elhagyva, a Győr és Abda közt lévő hídhoz érkeztek, ahol a hídőrző német katonák egy frissen fogott hallal akartak neki kedveskedni. Rákóczi a halat visszadobta a vízbe, mondván: Bár segítené meg őt is az Isten szabadságának visszanyerésében, mint ahogy ő is visszaadta a halnak szabadságát.[33]

Solari ezredest és a foglyokat a Lajta mellett fekvő

[31] Rákóczi Önéletrajza. 122. l.

[32] Rákóczi Önéletrajza 121—122. l.

[33] „Ut sibi captivo ita propitii ad eliberationem sui sint superi, velut ipse piscem suae redonaret libertati." *Kolinovics:* Rer. Hung. Libr. I. (Kazinczy Gábor gyüjt. Tört. 18. M. Tud. Akad. Tört. Bizottságának gyüjteménye.) Ugyanezt előadja, azonban kiszínezve *Thaly* is: Gr. Bercsényi-család. II. 309. Utána *Márki:* I. 180—181. ll.

Bruckban egy ötven főből álló dragonyos szakasz várta. Solari a haditanács rendelkezése értelmében átadta a szakasz parancsnokának, egy kapitánynak, a foglyokat,[34] akiket azután Pottendorfon át a bécsújhelyi várba vittek. Ide május 29-én érkeztek.[35]

Bár Rákóczinak az enyhe felügyelet következtében már útközben is alkalma nyilt tájékozódni a tekintetben, hogy kik a fogolytársai, pontosan mégis csak itt, a bécsújhelyi vár küszöbét átlépve, ismerte meg a tényállást. Eszerint bécsújhelyi rabtársai a következők voltak:

Menegatti János Zakariás[36] és *Ungerer*[37] nevű kamarásai.

Berzeviczy János Ádám nevű apródja.[38]

Kocsisa és *inasa*.[39]

Báró Szirmay István nádori ítélőmester, akit Ginter kapitány egy század katonával fogott el április 18-án az Eperjes szomszédságában fekvő sárosszentmihályi kastélyban[40] s aki azután Rákóczival együtt tette meg az utat, ugyancsak szigorú felügyelet alatt, Bécsújhelyig.[41]

Szirmay irnoka, *Sárossy István*, továbbá egy *Szaniszló nevű jobbágya* és két *szolgája*.[42] S végül a királyi tábla két jegyzője: *Orbán Pál* és *Károlyi Sándor*.[43]

[34] A haditanács utasítása 1701 május 26-ról Solarinak. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 239. A haditanács ugyanazon napról kelt utasítása br. Reythin alezredesnek. U. o. p. 239.

[35] *Kolinovics:* Rer. Hung. lib. I. (U. o.) A május 29-i dátumra l. Theatrum Europaeum XVI. (Frankfurt, 1717.) 60. lap.

[36] A haditanács 1701 nov. 5-i utasítása. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 518.

[37] A haditanács 1702 aug. 7-i átirata. U. o. Prot. Reg. 1702. p. 474.

[38] 1701 június 22-i vallatása. Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. 1702 júl.

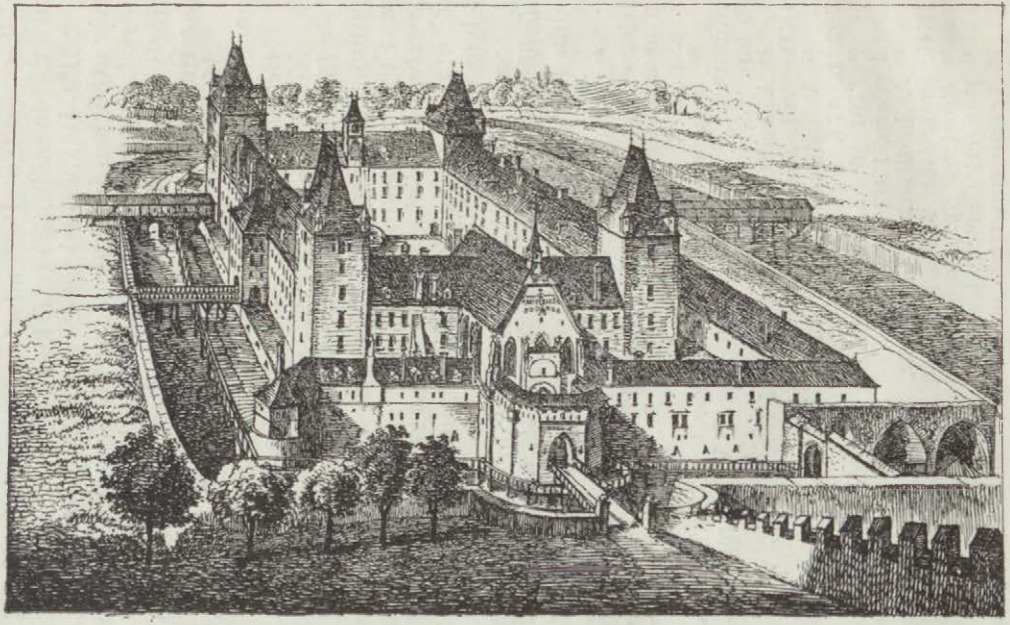
[39] A haditanács 1701 nov. 19-i átirata. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 535.

[40] *Bruckner Gy.:* id. tan. 21. l.

[41] Rákóczi Önéletrajza 120. és 122. l.

[42] Az alsóausztriai udv. kancellária a haditanácshoz 1701 júl. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 516. és a Pálóczi Horváth-család naplója. 247. l. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 307.

[43] *Kolinovics:* Rer. Hung. libr. I. és *Thaly K.:* II. 303. l. *Fessler I. A.:* IX. 493. l.

A BÉCSÚJHELYI VÁRKASTÉLY 1768 ELŐTT.

(Bőheim C. F.: Chronik von Wiener-Neustadt, Wien 1830. c. műből.)

Vay Ádám,[44] kinek Ajnácskő nevű várát azonnal lefoglalták és onnan a tűzérségi felszerelés egy nagy részét Kassára szállították.[45] *Vay Mihály* és *László* csak június folyamán kerültek ide.[46]

Velök egyidejűleg fogattak el és *Bécsben* tartattak fogságban :

Sándor Gáspár, akit sajátosképen már néhány nap mulva kihallgattak.[47]

Rákóczi két szakácsa : Robaldt Fülöp és *Eber Hubert*.[48]

Egy *Isold István* nevű egyén.

Szluha Ferenc.[49]

L'Huilliers császári kapitány.[50]

Az elfogatás elől *Lengyelországba* menekültek :

Gr. Bercsényi Miklós, akit röviddel Rákóczi és Szirmay elfogatása után Szluha Ferenc értesített a történtekről.

Szirmay Miklós,[51] Szirmay István testvéröccse.

Szmrecsányi István.[52]

Okolicsányi Pál, Rákóczi jogtanácsosa.[53]

Ezeken kívül gr. Rabutin erdélyi katonai parancsnok „gyanus levelezés miatt" megfigyeltette s úgy látszik, el is fogatta a református vallású Fischer kapitányt.[54]

A hír egyébként arról szólt, hogy eredetileg 82 sze-

[44] Rákóczi Önéletrajza 120. és 122. l.

[45] Gr. Nigrelli jelentése 1701 júl. 21-ről a haditanácshoz. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 466.

[46] Gr. Nigrelli 1701 júniusi jelentése. (U. o. Prot. Exp. 1701. p. 396., 400. és 405.) s a haditanács intézkedései. U. o. Prot. Reg. 1701. p. 259., 262., 274—75.

[47] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 500.

[48] Az alsóausztriai udv. kanc. átirata a haditanácshoz, 1701 aug. 21. U. o. Prot. Exp. 1701. p. 526.

[49] U. o. Prot. Exped. 1701. p. 655.

[50] U. o. Prot. Reg. 1701. p. 509.

[51] Szirmay Endre Önéletrajza. Tört. Tár, 1882. 416. l.

[52] Szmrecsányi István 1704. évi folyamodványa Rákóczihoz. Jerney-gyüjtemény. XII. (Kecskeméti Református Jogakadémia könyvtárában.)

[53] Histoire des revolutions. II. 27. *Thaly K.* : Gr. Bercsényi-család, II. 309. ; mindkettő tévesen írja, hogy Okolicsányi fogságba került. V. ö. Eilers 1701 aug. 16-i átiratával. Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriaca. 2. cs.

[54] A haditanács jelentése a császárhoz 1701 május. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 316.

mély letartóztatását tervezték, köztük Széchenyi Pál kalocsai érsekét is.[55] Ez a szám bizonyára túlzott volt, de Rákóczi maga is körülbelül hatvanra becsülte azoknak a számát, akiknek a nevét június 20-i kihallgatása alkalmával előtte felolvasták, mint olyanokét, akik vele állítólag összeköttetésben állottak.[56]

A névsor majdnem bizonyosan Longuevaltól származott. Hitelességét épúgy nem vonták kétségbe, mint a Longueval által beszolgáltatott egyéb adatokét sem. Ez a tény teszi érthetővé a bécsi kormány szokatlan méretű óvóintézkedéseit. Egyébiránt a névsorban a következő nevekkel találkozunk: *Gyürky Pál*, Rákóczi udvari kapitánya, *Nádasdi László*, a pálosok vicarius generálisa, *Pater Kéry*, Rákóczi udvari káplánja, *Kéry János* titkár, *Ibrányi László*, *Jantó János*, *Fekete István*, *Szentiványi Menyhért*, *Okolicsányi Mihály*, *Plathy Sándor*, *Kálmáncsay István*, *Olasz Ferenc*, *Győry* kassai bíró, *Klobusitzky* személynök, *Kiskállai Ferenc*, *Kércsy Sándor*, *Melczer János*, *Rezler András*, *Usz Ferenc*, továbbá a *gr. Csáky-* és az *Andrássy*-család több tagja s mások.[57]

[55] Histoire des revolutions. II. 27. *Kolinovics:* Rerum Hung. lib. I. Theatrum Europaeum. XVI. p. 60. *Balla Gergely:* Nagykőrösi krónika. 67. l.

[56] Rákóczi Önéletrajza 127. l.

[57] A neveket Szirmay István jegyezte fel 1701 június 21-i kihallgatásáról készített feljegyzéseiben. (M. Nemzeti Múzeum. Szirmay-levéltár.)

IV. FEJEZET.

A magyarországi elégedetlenség. A bécsi kormány védelmi intézkedései a várt magyar forradalommal szemben. A kormány kisérletei a Rákóczi és a francia udvar közt feltételezett kapcsolatok felderítésére. Villars. Házkutatás Flemming apát hessen-rheinfelsi követnél. Sarolta Amália levele I. Frigyes porosz királyhoz. Sándor Gáspár kihallgatása. Bercsényi Miklós és Szirmay Miklós menekülése Lengyelországba.

A császári kormány már évek óta tudomással bírt arról, hogy Magyarországon általános az elégedetlenség. Az 1698 szeptemberében tartott bécsi értekezlet lefolyása is arra mutatott, hogy a magyar rendek bizalmatlanok a kormány által tervezett újításokkal szemben és határozottan elleneznek minden olyan törekvést, mely az országgyűlés megkerülésével kívánta a kormány által szükségeseknek ítélt reformokat életbeléptetni. A császár azonban a magyar rendi alkotmányt idejétmult történeti emléknek tekintette s nem csinált titkot abból, hogy saját személyét tartja minden jog forrásának s ez alapon legfeljebb csak Istennek tartozik számadással uralkodása tényeiről.[1] Az összbirodalmi állameszme a győzelmes török háborúk hatása alatt a XVII. század utolsó éveiben már egész határozottan jelentkezik; innen van az, hogy a karlovici békében, bár abban Magyarország területéről tárgyaltak, szó sem esett „magyar" határokról, hanem csak „császári határok"-ról és „császári alattvalók"-ról.[2] Az önálló Magyarország

[1] V. ö. *J. Bidermann:* Geschichte der österreichischen Gesammt-Staatsidee. Innsbruck, 1867. 40—41. l.

[2] *Danzer Alfons:* Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1703. (Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. I. Ser. V. Bd.) Wien, 1878. 20—21. ll.

fogalma a karlovici békében egyszerűen elsikkadt, mint ahogyan a valóságban sem volt már egyéb ez az ország, mint rendeletekkel kormányozható császári tartomány.

A katonai nagyhatalommá lendült Ausztria erejének tudatában eredetileg nem sokra értékelte a magyarországi elégedetlenséget. Mihelyt azonban külpolitikai bonyodalmak fenyegették a császári ház helyzetét, a magyar belpolitika feszültségét és rendezetlenségét végzetes hiba lett volna meg nem látni. Bármilyen valószínűtlennek és kilátástalannak látszott is bécsi szemszögből egy magyarországi felkelés, azt az 1697-i tokajhegyaljai zendülés kirobbanása óta nem volt szabad többé a lehetetlenségek közé sorozni. Azzal viszont a császári politika intézőkörei tisztában voltak, hogy a forradalmi Magyarországnak valamely Habsburg-ellenes európai hatalmi alakulat érdekeltségébe való bekapcsolása kiszámíthatatlan következményekkel járhat épen a Habsburg-érdekek szempontjából. Ilyen eshetőséggel pedig most, a spanyol örökösödési háború előestéjén, a diplomáciai készülődések legforróbb napjaiban számolni lehetett, mert ahhoz az érzelmi és tárgyi feltételek adva voltak. Longueval leleplezései ezért keltettek akkora izgalmat s ezért történtek azok a rendkívüli óvóintézkedések is, melyeket az elfogatásokkal egyidejűleg foganatosítottak.

Longueval közlései a dolog természetéből következőleg, bizalmas jellegűek voltak. Minthogy azonban sokan tudtak róluk, — hiszen a kérdés a haditanácsban és a miniszteri értekezleteken állandóan napirenden volt, csakhamar riasztó hírek kezdtek elterjedni a császári fővárosban, melyek újabb kuruc támadásokról szóltak. Bécsben határozottan tudni vélték, hogy Rákóczi és Thököly három sereget szerveztek. Az egyik, melynek létszámát mintegy 10 ezer emberre becsülte a szóbeszéd, egyenesen Bécs, illetőleg Laxenburg felé készül, hogy az ott tartózkodó császári családot elfogja. Ugyanakkor Thököly Erdélybe, egy harmadik sereg pedig Kassa felé fog előnyomulni. Ezek a hírek, bár kétségkívül Longuevaltól eredtek, de azután kiszínezve és átalakulva szálltak szájról-szájra, annyira felizgatták az udvart, hogy császári rendeletre egy dragonyos ezreddel őríztették

Laxenburg környékét az udvar ott tartózkodásának ideje alatt.[3]

A Solari ezredesnek adott utasításokkal egyidejűleg a Lajta és a Vág mentén is csapatokat vontak össze, hogy a cseh-morva tartományokat a magyar felkelők részéről várható meglepetések ellen biztosítsák.[4] Báró Zante vértesezredét ugyanekkor Erdélyből a tiszántúli részekbe rendelték,[5] a Gronsfeldt-dragonyosezredet minden eshetőségre készenlétbe helyezték[6] s katonai szempontból az egész Tiszántúlt gróf Gronsfeldt János Ferenc lovassági tábornok parancsnoksága alá rendelték az e részeken állomásozó ezredekkel együtt.[7] Tekintettel arra, hogy Havasalföldön és Moldva területén sok kuruc élt, a haditanács arra figyelmeztette gr. Rabutin erdélyi katonai parancsnokot, hogy a határokat gondosan őríztesse és a maga részéről is tegyen meg mindent egy esetleges támadás elhárítására.[8]

Bár közben az elfogatások minden akadály nélkül megtörténtek és sehol sem mutatkozott ellenállás, vagy mozgalom az elfogottak érdekében,[9] a haditanács által

[3] Ezekkel a hírekkel több egykorú mű is foglalkozik, pl. Der durchleuchtigsten Erzherzogen zu Österreich Leben, Regierung und Grossthaten. (Nürnberg, 1713.) 465—66. — Wahrhaftige und curieuse Beschreibung von dem Rebellionskrieg in Ungarn. Leipzig, 1711. 92. l. *Balla Gergely :* Nagykőrösi krónika. (Kecskemét, 1856) 67. l. — V. ö. *Márki :* I. 186. l. jegyzet. L. továbbá Theatrum Europaeum. XVI. p. 60. és *Kolinovics :* Rerum Hung. libr. (U. o.) Bizonyára a Castelli-dragonyosezredről van szó. L. a haditanács 1701 ápr. 20-i átiratát a magyar udv. kancelláriának. Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Intimata cons. bellici. 1698—1702.

[4] Esterházy nádor 1701 május 23-i levele Klobusiczkyhoz. Eredetije M. Nemzeti Múzeum Lt. Törzsanyag.

[5] Fogalmazványa Orsz. Lt. Kanc. lt. Conceptus exped. a. 1701. A haditanács átirata a magyar udv. kancelláriának 1701 ápr. 27. Eredetije Orsz. Lt. Kanc. lt. Intimata cons. bellici. 1698—1702. — Továbbá Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 228.

[6] A haditanács említett 1701 április 20-i átiratával. (U. o.)

[7] A haditanács átirata a magyar udv. kancelláriának 1701 május 10. Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. lt. Intimata consilii bellici, 1698—1702.

[8] A haditanács utasítása 1701 ápr. 27. gr. Rabutinnak. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 186.

[9] Rákóczi említi, hogy birtokai jobbágysága ki akarta őt

tett intézkedéseket mégis némileg igazolni látszottak egyes nyugtalanító jelenségek. Így tudomást szereztek arról, hogy a békésmegyei alispán egy nyilvántartott Thököly-párti kurucot rejtegetett magánál, aki csak röviddel előbb jött át török földről Békés megye területére s jóllehet br. Löffelholtz ezredes aradi várparancsnok azonnal közbelépett s a szóbanforgó kurucnak Aradra való vezettetését kívánta az alispántól, az még csak választ sem adott az ezredes megkeresésére.[10] Magában véve egyetlen egy kurucnak magyar területen való megjelenése nem indokolta volna a katonai körök idegességét, de az alispán magatartása arra látszott mutatni, hogy a tiszántúli társadalom kurucérzelmű. Aggasztó híreket közölt ekkortájt az udvarral az öreg Radonay Mátyás pécsi püspök is, melyekben sok volt ugyan a személyes sérelmekből táplálkozó túlzás,[11] az adott helyzetben azonban mégis hozzájárulhattak az idegesség fokozásához. Mindezek alapján I. Lipót 1701 június 11-én az összes tiszántúli és keletmagyarországi megyéket szigorúan utasította, hogy a legközelebbi katonai parancsnokságnál haladéktalanul jelenteni tartoznak miden gyanús mozgalmat, vagy szervezkedést.[12]

A megtett katonai intézkedések kétségkívül túlzottak voltak. Igaz ugyan, hogy Rákóczit és fogolytársait mindenütt leplezetlen részvéttel fogadták,[13] Miskolcon pedig meg is vendégelték,[14] — egészben véve azonban sokkal nagyobb rémület szállta meg a lelkeket, semhogy bárki is fegyveres ellenállásra mert volna

szabadítani akkor, midőn gr. Solari Kassáról Miskolc felé kísérte, ő azonban azonnal leszerelte ezt a mozgalmat. Önéletrajza 121. l. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 308. l.

[10] Császári rendelet 1701 május 27-ről Békés megyéhez. Fogalmazványa Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Conceptus exped. a. 1701. A haditanács 1701 május 23-i átirata a magyar udv. kancelláriának. Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. lt. Intimata cons. bell. 1698—1702.

[11] V. ö. Radonay 1701 május 16—aug. 26. közt írt leveleivel. Orsz. Lt. Kanc. lt. Litterae privatorum. 1701. nr. 362—64.

[12] Fogalmazványa Orsz. Lt. Kanc. lt. Concept. exp. a. 1701. A haditanács a magyar udv. kancelláriának, 1701 június 1. Kriegsarchiv. HKP. Prot. Reg. 1701. p. 262.

[13] Rákóczi Önéletrajza 120. és 121. ll.

[14] *Borovszky S.:* Borsod vármegye története. I. k. 405. l.

gondolni, „minden magyar eperjesi tánctul és Karaffa nótájától tartván".[15] Az erdélyi rendek a május 4-én kezdődő gyulafehérvári országgyűlés alkalmával értesültek Rákóczi elfogatásáról. Nem győztek rajta csodálkozni, mert amint gróf Bethlen Miklós előadta, Rákóczi annyira németérzelmű volt, hogy még csak beszélni sem akart magyarul. Gróf Pekry Lőrinc szerint pedig Rákóczi még egy asztalhoz sem akart leülni honfitársaival. Vay Mihály elfogatását, aki erdélyi birtokos volt, akként adta elő gróf Apor István, hogy Vayt borvásárlás ürügye alatt keresték fel a német katonák s mikor már megegyeztek a bor árában, akkor fogták el. Gr. Bánffy György gubernátornak olyan értesülései voltak, hogy Rákóczi, akit különben Szirmay István ejtett tőrbe, már megvallotta bűnét s hogy vagy harminc főbbrangú van még az ügybe belekeverve; a császár személyesen intézi a vizsgálat irányítását.[16]

Habár Rákóczi elfogatásáról mindenféle ellenőrízhetetlen hír keringett az országban, kétségtelen, hogy maga a tény országos esemény volt, mely a Királyhágón innen és túl egyaránt foglalkoztatta az embereket. Természetes, hogy az egész kérdéskomplexum fokozottabb mértékben foglalkoztatta az udvart és a császári hatóságokat. Különösen az a kérdés izgatta őket, s ebben szerettek volna mielőbb tisztán látni, hogy miképen jött létre a kapcsolat Rákóczi és a versaillesi udvar között?

Szinte magától értetődő feltevés volt a bécsi francia rendkívüli követnek, *Villars marquis*nak személyében találni meg az értelmi szerzőt, vagy legalább is a közvetítőt. S Villarsnak valamiféle szerepéről a bécsiek annyira meg voltak győződve, hogy a követ barátai nyiltan megmondták neki, hogy most már „nem tudnak vele oly szabadon érintkezni, mint idáig". Mikor azonban Villars emiatt hevesen tiltakozott gróf Kaunitznál, a helyettes birodalmi kancellárnál, ez azt válaszolta neki, hogy sohasem hallotta az ő nevét emlegetni

[15] *Ottlyk György* szavai naplójából. *Thaly K.:* Történelmi naplók 1663—1719. Budapest, 1875. 77. l.

[16] Az országgyűlés diariumából. Nagyszeben v. ltára. 1701 : 25. V. ö. *Cserei Mihály* Históriájával is 314. l. és *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 277.

az összeesküvéssel kapcsolatban.[17] A francia követ erélyes tiltakozása következtében a császár is szükségét érezte annak, hogy Kaunitz útján biztosítsa a követet arról, hogy „neki nagyon kellemetlen volt ez a híresztelés, mert ő jól tudja, hogy a marquis sohasem volt részes abban az ügyben és hogy ő nagyra becsüli a marquist és kifogástalan embernek tartja. Arról is meg van győződve, hogy a francia király, nem lévén köztük a béke megszakítva, nem akarja segíteni néhány alattvalójának rossz szándékát.[18] Már volt alkalmunk reámutatni arra, hogy Rákóczi Villars marquisval sohasem állott közelebbi vagy bizalmas összeköttetésben, mert a francia követ egyéniségét nem tartotta alkalmasnak a közvetítő szerepre,[19] mindamellett a kortársak meg voltak győződve Villars részességéről,[20] sőt e tekintetben az újabbkori magyar történetírás sincs más véleményen.[21]

Minthogy a haditanács még ezekután sem akart lemondani arról a feltevésről, hogy a kapcsolatok felvételét Rákóczi és a francia udvar között valakinek feltétlenül közvetítenie kellett, a Villars-féle kombináció elejtése után arra gondoltak, hogy Rákóczi talán azokat a rokoni kapcsolatokat vette igénybe,

[17] „Dès que l'on parla de la conspiration à Vienne, le bruit s'y répandit que le marquis de Villars y avait travaillé et sur cela, les principaux de la cour qui étaient fort de ses amis ne firent pas difficulté de lui avouer qu'ils ne pouvaient plus vivre aussi librement avec lui qu'ils faisaient auparavant." Mémoires *de Villars.* I. p. 332—33.

[18] *Lamberty :* Memoires pour servir à l'histoire du XVIII. Siècle. (A La Haye, 1724.) I. 439.

[19] Önéletrajza 81. l.

[20] „Ut Gramonvillius orator Gallicus pravitate consiliorum Nadasdium cum infelicibus sociis perdiderat, ita in praesenti Villarius, imminente bello Hispanico, hunc Caesari turbinem excitasse creditus est." *Wagner :* Historia Leopoldi Magni. II. (Augsburg, 1731.) p. 737. Újabban ezt a kérdést *Pillias Emil* francia történetíró tárgyalta részletesen ; a lényegben megegyezik azzal, amit fentebb előadtunk. V. ö. Rákóczi-Emlékkönyv. (Szerk. *Lukinich Imre.*) Budapest, 1935. II. 311. s köv. ll.

[21] Pl. *Thaly K. :* Gr. Bercsényi-család tört. II. 288. l. *Márki :* I. 167. — A korábbi írók közül : *Fessler I. A. :* Die Geschichten der Ungern etc. IX. (Leipzig, 1825.) 489. l. *Horváth M.* IV. k. 265.

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

melyek közte és a hessen-rheinfelsi fejedelmi család, illetőleg ez utóbbi és a francia udvar közt fennállottak. Sarolta Amália és Erzsébet Sarolta ugyanis, akinek férje Fülöp orleansi herceg XIV. Lajosnak volt a fitestvére, másodunokatestvérek voltak, kik tartották a rokonságot.[22] S Bécsben hitték is azt, hogy a hessen-rheinfelsi udvar és az orleansi hercegné voltak a kapcsolatok létesítői és irányítói. A haditanácsot ebben a meggyőződésében megerősítette egy, a Rákóczival való összejátszás gyanúja miatt elfogott skót származású tiszt vallomása is, amely szerint a tiszt ismeretségben állott Flemming apáttal, aki földije volt. Már pedig ez az apát nem volt más, mint Sarolta Amália nagybátyjának, a Rotenburgban székelő Vilmos hessen-rheinfelsi tartománygrófnak[23] hivatalos bécsi képviselője. A haditanács tagjai most már arra is visszaemlékeztek, hogy Vilmos tartománygróf 1699-ben Rákóczit Munkácson felkereste s ez alapon szinte biztosra vették, hogy ekkor történtek azok a megállapodások, melyek értelmében Rákóczi megkísérelte a versaillesi udvarral való kapcsolatok felvételét. Ezek a tetszetős egyezések azután arra az elhamarkodott lépésre bírták a haditanácsot, hogy Flemming apát bécsi szállásán házkutatást foganatosíttasson és az ott fellelhető iratokat és leveleket lefoglaltassa. Az iratok és levelek természetesen semmi gyanúsat nem tartalmaztak, viszont azonban a házkutatás ténye felbőszítette Vilmos tartománygrófot, aki hevesen tiltakozott ezen eljárás ellen és elégtételt kért az udvartól.[24] A császár kénytelen volt kijelenteni, hogy a házkutatás és a levelek elkobzása tudtán kívül történt s ezért őt semmiféle felelősség nem terhelheti, egyébként azonban hangsúlyozza, hogy benne a tartománygróf személye iránt soha még a gyanúnak az árnyéka sem merült fel.[25]

[22] *Thaly K.:* id. tan. Turul. II. 92. l.

[23] *Hübner:* Genealogische Tabellen. (Leipzig, 1712.) 210. tábla.

[24] 1701 júl. 5-i levelének másolata. Budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára. Hevenessy-gyüjt. L. kötet.

[25] 1701 augusztus 30-ról. Másolatban u. o. — A Flemming-ügyről a Theatrum Europaeum is (XVI. p. 68.) tudósít, sőt közli I. Lipótnak 1701 aug. 30-i levelét is. (U. o.)

Ilyformán a Flemming-ügy elsímult ugyan, de egyszersmind azzal, a bécsi udvartól egyáltalában nem óhajtott eredménnyel járt, hogy a bécsi diplomáciai kar és a külföld ettől fogva nagyobb érdeklődést tanúsított Rákóczi és közvetve a magyar kérdés iránt. A Rákóczi személye és a magyar kérdés iránt való általánosabb jellegű érdeklődés felkeltésében azonban tagadhatatlan része volt Rákóczi feleségének is.

Sarolta Amália hercegasszony, mint már említettük, — április 18-án Eperjesről Bécsbe utazott, hogy tőle telhetőleg közreműködjék ura kiszabadításában. Lipót császár nem fogadta ugyan,[26] de azonnal tudtára adatta, hogy amennyiben nem részes az összeesküvésben, ő és gyermekei számíthatnak a császár gondoskodására ; ha ellenben bűnös, akkor nem kerülheti el a büntetést.[27] Rákóczi felesége azonban a kérdésnek ilyen bizonytalan megoldásában nem tudott megnyugodni ; ura ártatlanságáról tökéletesen meg lévén győződve, kötelességének érezte mindazon tényezőknek megmozgatását, kiknek közbelépésétől eredményt várt. Már április 23-án egy kétségbeesett hangú levelet intézett *I. Frigyes* porosz királyhoz s tőle Rákóczi ártatlanságára hivatkozva, segítséget kért.[28] De közbenjárásra kért más külföldi uralkodókat is, így III. Vilmos angol királyt, továbbá a mainzi és a hannoveri fejedelmeket, akik azután valóban valamennyien szót emeltek Rákóczi érdekében az udvarnál.[29] A belpolitikai kérdésül tekintett és ekként kezelt Rákóczi-ügyből így lett az udvar számításai ellenére európai kérdés.

Rákóczi ezekről a kísérletekről csak utólagosan értesült. Hosszú időn át el volt zárva a külvilággal való minden érintkezéstől s a bécsújhelyi várkastélynak abban a rosszul világított, boltozatos helyiségében várta a továbbiakat, mely legutóbb a császári konyha éléskamrájául szolgált, korábban pedig börtönhelyiség volt,

[26] *Axtelmeier :* Schaubühne der Rebellionen. (Augsburg, 1706.) 318. l.

[27] *Lambertynél :* Memoires. I. p. 439.

[28] A berlini titkos levéltárból vett másolata a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében.

[29] Rákóczi Önéletrajza 126. l. Histoire des revolutions. II. 37. és *Thaly K. :* Gr. Bercsényi-család. II. 313. l.

még pedig ugyanaz, melyben három évtizeddel azelőtt anyai nagyatyja, gróf Zrinyi Péter ült vasban.[30]

Időközben az alsóausztriai udvari kancellária sürgetésére[31] a haditanács Longuevalt 12 muskétással Bécsbe kísértette és ott egyelőre továbbra is őrizet alatt tarttatta.[32] Erre az intézkedésre részben a látszat kedvéért volt szükség,[33] részben pedig azért, hogy a kapitány állandóan kéznél legyen. Bármilyen meggyőzők voltak is Longueval bizonyítékai, előadásában mégis voltak hézagok és homályos részletek, melyek betöltése, illetőleg felderítése végett szükség volt arra, hogy a kapitány a nap bármely órájában rendelkezésére álljon a haditanácsnak, vagy annak a bizottságnak, mely a kihallgatásokhoz szükséges kérdőpontoknak sok körültekintést igénylő megszerkesztésével foglalkozott. Ezt a munkát császári utasításra *gróf Buccelleni Gyula Frigyes* udvari kancellár vállalta, akinek evégből jogában állott a vizsgálati foglyoknak akármikor való meglátogatása és kihallgatása.[34] Kétségtelen, hogy az ő megkeresésére történt a Bécsben fogvatartott *Sándor Gáspár*nak még május 31-én történt kihallgatása is,[35] melytől a kancellár sokat remélt, s várta mindenesetre

[30] Rákóczi Önéletrajza 123. l.

[31] 1701 május 4-ről. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 302.

[32] A haditanács az alsóausztriai udv. kancelláriának és az udv. kamarának 1701 május 7. U. o. Prot. Reg. 1701. p. 201.

[33] „Longevallius vero etiam custodiretur, ne animadversa proditione Galli de ipsius parentibus in Lotharingia acriorem sumant vindictam", olvassuk Kolinovicsnál. Rer. Hung. libr. „Der Hauptmann Longueval wurde anfänglich auch mitgefangen genommen, aber nur zum Schein, damit Frankreich seine Entdeckung nit so gleich erfahren und an Seinigen in Lothringen seine Rache deswegen ausüben möchte", olvassuk a Wahrhaftige und curieuse Beschreibung-ban (Leipzig, 1711.), 92. l. Ugyanígy a Theatrum Europaeum is (XVI. p. 60.) Ez az indokolás csak Longuevaltól származhatott, mert hiszen tudjuk, hogy XIV. Lajosnak talán tudomása sem volt Rákóczi politikai terveiről.

[34] A haditanács Lehmann kapitányhoz 1701 május 29. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 245.

[35] „Examen des Sandor Gaspar, welcher den 31. Maii zu Wien im Arest, ratione der neuen vorgehabten Rebellion in Hungaren durch beede Herren Grafen Breiner Philipp Christoph und Max Ludwig ist examinirt worden". Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 500. A kihallgatási jegyzőkönyv nem ismeretes.

a Longueval előadásában mutatkozó homályos vagy értelmetlen részletek felderítését. Látni fogjuk, hogy Sándor Gáspár vallomásai megfeleltek a hozzáfűzött várakozásoknak.

A kihallgatások előkészítésével párhuzamosan lépések történtek *gróf Bercsényi Miklós* kézrekerítésére is. Erre a haditanács különösen nagy súlyt helyezett, mert a rendelkezésére álló adatok, így főleg Longueval jelentései alapján tisztán állott előtte, hogy a tervezett felkelésnek lelke, sugalmazója és szervezője Bercsényi volt. Amikor ez év áprilisában Rákóczi elfogatására minden előkészület megtörtént, ugyanakkor Bercsényi elfogatását is elrendelték, aki éppen ekkortájt készült feleségével Bécsbe. Nagyszombat és Pozsony közt találkozott (április 21) *Szluha Ferenc* hites táblai jegyzővel, a közben szintén elfogott Szirmay István nádori ítélőmester egyik tisztviselőjével, aki ura megbízásából sietett Bécsbe s aki most előadta a grófnak a közelmult napok eseményeit, Rákóczi és Szirmay elfogatását, sőt arról is felvilágosította, hogy ő is a proskribáltak közt szerepel. Bercsényi mindjárt felismerte, hogy menekülnie kell s bár felesége az ő kérésére tovább folytatta útját Bécs felé, ő maga azonnal visszafordult és Lengyelországba menekült. Követte jószágkormányzója, *Szirmay Miklós*, az ítélőmester öccse is, aki egyike volt azon keveseknek, akik Rákóczi és Bercsényi terveiről valóban tudomással bírtak.[36]

Bécsben Bercsényiről csak annyit tudtak, hogy megszökött, de hogy merre vette útját, azt még csak nem is sejtették. Így azután elhitték azokat a híreket, melyek szerint Bercsényi rutén parasztruhában bujdosik a Kárpátokban. A haditanács maga sem tartván lehetetlennek Bercsényi bujkálását, azonnal arra utasította gróf Nigrelli Oktáv kassai katonai parancsnokot, hogy igyekezzék mielőbb összeköttetést találni Bercsényinek ungmegyei rutén jobbágyaival s ezer aranyat ígérjen annak, aki Bercsényit élve átszolgáltatja a hatóságoknak.[37] Utóbb természetesen kitűnt, hogy

[36] Rákóczi Önéletrajza 150—51. l. Histoire des revolutions II. 26. és részletesen *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család tört. II. 303—306. ll.

[37] A haditanács 1701 június 28. gr. Nigrellinek. Kriegs-

Bercsényi Lengyelországban tartózkodik, sőt hogy Du Héron varsói francia követtel sűrű érintkezésben áll, bizonyára XIV. Lajos támogatásának megnyerése végett. Hogy Bercsényi itteni tevékenysége mennyire izgatta Bécset, legjobban az igazolja, hogy a haditanács Bercsényinek mindenáron és minden eszközzel való elhallgattatását már 1701 augusztusában elhatározta.[38] Az ellene tervezett merényletek[39] előadására később még visszatérünk.

Longueval leleplezéseinek azok a részletei, melyek *Széchenyi Pál* kalocsai érsek forradalmi hajlamosságáról, sőt a Rákóczi és Bercsényi által tervezett mozgalomba való tényleges bekapcsolódásáról szóltak, Bécsben nem keltettek tulságos nagy meglepetést. Ismerték az érseknek megalkuvást nem tűrő magyarságát és még élénken emlékeztek arra, hogy az 1698. őszi bécsi értekezlet azért hiúsult meg, mert az egybehívott magyar rendek nagy többsége magáévá tette az érsek azon felfogását, mely szerint „az ország életbevágó ügyei és sarkalatos szabadságai felől az ország belsejében egybehívandó országgyűlésen kívül döntő végzést hozni a törvények tiltják".[40] Az tehát, hogy az érsek elhagyva eddigi ellenzéki magatartását, szinte már a nyilt forradalom útjára lépett, mint említettük, nem érte teljesen váratlanul az udvari köröket, mindamellett most mégsem akartak vele szemben is azzal a kíméletlenséggel eljárni, mint Rákóczival vagy Bercsényivel, hanem elegendőnek tartották volna az érseknek gondnokság alá való helyezését, mely őt a politikai életből egészen kizárta volna. Ezt a megoldást, melyet a gróf Harrach főudvarmester elnöklete alatt álló bizottság hozott javaslatba, a császár is elfogadta.[41] Meg-

archiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 311. Nigrelli válasza u. o. Prot. Exp. 1701. p. 493.

[38] A Wildenhann Károly volt dragonyos kapitány számára adott utasítás. Felemlítve 1701 augusztus 23-ról. U. o. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 409.

[39] *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család tört. II. 398. s k. ll.

[40] Rákóczi Önéletrajza 74. l.

[41] Managetta többször idézett Vortragja után. Orsz. Ltár. Korábbi jelzete bécsi Staatsarchiv: Alte Kabinetsakten 9 c. — Széchenyi Pál szerepéről l. *Bártfai Szabó László:* Gr. Széchenyi-család története. I. k. (Budapest, 1911.) 218. s köv. ll.

valósítására azonban azért nem került a sor, mert a haditanács hosszas fontolgatások után arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem tanácsos egyetlen egy tanú vallomása alapján eljárást indítani a nagytekintélyű érsek ellen. Igaz ugyan, hogy a lényeget illetőleg Sándor Gáspárnak alább ismertetendő vallomásai megerősítették Longueval előadását, de a haditanács okos óvatossággal, ekkor sem sietett a döntéssel. Úgy látszik, hogy e vallomásokat, legalább is az érsek esetében, nem tartották feltétlenül megbízhatóknak és további, de kifogástalan tárgyi bizonyítékokra vártak, sőt számítottak Bercsényinek mindennél többre értékelt vallomásaira is. Innen azok az erőfeszítések, melyek 1701 nyara óta Bercsényi elfogatására irányultak. Mindezek alapján Széchenyi Pál érseknek semmiféle bántódása nem esett és az érsek mindvégig korlátozás nélkül gyakorolta érseki jogait. Ismeretes, hogy a Rákóczival folytatott diplomáciai tárgyalások idején volt az uralkodó-család álláspontjának képviselője.

V. FEJEZET.

A haditanács rendeletéből gróf Buccelleni Gyula Frigyes udvari főkancellár megkezdi a vizsgálati foglyok kihallgatását. Rákóczi kihallgatása 1701 június 20-án. A kihallgatás részletes ismertetése.

A vizsgálati foglyok kihallgatásával megbízott *gróf Buccelleni Gyula* Frigyes udvari főkancellárt a császár legbizalmasabb hívei közé számították. Olasz hangzású neve ellenére flamand származású volt, kinek mint udvari kancellárnak hatáskörébe tartozott a külföldi diplomatákkal való közvetlen érintkezés és a tartománygyűlések idején az ausztriai rendekkel való tárgyalások irányítása. Talán szűk látókörű és merev hivatalnok volt, akinek nem volt önálló véleménye és gondolata s aki erősen környezetének hatása alatt állott ; de becsületes és tisztakezű ember volt, aki épen ezen tulajdonságainál fogva bírta az öregedő császár változatlan bizalmát.[1] Mostani megbizatásában mindamellett nem személyi tulajdonságai voltak a döntő inditóokok, hanem az a körülmény, hogy három évtizeddel előbb tagja volt annak a judicium delegatumnak, mely a Wesselényi-féle összeesküvés részeseinek felségsértési perében ítélkezett.[2] Ennek következtében szakembernek tartották felségsértési perekben.

Az udvari kancellár a peres eljárás anyagát Longueval vallomásaiból és az általa előterjesztett irásbeli bizonyítékokból merítette, de ezt az anyagot, melyben

[1] V. ö. *Arneth A.:* Prinz Eugen von Savoyen. I. (Wien, 1858.) 204. l. és Memoires de la cour de Vienne. Cologne, 1705. p. 281—83.

[2] *Pauler Gyula:* Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. II. k. (Budapest, 1876.) 150. l.

hiányokat és felderítetlen részleteket állapított meg, utóbb (május 31) Sándor Gáspár vallomásával kiegészítette. Ezek alapján lehetővé vált számára a kihallgatási kérdőpontok összeállítása, melyben kétségkívül *Eilers*, a haditanácsnak melléje beosztott előadója segédkezett neki s azután maga a kihallgatás is.

Rákóczi kihallgatása *1701 június 20-án* folyt le a bécsújhelyi várkastély egyik helyiségében, a kancellár, Eilers előadó és Seyfried fogalmazó jelenlétében. — Rákóczi ezt a pillanatot már hetek óta türelmetlenül várta s bár zokon esett neki s erre még évtizedek mulva is élénken emlékezett vissza — hogy Buccelleni egyszerű vizsgálati fogolyként kísértette a kihallgatás színhelyéül szolgáló helyiségbe, ahol különben a kancellár leültette, — egészben véve mégis nyugodtan hallgatta végig Buccelleni előadását. A kancellár ugyanis bevezetőül összefoglalta a Longueval—Sándor-féle adatok alapján és saját elgondolása szerint a Rákóczitól és Bercsényitől tervbe vett forradalmi mozgalom egész történetét, sőt a kormány jólértesültségének bizonyítékául mindazon főrendűek nevét is felolvasta Rákóczi előtt, akik, számszerint körülbelül hatvanan, az összeesküvésnek állítólag részesei voltak. A kancellár mindezek után az előadottakra és a feltárt bizonyítékokra hivatkozva, teljes beismerést kívánt a vádlottól.

Rákóczi tiltakozással kezdte meg válaszát, „a peres eljárás illetéktelen módja, alakja és bírói széke ellen". Az volt az álláspontja és ezt Buccelleni előtt vitatta is, hogy neki, mint római szent birodalmi hercegnek és mint „szabad fejedelmek örökösé"-nek nem kötelessége válaszolni, mert mint magyar főúrnak a magyar országgyűlés, mint birodalmi hercegnek pedig a birodalmi gyűlés az illetékes hatósága. Az udvari kancelláriának semmiféle jogcíme sem lehet vele szemben, „mert a császári udvari kancelláriában egyedül csak Ausztria és a császár, mint Ausztria főhercegének ügyeit tárgyalják, e tartománynak pedig sem lakosai, sem semmiféle polgárai nem voltak soha" az ő elődei. Mindamellett, hogy azt ne higyjék róla, hogy azért tagadja meg a választ, mert nem bízik ügyében és csak kibúvókat keres, válaszolt arra a 79 kérdőpontra,

melyet az önvallomásra való sikertelen rábeszélés után gróf Buccelleni intézett hozzá.[3]

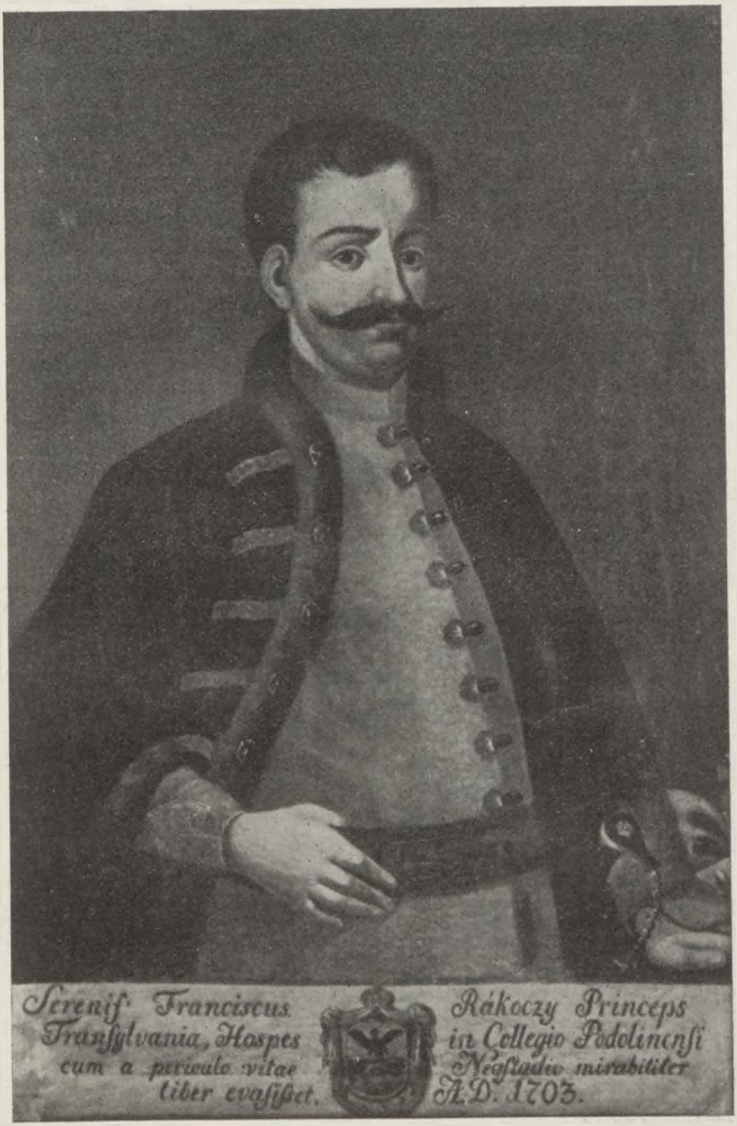
E kérdések főleg a corpus delictiként szereplő levélváltás körülményeit voltak hivatva megvilágítani, de felölelték Rákóczi egész közéleti tevékenységét is attól az időtől kezdve, hogy Longueval Rákóczival közvetlen érintkezésbe jutott. A bizottságot feltűnően érdekelték azon *indító okok*, melyek Rákóczi lelkében megérlelték a XIV. Lajossal való érintkezés felvételének szükségességét. Elsősorban személyi sérelmekre gondoltak. — Rákóczi azonban nem tudott ilyenekről s mikor eziránt kérdést intéztek hozzá, tagadta, hogy azt mondta volna, hogy bár rokonságban áll az uralkodó házzal, azért a legutolsó miniszter is alig akar vele szóbaállani; lehetséges, hogy egyik-másik császári tiszt erőszakoskodása miatt kifakadt, de azt sohasem állította, hogy mindez csak politika az udvar részéről, hogy ürügyet találjanak az ő megbuktatására. Azt azonban már elismerte, hogy a *magyarországi kormányzás módját* többízben éles kritika tárgyává tette s a magyarokkal való bánásmódot ridegnek, az adózást ötletszerűnek tartotta s e véleményét a nádor és gr. Kaunitz előtt ismételten ki is fejezte; nem mondta, hogy Magyarországgal embertelenül bánnak, az azonban szerinte is kétségtelen, hogy a lakosság el van nyomva.

A vizsgálat a fősúlyt természetesen *Rákóczi francia összeköttetéseinek* felderítésére helyezte. E tekintetben Longueval jelentései már némi alappal szolgáltak is. Ezekszerint: Rákóczi egy alkalommal azt kérdezte Longuevaltól, hiszi-e, hogy amennyiben Franciaország beavatkoznék az ügyekbe, abból Magyarországnak jóval nagyobb haszna lenne most, mint volt azelőtt; mikor pedig Longueval állítólag megütközött e megjegyzésen, Rákóczi sietett kijelenteni, hogy csak időtöltésből beszélt és nem azért, mintha komoly felkelésre gondolt volna. Mindamellett Longueval — természetesen saját előadása szerint — megragadta az alkalmat arra, hogy kimutassa, hogy Franciaország csak akkor bőkezű az idegenekkel szemben, ha az eredmény felől

[3] Rákóczi kihallgatásának külsőségeire vonatkozólag az Önéletrajz az egyedüli forrás. 126—27. ll. — Ezt a részt *Katona* is idézi: XXXVI. p. 174.

nincs kétsége; bizonyos, hogy egy magyar fölkelés esetén Franciaország megragadná az alkalmat Ausztria gyengítésére, mint tette azt a közelmultban is, de úgy látja, hogy a helyzet most mégis más. Magyarország körül van véve az örökös tartományoktól, a porta sem fogja megengedni, hogy kikötőiből idegen csapatok hajózzanak ki, hogy azokból Magyarország felé vonuljanak s különben is óvakodni fog attól, hogy újból olyan kalandos vállalkozásokba bocsátkozzék, mint a minőkbe Thököly vitte a közelmultban; mindezt Franciaország is tudja, épen azért nem valószínű, hogy támogasson egy már eleve megbukottnak tekintendő vállalkozást. Longueval ezen ellenvetéseire Rákóczi azt válaszolta, hogyha valóban felkelésre gondolna, nem volna nehéz a felhozott érveket megcáfolnia, annyival is könnyebben, mert a lengyel király személyében vállalkozása sikerének biztosítékát látná. Igaz ugyan, hogy a királyt jelenleg a svéd háború tartja lekötve, kétségtelen azonban, hogy készségesen felkarolná a magyarok érdekeit, ha azok hozzá fordulnának.

Rákóczi a bizottság előtt nem tagadta, hogy közte és Longueval között effélékről valóban szó esett, azonban épen Longueval volt az, aki többízben felemlítette előtte, hogy Franciaország rendkívül előzékeny a külföldi miniszterek és udvarok iránt; ő beszélte el azt is, hogy a Dauphin parancsnoksága alatt álló francia hadsereget a Rajna mellett Lajos badeni herceg könnyen tönkretehette volna, ha nem lett volna megvesztegetve; pénzt húzott Franciaországtól Dánia, sőt az egyik császári miniszter is. Ami már most a lengyel királyról tett kijelentéseit illeti, azokból mindössze annyi igaz, hogy egy alkalommal megjegyezte, hogy Sobieski János támogatta a Thököly-pártot, II. Ágost viszont oly nagyravágyó, hogy Magyarország, vagy Szilézia megszerzése árán nem haboznék a császári házzal szakítani; összeköttetésben azonban nem állott vele. Nem ő, hanem éppen ellenkezőleg, Longueval állította azt is, hogy a lengyel haderőt a franciák fizetik s ugyancsak Longueval volt az, aki oly feltűnően dicsőítette a francia államot és kormányzatot, hogy ezen Rákóczi is megütközött. Bercsényivel, Vayval és

II. RÁKÓCZI FERENC ARCKÉPE
ÁLLÍTÓLAG 1703-BÓL.
(Eredetije Ernszt Lajos gyüjteményében.)

Szirmayval különböző alkalmakkor folytatott megbeszélései, melyek Longueval jelentéseiben pontos dátumokkal szerepelnek, amelyek azonban a személyeket illetőleg nem fedik a valóságot, tisztán magánjellegűek voltak, azokban szó sem volt felkelésről, mert hiszen ilyesmire senki sem gondolt.

A bizottság behatóan foglalkozott Longueval jelentéseinek azon részleteivel is, amelyekben beszámolt Rákóczinak *1700 április végén* Keczer Sándor sárosmegyei alispánnál tett látogatása kapcsán azon bizalmas beszélgetésről, amely közte és Rákóczi közt állítólag ugyanekkor történt. Eszerint Rákóczi úgy nyilatkozott Longueval előtt, hogy teljesen meg van győződve hűségéről s nincs kétségben aziránt, hogy mint értelmes és eszes ember, megérti Rákóczi törekvéseit; ő az időt elérkezettnek látja a felkelésre, de tudja, hogy idegen segítség nélkül nem fog eredményt elérni; bízik a franciák hathatós támogatásában, de a francia segítség megnyerése végett szüksége van Longueval helyi ismereteire és tényleges közreműködésére; ha Longueval vállalkoznék a közvetítésre, azzal örök hálára kötelezné maga iránt Magyarországot, amely, mint megszabadítójának, szobrot emelne; Rákóczi ugyanekkor nagy birtokokat helyezett számára kilátásba, sőt megígérte neki azt is, hogy gróf Károlyi leányát feleségül adatja hozzá. Mikor Longueval a további beszélgetés folyamán aziránt érdeklődött, hogy vajjon minderről tudnak-e mások, Rákóczi előadta, hogy tulajdonképen régi, 1698 óta fennálló mozgalomról van szó, amelybe többek között *Széchényi Pál* kalocsai érsek, a *rác püspök, gróf Bercsényi Miklós, Vay Ádám, Sándor Gáspár, Okolicsányi Pál* és *Szirmay István* vannak beavatva; 1698 óta különben érintkezésben állanak az *oláhországi vajdával* is, sőt számításba vették az *orosz cár* támogatását is.

A kihallgatás során Rákóczi tagadta a neki tulajdonított ezen kijelentéseket s csupán annyit volt hajlandó elismerni, hogy Longuevalnak, aki egy alkalommal kifejezte azon szándékát, hogy magyar nőt óhajtana feleségül venni, készségesen megígérte támogatását és közreműködését a gróf Károlyi leányával való házasság létrehozásában is.

Ezekután a bizottság felmutatta a XIV. Lajoshoz *1700 nov. 1-i kelettel intézett levelet*, amelyről Rákóczi elismerte hogy a szöveg az ő írása, de az aláírás idegen kéztől származik, a *Barbesieuxhoz* intézett levelet azonban teljesen magáénak ismerte el. Az eredetiben felmutatott *1701 február 11-i* levélre vonatkozólag megjegyezte, hogy annak szövegét Longueval diktálta volt neki, a levél azonban az *angol királyhoz* volt intézve az ő hercegi címe ügyében; erről a levélről egyébként azt hitte, hogy Longueval elégette, mert ugyanakkor valami levél-félét szemeláttára tűzbedobott. A további kérdések során tagadta, hogy Longuevalt részletes utasítással látta volna el, mert egyáltalában nem adott neki utasításokat; tagadta azt is, hogy az ungvári, vagy a munkácsi helyőrség ellen támadást tervezett volna. Tagadó volt Rákóczi válasza a további kérdőpontokra is, amelyek a Longueval jelentéseiben résztvevőkként megjelölt személyek, így Széchenyi kalocsai érsek, Vay Ádám, Szirmay István és főkép Bercsényi állítólagos szerepét, továbbá a lengyel király közreműködését voltak hivatva közelebbről megjelölni.

Az a nagy ellenmondás, amely a Longueval-féle jelentések és Rákóczi vallomása közt fennállott, a bizottságot arra késztette, hogy *Rákóczit és Longuevalt szembesítse egymással*. A szembesítés *június 21-én folyt le* s ez alkalommal Longueval Rákóczi jelenlétében a következőket vallotta: Rákóczi eleinte amiatt panaszkodott előtte, hogy a bécsi udvar nem becsüli s hogy sokat kell elszenvednie a katonaságtól; azt hiszi, hogy mindez csak politika, hogy olyasmit tegyen, amiért az udvar vagyonát elkobozhatja, őt magát pedig ártalmatlanná teheti. Rákóczi szerint tény, hogy az országgal embertelenül bánnak, a lakosokat sanyargatják, a vallás szabad gyakorlatát akadályozzák. Rákóczi Magyarországot úgy tekinti, mint ősei dicső tetteinek színhelyét; amennyiben egy magyar fölkelés élére állana, egy pillanatig sem haboznék arról Franciaországot tudósítani, abban a meggyőződésben, hogy az megfelelőképen támogatná is. E tekintetben számít Longuevalra is, mint aki ismeri Rákóczi életmódját s vagyoni viszonyait épúgy, mint a magyarországi általános helyzetet s aki közreműködésével

az ország hálájára volna érdemes. Rákóczi arról is tájékoztatta, hogy *1698 óta foglalkoznak a felkelés gondolatával* s ennek biztosítása végett már 1698-ban tárgyaltak az oláh vajdával s a rácok püspökével, aki késznek mutatkozott 40,000 embert rendelkezésre bocsátani, a katolikusok és a kálvinisták tiltakozására azonban elállottak a felajánlott segítség igénybevételétől. Elmondta Longueval azt is, hogy a részletekbe Rákóczi személyesen avatta be, aki úgy tekintette őt, mint a mozgalom egyik fejét; Rákóczi és a többi vezető határozta el Longueval franciaországi kiküldetését is, akit szerintük Isten adott az ország fölszabadítására.

Longueval ezen állítását Rákóczi jelenlétében *esküvel is megismételte*, sőt esküt tett ugyanekkor arra is, hogy Rákóczi személyesen kérte fel nemcsak a franciaországi útra, hanem a XIV. Lajosnak és a hadügyminiszternek szóló levelek megfogalmazására is. E leveleket Rákóczi sajátkezűleg adta át Longuevalnak, a királynak szólót kettős borítékba helyezte, a külsőt Falkenstein névre címezte, a belsőt üresen hagyta s annak megcímzését Longuevalra bízta. Ugyanekkor Rákóczi részletes utasításokat is adott neki, melyeket előzetesen Bercsényivel is megbeszélt; Bercsényi kívánságára iktatta be utóbb az utasítás pontjai közé azon pontot is, mely arról szól, hogy XIV. Lajos járjon közbe a lengyel udvarnál és a portán is a magyar felkelők támogatása érdekében. Longuevalnak tudomása volt arról is, hogy Rákóczi és hívei az ungvári és munkácsi helyőrség elpusztítását is tervbevették.

Ami már most a legutóbb történteket illeti, határozottan állítja, hogy Rákóczi Longuevalnak Franciaországból való visszaérkezése után hosszasan tanácskozott Vayval és az időközben külföldre szökött Okolicsányival s mikor a kapitány arra figyelmeztette, hogy gondoskodjék a Barbesieux által kívánt teljhatalmú megbizatás mielőbbi megszerzéséről, Okolicsányi és Vay önként vállalkoztak arra, hogy a megbízó-okirat kiállításához szükséges aláírásokat megszerzik. Longueval egyébként egy ilyen megbízólevél kiállításának szükségességét Rákóczi előtt azzal indokolta, hogy XIV. Lajos vele, mint magánféllel, nem léphet hivatalos összeköttetésbe, viszont annak nem lesz akadálya

akkor, ha Rákóczi egy megszervezett pártnak vezéreként jelentkezik előtte. Ez utóbbi esetben a király két millió livrest helyez kilátásba a felkelés támogatására, azután pedig havonként kétszázezer livrest a katonák fizetésére. Longueval szerint *Rákóczi már kidolgozta az általános haditervet* is, amelynek értelmében Thököly Erdély felé, egy másik hadsereg a Tisza mentén, egy harmadik pedig Kassa irányában támadna ; szándékukban volt minden német katonát kivégezni s azt tervezték, hogy ha seregeik a tízezer főt elérik, arra fognak mindenkit kényszeríteni, hogy hozzájuk csatlakozzék ; kapcsolatot keresnek végül a csehországi és sziléziai huszitákkal és lutheránusokkal is.[4]

[4] A kihallgatási jegyzőkönyvek egyidejű hitelesített másolatai Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn 1702. júl. (Az eredeti jegyzőkönyvek nem is ismeretesek.) A tanácskozásokat *Axtelmeier* is ismerteti. Schaubühne der Rebellionen. (Augsburg, 1706.) 320—22. l. — Longueval szerepét a levélküldésben *Cserei Mihály* is előadja. 315. l.

VI. FEJEZET.

Báró Szirmay István nádori ítélőmester kihallgatása 1701 június 21-én. Esterházy Pál herceg nádor elejti Szirmayt. Vay Ádám, Menegatti János Zakariás és Berzeviczy János Ádám kihallgatása június 22-én. Szlavnicai Sándor Gáspár vallomástétele Bécsben. Sándor Gáspár korábbi pályája és szerepe. Vallomástételeinek terhelő adatai Rákóczira és Bercsényire. Sándor Gáspár vallomástételeinek perdöntő jelentősége.

Rákóczi kihallgatása és a Longuevallal történt izgalmas szembesítés lényegileg semmivel sem járult hozzá a tényállás tisztázásához. Csak annyi vált bizonyossá, hogy a Longueval által bemutatott leveleket valóban Rákóczi írta, aki a szerzőséget, egy aláírás kivételével, elismerte. Az állítólagos szervezkedés méreteire és részeseire vonatkozólag azonban a bizottság nem jutott tovább a kiinduló pontnál, mert Rákóczi az ez irányban feltett kérdésekre következetesen tagadólag válaszolt. Igaz ugyan, hogy Sándor Gáspárnak alább ismertetendő május 31-i vallomása sokban megegyezett Longueval előadásával s ennek következtében a kapitány adatai perdöntő jelentőséget nyertek, de a bizottság kívánatosnak látta volna azt is, ha más gyanúsítottaknak, pl. Szirmay Istvánnak, vagy Vay Ádámnak vallomásai is megerősítik a rendelkezésre álló adatokat.

Longueval előadásában sok szó esett *br. Szirmay István* nádori ítélőmesterről, mint akivel Rákóczi és Bercsényi ismételten hosszasan tanácskoztak s akiről Rákóczi azt mondta volna a kapitánynak, hogy már 1698 óta vett részt az elégedetlenek bizalmas tanácskozásain, sőt a magyar ügy érdekében kész lett volna

a legmesszebbmenő áldozatokra is. Azt is tudták róla, hogy a közelmúltban egyik irnokát Lengyelországba küldte s bár Rákóczi kihallgatása alkalmával erre vonatkozólag azt a felvilágosítást adta, hogy a különben szintén lefogott irnok az ítélőmester magánügyeiben járt lengyel földön, a haditanács ezt is összefüggésbe hozta a tervezett mozgalommal. Elfogatása is ezen gyanúokok alapján történt s kihallgatásától, mely *június 21-én* folyt le, Buccelleni sok részlet tisztázását remélte.

Báró Szirmay István nádori ítélőmester mozgalmas multra tekinthetett vissza. Korábban Thököly hívei közé tartozott s mint ilyen, 1685-ben követségben járt Bécsben Thököly megbízásából, akinek nevében felajánlotta a portától való elszakadást, feltételül szabta azonban a magyar alkotmány biztosítását Sobieski János lengyel király kezessége mellett.[1] Minthogy azonban az udvarral folytatott tárgyalások közben Thökölyt a váradi pasa elfogatta, Szirmayt azzal az ürüggyel, hogy „nincs kihez visszabocsássák követséggel", őrizet alá tették. Hónapokat töltött a glatzi, prágai és brünni börtönökben s csak az 1687-i országgyűlés megnyitása előtt bocsátották szabadon.[2] Ettől az időtől fogva azonban nem foglalkozott politikával s Rákóczi sem avatta be terveibe. Rákóczi „igen bölcs és nagyeszű" embernek tartotta, de egyúttal ingatag hitűnek is, aki „a helyzet és időváltozás szerint gyakorta változtatta azt".[3]

Az öreg ítélőmester a kihallgatás alkalmával a leghatározottabban kijelentette, hogy semmiféle összeesküvésről nincs tudomása. Ugyanazzal a határozottsággal tagadta, hogy valaha is találkozott volna Longuevallal, akit sohasem látott, akivel sohasem érintkezett és akiről csak itt a börtönben szerzett tudomást.

[1] Szirmay bécsi kiküldetésére l. *Angyal Dávid:* Thököly Imre. II. k. 142—143. ll. Továbbá Szirmaynak 1711 április 14-i végrendeletét. Másolatban Szirmay-levéltár. (M. Nemzeti Múzeum.)

[2] Id. végrendelete szerint. (U. o.) Életét l. *Nagy Iván:* Magyarország családai. X. 744—45., továbbá Szirmay Endre önéletrajzát. Tört. Tár 1882. 403. s köv. ll. — Szirmay István 1696-ban báróságot kapott. (Tört. Tár 1882. 415. l.)

[3] Rákóczi Önéletrajza. 137. l.

Rákóczinak XIV. Lajos francia királyhoz és Barbesieux hadügyminiszterhez intézett leveleiről nincs tudomása és süllyedjen el, ha nem mond igazat. Arra a kérdésre, hogy vajjon megismerné-e Rákóczi kézírását, igenlőleg válaszolt, mire megmutatták neki a XIV. Lajoshoz írt levelet. Szirmay megállapítása szerint a névaláírás vonásai vastagabbak a szokottnál és így kételkedni lehet abban, hogy az csakugyan Rákóczitól származik-e. Ez a megállapítás tehát Rákóczi javára szólt, aki, mint láttuk, nem vállalta a névaláírás szerzőségét. Ami már most Lengyelországgal való összeköttetéseit illeti, Szirmay előadta, hogy Sárossy István nevű irnokát azért küldte Lengyelországba, hogy védőlevelet szerezzen számára a lublói lengyel kormányzó ellen, aki állandóan háborgatta őt birtokain. A bizottság által feltett többi kérdésre semmi érdemlegeset nem tudott válaszolni.[4]

Bár Szirmaynak a tervezett forradalmi mozgalomban való részességét Longuevalon kívül Sándor Gáspár is állította, nincs okunk kétségbevonni az ítélőmester vallomásainak igaz voltát. Az idős és izgalmaktól mentes élet után vágyódó törődött Szirmay csak hivatalának élt és ha tudomással bírt is arról az elégedetlen közszellemről, mely a bécsi kormány gazdasági és adópolitikája következtében az akkori nemesi társadalmat áthatotta, az iránt semmiféle érzéket és érdeklődést nem mutatott. Minden jel arra mutat, hogy 1687 óta, amely évben t. i. a kormánynak tett szolgálatok fejében I. Lipót az országbíró ítélőmesterévé tétette, mely hivatalát 1698-ban a nádori ítélőmesteri tiszttel cserélte fel,[5] az uralkodóház meggyőződéses híve volt. Esterházy nádor azonban nem kedvelte s jóllehet ő tette meg ítélőmesterré, a kinevezésben nem tárgyi okok vezették, hanem az a törekvés, hogy azzal a császárnak kedveskedjen, akiről tudta, hogy Szirmay párt-

[4] A vallomás 1701 aug. 21-i hiteles másolata Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702. A kihallgatás lefolyását maga Szirmay is feljegyezte ; a feljegyzés bővebb ugyan, mint a periratokban található hivatalos jegyzőkönyv, lényegileg azonban egyezik azzal. (Szirmay-család lt. M. Nemzeti Múzeum.)

[5] Esterházy Pál nádor 1702 január 6-i jelentése I. Lipóthoz. Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. ltár.Litterae palatinorum, 1702.

fogója. Most azután, hogy Szirmay belekeveredni látszott a Rákóczi-féle összeesküvésbe, a nádor volt az első, aki a Habsburg-házhoz való hűségének tüntető bizonyságaként, elejtette Szirmayt. Amidőn *báró Klobusiczky Ferenc* személynöktől s zarándmegyei főispántól az ítélőmester elfogatásáról értesült, őt az ítélőmesteri tiszttől azonnal megfosztotta s azt *Tholvay Gábor*nak adományozta. Egyúttal arra utasította Klobusiczkyt, hogy a nádori pecsétet Eperjesről „jó alkalmatossággal" küldesse el Nagyszombatba a nádorhelyettesnek, a palatinális aktákat pedig pecsét alatt mindaddig tartsa magánál, míg a továbbiakra nézve külön nem intézkedik.[6] „Bizony dolog, — írta ugyanekkor az új ítélőmester, Tholvay Gábor is Klobusiczkynak — én inkább kívántam volna per defectum seminis az jó Szirmai uramnak succedálni, mint per notam infidelitatis, de ha így történt, respectu mei nem bánom, őtet pedig szánom, hogy vénségére megbolondult." „Csak igaz, — tette hozzá — az régi proverbium: akinek fenn kell akadni, nem hal az vízben."[7]

Mindenesetre jellemzi az akkori viszonyokat, hogy egyesek már előre pálcát törtek azok felett, akik ellen rendes bíróság volt hivatva eljárni és már előre ítéletet mondtak oly ügyben, amelyet sem egészében, sem részleteiben nem ismertek. Általában megállapítható a nagy hivatal- és birtokéhség, mely erősen befolyásolta e kor gyermekeinek ítélőképességét és politikai magatartását. De megállapítható az is, hogy a megtépett tekintélyű nádor sem állott a helyzet magaslatán. Újabban sokat ártott neki zavaros házasélete, illetőleg az az elfajult ellenséges viszony is, melyben feleségével élt; 1701 őszén egy külön bizottság volt kénytelen ezzel az üggyel foglalkozni a császár rendeletéből.[8] Innen van az,

[6] 1701 április 29-ről. Eredetije M. Nemzeti Múzeum lt. Törzsanyag.

[7] 1701 április 27-i levele Klobusiczkyhoz. Eredetije u. o. A nádor 1701 május 10-i levelében tudomásul vette Klobusiczky azon intézkedését is, hogy a nádori irattárat is magához vette. (Eredetije u. o.) Klobusiczkynek egy országos levéltár felállítására vonatkozó terveire l. *Czobor Alfréd* tanulmányát. Levéltári közlemények. 1925. 29—36. ll.

[8] Az 1701 szept. 26-i jegyzőkönyv közölve Tört. Tár 1897. 388—90. ll.

hogy Esterházynak a Rákóczi ellen megindított felségsértési perben semmiféle beleszólást nem engedtek s a későbbi években sem tekintették egyébnek az első magyar közjogi méltóság nevének puszta hordozójánál. A Rákóczi-kor történetében Magyarország nádorának nem jutott fontosabb szerep.

Amilyen csalódást okozott a bizottságnak Szirmay István kihallgatása, époly csalódást keltett *Vay Ádám kihallgatása* is. Pedig a bizottság meg volt arról győződve, hogy Vay Ádám, — aki sokáig állott Thököly szolgálatában s emiatt nemcsak fogságot szenvedett, hanem vagyonát is elvesztette, melyet alig egy évvel előbb (1700 július 17.) nyert vissza kegyelemből,[9] — egyike a beavatottaknak. Vay a feltett kérdésekre előadta, hogy Rákóczit alig két esztendeje ismeri. Ungvárott találkozott vele először; 1700 február 5-én Szerencsen is felkereste, mert egy szőlőbirtok miatt hosszú pereskedés folyt közöttük és most egyezkedni akartak. Bercsényit és Szirmayt évek óta ismeri, de velök nincs közelebbi viszonyban. A Longueval által neki tulajdonított szerepet a leghatározottabban tagadta; mindössze annyit ismert be, hogy a magyar urak elégedetlenek az adók miatt, ami különben Bécsben sem volt újság, — de semmiféle forradalmi mozgalomról vagy szervezkedésről nincs tudomása.[10]

*Menegatti János Zakariás*nak, Rákóczi alsóausztriai származású komornyikjának kihallgatása június 22-én azért történt, mert a komornyik öt éve állott Rákóczi szolgálatában és ennek következtében Longueval néhány állításának ellenőrzésére alkalmasnak látszott. Menegatti valóban megerősítette a kapitány azon állítását, mely szerint 1700 november elsején Longueval Rákóczinál tartózkodott; határozottan állította azonban, hogy 1700 februáriusában sem Szirmay, sem pedig Vay Ádám nem voltak Bercsényinél Ungvárott, ahogyan azt a kapitány előadta. Egyébként uránál semmi olyast nem tapasztalt, ami gyanúra adhatott volna okot; írásait is mindig nyitva tartotta íróasztalán.

[9] Turul. XXVIII. (1910.) 73—74. ll. *Nagy Iván:* Magyarország családai. XII. 105. l.

[10] 1701 június 22-ről. Egykori hitelesített másolata Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702.

Semmit sem tud arról, hogy ura felkelésen törte volna a fejét.[11]

Rákóczinak fiatal apródja *Berzeviczy János Ádám* június 22-i kihallgattatása alkalmával arra visszaemlékezett, hogy Vay Ádám 1700 februáriusában találkozott először Rákóczival Ungvárott, de a napot már nem tudta megjelölni ; Szirmay azonban határozottan nem volt jelen. Egyébként ő sem tudott semmiféle forradalmi mozgalomról vagy összeesküvésről.[12]

A kihallgatások igazolni látszottak Rákóczi azon feltevését, hogy fogolytársai hűségesek és állhatatosak maradnak.[13] S valóban bécsújhelyi rabtársai, ha ugyan tudtak volna is a készülő mozgalomról, semmivel sem járultak a tényálladékok megvilágosításához, bár nevük és állítólagos szerepük sűrűn szerepelt a Longueval-féle leleplezésekben. Bercsényin kívül a letartóztatottak egyike sem ismerte a kapitányt és mint Rákóczi írja Önéletrajzában, „azért az igazság előadásával a legtöbb esetben csalással és hazugsággal vádolták a vádlót. Longueval elé vezették őket, akiket az nem ismert, szembeállították vele, akikről arcátlanul azt állította, hogy a tanácskozásban velük részt vett, holott ezek helyeinek megjelölése és a körülmények előadása az igazsággal homlokegyenest ellenkezett".[14]

A bécsújhelyi foglyok következetesen tagadó magatartása, mely azonban az igazság erejével hatott, zavarba ejtette a bizottságot. Valahogy úgy tűnt fel a dolog, hogy Longueval a levélküldés tényét túlságosan kiszínezte és bizonyára érdemszerzés végett, saját személyének a valónál jóval nagyobb jelentőséget akart biztosítani.[15] A június 21-én és 22-én elhangzott vallomások negatívumát azonban, legalább Rákóczi részességét illetőleg, nagy mértékben kiegyenlítette a Bécsben fogva tartott *szlavniczai Sándor Gáspárnak* többízben tett vallomása.

[11] 1701 június 22-i kihallgatási jegyzőkönyv egykorú hitelesített másolata. U. o.

[12] Ugyanazon napról, u. o.

[13] Rákóczi : Önéletrajza 124. l.

[14] Rákóczi : Önéletrajza 128. l.

[15] A velencei követjelentések szerint Longuevalban a haditanács sem bízott eleinte. *C. Malagola :* Franz II. Rákóczy und der ungarische Aufstand. Deutsche Revue. XXXII. 91. l.

Sándor Gáspár épúgy, mint Szirmay István és Vay Ádám Thököly bizalmasai közé tartozott. Felesége Thököly Erzsébet révén[16] közeli atyafiságban állván a kuruc királlyal, Thököly a kényesebb természetű követségek vezetését gyakran bízta udvari kapitányára, Sándor Gáspárra, főleg 1689 óta, mely évben portai követséget viselt. Tevékeny részt vett Thököly különféle hadi vállalataiban is, így 1690-ben az aldunai csatározásokban s az ugyanazon évi erdélyi hadjáratokban is.[17] Egyike volt azoknak, akiket az 1690 szeptember 15—29-i kereszténységi országgyűlés Thököly kívánságára honfiúsított.[18] Lajos badeni herceg Erdélybe nyomulása azonban véget vetett Thököly erdélyi fejedelemségének s a fejedelem oláh földön volt kénytelen meghúzódni. Sándor Gáspárt 1690—91-ben már Franciaországban találjuk, ahol ura nevében hathatósabb anyagi támogatás kieszközlésén fáradozott, 1693-ban a portán képviselte Thököly érdekeit, majd ugyanazon évben kuruc csapatok élén sikeres portyázásokat végzett az alföldön a császáriak ellen. Buzgósága szonban lassan lohadni kezdett. 1696 táján már kereste a bécsi udvar kegyelmét, sőt 1697-ben Belgrádból jól felhasználható titkos jelentéseket is küldött Bécsbe Thökölyről és a porta szándékairól,[19] gr. Kinsky cseh főkancellárnak. Mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy Thököly képviseletében részt vegyen az 1698-i drinápolyi tárgyalásokon; a karlovici békében biztosított amnesztiát azonban sietett felhasználni s 1699 végén már visszatért Magyarországba.[20]

Mikor a tanácskozások folyamán a felkelés gondolata határozottabb formákat kezdett ölteni, Rákóczi és Bercsényi figyelme Sándor Gáspárra is ráterelődött,

[16] *Wagner Car.:* Analecta Scepusii. IV. (Posonii et Cassoviae. 1778) 207—208. *Nagy Iván:* XI. 288.

[17] *Angyal D.:* II. 204—208. ll.

[18] Art. VII. Erd. Orsz. Eml. XX. 411. l.

[19] V. ö. *Angyal D.:* II. 254—62. ll.

[20] Esterházy nádor 1700 január 18-i felterjesztésében az állásáról leköszönt Dvornikovics János táblai ülnök helyébe I. Lipótnak Sándor Gáspárt ajánlotta, — „cui Majestas Vestra Sacratissima, si prima aliqua talis vacantia futura erit, eidem benigne conferre dignabitur, appromiserit". (Eredetije Orsz. Lt. Kanc. lt. Litterae palatinorum. 1652—1700. cs.)

nem annyira a Thököly-kapcsolatok, mint inkább diplomáciai tapasztalatai s nem közönséges katonai képességei révén, melyek a tervezett felkelésben értékesíthetőknek ígérkeztek. Az érintkezést 1700 őszén Bercsényi kezdeményezte. Ettől az időtől fogva Sándor Gáspár neve sűrűn szerepelhetett a bizalmas tanácskozásokon, melyek anyagáról Rákóczi útján utóbb Longueval is tudomást szerzett. Így került Sándor Gáspár neve is azok jegyzékébe, akiknek elfogatását a haditanács 1701 áprilisában elrendelte.

Bizonyára az a kétes szerep, melyet Sándor Gáspár a karlovici békét megelőző években Thököly háta mögött játszott, késztette most a haditanácsot arra a feltevésre, hogy a tervezett mozgalom részleteibe Sándor Gáspár útján nyerhet aránylag a legkönnyebben betekintést akkor, ha módját ejti annak, hogy önkéntes vallomásra bírja. Úgy látszik, a nádorra gondoltak, akit felesége, Thököly Éva révén atyafiságos szálak fűztek Sándor Gáspárhoz, s aki a haditanács számítása szerint a családi kapcsolatok okos kihasználásával minden nagyobb nehézség nélkül célt is érhet. Ez volt az oka annak, hogy Sándor Gáspárt nem Bécsújhelyre, hanem Bécsbe szállították s ott tartották őrízte alatt, hogy a nádornak a fogollyal való érintkezését megkönnyítsék. Nem lehetetlen, hogy a nádor személyes közbelépése indította Sándort arra, hogy csakhamar önkéntes vallomástételre jelentkezzék.

A kuruc király egykori vakmerő udvari kapitánya alázatos emberré lett a bécsi fogságban. Már május végén kihallgatást kért a haditanács elnökétől, gr. Mansfeld Henrik Ferenctől, s midőn kérését elutasították, írásban nyujtotta be beismerő vallomását arról, hogy nemcsak tudomása volt a rebellióról, hanem Bercsényivel is egy nézeten volt a felkelést illetőleg, miért is belátja, hogy halálbüntetést érdemel. Előadta, hogy midőn egy alkalommal *Széchenyi* Pál kalocsai érseknél ebédelt Pozsonyban s beszélgetés közben szó esett a magyar ügyekről s arról, hogy miként lehetne segíteni a németek által elnyomott magyarságon, az érseknek az volt a véleménye, hogyha egyetértés uralkodnék a magyarok között, a kérdést könnyen megoldhatnák, mert a szükségesekkel rendelkeznek; vannak alkalmas tisztjeik is,

mint pl. Ebergényi, akiből vezénylő tábornok lehetne, tisztjeiből pedig hasznavehető ezredesek válhatnának. Mikor Sándor aziránt érdeklődött nála, hogy két éven belől megvalósítható volna-e mindez, az érsek azt válaszolta, hogy csak bízza rá, a dologról senkivel ne beszéljen s a mondottakat bizalmas nyilatkozatokként tekintse. Pozsonyban *Bercsényi*től hallotta azt, hogy Rákóczi megkezdte a felkelés megszervezését, már jelentékeny összegek állanak rendelkezésére s most német tiszteket szándékozik magával hozni Bécsből. Ugyancsak Bercsényi mondta neki azt is, hogy a császári városban sokan vannak olyanok, akik francia zsoldban állanak, akiknek szabad bejáratuk van mindenüvé ; tőle értesült végül arról is, hogy a hegyaljai zendülők annakidején Rákóczit vezérükül akarták választani.[21]

E vallomásban főleg a Széchenyi érsekről szóló részletnek van jelentősége, mert abból az olvasható ki, hogy az érsek kész volt fegyvert is használni a veszedelemben forgó magyar érdekek védelmére. Ez magyarázza meg a bizottság élénk érdeklődését is a kihallgatások során Széchenyi állítólagos szerepe iránt. A Bercsényiről szóló vallomások sem voltak érdektelenek, mert azokból viszont Rákóczi részessége volt megállapítható és pedig szinte közvetlen értesülés alapján. Bármily szűkszavú volt is tehát ennek az alázatos hangú írásbeli vallomásnak tartalma a tényálladékok tekintetében, mégis igen jól felhasználható kiindulási alapnak látszott olyan részletekben, amelyek még a Longueval-féle jelentések után is tisztázásra vártak. Ez volt az oka *Sándor Gáspár ismételt kihallgattatásának* május 31-én és június 27-én.

A *május 31-i kihallgatást* a Pieber-bástyában lévő börtönhelyiségben a haditanács megbízásából *Thiell* János tanácstag vezette, ugyanaz, aki később a nagyszombati béketárgyalásokon is tevékeny részt vett gr. Wratislaw mellett. A *vallomástétel lényege* a következőkben foglalható össze : Sándor Gáspár először 1700 nyarán Nagyszombatban és Tavornakon *Tholvay Gábor*tól értesült arról, hogy a *nádor*nak tudomása van

[21] Egykorú hitelesített másolata Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702.

Rákóczi, Bercsényi és Szirmay titkos összejöveteleiről, amelyek célja egy felkelés előkészítése ; 1700 novemberében Pozsonyban Bercsényi is említést tett neki a felkelésről s felhívta, hogy csatlakozzék e mozgalomhoz, sőt arra is felszólította, hogy keresse fel Rákóczit, aki ugyanekkor Buda felé való útjában hajójával Pozsonyban vesztegelt, mert Rákóczi személyesen óhajt vele beszélni. Sándor a felszólításnak eleget teendő, felkereste Rákóczit, aki elsősorban édesanyja iránt érdeklődött, majd kifejezte azon óhajtását, hogy vele bizalmasan kíván beszélni ; s azután így folytatta : „Íme, mily nyomorúságos állapotban van Magyarország és a magyarság, mégis csak gondolkozni kellene azon, hogyan lehetne végét vetni ennek a nyomorúságnak.“ Rákóczi azonban ennél többet nem mondott, mert fogadnia kellett a látogatására érkező gr. Batthyány országbírót. A beszélgetés ekkor félbenszakadt, Sándor haza ment, de Bercsényi újból meglátogatta, hogy végre csatlakozásra bírja.

E látogatás alkalmával Bercsényi főként Sándornak diplomáciai tevékenysége iránt érdeklődött, aki megadta ugyan a kívánt felvilágosításokat, de figyelmeztette, hogy sem Franciaországtól, sem Lengyelországtól, sem a portától nincs mit remélniök ; ha valaki mégis kísérletet tenne ezeknél, ám tegye, az ő közreműködésére azonban ne számítsanak. Bercsényi a legközelebb múlt húsvét alatt ismét felkereste nyitramegyei birtokán s tőle a titoktartásra szavát vevén, előadta a következőket : „Az a külföldi ember, akit Franciaországba küldtünk, onnan visszaérkezett jó hírekkel és kedvező válasszal ; a francia király 400,000 forintot ígért, de tudni akarja, hogy miféle katonai erőt van módunkban kiállítani, hogyan akarjuk a felkelést előkészíteni s a pénzt gyümölcsözőleg felhasználni“; a francia király azt is megígérte, hogy kárpótlást ad mindazoknak, akik a felkelésben való részvételük miatt esetleg károkat szenvednének ; szerinte Lengyelországból elegendő számú zsoldost lehet behozni. Sándor Gáspár — természetesen saját előadása szerint — nevetett Bercsényi előadásán. „Hogy várhattok ti — úgymond — Franciaországtól 400,000 forintot, mikor Thökölyt sok utánjárása után is csak 100,000 forinttal segítették.“

Bercsényi mindamellett arra kérte Sándort, hogy állítson össze egy tervezetet, miként kell a felkelést előkészíteni. Sándor ezt megtagadta, mire Bercsényi kijelentette, hogy ők azért nem esnek kétségbe, kísérletet tesznek, a többi majd elválik ; egyébként a résztvevők névsorát Sándor nevével együtt már el is küldték Franciaországba, mire vár hát? „Ha az én nevemet is elküldtétek — felelte erre Sándor, — és pedig az én hírem és akaratom nélkül, akkor vigyen el benneteket az ördög!" Neki az egész ügyhöz semmi köze. Mikor Bercsényi távozóban volt, Sándor még megjegyezte, hogy Erdély nélkül, ahol most nincs pártjukon lévő fejedelem, semmit sem kezdeményezhetnek, enélkül pedig sem Franciaországtól, sem Lengyelországtól nem várható támogatás.

Sándor a kihallgatás befejeztével elismerte, hogy minderről jelentést kellett volna tennie, azonban szolgáljon mentségéül, hogy gr. Kinsky halála óta nem volt patronusa az udvarnál, másrészt meg azt hitte, hogy a felkelés tervei a nádor útján már úgyis ismeretesekké váltak az illetékes körök előtt, mert hiszen a nádor Tholvay Gábor szerint tudott a mozgalomról.[22]

A *június 27-én* Bécsben gr. Buccelleni udvari kancellár házában lefolyt kihallgatás során Sándor Gáspár jóformán csak írásbeli vallomása szűkszavú adatait részletezte, az annak idején Bercsényitől hallottak alapján. Új adat volt benne annak beismerése, hogy Sándor Gáspár Bercsényivel Brunócon is találkozott, s hogy Bercsényi szerint a kalocsai érsek, Szirmay nádori ítélőmester és Bercsényi közt *formális szövetség* is létesült s hogy Szirmay őt is felhívta Felsőmagyarországba, e meghívásnak azonban nem tett eleget.[23]

Sándor Gáspár vallomásai abból a szempontból bírtak nagy fontossággal, hogy *a lényeget illetőleg megerősítették Longueval előadását*, vagyis, hogy Rákóczi és Bercsényi vezetésével tényleg felkelés volt készülőben, melynek biztosítása végett közvetlen összeköttetésbe léptek XIV. Lajossal, akinek részéről viszont határozott ígéreteket nyertek.

A Longueval—Sándor-féle vallomásokban mutat-

[22] Egykorú másolata Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn. 1702.

[23] Egykorú másolata u. o.

kozó *lényegi egyezés* a perindítás szempontjából rendkívül nagyjelentőségű volt. A részletekben lehettek ugyan ellentétek és különbségek közöttük, de viszont beigazoltnak volt tekinthető, hogy Rákóczi és Bercsényi valóban felkelést terveztek az uralkodóház és kormánya ellen. Meg volt tehát a jogalap, melyre a felségsértés vádját felépíthették. S a kormány szempontjából ez volt a lényeg.

VII. FEJEZET.

Rákóczi írásbeli tiltakozása Longueval vádja ellen. Aggodalmai a peres eljárás lefolytatása miatt. Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának 1701 júliusi 6-i összefoglaló jelentése és indítványa. Rákóczi felesége Bécsben, folyamodványa a császárhoz, hogy Rákóczi magyar bíróság elé állíttassék. Külön bizottság kinevezése abban a kérdésben, hogy Rákóczi milyen bíróság elé állíttassék. I. Lipót 1701 augusztus 16-án kinevezi a rendkívüli bíróságot; annak tagjai. Dr. Hoche Márton lovag vádirata és a vádirat kézbesítése.

Ugyanazon a napon, amelyen Sándor Gáspár utolsó kihallgatása Bécsben lefolyt, Rákóczi írásban tiltakozott Longueval vádjai s azon lehetőség ellen, hogy ennek a kalandornak, akinek sem hazáját, sem családját nem ismerik, nagyobb hitelt adjanak, mint az ő szavainak, melyekre kész hitet tenni. Mindaz, amit róla Longueval állított, még csak nem is valószínű, mert nem él szegénységben, nincs benne nagyravágyás, a németeket sem gyűlöli, hiszen köztük nőtt fel; hazájához sem ragaszkodik, mert birtokait kész volt idegen országokban fekvő birtokokért elcserélni; vallási vagy családi sérelmekről sem tud, semmi oka sem volt tehát arra, hogy egy ilyen nagy bűnt elkövessen. Mindezt nem tekintve azonban nyilvánvaló ellenmondás van Longueval vallomásainak azon részében, amelyben azt állítja róla, hogy nem volt szándékában elhagyni az országot, holott maga tesz említést a Rákóczi által az udvarnak felajánlott birtokcseréről; nem felel meg a valóságnak azon állítása sem, hogy Szirmayval együtt lett volna Ungvárott; valótlanok a francia levelek megírásáról és őrzéséről tett kijelentései is sok egyebekkel

együtt. Mindezek alapján Longueval vallomásai hitelt nem érdemelnek, újból tiltakozik tehát az ellen, hogy a kijelölendő bíróság a kapitány állításainak nagyobb hitelt adjon, mint az ő szavainak.[1]

Rákóczi tiltakozásának mindössze annyi volt az eredménye, hogy azt a periratokhoz csatolták. A haditanács a foglyok kihallgatásával a bizonyítási eljárást befejezettnek tekintette s azon volt, hogy a peranyag mielőbb bíróság elé kerüljön.

Azt Rákóczi is tudta, hogy ügye a kihallgatások után belátható időn belől valamely bíróság elé fog kerülni, de tájékozatlan volt atekintetben, hogy a bíróság kikből fog állani. Börtönének magányában bőven volt ideje minden eshetőséggel foglalkozni. Nem tartotta lehetetlennek, hogy kiszabadul, mert „Longueval vallomásán kívül semmi terhelő körülményt sem találhattak" ellene. De számolt azzal is, hogy fogságban tartják a küszöbön álló spanyol örökösödési háború befejeztéig. S most eszébe jutottak azok az osztrák börtönök, melyekben a Zrinyi-család utolsó férfitagja, gróf Zrinyi János[2] „28 éves korától a halálnál gyötrelmesebb életet élt" évtizedeken keresztül. Minden attól függött, hogy milyen törvények alapján indítják meg ellene a pert, *a birodalmi*, vagy pedig *a hazai törvények* alapján-e? „Míg amazokban — olvassuk Önéletrajzában — kínzatásra és fejvesztésre való elítéltetésemet olvastam, emezek ártatlanságomról és törvénytelen elfogatásomról győztek meg. Amazok Nerotól, Domitianustól és más bálványimádó római császároktól erednek és halálos ítélettel sujtják azokat, akik a hűtlenségnek csupán csak egyszerű gyanújával terhelhetők. Emezeket Magyarország keresztény fejedelmei a korlátlan hatalmú országgyűléseken alkották és nemes embernek kihallgatás, bűnrészesség nélkül való bebörtönzését egyáltalában meg nem parancsolják és a hűtlenség elkövetését, nem pedig a gyanú megbűntetését rendelik el. Az ország ellenségeivel való rosszcélzatú levelezést tiltják, ily értelmet pedig leveleimbe bele-

[1] Egykorú másolata Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. 1702.

[2] Gr. Zrínyi János 1703 nov. 11-én halt el Grácban ; 1683 óta volt fogságban. Theatrum Europaeum. XVI. 454. l.

magyarázni nem lehetett, mert békés időben akár az angol, akár a francia királyhoz, baráthoz és nem ellenséghez íródtak, pártfogást kértek, nem az ország kárára, hanem a szabadság megszilárdítására. Az ez ellen cselekvő királyokkal szemben pedig nemcsak a cselekvés, hanem a felkelés jogát is biztosítja a nemeseknek II. Endre királynak még Lipót császár uralkodása alatt (aki annak ép egészben való megtartására megesküdött) teljes érvényben lévő aranybullája." Magának megvallotta, hogy aggodalommal tölti el az az eshetőség, hogy birodalmi törvények szerint fognak felette bíráskodni, de ebben az esetben úgy határozott, hogy külföldi bíróság előtt semmiféle feleletet nem ad és idegen törvényszék illetékességét maga felett nem fogja elismerni.[3]

Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának a bécsújhelyi és bécsi kihallgatásokról a császárhoz 1701 július 6-i kelettel ellátott összefoglaló jelentése valóban azt az álláspontot képviselte, melytől Rákóczi annyira tartott, hogy t. i. tényleg elkövetett felségsértésről van szó, melyért Rákóczinak a német birodalomban érvényes büntetőjog szerint kell bűnhődnie. Eilersnek nem is jutott eszébe arra gondolni, hogy a megindítandó perben a magyarországi törvények szerint is eljárhatna, talán azért, mert fikciónak tartotta az önálló Magyarország fogalmát, vagy talán azért, mert nagyon jól ismerte a magyar judikatúrát, melynek alkalmazása nem egyezett volna a kormány terveivel. Eilersnek álláspontját mutatta a jelentésnek az a része is, melyben fejtegeti, hogy Longuevallal szemben nem kell alkalmazni a római bűntetőjog azon tételét, melyszerint: „non solus accusatus, sed etiam accusator tormentis subjiciatur."[4] Kinek volna kedve ily körülmények között nagy, esetleg felségsértési bűnöket leleplezni, ha

[3] Rákóczi Önéletrajza. 130—131. ll. — Meg kell említeni, hogy az aranybulla ellenállási záradékát az 1687. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte.

[4] „Illum quoque tormentis subdi oportet, cuius consilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur, ut ab omnibus commissi conscius instituta vindicta possit reportari." Iustiniani Cod. lib. XI. tit. VIII. Ad legem Juliam Majestatis. Corpus iuris civilis Romani. Lipsiae, 1720. p. 384.

tudja, hogy ezért hóhérkézbe kerül. Eilers nemcsak ebben a kérdésben, hanem egyebekben is a római jog tételeivel bizonyított és vádolt, ami azt mutatta, hogy a vád felépítése a megindítandó felségsértési perben a birodalmi büntetőjog alapján fog megtörténni.

Eilers jelentése azonban más tekintetben is jelentőséggel bír. Kitűnik belőle — amire már hivatkoztunk is, — hogy Bercsényi távolléte miatt sem Széchenyi Pál kalocsai érsek, sem pedig Szirmay István ítélőmester részessége nem volt feltétlen határozottsággal igazolható. Igaz ugyan, hogy Longueval és Sándor Gáspár vallomásaiban mindketten szerepeltek, még pedig egyáltalában nem mellékes személyekként, s a kihallgatást végző bizottság is meg volt arról győződve, hogy a vallomásoknak alapjuk van, de mivel e vallomásokon kívül egyéb bizonyító anyag nem volt kezökben, sem az érsek, sem pedig az ítélőmester ellen nem mertek vádat emelni, ámbár az utóbbi őrizet alá tételét mégis megkockáztatták. Hasonló volt a helyzet a szerb patriarchával szemben is, aki ellen a vallomásokon kívül szintén nem volt más bizonyíték, már pedig Eilers szerint enélkül nem tanácsos megkockáztatni a patriarcha letartóztatását és perbefogását, mert könnyen forradalom támadhat a rácság között.

A jelentésnek egyik legfontosabb része kétségkívül az az indítvány volt, melyszerint, — természetesen Bercsényit és Szirmay Miklóst kivéve — meg kell szüntetni a további elfogatásokat, mert feleslegesen megnövekednék a foglyok száma és ezzel kapcsolatosan az országos izgalom is. Ehelyett arra kellene törekedni, hogy teljes amnesztia ígéretével és biztosításával önkéntes vallomástételre jelentkezzenek mindazok, akik tudói vagy részesei voltak az összeesküvésnek, hogy ekként a tényállás minden részletében felderíthetővé váljék és hogy legalább a vizsgálati foglyok bűnössége legyen bizonyított a világ közvéleménye előtt.[5]

A császár, illetőleg a haditanács egészében és részleteiben magukévá tették Eilers javaslatait. Így történt, hogy — miként arra már reámutattunk — mindenekelőtt Bercsényit akarták kézrekeríteni. Addig is

[5] Másolata M. Tud. Akadémia kézirattára. Podhraczky-gyüjtemény. Tört. Íviét. 76. sz.

azonban az érsek és a patriarcha ügyét pihentették, sőt az Eilers által felhozott indokokat méltányolva, nem folytatták a letartóztatásokat sem, pedig ugyancsak bő választék állott rendelkezésökre. Az udvar törekvése ettől fogva megállapíthatóan arra irányult, hogy mielőbb végezzen a Rákóczi-perrel, részben azért, hogy a spanyol örökösödési háború előestéjén a nyugtalan magyarság számára elrettentő példát statuáljon, részben pedig azért, hogy megszerezze magának a nagy Rákóczi-uradalmakat, melyek nemcsak gazdasági, hanem földrajzi fekvésüknél fogva jelentős politikai, sőt stratégiai fontossággal is bírtak.

Longueval, akit látszólagos fogságából a kihallgatások után azonnal szabadon bocsátottak, nem csinált titkot abból, hogy meggyőződése szerint a bizottság előtt sikerült igazolnia vallomásainak egyes tételeit Rákóczi tagadásával szemben.[6] De úgyszólván ez volt minden, ami a kihallgatásokról kiszivárgott. Ennél lényegesen többet Rákóczi feleségének sem állott módjában megtudni, aki épúgy, mint Bercsényi felesége, ellenőrzés alatt ugyan, de szabadon mozoghatott a császári fővárosban,[7] akadály nélkül érintkezhetett emberekkel, sőt ezen a réven megtalálta a módját is annak, hogy hogyan érintkezzék szigorúan őrzött urával. A Rákóczi és felesége közt nagy leleményességgel folyt titkos levelezés mindamallett sem megnyugtatni, sem tájékoztatni nem tudta Rákóczit a folyamatban lévő per állásáról és az udvar szándékairól,[8] már pedig Rákóczit érthetően ez a kérdés izgatta legfőképen. Bizonyára az ő utasítására vagy kezdeményezésére történt, hogy felesége még július folyamán kérvényt terjesztett a császár elé, melyben a pernek magyar törvények szerint való lefolytatását kérelmezte az uralkodótól, arra való hivatkozással, hogy ura magyar ember lévén, nem vonható perbe más nemzetek büntetőjoga, hanem csakis magyar törvények alapján.[9]

[6] „Le délateur Longueval, mis en liberté, publia que dans ses confrontations on avait convaincu tous les accusés." *Villars:* Mémoires. II. p. 346.

[7] *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 323. l.

[8] Rákóczi Önéletrajza 130. l.

[9] Egykorú másolata Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702.

Ez a folyamodvány annyiban nem volt hiábavaló, mert vele a császári rendeletre augusztus 2-án megalakult bizottság (gr. Waldstein főkamarás, gr. Harrach Ferdinánd Bonaventura főudvarmester, gr. Buccelleni udvari főkancellár és Eilers előadó) is foglalkozott. Ez a bizottság volt hivatva előterjesztést tenni a császárnak aziránt, hogy mi történjék Rákóczival: judicium delegatum elé állíttassék-e, s ha igen, kikből alakuljon meg ez a rendkívüli bíróság, továbbá, ki képviselje a vádat: a császári kamaraügyész-e, vagy pedig a magyar director causarum? Vagyis más szóval, birodalmi törvények szerint folytassák-e le a pert, vagy pedig a magyar törvények szerint? Mind olyan kérdések, melyek Rákóczit már hetek óta kínozták.

A bizottságnak nem volt szüksége hosszas tanácskozásra. Eilers július 6-i összefoglaló jelentése ugyanis már teljesen kialakult jogi felfogásról tett tanuságot, amiben Buccelleni főkancellár teljesen egyetértett vele. Nem volt tehát valószínű, hogy azt Rákóczi feleségének folyamodványa új irányba terelhesse. S valóban a bizottság abban állapodott meg, hogy egy judicium delegatum kirendelését javasolja „nehogy az ügy elhúzódjék", és pedig az 1671-ikihez hasonlóan, birodalmi vagy udvari hatóságok tagjaiból. A bizottság „azt is mérlegelte, hogy vajjon az idevaló kamaraügyész, vagy a director causarum, vagy pedig (minthogy a magyar törvények sokkal szigorúbbak) mindketten közösen emeljenek-e vádat és abban történt megállapodás, hogy mivel nincs nyoma annak, hogy a Zrinyi- és a Frangepán-féle perben a magyar jog szerint jártak volna el, hanem egyedül a boldogult Frey által alkalmazott jog szerint, amely azonban a magyar törvényekre is vonatkoztatható, emellett kell maradni".[10] A bizottság tehát a Zrinyi—Frangepán-pert véve alapul, a jelen esetben is egészen eszerint kívánt eljárni. Eilers említett július 6-i jelentése után másra alig is lehetett gondolni.

A bizottságnak augusztus 6-án kelt és Eilers tollá-

[10] Másolata M. Tud. Akadémia kézirattárában. Podhraczky-gyüjtemény. U. o. Frey György a Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc ellen indított perben, mint osztrák kamarai ügyész, a vádat képviselte.

ból származó jelentésében kétségkívül feltűnik az a tétel, mely szerint azért nem volna tanácsos csak a magyar jogot alkalmazni, „weilen die ungrischen Rechten weit schärfer", s inkább a birodalmi és a magyar büntetőjog valamiféle közös alkalmazásának gondolatával kellene foglalkozni. Mellőzve annak a kérdésnek a tárgyalását, hogy vajjon a magyar büntetőjog tényleg szigorúbb volt-e a birodalminál, — mint azt Eilers állította — arra utalhatunk, hogy Rákóczinak magának az volt a meggyőződése, hogy a magyar törvényeknek alkalmazása reá nézve már csak abból a szempontból is előnyösebb volna, mert így szabadon védhetné magát.[11] Erre a Tripartitum (II. r. 75. cikk) valóban jogot ad „a hűtlenség vétkével vádlott"-nak. Rákóczi felesége is ezért kérte a császártól ura szabadlábra helyezését, hogy módjában álljon magát a magyar bíróság előtt védenie.

A bizottság egyébként Széchenyi Pál érsek ügyével is foglalkozott, mert az érsek szerepét tisztázandónak tartotta; de különös nyomatékkal tárgyalta Sándor Gáspár vallomásainak azokat a részleteit, melyek szerint a nádornak is tudomása volt Rákóczi és Bercsényi mozgalmáról, mégpedig Tholvay Gábor útján, akit csak nemrégiben nevezett ki a fogságban lévő Szirmay helyébe nádori ítélőmesterré. A bizottságot ezek a vallomások természetesen kezdettől fogva foglalkoztatták, mert mindjárt a harminc év előtt lefolyt és Wesselényi nádor nevéhez kapcsolódó nagy per szervezetére gondoltak. Minthogy azonban Sándor Gáspár előadása szerint a nádor a magyarországi elégedetlenségről és a tervezett forradalomról a császárt azonnal tájékoztatta, a bizottság nem léphetett fel a nádor ellen, hanem ehelyett nyiltan megkérdezte a császárt, hogy valóban így történt-e a dolog? Ha ugyanis a nádor tudott a dologról, de azt a császár előtt elhallgatta, akkor ő is bűnrészessé vált és vele szemben is el kell járni azon elv alapján: in rebellionem incidunt non solum auctores, verum etiam de ea scientiam habentes, illamque non revelantes.[12]

[11] Rákóczi Önéletrajza 131. l.
[12] Eilers említett aug. 6-i jelentése. U. o.

Lipót császár a bizottság javaslatait teljes egészökben elfogadta, vagyis amellett döntött, hogy Rákóczi ügyében judicium delegatum állíttassék fel a birodalmi és udvari hatóságok tagjaiból, mely bíróság a birodalmi törvények szerint fogja a pert lefolytatni. A nádorra vonatkozólag megnyugtatta a bizottságot, azzal a kijelentéssel, hogy a nádor említett neki valamit nagy általánosságban a magyarországi mozgalmakról, mindamellett őt is meg kell majd hallgatni ebben az ügyben, de csak a peren kívül.

A rendkívüli bíróság kinevezése 1701 augusztus 16-án történt meg. A tagok kivétel nélkül valamennyien a birodalmi, a hadi, az udvari és az alsóausztriai tanács sorából kerültek ki, épen úgy, mint 1671-ben. Neveik a következők :

Gróf Buccelleni Gyula Frigyes, a judicium delegatum elnöke, titkos tanácsos, udvari főkancellár és a alsóausztriai titkos udvari kancelláriának tagja.

Gróf Sinzendorf Károly Lajos kamarás, birodalmi udvari tanácsos.[13]

Gróf Wurmbrand János Vilmos, a birodalmi udvari tanács tagja.

Gróf Salburg Gottfried, az udvari kamara elnöke.

Gróf Wels Ferdinánd Károly kamarás, Alsóausztria helyettes helytartója.

Báró Kriegbaum János Jakab, az alsóausztriai helytartóság tanácsosa.

Andler János Fülöp lovag, az alsóausztriai helytartóság tanácsosa.

Eilers János, a haditanács előadója.

Albrecht János Ignác (Albrechtsburgi) udvari tanácsos, az alsóausztriai titkos kancellária előadója, a bécsi egyetem jogi doktora.

Tiell János, a haditanács tagja és előadója.

Schickh György Frigyes, az alsóausztriai helytartóság kancellárja s a bécsi egyetem jogi doktora.

Kirchler Seifrid Lénárd hadbíró, aki egyúttal a jegyzőkönyvet is vezette. A vádat *Hoche Márton* lovag, udvari tanácsos, az alsóausztriai kamara ügyésze és a

[13] 1702 febr. 19-én elhalt, 50 éves korában. Theatrum Europaeum. XVI. (Frankfurt, 1717.) p. 1111.

bécsi egyetem jogi doktora képviselte, akinek feladata volt a kihallgatási jegyzőkönyvek és egyéb adatok alapján a vádiratot megszerkeszteni és pedig egyelőre csak Rákóczi ellen, azzal az utasítással azonban, hogy a vádiratot előzetesen az udvari kamarának is tartozik bemutatni.[14]

Hoche vádirata a felségárulás tényét Rákóczinak XIV. Lajoshoz és Barbesieuxhöz intézett levelei által minden tekintetben beigazoltnak tartotta, mert nyiltan beismert céljuk a francia király közbelépésének, segítségének és fegyveres támogatásának megnyerése volt a császári ház és a kormány ellen. Már pedig a római jog szerint bizonyos, „quod is, qui mittit litteras aut nuncium hosti, ut adjuvaretur, crimen laesae majestatis committat".[15] A vádló azonfelül a június 21-i kihallgatási jegyzőkönyv több pontjában is nyilvánvaló szándékot és készséget látott felségárulás elkövetésére Rákóczi részéről, nem említve azt az utasítást, melyet párizsi útja előtt Longuevalnak személyesen mondott tollba. Igaz ugyan, hogy Rákóczi mindezt tagadta, de mivel Longueval esküt tett vallomására, a tagadásnak nincs jelentősége. Rákóczi bűnössége mellett szól Bercsényinek a varsói francia követhez még ez év májusában intézett, de elfogott levele, nemkülönben Sándor Gáspárnak háromízben tett vallomása is. A vádirat egyetlen egy esetben sem fogadta el Rákóczi magyarázatait a levelek ügyében és mellőzendőnek vélte Rákóczinak a maga részéről felajánlott eskütételét is. Figyelmen kívül hagyta végül Rákóczi írásbeli tiltakozását is, melyben Longueval szavahihetőségét vitatta. A vádirat szerint mindezek alapján kétségtelen, hogy Rákóczi elkövette a felségsértés bűnét, miért is vele szemben a törvény szigorú alkalmazását kéri.[16]

[14] 1701 aug. 16-ról kelt császári rendelet. Eredetije Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702. Másolata M. Tud. Akadémia kézirattára. Podhraczky-gyüjtemény. U. o. — A tagok személyi adataira vonatkozólag l. az 1705. előtt kelt Schematismust. — A Theatrum Europaeumban (XVI. p. 68.) és a Kolinovicsnál közölt névsor téves.

[15] Digest. Lib. XLVIII. tit. 4. Ad legem Juliam Majestatis. 1. §. (Corpus iuris civilis Romani. Lipsiae, 1720. p. 432.)

[16] 1701 okt. 15-ről. Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

A bíróság perrendszerűen meghallgatta dr. Hoche vádindítványát és azután azt határozta, hogy annak egy hiteles másolatát az összes mellékletekkel együtt Rákóczi rendelkezésére bocsátja, hogy módjában álljon azt áttanulmányozni és a vádpontokra a szokásos hat hét alatt a választ megírnia, azonban azt kívánják tőle, hogy ügyvédjét 8 nap alatt nevezze meg.[17] A bírósági határozatnak megfelelően a császár azonnal utasította a haditanácsot, hogy gondoskodjék arról, hogy a vádirat kézbesítőjét, legyen az a bécsújhelyi polgármester, vagy bárki más, a Rákóczi őrizetével megbízott kapitány Rákóczi elé engedje és ne gátolja Rákóczi ügyvédjét sem a vádlottal való személyes érintkezésben.[18]

Schwingheim Lipót bécsújhelyi polgármester október 24-én jelent meg a bécsújhelyi várban, hogy utasításához híven személyesen adja át Rákóczinak a vádiratot és mellékleteit. Rákóczi azonban arra hivatkozva, hogy mindenekelőtt választ vár arra a beadványra, melyet a főkancellár útján egyenesen a császár elé terjesztett, nem vette át a vádiratot. „Ellenkezett származásommal és méltóságommal — olvassuk az Önéletrajzban — a polgármesteri megidézés és külföldi törvény elé kényszerítés ; azt feleltem tehát, kételkedem abban, hogy a császár tudtával és parancsából történt e megidézés, aki mint igen jámbor fejedelem, kétségtelenül visszaemlékezik Magyarország törvényeinek teljes épségben való megtartására tett esküjére, amelyekkel ellenkezik az idézés.“[19] A polgármester október 26-án újból megjelent Rákóczinál, hogy kézbesítse a kérdéses iratokat, Rákóczi azonban ezúttal sem volt hajlandó átvenni azokat, sőt kijelentette előtte, hogy mindaddig nem nyúl hozzájuk, míg a várt választ meg nem kapja. Rákóczi most a polgármester szemeláttára az asztalra tett iratot körülkrétázta annak a jeléül,

[17] Eredetije Hoche említett október 15-i vádiratához csatolva, ugyanazon napról u. o. Másolatban Podhraczky-gyüjtemény. M. Tud. Akadémia kézirattára.

[18] Császári rendelet 1701 okt. 18-ról Hofkammerarchiv. U. o. és másolatban Podhraczky-gyüjt. U. o.

[19] Rákóczi Önéletrajza 132. l.

hogy nem mozdítja ki helyéből, amit a polgármester természetesen kénytelen volt tudomásul venni és felettes hatóságának jelenteni.[20] A polgármester nem sejtette, s talán maga Rákóczi sem, hogy az iratok kézbesítésének kérdése néhány nap mulva elveszti jelentőségét.

[20] Schwingheim 1701 október 26-i jelentése. Podhraczky-gyüjt. M. Tud. Akadémia kézirattára.

VIII. FEJEZET.

Rákóczi a bécsújhelyi börtönben. Az őrizetével megbízott dragonyos szakasz parancsnoka lehensfeldi Lehmann Gottfried. Sägl Jánosnak, a bécsújhelyi jezsuita-rendház főnökének, szerepe és 1701 augusztus 17-i kelettel ellátott memoranduma. P. Wolff Frigyes jezsuita szerepe Rákóczi kiszabadítása körül. Könnyítések Rákóczi bécsújhelyi fogságában. Lehmann kapitánynak és öccsének megnyerése Rákóczi ügyének. Rákóczi feleségének 1701 október 24-i látogatása a börtönben. Az udvar álláspontja Rákóczi esetleges megszöktetésével szemben.

Rákóczi bécsújhelyi börtöne — mint már említők — eleinte ugyanaz a boltozatos sötét helyiség volt, melyben három évtizeddel előbb anyai nagyatyja, Zrinyi Péter készült a halálra. Utóbb ez a helyiség a császári konyha éléskamrájául szolgált. Heteken át sem az írást, sem az olvasást nem engedték meg neki s Rákóczi naphosszat gépiesen fel- és alá járkált szűk börtönének egyik végétől a másikig, hogy valahogy eltöltse a roppant lassan múló időt.

A politikai foglyok őrizete a Castelli-dragonyos ezredbeli *lehensfeldi Lehmann Gottfried* kapitányra volt bízva. A Castelli-dragonyosok egy százada 1700 nyara óta állomásozott a bécsújhelyi várban,[1] ahová a haditanács utasításának megfelelően május utolsó hetében a közülök kivezényelt szakasz kísérte a foglyokat Bruckból.[2] Lehmann kapitány a tavaszi hónapok alatt

[1] A haditanács átirata 1700 július 23-ról a magyar udv. kancelláriához. Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Insinuata consilii bellici. 1699—1702.

[2] A haditanács átirata 1701 május 7-ről az alsóausztriai kancelláriának és br. Reythin alezredesnek. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 201.

Laxenburgban teljesített szolgálatot, ahol akkoriban a császári család tartózkodott s szolgálati buzgalmánál, vagy talán egyéni tulajdonságainál fogva megnyerte magának József római királynak, a későbbi I. József magyar királynak jóindulatát, aki szívesen állott vele szóba és állítólag megígérte neki, hogy testőrkapitányává teszi, ha trónra jut.[3] Lehmann szigorúan alkalmazkodott azokhoz az utasításokhoz, melyek a foglyokkal való bánásmódot részletesen előírták,[4] mert bizalmas szolgálati beosztását kitüntetésnek tekintette.[5] Rákóczi maga is felemlíti Önéletrajzában, hogy a kapitány állandóan jelen volt az étkezésnél, személyesen ügyelt az evőeszközökre, különösen pedig a késekre, sőt, legalább eleinte, „a húst és a kenyeret szétvagdalta, megvizsgálván, hogy nincsenek-e bennök titkos iratok elrejtve".[6] Ilyen körülmények között természetesen szó sem lehetett arról, hogy Rákóczi érintkezzék a külső világgal, vagy hogy feleségével levelezés, vagy izenetváltás útján összeköttetésbe léphessen.

Mikor azonban felesége június első felében megküldte neki a bécsi angol és porosz követek leveleit, melyekben azok „fejedelmeik nevében arról biztosították, hogy parancsuk van kiszabadulása ügyét előmozdítani", s Lehmann kapitány ezeknek a leveleknek a tartalmáról tudomást szerzett, Rákóczival szemben idáig tanusított rideg és tartózkodó magatartása azonnal megváltozott. Lehmann porosz volt, aki most császári szolgálatban állott ugyan, de aki porosz érzését és alattvalói hódolatát királya iránt sohasem tagadta meg. A kapitányra nyilvánvalóan nagy hatást gyakorolt az a tény, hogy királya érdeklődik annak a fogolynak a sorsa iránt, kinek őrizetét a haditanács reábízta, s ettől fogva ő is nagyobb figyelmet fordított Rákóczi személyére, sőt érdekelni kezdték azok az okok is, melyek Rákóczit börtönbe juttatták. S mikor fejedelmi

[3] Kolinovics : Rerum Hung. libri.

[4] Az utasítás 1701 május 27-én kelt ; tartalmát nem ismerjük. Említve HKR. Prot. Reg. 1701. p. 241.

[5] Lehmann soronkívül kapta ezt a parancsnokságot. 1701 nov. 11-i kihallgatása szerint.

[6] Rákóczi Önéletrajza 125—126. ll. A szigorú ellenőrzésre l. Lehmann 1701 nov. 11-i kihallgatási jegyzőkönyvét.

foglya előadásából megismerte a tényállást, úgy, ahogyan azt neki Rákóczi előadta, „nem egy szóval adott kifejezést részvétének" s azon meggyőződésének, hogy Rákóczi „szabadulása órája ütni fog".[7]

Úgy látszik, hogy a kapitány a hallottak alapján teljesen meg volt győződve Rákóczi ártatlanságáról; ezért lett vele szemben engedékenyebb és előzékenyebb, s még a számára adott utasítások előírásain is túltette magát akkor, midőn „a birodalmi törvényekben való nagy jártassága alapján" Rákóczi ügyének mibenlétét német nyelven írásba foglalta Rákóczi felesége számára.[8] Mikor azonban a június 20—22-i kihallgatások alkalmával megismerte a haditanács felfogását, mely ellentétben állott Rákóczi beállításával, azonnal tudatára ébredt annak, hogy súlyos helyzetbe került. Egyfelől nem tagadhatta, hogy csaknem rokonszenvet érez királyától pártfogolt foglya iránt, másfelől azonban tisztán állott előtte az is, hogy már csak a lefolytatott kihallgatásokra való tekintettel is, szorosan alkalmazkodnia kell utasítása előírásaihoz. Erre azonban nem érzett többé magában elég erőt. Hogy tehát szabaduljon abból a dilemmából, melyben érzése és kötelessége szembekerültek egymással, felmentését kérte a haditanácstól. Kérését azonban elutasították.[9]

Ez a fordulat nehéz elhatározás elé állította a kapitányt, mert választania kellett katonai kötelességének teljesítése és a Rákóczi iránt érzett részvét és rokonszenv között. Nincs kétség az iránt, hogy abban a lelkiharcban, melybe belesodródott, kötelességérzete és fegyelmezettsége legyőzte volna az emberi együttérzés vagy részvét imént fakadt érzelmeit s kötelességszerűen visszatért volna az utasítások előírásainak betűszerint való alkalmazásához, amikor váratlanul olyan hatások alá került, melyek elől nem tudott többé kitérni.

Rákóczi a június 20—22-i kihallgatások benyomása

[7] Rákóczi Önéletrajza 126. l.
[8] Rákóczi Önéletrajza u. o.
[9] „Wegen des Hauptmans Lehman, dass ihme zur Compagnie zu gehen erlaubt wurde, kann solches für dismahlen nicht bewilliget werden." A haditanács leirata 1701 június 23. br. Reythin alezredeshez, a Castelli-ezred parancsnokához. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 297.

alatt elvesztette minden reményét a jövőre nézve, mert bármennyire hangoztatta is ártatlanságát és alattvalói hűségét, a Buccelleni által felmutatott levelek szerzőségét nem tagadhatta. Maga írja Önéletrajzában, hogy halálra készült s ezért gyóntatót kért. Gyóntatóul a bécsújhelyi jezsuita rendház főnökét, *P. Sägl Jánost* rendelték melléje, akit felettes hatósága csak néhány hónappal előbb mentett fel a tábori lelkészi teendők alól s helyezett a bécsújhelyi rendház élére. Az új házfőnök akkor már 60 éves volt (sz. 1641), aki csaknem három évtizednyi nehéz tábori lelkészi szolgálatra tekinthetett vissza.[10] Bécsújhelyi rektorsága korábbi zaklatott pályája után bizonyára nyugalom volt számára. Kötelességtudó, de életének tanúsága szerint, minden emberi nyomorúság iránt érzékkel bíró szerzetes volt, aki most is érdeklődéssel és részvéttel fordult a bécsújhelyi vár fejedelmi származású fiatal foglya felé, aki tőle lelki vigasztalást várt a megpróbáltatások nehéz óráiban. Rákóczi egyénisége és őszintesége, mellyel feltárta előtte a helyzetet, valóban megnyerték számára P. Sägl hajlandóságát, aki készségesen vállalkozott arra, hogy a császár gyóntatója, P. Menegatti útján közvetlenül a császárhoz forduljon — amire egyébként az udvari főkancellár, gróf Buccelleni is felhatalmazta — s felvilágosítsa őt Rákóczi vallomásai alapján a tényállásról.

A császárhoz terjesztett s augusztus 17-i kelettel ellátott memorandum P. Sägl fogalmazásában, tárgyilagosságra való törekvéssel igyekezett visszaadni Rákóczi bizalmas természetű védekezésének érveit, anélkül, hogy P. Sägl maga állást akart volna foglalni ebben a kérdésben. A memorandum tanúsága szerint Rákóczi főképen az ellen emelt kifogást, hogy a kihallgatásokat végző bizottság nagyobb hitelt látszott adni Longueval állításainak, mint az ő előadásának, aki pedig kora ifjúságától fogva őszinte híve a császári háznak ; tiszta lelkiismerettel tiltakozik az ellen a feltevés ellen, mintha hűtlenül viselkedett volna a császárral szemben ; a felmutatott levelek nem XIV. Lajosnak, hanem az angol királynak szóltak, még pedig Longueval fogalmazásá-

[10] Életrajzi adatait l. Budapesti Egyetemi Könyvtár. Kaprinay-gyüjtemény. Fol. V. p. 375—77.

ban, mert Rákóczi az angol király közbenjárását akarta igénybevenni évek óta függőben lévő birodalmi hercegi címének ügyében. Rákóczi már a kérdéses levelek másolása közben észrevette, hogy Longueval önkényes és félremagyarázható változtatásokat eszközölt az általa már megállapított levélszövegeken, miért is elhatározta, hogy a leveleket el sem küldi, hanem megsemmisíti. Meghagyta tehát Longuevalnak, hogy a már kész leveleket dobja tűzbe. Longueval e felszólításnak eleget látszott tenni, mert Rákóczinak megmutatta a levelek hamuját, de csak most, a kihallgatások alkalmával tűnt ki, hogy Longueval őt akkor félrevezette, mert megtartotta a leveleket és helyettök egyéb papirokat vetett tűzbe. Rákóczi meg van arról győződve, hogy Longueval kétes egyéniség volt, aki nem riadt vissza a rágalmazás eszközeitől sem. P. Sägl mindezeket kötelességszerűen, anélkül, hogy Rákóczi védőügyvédje akarna lenni, hozza most a császár tudomására, részben azért, hogy eleget tegyen Rákóczi kérésének, részben pedig azért, hogy könnyítsen saját lelkiismeretén is.[11]

Abban, hogy P. Sägl később határozottan Rákóczi mellé állott, része lehetett a mainzi választófejedelemérsek Rákóczi sorsa iránt érdeklődő magatartásának[12] is, mely a rektort gondolkodóba ejthette; valószínűbb azonban, hogy inkább tárgyi indítóokok hatottak reá, olyanok, melyekről mint a fogoly lelkiatyja, szerzett tudomást, s melyeknek igazságában nem kételkedett. De bármik voltak is az indítóokok, annyi kétségtelennek látszik, hogy P. Sägl magatartása újból Rákóczi felé hajlította Lehmann kapitány kétségek közt ingadozó lelkét. A kapitány csak néhány évvel előbb és épen a bécsújhelyi jezsuiták hatása alatt tért át a katolikus vallásra,[13] élénken élt tehát benne a neophiták buzgalma és alárendeltségének tudata annak a rendnek a tagjaival szemben, mely vallásos életének új irányt

[11] Másolata M. Tud. Akadémia kézirattára. Podhraczky-gyüjt. Tört. Ivrét., 76. sz. V. ö. Sägl levelére vonatkozólag Rákóczi Önéletrajzával.

[12] Histoire des revolutions. II. p. 37. és utána *Thaly K.*: Gr. Bercsényi-család. II. 313.

[13] Lehmann 1701 nov. 16-i írásbeli vallomása szerint. L. a periratok közt.

adott s melynek nagy befolyása az udvari életben közismert volt.

Rákóczi fogságát napról-napra mindjobban megnehezítette a nyárnak melege, melyet a szűk börtönnek elfalazott ablakai csak növeltek. Az ezekkel szemben fekvő tető — mint Önéletrajzában olvassuk, — megakadályozta a levegő mozgását s a piszok s a szomszédos konyhákból kiöntött víznek tűrhetetlen nehéz szaga mindent betöltött.[14] Ezen Lehmann kapitány sem segíthetett, de azt megtette, talán éppen P. Sägl ösztönzésére, hogy az udvari kancellárt figyelmeztette a foglyok elviselhetetlen helyzetére,[15] sőt utóbb azt is elnézte, hogy Rákóczi leveleket csempésszen ki a börtönből, melyekben feleségét arra kérte, hogy tegyen meg minden lehetőt sorsának enyhítésére.[16] S itt kapcsolódott bele Rákóczi életébe *P. Wolff Frigyes* jezsuita.

P. Wolff egyike volt a jezsuita-rend legkiválóbb tagjainak. Mint egy régi westfáliai nemes családnak a sarja, eleinte János Kázmér lengyel királynak udvarában teljesített szolgálatot, utóbb azonban belépett a jezsuita-rendbe s tanulmányainak befejezése után másfél évtizeden át teológiát adott elő a prágai és az olmützi főiskolán. Bár a főiskolai oktatás mindvégig közel állott a szívéhez, hiszen a boroszlói egyetemnek ő volt a megalapítója és 1708 április 17-én bekövetkezett haláláig az új egyetemnek kancellári tisztét is viselte, rendkívüli egyéni tulajdonságai és képességei mégis inkább a diplomácia és a politika felé terelték. S 1682-től fogva, amely évben t. i. egyességet hozott létre az egymással régóta perben álló gróf Lamberg-család tagjai között, bőven termett számára babér ezen a téren. Lipót császárnak legteljesebb bizalmát bírta s nem volt fontosabb államügy, melyben a császár ennek az éleseszű, fáradhatatlan és önzetlen szerzetesnek szolgálatát igénybe ne vette volna. Szerencséskezű diplomata volt, aki a vállalt feladatokat szinte kivétel nélkül sikeresen oldotta meg, akinek többek között nagy része volt abban, hogy III. Frigyes brandenburgi választófejedelem elnyerhette

[14] Rákóczi Önéletrajza 128—129. ll.

[15] Lehmann 1701 aug. 8-i levele gr. Buccellenihez. Hitelesített másolata a periratok közt.

[16] Rákóczi Önéletrajza u. o.

(1700 július 27.) a porosz királyi rangot, bár ebben a kérdésben sok ellenállást kellett leküzdenie. Politikai tervei közé tartozott családi kapcsolatok létesítése a Habsburg- és a Hohenzollern-ház között s 1701 július vége óta azért volt Berlinben, hogy ezt a problémát, melynek főként vallási nehézségei voltak, megoldja.[17]

Berlinben értesülhetett arról, hogy a király tényleg érdeklődik Rákóczi sorsa iránt. Mivel pedig már Bécsben megtudta volt Rákóczi feleségétől, hogy az a porosz király közbenjárását is igénybe akarja venni, hogy ura fogságának szigorúságán enyhítsen, elhatározta, hogy ezt az ügyet magáévá teszi. Felfogása szerint ugyanis a bécsi udvarnak ebben a kérdésben tanusítandó előzékenysége kedvező hatással lehet a két udvar között folyamatban lévő diplomáciai tárgyalások menetére, ezért azt javasolta a császárnak, miután előzőleg bizonyára kikérte rendtársának, P. Säglnek a véleményét is, hogy rendelje el Rákóczinak más, tűrhetőbb helyiségben való elhelyezését,[18] legalább is addig, amíg az ítélethozatal meg nem történik. S a császár 1701 augusztus végén valóban elrendelte P. Wolff javaslatának megfelelően Rákóczinak más helyiségbe való helyezését.[19] Egy másik tágasabb, három vasráccsal ellátott, de be nem falazott ablakkal bíró világos szobába vitték, olvassuk Önéletrajzában, ahol az is lehetséges volt, hogy vasárnapokon és ünnepnapokon gyóntatója misét mondhatott. „Sohasem történt életemben velem kellemesebb

[17] P. Wolff életére l. *Bernhard Duhr:* P. Friedrich Wolff und die preussische Königskrone. Zeitschrift für katholische Theologie. 41. (1917.) 21—51. ll. Továbbá *Angeli M.:* Feldzüge gegen die Türken 1697—1698. (Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. I. S. II. Bd.) Wien, 1876. 31. l.

[18] „Audio, quod R. V. frequenter agendo cum coniuge domini Rakoczii ab augustissimo Caesare impetraverit ipsi domino Rakoczio commodiorem habitationem ex arctiore arresto" etc. Gonzales jezsuita generális levele 1701 dec. 10-ről P. Wolffnak. Fogalmazványa a jezsuita rend központi levéltárában. Austria 17. k. p. 86. — A bécsújhelyi polgármester adta át Lehmannak az erre vonatkozólag Bécsben kapott rendeletet. Lehmann 1701 nov. 11-i kihallgatási jegyzőkönyve. A periratok közt.

[19] „Wofern etwa bei jezt unlängst veränderten Zimmer des Ragozi ein mehrere Gefahr wäre" etc. Gr. Buccelleni 1701 szept. 6-án Lehmannhoz intézett leveléből. Hitelesített másolata a periratok közt.

dolog — olvassuk ugyanott, — úgy örvendtem, mint csekélységekben gyönyörködő gyermekek szoktak örülni és nem tudtam betelni a szabadabb kilátással, amely ugyan nem terjedt ki másra, mint egy tiszta vízzel megtöltött árokra és egy szomszédos kertecskének a fáira. A szabad órákat az ablaknál ülve töltöttem el, a vízben a halakat, az igen nagy tokokat és a víz színén úszkáló hattyúkat nézegettem és azokat kedvem szerint magamhoz szoktattam, ételt dobva nekik... Könyveket, írást, tintát, mathematikai műveket és festékeket is szabad volt használnom és így a napnak óráit állandó munkarenddel osztottam fel."[20]

P. Sägl bármikor felkereshette börtönében, elláthatta ujságokkal,[21] több ízben eljuttatta hozzá a felesége által küldött dohányt is[22] s általában mindent megtett, hogy Rákóczi helyzetét elviselhetőbbé tegye. Augusztus vége felé császári rendeletre szabadon bocsátották Rákóczi két szakácsát és a velük együtt elfogott Isold Istvánt is.[23] Mindez együttvéve arra látszott mutatni, hogy az udvari körök hangulatában változás történt Rákóczi javára. Ez magyarázza meg azt a bizalmasabb érintkezési formát is, mely Rákóczi emberei és a várban szolgálatot teljesítő alkalmazottak között lassan kialakult.[24] Mikor P. Wolff 1701 szeptember 18-án visszatért Bécsbe,[25] az őt jellemző eréllyel és körültekintéssel azonnal kezébe vette a Rákóczi-ügyet. A június 20—22-i kihallgatások tartalmáról kétségkívül tudomása volt s ha talán azok alapján Rákóczit nem is tartotta teljesen ártatlannak, azt világosan látta, hogy Rákóczinak esetleges elítéltetése az adott európai helyzetben politikai

[20] Rákóczi Önéletrajza 129—130. ll.

[21] Lehmann 1701 november 11-i kihallgatási jegyzőkönyve szerint. Id. h.

[22] Lehmann harmadik kihallgatásának jegyzőkönyve szerint. Id. h.

[23] A haditanács 1701 aug. 13-i és az alsóausztriai udv. kancelláriának 1701 aug. 21-i átirata. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 397. és 526.

[24] Lehmann 1701 nov. 11-i kihallgatási jegyzőkönyve szerint. Id. h.

[25] *B. Duhr:* id. tan. Zeitschrift für katholische Theologie. 41. (1917.) 26. l.

szempontból veszedelmes következményekkel járhat. A spanyol örökösödési háború kitörésének előestéjén pl. nem lett volna okos dolog kockára tenni a porosz király barátságát, sem azokét, akik a hessen-rheinfelsi fejedelmi házzal kapcsolatban állottak, akiket a fürge francia diplomácia a kapóra jövő érzelmi indítóokok alapján nagyobb fáradság nélkül elvonhatott volna a császár oldala mellől.

P. Wolff nem gondolt Rákóczi megszöktetésére, legalább eleinte nem. Egyelőre minden törekvése oda irányult, hogy még az ítélet előtt hangulatot teremtsen a bécsi felsőbb körökben Rákóczi mellett és ennek hatása alatt kegyelmet eszközöljön ki Rákóczi számára a császártól. Ismerte a császárnak éveivel együtt növekvő határozatlanságát és így nem tartotta lehetetlennek, hogy a császárt (tárgyi és érzelmi érvekkel) megnyeri ennek az elgondolásnak. A császárné, továbbá főudvarmesterének, Lobkowitz Ferdinánd hercegnek felesége,[26] Ernő, Lajos és György hessen-darmstadti tartománygrófok, a császárné befolyásos gyóntatója, P. Müller és mások[27] valóban nem idegenkedtek a P. Wolff által elgondolt megoldástól, sőt állítólag a császárnak magának sem lett volna ellenére, ha valahogyan megszabadul Rákóczitól.[28] A vádirat benyujtása után azonban már tovább kellett menni az általánosságok közt mozgó és határozatlan tartalmú beszélgetéseknél és sürgősen dönteni kellett abban, hogy mi történjék Rákóczival.

A széles alapokon felépített vádirat — mint láttuk, — bebizonyítottnak tekintette a felségárulás tényét. Rákóczinak jogában állott ugyan védőügyvédet választania — a perrendtartás ezt a jogot minden vádlottnak

[26] Mária Anna Vilhelmina, a baadeni őrgróf leánya. († 1702.) *Hübner:* Genealogische Tabellen. 249. tábla.

[27] Az 1701 november 9-i titkostanácsi értekezlet jegyzőkönyve szerint. Közölve Tört. Tár. 1897. 391. és 393. ll.

[28] „Ihre Maiestät die Kaiserin, die Fürstin von Lobkowicz, beede Landtgrafen von Hessen-Darmstatt, Pater Miller und P. Wolf hätten sich umb ihme angenommen und scheinet, dass Ihre Kaiserliche Maiestät selbsten diese Flucht connivirt und eingewilliget habe.“ Id. titkostanácsi jegyzőkönyv szerint. Tört. Tár. 1897. 391. l.

biztosította, — nyilvánvaló volt azonban és ezt Rákóczi éppen olyan jól tudta,[29] mint barátai, hogy a judicium delegatum ezen vádirata alapján fő- és jószágvesztéssel fogják sujtani. Rákóczi eleinte megtagadta a vádiratra való választ, amire őt a rendkívüli bíróság felszólította s ezzel egyideig valóban akadályozta is az igazságszolgáltatás menetét, de ezt a taktikázást a végtelenségig nem lehetett folytatni. Így nyomult előtérbe az élethez való természetes ragaszkodás ösztönszerű megnyilvánulásaként a börtönből való szökés gondolata. A helyzet kulcsa azonban e tekintetben Lehmann kapitány kezében volt. A börtönből való szabadulás csak az ő segítségével volt lehetséges, az ő személyének kikapcsolásával minden ilyen kísérlet kilátástalan volt. Az adott helyzetben, vagyis a vádirat benyujtása után, P. Wolff sem látott egyéb lehetőséget Rákóczi számára a szökésnél és ennek feltételeként a kapitány szolgálatainak igénybevételénél. Csak az volt a kérdés, megnyerhető-e a kapitány a szökési tervnek és ha igen, milyen módon ?

P. Wolff személyesen ismerte Lehmann kapitányt, aki csak nemrégiben is azzal a bizalmas kéréssel fordult hozzá, hogy eszközölné ki számára a porosz udvarnál porosz szolgálatba való átvételét.[30] A kapitány jól volt tájékozva atekintetben, hogy P. Wolff fontos politikai személyiség, akit nagyra értékelnek a bécsi és a berlini udvarban egyaránt. Azt is tudta róla, hogy tetteiben nem vezetik egyéni érdekek, hiszen nem fogadta el a császártól felajánlott prágai érsekséget sem,[31] hanem a császári háznak és az egyháznak érdekei, melyeknek saját egyéniségét feltétel nélkül alárendelte. P. Wolff állásfoglalása tehát valamely kérdésben Lehmann kapitány meggyőződése szerint nyilvánvalóan azt jelentette, hogy így kívánta azt a császári háznak és az egyháznak mindennél előbbrevaló szolgálata. Az adott viszonyok között P. Wolffnak alig okozhatott volna nehézséget megértetni a kapitánnyal, hogy Rákóczi megszöktetésének előmozdítását magasabb politikai érdekek kívánják,

[29] Rákóczi Önéletrajza 132. l.
[30] Lehmann harmadik kihallgatásának jegyzőkönyve.
[31] *Duhr :* id. értekezése. Zeitschrift f. kath. Theologie. 41. (1917.) 7. l.

amiben közre kell működnie még akkor is, ha tudja, hogy azzal vétene utasításai és a szolgálati szabályok ellen. Kétségtelen, hogy P. Wolff nagy kockázatot vállalt akkor, midőn Rákóczi megszöktetésének ügyét kézbevette, de meg volt arról győződve, hogy nagy szolgálatot tesz azzal a birodalmi politikának, mert egy ütőkártyát üt ki a francia diplomácia kezéből.

Lehmann kapitány megnyerése nem közvetlenül, hanem közvetve, Lehmannak a Montecuccoli-vértesezredben zászlós minőségben szolgáló öccse által történt. A Montecuccoli-ezred ekkor Bécsben állomásozott, a zászlós is itt lakott s szállása egy Draskovich grófnő palotájában volt, aki viszont Rákóczi feleségének barátnői közé tartozott. Mikor október derekán a szökési terv már határozottabb alakot öltött s Rákócziné elérkezettnek látta az időt arra, hogy hozzáfogjon, a szökés lehetőségének alapfeltételeként, Lehmann kapitány személyének megnyeréséhez, elsősorban erre a zászlósra gondolt, mint közvetítőre. Úgy tervezte ki a dolgot, s ebben bizonyára a nagy emberismerő P. Wolffnak tanácsára hallgatott, hogy Draskovich grófnőnél megismerkedvén a zászlóssal, benne mindenekelőtt részvétet és érdeklődést igyekszik ébreszteni a bécsújhelyi börtönben fogvatartott ura sorsa iránt, mint aki ártatlanul, hamis feljelentés alapján került oda, ezután arra próbálja reábírni, hogy bátyja meglátogatásának ürügye alatt jelenjen meg Bécsújhelyt, beszélgetés közben terelje a szót Rákóczira s azután kísérelje meg okkalmóddal reábírni bátyját arra, hogy ismertesse meg ezzel a híres fogollyal, hogy így — s ezt tüntette fel Rákócziné kérése igazi indítóokául, — módjában állhasson a személyes megfigyelés alapján tájékoztatni az aggódó Rákóczinét ura állapotáról. S valóban, midőn Rákócziné odáig jutott, hogy előadhatta a zászlósnak ura személyes meglátogatására irányuló kérését, a zászlós a legnagyobb készséggel vállalta ezt a lovagi szolgálatot.

Így történt, hogy a fiatal Lehmann október közepe táján megjelent bátyjánál, s őt „szép szavakkal" tényleg reábírta arra, hogy beengedte Rákóczihoz, akivel azután főleg vadászélményekről beszélgetett, nemcsak azért, mert maga is nagy vadász volt, hanem azért is, mert állítása szerint Rákóczival egy évvel előbb épen

egy vadászaton találkozott először, Seidlitz kapitány vadászterületén Hainburg közelében.[32]

A zászlós tehát elvégezte azt a feladatot, melyre vállalkozott, sőt a bátyjával Rákócziról folytatott beszélgetésekből azt is megtudta, hogy bátyja maga is teljesen ártatlannak tartotta Rákóczit és fogolytársait és meg volt arról győződve, hogy őket csak Longueval hamis vádjai juttatták börtönbe.[33] Mindazt tehát, amit Rákócziné mondott neki ura szerencsétlenségéről, íme, bátyja szavai is megerősítették. Meg lehet tehát értenünk, sőt szinte természetesnek kell találnunk, hogy a fiatal zászlós szívében őszinte részvét támadt ezek után a boldogtalan asszony és a fogoly iránt s mikor arról is tájékoztatták, hogy Rákóczinak az udvari körökben is sok jóakarója van, akik szívesen segítenének rajta, vonakodás nélkül felajánlotta szolgálatait.

De bármily nagy eredmény volt is a zászlós megnyerése az ügynek, s bármily valószínűnek mutatkozott is öccse révén a kapitány személyes közreműködésének biztosítása, mindez csak első lépés lehetett az óhajtott cél felé. Rákócziné tudatában volt annak, hogy semmit sem szabad kockáztatnia s tudatában volt annak is, hogy csak abban az esetben számíthat sikerre, ha a kapitányon kívül még valakit megnyer magának a bécsújhelyi őrség tisztjei közül, hogy ezáltal lehetővé váljék számára alkalmilag a helyszínen való közvetlen, a szöktetéshez feltétlenül szükséges terepismeret megszerzése. Rákócziné csak abban az esetben remélhetett sikert, ha urát, akinek sejtelme sem volt a várkastély és a város terepviszonyairól, mindenről személyesen tájékoztatja, illetőleg kioktatja. Múlhatatlanul szükségesnek látszott tehát előtte, hogy valamilyen úton bejusson a várkastélyba és urával találkozzék. Ebben a merész tervben volt szüksége valamelyik helyőrségi tisztnek a segítségére. Rákócziné Kertzil András Adalbert hadnagyra gondolt, akit személyesen ismert, mert a hadnagy augusztus végén a zsoldpénzek felvételezése végett Bécsben tartózkodván, Lehmann kapitány engedelméből és Rákóczi kérésére őt felkereste és átadta neki

[32] L. mindezekre Lehmann 1701 nov. 17-i vallomását.
[33] Lehmann 1701 december 3-i vallomása szerint.

ura levelét, aki abban a gyermekágyból imént felkelt feleségének egészsége felől érdeklődött.[34] Rákócziné ekkor egy zsebórával ajándékozta meg a hadnagyot, aki ettől fogva többször együtt étkezett Rákóczival, aki ebben a formában akarta neki viszonozni a tett szolgálatot. Később egy újabb zsoldfelvételezés alkalmával, Rákóczi kérésére három könyvet vitt el Rákócziné bécsi szállására. Ez az útja azért volt emlékezetes, mert ekkor Lehmann kapitány megbízásából P. Wolffot is felkereste, akinek átadta a kapitány levelét s aki beszélgetés közben érdeklődvén a foglyok sorsa iránt, azt a kijelentést tette, hogy a császár nem azt kívánja tőlük, hogy a foglyokat gyötörjék, hanem azt, hogy őrizzék. Kertzil hadnagy egyébként jóbarátságban volt a fiatalabbik Lehmannal is, aki nála szokott volt megszállani, valahányszor bátyját meglátogatta.[35] Bizonyára a zászlós volt az, aki reábírta a hadnagyot arra, hogy tőle telhetőleg segítse elő Rákóczi és felesége találkozását.

Rákócziné október 24-én, tehát épen azon a napon, melyen a bécsújhelyi polgármester a vádiratot átadta Rákóczinak, érkezett kocsin Bécsújhely városába. A „Fehér ló"-hoz címzett fogadóban szállott meg, parasztasszonynak öltözve, hogy reá ne ismerjenek. Rákóczi a zászlós révén, aki egy nappal korábban érkezett a várkastélyba, már tudott a tervről ; mikor tehát arról értesült tőle, hogy felesége tényleg megérkezett, megkérte a tervbe beavatott Kertzil hadnagyot, hogy feleségét a fogadóból csempéssze be hozzá. Ez az esti órákban minden nagyobb nehézség nélkül meg is történt. Rákócziné akadály nélkül hagyhatta el másnap a kora hajnali órákban a várkastélyt, akkor is a hadnagy segítségével, akit Rákócziné mindezért egy ezüst karddal jutalmazott meg.[36] Rákóczinénak azalatt az idő alatt, melyet urával a börtönben töltött, elég ideje volt tájékoztatni Rákóczit a helyzetről, a szökési lehetőségekről,

[34] 1701 augusztus 8-án Bécsben született Rákóczi harmadik fia György. *Thaly K. :* A Rákóczi-ház utolsó tagjairól stb. Turul. II. (1884.) 92. l.

[35] Minderre vonatkozólag l. Kertzil 1701 nov. végén kelt vallomását.

[36] Kertzil id. vallomása szerint. V. ö. Rákóczi Önéletrajzával. 136. l. *Cserei Mihály :* Históriája. 316—17. ll.

a szükséges anyagi feltételek megteremtéséről, egyszóval mindarról, amivel Rákóczinak már előre tisztában kellett lennie, ha komolyan gondolt a szökésre.

Rákóczi és felesége találkozása után az eddig általánosságok közt mozgó és inkább elméleti jelentőségű tervezgetéseket sürgősen reális elgondolásoknak kellett felváltaniok. Számításba kellett ugyanis venni, hogy az ítélethozatal belátható időn belől meg fog történni s ezt Rákóczi taktikázása sem tudja megakadályozni. De azt a lehetőséget sem volt szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Rákóczinak és feleségének találkozása kipattanhat, ami legalább is az őrizet szigorítását és a kapitány leváltását fogja eredményezni. A találkozás után Rákócziné és barátai — mindezen eshetőségek figyelembevétele alapján, — valóban fokozottabb tevékenységet fejtettek ki Rákóczi érdekében, s óvatosan ugyan, de már határozott tervszerűséggel fogtak a szükséges előkészületek megtételéhez.

A legsürgősebb teendőnek a két Lehmann-testvér megnyerése látszott. A zászlóssal nem volt baj, de ha lettek volna is aggodalmai a nagy kockázat láttára, azokat hamarosan eloszlatták a fényes ígéretek, melyeket Rákóczi felesége tett neki a svéd követ nevében s talán épen jelenlétében is. A svéd udvar érdeklődése Rákóczi iránt nem volt újság a zászlós előtt, mert maga Rákóczi beszélt neki arról, hogy a bécsi svéd követnek határozott utasításai vannak királyától, hogy lépjen közbe az ő érdekében a bécsi udvarnál.[37] Mikor tehát Rákócziné is megerősítette ura állításait, sőt előadta, hogy abban az esetben, ha a zászlós elősegítené Rákóczi szabadulását, egy századot kapna a svéd királytól s így egész életére el volna látva, a zászlós azonnal vállalta a neki szánt szerepet, sőt megígérte, hogy bátyját is megnyeri a tervnek.

Néhány nappal az október 24-i találkozás után a zászlós valóban megjelent Bécsújhelyt s felkeresvén bátyját, azt tényleg reábírta a közreműködésre. Hogy minő érvekkel hatott bátyjára a zászlós, nem tudjuk. Amit Lehmann egyik védekezésében (nov. 17.) előadott, hogy t. i. egyedül a Rákóczi sorsa iránt való részvét és

[37] Lehmann harmadik vallomása szerint.

öccse jövő boldogulásának elősegítése bírta őt reá a hozzájárulásra, nem valószínű. Inkább hihető, hogy közben P. Wolff, illetőleg P. Ságl már közbeléptek és megnyerték Lehmannt a szöktetés tervének, azzal az indokolással, amelyre a kapitány a kihallgatások folyamán utóbb hivatkozott is, hogy közreműködésével nem követ el hűtlenséget, hanem csak őfelsége hasznát és érdekeit segíti elő.[38] A császár érdekeire való hivatkozás viszont nem volt hamis ürügy, vagy merő kitalálás sem P. Ságl, sem pedig P. Wolff részéről, mert ez utóbbi kezdettől fogva a leghatározottabb és legőszintébb meggyőződéssel képviselte azt az álláspontot, hogy Rákóczi elítéltetéséből csak helyrehozhatatlan károk származhatnak. P. Wolffnak ezt a felfogását — mint láttuk, — sokan osztották udvari körökben, sőt utóbb maga a császár is hajlott a P. Wolff által ajánlott megoldáshoz, mert az adott viszonyok között az jobban megfelelt volna a birodalmi politika érdekeinek, mint a felségsértési pernek kérlelhetetlen lefolytatása. Hogy pedig mindez nem puszta feltevés, hanem történeti tény, igazolja az 1701 november 9-én tartott titkostanácsi jegyzőkönyv azon megállapítása, mely szerint „*scheinet, dass Ihre Kaiserliche Maiestät selbsten diese Flucht connivirt und eingewilliget habe*".[39] A titkos tanács ezt az állítást nem merte volna megkockáztatni és jegyzőkönyvileg lerögzíteni, ha az nem felelt volna meg a tényeknek. P. Wolffnak és P. Säglnek a kapitány előtt kifejtett érvelései ezek szerint valóságon alapultak, s azokban Lehmannak nem volt oka kételkedni. Nem annyira tehát a zászlós kérése, mint inkább az a jóhiszemű törekvés, hogy magasabb politikai érdekeket segítsen elő, nyerték meg Lehmann kapitányt Rákóczi ügyének, melyért azután életét is feláldozta.

[38] „Er hätte... keine Untreu hierdurch zu begehen gedenket, sondern nur Ihro Maiestät Nutz und Interesse zu observiren." (Lehmann harmadik vallomásából.) A december 3-i vallomásban is azt írja, hogy „ich absolute keine malitiam, vel malam intentionem aut animum dolosum, sondern pur und allein das intentum ob certas rationes ad observandum et augendum interesse Suae Sacr. Caesareae Regiaeque Maiestatis bei der connivirten Entlassung des Ragozzi gehabt etc."

[39] Tört. Tár. 1897. 391. l.

IX. FEJEZET.

Tervek Rákóczi megszöktetésére. A végleges terv kialakulása és ebben a két Lehmann-testvérnek tényleges közreműködése. Rákóczi szökése a börtönből 1701 nov. 7-én. A szökés felfedezése és november 8-án reggel Lehmann kapitány őrizetbe tétele. Lehmann-nak háromízben történt kihallgatása. A bizonyítási eljárás befejezése után december 3-án a haditörvényszék tárgyalása és ítélete. Lehmann kivégeztetése december 24-én.

Lehmann kapitány személyének megnyerésével a börtönből való szabadulás legfőbb akadálya elhárult az útból. Bármily nehéz lelki harcok előzték is meg a kapitány elhatározását, most, a döntés után ő maga sietett szolgálatait felajánlani Rákóczinak s ő maga volt az, aki a szökés megkísérlését Rákóczi figyelmébe ajánlotta. Rákóczit a kapitány közlése meglepte. Feleségével való találkozása óta tudott ugyan arról, hogy barátai az ő kiszabadításán fáradoznak s hogy tervbevették a kapitány megnyerését is, de a kapitány önkéntes és szinte túlságosan szíves ajánlkozása mégis óvatosságra intette. Eleinte nem is mert bízni Lehmann őszinteségében és azzal a kifogással élt, hogy bízik ártatlanságában s nem akarja helyzetét a kétséges menekülés megkísérlésével súlyosbítani; még abban az esetben is nehéz volna őt reábírni a menekülésre, ha nyitva hagynák a kapukat és minden őrizetet megszüntetnének, hacsak ártatlanságát ki nem nyilatkoztatnák.[1] Mikor azonban a kapitány megismételte ajánlatait és arra szólította fel, hogy eszeljen ki valamiféle szökési tervet, Rákóczi engedett merev-

[1] Rákóczi Önéletrajza 133—34. ll.

ségéből s mindjárt sebtében előadott is egy tervezetet, melynek az volt a lényege, hogy a kapitány egy állítólagos felsőbb parancsra való hivatkozással szállíttassa át a gráci várba, útközben azután módját lehetne találni annak, hogy Rákóczi megmeneküljön s Velencébe eljuthasson. A Rákóczi által előadott terv ötletszerű volt, sem egészében, sem részleteiben nem volt kellőképen kigondolva, meg lehet tehát érteni, hogy végrehajtására a kapitány nem vállalkozott.[2]

Lehmann kapitány ezzel szemben egy másik menekülési módot hozott javaslatba, nevezetesen azt, hogy Rákóczi kísérelje meg az ablakrostélyok eltávolítását s az ekként szabaddá váló ablakon keresztül meneküljön, ő a szükségesekkel el fogja látni. Rákóczi tudatában volt ugyan a kivitel nehézségeinek, mert nyilvánvaló volt előtte, hogy ha sikerül is kijutnia a börtönből, további útját árkok és falak fogják gátolni s így nagyon kétséges, eljuthat-e majd a felfedeztetés veszedelme nélkül a vadaskert kapujáig, melynek kulcsait egyébként a kapitány átadta neki, de az adott helyzetben nem tehetett egyebet, mint hogy elfogadta a kapitány tervét és megkezdte az ablakrostélyoknak több türelmet és óvatosságot, mint erőt igénylő eltávolítását. A napokon át tartó munka, melyben apródja is segített neki, végül is sikerrel járt, az út az ablakon át szabaddá vált, de mindez természetesen még korántsem jelentette egyúttal a szabadulást[3] is. Ezzel Rákóczi tulajdonképpen már kezdettől fogva tisztában volt; mivel azonban a kapitány elgondolásával szemben nem akart visszautasítólag viselkedni s mivel az ablakrostélyok erőszakos eltávolítása utóbb jól beleillett abba a tervbe, mely időközben kialakult, változatlan türelemmel és kitartással folytatta munkáját.

A börtönből való szabadulás sikerének biztosítása a sok aprólékos, de a kivitel szempontjából épen nem mellékes részletkérdés miatt, szükségessé tévén az állandó és közvetlen érintkezést Rákóczi és felesége között, ezt a nehéz kérdést úgy oldották meg, hogy Rákóczi kutyájának nyakszíját levelek elrejtésére alkal-

[2] Önéletrajza 134—135. ll.
[3] Önéletrajza 135—136. ll.

massá tették és mivel a kutya szabadon mozoghatott a várkastélyban, Rákóczi és felesége gyanú nélkül levelezhettek egymással és pedig P. Sägl közvetítésével, aki a kutya nyakszíjából kiszedett leveleket minden egyes esetben eljuttatta rendeltetési helyökre.[4] A levelezésnek ezzel a módjával minden függő kérdés megoldhatóvá lett, így előteremthették a szökéshez szükséges pénzt is olyanformán, hogy Rákóczi P. Wolff tanácsára Bécsbe küldette a nagysárosi kastélyából magával hozott ezüstneműjét s ezt Rákóczi felesége elzálogosította.[5] S ugyanilyen módon állapodtak meg, bizonyára sok fejtörés után, a szökés technikájában is. Akik a bécsújhelyi várkastély terepviszonyait ismerték, a szökésnek Lehmann által javasolt módját kivihetetlennek tartották, ennek következtében más megoldást kerestek. Így alakult ki ezután az a végleges terv, melyet Rákóczi az ő Önéletrajza megírásakor magának tulajdonított,[6] a kapitány ellenben öccse eszméje gyanánt tüntetett fel. a vizsgálat folyamán, melynek értelmében Rákóczinak dragonyosruhában, a fiatalabbik Lehmann kísérőjeként, kellett megkísérelnie a várkastély kapubejáratán át a szabadulást.[7]

Bárki volt is azonban végeredményben az értelmi szerző, annyi tény, hogy a kivitelben a döntő szerep Lehmann kapitánynak jutott. Kaldinger János György bécsújhelyi szabómester tanúvallomása szerint ugyanis

[4] „Der Ragozi hätte einen Hund gehabt mit einem Halsband, welches Halsband dahin gerichtet wäre, dass man Brief hineinstecken können, dieser ist mit dem Pagge ausgeloffen und also seind die Brief auspracticirt worden... Von diesem Hund hätte P. Sagl Wissenschaft gehabt; die Brief wären an seine Gemahlin gewesen" etc. Lehmann 1701 nov. 11-i vallomásából. — Ugyanez a titkos tanács 1701 nov. 9-i jegyzőkönyvében is felemlítve. Tört. Tár 1897. 392. l.

[5] „Audio, quod R. V. frequenter agendo cum coniuge domini Rakoczii, ab augustissimo Caesare impetraverit... ut concederetur afferri ex Hungaria argenteam supellectilem, qua conversa in pecuniam correptus sit capitaneus" etc. Thyrsus Gonzales jezsuita generalis levele 1701 dec. 10. P. Wolffhoz. (A Jézustársaság Központi Levéltára „Austria". 17. k. 86. l.) Az ezüstnemű kérdése sokat szerepelt a tanúvallomások során.

[6] Önéletrajza 138. l.

[7] Lehmann kapitány 1701 november 17-i védekezése szerint.

a kapitány november 3-án egy dragonyos által magához hívatta a várkastélyba és ott azt kérdezte tőle, hogy tudna-e dragonyosköpenyegeket készíteni. A mester természetesen készségesen vállalta a munkát és azonnal mértéket is vett magáról a kapitányról, aki azt kívánta tőle, hogy mivel nagytermetű dragonyosai vannak, a mintaköpenyeget jó hosszúra szabja. A szabómester november 5-én délután el is hozta a teljesen kész köpenyeget a kapitánynak.[8] Ugyanaznap, amikor Lehmann a köpenyeget megrendelte, a fiatalabbik Lehmann egy Anna Erzsébet nevű leány kíséretében, aki a kapitány számára főzött, megjelent egy Sambold Borbála nevű özvegyasszony bécsújhelyi házában, ahol a zászlós arra kérte az özvegyet, hogy egy nagy szürke ló[9] számára adjon helyet a házában. Az özvegynek nem lévén istállója, eleinte vonakodott eleget tenni a kérésnek, de mikor arról biztosították — s ezt a november 7-én reggel nála megjelenő Lehmann kapitány is megerősítette, — hogy a lovat hamarosan máshová viszik, a szürkét egy fáskamarában elhelyezte.[10]

S most átadjuk a szót magának Rákóczinak, aki Önéletrajzában a következőképen adja elő izgalmas menekülésének történetét:

November 7-e egy hétfői nap volt, melyen Rákóczi fogságba jutásának emlékére[11] bőjtölni szokott. Erre való tekintettel, azután meg hivatkozással arra, hogy rosszul érzi magát, Rákóczi meghagyta annak a dragonyosnak, aki az ő számára vizet szokott hordani és azonfelül szobáját is rendben tartotta, hogy ne zavarja aznap. Egyidejűleg kioktatta apródját, hogy estefelé igyekezzék kisurranni a hátulsó kapun s lóra kapva — Rákóczi lovai ekkor már a városban voltak, nem messze a várkastélytól, egy az apród által is ismert fogadóban — várakozzék reá a vadaskert falának szögleténél, közel a folyó partjához. A szürkület beálltával

[8] Kaldinger 1701 november 10-i vallomása.

[9] Ezt a lovat Bambutiusnak hívták. Az 1708 aug. 3-i trencséni csatában ezen menekült meg Rákóczi. V. ö. *Markó Árpád:* A trencséni csata. Hadtört. Közlemények. XXXII. és Kny. 58—59. ll.

[10] Özv. Sambold Borbála 1701 nov. 10-i vallomása.

[11] L. Rákóczi Önéletrajza 123. l.

Rákóczi a megbeszélt terv szerint át akart menni a százados szobájába, melyet az ő börtönhelyiségétől csak egy szűk folyosó választott el, ahol az előírások szerint állandóan egy dragonyos teljesített őrszolgálatot. Mindenekelőtt tehát ezt az őrt kellett eltávolítani, legalább is arra az időre, amíg Rákóczi átmegy a kapitány szobájába. „Evégett magának Lehmannak kellett neki megparancsolnia — olvassuk az Önéletrajzban —, hogy gyertyagyujtás végett távozzék. Mikor pedig ezt

RÁKÓCZI SZÖKÉSE A BÖRTÖNBŐL.

(A Memorabilia anni 1701 című képes évkönyvből. Eredetije a párizsi Bibliothèque Nationaleban és a Magyar Szépművészeti Múzeumban.)

az őr a katonai fegyelem értelmében megtenni vonakodott, maga a százados elvéve puskáját, megnyugtatta, hogy tisztében helyettesíteni fogja és így alighogy kiment az őr, én átmentem a kapitány szobájába és a spanyolfal mögött a számomra odakészített ruhákat magamra öltöttem. Már azt hittem, hogy apródom a várból kiért, amikor íme csak betoppan, jelentvén, hogy a kapu be van zárva és semmiképpen nem tud azon kimenni. Ez a dolog nagy zavart okozott, mert

nála nélkül nem láttam tanácsosnak a szökést, hogy azt ne képzelje, hogy cserbenhagytam és azután megérezvén a bekövetkező bajokat elárulja szökésemet. Elhalasztani a dolgot veszedelmes volt, azért azt a hirtelen eszembe öltött tervet kellett megkísérelni, hogy habozás nélkül egyenesen a vár nagy kapuján át próbáljon kimenni és ha kérdőre vonnák emiatt, azt válaszolja, hogy az én betegségem miatt jezsuita gyóntatómhoz küldték azért, hogy hozzám rendelje. Ezenkívül hozzátettem, hogy amennyiben sikerül neki a város kapuját elérni, az ott szolgálatot teljesítő polgári őröknek mondja meg, hogy ő a Castelli-ezred egyik tisztje és hogy a városban valamelyik korcsmában elmaradt egy részeg katonája, akinek, ha utána jön, mondják meg, hogy ő már előrement. Meg kellett tehát várnom, hogy sikerült-e neki kijutnia, bár a várakozás hosszúnak tetszett.

De a veszedelmek egymásra torlódtak... Egyedül voltunk Lehmann kapitánnyal és öccsével a szobában, amikor egyszerre csak belépett a szobába a néhány nap előtt birtokai megtekintése végett szabadságolt Kertzil hadnagy helyettese, az őrség zászlósa, úgyhogy alig volt annyi időnk, hogy én és a kapitány öccse a spanyolfal mögé bújhassunk. Ez a zászlós egy nyers katona volt, elég idős is már, akit derekas tetteiért léptettek elő tisztté. Jelenléte és váratlan megérkezése annyira megijesztette Lehmannt, hogy az nem tudott vele értelmesen beszélni, hanem csak hebegett és levegő után kapkodott a legnagyobb zavarban, sőt odaugorva az asztalhoz, a lehető legoktalanabbul, a gyertyát is elfujta. Majd, nem tudva, hogy mit tegyen, fel és alájárkált a szobában, s zavarával csak növelte mellettem rejtőzködő fiatal öccsének, aki alig volt 18 esztendős, a félelmét. Ez az ifjú nagyokat lélegzett és zavart suttogással kérdezgette tőlem, hogy mit kell most tennie... Nyugodt és tréfás ábrázattal hallgattattam el és mosolyogva űztem el balgatag félelmét. Mindez majdnem egy negyedóráig tartott, míg azután a százados visszanyervén lélekjelenlétét, megkérdezte a zászlóst, hogy nem volna-e hajlandó vele együtt megtekinteni a többi foglyot s a feleletet be sem várva, mind a ketten kimentek. Most már nem tartottam taná-

csosnak a további várakozást és mivel az ifjú is magához tért és láttam róla, hogy összeszedte magát, meghagytam neki, hogy menjen előre, én magam pedig a vállamra egy olyan zsákot dobva, amelybe köpönyegeket szoktak tenni, követtem őt. Keresztül kellett mennünk azon a helyiségen, mely az alsó várat körülvette és ahol a velem együtt fogvatartott nemeseknek őrei tartózkodtak, akikkel épen akkor, amikor gyertyáikat, egyik a másikéról, meggyujtották, szembe is kerültem, de mivel szemöldököm és bajuszom be volt feketítve, nyugodt és kemény arccal végigtekintvén rajtok, haladtam tovább. Hét őrhelyet hagytam ilyenformán magam után, mindig követve az előttem haladó fiút, míg végre kiértünk a várból. A fiú megszabadulván a nyomástól, újból sopánkodni kezdett és tanácsot kért tőlem a tekintetben, hogy mit volna okosabb cselekednie, a templomba meneküljön-e, vagy pedig valamelyik kolostorba. Gyorsítottam tehát az utat és megérkeztünk az özvegyasszonynak a házához, ahol gyorsan és megkönnyebbült szívvel felkötve a zsákot, lóra ültem. A fiatal Lehmann megbeszélésünk értelmében visszamaradt, hogy azután a városon kívül reá várakozó parasztszekérre felüljön és feleségemnek megjelentvén szabadulásomnak szerencsés kimenetelét, igyekezzék minél gyorsabban brandenburgi területre jutni... Felültem a lóra és azt hittem, hogy tudom, merre van ebben az előttem ismeretlen városban a kapuhoz vezető út, de bizony nem tudtam. Utcáról-utcára bolyongtam és oly szűk helyekre kerültem, hogy azokban a házaknak egymáshoz való közelsége miatt az utca a kocsik számára járhatatlan ösvénnyé vált. Mikor tévedésemet elég későn felismertem, visszatérőben éppen azt az utcát választottam, mely a várhoz vezetett. Azoktól, akikkel találkoztam, nem mertem megkérdezni, hogy hol van a város kapuja, hogy gyanút ne keltsek, azért azután részegséget színleltem és a nyeregben ide-oda dülöngélve és a részegeknek rekedt hangját utánozva, parasztnótákat inkább dörmögtem, mint énekeltem, hogy ürügyem legyen tudakozódni a kapu után abban az esetben, ha újból eltévednék. De minden sokkal szerencsésebben sikerült, mint ahogyan elképzeltem... Az előbb említett utcában ugyanis találkoztam a fiatal

Lehmannal, ki közben visszatért a várba, hogy bátyjának hírül vigye az én szerencsés megmenekülésemet és aki mikor váratlanul szembekerült velem, pisszegetéssel figyelmeztetett és a kapuhoz vezető egyenes utat karjával megmutatta. A városban már itt is, ott is világot kezdtek gyujtani és bár ismerve most már az utat, lovamat ügetésre fogtam, épen abban a pillanatban értem a kapuhoz, amikor az őrség szokás szerint a kapuzáráshoz fegyver alá sorakozott, sőt az egyik őr már hozta is a sorompót, hogy azt lakattal lezárja. Amikor mindezt megláttam, nagy félelem fogott el, mert azt hittem, hogy nagy akadálya lesz kimenetelemnek, de az őr megszólított és azt kérdezte tőlem, hogy nem a Castelli-ezredből való vagyok-e, mert a kapitány arra kérte őket, hogy ha megérkezik a legénye, mondják meg neki, hogy ő már előrement. Erre ruházatomra mutattam és részeg ember módjára válaszoltam neki, mire a sorompót felnyitva, szabaddá tette előttem az utat. Szétszakadt tehát a börtön hurokja és én szabaddá váltam."[12]

A kapitánynak, aki az előírások értelmében köteles volt az őrizete alatt álló foglyokat napközben többször megvizsgálni — mint látni fogjuk, — még aznap este módjában állott hivatalosan is megállapítania, hogy Rákóczi kimenekült a börtönből. Abban a jelentésben, melyet az éj folyamán küldött Bécsbe a haditanácsnak,[13] nemcsak a szökés tényét jelentette, hanem még reá mutatott arra is, hogy a szökés csakis azon az ablakon át történhetett, melynek rostélyai el voltak távolítva és megfeketített viasszal pótolva,[14] s azon-

[12] Rákóczi Önéletrajza. (Domján Elek fordítása.) 138—42. ll. Ugyanez Kajlós Imre fordításában. I. füzet 65—69. ll. Alapul szolgált azonban az önéletrajz latin szövege. (Budapest, Akadémia, 1876.) 123—126. ll. A szökést elmondja *Cserei Mihály* is: Hist. 317—18. ll. Továbbá *Fr. Wagner:* Historia Leopoldi. II. 739. l. Theatrum Europaeum. XVI. 73. l. *Axtelmeier:* Schaubühne der Rebellionen. 323. s köv. ll.

[13] A haditanács 1701 nov. 8-án kelt s gróf Lamberghez intézett utasításában említi a Lehmann által beküldött jelentést. Hitelesített másolatban a periratok közt. V. ö. a titkos tanács 1701 nov. 9-i ülésének jegyzőkönyvével. Tört. Tár, 1897. 390. l.

[14] Rákóczi Önéletrajza 136. l.

felül ott voltak az áruló kötelek, összekötött törülközők is, melyek segítségével Rákóczi átvethette magát a fal mentén elhúzódó s vízzel telt árkon.[15] A jelentés fogalmazása közben Lehmann kapitány kétségkívül újból átélte az izgalmas menekülés minden részletét, de alkalma volt egyúttal ridegen mérlegelni tettének minden következményét is. Igaz ugyan, hogy hite és meggyőződése szerint magasabb politikai érdekek szolgálatában követte el a hűtlenség bűnét, mellyel a felségárulással vádolt Rákóczinak megszöktetése feltétlenül egyértelmű volt, de mégis ösztönösen megérezte, hogy teljesen bizonytalan sorssal áll szemben. A fenyegető veszedelem előérzete mind súlyosabbá váló teherként nehezedett lelkére s a kapitány, kinek idegeit az utolsó hetek izgalmai különben is erősen megviselték, lelkileg összeroppant. A szökést követő reggelen már nem volt többé ura elhatározásának.

Rákóczi szökését nem lehetett sokáig titokban tartani. Az a dragonyos (Jakob Caraffa de Adeck), kinek kötelessége volt Rákóczi szobáját rendben tartani, gyanúsnak találta az apród távollétét s gyanúját Fleischmann káplárral is közölte, aki ugyanakkor, a főőrség megvizsgálása alkalmával, szintén értesült már arról, hogy az apród a szigorú tilalom ellenére elhagyta a várkastélyt s még mindig nem tért vissza. Mind a ketten a kapitányhoz fordultak tehát felvilágosításért, aki kezdetben azt állította, hogy nem tudott az apród távozásáról, utóbb azonban mégis elismerte, hogy tudomása van a dologról, de arra kérte őket, hogy emiatt ne csináljanak lármát. A káplár ekkor megparancsolta a dragonyosnak, hogy nézzen be Rákóczi szobájába is és mikor a dragonyos azt üresen találta s erről jelentést tett a káplárnak, ez ujból megjelent az őrség zászlósának kíséretében a kapitánynál, hogy kötelességszerűen jelentést tegyen neki az esetről. A kapitány mindenekelőtt csendre intette őket, majd velök együtt bement Rákóczi szobájába és először az egyik ablakrácsot próbálgatta, azután a másikat, mely szemmel láthatólag épen csak be volt támasztva s melyet a kapitány most könnyedén kitárhatott. Bár a szökés egészen nyilván-

[15] A titkos tanács id. jegyzőkönyve. Tört. Tár, 1897. 390. l.

való volt, hiszen ott voltak a kötelek és az összekötött törülközők is s ezért a zászlós szükségesnek tartotta volna a helyőrség fellármázását, a kapitány mégis akként rendelkezett, hogy nem szabad lármát ütni. Azt azonban nem ellenezte, hogy a vadaskertet átkutassák.

Míg a kapitány írásba foglalta jelentését, melyet ezek után már csak a látszat kedvéért is, sürgősen a haditanácshoz kellett eljuttatnia, az őrség érthető izgalommal tárgyalta meg egymás között Rákóczi szökését és mivel kitűnt, hogy az apródot maga a kapitány kísérte ki a főbejáratig, sőt az őrszemnek egyenesen meghagyta, hogy ne akadályozza meg az apród útját, az őrség gyanút fogott a kapitány személye iránt is. S most valamennyien emlékeztek olyan momentumokra, melyek megerősíteni látszottak a kapitánynak Rákóczi szökésében való részességét; hogy a kapitány majd mindig együtt étkezett Rákóczival és csak olyankor ebédelt Vay Ádámnál, amikor Rákóczi böjtölt; hogy a szökés estéjén a kapitány, továbbá öccse és egy magastermetű dragonyos, akinek arcát azonban a vállára vetett köpenyzsák miatt nem lehetett felismerni, egészen a főbejáratig együttmentek, a kapitány a kapuból visszafordult ugyan, de a másik kettő kiment a városba. A kapitány passzív és zavart viselkedése és az a látszat, mintha Rákóczi szökését titokban akarná tartatni, ugyancsak a kapitány ellen szóltak. Ez volt az oka annak, hogy mikor a kapitány november 8-án a kora reggeli órákban azzal az ürüggyel, hogy személyesen akar nyomozni a szökevények után, el akarta hagyni a várkastélyt, az őrség őrmestere letartóztatta és őrizet alá tétette.[16]

Mihelyt a haditanács kézhez vette Lehmann jelentését, azonnal megbízta a bécsi helyőrség parancsnokát, gróf Lamberg Ferenc Zsigmond főstrázsamestert a vizsgálat vezetésével és egyúttal arra utasította, hogy Bécsújhely kapuit haladéktalanul zárassa le, az összes kolostorokat és templomokat kutattassa át a szökevények után, az őrség tisztjeit és a legénységet hallgassa ki s igyekezzék megállapítani a szökés módját is, mert

[16] Az 1701 nov. 9-én történt kihallgatási jegyzőkönyv adatai szerint. (A periratok közt.)

nem lehetetlen, hogy a Rákóczi szobájában talált azon eszközök, melyekről a kapitány jelentése említést tett, csak a nyomozás félrevezetését célozták s maga Rákóczi más úton jutott ki a várkastélyból. Amennyiben mulasztások állapíthatók meg, a kapitány és a tisztek őrizetbe veendők.[17]

Gróf Lamberg mindenekelőtt azokat a dragonyosokat hallgatta ki, akik Rákóczi szökése napján szolgálatot teljesítettek. Vallomásaik lényege a következőkben foglalható össze: Lehmann kapitány november 7-én reggel bement Rákóczi szobájába, ahol vagy egy negyedórát töltött, nem sokkal utóbb Rákóczi kijött onnan és az őrszolgálatot teljesítő dragonyosnak egy pecsétes levelet adott át, melyet azután a kapitány utasítására Bécsbe vittek. Ugyanaznap a szürkület beálltával a kapitány az akkor épen szolgálatban lévő dragonyosnak meghagyta, hogy gyujtson világot és mikor ez az előírásokra hivatkozva, nem akarta elhagyni helyét, a kapitány maga önként vállalkozott az őrszolgálat ellátására arra az időre, míg a dragonyos távol marad. Este hét óra tájban a kapitány személyesen kísérte az apródot a főkapuig és intézkedett, hogy az őr akadály nélkül engedje ki a városba, mert egy jezsuitát akar a beteg Rákóczihoz hívni. Nem sokkal utóbb a kapitánynak és öccsének kíséretében, egy magastermetű dragonyos, akinek az arcát azonban a köpenyzsák miatt nem lehetett felismerni, elhagyta a főkapun át a várkastélyt, a kapitány a kapuból visszafordult ugyan, a másik kettő ellenben eltávozott.

Minthogy egyik-másik dragonyos vallomásából kitűnt, hogy a kapitány a szökést megelőző időben dragonyos-köpenyt csináltatott az egyik helybeli szabómesternél s hogy a fiatalabbik Lehmann napokkal előbb lovakat szállásolt el a városban, Lamberg elrendelte „Az arany kúthoz" címzett fogadó tulajdonosának, továbbá Kaldinger János György szabómesternek és özvegy Samboldnénak kihallgattatását, hogy megállapíthassák a szökés körülményeit. A fogadós előadta, hogy november 6-án délután 4 óra tájban egy fiatal dragonyos tért be a fogadóba két lóval,

[17] 1701 nov. 8-án kelt rendelet hitelesített másolata a periratok közt.

nála maradt másnap délutánig, amikor is arra való hivatkozással, hogy gazdája a kapitány minden pillanatban megérkezhetik vagy Bécsből, vagy Grázból, s ennek következtében neki fölkészülve kell őt fogadnia, kifizette a számlát, a lovakat felnyergelte és úgy várakozott körülbelől este hét óráig. Ekkor valaki kopogtatott a fogadó ablakán és az iránt érdeklődött, hogy ez-e „Az arany kúthoz" címzett fogadó és hogy itt van-e egy lovász lovakkal? A válasz után az illető, aki dragonyos ruhába volt öltözve, a kapuhoz ment és mikor a fogadós felesége gyertyáért kiáltott, az újonnan érkezett dragonyos fejét elfordította és úgy lépett be a kapun. A lovász mindjárt hozta a felnyergelt lovakat, melyek egyikére ez az ismeretlen dragonyos az utcán felült és eleinte a Bécs felé vezető úton haladt előre, de aztán visszafordult és a város felé vette útját. Arcát a sötétség miatt nem lehetett látni. de jól megtermett fiatal férfiú volt, parókaszerű hosszú hajjal.

A bécsújhelyi polgármester elé idézett Kaldinger szabómester a dragonyosköpeny megrendelésének történetét mondta el, úgy ahogyan azt már fentebb elbeszéltük. Özvegy Samboldné asszony, kinek vallomásáról már szintén szó esett, előadta, hogy 7-én este hét óra tájban megjelent nála a kapitány öccse egy magas termetű dragonyos kíséretében, hogy magával vigye a házában elszállásolt lovat. Az özvegyasszony szolgálója, akit ugyancsak kihallgattak, már bővebb felvilágosítással szolgált az ismeretlen dragonyos személyét illetőleg. Előadása szerint este hét óra körül a zászlós kopogtatott a ház kapuján és mikor ő gyertyával kezében kaput nyitott, a zászlós és mögötte egy nagy legény belépett. Ez utóbbin új dragonyosköpeny s vállán egy köpenyzsák volt. Fekete bajuszt viselt és erősen izzadt. A zászlós kivezetvén a lovat az istállóból, a bejáratnál együttesen felkötötték arra a zsákot, a kengyelszíjat pedig meghosszabbították, mire a zászlós annyit mondott, hogy : gyorsan. A szolgálóleány figyelmeztette azonban az idegent, hogy nem fog kiférni a kapun, ha azon belől ül a ló hátára, mire a lovat kivezették az utcára.[18]

[18] 1701 november 10-i vallomása, hitelesített másolatban ugyanott.

Mindezen vallomások alapján annyi bizonyosnak látszott, hogy Rákóczi szökése a két Lehmann testvérnek közvetlen és tényleges közreműködésével történt. Felderítetlen maradt azonban a háttér s a kapitány november 11-én megtartott kihallgatásának az volt a tulajdonképeni célja, hogy világosságot derítsen arra a szövetségre, melynek létezéséről a haditanács megvolt győződve, mely szövetség a haditanács elgondolása szerint a szökés tervét kigondolta, Rákóczi menekülését előkészítette és lehetővé tette. A haditanács tudatában volt annak, hogy a bécsújhelyi eset nem fog titokban maradni, sőt a császári ház és a kormány ellenségei igyekezni fognak azt a maguk céljaira kiaknázni, mert Rákóczi szökését, bármilyen nagy teljesítmény volt is az egyébként személyileg, a császári hadsereg korrupt volta megcáfolhatatlan bizonyítékául lehetett feltüntetni az európai közvélemény előtt, hiszen Rákóczit császári tisztek szöktették meg, még pedig úgyszólván az őrség szemeláttára. Bár nem volt titok, hogy a birodalmi politika akkori intézői között kevés volt a kátói jellem,[19] a durva korrupció esetei a császári hadseregben mégis inkább kivételek voltak. A Lehmann-ügy tehát a haderő jó hírnevét fenyegette, ami most, a spanyol örökösödési háború közvetlen kitörése előtt, semmiképpen sem lehetett kívánatos sem a császár, sem pedig a birodalmi külpolitikát intéző haditanács előtt. Példát kellett tehát mutatni s bizonyságát adni annak, hogy a bécsújhelyi eset olyan kivétel csak, melyből messzebbmenő következtetéseket nem szabad levonni. Mindezek mérlegelése arra bírta a császárt, aki pedig, mint láttuk, legalább is tudott arról, hogy Rákóczi kiszabadítása érdekében próbálkozások folynak, hogy arra utasítsa a haditanács elnökét, gróf Mansfeldet, hogy minden eszközzel igyekezzék Rákóczit kézrekeríteni.[20]

A kapitány november 11-i kihallgatása alkalmával mindent tagadott: nem volt tudomása arról, hogy Rákóczi honnan szerezte meg az ablakrostélyok eltávolítására szolgáló eszközöket; nem vette észre,

[19] V. ö. Duhr: id. tanulmány 23—24. ll.
[20] A titkos tanács id. jegyzőkönyve. Tört. Tár, 1897. 391. l.

hogy Rákóczi szökésen töri fejét; az apródnak nem adott engedélyt a várkastély elhagyására; Rákóczit csak a szökés napján reggel látta és így nem tudja, hogy minő ruhában hagyta el a várkastélyt. Nincs tudomása arról, hogy mi lett Rákóczi ezüstneműjével; elismeri, hogy öccse nála járt aznap egy tisztiszolgával, de azok már délután 5 óra tájt távoztak. Aki a köpenyzsákot vitte, nem lehetett más, csak öccsének tisztiszolgája stb. A kapitány könnyes szemmel annyit mégis beismert, hogy sokban vétett az utasítások előírásai ellen s ezért büntetést érdemel, de mindent csak a Rákóczi személye iránt érzett szánalomból tett.

A vizsgáló bizottságnak az eddig elhangzott vallomások alapján nem volt nehéz Lehmann előadásában ellenmondásokat és valótlanságokat megállapítani s mikor mindezeket eléje tárták, sőt gróf Lamberg azzal fenyegette meg, hogy torturát fognak vele szemben alkalmazni, ha továbbra is tagad, valóban beismerte, hogy öccse műve volt Rákóczi megszöktetése, de ő is tudott róla. Beismerte azt is, hogy Rákóczi az ő szobájában a spanyolfal mögé volt elrejtve s onnan öccse kíséretében távozott. Előadta, hogy öccse állítása szerint Rákóczi Danzigba készült és ott akarta magát tisztázni az ellene emelt vádak alól; útját bizonyosan Somorján át vette észak felé. Rákóczi ezüstneműjéről annyit mondhat, hogy azt Bécsben egy bizonyos Wagnernéhez vitték, aki az Aspremont-család szolgálatában állott. Végül elmondta, hogy a levelezés Rákóczi és felesége között akként történt, hogy Rákóczi kutyájának nyakszíjját levelek elrejtésére alkalmassá tették és így csempészték ki és be a leveleket, miről P. Sägl is tudomással bírt.[21]

Lehmann e vallomástétel után külön levelet intézett gróf Lamberghez és Krisztus öt sebére hivatkozva arra kérte őt, hogy vesse magát közben a császárnál, hogy ne adják hóhérkézre, mert hiszen eddig sohasem követett el semmiféle vétséget s most is csak abban hibázott, hogy túlságosan jószívű volt. Ha megkegyelmeznének neki, arra kötelezné magát, hogy Rákóczit

[21] Lehmann 1701 nov. 11-i vallomása a periratok közt. Ugyanerről Tört. Tár, 1897. 392. l.

élve-halva kézrekeríti.[22] Minthogy a császár ragaszkodott ahhoz, hogy feltétlenül világosság deríttessék a szökés minden részletére, a haditanács, melyet Lehman eddigi vallomásai különben sem elégítettek ki, torturával fenyegette meg, hogy ekként megfélemlítve, önkéntes vallomásra bírja különösen a feltételezett tettestársakra vonatkozólag.[23] Mindamellett gróf Lamberg egyelőre a tortura alkalmazása nélkül akarta Lehmannt részletes beismerésre bírni, mert arra számított, hogy a lelkileg megtört kapitány így is őszintén feltárja mindazt, amiről tudomása van és mert nyilvánvaló volt előtte, hogy az önkéntes vallomásnak nagyobb az értéke, mint volna annak, melyet a hóhér csikarna ki a vádlottól.

Lehmannak a november 13-a után következő napok valamelyikén történt második kihallgatása azonban alig néhány új részletet tartalmazott, s csak kismértékben világosította meg a szökés hátterét. Eszerint a kapitány öccse volt az, aki Rákóczi feleségével megbeszélte a szökés tervét s aki azt a lovat is vásárolta, melyen Rákóczi elmenekült; öccse azért vállalkozott a közreműködésre, mert Rákóczi egy század parancsnokságát ígérte neki; Rákóczi lovászát is öccse látta el új dragonyosköpenyeggel; őt magát semmi egyéb nem vezette akkor, midőn Rákóczi szökését elősegítette, mint a Rákóczi személye iránt érzett szánalom, mert Rákóczi állandóan ártatlanságát hangoztatta s úgy nyilatkozott előtte, hogy mihelyt biztos helyen lesz, ő maga fogja kérni az ellene emelt vádak kivizsgálását. Kijelenti, hogy tudomása szerint senki másnak nem volt része a szöktetésben, mint többször említett öccsének; ő maga semmiféle jutalmat vagy ajándékot, sőt még csak ígéretetet sem kapott azért, amit Rákóczi érdekében tett. Nincs tudomása arról, hogy az a 18 ölnyi kötél, melyet Rákóczi börtönében találtak, hogyan került oda, mert akkoriban betegen feküdt. Ami már most Rákóczi szökésének célját illeti, arról annyit mondhat, hogy Rákóczi Danzigon át vagy a svéd,

[22] 1701 november 11-ről. A periratok közt.

[23] A haditanács utasítása 1701 nov. 12-ről gr. Lambergnek. V. ö. Tört. Tár, 1897. 392. l.

vagy a porosz királyhoz akart eljutni, hogy azok védelme alatt tisztázza magát a vádak alól.[24]

Lehmann második kihallgatásának eredménye nem felelhetett meg gróf Lamberg várakozásának. Igaz ugyan, hogy Lehmann vallomásaiban mind több és több új részlet került napfényre, melyek nem egy ízben talán a meglepetés erejével hatottak a haditanácsra, egészben véve azonban mégis felderítetlen volt az az indító ok, mely a kapitányt Rákóczi megszöktetésére reábírta ; tisztázatlan volt az a kérdés, megfizették-e Lehmannt, vagy sem? Ismeretlenek maradtak a haditanács által feltételezett segítőtársak, sőt a tekintetben sem láttak tisztán, hogy meg volt-e az érintkezési lehetőség Rákóczi és Szirmay között a börtön falai között s ki volt az a nő, akiről az összes őrszolgálatot teljesítő dragonyosok megemlékeztek a kihallgatások alkalmával, de akinek személyére vonatkozólag senki sem tudott közelebbi felvilágosításokkal szolgálni.[25] Épen ezért gróf Lamberg most már elérkezettnek látta az időt arra, hogy felolvassa Lehmann előtt a haditanácsnak november 12-i rendeletét, mely gróf Lamberget arra utasította, hogy a tettestársak megnevezése és egyéb kérdések tisztázása végett torturát alkalmazzon, ha a kapitány továbbra is vonakodnék a részletes vallomástételtől. Lehmann most, a rendelet felolvasása után előadta, hogy Rákóczit hetekkel előbb felesége látogatta meg a börtönben, épen akkor, amikor ő, a kapitány betegen feküdt ; erről az akkor szolgálatot teljesítő Kertzil hadnagy tudna bővebb felvilágosítással szolgálni. Beismerte azt is, amit pedig előbb tagadott, hogy Rákóczi apródja néhányszor egyedül is felkereste Szirmayt és Vay Ádámot a börtönben. Egyebet azonban nem vallott, s ezért gróf Lamberg a haditanácstól vett utasítás értelmében elrendelte a tortura alkalmazását. A szerencsétlen kapitány irgalomért esedezett és kegyelemkép azt kérte, hogy inkább saját katonái végezzékki, mintsem hogy hóhérkézre kerüljön.[26] S mikor Lam-

[24] A vallomási jegyzőkönyv adatai szerint. A periratok közt.

[25] A „Peinliche Fragstück" kérdőpontjai szerint. U. o.

[26] Lehmann 1701 nov. 16-i levele gróf Lamberghez. Hitelesített másolata a periratok közt.

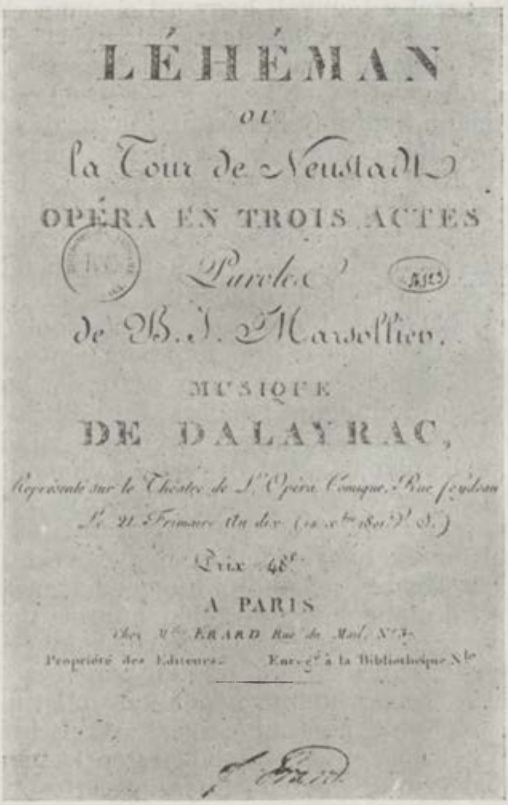
berg kijelentette előtte, hogy csak abban az esetben számíthat kegyelemre, ha töredelmes vallomást tesz, még pedig írásban,[27] a kapitány november 17-én írásban terjesztette elő vallomását.

Lehmann november 17-i vallomásának részletesebb tartalmi ismertetését mellőzhetőnek véljük, mert annak leglényegesebb pontjait az eddigiekben már többízben felemlítettük és megtárgyaltuk. Az előbbi vallomásokhoz viszonyítva új benne a kapitány öccse és Rákóczi felesége szerepének, nemkülönben Rákóczi felesége október 24-i bécsújhelyi látogatásának részletes ismertetése. Új benne az a törekvés, hogy öccsét állítsa előtérbe, ha nem is épen értelmi szerzőként, de mindenesetre a szöktetés egyik legmozgékonyabb és legtevékenyebb tényezőjeként, aki a tett szolgálatokért 200 aranyat kapott és azonfelül ígéretet is arra vonatkozólag, hogy szerencsés kiszabadulása esetén Rákóczi egy század parancsnokságát fogja reábízni. Új adat volt a vallomásban az is, mely szerint Lehmann Szirmayval is közölte Rákóczi terveit s Szirmay maga is igyekezett Lehmannt arra bírni, hogy csak segítse elő Rákóczi szabadulását; ezért jutalmul kilátásba helyezte neki, hogy egy Eperjes közelében élő gazdag özveggyel összeházasítja s mikor a kapitány kijelentette neki, hogy ő már nős, Szirmay egy kis jószágot ajándékozott neki, mely Miskolc mellett fekszik. Az a meggyőződése, hogy a tulajdonképeni értelmi szerző Szirmay volt.[28]

Az írásban benyujtott vallomástétel egyes meglepő adatai miatt Lehmannt újból, most már harmadszor, kihallgatták, hogy — mint az a kérdőpontokból kitetszik, — pontosabb értesüléseket nyerhessenek tőle főleg személyes összeköttetéseit illetőleg. Az ekkori vallomás legfontosabb tétele Lehmannak az a kijelentése volt, hogy „nem követett el hűtlenséget, hanem őfelsége hasznát és érdekeit tartotta szeme előtt". Sajátságos, hogy a vizsgáló bizottság nem firtatta, hogy a kapitány hogyan értelmezi azt a kijelentést, mely szerint a császár hasznát és érdekeit tartotta szeme előtt akkor, amikor Rákóczi szökésében közreműködött,

[27] A titkos tanács jegyzőkönyve. Tört. Tár, 1897. 392. l.
[28] Lehmann 1701 nov. 17-i vallomása, a periratok közt.

bár Lehmann ezt a kijelentést megismételte.[29] A szinte önként kínálkozó magyarázat lehetőségének ez a tudatos mellőzése arra látszik mutatni, hogy a vizsgáló-

LÉHÉMAN
ou
la Tour de Neustadt
OPÉRA EN TROIS ACTES
Paroles
de B. J. Marsollier.
MUSIQUE
DE DALAYRAC,
A PARIS

DALAYRAC LEHMANRÓL SZÓLÓ OPERÁJÁNAK CÍMLAPJA.
(Eredetije a párizsi Bibliothèque Nationaleban.)

bizottság, vagy legalább is annak elnöke épúgy tudomással bírt azokról a legfelsőbb udvari körökhöz vezető szálakról, melyek Rákóczi szökésében tényezők

[29] A keletnélküli kihallgatási jegyzőkönyv u. o.

voltak, mint maga a titkos tanács; de mivel a kapcsolatok feltárása a császári ház érdekei szempontjából nem kívánatos leleplezésekkel szolgált volna, Lehmann erre vonatkozó kijelentései felett átsiklottak és megelégedtek azzal a ténnyel, hogy a Lehmann ellen emelt hűtlenségi vád formailag igazolást nyert. Lehmannt fel kellett áldozni, hogy megmenthessék a császári hadsereg hírnevét.

Lehmann kapitány harmadik kihallgatásával véget ért a bizonyítási eljárás. Az a vallomás, melyet november végén Kertzil hadnagy tett, aki időközben visszaérkezett szabadságáról, a kérdés lényegét nem érintette, mert Kertzil egyéni szereplésének tisztázására vonatkozott. Így azután dec. 3-án összeülhetett a haditörvényszék, mely két dragonyos közlegényből, két káplárból, két őrmesterből, két hadnagyból és két főstrázsamesterből állott, gróf Lamberg elnöklete alatt. A vádat Kirchler hadbíró képviselte. Valamennyien egyértelműen Lehmann halálára és holttestének felnégyelésére szavaztak, annyi eltéréssel mindamellett, hogy a két káplár és a két őrmester Lehmannak elevenen való felnégyelését, a két közlegény és a tisztek ellenben csak lefejeztetése után való felnégyelését javasolták azzal, hogy a holttest egyes részei az utak mentén elrettentés céljából kifüggesztessenek. Az elnöklő gróf Lamberg is ez utóbbi álláspontho z csatlakozott, de mégis azzal a szigorítással, hogy esküszegése büntetéséül mindenekelőtt le kell vágni a kapitány jobbkezét is. Az ugyanazon napon kelt ítélet mégis mellőzte az elnöktől javasolt szigorítást, Lehmannt lefejezésre ítélte s elrendelte holttestének felnégyelését és a nyilvános utak mentén való kifüggesztését. Ugyanez a haditörvényszék Kertzil hadnagy ügyével is foglalkozott s bár a tagok közül többen halálára szavaztak, az elnök akként döntött, hogy a hadnagy hatesztendei súlyos sáncmunkára ítélendő. Az ítélet is ilyen értelemben szólott.[30]

A vizsgáló-bizottság, illetőleg a haditörvényszék december 4-én megküldte a haditanácsnak az ítéletet összes mellékleteivel együtt a további eljárás foga-

[30] A haditörvényszék üléseinek jegyzőkönyvei, továbbá az ítéletek a periratok közt.

natosítása végett. A haditanács viszont az iratokat a császár elé terjesztette, aki a Lehmann-ügy iránt kezdet óta a legnagyobb érdeklődést mutatta. Miután a császár hozzájárult a bécsújhelyi haditörvényszék ítéletéhez, a haditanács 1701 december 21-én gróf Lamberget az ítélet végrehajtására utasította. Gróf Lamberg december 23-án újból összehívta a haditörvényszéket és maga elé idézvén a két vádlottat is, felolvastatta előttük az ítéletet, amit azok tudomásul vettek. Lehmannak mindössze az volt a kívánsága, hogy szabadon rendelkezhessék ingóságai felett.[31] s ebben P. Wolff közbenjárását kérte, aki az utolsó napokban állandóan mellette tartózkodott,[32] hogy ezt a jobb sorsra érdemes és kétségkívül csak a magasabb politikai érdekek kedvéért feláldozott kapitányt, kinek önzetlenségében és jóhiszeműségében nincs okunk kételkedni, előkészítse az utolsó útra.

A kapitányt nagy tömeg jelenlétében december 24-én délelőtt 11 és 12 óra között végezték ki. Testének azt a negyedét, mely a bécsújhelyi kapu előtt volt kifüggesztve, 1705-ben Rákóczi portyázó kurucai Kőszegre vitték, ahol Újváry Gergely plébános azt „becsületesen eltemettette".[33]

[31] Gróf Lamberg jelentése 1701 dec. 28-ról. Kriegsarchiv. HKR. Exp. 1702. Jäner. Nr. 46.

[32] P. Wolffnak 1701 december 21-én engedte meg a haditanács, hogy felkereshesse Lehmann kapitányt „umb seine geistliche Verrichtung üben zu können". (Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 578.) — *Cserei* szerint „tartván a jezsuiták, hogy kimondja az ő interressentiájokot, egy jezsuita confessariust rendelének melléje, ki egész haláláig mellette volt s addig ámították nyavalyást, hogy ki nem mondá, hogy őtet a jezsuiták vették arra." (Históriája, 317—318. ll.) Rákóczi maga is felemlíti: „ut Neostadii capitaneo Lehmann, nostrae evasionis instrumento, per suum, qui simul ne moriturus alteri cuidam sacerdoti forte complices detegat, praepedirent, Patrem Wolff, salvatorem nostrum, ad locum usque supplicii adhaerendo" etc. 1706-ból. Idézi *Horváth Mihály:* IV. 271. l. Azonfelül *Márki:* I. 206. l.

[33] Bezerédy Imre levele 1707 július 17. Arch. Rakoczianum IX. 389. l. és *Márki:* I. 206. l. Megemlíthetjük, hogy Rákóczi menekülése s Lehmann tragédiája élénken érdekelte, még később is, a francia közvéleményt, sőt a francia színpadot is. V. ö. *Haraszti Emil:* II. Rákóczi Ferenc a zenében. (Rákóczi-Emlékkönyv. Szerk. *Lukinich Imre.* Budapest, 1935. II. 251—55. ll.)

X. FEJEZET.

A többi vizsgálati fogoly. Rákóczi levele a császárhoz, Eleonóra császárnéhoz és József római királyhoz. Elfogatási parancs Rákóczi ellen. Szirmay István, Vay Ádám, Vay László és Mihály, továbbá Szluha Ferenc, Sándor Gáspár, l'Huillier János Ferenc császári kapitány további sorsa. Merénylet-kísérletek a Lengyelországban tartózkodó Bercsényi Miklós ellen. Szirmay Miklós, Szmrecsányi István, Okolicsányi Pál sorsa. Lehmann Jakab Kristófnak, a kivégzett kapitány megmenekült öccsének, azután Kertzil (Kertzl) András Adalbert hadnagynak, Rákóczi apródjának Berzeviczy János Ádámnak és végül az áruló Longuevalnak későbbi pályája.

A haditanács által irányított vizsgálat nem szorítkozott egyedül és kizárólag Rákóczi szerepének tisztázására és bűnössége kérdésének megállapítására. A vizsgálat valamennyi vizsgálati fogolyra kiterjedt, mert a kormány Longueval jelentései alapján — legalább eleinte — meg volt győződve egy messzeágazó összeesküvés valóságos létezéséről s most, a foglyok vallomásainak figyelembevételével, a szálakat igyekezett kibogozni.

A bécsújhelyi foglyok júniusi kihallgatása, mint láttuk, eredménytelenül végződött. Az a felháborodás, mellyel a gyanúsítottak a felhozott vádak ellen tiltakoztak, oly őszintének látszott, hogy a vizsgáló-bizottság, melynek kezében különben sem voltak róluk hiteles és határozott bizonyítékok, tanácstalanul állott velök szemben és tökéletesen tájékozatlan volt a tekintetben, hogy mi volna most már a további teendője. A haditanács mindamellett egyelőre csak a jelentéktelenebb foglyok szabadonbocsátására határozta el magát, nem-

csak jólértesültsége látszatának megóvása végett, hanem azért is, mert meg akarta várni a Rákóczi ellen folyamatban lévő felségárulási per kimenetelét is. Így történt, hogy 1701 júliusban Szirmay István irnokát, Sárossy Istvánt, továbbá a velök egyidejűleg elfogott Szaniszló nevű parasztot,[1] augusztus végén pedig Rákóczi két szakácsát és Isold Istvánt császári rendeletre szabadon bocsátották.[2] Végül 1701 november 5-én szabadon engedték Rákóczi komornyikját, Menegattit is.[3]

Rákóczi szökése sajátságos helyzet elé állította a kormányt. Azok a levelek, melyeket Rákóczi börtönhelyiségében a császárhoz, Eleonora császárnéhoz és József római királyhoz címezve találtak,[4] s amelyekben Rákóczi újból erősen hangoztatta ártatlanságát s megdöbbenését fejezte ki azon, hogy egy hűtlen ember hamis vádjai alapján fogták el és tartották hónapokon át börtönben, holott ő ártatlan és ártatlanságát bármikor kész a magyar törvények szerint bebizonyítani,[5] — valahogy az igazság erejével hatottak. Maga Lehmann kapitány is többször hivatkozott vallomásaiban arra, hogy Rákóczi sohasem szűnt meg előtte ártatlanságát hangoztatni s tulajdonképen azért is akart mindenáron kiszabadulni, hogy biztos helyen szabadon védhesse magát. I. Lipót kormánya azonban mindezek ellenére sem kompromittálhatta magát azzal, hogy egyszerűen tudomásul veszi a történteket és futni engedi Rákóczit, akit köztudomás szerint felségárulás címén hónapokon át fogva tartatott. Bármilyen gyengék voltak is talán a Rákóczi ellen felépített vád pillérei s bármilyen nehéz volt is összeegyeztetni azt az ellentétet, mely a perbeli bizonyítékok és Rákóczi következetes

[1] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 516.
[2] U. ott. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 526.
[3] U. ott. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 528. és Prot. Exped. 1701. p. 710.
[4] „Vigiliarum magister suspicionibus plenus Rakoczii conclave irrumpit, neque tamen aliud, quam quaedam ad Caesarem, Eleonoram imperatricem, regemque Josephum eodem pene contextu scripta reperit." *Kolinovics:* Rerum Hungaricarum libri.
[5] Másolata budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára. G. 101. Ez a részlet ki van adva *Katonánál* is: Hist. crit. XXXVI. p. 174—77. L. azonfelül *Horváth Mihály:* IV. 271. l.

tagadása közt fennállott, a kormány úgy érezte, hogy eddigi álláspontjához következetesen tovább kell haladnia a megkezdett úton, annyival is inkább, mert a szökés európai szenzációvá lett[6] — hiszen sok volt benne a kalandos romantika, — mellyel mindenütt élénken foglalkoztak, érthető kíváncsisággal aziránt, hogy milyen magatartást fog a császári kormány ezek után tanúsítani ebben a kérdésben.

A titkos tanács már a november 12-i ülésén tárgyalás alá vette a Rákóczi ellen foganatosítandó intézkedések ügyét és mivel gróf Mansfeld, a haditanács elnöke, nemkülönben gróf Buccelleni főkancellár arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Rákóczi elfogatása végett mindent meg kell kísérelni és ezért fejére díjat kell kitűzni,[7] amihez a titkos tanács is hozzájárult, I. Lipót 1701 november 24-én — tehát elég későn, ami a császár hosszas vonakodását és habozását mutatja, — elrendelte Rákóczi elfogatását s évégből annak, aki élve szolgáltatja a hatóságok kezébe, tízezer, aki pedig halva, annak hatezer rénes forint jutalmat ígért.[8] Az ítélethozatalt mindamellett felfüggesztették és mint ismeretes, az ítéletlevelet csak 1703 május 31-én tették közzé.[9]

Rákóczi szökése és a kihallgatások alkalmával el-

[6] A Memorabilia anni 1701. (Gedenckwürdigkeiten des 1701-ten Jahres) c. képes évkönyv pl. az 1701. esztendő tíz legnevezetesebb eseményei egyikének tartotta Rákóczi szökését s azt képben is ábrázolta. V. ö. erre *Müller Lipót:* Rákóczi a korabeli francia irodalomban. (Rákóczi-Emlékkönyv. Szerk.: *Lukinich Imre.* Budapest, 1935. II. k. 345. l.) A szökést ábrázoló kép, némi változtatással, később is megjelent. Neueröffneten historischen Bildersaals VI. Theil. (Nürnberg, 1733.) 238. l.

[7] Tört. Tár. 1897. 394. és 395. l.

[8] Fogalmazványa Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Conceptus exped. 1701. Egy eredeti példánya M. Tud. Akadémia könyvtárának kézirattárában. L. azonfelül: Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriae II. csomó. Másolatban budapesti Egyetemi Könyvtár. Hevenesy-gyüjt. L. p. 119. Kazinczy-gyüjtemény. (M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának gyüjteményében.) 1738-ból való hitelesített másolata Orsz. ltár. (Régi jelzete: Alte Kabinetsakten, 9. c.) Továbbá Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, 1702. Kriegsarchiv: HKR. Prot. Exped. 1701. p. 724. — stb. Theatrum Europaeum. XVI. 73—74. ll. *Katona:* XXXVI. 179. l. *Cserei M.:* 318. l.

[9] Könyvalakú nyomtatvány, az ítélet csehnyelvű szöve-

hangzott vallomásoknak azok a részletei, melyek a foglyokkal szemben követett előírásellenes és laza bánásmódról tettek bizonyságot, szükségképen hatással voltak a többi foglyok helyzetére. Mindenekelőtt vissza kellett állítani a meglazult fegyelmet és a legteljesebb mértékben érvényt kellett szerezni a haditanács által annakidején kiadott rendelkezéseknek. Évégből úgyszólván az őrség egész tisztikarát kicserélték,[10] a foglyok őrzését pedig megszigorították.

A haditanács Lehmann vallomásaira támaszkodva, elsősorban az öreg Szirmay István szerepét akarta tisztázni, akit a kapitány Rákóczi szökése tulajdonképeni értelmi szerzőjéül tüntetett fel utolsó vallomásaiban. Ez volt az oka annak, hogy a haditanács szükségesnek tartotta Szirmaynak a judicium delegatum által újból leendő kihallgattatását.[11] Megtörtént-e a kihallgatás, vagy sem, arra vonatkozólag nincsenek adataink. Tény azonban, hogy Szirmay továbbra is fogságban maradt, bár öccse, Szirmay András, mindent elkövetett bátyja kiszabadítása érdekében. Mikor azonban Szirmay István százezer rénes forintot ajánlott fel az udvari kamarának, akkor 1703 május 18-án Bécsbe vitték,[12] ahol enyhe őrizet alatt tartották. Utóbb teljesen visszanyerte ugyan szabadságát, de mivel a Rákóczi-szabadságharctól teljesen távol akarta magát tartani, továbbra is Bécsben maradt és onnan kísérte figyelemmel a magyarországi eseményeket. Meggyőződéses híve volt a császári háznak, amit 1704 folyamán Bécsből Rákóczihoz és Bercsényihez intézett levelei is bizonyítanak.[13] Az udvar és Rákóczi közt 1704—1706 folyamán többízben meginduló tárgyalásokban Szirmay István királyi biztosként vett részt,[14] ami azt mutatja, hogy bírta az udvar teljes bizal-

gével egybefűzve, Orsz. Ltár. Kamarai lt. Tört. Emlékek. Belügy, 1703 május 31. A végítélet hivatalos másolata bécsi Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, 1703.

[10] V. ö. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exped. 1701. p. 788., 790. Prot. Reg. 1701. p. 564.

[11] A haditanács az alsóausztriai kancelláriának 1701 dec. 31. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 559. és 564.

[12] Szirmay András Önéletrajza. Tört. Tár. 1881. 417. l.

[13] Másolatban Acta revolutionis Rakoczianae. 131. s köv. lapok. (Budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára. G. 270.)

[14] *Márki S.:* I. 324., 364., 391., 538. ll.

mát.[15] 1707-ben grófi rangot nyert s a kortársak azt kezdték mondogatni róla, hogyha még egyszer fogságba kerül, bizonyosan hercegséget kap.[16]

Vay Lászlót és *Mihályt* 1702 márciusában bocsátották szabadon Szirmaynak Károlyi Sándor és Grabarics József nevű alkalmazottaival együtt.[17] Mikor azonban a két Vay-testvér Kassára megérkezett, grôf Nigrelli katonai parancsnok újból letartóztatta őket azzal az indokolással, hogy nem volt útlevelök.[18]

Vay László 1703 nyarán Rákóczi mellé állott[19] s ettől fogva tevékeny részt vett a szabadságharcban mint ezredes, később mint dandárnok.[20] A szatmári béketárgyalások alatt kezes volt Locher Károlynak, a haditanács tagjának ellenében.[21]

Vay Mihály jelentősebb szerepet nem vitt a Rákóczi-mozgalmakban.

Vay Ádám Kolinovics adata szerint 1702-ben szabadult ki a börtönből az előbb említett Vay Lászlóval és Mihállyal együtt.[22] Ez az állítás a rendelkezésre álló források alapján nem ellenőrizhető ugyan, de annyi kétségtelen, hogy Vay Ádám legkésőbb 1703 tavaszán hazatérhetett. Egy ideig ajnácskői várában húzta meg magát, távol tartván magát a kuruc mozgalmaktól, de 1703 szeptemberében ő is csatlakozott Rákóczihoz, aki azonnal udvari főkapitányává nevezte ki.[23] Ettől az időtől fogva híven kitartott Rákóczi mellett, akit 1711-ben Lengyelországba is követett. Danzigban halt el 1719 január 31-én.[24]

[15] L. erre Savoyai Jenő levelét gr. Pálffy Miklóshoz 1704 október 17. *Arneth:* Prinz Eugen von Savoyen. I. 473. l.

[16] *Thaly Kálmán:* Szirmay Tamás ezredes búcsúztatója. Tört. Tár, 1900. 513. l.

[17] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1702. p. 179.

[18] Kriegsarchiv. U. o. Prot. Exp. 1702. p. 240.

[19] *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család tört. III. 24. l.

[20] Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. VI. 202., X. 139., XII. 508.

[21] *Pulay*nál II. 409. V. ö. *Lukinich I.:* A szatmári béke története etc. 344. l. Vay Lászlóra l. *Nagy Iván:* XII. 103. l.

[22] „Vayis post examina et annuum pene carcerem dimissis" etc. Rerum Hung. libri.

[23] *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. III. 56. l.

[24] *Br. Forster Gyula:* Rákóczinak és bujdosó társainak síremlékei. Budapest, 1913. 35. l.

Szluha Ferenc hites táblai jegyző és báró Szirmay István nádori ítélőmester kiadója (expeditor) — mint már előadtuk, — volt az, aki Szirmay utasítására Bécsbe utazott, hogy az ítélőmester kiszabadítása érdekében megtegye a szükséges lépéseket az udvarnál. Ez útjában április 21-én találkozott az ugyancsak Bécs felé utazó Bercsényivel, akit rövidesen tájékoztatott a történtekről és arról, hogy az elfogatásokat végző császári katonaság nagyon érdeklődött az ő tartózkodási helye iránt. Mivel Bercsényi nyilvánvalóan a Szluhától hallottak után határozta el magát a menekülésre,[25] a haditanács Szluhát is letartóztatta és Bécsben őríztette. Hónapokon át ki sem hallgatták s Szluha, hogy hasznosítsa a fogság idejét, nyelvmestert kért a maga számára,[26] de egyúttal nem szűnt meg türelmetlenül sürgetni gróf Breuner Fülöp Kristófnál, Bécs akkori városparancsnokánál, s azután a császárnál azon okok megjelölését, melyek miatt fogva tartják, hogy módjában álljon védekeznie.[27] Végre tudomására adták, hogy azért vették őrizet alá, mert hirtelen hagyta el Eperjest s mert Bercsényit tájékoztatta Rákóczinak és a többieknek elfogatásáról, ami azután Bercsényit menekülésre késztette és végül, mert mint Szirmay bizalmasának, feltétlenül tudnia kellett az elfogott ítélőmester összes dolgairól. Ezeket a vádakat Szluhának nem került nagy fáradságába megcáfolni s terjedelmes védekezése,[28] melyben tagadhatatlanul sok volt a logika, s azonfelül egyezni is látszott mindazzal, amit a judicium delegatum tőle függetlenül állapított meg Szirmayról, váratlanul teljes sikerrel járt, mert a haditanács 1701 október 29-én elrendelte szabadonbocsáttatását.[29] Úgy látszik, hogy ekkor tényleg szabadlábra is helyezték. Rákóczi szabadságharcában tényleges szerepet vitt, mint érsekújvári prefektus

[25] Rákóczi Önéletrajza 150—51. II. Histoire des revolutions. II. 26. l. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 303—6. II.

[26] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 655.

[27] V. ö. 1703 július 6-ról. Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratgyüjteménye. Kaprinay-gyüjt. XXXIII. p. 53—55. 1703 október 24-ről. U. o. XXXIII. p. 55—56.

[28] 1701 október végén kelt. Másolatban Budapesti Egyetemi Könyvtár. Kaprinay-gyüjtemény. XXXIII. p. 57—68.

[29] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 509. és Prot. Exp. 1701. p. 674.

és hadi főpénztárnok, a szatmári béke után azonban az uralkodó háznak lett meggyőződéses híve. Ismeretes, hogy 1722 március 30-án az ő indítványára iktatta a magyar országgyűlés törvénybe a Habsburg-család nőágának örökösödési jogát.[30] 1726-ban bárónővá lett.[31]

Sándor Gáspár, Rákóczi felségárulási perében a perdöntő tanú, 1704-ben szabadult ki a börtönből, de egyelőre Bécsben tartották. Innen hazatérve, a Nyitra-megyében fekvő lokácsi birtokán élt, de mikor kitört a háború, félvén a kurucok bosszújától, elhagyta birtokát és Esterházy nádor szolgálatába állott, akivel sógorságban volt,[32] de egyúttal hadbiztosi teendőket is végzett a kurucok ellen operáló császári hadak mellett.[33] Rákóczi szívesen látta volna maga mellett, mert nagyra értékelte katonai tudását és tapasztalatait. Forgách Simon gróf tárgyalt is vele a kurucokhoz való csatlakozása ügyében, Sándot Gáspár azonban, aki 1706-ban bárói rangot nyert,[34] nem volt erre hajlandó, sőt éppen ellenkezőleg, ezeket a bizalmas tárgyalásokat arra akarta felhasználni, hogy magát Forgáchot csábítsa át a császár táborába. „Én akarám az ördöglelkűt kuruccá tennem — mondta Forgách nem sokkal a tárgyalások után Pyber László püspöknek, — hát ő akart még labanccá tenni engem.“[35] Sándor Gáspár nem kereste a nagy nyilvánosságot; legjobban szeretett meghúzódni a háttérben, hogy ekként feltűnés nélkül végezhesse a reábízott, vagy önként vállalt feladatokat. Mestere volt a rábeszélésnek s ezt a tehetségét főleg azokban a tárgyalásokban tudta jól érvényesíteni, melyeket azokkal a kuruc főtisztekkel folytatott, akiket Rákóczi oldala mellől el akart téríteni.

[30] *Márki S.:* III. 592. l.

[31] *Nagy Iván:* X. 767. l. *Szinnyei:* Magyar Írók. XIII. 1019. l.

[32] *Nagy Iván:* XI. 288—89. ll.

[33] „Habita cum generalibus exercituantis militiae nostrae commendantibus, circa eiusdem commodiorem subsistentiam et necessariam provisionem correspondentia et... cum praefatorum generalium nostrorum contento“ etc. Bárói diplomájából idézve.

[34] Bécs, 1706 július 25. Orsz. Ltár. Lib. regius. XXVII. 132—138. ll.

[35] Pyber László 1709 május 20-i tanúsítványa szerint. Eredetije M. Nemzeti Múzeum levéltára. Törzsanyag, Sándor-iratok.

Bezerédy Imre elpártolásában pl. valószínűleg részes volt.[36] Eziránvú tevékenységének különösen tág tere nyilt akkor, amidőn 1710-ben gróf Pálffy János lett a magyarországi főparancsnok. Pálffy 1711 május 26-án Kassán kiállított bizonyságlevelében, melyet feltétlenül Sándor Gáspár kérésére adott ki, maga is kiemeli Sándor Gáspárnak rendkívül nagy szolgálatait.[37]

Ebből az okiratból két tény állapítható meg. Az egyik, hogy Pálffy és Károlyi Sándor közt Sándor Gáspár volt a titkos közvetítő, ami idáig nem volt ismeretes és hogy Sándor Gáspár volt az, aki Károlyi Sándort az egyezkedési tárgyalások megkezdésére reábirta. A másik, hogy a Pálffy parancsnoksága alatt álló haderő belső állapota annyira válságos volt, hogy abban I. József halálának puszta híre is súlyos bonyodalmakat idézett volna elő.[38]

Sándor Gáspár 1713-ban Pest, Pilis és Solt várme-

[36] *Lukinich Imre:* Bezerédy Imre árulásáról. Gr. Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. 1933. (Szerk. *Angyal Dávid.)* Budapest, 1933. 108—109. ll.

[37] „In hac expeditione adversus abalienatos Rakoczianae factionis, Hungaros ad latus nostrum ordinatus, eundem penes nos comperta in Suam Maiestatem Sacratissimam et inclytum Regnum Hungariae sincera fidelitate, rerum gerendarum activitate, dexteritate, ac magna experientia, in secretissimis etiam ad coadunandos abalienatorum Hungarorum animos et ad debitam Suae Maiestatis Sacratissimae fidelitatem alliciendos adhibuerimus, publicaque in hunc finem tendentia negotia eidem concrediderimus, nec sine effectu, nam in inclinatione et exordio rerum, primas literas ad illustrissimum dominum comitem Alexandrum Caroli per abalienatos observatissimum, medio praefati baronis Casparis Sandor concinnari et expediri fecimus, qui reliqua etiam tam pacis modernae, aliaque negotia in servitio S. Maiestatis Sacratissimae, quaecunque eidem concrediderамus et communicaveramus, solita sua dexteritate, experientia et activitate pro contento nostro et felici etiam rerum eventu industrissime perfecerit. Insuper luctuosissimam divi Josephi imperatoris et regis Hungariae (quae si in apricum venisset, iam in finiendis tractatus pacis rebus magnam fecisset metamorphosim) mortem ex mandato nostro inter militem et gentem dissimulando, vitam quasi superstitis imperatoris omnibus sua dexteritate praesignando, texit, palliavit et prudenter occultavit." — Kassa, 1711 május 26-ról. Eredetije M. Nemzeti Múzeum levéltára. Törzsanyag, Sándor-iratok.

[38] *Lukinich I.:* A szatmári béke története. 128. l.

gyék tisztújítását vezette királyi megbízásból.[39] Thaly szerint „Sándor Gáspár 1723-ban még élt s csendességben halt meg nyitrai jószágán".[40]

Azok között, akiket 1701 áprilisában elfogtak és Bécsbe vittek, szerepelt *l'Huillier János Ferenc* Hessendarmstatt-ezredbeli kapitány is, kétségkívül Longueval feljelentése alapján. Őt sem hallgatták ki hónapokon keresztül, de mikor ártatlanságára hivatkozva, ismételten megsürgette szabadonbocsáttatását,[41] a haditanács, miután meggyőződött arról, hogy a kapitány semmiféle kapcsolatban nem állott Rákóczival, 1701 október 29-én Szluha Ferenccel együtt szabadlábra helyeztette.[42] Mikor l'Huillier 1702 februáriusában Kassára megérkezett, gróf Nigrelli őt is elfogatta, ámbár a kapitány a Drischberger főhadbiztos által kiállított útlevéllel igazolta magát, mert Nigrelli nem bízott a felmutatott útlevél hitelességében, s közvetlenül a haditanácstól várt közelebbi tájékoztatást l'Huillierre vonatkozólag.[43] Mindezekért a kapitány elégtételt és kárpótlást kért a haditanácstól,[44] amit utóbb meg is kapott.[45]

Azokra, akik a börtün elől Lengyelországba menekültek, a haditanács kezdettől fogva a legnagyobb figyelmet fordította. Különösen a tervezett forradalmi megmozdulás igazi sugalmazójául és tulajdonképpeni szellemi irányítójául tekintett gróf Bercsényi Miklósnak személye foglalkoztatta a bécsi udvari köröket, nemcsak Longueval jelentései, hanem Sándor Gáspár vallomásai alapján is, melyek a lényeget tekintve, nagyjában egyeztek Longueval leleplezéseivel. Innen van az, hogy a haditanács már 1701 június 28-án arra utasította gróf Nigrelli kassai katonai parancsnokot, hogy igyekezzék

[39] Bécs, 1713 április 22. Eredetije M. Nemzeti Múzeum lt. Törzsanyag, Sándor-iratok.

[40] Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai. Pest, 1868. (Magy. Tört. Emlékek. Írók. XXIII.) XXVII. l.

[41] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 615. és 651.

[42] U. ott. Prot. Reg. 1701. p. 509. Prot. Exp. 1701. p. 674.

[43] Gr. Nigrelli a haditanácshoz 1702 febr. U. o. Prot. Exp. 1702. p. 103.

[44] U. ott. Prot. Exp. 1702. p. 208.

[45] U. ott. Prot. Exp. 1702. p. 453.

Bercsényit, aki minden valószínűség szerint rutén jobbágyai között bujdokol, mielőbb kézre keríteni.[46] Mikor később hivatalos jelentések érkeztek a császári fővárosba arról, hogy Bercsényi Lengyelországban tartózkodik s ott kapcsolatokat igyekszik létesíteni Du Héron varsói francia követ közvetítésével a francia udvarral, a haditanács azonnal döntött abban az irányban, hogy Bercsényit mindenáron, eszközökre való tekintet nélkül, el kell hallgattatni.

A haditanács ezzel a feladattal Wildenhann Károlyt, az Uhlefeld-dragonyosok egyik volt kapitányát bízta meg, teljesen szabadkezet biztosítván neki.[47] Ugyanekkor azonban, a Wildenhannak adott megbízástól függetlenül, a haditanács báró Hassligen Henrik Tóbiás ezredesnek, a Sziléziában állomásozó császári csapatok parancsnokának[48] feladatává tette a bécsi udvarnak varsói követével, gróf Strattmann Henrikkel való kapcsolatok felvételét, avégett, hogy Wildenhann mellett egy másik császári tiszt is bízassék meg a Bercsényi ellen irányuló merénylet végrehajtásával. Hasslingen erre a feladatra egyik alezredesét, gróf Auersperget tartotta legalkalmasabbnak és ajánlotta is megbízatását a haditanácsnak,[49] mely az ezredes javaslatához hozzájárult.[50] Auersperg haladéktalanul Lengyelországba utazott, ott azonnal jelentkezett Strattmann császári követnél, hogy tájékozódjék vállalt feladatának minden részletéről és vele együtt megbeszélje a Bercsényi elfogatására vonatkozó terveket. E megbeszélések alkalmával kitűnt azonban, hogy legalább még egy császári tiszt tényleges közreműködésére volna szükség, ha semmit sem akarnak kockáztatni. Erre Hasslingen, kinek az alezredes természetesen jelentést tett a követtel

[46] 1701 június 28. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 311.

[47] U. o. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 409.

[48] A haditanács Hasslingenhez 1701 szept. 6. U. o. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 431. Hasslingen jelentése a haditanácshoz 1701 szept. 16. U. o. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 653.

[49] 1701 október 1. a haditanács válasza. U. o. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 471.

[50] A haditanács gr. Auersperghez 1701 október 1. U. o. HKR. Prot. Reg. 1701. p. 471.

folytatott tárgyalásokról, még egy Brandt nevű tisztet küldött Auersperg mellé.[51]

Rákóczi Önéletrajzából ismeretes, hogy a november 16-án Bercsényi ellen megkísérelt merénylet kudarccal végződött.[52] Ezt a merényletet egy Brikner (Birckner) János József nevű volt császári hadnagy tervezte ki, aki összeköttetésbe jutott Wildenhann kapitánnyal s mikor ez utóbbit leleplezték és neki menekülnie kellett, átadta Briknernek, aki lengyel állampolgár volt, a Bercsényire vonatkozó megbízó levelet. A hadnagy öccsét is beavatta a tervbe és együtt eszelték ki ezután a merénylet tervét. A kelepcéből Bercsényit csak lélekjelenléte és az a körülmény mentette ki, hogy a kíséretében lévő egyik lengyel katona Briknert súlyosan megsebesítette. Minthogy azonban Brikner öccse agyonlőtte azt a lengyelt, aki bátyját megsebesítette, a hatóságok üldözése elől mindkettőjüknek menekülniök kellett Lengyelországból. Nem sokkal később Auersperg és Brandt is elhagyták az országot, anélkül, hogy eredményt tudtak volna elérni.[53]

A meghiúsult merénylet mindamellett nem vette el Brikner kedvét a további vállalkozástól. Abban a meggyőződésben lévén, hogy a kormánynak súlyos gondokat okoz Rákóczinak és Bercsényinek lengyelországi tevékenysége, 1702 áprilisában azt az ajánlatot tette a haditanácsnak, hogy hajlandó újabb kísérletet tenni Bákóczi és Bercsényi elfogására, mert jól ismeri tartózkodási helyüket, de eddig teljesített szolgálatai jutalmaképen kapitányi rangot, bagy legalább is kapitányi fizetést kér. A haditanács és annak előterjesztése alapján 1702 április 24-én maga a császár is elfogadta Brikner ajánlatát. A merénylet megismétlésére azonban, Rákóczi és Bercsényi lengyelországi barátainak ébersége miatt, nem került a sor.[54]

[51] Hasslingen a haditanácsnak 1701 okt. U. o. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 660. és gr. Auersperg levele a haditanácshoz. U. o. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 670.

[52] Rákóczi Önéletrajza 153—55. II. Histoire des revolutions. II. 47—48. II. *Thaly Kálmán :* Gr. Bercsényi-család tört. II. 400—409. H.

[53] Hasslingen a haditanácsnak. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 796.

[54] Brikner felterjesztése és a haditanács javaslata. U. o.

Szirmay Miklós, az ítélőmester öccse, 1694 óta gr. Bercsényinek volt udvari kapitánya és jószágkormányzója, de egyidejűleg Rákóczi uradalmait is igazgatta.[55] Bizalmas híve lévén mindkettőjöknek, tudomással birt Rákóczi és Bercsényi terveiről és szándékairól s ezért ő is menekült, amikor hirét vette az elfogatásoknak. Lengyelországban Bercsényihez csatlakozott,[56] s vele együtt jött vissza 1703-ban Magyarországba is, tényleges részt azonban nem vett a szabadságharcban.

*Szmrecsányi István*ról, aki 1704-ben Rákóczihoz intézett folyamodványa szerint „eleintén kimondhatatlan rémülésre való nézve Lengyelországba" menekült, közelebbi adataink nincsenek. Annyi ismeretes még róla, iként említett levelének tanúsága szerint, — hogy „megnyomorodott hazánk mellett nemcsak fegyvert kötött, de vérét, életét sem szánja."[57]

*Okolicsányi Pál*ról, a felsőmagyarországi evangélikusok egyik vezéralakjáról, Thaly Kálmán azt állítja, hogy a többiekkel egyidejűleg elfogatott és a bécsújhelyi börtönbe záratott.[58] Állítása alapjául a Histoire des revolutions szolgált, melyben valóban azt olvassuk, hogy Okolicsányi Pál is fogságba került, akit utóbb Szirmay Istvánnal együtt Bécsbe vitték Bécsújhelyről.[59] Minthogy azonban 1701 augusztus 16-án ellene, nemkülönben Bercsényi Miklós és Szirmay Miklós ellen „utpote tres fugitivos", idéző parancs adatott ki,[60] kétségtelennek látszik, hogy Okolicsányi Pál Lengyelországba menekült, hogy elkerülje a fogságot. Úgy látszik, mert erre közvetlen adataink nincsenek, hogy innen kegyelemért folyamodott az udvarhoz és miután azt elnyerte, hazatért. Ettől fogva a bécsi kormánynak lett a híve s mint ilyen, Szirmay Istvánnal együtt a

HKR. Exp. 1702 ápr. nr. 250. Továbbá Prot. Exp. 1702. p. 256. Prot. Reg. 1702. p. 254., 400. V. ö. *Thaly K.*: Gróf Bercsényi-család. II. 426. s köv. ll.

[55] *Thaly Kálmán*: Gr. Bercsényi-család. II. 231. l.

[56] *Thaly Kálmán*: id. mű. II. 364., 409. ll.

[57] Jerney-gyüjtemény. XII. k. 2. fasc. 54. (Kecskeméti Református Jogakadémia könyvtára.)

[58] *Thaly Kálmán*: Gr. Bercsényi-család. II. 309. l.

[59] Histoire des revolutions. II. 27. és 40. ll.

[60] Eredetije Orsz. Ltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriaca. 2. csomó.

császári ház érdekeit képviselte a Rákóczival folytatott alkudozásokban.[61] 1701 körül visszavonulva, túróc-megyei birtokán élt.[62] Az ónodi tragédia egyik áldozata, Okolicsányi Kristóf, az ő fia volt.[63]

Rákóczi sohasem felejtette el, hogy mivel tartozik azoknak, akik az ő menekülésében közreműködtek. Lehmann kapitány halálát nem állott módjában meggátolni, mert akkoriban maga is földönfutó volt, a *kapitány feleségéről* azonban gondoskodott, mihelyt tudomást szerzett tartózkodási helyéről. Egy 1706—7-ből való kimutatás szerint tízezer tallér fizettetett ki neki Kray Jakab által.[64]

Lehmann Jakab Kristófnak, a kapitány öccsének sikerült a császárság területéről elmenekülnie. A haditanács mindamellett elrendelte, hogy távollétében is meg kell indítani ellene a pert.[65] A hadbíróság 1702 április 20-án hozta meg az ítéletet, melynek értelmében felségárulásért és szökésért fejvesztésre s holttestének felnégyelésére, nemkülönben javainak elkobzására ítélték.[66] Minthogy azonban a zászlós állandóan külföldön, talán Lengyelországban tartózkodott, az ítéletet nem volt lehetséges végrehajtani. Külföldön maradt Rákóczi egész szabadságharca alatt is s Rákóczi bőkezűen gondoskodott megélhetéséről.[67]

Kertzil (Kertzl) András Adalbert hadnagy, akit tudvalevőleg hat esztendei kemény sáncmunkára ítéltek, melyet Győrött kellett elszenvednie,[68] 1705 végén, vagy 1706 elején szabadult ki, mert Rákóczi a hadi-

[61] V. ö. *Márki S.:* I. 324., 364., 391., 528. II. Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. VI. 182., 187. VII. 29.

[62] Rákóczi: Emlékiratai a magyarországi háborúról. (Pest, 1872.) 218. l.

[63] *Áldásy Antal:* Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Budapest, 1895. 54—55. ll.

[64] Archivum Rakoczianum. II. 426. l. *Fessler* szerint (IX. 497. l.) „der Familie des hingerichteten Lehmann's wurden die verschriebenen dreyssig tausend Gulden von der Fürstin ausgezahlt."

[65] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Reg. 1702. p. 38. 176.

[66] Az ítélet szövege HKR. Exp. 1702 Mai, nr. 271.

[67] V. ö. a zászlós részére kiutalt összegekkel. Arch. Rakoczianum. II. 409., 412., 426., 428. II.

[68] V. ö. Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1702. p. 92. 1702 március 19. U. o. Prot. Reg. 1702. p. 172.

foglyok kicserélése alkalmával kicseréltette.[69] Kertzil ekkor Rákóczi szolgálatába lépett, aki egyik „testőrző karabélyos" ezredének főstrázsamesterévé tette és 1707-ben megajándékozta a sárosmegyei Alsó-Szvidnik és Tokaj vidékén egy szőllőnek zálogos birtokával.[70] 1709-ben udvari commissariusként van felemlítve ;[71] ilyen teendőket végzett 1710-ben,[72] sőt még 1711 nyarán is,[73] amikor Rákóczi már Lengyelországba vonult. 1711 őszén már Kertzil is Lengyelországban volt.[74] További sorsáról nincs tudomásunk.

A Lehmann-per tárgyalása alkalmával elhangzott vallomások egyértelműen reámutattak arra, hogy Rákóczi szökésében, ha talán nem is éppen a kezdeményező, de mindenesetre az egyik legfontosabb tényező *Rákóczi felesége* volt. A haditanács elnöke Rákóczi szökésének első hírére azonnal elrendelte Rákóczi feleségének megfigyeltetését,[75] gróf Buccelleni főkancellár pedig azt javasolta, hogy egy kolostorba kellene zárni.[76] Mindamellett, bár nyilvánvaló volt Rákóczi feleségének tényleges közreműködése a szökés előkészítésében és végrehajtásában — kétségkívül a császár utasítására, a hatóságok sem őt,[77] sem pedig az erősen kompromittált P. Säglt és P. Wolffot nem zaklatták. A jezsuita rend generálisa kifejezte ugyan rosszalását P. Wolff szerepe miatt,[78] ez azonban inkább csak a forma kedvéért történt és P. Wolffnak az udvarnál elfoglalt tekintélyét és befolyását semmiben sem csökkentette. 1702

[69] Archivum Rakoczianum. I. 457. l.

[70] 1707 január 28. Arch. Rakoczianum. II. 10. l.

[71] Arch. Rakoczianum. II. 586., 587., VI. 183., 193. l.

[72] Arch. Rakoczianum. III. 328—29., 331., 509., 512. stb. VI. 516., 562., 576., 596., 601. ll.

[73] Archivum Rakoczianum. III. 720. l.

[74] Archivum Rakoczianum. VII. 66. l.

[75] A titkos tanács jegyzőkönyve 1701 nov. 12-ről. Tört. Tár, 1897. 393. l.

[76] U. ott. Tört. Tár, 1897. 395. l. A Theatrum Europaeum szerint (XVI. 74. l.) ez meg is történt volna.

[77] Érdekes részletek olvashatók Rákóczi feleségének bécsi viszonyairól a Memoires de la cour de Vienne (A Cologne, 1705.) c. mű 315—316. ll. — L. továbbá *Lamberty :* Memoires. XIII. (Amsterdam, 1740.) 441. l.

[78] 1701 december 10-ről. Fogalmazványa a jezsuita-rend központi levéltárában. „Austria." 17. kötet 86. l. (Szitytyay Dénes másolata.)

nyaráig Bécsben is maradt s csak azért hagyta el ekkor a császári fővárost, hogy átvegye az általa alapított boroszlói egyetem ünnepélyes megnyitása után (1702 november 12) ez egyetem kancellárságát.[79]

Rákóczi apródja, *Berzeviczy János Ádám*, aki vele volt a bécsújhelyi börtönben és vele együtt is menekült el onnan, mindvégig bizalmas hívei közé tartozott. 1679 körül született;[80] valószínűleg Berzeviczy Zsigmondnak és lipóczi Keczer Évának volt a fia, aki, bár evangélikus volt, 1690—92-ben a podolini piaristáknál tanult. 1695-ben gróf Aspremont Gobert szolgálatában találjuk, ahonnan még ugyanebben az esztendőben Rákóczi szolgálatába került, mint apród. Rokonságban állott br. Szirmay István nádori ítélőmesterrel is. Berzeviczy 1707-ben mint generáladjutáns, 1708-ban pedig mint udvari istállómester említtetik.[81] Résztvett az 1708 augusztus 3-i trencséni csatában is, s mikor Rákóczit az a szerencsétlenség érte, hogy Pandur nevű lova felbukott és maga alá temette, Berzeviczynek Bambutius nevű szürke lovára ültették, ugyanarra, amelyen Rákóczi Bécsújhelyről elmenekült.[82] Berzeviczy Ádám későbbi sorsáról nincsenek adataim.

Longueval, a felségárulási per szomorú emlékű tényezője, elérte célját. Állást, vagyont és rangot kapott. I. Lipót császár 1702 június 12-én őt és általa atyját (Loggueval Károly Pétert) bárói rangra emelte „generosus, Wohlgeboren" címmel.[83] Az új bárót azonban a

[79] *Duhr:* id. tan. Zeitschrift f. kath. Theologie. 41. (1907.) k. 26—27. ll.

[80] Berzeviczy 1701 június 22-i kihallgatásának jegyzőkönyve. (Bécsi Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702.) Itt mondja magáról, hogy 22 éves. Eszerint 1679 körül született.

[81] A reá vonatkozó adatok szorgalmas összeállítása *Friedreich Endrétől:* Közlemények Szepes vármegye multjából. II. (1901.) 70—71. és 75. ll. S ugyancsak tőle: Adatok II. Rákóczi Ferenc podolini tartózkodásához. Közlemények Szepes vármegye multjából. IV. (1912.) 128—29. ll.

[82] V. ö. *Markó Árpád:* A trencséni csata. Hadtörténelmi Közlemények. XXXII. és kny. 58—59. ll. Továbbá *Markó Árpád:* II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Budapest, Akadémia, 1934. 344. l. Ugyanerre, Kolinovics nyomán, Friedreich is utal. U. o.

[83] Eredetije Österreichisches Adelsarchiv. (Az osztrák belügyminisztérium levéltárában.) A bárói rangemelést a Theatrum Europaeum is említi. XVI. p. 60.

rangemelés nem elégítette ki, mert nem lévén vagyona, nem tudott volna rangjának megfelelően élni. Ezért 1703 februáriusában a kasztanovici katonai parancsnokságot kérte a maga számára „megfelelő ranggal és fizetéssel."[84] A kért parancsnokságot nem nyerte ugyan el, de kárpótlásképpen kinevezték egy Spanyolországban állomásozó ezredhez alezredessé.[85] A császár azonfelül 30 ezer forintnyi jutalomban is részesítette ; mivel azonban Longueval attól tartott, hogy ez az összeg, melynek csak kamatait akarta felhasználni, a háborús viszonyok között veszendőbe mehet, azzal a kéréssel fordult a császárhoz, hogy a sziléziai Brieg hercegség jövedelmeiből a 30 ezer forintnyi összegnek, mint tőkének megfelelően, hat százalékos kamatjáradékot kössön le számára addig, míg valahol megfelelő birtokot vásárolhat magának a császártól kapott pénzen. A császár nem emelt kifogásokat ezen pénzügyi művelet ellen s valószínű, hogy az udvari kamara sem támasztott nehézségeket ebben a kérdésben, mert hiszen a császár a kamara jóindulatába ajánlotta Longueval kérését.[86] Erre mutat az a tény is, hogy Longueval utóbb megszerezte magának a briegi katonai parancsnokságot is. Itt halt el 1719-ben, mint ezredes és mint Brieg várának katonai parancsnoka.[87]

[84] Kriegsarchiv. HKR. Prot. Exp. 1703. p. 155.
[85] 1703 szeptember. U. o. HKR. Prot. Exp. 1703. p. 609.
[86] U. o. HKR. Prot. Exp. 1703. p. 786.
[87] „Monsieur le Comte Des Pilliers, colonel commandant le régiment de Votre Excellence, ayant représent les services, âge, blessures et autres infirmités, a supplié pour le commandament de Bruck en Silésie, vacant par la mort du colonel Longueval." Savoyai Jenő hg. levele gr. Mercyhez, 1719. október 19. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XVIII. p. 98.

I.

RÁKÓCZI FERENC FELSÉGÁRULÁSI PERÉNEK OKIRATTÁRA[1]

A)

RÁKÓCZI FERENC SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓ PERIRATOK

[1] *Staatsarchiv:* a volt Haus-, Hof- und Staatsarchiv Bécsben. *Kriegsarchiv:* a volt K. u. K. Kriegsarchiv Bécsben. *Kammerarchiv:* a volt Hofkammerarchiv Bécsben. Az okiratok közlésmódjára vonatkozólag a Magyar Történelmi Társulat „Forráskiadási szabályzatai" (a Századok 1920. évi folyamának melléklete) voltak irányadók.

1.

Frankfurt, 1694 október 10.

II. Rákóczi Ferenc a brandenburgi választófejedelemhez, melyben közbelépését kéri a bécsi udvartól idáig el nem ismert hercegi címe és rangja ügyében.

Berlini titkos levéltár. Rep. XI. Ungarn 279. Másolata a M. Tud Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében.

Durchleuchtigtser Kurfürst,[1] Gnädiger Herr!

Euer Gnaden und Liebden ist ohne fernere Vorstellung vorhero bekannt und an sich selbst reichs- und weltkündig, wie meine Voreltern schon bis über die vierte Generation im fürstlichen Stande sich befunden, darfür auch von männiglichen geehret und gehalten, ohne dass ihnen dargegen jemahlen die geringste Quaestion moviret worden. Nun will sich hiegegen zu tragen, dass einige meine und meines Hauses Missgönner mir anjetzo quaestionem status dahero moviren wollen, als wan in dieser fürstlichen Dignität sie alleine regierende Fürsten in Siebenbürgen gestanden und nach

[1] III. Frigyes brandenburgi választófejedelem, 1701 óta porosz király. Első felesége Erzsébet Henriette leánya volt VI. Vilmos hessen-casseli tartománygrófnak és György Vilmos brandenburgi választófejedelem Hedvig Zsófia nevű leányának. György Vilmos nagyatyja lévén III. Frigyesnek, Erzsébet Henriette tehát unokatestvére volt III. Frigyesnek. VI. Vilmos viszont unokatestvére volt a hessen-rheinfelsi ágból való Károlynak, kinek leányát Sarolta Amáliát 1694 szeptember 25-én Rákóczi vette feleségül. (V. ö. *Hübner:* Genealogische Tabellen. Leipzig, 1712. A 178., 180., 209. és 210. leszármazási táblák.) L. azonfelül *Thaly Kálmán:* II. Rákóczi Ferenc ifjúsága. 229 s köv. ll.

deme dieses ihnen entzogen worden, die successores sich solcher Dignität auch weiters nicht praevaliren können. Andere aber, als wann diese fürstliche Würde meinem fürstlichen Hause weiters nit, als ad certam generationem verliehen worden und weilen diese nunmehro vorbei, dass damit auch diese Würde bei demselben wieder expiriret und erloschen. Dass aber der erste vermeinte Einwurf einig Fundament nicht habe, geruhen Euer Gnaden und Liebden, aus der in Abschrift hiebei gelegter Eheberedung zu sehen, welchergestalt nemblich meines Herrn Grossvatern seeligen jüngster Bruder Fürst Sigismund Rakoczy[1], welcher dazumahlen gar nit regirender Fürst in Siebenbürgen gewesen und gleichwohl für einen Reichsfürsten gehalten und von denen Kurfürsten zu Pfalz und Brandenburg als solcher tractirt worden; so mit nach andern vielen exemplis, da es nöthig wäre, zu dieses vermeinten Einwurfs Vernichtigung erwiesen werden könnte, zu geschweigen, da auch, wan ein Fürst durch Unglück aus seiner Regierung und Land gesetzet würde, ihme oder seiner Succession destwegen die fürstliche Würde nit mitbenommen zu sein, durch tägliche exempla zu erweisen stehet.

So viel aber dem andern Einwurf belanget, als wan die fürstliche Dignität meinem Hause nur ad certam generationem gegeben werden wäre, dann scheinet, dass meine widrige sich meines, in deme gantz unverschuldeten Dingen gehabten Unglücks, dass nemblich in minorennitate mea meine Frau Mutter und zwar aus Vermitlung oder wenigstens darzu gegebenen Consens des kaiserlichen Hofes sich an dem Thököly vermähliget,[2] welcher dardurch Occasion be-

[1] Abban a házassági szerződésben, melyet Rákóczi Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnővel 1694 szeptember 25-én Kölnben kötött, Rákóczi úgy szerepel, mint „Fürst Rákóczy von Felső-Vadász, geboren aus dem Haus der Durchläuchtigst... des Heiligen Römischen Reichs und in Siebenbürgen Fürsten Rákóczy". *(Thaly:* id. m. 239. l.) Ugyancsak Thaly foglalkozik részletesen a hercegi cím kérdésével kapcsolatosan Rákóczi Zsigmonddal is (i. m. 270 s köv. ll.). A kérdés még mindig nincs kellően felderítve.

[2] L. erre vonatkozólag *Angyal Dávid:* Thököly Imre. I. (Budapest, 1888) 259 s köv. ll.

kommen, sich in alle meine Güter, zugeschweige die archiva in die Hände zu bekommen, unter welchen hernach alle meine importirlichste documenta über den Fürstenstand verloren gegangen, niehe mehr dahin bedienen, dass dessen Inhalt in verkehrten sensu angeben und dieses vorhero niehe erhörtes assertum mit vermeinentglich in dem Weg legen wollen, dahin gegen ich meiner Possession mich darwieder undisputirlich so lang zu bedienen, bis sie es verificiren und erweisen werden. So gewiss aus dem Concept des diplomatis, welches bei der königlichen Kanzlei nit verloren gegangen sein kann, schon längst beschehen sein, wan der Inhalt ihren Vorgeben conform befunden würde.

Wie nun aber gleichwohl mit dieser unbegründten Ausstreiung es so weit schon gebracht worden, dass einige kaiserliche ministri und durch dieselbe die Kanzlei selbst, fast Difficultät zeigen wollen, mir das fürstliche Tractament, welches doch von Ihro Kaiserlichen Maiestät selbst, bei meiner bei Ihro gehabten ersten Audienzempfang ferners zu continuiren, diese aber über solche movirte Einwurf dato zu einigen Auspruch nit zu bewegen gewesen: ich mir aber die feste Hoffnung mache, dass wan Eure Gnaden und Liebden mir die Gnad bezeugen und diese meine Angelegenheit durch ein nachdrückliches Recommendation-schreiben an Ihro Kaiserliche Maiestät zu secundiren und solches dero an dem kaiserlichen Hof etwan habenden ministro mit dem gnädigsten Befelch bei zu schliessen belieben würden, dass solches auch mündlichen aller dienlichen Orten in dero hohen Namen recommendiren möchte, ich dadurch gegen diese meiner Missgönner impertitiones zu völliger Consolation unfehlbahr wieder gelangen würde. Als habe darumb Euer Gnaden und Liebden hiemit gantz inständig ersuchen und sie dargegen versichern wollen, dass sie mir hiedurch beschehene Gnad in allen occasionen wieder zu demeriren, mir die Tage meines Lebens eifrigst anlegen sein lassen werde, als Euer Gnaden und Liebden gehorsambster Diener

Franz Fürst von Rakoczi

Frankfurt, den 10-ten October, anno 1694.

2.

Sárospatak, 1697 április 2.

Rákóczi a magyar udvari kancelláriának megküldi gróf Carabelli császári tábornok nyilatkozatát s annak alapján a róla hamis híreket terjesztő egyének megbüntetését kéri.

Orsz. levéltár. Kancelláriai levéltár. Litterae privatorum. 1697. nr. 218.

Excelsa Cancellaria Aulico Hungarica etc.

Servitiorum meorum paratissimam commendationem. Nuperrimas excelsae Cancellariae Aulico Hungaricae praemonitorias una cum acclusa quadam nomine domini generalis ab Aspermont[1] ad excelsam Cancellariam porrectae supplicationis copia, eo quo par erat, honore percepi, ad quam ordine respondere et excelsam Cancellariam genuine informare non intermisissem, nisi idem dominus generalis talia praeter scitum et annuentiam suam facta fuisse per sollicitatorem suum confiteretur, veluti id ex hic acclusis testimonialibus clarius elucesceret. Rebus itaque stantibus eandem excelsam Cancellariam rogandam esse volui, dictum sollicitatorem, qui non modo contra personam meam, sed et ipsam excelsam Cancellariam debachari non fuit veritus, in exemplum aliorum punire non dedignetur. In reliquo etc. Excelsae Cancellariae Aulico Hungaricae obligatissimus servus

Patak, 2. Aprilis 1697.

Franciscus Princeps Rakoczi mp.

Kivül: Illustrissimis etc. excelsae Cancellariae Aulico-Hungaricae Cancellario, nec non consiliariis, etc. Viennae. (Zárópecsét.)

Ugyanott: Praesentatae 13. Aprilis.

Mellékelve:

Szentmihály, 1697 március 28.

[1] Gr. Aspremont Gobert, Rákóczi sógora.

Nos Comes Stephanus Csáky de Keresztszegh[1] perpetuus Terrae Scepusiensis comitatusque ejusdem supremus ac haereditarius comes, judex curiae regiae, Sacratissimi Principis ac domini domini Leopoldi, Dei gratia electi Romanorum imperatoris etc. intimus consiliarius, camerarius, partiumque Regni Hungariae superioris supremus generalis, damus pro memoria: Quod magnificus magister Stephanus Szirmay, officii nostri judicatus curiae regiae prothonotarius coram nobis fideliter retulit in hunc modum: Qualiter posteaquam diebus vigesima quinta et vigesima sexta currentis mensis Martii anni infrascripti idem prothonotarius noster occasione certorum judiciorum, eotum in libera regiaque civitate Epperjes celebratorum, praesente excellentissimo domino generali Comite a Carabelli,[2] ac aliis magnae existimationis viris, in hospitio praetitulati domini generalis a Carabelli una cum excellentissimo domino Comite generali Ferdinando Goberto ab Aspermont constituti fuissent, tandem celsissimo principe domino Francisco Rakoczy coram eodem et reliquis eotum ibi praesentibus, propter certas, nomine praeattacti domini generalis ad excelsam Suae Majestatis Sacratissimae cancellariam, aliosque aulae ministros factas injuriosas diffamationes et delationes, quas praetitulata excelsa cancellaria cum praefato principe in paribus communicasset, eidem domino generali exprobrante, idem dominus generalis iteratis vicibus dixit: Eadem sine praescitu suo per suum agentem, extra mentem et voluntatem suam facta fuisse. Super quibus praemissis nos ad fidelem dicti prothonotarii nostri relationem praesentes litteras nostras testimoniales relatorias, sub sigillo nostro judiciali et authentico apud eundem, prout hominem nostrum habito, praetitulato principi extradandas esse duximus

[1] Gr. Csáky István (1635—1699) országbíró, a ma élő gr. Csákyak őse. Első feleségétől, Lónyay Margittól született leányát Krisztinát 1695-ben vette el gr. Bercsényi Miklós. V. ö. *Thaly Kálmán:* A székesi gróf Bercsényi család. II. k. (Budapest, 1887.) 89 s köv. ll. Erről a házasságról szól *Kőszeghy Pál:* Bercsényi házassága c. történeti éneke. Kiadta *Thaly Kálmán.* Budapest, 1894. Akadémia.

[2] Gr. Corbelli János András császári altábornagy. Eperjesi működésére l. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 144. s köv. ll.

et concedendas. Communi svadente justitia. Datum in possessione Szent Mihály,[1] die 28-a mensis praeattacti Martii, anno Domini 1697.

(P. H.) Coram me magistro Stephano Szirmay, judice curiae regiae prothonotario mp.

3.

Bécs, 1701 április 23.

II. Rákóczi Ferenc felesége közbelépésre kéri fel a porosz királyt.

A berlini titkos levéltárból vett másolata a M. T. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteményében.

Allerdurchleichtigister, grossmüthigister König[2] etc. Euer Königliche Maiestät soll demütigist berichten, wie dass mein Gemahl vor wenigen Tagen zu Epperies in Arrest genommen worden, unwissend warumb und nachdeme ich die Versuch dessen zu erfahren, anhero gangen, finde ich mich ganz hilflos und weiss nicht, an weme mich adressieren solle, also dass Euer Königlichen Maiestät mein tragendes Herzenleid nicht beschreiben könne. Allein getröste ich mich dero allergnädigisten Hilf, Euer Königl. Maiestät fussfallend demütigist bittend, sie geruhen mich und meinem Herrn nicht zu verlassen, sondern bei Ihrer Kaiserlichen Maiestät dero Intercession dermassen einzulegen, dass mein Herr gnedigist angehört und des Arrests entlassen werden möge. Dan ich mit meinem Leben versicheren könne, dass er in allem unschuldig, auch nicht zweifele, dass von Ihro Kaiserlichen Euer Königlichen Maiestät solches Begehren abschlagen werde, ich aber durch dero Vorbitt meinen Herrn bald wiedersehen aus seiner Unschuld, ich auch nach Entbindung meiner so

[1] Eperjestől északra, Szirmay István birtoka.

[2] I. Frigyes, Poroszország első királya (1700—1713); *mint brandenburgi* választófejedelem III. Frigyes nevet viselte 1688—1700.

schweren Leibesbürde[1], zu Euer Königlichen Maiestät Füssen mich legen möge, umb meine Danksagung zu vorzeigen, dass ich nebst demütigister Empfehlung mit all tiefen Respect ersterbe.

Euer Königlichen Maiestät allerunterthänigiste gehorsambiste Dienerin

Charlotta Fürstin Rakotzi
Landgräfin zu Hessen-Rheinfels.

4.

Bécs, 1701 május 10.

A haditanács a magyar udvari kancelláriának a tett katonai intézkedésekről.

Eredetije Orsz. lt. Kanc. lt. Intimata consilii bellici. 1698—1702.

Inclytae etc. Ut imminentibus securitati publicae regni Hungariae periculis ubique pro necessitatis exigentia ea, qua par est, promptitudine obviam iri queat, cum nullus pro tempore sit in Hungaria equitatus magister generalis, Suam proinde Sacratissimam Caesaream Regiamque Majestatem domino Joanni Francisco Comiti de Gronsfeldt[2] provinciae Transtibiscanae curam ac militarem talem in modum commisisse dispositionem, ut tribus nempe Caprariana,[3] Erbevilleiana[4] et Slikiana,[5] nec non duabus equestris Hungaricae

[1] Rákóczi harmadik fia György 1701 augusztus 8-án született Bécsben. V. ö. *Thaly K.:* A Rákóczi-ház utolsó tagjairól és kihalásáról. Turul. II. (1884) 92. l.

[2] Gr. Gronsfeld—Bronkhorst János Ferenc altábornagy.

[3] *Caprara* Aeneas Sylvius gróf, Siklós ura, tábornagy, a haditanács másodelnöke, titkos tanácsos, az aranygyapjas rend lovagja; tulajdonosa volt az 1701-ben feloszlatott s róla elnevezett vértesezrednek. (Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. IV. 51.)

[4] Gr. *Herbeville* Lajos altábornagy, tulajdonosa volt egy dragonyos-ezrednek.

[5] Gr. *Schlick* Lipót altábornagy, tulajdonosa egy dragonyos-ezrednek. Életére l. Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. V. 380. és *Lukinich I.* A szatmári béke, 240. l. jegyzet.

militiae Kollonicsiana[1] ac Ebergeniana[2] eidem assignatis legionibus regnicolarum quieti, contra quosvis motus studiose invigilaret.

Quod eidem inclytae Cancellariae Regio Hungaricae aulicae pro ejus notitia ac directione amice significandum esse duxit consilium etc.

5.

1701 július 5.—augusztus 30.

Levélváltás a hessen—kasseli és a hessen—rheinfelsi udvarokkal Rákóczi Ferenc elfogatása ügyében.

Másolatban Budapesti egyetemi-könyvtár. Hevenesy-gyüjtemény. L. 119—124. ll.

a) (K. n.)

Copia Schreibens von Hessen—Rheinfelsischer Seiten an den Kais. Beichtvater Herrn P. Menegatti.[3]

Hochwürdiger etc. Es seind die drei Stück, welche Eure Hochwürden an der Ihnen so oft versicherten Treu des Herrn Landgraf Wilhelms zu Hessen—Rheinfels[4] und deren nie verrückten Beharrlichkeit zweiflen wollen machen, zwar warscheinlich genug etc. *(A levél következő részei nem tartoznak a tárgyhoz.)*

...Das dritte Stuck ist das apparenteste, doch

[1] Gr. *Kollonics Ádám* vezérőrnagy, később altábornagy, tulajdonosa volt egy huszárezrednek.

[2] Br. *Ebergényi László* huszárezredes, később vezérőrnagy, mindvégig a Habsburg-ház híve. Későbbi tevékenységére vonatkozólag l. *Bártfai Szabó László*: A gr. Széchényi-család története. I. k. (Budapest, 1911.) 344. s köv. ll.

[3] P. Menegatti jezsuita, I. Lipót nagybefolyású gyóntatója. Mikor Rákóczi 1697-ben azzal a gondolattal foglalkozott, hogy magyarországi birtokait elcseréli, Menegatti volt az, aki Rákóczi szándékáról a császárt tájékoztatta. (Önéletrajza 68. l. Histoire des revolutions. II. 22.) *Arneth* (Prinz Eugen von Savoyen. I. 193. l.) érdemes embernek tartja, aki nagy befolyását sohasem használta fel meg nem engedhető célokra. V. ö. *Duhr*: Jesuitenfabeln. 1891. 500. l.

[4] Vilmos hessen-rheinfelsi tartománygróf, Rákóczi feleségének, Sarolta Amáliának nagybátyja. *Hübner*: 210. tábla.

am leichtesten zu elidiren, dan das des Herrn Landgraf Wilhelms Schriften dem Herrn Abten von Flemming,[1] welcher Ihre Affairen am Kaiserlichen Hof treulich und dexterrime negotiiret, sambt denen seinigen zu Wien weggenommen und ad scrutinium gezogen worden, ist nicht darum geschehen, wie man in der Welt spargiert, dass der kaiserliche Hof in seiner Fürstlichen Durchlaucht ein Misstrauen gehabt, weil sie dem Fürsten Ragozy, der nach der Hand Ihre Maiestät dem Römischen König noch zu Gevattern gebeten[2] und man auf ihme den mindesten Argwohn nicht hatte, oder vielmehr dessen Gemahlin dero leiblichen Bruders Herrn Landgrafen Carls Frauen Tochter[3] in Ober-Ungarn eine visite gegeben. Als ihr Herr Vater, wie dessen Fürstliche Durchlaucht in diesen Kriegstrublen würklich sich zu Strassburg befinden, so in damahligen Friedenszeiten zu Paris gewesen waren, — sondern nachdem ein reformierter Offizier natione Hybernus, welcher wegen Verdacht der Complizität des Ragozy Conjuration arrestiert sitzt, in dem examine auf die Frage : Mit weme er bekannt sei? Unter andern vorgedachten Herrn Abten, tamquam Scotum und dahero gleichsam Landtsmann benannet hatte. Diese und dergleichen Materien seind delicat, reissen leichtlich weit ein und fällt man bald in Urtheilen, dan niemand in die acta inquisitionis schauen kann, darum abstrahiere von mehreren. Dass aber der Herr Landgraf Wilhelm diesfalls umbillig in der Leut Mäuler gekommen und in seiner unbefleckten Fidelität willen in dem besten Kaiserlichen Gnaden stehe, erhelle sowohl, als dass auch beede obige mit diesem dritten Stuck ohne Grund und bodenlos seien, aus denen mir diese Tagen zugekommenen Beilagen, auf welche mich lediglich beziehe und daneben so fortwährender hohen Affection Ihnen mich schönstens empfehle etc.

[1] Flemming apát Vilmos tartománygróf bécsi követe.

[2] Rákóczi másodszülött fiának Józsefnek, aki 1700 aug. 7-én született Bécsben, József római király, a későbbi I. József magyar király volt a keresztatyja. *(Thaly K. :* Turul. II. 92. l.).

[3] Vilmos hessen-rheinfelsi tartománygróf Károly nevű testvére volt Sarolta Amália atyja. *Hübner :* 210. tábla.

b)

Rotenburg, 1701 július 5.[1]

Hochwürdiger etc. Dass Eure Hochwürden behellige, wird die Wichtigkeit des Werks zuversichtlich genug entschuldigen, dan es betrift Ihro Kais. Maiestät, unsers allegnädigsten Herrn Gewissen und meine Ehre, da der angesetzte Hofkriegspraesident Graf Breuner[2] dem von mir accreditierten Abten Flemming auf eine gegen fürstlichen Abgeordnete nie gebrauchte Weis, nemblich ohne Anzeig zur Ursach, alle mein und seine Briefschaften zu einen scrutinio abgefordert hat, weiln ich de complicitate conspirationis Ragocianae suspect sei, nachdem diesen vor zwei Jahren hätte zu Monkaz besucht gehabt. Ich lasse den Anlass dieses Verdachts auf sich beruhen, will auch nichts vor meiner durch Hintertreibung der auf den Rhein-strom vorgewesenen französischen Verrätherei genugsam erwiesenen teutschen Treu und dass zu Versicherung meiner Festungen gegen die Reichsfeinde selbst habe kaiserliche Guarnison erbetten, allhier weitläufiger anführen, sondern ersuche E. Hochwürden allein bei Überreichung der Beilag Ihro Kaiserlichen Maiestät zu bitten, die angefangene Inquisition nur auf das schärfste auszuführen und wan culpabel werde erfunden werden, meiner so wenig, als eines privati zu schonen, herentgegen aber auch, nach hervorgeschienener meiner Unschuld mir eine so esclatante, wie proportionirte Satisfaction von denen zu verschaffen, die aus falschen Gemüth mir zum Tort, Ihre Kaiserliche Maiestät boshaft verlaitet haben, diese Übereilung geschehen zu lassen. Und bleibe übrigens etc.

Alul: Von Ihro Fürstlichen Durchlaucht Herrn Landgraf Wilhelm an den kaiserlichen Beichtvater Herrn P. Menegatti abgegangen.

[1] Rotenburg vár a Fulda mellett.

[2] A haditanács elnöke 1701—1702-ben Mannsfeld Henrik Ferenc herceg volt. Gr. Breuner Fülöp Kristóf tagja volt a haditanácsnak; ő hallgatta ki először Sándor Gáspárt.

c)

Schreiben an die Kaiserliche Maiestät von Herrn Landgraf Wilhelm zu Hessen—Rheinfels.

Allerdurchleuchtigster etc.

Um so mit herberm Gemütsschmertzen, als evidenten Proben meiner unverfälschten wahren teutschen fürstlichen Treu und Aufrichtigkeit die E. Kaiserliche Maiestät ich in vielen occasionen bereits gegeben, habe bei letzter Post vernemhen müssen, dass dieselbe, gleich wie meine Verfolger, denen ich Ihre Concept durch Entdeckung des auf Rheinfels zum Betrug des gantzen heiligen Römischen Reichs in vorigen Kriegszeiten vorgewesenen Verrats, ganz anermuthet verruckt, vor wenig Monaten sich selbst zur Confusion spargirt, ob hätte feindliche französiche Guarnison auf ernannte nicht in meinen, sondern E. Kaiserlichen Maiestät Handen stehende Festung eingenommen, nun also persuadirt, ich wäre vor zwei Jahren bei dem Fürsten Ragozi zu Monkaz gewesen, folglich an seiner Rebellion teilhaft und darum veranlast geworden sein, ex hoc solo capite meinen accreditirten an Euer Kaiserlichen Maiestät Hof dem Praelaten der Schotten zu Regensburg, alle mit mir in meinen Namen gewechslete Brief zu unauslöschlichen Schimpf wegnehmen und eine Inquisition daraus über mich halten zu lassen. Es tröstet mich zwar mein unbeflecktes rheines gutes Gewissen und ist Gott bekannt, dass Ragozy, dem oder vielmehr seine Gemahlin, meine Baas[1] ich auf ihre langes Sollicitieren endlich aus Überdruss der Langenweil, die ich zu Wien gehabt, in der besten Meinung besucht, nicht das mindeste unrechte Wort jemal gegen mich gedacht, auch nicht natürlich, dass einer sollte bei so abscheulichen Complot können interessirt sein, der mit grössester Heftigkeit bisher allerunterthänigst gebeten hat seine Festungen von ihme abzunehmen und gegen Frankreich zu verwahren. Doch betrübet mich auch bis in Tod, ohne die mindeste Anzeug zur Ursach für meine immerdar demonstrirte ehr-

[1] V. ö. *Hübner:* Genealogische Tabellen. 210. tábla.

liche sincere Devotion, auf solche gegen einen Reichsfürsten nie erhörte Weis vor der ganzen Welt prostituirt zu werden, der ich allstündlich mich selbst zu sistiren erbietig und bereit, hingegen auch der allegehorsambsten Zuversicht bin, E. Kaiserliche Maiestät werden mir, nach befundener meiner Unschuld eine so esclattante wie proportionirte Reparation meiner grausam verletzen über das Leben geachteten Ehre allergnädigst gedeien lassen. Dieselbe noch ferner in die Protection Gottes wider ihre Feinde inbrünstig ergebende.

Rotenberg (Rotenburg) den 5. Juli, 1701.

d)

Herrn P. Menegatti Antwort an Herrn Landgrafen von Hessen—Rheinfels.

Serenissime Princeps etc.

Quae Serenitati Vestrae ad me 5-a labentis scribere placuit, debita reverentia excepi et accepta pari fide Augusto Caesari exposui, qui mihi respondit, nullam unquam vel miniman suspicionem de Serenitatis Vestrae fide habuisse, nec de coniuratione Ragoziana ipsam participem ut consciam fuisse, cogitasse, neminemque de hac re unquam mentionem fecisse. Cui tam luculento Augusti testimonio nihil quod addam, habeo, quam ut Serenitatem Vestram rogem, ne similibus male fundatis rumoribus ullam fidem adhibeat, sed de Augusti Caesaris gratia securus in ejusdem fide, uti hactenus perstitit, etiam imposterum perseveret. His me etc.

Viennae, 16. Julii, 1701.

Serenitatis Vestrae servus minimus

Franciscus Menegatti.

e)

Kaiserliche Maiestät Antwort an Herrn Landgraf Wilhelm.

Hochgeborner etc.

Ich habe aus Euer Liebden an mich abgelassenen Schreiben und Memorialien mit mehrerm gnädigst ver-

standen, wie sehr sie zu Gemüth ziehen, dass dem Abten der Schotten von Regenspurg unter andern einige dero Schriften allhier weggenommen und dabei etliche Reden, wodurch dero Treue und Devotion gegen mich und das Reich in Zweifl und Verdacht gezogen werde, geführt sein sollen. Euer Liebden ist aber allbereits bekannt, dass mir nicht wissend gewesen, noch von mir anbefohlen seie, dass gegen Euer Liebden, oder dero Schriften das geringste vorgenommen werden sollte. Und gleich wie auch diejenige Reden, welche dabei einem oder anderm unbedachtsamlich entfallen sein mögen, sich mit dem, dass selbige nicht also gelautet, oder anderseits nicht recht verstanden worden seind, gutermassen ableinen und entschuldigen lassen. Also wollen Eure Liebden sich desswegen einige sorgsame oder unruhige Gedanken nicht beigehen lassen, sondern dieselbe umb so vielmehr aus dem Sinn schlagen, als ich und männiglich dero aufrichtigen Treu und Devotion überflüssig versichert, ich auch deroselben solches Zeugnüss überall zu geben erbietig bin und nicht unterlassen werde, all dasjenige zu dero Consolation und zu Erlichterung ihrer Beschwerden beizutragen, was bei jetzigen schweren Conjuncturen mir immer möglich ist, gestalten ich auch E. Liebden mit Kaiserlichen Gnaden und allem Guten wohl beigethan bleibe. Geben in meiner Stadt Wien, den 30. Augusti anno 1701.

Jegyzet: A Flemming-ügyről a Theatrum Europaeum is (XVI. p. 68) tudósít, sőt közli I. Lipótnak 1701 aug. 30-i levelét is. (U. o.)

6.

Bécs, 1701 július 6.

Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának összefoglaló jelentése az eddig foganatosított kihallgatásokról.

Újkori másolata a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Podhraczky-másolatok. Történelem. Ívrét. 76. sz.

Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának alábbi jelentése csak újkori másolatban maradt reánk. Ez az oka annak, hogy míg az eredeti jelentés fel volt szerelve a jelentés megállapításainak megvilágítására szolgáló mellékletekkel, melyekre

Eilers állandóan hivatkozik is, az itt közölt másolatban csak az egykori mellékleteket jelző betűket adhatjuk. *(A-P.)* Minthogy azonban *dr. Hoche* 1701 október 15-i vádirata megőrizte számunkra a per ismerete szempontjából annyira fontos mellékletek nagy részét, azonfelül *Mannagettá*nak 1738 folyamán Rákóczi Józseffel kapcsolatosan összeállított és Rákóczi Ferenc felségárulására vonatkozólag is rendkívül nagyértékű „Vortrag"-jában is található olyan melléklet, mely szorosan ehhez a perhez tartozik, Eilers alább közlendő összefoglaló jelentése is érthető.

Allergnädigster Kaiser und Herr!

Nachdeme Euer Kaiserliche Majestät allergnädigst resolviret und anbefohlen, dass die zur Neustadt und dahier zu Wien wegen in Ungarn vorgehabten neuen Rebellion arrestirte Ungarn examiniret werden sollten, die Anzeigungen und die Proben aber von dem hieher auf Wienn gebrachten *Franz Josephen Longevall* Haubtmann unter den Marggraf Baadischen Regiment hergeflossen, der im dreissigsten Jahr seines Alters zu Trier gebohren und in Lutzenburger Land erzogen, so hat man den siebenden Monats Junii denselben über siben Stunde, den 15. aber einem Ungarn Caspar *Sándor* ex comitatu Nitriensi, welchen vorhero der Tekely bei sich gehabt, in die Wallachei und Frankreich geschicket, vernommen, sodann aus der Summarii Longuevallischen Aussag und Information für den Ragoczy neun und siebenzig Fragstück **A.** verfasset[1] und den zwanzigsten vorbemelten Monats, in der Burg zu der Neustadt, die Examina in Gottes Namen, angefangen und primo loco in Meinung noch mehr Proben herauszubringen, den Bauern, so die Brief getragen haben sollte, abgehört, dessen Aussag, weilen er nur Slavakisch und Polnisch durch ein andern verstandenen, von dem Lieutinant Andrea Kertzy verdolmetschet worden.

Sein, des Bauern Namen ist *Stanislaus* sine cognomine, ein Zipser, katholisch, bei Käsmarky, in Oberungarn gebürtig, dem Szirmay unterthänig, ein bettender Mann, der fünf Kinder zu Haus, hoc modo in Arrest gezogen und in schwere Eisen, die man ihme abnehmen lassen, gerathen, da weilen den *Sárosy*, Szirmaischen Schreiber, der auch in Arrest, als man

[1] L. Hoche 1701 augusztus 15-i vádirata *H* mellékletét.

auf diesen Griffen vermeldet, er seie nirgends, als in Pohlen gewesen, man solle den Zipser fragen, der Solari ihn einziehen lassen. Wider diesen Menschen ist nichts sträfliches, noch dass er von der Rebellion gewusst, oder in Brieftragen sich gebrauchen lassen, herauskommen, sondern der Szirmay hat wegen seiner Gütter in Zips in confiniis Poloniae von einem benachbarten Verwalter des Guts Lublow Ungelegenheit erlitten, dahero seinen honorarium scribam Sárossy protectionales auszuwürken nach Warschau geschicket, wie bemelter Schreiber sub **B.**, ausgesagt ;[1] deme der Bauer dass er denen Pferden warte, mitgegeben worden. Die protectionales hat der Szirmay selbst aufgewiesen und ist nicht zu erzwingen gewesen, dass der Sárossy in Pohlen der Rebellion halber etwas negotirt, der in vier und zwanzigsten Jahr seines Alters und nicht zu praesumiren, dass der Szirmay diesen Bauern und seinem Schreiber darvon etwas anvertraut habe. Stehet also bei Euer Kaiserlichen Majestät allergnädigsten Belieben, ob diese beede : der Bauer Stanislaus und der Schreiber Stephan Sárossy, ne innocentes diu carcere patiantur, in Gnaden entlassen werden sollen.

Belangend den *Rakoczy*, wäre zu weitläufig alle Fragstück und Antworten **A.** zu repetiren, jedoch, was ad convincendum dienlich zu berühren. Da er durchgehends was von der Rebellion und der Anstalt darzu ihme vorgehalten, wie auch dem König von Frankreich und dem Barbessieux diesfalls geschrieben zu haben, wiedersprochen, so hat man ihme :

Primo : Seines des Ragoczy Schreiben de 1. Novemb. 1700 ad regem Galliarum oben **A.** ad 39 vorgelegt, darinnen gesagt wird : „Sein Familia hätte viel Gutes von Frankreich empfangen ; weilen Gott ihn nunmehro in den Stand gesetzet, dass das völlige Königreich sein gänzliches Vertrauen in ihme setze, so ersuche er den König, dass er ein Vater, Protector und Liberator des Königreichs sein wollte ; jetzt wären die Conjuncturen darzu, particulair Familien mit Österreich malcontent,

[1] Sárossy István vallomástétele hiányzik. Br. Szirmay Istvánnak 1701 június 21-i kihallgatási jegyzőkönyve azonban részletesen tájékoztat a tényállásról.

wenn sich Frankreich ihrer annehme, werde die Sach besser, als jemalen in Statten gehen."[1]

Secundo: Ist ihme Fürsten sein Schreiben an den Barbessieux de eodem dato: „Dass dieser alles glauben solle, was der Überbringer referiren und mündlich vermelden werde"[2] Nicht weiniger.

Tertio: Des Barbessieux Antwort für gewiesen: „Dass er den Brief empfangen und den Mann angehört, es seie kein Zeit, dass man ihre mesures jetzt secundiren könne. Die Ursach werde der Überbringer mündlich referiren, würden aber die mesures schon nehmen, wann es zeit sein werde" Ingleichen

Quarto: Wurde ihm das ferrere Schreiben ad regem Galliarum von 11. Februarii diss Jahrs gezeiget dieses Inhalts: „Der Überbringer werde Ihr Majestät referiren, mit was für Freuden sie, Ungari die Hoffnung von der königlichen Protection vernommen, warumben die Vollmacht nicht von allen seie, wie es der König verlangt hälte, Ihro Majestät in effectu seine, des Fürstens und des ganzen Königreichs Treu und Eifer erfahren."[3]

Worauf er den Contextum des ersten Schreibens ad regem Galliarum, dass es seine Handschrift seie, gestanden, zu der Unterschrift aber sich nicht bekennen wollen. Herentgegen hat er in dem Schreiben an den Barbessieux, wie auch in dem lezten von 11. Februarii an den König, sein Hand und Unterschrift nicht contradiciren können, sich aber mit diesen aufreden wollen: Der Longewall hätte ihme Fürsten die Brief dictirt, Ragoczius geglaubt, sie väre an den König von England und an den Portland wegen des Fürsten Tituls, hätte vermeint, dass der Longewall den verfluchten Brief von 1. November, weilen er etwas in Feuer geworfen, verbrennet. Wobei zu observiren, dass der Hauptmann ausgesagt: Der Fürst hätte ihm ersucht, die Brief zu concipiren, so er auch gethan und in

[1] A XIV. Lajos francia királyhoz intézett levél teljes szövege csak ujabban került elő.

[2] A Barbesieux francia hadügyminiszterhez intézett levél teljes szövege is csak ujabban vált ismeretessé.

[3] A levél megtalálható a Hoche-féle vádirat mellékletei közt.

examine den Concept vorgewiesen, welche der Ragoczius abgeschrieben, auch sonsten französisch abredet und schreibet, wie der Brief **C.**,[1] an den Grafen Aspermont ausweiset und wird per comparationem literarum leicht zu erzwingen sein, dass der erste Brief ad regem Galliarum per totum und Unterschrift sein Handschrift seie. Sufficiret, quod sit in contextu, wie des Frangepan Correctur in der Instruction nach Pohlen.

Wie nun

Quinto: Mehr gedachter Fürst ein, als anderen Weg, dass daraus eine Rebellion zu nehmen seie, contradicirt, mit der negativa sich zu salviren vermeint und ad interrogatorium 41. et 42. nicht gestehen wollen, dass er die puncta der dem Longewall ungefertigter mitgegebenen Instruction,[2] de qua postea dictirt und an die Hand gegeben. So hat man jetzt bemelten Longewall auf die Neustad kommen, über die 51 Fragstrück **D.**[3] in praesentia des Fürsten aussagen und iuxta morem quotidianum schwören lassen.

In *primo interrogatorio* ist.: Dass der Ragoczius sich beklagt, dass man ihm bei Hof kaum anschaue und er viel von der Soldatesca leide.

In *secundo:* Dass der Fürst gesagt: diess seie politica, damit er was anfangen solle, dass man ihn umb die Gütter und das Leben bringen könne.

In *tertio:* Quod dixerit Ragoczius: Das Königreich werde auf unmentschliche Manier tractirt, die Inwohner unterdrücket, die Freiheit der Religion beschnitten.

In den *fünften:* Der Ragoczius könne Ungarn nicht quittiren, dies seie der Schauplatz stattlicher Actionen seiner Vorfahren.

In den *neunten:* Dass er in Februario vorigen Jahrs auf der Reise nach Ungvár zu dem Haubtmann gesagt: der König von Pohlen würde in die motus in Ungarn leicht einwilligen, habe schöne Trouppen, die mit französischen Geld, dass man es zu Wienn nicht merke, augmentirt werden könnten.

[1] Ez a levél hiányzik.

[2] Az „Instructio" megtalálható a Hoche-féle vádirat mellékletei közt.

[3] Longueval kihallgatási jegyzőkönyve 1701 június 21-ről a Hoche-féle vádirat mellékletei közt. Az alábbi pontok onnan valók.

In dem *eilften:* Dass er gesagt: wenn er das capo von solcher Partei wäre, hätte er kein Bedenken Frankreich darvon parte zu geben. Longewall aber solle nicht glauben, dass er Ragoczius ein Rebell seie, sondern dies rede er zum Zeichen, dass er von der Sachen zu iudiren wisse.

In dem *zwölften:* Dass in der österlichen octava vorigen Jahrs, da der Longewall zu dem Ragoczy kommen, er selbigen in ein Zimmer allein geführet. Nachts von eilf bis zwe Uhr idiomate Gallico inter caetera vermeldet: er seie gezwungen eine Parthei zu ergreifen, die von Consideration und ohne frembden Succurs schwerlich zu effectuiren.

In dem *dreizehnter:* Oben **D.** dass er dem Haubtmann zugleich vorgetragen, er hoffe den mächtigsten Succurs von Frankreich.

In dem *vierzehnten:* Dass der Ragoczius gesagt: Longewall kenne den französischen Hof, ihm den Longewall nehmblichen, habe er zu einen arbiter seines Lebens und seiner Gütter, wie auch des Vaterlandsglück und Unglückes constituiren und in dessen Hände geben wollen.

In dem *fünfzehnten:* Dass Ragoczyus gesagt: wenn Longewall sich in diesem negotio brauchen lassen wollte, würde Ungarn ihme, tamquam liberatori eine statuam aufrichten, stattliche Gütter einräumen und des Grafen Károlyi Tochter[1] zum Weib geben.

In dem *sechszehnten:* Dass diese Faktion kein neue Sachen, Ragoczy gesagt: sie hätten bereits anno 1698. angefangen, Szirmay werde für das Vaterland alles hergeben, so sich auf zweimalhundert tausend Florenos erstrecke, ob schon er sehr alt.

Ad *decimum septimum:* Dass schon anno 1698. dem Waywoda in der Wallachey[2] von der vorhabenden Rebellion mit dieser Erinderung Nachricht zu bringen, jemand in die

[1] Csak Károlyi Sándorra gondolhatott, bár Károlyi 1712 április 5-én nyerte el a grófi méltóságot. *(Éble Gábor:* A nagykárolyi gr. Károlyi-család leszármazása. Budapest, 1913. 27. l.) Károlyi Sándornak két leánya volt: Klára (szül. 1697 aug. 12.) és Borbála, aki 1697 után született. Ez a tény is azt mutatja, hogy Longueval nem mondott igazat.

[2] Brankován Konstantin 1688—1714. Ismeretes, hogy I. Lipót 1695 január 30-án római szent birodalmi hercegi rangra emelte. *(Engel J. Chr.:* Geschichte der Moldau und Wallachey. I. Halle, 1804. 347. l.)

Wallachey geschicket, der Ratzen Bischoff oder Patriarch,[1] qui est inter Budam et Mohács, werde vierzig tausend Rascianer darzu hergeben; die Catholischen und Calvinisten aber wären zuwider gewesen.

Ad *decimum nonum:* Dass er gesagt: sie hatten damals wegen des Königs in Spanien Unpässlichkeit[2] und der Händl im Reich in puncto des neuen Electorats, etwas zu warten geschlossen.

Ad *vigesimum:* Dass Ragoczy dem Longewall bekennet: jetzt seie die Sach incaminirt, er für ein Haubt genommen, sie hätten geschlossen keinen nationalem.

Ad *vigesimum primum:* Oben **D.** Dass der Ragoczius dem Longewall die Reise nach Frankreich angetragen.

Ad *vigesimum secundum:* Dass er die Brief an den König von Frankreich und den Barbessieux von 1. November vorigen Jahrs dem Longewall extradirt.

Ad *vigesimum tertium et quartum:* Dass der Haubtmann auf des Ragoczy Begehren, die Brief aufgesetzet, so dann er selbe ab und unterschrieben, ins Kästel gelegt und als gekommene Leut weggewesen, wider herausgenommen und wie ad vigesimum secundum gemeldet, extradirt.

Ad *vigesimum quintum:* Dass Ragoczi über das erstere Schreiben ein doppeltes Coopert gemacht, darvon das obere an den von Falkenstein[3] gelautet, welches der Longewall zur Neustadt bei der Verhör exhibirt und hergeben. Die Rubric ad regem Galliarum erst zu Paris darauf geschrieben werden sollen.

Ad *vigesimum sextum:* Dass der Berczeny die Brief von 1. Novembris approbirt.

Ad *vigesimum septimum:* Dass der Ragoczius die puncta der Instruction, was Longewall der Assistenz halber in Frankreich negotiren solle, ihm dictiret.

Ad *vigesimum nonum:* Dass der Berczeny beizusetzen begehrt: Longewall solle sich benmühen zu erhalten, dass der König in Frankreich, Pohlen ersuche, die Hungarn zu animiren. Item dass Frankreich den Türkischen Hoff menagire.

Ad *trigesimum:* Dass Ragoczius et Berczeny entschlossen

[1] Csernovics Arzén.

[2] II. Károly (1665—1700); 1700 nov. 1-én halt el.

[3] A Falkenstein-grófság Bajor-Pfalzban terült el, a lotharingiai hercegek tulajdonát képezte.

gewesen die Károlyische Garnison in Munkács und Ungvár umzubringen.

Ad *trigesimum primum:* Dass Ragoczius den Longewall gesagt: er wolle den Auersperg[1] und die Officiere aus Munkács auf die Jagd laden, etlich hundert Mann in Gebürg halten, abends den Commendanten das Messer an die Gurgel setzen, er solle die Vestung aufmachen, oder sie wollen ihn umbringen.

Ad *trigesimum secundum:* Dass als der Longewall aus Frankreich zurückkommen, der Ragoczyus mit dem Way und Okolicsany, welcher entwichen, lange Unterredung gehalten, selbigen die Antwort von dem Barbessieux communicirt und dass eine Vollmacht von nöthen seie, erindert.

Ad *trigesimum tertium et quartum:* Dass der Okolicsany die Vollmacht aufzubringen in die Comitat gereiset, der Way ein Calvinist, auch seine Leut zu der Vollmacht zu disponiren versprochen.

Ad *trigesimum quintum:* Dass wie der Longewall vermeint, jedoch pro certo nicht affirmirt, der Way nach Sanct Mihal[2] zum Szyrmay gegangen um davon Parte zugeben. In gleichen.

Ad *trigesimum sextum:* Oben **D.** Dass der Rakoczy gesagt: wie sie die Vollmacht gegeben difficultiren könnten, hätte doch Longewall die Brief, wenn er schaden wollte, können solche Euer Majestät geben. Der Berczeny habe dem Longewall in praesentia Ragoczii gesagt: er werde ein Regiment bekommen und in Reich gehen, da wolle er die Teutschen niederhauen.

Ad *trigesimum septimum:* Dass der Longewall dem Fürsten aus Frankreich zurückgebracht: der König könne ihm, als einem particulari, nicht schreiben, Longewall solle die Vollmacht von denen Häubtern bringen, so dann wolle der König über Danzig oder Hamburg zwei Millionen Livres, dem Ragoczy aber zur Unterhaltung der Völker monatlich zweimalhundert tausend Stück Thaller anticipato schicken.

Ad *trigesimum octavum:* Dass der Fürst und der Berczenyi gesagt: Sie könnten die Vollmacht nicht zusammenbringen,

[1] Wolfgang von Auersperg gróf, munkácsi várparancsnok, ezredes. Később vezérőrnagy és a Haditanács tagja. (Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XVI. p. 98.)

[2] Szentmihály község Sárosmegyében, Eperjes közelében, Szirmay István birtoka.

der Coloczenser[1] liege krank, es gebe ein Geschrei, wenn sie conventus macheten.

Ad *trigesimum nonum :* Dass auch Ragoczius vermeldet : man habe ihme für ein Einfalt gehalten, wolle aber zeigen, dass er schweigen könne, wie der Brutus ; thuen was der Gustavus gethan und ihme in Ungarn die Kron auf den Kopf setzen.

Ad *quadragesimum :* Dass sie drei corpo, wenn Frankreich assistire, formiren wollen ; eines unter den Tekely in Siebenbürgen, das andere an der Theiss und das dritte gegen Caschau.

Ad *quadragesimum tertium :* Oben **D.** Dass sie dem Longewall erzehlet von dem Success der Faction, Hexenmeister gefragt und zur Antwort bekommen : So lange Euer Kaiserliche Majestät lebten, seie nichts zu richten, auch keine Conspiration von statten gegangen, Euer Kaiserliche Majestät wären gar zu fromm.

Ad *quadragesimum sextum :* Dass sie alle teutsche Soldaten, die in Dörfern in Quartier liegen, zu massacriren willens gewesen.

Ad *quadragesimum septimum :* Dass sie Frankreich versichern lassen, sobald sie nur zehntausend Mann beisammen, werde das ganze Königreich sich zu ihnen schlagen, wer nicht wollte, wurden sie machen, das er musste.

Ad *quadragesimum octavum :* Dass sobald ihr Vorhaben ins Werk gerichtet, sie auch Böhmen und Schlesien, da noch Hussiten und viele Lutheraner, an sich zu ziehen geschlossen.

Ad *quinquagesimum :* Dass der Fürst vermeldet : Er wolle von Hof Erlaubnis nehmen, nach Rom oder Florenz zu reisen, und allda von der Faction mit dem französischen Botschafter reden.

Ad *quinquagesimum primum :* Dass der Okolicsany auch etwas bei Holl- und England angebracht ; aber zur Antwort bekommen, es seie noch nicht Zeit.

Viel besagter Ragoczius aber hat (ungehindert ihme der Hauptmann dies alles in Gesicht ausgesagt) simpliciter sich negative betragen, der Rebellion halber so unschuldig, als Christus der Herr zu sein, sagen dörffen. Dahero man, indeme die Vermahnungen, dass er sich in negativis nicht mehr aufhalten könne, son-

[1] Széchenyi Pál kalocsai érsek.

dern zur Bekenntniss schreiten sollte, keineswegs verfangen wollen. Den Haubtmann seine Aussag, mit den oben **D.** ad finem notirten Iurament in Gegenwart seiner des Ragoczy bekräftigen lassen, demnoch ist er nicht dahin zubringen gewesen, dass obschon derselbe erindert worden, er dörfte nunmehro genugsam convictus sein, bekennen wollen.

Sexto: Ist zwar erinderlich gewesen, dass die alten Rechten statuiren, quod non solus accusatus, sed etiam accusator tormentis subiiciatur. L. 3. Cod. ad Leg. Jul. Maiestatis. Et iterum: quod omnes quaestiones subiiciantur, qui alias contra eam sunt privilegiati, quia in causa Maiestatis omnibus aequa est conditio, ut non habeatur ratio dignitatis, generis aut militiae. L. 4. Cod. ad Leg. Jul. Maiestatis.[1] Womit die Meinung fundirt zu sein scheinen könnte: Dass der Longewall seine fassiones mit einer Tortur bestättigen sollen. Darwider laufet aber in hoc casu, dass er Longewall nur für einen Zeuger, der wider seinen Willen und invitus zur Zeugenschaft gezogen worden, sondern für einen treuen Anzeuger der wider Euer Kaiserlichen Majestät und dem statum publicum sich ereignenden Conspiration zu consideriren, ein solcher Mann aber keiner Tortur zu unterwerfen ist. Und dass Euer Kaiserliche Majestät laut deroselben in einem circa 25. April erstatteten gehorsambsten Referat **E.**[2] ad §. 2. befindlichen Resolution ab initio allergnädigst verspro-

[1] *Justinianus: Codicis lib. XI. Tit. VIII. Ad legem Juliam Majestatis* a következőket mondja: „Si quis alicui majestatis crimen intenderit, cum in hujuscemodi re convictus, minime quisquam privilegio dignitatis alicujus a strictiore inquisitione defendatur: sciat se quoque tormentis esse subdendum, si aliis manifestis indiciis accusationem suam non potuerit comprobare, cum eo, qui hujusmodi esse temeritatis (reus) deprehenditur. Illum quoque tormentis subjici oportet, cujus consilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur, ut ab omnibus commissi consciis vindicta possit reportari."

„Nullus omnino, cui inconsultis ac nescientibus nobis fidicularum tormenta inferuntur, militiae vel generis, aut dignitatis defensione uti prohibeatur, excepta tantum majestatis causa, in qua sola omnibus aequa conditio est." (Corpus iuris civilis Romani. Lipsiae, 1720. p. 384.)

[2] Hiányzik.

chen, dass er wegen dessen, was er vortragen würde, nicht leiden solle. Nicht weniger auch in dem anderten allerunterthänigsten Referat **F.**[1] bei dem Wexel dem Lands-Haubtmann zu Linz zu schreiben anbefohlen, er solle dem Langewall sagen, dass er dahier zu Wienn und hieher zu seiner mehrern Sicherheit geführt werde, nöthig neben deme in L. 5. §. 6. Cod. ad Leg. Jul. Maiestatis per expressum statuirt: Conscius si in exordio factionis studio verae laudis accensus initam prodiderit factionem, is excusatur.[2] So ist auch in constitutione criminali Art. 16: Dass die Zeugen beaydigt werden sollen, vorgesehen. Wer würde crimina etiam laesae Maiestatis entdecken, wenn er wüsste, dass er dem Freimann unter die Hände kommen und die Glieder zerreissen lassen müsste. Nemo revelare obnoxius est, quando imminet periculum in corpus suum. Capit. Offic. ext. de Poenis.

Der Ragoczius hat mit grossen Geschrei, so man aber eingestellet, bei dem examine dem Longevall vorgeworffen: er hätte ihn verführt und ihn betrogen. Welches dieser gestanden und mit deme ausgeredet, Euer Kaiserliche Majestät Dienst gehe vor, der habe es erfordert, auf solche Weis mit dem inquisito umzugehen, damit er dessen Vorhaben penetriren könne.

Septimo: Ist ihme Ragoczio in examine auch vorgehalten: was der Berczeny dem französischen ministro unter **G.** in Pohlen geschrieben und darmit die Arrestirte seine complices zu sein, insinuirt his verbis: „Magnis quandoque conatibus inimica fata resistere et potentissimorum invictissimorumque regum coeptis obstare solent, quae nonnisi imperterriti animi fortitudine cedere solent. O lubrica et versatilis nimium fortunae rota, dum in maxima quandoque spem humanam evehis, lapsu graviori in abyssum praecipitandi calamitatum. En ego miserrimus vivum novercantis fortunae praebeo exemplum, qui invictissimi christianissimi regis gloria invitatus, integerrimam spem

[1] Hiányzik.

[2] Justinianus: Codicis lib. XI. Tit. VIII. 5.: „Sane si quis ex his in exordio initae factionis, studio verae laudis accensus, initam prodiderit factionem et praemio et honore a nobis donabitur." (Corpus iuris civilis Romani. p. 384.)

meam in apicem tam gloriosae felicitatis eius, unacum pluribus collocantes, sub invicti tanti principis umbra, invicta et optima sperabamus fata et ecce adversantis fortunae fatalitate, alii nostrum in immensissimos carcerum squalores praecipitati gemunt"[1] etc. Er Berczenyi aber seie durchkommen, schicke den Nicolaum Szirmay, der des arrestirten Bruder ist.

Der Ragoczius hat zwar darüber etwas gestutzet, gleich wie er aber seine eigene Brief obstinate zu verwerfen gemeinet, also auch dieses, es seie nur eine copia, verworffen.

Den *anderten Tag, 21. Junii* nehmlicher das scriptum **H.** eingereicht, darinnen eben sowohl seine eine negativam wiederholet und dem Longewall vorwürft, man wisse nicht, woher er seie ? Dessen aber Ragoczius sich erkundigen sollen, so würde er in Erfahrung gebracht haben : Dass er zu Trier geboren, zu Sanct Pangratz in Lutzenburger Land[2] erzogen, seither anno 1686 ein Officier und in Feld, den sein Vetter Lovigny mit spanischen Trouppen in Moream geschickt,[3] wo er dritthalb Jahr, theils als Volontier gedienet, so dann propter avocatoriales wiederummen in das Lutzenburger Land müssen, bis das Land wiederummen spanisch worden und der Longewall unter das Marggraf Baadische Regiment kommen.

Der Ragoczius hat ihn für insam halten, ad dandum testimonium, oder denunciandum inhabititiren wollen, weilen er sich in des Fürstenhaus werdächtig gemacht, zu einiger Correction Anlass gegeben und deswegen, wie der Ragoczius gemeldet, eine Passion oder Rach gegen ihn gefasset. Ihme Longewall auch weiter vorgeworfen : er Ragoczius hätte ihme tausend Florenos dem Hoffmeister nach Wienn zu überbringen, eingehändiget, demselben aber nicht zugestellt. In-

[1] Bercsényinek levele, melyből az idézet vétetett, állítólag 1701 május 18-án kelt és Du Héron varsói francia követhez volt intézve. A levél másolata Hoche vádiratának mellékletei közt található.

[2] Luxemburgi nagyfejedelemség.

[3] Morea birtokáért Velence és a porta közt hosszadalmas háborúk folytak. A karlovici béke (1699) Velencének biztosította.

gleichen dass der Longewall der Fürstin contrafait Capsel[1] von Tisch weggenommen. Worauf derselbe als viel die Ehre betrifft, geantwortet: Dass er ein erlicher Officier, seine Familia etlich hundert Jahr Spanien und respective Österreich gedienet. Dass er Longewall sich in des Ragoczi Haus verdächtig gemacht, von dem Fürsten corripirt worden und deswegen eine Passion geschöft wurde, contradiciret: zur Rach oder Passion kein Ursach gehabt, indeme er viel Höflichkeit empfangen. Anstatt der tausend Florenos hätte er nur allein sechshundert bekommen, darvon er fünfhundert für zwei Pferd, die er dem Fürsten so theuer verkauft, das sechste hundert aber für einem ad instantiam Ragoczi lossgelassenen Soldaten behalten, welches der Fürst auch nicht in Abred stellen können. Das contrafait Capsl habe er nicht, möge den Ragoczi nicht betrüben, dass er sagen sollte, wo es seie. Mir Hof-Canzler aber hat er ad aures gesagt, dass er den Obrist-Lieutinant Mercy[2] habe, dass also demselben einige Ausstellung zu machen, derzeit kein Ursach, sondern seine erzeigte Treue zu loben, dass, als der Ragoczi iuxta interrogationen sextam, oben **D.** gefraget, ob er vermeine, dass Frankreich sich mit in ein Werk mischen werde, darvon Ungarn einen grösseren Vortl, als vormal hätte und Longewall darüber gestuzet, so dann omnimoda simulatione et stratagemate der Rebellion auf die Feine zu kommen getrachtet.

Ferner würft der Ragoczi in dem scripto **H.** Longewall vor: Deposuisset iuramentaliter, dass der Szirmay zu Ungvar bei dem Berczeny und Rakoczyo gewesen, quod esset falsum. Nun aber hat der Longewall ad decimum oben **D.** pro certo nicht ausgesagt, dass er den Szirmay zu Ungvar bei dem Berczeny gesehen, sondern man habe vermeldet: er vermeine der Szirmay seie in dem Zimmer, wo sonsten der Haubtmann gelegen und destwegen des Haubtmanns Bett in des Ragoczy Zimmer gestellet worden.

Des Szirmay, antea sub Tekely rebellis Concept ist

[1] Valószínűleg egy olyan dobozról van szó, melyen Rákóczi feleségének arcképe volt.

[2] Gr. Mercy Claudius Florimund, aki ekkoriban egy vértes ezredben alezredes volt.

vermutlich gewesen, occulte in dieser Faction zu sein, damit er nicht leicht verrathen, noch überwiesen werden könnte. In dem dritten und vierten Vorwurf oben **H.** agnoscirt er die Brief, will nur einen Behelf daher nehmen, die Thür seie versperret gewesen und hätte er dem Cammerdiener keine Brief in das Kästel zu legen gegeben. Dieses mag nun sein, wie ihm wolte, so ist darmit das crimen der vorgehabten Rebellion nicht releviret, weniger zu attendiren, quod offerat iuramentum et ad Deum provocet, denn haben sie kein Abscheuer gehabt, den laibigen Satan per Pythonissam um Rath zu fragen,[1] so würde auch sein Gewissen a periuriis, ut vitam salvare possit, ihm nicht viel abhalten. E contra ist:

Octavo: Von dem Longewall per iuramentum ad interrogatorium vigesimum octavum, septimum et nonum betheurt, dass der Ragoczius die puncta der Instruction ihme dictirt und als dieser solche ingerichtet gehabt, der Ragoczius und Berczenyius post interpretationem illi factam sie etlichmal überlesen und der Berczenyius zwei additiones zu machen begehrt. Contenta der *Instruction* aber sind diese:

„Longewall solle dem König von Frankreich den Stand des Königreichs vorstellen, wider die Teutsche zu agiren und das Landvolk in Zaum zu halten, hätten sie fünfzig tausend von Nöthen, die durch Pohlen, welches mit Schweden Fried machen werde, hinein gebracht werden könnten. Dem Ragoczyo und anderen Mit-Interessanten müsse eine Pension ausgeworfen werden, si res male succederet, si autem bene, hätte Frankreich das Interresse, dass sie bis an die Wienner Stadt streifen könnten. Longewall solle auch beschreiben, wie die Vestungen in Ungarn beschaffen und wie schlecht selbe versehen, wer Meister im Feld, würde sie haben. Die Nation inclinire sich wiederummen in die Libertät zu stellen. Wenn es ad tractatus kommen sollte, werde man nichts einvilligen, bis der König von Frankreich

[1] L. erre Longueval 1701 június 21-i vallomásának 43. és 44. pontját. Ugyanerről Sándor Gátpár is említést tett. Bercsényi hiszékenységére vonatkozólag l. *Thaly Kálmán:* Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1889. 63. s köv. ll.

alle Satisfaction habe. Kein anderes Mittel seie, sich in Ungarn zu stabiliren als, dass man sich in die Protection des Königs von Pohlen begebe und die Sach zu freien Wahl richte, Pohlen Ungariam und Ungarn Poloniam sustinere, also beede aus zweien Interesse, eins mit einander machen, sonsten werde nicht möglich sein der Österreich- und Ottomanischen Macht zu wiederstehen etc. Frankreich sollte machen, dass der Polak die Ungarn darzu animire ; würde es Frankreich thuen, müsste es viel kosten, sollte doch den türkischen Hof menagiren, dass er nicht wider die Ungarn seie." Hucusque tenor est bemelter Instruction.[1]

Neuntens : Ist diese Instruction zwar nicht gefertiget, zu dem darüber von dem Longewall ad interrogatoria 27., 28. et 29. abgelegten Jurament aber kommen des treulosen Ragoczy eigenhändige Briefe, des Berczeny Schreiben **H.** et omnis praesumtio contra hunc Ragoczium, cum sit ex rebelle progenie, quales dicuntur suspecti et mali eo, quod filii soleant esse similes parentibus. L. quod si nolit §. municipia ff. de aedil. edict. — und seind die Rechts-Gelehrte der Meinung : quod etiam probetur crimen laesae Maiestatis, cum sit enormissimum et gravissimum per vehementiores praesumptiones, non tamen ad infligendam poenam ordinariam. Gygas sub rubrica : quomodo et per quos crimen laesae Majestatis probetur. Questio 29. N. 4. Ob aber der in omnibus contradicirende Ragoczius, qui litteras misit hosti, ut adiuvaretur, qualis iuxta L. 1. ff. ad Leg. Jul. Maiestatis,[2] pro convicto zu halten und zu condemniren, oder noch wie dem Zriny und Frangepan zugelassen worden, mit zweien Schriften zu hören und der Cammer-Procurator denselben mit der Anschlag zu impugniren, zu verordnen seie ? darüber weilen noch kein Gutachten allergnädigst anbefohlen, ist erst zu deliberiren und Euer Kaiserlicher Majestät allergnädigster Befehl zu erwarten. Es wäre dann Sach, dass

[1] Az „Instructio", mint említettük, a Hoche-féle vádirat mellékletei közt található.

[2] A Lex Julia Majestatisra és a Gygasra való utalások megtalálhatók *Carpzoviusnál* is : Practica nova imperialis Saxonica. (Lipsiae et Francofurti, 1695.) c. mű 246—47. ll.

Euer Kaiserliche Majestät solches pro abbreviando tempore gleich resolviren mögten.

Zehntens: Ist der *Stephanus Szirmay* den 21. Junii über die Fragstuck **I.** abgehöret, hat es alles geläugnet.[1] Da man ihme de fratre Nicolao, den der Berczenius oben **G.** ingemiscens complices suos in carcere detineri, in Pohlen geschicket, ad 12. oben **J.** gefragt, hat er denselben für gantz unschuldig gehalten. Da man ihme aber des Berczeny Schreiben **G.** obiiciret, geantwortet: er wisse nichts davon. Auf gleiche Weise

Eilftens: Ist der *Adam Way*[2] über die den 22-ten Junii ihme vorgehaltene Fragstück **K.** in puris negativis verblieben.

Duodecimo: Weilen der Rakoczy zwei Bediente, einen Cammerdiener und einen Epheben bei sich hat, seind auch selbe über die Fragstück **L. M.** vernommen[3] und wieder diese, dass sie von der Ragoczyschen Rebellion etwas gewusst, oder verspüret hätten, nicht heraus kommen. Der Cammerdiener Menegati aus Oberösterreich gebürtig, sicut est in responsorio auf das fünfte Fragstück **L.** hat bereits vor einen Jahr himveg begehrt, ist aber in Vertröstung einer Accomodation nicht entlassen worden,[4] welches jetzt geschehen könnte, falls er länger zu bleiben nicht gesinnet.

Decimo tertio: Ist der dahier zu Wienn arrestirte *Caspar Sándor* zweimal, nemblichen den 15. und 27. Junii examiniret, welcher prima vice ausgesagt: dass er, tempore der wiennerischen Belagerung[5] mit dem Tekely in Oberungarn gegangen, von selbigen ge-

[1] Szirmay vallomástétele a periratok közt.

[2] Vay Ádám vallomástétele u. o.

[3] Menegatti és Berzeviczy János Ádám vallomásai u. o.

[4] Menegatti János Zakariást, Rákóczi komornyikját az alsóausztriai udv. kancellária kezdeményezésére (1701 nov. HKR. Prot. Exp. 1701. p. 710.) a haditanács 1701 nov. 5-én helyeztette szabadlábra. (HKR. Prot. Reg. 1701. p. 518.) Rákóczi szökése következtében azonban Menegattit visszatartották, sőt a haditanács 1701 nov. 13-i rendelete értelmében átadták az alsóausztriai kancelláriának. (HKR. Prot. Reg. 1701. p. 533.) Menegatti, nemkülönben Rákóczi másik komornyikja, Ungerer, csak 1702 augusztusában nyerte vissza szabadságát. (A haditanács 1702 aug. 7. rendelete a bécsi városparancsnokhoz. HKR. Prot. Reg. 1702. p. 474.)

[5] Podhraczky Józsefnek jegyzete a másolaton: 1683.

schickt, er dreizehn Jahr theils in der Walachey, theils in Türkey, theils in Frankreich gewesen, Euer Majestät von fünf Jahren, **B.** puncta, die er nomine des Tekely in Frankreich tractiren sollen, extradirt, das diarium aber habe der Graf Kinsky seeliger zu sich genommen. Als besagter Tekely in Türkey gewesen, hätte ihme Frankreich ein Jahr zehntausend Thaller, hernach ein paar Jahr nichts mehr gegeben, vor der wiennerischen Belagerung aber, den Vergleich mit Euer Majestät zu verhindern, über Pohlen schicket hundert tausend florenos. Als der Veterani geschlagen,[1] ware der Tekely nach Contanstinopel, er Sándor aber, und die übrige Tekelysche in die Wallachey geschicket. Mit dem Ragoczyo seie er in November anno 1700. zu Pressburg bekannt worden, der mit ihme Sandor auf dem Schiff de rebus Ungaricis zu reden angefangen, aber nicht fortfahren können, weilen der Budiani[2] in zwischen kommen und Sándor in die Stadt Pressburg gegangen. Berczeny habe begehrt, er solle wiederummen aufs Schiff ad Ragoczium gehen, sed non ivisset etc. Dem Berczenio hätte er, auf dessen Begehren, eine lange Relation von seinem des Sándors Reise gethan. Worauf er gefragt: warummen der Tekely sein Intention nicht ad effectum bringen können? Ad quae Sándor: quia Gallia noluisset pacisci, antequam Tekely esset princeps Transsylvaniae; der König hätte ihme Tekely einen Brief mit der Überschrift geschicket, einwendig aber seie nichts geschrieben gewesen etc. Und hat dieser Sándor in übrigen prima vice mit deme überein gestimmet, was er sub **N.** bei dem Hof-Kriegs-Rath ausgesagt, ausser dass er den 15. Junii von dem nichts gemeldet, das wie ad interrogatorium tertium unter **N.** zu finden, sie ihme die Rebellion entdecket. Nachgehends aber

Decimo quarto: In seiner Erinderung **O.** sich selbst reum mortis (welches noch altioris indaginis), weilen er von der Rebellion gewust und eingewilliget erkläret.

[1] 1695 szept. 22-én Lugos mellett. Az ütközet leírása *J. Hammer:* Geschichte des osmanischen Reiches. VI. (Pest. 1830.) 611—12. ll.

[2] Bizonyára gr. Batthyány Ádám titkos tanácsos, országbíró és horvát bán.

So er auch den 27. Junii in seiner Aussag **P.**[1] ad initium wiederholet und ferner erindert, der Berczeny habe ihme vorgetragen, wie dass er von einer Wahrsagerin erfahren, dass er Sándor ihme sehr affectionirt und zu reden verlange. Er Sándor müsse ihme Berczenio Glauben geben und Credit bei dem Tekely machen. Ad quae Sándor: Die Sach seie nicht in dem Stand, der Tekely podagricus, natürlicher Weisse könnte dies nicht geschehen. Replicasset Berczenius: Qui tu scis, quae Deus disposuerit et quanta praeauguretur Pythonissa. Data fide subiungendo: se Berczenium nimirum una cum prothonotario Szyrmay saepius hic Wiennae apud archiepiscopum Coloczensem vespertinas et matutinas habuisse conferentias et iam inter se ligam iniisse, ficta ab ipsis nomina ad correspondendum. Sandor Casparo sumendum esse officium apud archiepiscopum Coloczensem, ut haec negotia tractaret. Cui deponens nunquam locutus, nisi anno praeterito Posonii ad prandium citatus. Quo finito archiepiscopus stantibus a longe colonello Ebergényi,[2] Gabriele Palugyay consiliario camerae Posoniensis[3] et Sigismundo Nagy[4] deponentem Sandor ad fenestram duxisset, exhibens litteras e domo professa scriptas, quibus aliquis aulicus iniurias archiepiscopo in congressu Wiennensi,[5] pro patria nimis zelose locuto, illatas, deprecatus. Deinde archiepiscopus his verbis se expectorasset: „Si nos Hungari boni essemus, possemus nostra negotia in alium ordinem

[1] Az Eilers jelentésében említett Sándor Gáspár-féle vallomások Hoche vádiratának mellékletei közt találhatók.

[2] Br. Ebergényi László császári ezredes; régi, a zalamegyei Ebergényből származó nemes család tagja, aki 1700-ban báróságot nyert. Életrajzi adatait l. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XVI. 95. l. *B. Szabó László:* Gr. Széchenyi-család története. II. k. (Budapest, 1913.) 9. s köv. ll. és *Lukinich Imre:* A szatmári béke története és okirattára. (Budapest, 1925.) 225. l.

[3] Palugyay Gábor atyafiságban állott Széchenyi Pál érsekkel, mert az érsek unokahúgát bírta nőül. L. *B. Szabó László:* Gr. Széchenyi-család tört. II. k. (Budapest, 1913.) 46—47. ll.

[4] Közelebbi adatok róla nem ismeretesek előttünk.

[5] 1696-ban. A kérdésre vonatkozólag l. *Horváth Mihály:* IV. 250—52. ll.

reducere, nihil nobis deest, nisi mutua intelligentia, habemus sufficientes homines, inter hos aptos officiales, qui iam habent bonam in bello experientiam, unus Ebergényi potest esse generalis, quilibet eiusdem capitaneorum colonellum agere." Worauf der Sándor gemeldet, wie dies in zwei Jahren und durch was für Correspondenz geschehen könne? recte autem venissent extranei. Concluso itaque discursu, archiepiscopus respondisset: Sandor Caspar hoc mihi committat et sileat, imposterum plura. Bei dem **N.** 8. et 11. dieses examinis **P.**[1] ist abzunehmben, dass der Szirmay alles, was zu Wienn und in Oberungarn gehandelt worden, wie der Berczeny gegen den Sándor vermeldet, wol gewust. Ad **N.** 10. ibidem, dass anno 1697. currus sarcinarii des Rakoczy von denen Rebellen nicht angegriffen worden, weilen sie ihm nicht pro captivo, sed pro capite haben wollen.[2]

Decimo quinto: Wird durch diese Aussag der Coloczenser sehr aggravirt, welcher zwar unter einem andern Vorwand sub **F.** gerathener Massen citirt, aber ausgeblieben und wie man vernimbt, eine Dilation bekommen.[3]

Decimo sexto: Hat man zur Neustadt den Szirmay de conventiculis, welcher laut vorgemelter des Sándor Dispositions, dahier zu Wienn gehalten, nicht fragen können, weilen mann diese Aussag noch nicht gehabt. Huiusmodi collegia illicita et foedera autem incidunt in crimen laesae Maiestatis S. z. ff. de Collegiis illicitis. Glossa ibidem Hyeronimi, Gygas de crimine laesae Maiestatis Quaest. 48. N. 2. et 3. Ubi subiungit: Quod civitates et barones, qui sub uno eodemque principe sunt, confoederationes inter se facere non possunt, quia praesumuntur factae in damnum stalus principis, sub quo sunt etc. Bringet man wie zu hoffen, den Berczenium zum Stande, so werden seine des Coloczensis und des Szirmay conventicula und coniurationes besser an Tag kommen. Stellet sich der Coloczensis auf

[1] L. Hoche-féle vádirat mellékletei közt.

[2] V. ö. a bevezetés 10—11. ll.

[3] Ez a pont arra mutat, hogy az érsek személye valóban gyanússá vált az udvar előtt s őt legalább is igazoló jelentéstételre szólították fel.

die, ad §. 15. berührte Weise, kann er über dasjenige, was der Sándor ausgesagt, constituirt und weiter überlegt werden, was mit ihme zu thuen seie? Zumahlen Euer Kaiserliche Majestät oben **E.** ad finem, caute zu gehen, allergnädigst anbefohlen.

Decimo septimo : Weillen das Consultiren mit einer Hexen, oder Wahrsagerin von der Rebellion, so wohl ex relatione des Ragoczy und Berczeny in des Longewalls Deposition **D.** ad interrogatorium 43. als auch des Sandors Aussag **P. N.** 2. herauskommt und dieser allda erindert, dass die Gräfin Berczenin wisse, wo selbe sich aufhalte, so wäre erst gedachte Gräfin derentwegen zu vernehmen, so dann die Wahrsagerin per Consilium Bellicum gleich beim Kopf zu nehmen und zu examiniren, quia plura posset eloqui, dicit Sándor in der letzten Aussag oben **P. N.** 2.

Decimo octavo. Wenn ein gehorsamstes Gutachten zu adnectiren erlaubt wäre, müsste man jedoch Euer Kaiserlicher Majestät und dem ministerio ganz unvorgreiflich allerunterthänigst einrathen, dass der Berczenius und Nicolaus Szirmay, cuius mentio in litteris **G.** ad se sistendum, valvaliter citirt, darzu ein Termin von vier oder sechs Wochen angesetzet, die Einziehung ihrer Gütter, si non comparuerint, bedrohet und die übrige denen Rebellen in sancitis legi- bus dictirte Strafen, wider selbe vorbehalten werden mögte.[1]

Decimo nono. Solle der Rascianer Bischoff zwischen Ofen und Mohács sehr vermiglich sein, wieder denselben aber gleich zu verfahren, könnte darummen bedenklich fallen, dass der Ragoczius wieder diesen, wegen der Assistenz mit vierzig tausend Mann nichts gestanden und grosse motus Rascianorum entstehen dürften, falls ihr Patriarch, wie sie ihn nennen, ohne genugsame Prob, die durch öffentliches Patent unter ihnen publicirt werden müsste, beim Kopf genommen würde.

Vigesimo : Ist zwar erinderlich, was der Bischoff Varadiensis Joannes,[2] da er den König Uladislao zu

[1] Megtörtént 1701 augusztus 16-án. Eredetije Orsz. levéltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriaca. 2. csomag.

[2] *Podhraczky jegyzete :* De Pruis. Pray : Hierarch. P. II. p. 183.

der Cron gratuliret, gesagt hat: „Unum te non latere cupimus, dum bellicosae asperaeque gentis habenas capis, Ungarorum non indulgentia, sed severitate molliri, non clementia et impunitate, sed virga ferrea in obsequio detineri."[1] Nichts desto weniger bleibt zu überlegen, ob nicht mit Ausnehmung des Berczeny und des nicht arrestirten Szirmay, ad compescendam factionem und die Arrestirte noch mehr schuldig zu machen, allen denen, welche sich inner sechs Wochen angeben, von der Rebellion was ihnen wissend, offenbaren, ihr Verbrechen bereuen und hinfürot reu zu sein, angeloben werden, durch ein Manifest, Gnad und die Nachsehung der sonst verdienten Straf, zu versprechen, den wieder alle complices zu verfahren, wird sich schwerlich thuen lassen, die Menge dörfte gar zu gross sein und Pohlen, wohin die Conspirirten ihr Fundament gesetzet, sich ins Spiel legen.

Schlieslichen hat der Herr Hoff-Kriegs-Raths Praesident gewissen arrestirten Officiers depositiones der Hof-Canzlei communiciret, welche mit der Ungarischen Rebellion keine besondere Connexion haben, dahero auch eine mit dem andern nicht zu confundiren, sondern separatim gehorsamst vorzutragen sein wird. Welches alles Euer Kaiserlichen Majestät man allerunterthänigst referiren und was sie darüber allergnädigst befehlen, anheimb stellen wollen.

6. Julii, 1701. Joh. Eilers dr. mp.

7.

Bécs, 1701 július (?).

Rákóczi feleségének folyamodványa I. Lipóthoz aziránt, hogy ura megfelelő óvadék ellenében bocsáttassék szabadon, hogy így módjában álljon magyar törvények szerint védekeznie.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1703 július 3.

Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime!

Maximo solatio fuit mihi, quando relatum est

[1] *Ugyancsak Podhraczky jegyzete:* Vide Antonii Bonfini: Decad. IV. Lib. IX.

benignitatem Maiestatis Vestrae Sacratissimae eo erga me clementiae radio ferri, ut quieta sim mente, atque secura omnia concedi domino et marito meo captivo media, quae ad defensionem ejus fore necessaria videbuntur. Et hanc esse ad me tanto tamque diuturno moerore contabescentem mulierem Maiestatis Vestrae Sacratissimae paternam ac caesare et imperatore domino meo clementissimo dignam muneris loco consolationem.

Pro qua gratia dum tantas ago referoque gratias, quantas tenuitas mea animo hilari concipere potest, simul eam in spem erigor, Maiestatem Vestram Sacratissimam non exemplo Nadasdiano et Ziriniano (quorum longe alia fuisset ratio et conditio) verum ad mentem legum patriarum, jam post casum etiam Nadasdianum et Zrinianum sancitarum, eum modum et processum benignissime ordinaturum, ut si non simpliciter, tamen provida arctaque et satis secura sub cautione dimissus, secundum leges patriae sibi de medii se defendendi prospicere queat, quoniam et pure Hungaricus esset, nec ullo ullius alterius nationis jure obstrictus.

Quare veluti ancillaris in Maiestatem Vestram Sacratissimam devotio mea et in captivum maritum meum conjugalis amor a me muliere exigit, ita multis lacrimis madescens supplico istud quoque mihi a Maiestate Vestra Sacratissima solamen clementissime elargiri, id quod maxima addiditate supplex exspecto, inque caesareo-regiam Vestrae Maiestatis Sacratissimae gratiam me meaque omnia devoveo.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae
humillima et devotissima ancilla
Charlotta Principissa Rakocziana
nata Principissa Landgrafia Hassiae.

Kívül: Ad Augustissimam Imperatoriam ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque regiam Maiestatem, Dominum Dominum clementissimum humillima supplicatio introscriptae.

8.

Bécs, 1701 augusztus 6.

Az 1701 augusztus 2-án megalakult véleményező bizottság véleményes javaslata a per megindítására s az azzal vonatkozásban álló ügyek elintézésére, Eilers János fogalmazásában.

Újkori másolata a M. Tud. Akadémia kézirattárában. Történelem. Ívrét. 46. sz. (Podhraczky másolatgyüjteménye).

Allergnädigster Kaiser und Herr!

Euer Kaiserliche Majestät haben über die in puncto der Ungarischen Rebellion und derentwillen vorgenommener Examinum erstattete, mit allen Beilagen instruirte gehorsambste Relation **A.** mir, dero Obrist-Hofmeister,[1] mit dem Obrist Cammerern Grafen von Waldstein[2] und Hofcanzlern Grafen Buccelini[3] in Conferenz zu tretten, zu deliberiren und was weiter zu thuen seie, zu ratten allergnädigst anbefohlen. Zu dessen gehorsamster Vollziehung ist man den *2-ten dies* zusammen kommen und

Primo deliberiret worden: ob vegen des Rakoczy ein iudicium delegatum zu verordnen und von was für Stellen darzu die subiecta zu nehmen, vor welchen der Criminal-Process geführt werden könne? Dieses zu erörtern, hat man bei den Zrinyschen Acten, ein den 20. Sept. 1670 ergangenen Decret **B.** aufgesucht. Laut dessen dem cammer-procuratori Frey[4] seeligen intimirt, dass pro iudicibus delegatis damahls allergnädigst delegirt worden: Der Hofcanzler Hoher seeliger, Graff Rudolph von Sinzendorff Reichs-Hofrath, Baron Herbarth Reichs Hofrath, Capliers Hof-Kriegs-Rath seeliger, der Graff von Windhaag Regiments

[1] Gr. Harrach Ferdinánd Bonaventura. V. ö. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. III. 56. l.

[2] Gr. Waldstein Károly Ernő főkamarás és a birodalmi tanács tagja. V. ö. Feldzüge etc. II. 387.

[3] Gr. Buccelini vagy Buccelleni Gyula. Később ő vezette a vizsgálatot gr. Bethlen Miklós ellen is.

[4] Frey György osztrák kamarai ügyész, aki a Zrinyi—Frangepán perben a vádat képviselte.

Rath seeliger, der jetzige Hofcanzler Graff Buccelini, selbiger Zeit Regiments Rath, der Brüning Reichshofrath, der von Abele Hof-Rath seeliger, der Molitor Regiments Rath seeliger und der Krumpach Kriegs-Gerichts Schultheiss seeliger, der ein criminalibus sehr wohl erfahrner Man ware, das Protokoll geführet und wie die Schrift **C.** weiset, die Verbescheidungen geschrieben.[1]

Dass nun des Ragoczy halber (wegen des *Szirmay* seind, laut der Relation **A.** folio 16. ad finem, noch keine genugsamen Proben, worauf ein Process anzustellen vorhanden) pro interim ein solches iudicium delegatum zu verordnen seie, ne res protrahatur, ist man nicht angestanden, bei Euer Kaiserlichen Majestät allergnädigsten Belieben aber stehet, welche von denen Stellen darzu genommen werden sollen.

Secundo ist deliberirt worden: ob der hiesige Cammer-Procurator, oder der Director causarum, oder beede coniunctim die Klag formiren sollen, weilen die ungrischen Rechten weit schärfer. Und ist dafür gehalten worden, in deme nicht zu finden, dass in denen Zrinyischen und Frangepanischen criminalibus der Ungrische, sondern allein der Frey seelige gebraucht, der eben sich sowohl ad iura Ungarica beziehen kann, so mögte es dabei sein Bewenden haben. Begehrt sodann der Ragoczyus einen Advocaten, kann derselbe verwilliget werden, wie zur Zeit des Zriny Inhalt **D. E.** practicirt.

Tertio ist bei der Conferenz auch de annotatione bonorum des Ragoczy, Berczeny und Szirmay geredet und dieselbe in allweg ratsamb befunden worden. Des Ragoczy Brief und iurata depositio des Longewalls ist wieder derselben vorhanden. Ingleichen des Berczeny Schreiber in der Relation **A.** sub **G.** fuga

[1] *Pauter Gyula* szerint (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. II. k. Budapest, 1876. 150. l.) a rendkívüli bíróság tagjai a következők voltak: Gr. Windischgrätz Teofil, Hörwart János Henrik, báró Kapliers Zdendo Gáspár, gr. Windhaag Joachim, báró Buccelini Gyula, Andler Ferenc Frigyes, Brünning Just, Abele Kristóf lovag, Leopold János lovag, br. Molitor János Tamás, dr. Grumbach János főhadbíró és az elnök Hocher Pál. — Ez a két névsor tehát nem egyezik egymással mindenben.

accusat fugientem. Nov. 53. Cap. 4. Jetzt bemelter *Berczeny* erklärt den Szirmay in erst berührten Schreiben per verba: „Alii nostrum in immensissimos carcerum squalores praecipitati gemunt.“[1] etc. pro complice. Die adnotatio bonorum setzet die Gütter in Sicherheit, dass man darvon nichts entäussern. Findet man diesen *Stephanum Szirmay* unschuldig, kann er suo tempore wiederummen alles in integro haben, jedoch ist zum Theil gemeint worden: es wäre mit dieses Stephani Gütter-Adnotation noch etwas zu supersediren. Der *Ragoczyn* aber, der *Szirmayn*,[2] si quae sit, und der *Berczenyn*[3] wären die alimenta zuzu lassen. Des Berczeny Gütter sollen bereits apprehendirt sein; ob Euer Kaiserliche Majestät solches anbefohlen, oder woher die Apprehension rühre, darvon hat man keine Nachricht. Wegen des *Nicolai Szirmay* Gütter kann einiges Bedenken nicht sein, der hat sich, vermög oft berührten Schreiben an den französischen ministrum in Pohlen schicken lassen und latitirt eben sowohl, als der Berczenius. Den *Caspar Sándor* betreffend, weilen derselbe vorgibt: Dass er dem Grafen Kinsky seeligen von der Tekelyschen Rebellion alles entdecket,[4] bis dato nur allein herauskommen, was laut der Relation **A.** folio 19. der Coloczensis mit demselben ad fenestram geredet und noch nicht ausgeredet; seine Gütter auch in keinen Herrschaften, sondern in einen Edelsmanns Sitz in Neutraer comitat bestehen, so bleibt dahin gestellet, ob derselbe Hof apprehendirt werden solle?

Quarto. Hat man Euer Kaiserlichen Majestät bei der gehorsamsten Deputation allerunterthänigst zu rathen geschlossen, der Berczenius, Nicolaus Szirmay und der Okoliczany, welcher letztere die Vollmacht nach Frankreich gefertigter haben, in die comitatus gegangen und latitirt, mögten per Cancel-

[1] Idézet gr. Bercsényi Miklósnak 1701 május 18-án Du Heron varsói francia követhez intézett, de elfogott leveléből. (Hoche vádiratának mellékletei közt.)

[2] Eödönfi Zsuzsánna.

[3] Gr. Csáky Krisztina.

[4] V. ö. *Angyal Dávid:* Késmárki Thököly Imre. II. 254. 262. ll.

lariam Hungaricam valvaliter citirt werden, ut spatio sex septimanarum pro omni excusatione ad iudicium delegatum se sistant, widrigen falls mit der, in Rechten vorgesehenen Straff verfahren werden solle.[1]

Quinto. Wird der Colocenser per relata oben **A.** folio 19. edicta des Sandors sehr aggravirt, welche dem Herrn Cardinaln[2] zu communiciren und derselbe dahin zu vermögen, ut inhaereat priori, sub alio praetextu factae citationi. Gedachter Coloczenser dörfte sich wohl bedenken, eher auf Wienn zu kommen um mit solcher Vermeidung sich nicht desto mehr suspect zu machen.

Schlüsslichen : wurde der Sandor sub **A.** ad allegatum **N.** interrogatorio 6. gefragt : Warumben er die vorgehabte Rebellerei nicht angezeigt? Respondit : Er habe supponirt, dass Euer Kaiserliche Majestät von dem palatino alle informationes haben würden, wie den der Tolvay Gábor von des palatini Wissenschaft, ihn Sándor bereits in verwichenen Sommer versichert hätte.

Wofern nun Euer Kaiserlichen Majestät der palatinus das Laster entdecket, so der gehorsamsten Deputation unbekannt, ist er extra culpam ; sin minus, wäre er eben sowohl reus und über des Sándors Deposition zu constituiren : In rebellionem incidunt non solum auctores, verum etiam de ea scientiam habentes, illamque non revelantes. Gygas de crimine laesae Maiestatis. Quaest. 25. Nr. 2.

Der Tolvay Gabor[3] solle zu Tyrnau sein, der wenn E. Kais. Maiestät dies falls etwas zu resolviren allergnädigst Belieben tragen, hieher zu bringen sein würde ; stehet also dahin, was Euer Kais. Maiestät in his, ita praemissis, ferner allergnädigst zu befehlen gefällig sein wird. Wienn, 6. Augusti 1701.

Joann Eilers Dr. m. p.

[1] *Podhraczky jegyzetei :* Vide Stephani Katona : Hist. Critica Regum Hung. Tom. XXXVI. p. 171—173.

[2] Gr. Kollonich Lipót.

[3] Esterházy Pál herceg nádor Szirmay István helyébe még a per lefolytatása előtt Tolvay Gábort nevezte ki nádori ítélőmesterré.

Ich lasse es in allen bei diesen Gutachten bewenden, wie auch, dass die vorgeschlagene subiecta ad iudicium delegatum sollen deputirt werden. So viel aber den palatinum anlangt, hat er mir, obwohl etwas weniges, in generalibus, von diesen motibus angezeigt und wird man vielleicht extraiudicialiter denselben vernehmen, dann in der Sachen Gemach wegen seiner zu verfahren sein wird.[1]

Leopold m. p.

9.

Bécs, 1701 augusztus 16.

A Rákóczi ellen megindított felségárulási perben ítélni hivatott rendkívüli bíróság tagjai.

Eredetije Kammerarchiv. Hungarn, 1702. Újkori másolatban M. Tud. Akadémia kézirattára. Podhraczky-gyüjt. Tört. Ívrét 48.

Von der Röm. Kaiserlichen, auch zu Hungarn und Böhaim Königlichen Maiestät, Ertzherzogen zu Österreich etc. unsers allergnädigsten Herrns wegen, deroselben Hofkammerrath und Niederösterreichischen Kammerprocuratori Herrn Martino Hoche, beeder Rechten Doctorn hiemit in Gnaden anzuzaigen. Demnach es an deme, dass nach beschehener Examinirung des zur Neustadt arrestierten Ragozy und anderer der Rebellion halber Mitinteressierten ein ordentlicher Processs mit vier Schrüften instituirt, mit gedachten Ragozy gleich angefangen, befürdert und zum Ende gebracht werde und nun allerhöchst ermelt Ihre Kaiserliche Maiestät hierzue deroselben geheimben Rath, Kammerer und Hofkanzlern, auch Reichshof-, Hofkriegs-, Hof- und Niederössterreichische Regimentsräthe: Herrn *Julium Fridericum Grafen Bucelleni*, Herrn *Carl Ludwig Grafen von Sintzendorf*, Herrn *Johann Wilhelm Grafen Wurmbrand*, Herrn *Gottfried Grafen von Salburg*, Herrn *Grafen von Wels* niederösterreichischen Vicestatthaltern, Herrn *Johann Jakob von Kriegbaum*

[1] Eilersnek erre az iratára vonatkozólag lásd a bevezetés 83—85. ll.

Freiherrn, Herrn *Johann Philipp von Andlern*, Herrn *Johann Eylers*, Herrn *Johann Ignatium von Albrechtsburg*, Herrn *Johann von Tiell*, Herrn *Georg Friderich Schikh* pro judicibus, mit Zuordnung des *Seyfried Kirchlers* der Rechten Doctoris und Kriegsgerichtsschultheiss, der das Protocoll führen solle, allergnädigst erkieset, delegiert und verordnet, darbei obbemelten dero Hofkanzlern Herrn Julio Friderico Grafen Bucelleni das praesidium hierinnen committieret, beinebenst auch gnädigst resolvirt haben, dass er Kammerprokurator wieder gedachten Ragozy eine Klag ganz fürderlich einwenden und solchen judicio delegato einreichen, die Notturften bei Hof erheben und dagegen beikommende Specification zu der geheimben österreichischen Hofregistratur gefertigter legen solle. Deme nun er, Herr Kammerprokurator wohl recht zu thun wissen wird.

Per imperatorem den 16. Augusti. 1701.

Joannes Eilers dr. mp.

Kívül: Der Röm. Kaiserlichen Maiestät Hofkammerrath und Niederösterreichischen Kammerprocuratori Herrn Martino Hoche beeder Rechten Doctorn zuzustellen. (P. H.)

U. ott: Praes. 18. Augusti 1701.

Jegyzet: A rendeletben közölt névsorra vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 85—86. ll. a jegyzetekkel.

10.

Bécs, 1701 augusztus 16.

Gróf Bercsényi Miklós, Szirmay Miklós és Okolicsányi Pál megidézése a rendkívüli bíróság elnöke elé.

Eredetije Orsz. levéltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriaca. 2. cs.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis nomine ejusdem Cancellariae Regiae Aulico-Hungaricae hisce insinuandum. Cum mirabili Dei providentia in lucem prodierit, quod nonnulli in hoc inclyto Hungariae regno fidelitatis suae, qua clementissimo regi obstricti

sunt, parum memores novam conati sint rebellionem et hoc atrocissimum crimen comitem quoque Berzeny, Nicolaum Syrmay et quendam Okolizany, utpote tres fugitivos inficiat: idcirco altissime nominata Sacra Caesarea Regiaque Majestas serio decrevit et jubet, ut dicti tres spatio sex septimanarum (qui terminus pro primo, secundo et tertio peremptorie praefigendus) coram judicio ad cognoscendum in hac rebellionis causa sub praesidio Suae Majestatis camerarii, actualis intimi consiliarii et aulae Austriaco-caesareae cancellarii, domini Julii Friderici comitis Bucelleni etc. delegato personaliter compareant et haec citatio in comitatibus aut locis alias consuetis ad valvas quo citius intimetur, addita comminatione, quod si in praefixo termino sistere se neglexerint, nullo penitus admisso subterfugio secundum jura et regni leges in contumaciam procedetur. Proinde antelata Cancellaria Regia juxta hanc necessariam ac justissimam Suae Majestatis resolutionem ulteriora expediendo promovere non omittat.

Per Sacram Caesaream Regiamque Majestatem
16-a Augusti anno 1701.

Joannes Eilers dr. m. p.

Kívül: Ad Regiam Cancellariam Aulico-Hungaricam. (P. H.)

11.

Bécsújhely, 1701 augusztus 17.

Ságl Jánosnak, a bécsújhelyi jezsuita rendház főnökének Rákóczi kérésére I. Lipóthoz intézett memoranduma.

Újkori másolata a M. Tud. Akadémia kézirattárában. Történelem. Ívrét. 76. sz. (Podhraczky másolatgyüjteménye).

Augustissime ac Sacratissime Romanorum
Imperator, Domine, Domine Clementissime![1]

Postquam ex benignissima Maiestatis Vestrae Sacratissimae dispositione placuit me indignum pro imper-

[1] A memorandum történetére vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 92—93. ll.

tiendo dominis isthic arrestatis spirituali solatio demandare, muneris mei esse duxi, clementissimae Maiestatis Vestrae voluntati iuxta instituti rationem, quam promtissime obsecundare. Quia vero etiam excellentissimus dominus aulae cancellarius[1] ex indultu caesareo facultatem concessit, ut dicti arrestati, si propriis ad Maiestatem Vestram directis litteris ipsam nollent interpellare, id per me eorum nomine referri liceret, idcirco princeps Ragoczius ad me, utpote suae conscientiae arbitrum, instantissime recurrit, deposcens, ut causae suae statum, quemadmodum illum in foro sacramentali exponeret, ac Deo, supremo iudici in novissimo die districtam rationem redditurus esset, de eius licentia Maiestati Vestrae extra forum conscientiae integerrime ac humillime repraesentarem. Non dubitat quidem praefatus princeps, quod omnia in transacto nuper examine ab ibso edicta, cum adiuncta sua super falsitate, periurioque noti accusatoris,[2] protestatione genuine ac fideliter Maiestati Vestrae reproducta esse, miratur tamen ac intime dolet, fidem suam, quam etiam iuramento testari paratus erat et quae a prima educatione, indole, moribus, ac vitae ratione religionisque cultu probata fuerat, fidei dubiae hominis exteri, ignoti, in servitiis aemulorum augustissimae Domus Austriacae enutriti, cuius vita licentiose traducta, quid sinu foveat, facile potest arguere, esse cum magno praeiudicio postpositam. Protestatur itaque in conspectu Dei coram Maiestate Vestra corde sincerissimo, nihil se unquam contra debitam vasallitiam subiectionem, fidelitatem, multo minus contra sacratissimam personam, vel in intentione vel actu minimo aut verbo aut scripto deliquisse, ut in Gallias vel lineolam, aut apicem, ubi tamen, sed falso praetenditur, ad quemquam exararet. Quod vero litteras productas in Angliam quondam scriptas attinet, illae ipsae sunt, quas callidus ille accusator aut delator principi ad Angliae regem scribendas persuaserat, eo solum fine, ut Ragoczius per regis huius praepotentem intercessionem apud Maiestatatem Vestram confirmationem dip-

[1] Gr. Buccelleni Gyula.
[2] Longueval.

lomatis caesarei supra S. Romani Imperii principatum facilius obtineret. Quam ad rem expediendam, ultro versutus accusator operam suam ad concipiendam et dictandam Gallico idiomate epistolam, cum princeps styli huius et ortographiae non admodum peritus esset, obtulerat, iactans familiarem sibi intercedere notitiam cum quodam Angliae aulae ministro, Hagae comitis existente, ac promittens, per hunc cum multum authoritate valeret, apud primarium mylordum de Portland effecturum se, ut hic negotium ipsimet regi efficatiter commendet. Applicuit ergo princeps manum ad scribendas mylordo litteras iuxta tenorem dictantis, plus de ortographia, quam sensu verborum sub actuali scriptione sollicitus. Has ubi finivit, deposuit tantisper ad mensam nondum perlectas, princeps postea revisurus, ubi et alteras ad regem Angliae exarasset. Inter scribendum advertit, hic quidem ex contextu eorum, quae dictantur, longe a proposito diversa inseri, dissimulavit tamen et inscriptione perrexit, mentem et fraudem dictantis magis exploraturus. Sub finem dictae scriptionis evocatur princeps a principissa coniuge ad contiguum conclave. Sub discessum e cubiculo, ubi soli negotia tractabant, exprobravit princeps dictatori illi suo, non fuisse e mente sua et intentione compositas litteras, neque iudicare se eas in Angliam mittendas, sed igne cremandas. Interea falsarius dictator epistolas in mensa relictas, prout ex ipsius facto elucet, surripuit et in praemeditatae malitiae ac fallaciae instrumentum clam reservavit, alia vero chartae folia camini foco iniecit, quorum cineres redeunti principi ac litteras scriptas requirenti exhibuit asserens: se illas, uti ex cineribus colligi possit, combussisse ex eo, quod principi displicere animadvertisset, facilique modo, si luberet, alias substituendas. Ex hoc tempore, cum morosiorem se solito in conversatione princeps gereret et in expedienda per illum litterarum correspondentia segniorem, diffidentius patroni sui, erga se ipsum, quemadmodum saepe memoratus secretarius idem ac delator se Munkaczini advertisse professus est, haud obscure, collegit, ac propterea migrationem in alias remotiores oras atque nominatim Belgium, si verbis fides, suscepit. Sed praeproperus reditus remo-

tiorem factam profectionem reddere poterat suspectam, nihilominus sagacissimus explorator, denuo ad aulam Ragoczyanam penetravit, ubi plausilibus relationibus demulsit aures et mentem principis nimium creduli suggerendo illi, se personaliter ac oretenus per Anglicum illum ministrum apprime familiarem viam stravisse, qua per milordi de Portland recommendationem apud regem Angliae desiderati negotii successus promoveatur, opus solum fore, ut pro oblatis a milordo apud regem praestandis officiis gratias scripto ageret. De caetero se litterarum banilum et desideratae expeditionis internuntium futurum. Princeps iterato deceptus, dictatorem suum scribendo secutus est. Deprehensus tamen malo suo falsarius, princeps enim in relatione epistolae advertit terminos aliquos de nescio de quali plenipotentia insertos. Quare concipistam ac dictatorem suum gravissime obiurgatum, omnino ex aula facessere iussit. Sed dum praefatus princeps e cubiculo exit, proiectis prae indignatione ad mensam litteris, illas delator rursum detinet, credente principe, dum rediret, illas, uti priores, esse combustas.

Unde patere manifeste videtur, principem Ragoczyum non malitia alicuius conspirationis in Maiestatem Vestram, sed nimia credulitate peccasse, ob quam a miserrimo homine sub praetextu impetrandi mediante illius industria regis Angliae apud Maiestatem Vestram patrocinii deludi se passus est. Dum interea versipellis sycophanta deterrima quaeque moliretur, utpote, qui licet in servitiis caesareis ageret, passim tamen per Hungariam ac praesertim Cassoviae coram generale Nigrelli et accumbentibus primariis officialibus, quasi insultans, laudes regis Galliae decantabat, non alio, uti pronum est supplicavi, consilio, quam ut ad aemulae potentiae partes audientium praecipue magnatum animos pelliceret. Quin, pro exempli sequela, saepius coram principe Ragoczio, qui id ipsum iuramento se confirmaturum promittit, falsus impostor, asserere non est veritus: Serenissimum marchionem Badensem et excellentissimum dominum comitem ab Harrach, regis Galliae, dum ipse in aulae illius servitiis versaretur, pensionarios extitisse. Hinc veri simile non est, principem Ragoczyum cum aemulis

potentiis conspirare voluisse, cum in litterarum commerciis tam cautus, suspectum correspondentiarum incentorem, aula sua eliminavit. Si quae epistola in Galliam scripta producatur principis nomine, est subreptitia et suppositia manui noti memorati falsarii delatoris tribuenda, cui, post toties Deo et hominibus ruptam fidem pronum est fraudem fraudibus cumulare. Multo minus denique de violenta conspiratione quidquam cogitatum, cuius argumentum sit, quod tempore arrestationis, in suo rurali castro sine armato praesidio egerit, ac sui securus quieverit; quod si enim illum conscientia rea ursisset, praematura fuga, cum praesertim de aliis in vicinia comprehensis rumor percrebuisset, sibi consulere potuisset.

Atquae haec, ne prolixiore calamo adductis argumentis tueri arrestati principis partes et munus causidici agere viderer, ea solum intentione, ne Maiestati Vestrae, quam submisisime repraesentare praesumpsi, tum, ut afflicti principis, qui se causamque suam aequissimo iustitiae tribunali obsequentissime submittit, instantissimae petitioni, iuxta clementissimum indultum caesareum satisfacerem, tum ut conscientiam meam super ea requisitus, in sinum augustissimum exonerarem. Ego vero cum toto collegio ad clementissimum gratiae thronum me Maiestati Vestrae venerabundus prosterno. Neostadii, 17. Augusti 1701.

Augustissimae et Sacratissimae Maiestatis Vestrae
humillimus, devotissimus et obsequentissimus servus et infimus capellanus

Joannes Sägl Soc. J. m. p.

Jegyzet: P. Sägl János szül. Klosterneuburgban 1641 júl. 21. A jezsuita rendbe lépett Bécsben 1658 nov. 24. Meghalt Pozsonyban 1715 okt. 8. Utolsó fogadalma után csakhamar (1675?) tábori lelkész lett s maradt 26 éven át. — Károly lotharingiai hg.-nek gyóntatója volt. Pálffy János gr. nádor is kedvelte. Rektor volt: *4 éven át a bécsújhelyi rendházban, majd* 5 évig a pozsonyi kollégium élén állott. Pozsonyi rektorságának nagy jelentőségéről az akkori provinciális P. Rescalli Ferenc a következőkép nyilatkozott: „Deo sint laudes, qui nos eo adduxit, ut Pater Sägl domicilio Posoniensi praeficeretur, quanta non bona praestat hac revolutionis tempe-

state, cum in omnium Magnatum sit amoribus et ab ipsis Belli Principibus ametur et honoretur."

Öregségében a gyors halált kérte Istentől, hogy ne legyen terhére a háznak. Nyolc napi lelkigyakorlatának utolsó napján szélhűdés érte, elvesztette beszélőképességét, majd eszméletét is. Még aznap meg is halt. (Életrajza olvasható a Kaprinay-gyüjteményben. V. p. 375—77. Budapesti egyetemi könyvtár.)

12.

Eperjes, 1701 szeptember 19.

Sáros megye jelentése, hogy a Bercsényire és Szirmay Miklósra vonatkozó idézőleveleket megfelelő helyeken kifüggesztette.

Eredetije Orsz. levéltár. Kanc. ltár. Litterae comitatuum. 3/a cs.

Sacratissima etc. Fidelitatis etc.

Benignissimum Majestatis Vestrae Sacratissimae decretum citatorium peremptorie citandorum profugorum comitis Nicolai Bertseny, alterius item Nicolai Szirmay notoriorum in generali congregatione nostra libera Majestatis Vestrae Sacratissimae civitate Eperiesiensi celebrata, profundo humilitatis cultu accepimus. Cujus benignissimae commissioni humillime morem gerentes in gremio nostri solenniter publicavimus, idemque etiam in locis consuetis valvis appendi curavimus. Quod loco humillimae informationis nostrae Majestati Vestrae Sacratissimae submittere voluimus. Optantes Majestati Vestrae Sacratissimae felix ac diuturnum imperium ad annos Nestoreos etc. Datum in generali congregatione nostra die 19. Septembris, anno 1701. In libera regiaque civitate Eperiesiensi celebrata. Eiusdem etc. humillimi perpetuoque fideles subditi

Universitas praelatorum, baronum, magnatum et nobilium comitatus Sarosiensis.

Kívül: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae etc. regiae Majestati etc. Viennae Austriae. (Záró pecsét.)

Ugyanott más írással: 1. Octobris 1701.

13.

Bécs, 1701 október 15.

Dr. Hoche Márton alsóausztriai kamarai ügyész vádindítványa Rákóczi ellen.

Eredetije Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Hochlöbliches Judicium Delegatum!

Gnädige Herren etc. Demnach Ihro Kaiserlichen Maiestät sich allergnädist resolvirt haben, dass nach beschehene Examinirung des zur Neustatt arrestierten Herren Franzens Ragozy und anderer der Rebellion halber Mitinteressierten ein ordentlicher Process mit vier Schriften verfasset, mit erstgedachten Herren Ragozio der Anfang gemacht, befürdert und zum Endt gebracht werden solle, als will mir nunmehro obliegen, zufolge des hierüber an mich ergangenen Hofdekrets **A.** über die mir ex officio communicirte schriftliche Notturften eine ordentliche Klag einzuwenden, zu solchem Ende nun erachte ich unnöthig zu sein, die atrocitatem criminis laesae majestatis aut perduellionis vorzustellen, nam cum hoc crimen juxta L. 1-am in princip. ss. ad L. Jul. Majest. sacrilegio proximum sit, ac testante Sacra Scriptura Jer. c. 27. vers 8. et Ezechiel cap. 17. vers 17 et sequ. Deum vindicem habeat, nec non docente Deciano in tract. crim. lib. 7. cap. 37. n. 9. ipsi naturae adversari dicatur, recte id pro crimine omnium atrocissimo judicandum est. Carpz. part. 1. crim. quaest. 41. nr. 1 et sequ.

Alldieweillen aber zu deme, dass jemand qua reus laesae majestatis geurtheilt werden mögte, von Rechtswegen fürnemblichst dieses erfordert wird, ut vel confessus vel convictus sit, als will ich wieder den Herrn Beklagten nach folgenden klaren Beweistumb de commisso hoc atrocissimo crimine angebracht haben und zwar

Primo: ist allzubekannt, dass der Herr Beklagte ex rebelle progenie herstammet, dahero nicht nur die rechtliche praesumptio wieder ihme schreitet, dass er seinen Voreltern nachgearthet habe, ex ratione, quod

filii vestigia parentum sectari, illorumque ferociam ac spiritum retinere credantur — ut docet post text. L. 5-ae ss. filii vero et gloss. ibidem cod. ad L. Jul. Majest. Gigas Paris. et alii relati a Farinacio lib. 4. crim. qu. 116. § 3. nr. 37. — sondern es weiset auch

Secundo: des Herrn Beklagtens an den König in Frankreich den 1-ten Novembris des letzt verloffenen Jahrs durch und durch aigenhendig geschriebenes und in einem doppelten Coopert eingeschlossen, mit dessen Petschaft verfertigt gewestes Schreiben, hiebei **B.**, wie dass derselbe die von der Kron Frankreich seiner Familie erwiesene Gutthaten angerümbt, die vermeintliche Unterdruckung des Königreichs vorgestellt und weilen Gott ihn nunmehro in dem Standt gesetzet, dass das Königreich das einige Vertrauen auf ihn Beklagten gesetzet, er den König für einen Vater, Beschützer und Erlöser desselben ersuchet habe, mit dem Beisatz, dass anjetzo die beste Conjuncturen darzu vorhanden wären, indeme die Einigkeit zwischen ihnen nicht gering, der Unwillen ins gemein, particular Familienübl zu Frieden und das einzige Absehen der Stände zu Nutzen des Königs einhellig eingerichtet seie, also zwar dass wan Frankreich sich annehmen würde, die Sach besser als jemahlen von statten gehen, er Herr Beklagte aber alles beitragen würde zu zeigen, dass seine Gemüthsneigung, welche er von seinen Voreltern ererbt, zu Nutzen und Ehr des Königs angesehen seie, welches alles dan auch

3. der Herr Beklagte ferrers in seinem de eodem dato an den französischen ministrum Barbesieux abgelassene, durchaus aigenhändige Schreiben **C.** bestättiget hat, mit der beigerukten Erinderung, dass der damahlige Überbringer dieses Briefs, welcher in allen auf Beste informirt ist, ihr Vorhaben mit mehreren entdecken wird, also zwar, dass demselben vollständig geglaubt werden könne und wie nun über dieses alles

4. das von ersterwähnten Barbesieux von Versailles den 18. decembris darauf erfolgte Antwortschreiben hiebei **D.** soviel an die Hand gibt, dass er die Brief empfangen, den Überbringer angehört und soviel ausgerichtet habe, dass das erstere Schreiben angenommen worden, mit der Versicherung sie zu secundiren,

dermahlen aber keine Zeit wäre ihre Resolution kenntbahr zu machen und dass die Ursach dessen der abgeordnet geweste mit mehrern entdecken, unterdessen aber man an Seiten Frankreich das Absehen schon nehmen würde ihnen möglichst zu helfen ; also ist auch

5. aus des Herrn Beklagtens ferrers den 11. Februarii hujus anni an den König in Frankreich abgelassenen Schreiben **E.** satsam abzunehmen, mit was Freuden sie Hungarn die Hoffnung von der königlichen Protection, welche ihnen durch den hierobernennten französischen ministrum überschrieben worden, vernommen hätten und dass der Überbringer dieses Briefs die Ursach eröffnen werde, worumben die verlangte Vollmacht von allen dato nicht eingeschickt worden seie, solche aber nebst der Versicherung der beständigen Treuheit von dem Königreich sowohl ins gemein, als von einem jeglichen in particulari, bevorab von ihme Herrn Beklagten balt nachfolgen solle. Wie zumahlen nun aber alles dieses citra crimen laesae majestatis nicht hat beschehen können, angesehen ex jure allzubekannt ist, quod is, qui mittit litteras aut nuntium hosti, ut adjuvaretur, crimen laesae majestatis committat. L. 1. et DD. ibidem ss. ad L. Juliam Majest.

Also wäre es zwar bei solcher Beschaffenheit nicht mehr nöthig einem weiteren Beweistumb de commisso hoc nefando crimine wieder den Herren Beklagten beizubringen, damit aber dessen abscheuliches factum und übeler Vorsatz annoch mehrers offen und kundtbahr gemacht werde, als will ich

6. dem löblichen richterlichen judicio des Herrn Franz Joseph Longuevall Hauptmanns unter dem Markgraf Baadischen Regiment, bei der mit dem Herrn Beklagten zur Neustatt den 21. Junii hujus anni vorgenommenen Confrontation mit einem körpörlichen Eidt bestätigte Aussag **F.** vorgelegt haben, in welcher

ad interrog. primum : dass der Herr Beklagte anfänglich wegen des schlechten Ansehens bei allhiesigen Hof und dass er viel von der soldatesca leiden müsse, sich beklagt habe ;

ad interrog. secundum : dass solches nur eine politica wäre, dass er etwas anfangen

solle, damit man ihme umb die Güter und das Leben bringen könne;

ad interrogat. tertium: dass dessen ferneren Vorgeben nach das Königreich mit unmenschlicher Manier tractiert, die Inwohner unterdruckt und die Freiheit der Religion beschnitten wäre;

ad interrog. quartum: dass er Hungarn als einen Schauplatz so stattlicher Actionen seiner Vorfahrer nicht quittiren könne;

ad interrog. 10-um: dass wan er das Capo von solcher Partei wäre, kein Bedenken hätte Frankreich davon Nachricht zu geben;

ad interrog. 11-um: dass er eine Partei, welche von Consideration und ohne frembden Succurs schwerlich zu richten wäre, zu ergreifen sich erkläret;

ad interrog. 13-um: dass er den mächtigen Succurs aus Frankreich hoffe;

ad interrogat. 14-um: dass er den Zeugen, als einen des französichen Hofs kündigen pro arbitro seines Lebens und seiner Güter, wie auch des Vaterlands Glück und Unglück bestellt;

ad interrog. 15-um: dass wan Zeug sich in diesem negotio brauchen lassen wolle, die Hungarn ihm tamquam liberatori eine statuam aufrichten und stättliche Güter einraumen würden;

ad interrog. 16-um: dass diese Faction keine neue Sache, sonderen bereits anno 1698. angefangen seie, auch hierzu der Syrmay alles, obschon solches über 200 M. fl. austragen würde, hergeben wollte;

ad interrog. 17. et 19-um: dass sie schon anno 1698. dem Waiwoda an der Wallachey von der vorhabenden Rebellion Nachricht zu geben jemanden in die Wallachey geschickt, darüber den Raitzen Bischof, welcher zwischen Ofen und Mohacz wäre, 40 M. Rascianer darzu hergeben wollen, die Catholische und Calvinisten aber zuwider gewesen wären und

dass sie damahls wegen des Königs in Spanien Unpässlichkeit und deren Händl im Reich in puncto des neunten Electorats etwas zuzuwarten geschlossen hätten ; dan

ad interrog. 20-um : dass die Sach durch den Herrn Beklagten bereits incaminirt, er für ein Haupt angenommen und von ihnen geschlossen wäre, keinen nationalen, sondern einen frembden in Frankreich zu schicken und dass Gott den Zeugen pro regni eliberatione in das Land geschickt hätte, der Zeug dem Herrn Beklagten ohne Scheuh in das Gesicht aydlich ausgesagt hat. Über dieses alles so ist auch

7-mo : aus dieses Zeugens ferrers ad interrog. 21. 22. 24. et 25-um aydlich abgestatter Aussag gantz klar abzunehmen, dass der Herr Beklagte ihme Zeugen die Reise nacher Frankreich angetragen, darüber die Brief aufzusetzen begehret, solche ab-und unterschriebener in das Kästl gelegt, so dann als die zu ihne damahls gekommene Leut hinweg gewesen, selbige wieder herausgenommen und dem Zeugen behändiget, beinebens über das letztere Schreiben ein doppeltes Coopert, worvon das obere an den Falkenstein gelautet, gemacht und die Überschrift an den König in Frankreich erst zu Paris zu schreiben veranlasset habe. Quin imo es hat

8-o : der Herr Beklagte gemäss dieses Zeugens weiterer Aussag ad interrog. 27. 28. et 29-um zu Fortsetzung seines bösens Vorhabens die hiebei kommende Instuction **G.** (auf was Weis die Assistenz von Frankreich sollicitirt werden solle) deme Zeugen andictirt, solche sodann mit dem dermahlen flüchtigen Berczenyo etlichmahl überlesen und dieser specialiter nachfolgentes beizurucken verlangt, dass der König in Frankreich sowohl Pohlen zu Animirung der Hungarn, als auch den türkischen Hof anrufen solle und wie nun nebst diesen allen

9-o : beede diese kraft der weiteren Aussag oben **F.** ad interrogat. 30. und 31. sich entschlossen haben, immittels die kaiserliche Guarnison in Monkacz und Ungvar umzubringen, zu diesem Endte den jetzigen

Commendanten Herrn Grafen von Auersperg und die übrige Officier auf die Jagd zu laden, etlich 100 Mann an den Gebürg zu halten und ersterwähnten Commendanten durch Ansetzung des Messers an die Gurgel und anbedrohenden Ermordung zur Übergab der Festung zu zwingen ; also wird auch weiters

10-o : durch dieses Zeugens einhöllige Aussag ad interrogat. 32. 33. 34. 36. 38. und 39. so viel dargethan, dass nachdeme der Zeug aus Frankreich zuruckgekommen, der Herr Beklagte mit dem Way und Okolizani (welcher entwichen) lange Unterredung gehalten und da Zeug die Antwort von dem Barbesieux hinterbracht mit Erinderung, dass es einer Vollmacht vonnöthen seie, der immittelst entwichene Okolizani die verlangte Vollmacht aufzubringen in die Comitat gereist, der sogenannte Way die seinige zur Fertigung zu disponiren versprochen, der Herr Beklagte aber, als Zeug gegen ihn vermeldet, dass der König ihme als einem particulari nicht schreiben könnte, sondern der Zeug die Vollmacht von denen Häuptern überbringen, sodann von dem König über Danzig oder Hamburg zwei Millionen livres, ihme Herrn Beklagten aber zu Unterhaltung der Miliz monatlich 200 M. Rh. fl. anticipato geschickt werden sollen, darüber gegen den Zeugen geantwortet habe, dass sie zwar die Vollmacht nicht also geschwind zusammen bringen könnten, er aber zeigen wolle, dass er schweigen könnte, wie Brutus, thuen was der Gustavus gethan und ihme in Hungarn die Kron auf den Kopf setzen ; zugeschweigen, dass

11-o vigore der oft erhohlten aydtlichen Aussag oben **F.** ad interrogat 40. 43. 46. 47. 48. et 50. der Herr Beklagte sambt seinen Anhang, im Fall Frankreich assistiren würde, drei Corpo und zwar eines unter dem Teckely in Siebenbürgen, das andere an der Theiss und das dritte gegen Caschau zu formiren gedacht, darüber alle teutsche Soldaten in denen Quartieren umzubringen entschlossen, ja sogar Frankreich versicheren hat lassen, dass sobald sie nur 10 M. Mann beisammen hätten, das gantze Königreich sich zu ihnen schlagen, so dan sie sowohl diejenige, welche mit ihnen nicht halten, darzu zwingen, als auch in Böheimb und Schlesien die annoch darin vorhandene Hussiten

und Lutheraner an sich ziehen und zu Bewerkstellung alles dessen mit dem französischen Pottschafter zu Rom oder Florenz die Unterredung pflegen wolle; ja sie haben sogar Holland, Engelland, gemäss der Aussag oben **F.** ad interrog. 57. hierzu angefrischet. Aus welchen allen nun dass der Herr Beklagte nicht nur conscius dieser abscheulichen Rebellion, sonderen principalis author gewesen seie und andere hierzu angemuntert habe, plus quam evidenter abgenommen wird. Dannenhero obzwar

12-o : derselbe anjetzo dieses sein ärgerliches factum in seiner güthigen Aussag **H.** de dato 20. Junii hujus anni reorum more audacter zu laugnen vermeint, so streitet jedoch juxta praemissa wieder ihme, utpote ex rebelle progenie natum, nicht nur alle rechtliche praesumptio, sonderen er wird auch durch die aydtliche Aussag oben **F.**, nichtweniger durch das von dem flüchtigen Berzenyo an den französischen Gesandten in Pohlen abgelassenes Schreiben, hiebei **J.**, dan durch des Caspar Sandors güthige Aussagen und Bekentniss **K. L.** von 31. May, 25. und 27. Junii[1] anni currentis, in welchen der Herr Beklagte inter complices hujus rebellionis angeführt wird. Absonderlich aber durch seine aigenhändige Schreiben dergestalten überwiesen, dass er mit seinem jetzigen Ablaugnen umb so viel weniger angehört werden kann. als ohne dem mehrmahlen ex jure bekannt ist, quod confessio per propriam scripturam adeo sit efficax, ut probationem in contrarium non admittat. Ita argumento L. 26. §-o fui ss. depositi. Mascard, de prob. vol. 4. conclus. 282. ja es hat der Herr Beklagte selbsten bei der mit dem Herrn Longuewall vorgenommenen Confrontation auf das letzte Fragstuck nothwendig gestehen müssen, dass der sogenannte Okolizany, dessen eigener Bekanntnuss nach die Sach bei Holland und Engelland angebracht, von selbigen aber dass es noch nicht Zeit seie, zur Antwort bekommen habe, einfolglich hat der Herr Beklagte de hac conspiratione et rebellione genugsame Wissenschaft gehabt, mithin muss er sowohl tamquam conscius, als auch qua complex hujus delicti abgestraft werden. Eine gleiche Beschaffenheit hat es

[1] Itt kimaradt a *M* jelzés.

13-o : mit deme, was der Herr Beklagte weiters zu einer Entschuldigung wieder seine aigenhändige Brief anzuführen vermeint, als ob nemblich solche seiner Meinung nach an den König in Engelland wegen des verlangten Fürstentitul hätten überbracht werden sollen, dan nebst deme, dass von diesen ungegründeten Vorgeben in allen drei, hierob angeführten Schreiben das geringste Wort nicht gedacht wird, so gibt auch der klare Inhalt dieser Brief gnugsam zu erkennen, das der Herr Beklagte mit vorher angeführter Anrührung deren seiner Familie von Frankreich erwiesenen Gutthaten und Vorstellung der vermeintlichen Unterdruckung des Königreichs Hungarn, die Protection von Frankreich angesucht, selbigen König für einen Schutzherrn, Vater und Erlöser angerufen und zu Bewerkstellung seines Vorhabens denjenigen, welcher vorhin in französischen Diensten gewesen ware, pro nuntio geschickt hat. Ja was bedarf es einer weiteren Auslegung dieses so klaren Schreibens, weiset doch das anderte Schreiben an den französischen ministrum Barbesieux und die von diesem erfolgte schrüftliche Antwort, nichtweniger das letztere Schreiben oben E. dass der Herr Beklagte von niemand anderen, als von Frankreich den Schutz angesucht und als es dessen Versicherung erhalten, solche mit Freuden angenommen und zugleich Frankreich der beständigen Treuheit, sowohl was seine Person, als auch das ganze Königreich Hungarn anbetrifft, hingegen versichert hat. Dannenhero weillen der Inhalt dieser von dem Herrn Beklagten durch und durch aigenhändig geschriebene Brief an sich selbsten sonnenklar ist, so kann darwieder eine ungleiche Auslegung nicht angenommen werden. Von gleichmässiger Unerheblichkeit ist auch

14-o weiters, was der Herr Beklagte wieder die Unterschrift des ersten Schreibens beizubringen gedenket, als ob solche nicht seiner aigenen Handschrift wäre, dan nebst deme dass das Originalschreiben war, weiset, dass solche Namensunterschrift mit dem contextu in litteris gantz gleichförmig seie, so wäre es auf allen Fall genug, dass der Herr Beklagte, seiner aigenen Bekanntnuss nach, den contextum durch und durch aigenhändig geschrieben, darinnen Frankreich pro protec-

tore angerufen, zu Schliessung des vorgehabten negotii einen expressum abgeordnet und sowohl durch solchen, als auch durch das an den Barbesieux abgelassene aigenhändige Schreiben oben **D.**, wie auch durch das letztere Schreiben, oben **E.**, dem König sein und des gantzen Königreichs Hungarn beständiger Treuheit versichert hat, ob nun solches citra crimen laesae majestatis beschehen habe können, will ich dem richterlichen judicio zu erkennen überlassen haben. Schreite also

15-o: zu Beantwortung dessen, was der Herr Beklagte in seiner den 21-ten Junii hujus anni nach dem vorgenommenen examine verfasster schriftlichen Protestation hiebei **N.** wieder des Herrn Hauptmann Longuewall Aussag oben **F.** zu einen vermeintlichen Behelf anzubringen vermeint und sage demnach mit besten Rechtsgrund, dass gleich wie dieser Zeug durch das abgelegte Aydt ab omni sinistra suspicione cujusdam inimicitiae sich enthoben und de proprio auditu et facto jenes ausgesagt hat, was ihme in der Wahrheit bewusst ware, also auch dessen aydliche Aussag durch des Herrn Beklagtens aigenhändige hierob angezogene Schreiben, desgleichen mit des Berzeny Handbrief und des Caspar Sandors güthige Aussagen desto mehrerrs bestättiget werde, als ohne dem der Herr Beklagte in allen seinen dreien aigenhändigen Schreiben sich specialiter auf diesen Zeugen berufen und demselben vollständig zu glauben verlangt hat. Einfolglich kann die anjetzo darwieder anzuführen vermeinte protestatio utpote actibus praecedentibus contraria nicht beobachtet, vielweniger dem von dem Herren Beklagten anerbottenen juramento contra notoria jura deferirt werden.

Diesemnach dan, weillen ex his deductis erhellet, dass der Herr Beklagte gegen Ihro Kaiserlichen Maiestät seinen allergnädigsten Landsfürsten seine schuldigste Pflicht, Treu und Gehorsamb schändlich hindangesetzet, wieder dieselbe vermessene seditiones und Unruhe angestiftet, zu solchen Ende den König in Frankreich und andere Potenzen eifrig und inständig umb Hilf und Beistand angerufen, verschiedene conventicula gehalten und seinerseits nichts erwinden hat lassen, die vorgehabte Rebellion ins Werk zu setzen, mithin

das nefandum crimen perduellionis ac laesae majestatis unwiedersprechlich begangen hat, dahingegen aber die gemeine Rechten, absonderlich aber der heilsame textus L. quisquis 5. cod. ad L. Juliam Majest. wieder dergleichen Übltháter praeter damnationem memoriae et amissionem ac confiscationem omnium bonorum die poenam ultimi supplicii ac gladii, ja wohl docente Carpz. p. 1. crim. Q. 41. nr. 89 et 92. juxta statuta loci, ubi crimen commissum est, noch eine schärfere Straf verordnen, also zwar ut in hoc scelesto crimine, conatus effectu etiam non subsecuto, eadem poena puniendus sit. Gigas et alii relati a Carpz. dict. p. 1. crim. q. 41. nr. 4.

Als will ich auf allergnädigsten Befehl Ihro Kaiserlichen und Königlichen Maiestät dieses hochlöbliches judicium delegatum gehorsamb gebeten haben, die geruhen wieder den Herren Beklagten, utpote de crimine laesae majestatis ac perduellionis convictum ein solches Urthell zu erkennen und aus zu sprechen, wie es hierob angeführte gemeine Rechten und andere heilsame Satz-und Ordnungen mit sich bringen. Worzu ich salvo jure quocunque und mit Vorbehalt der künftigen weiters hervorkommenden Befehl, mich pro administranda justitia gehorsamb empfehle.

Eines hochlöblichen judicii delegati

Gehorsambster
der Röm. Kais. Maiestät Hofkammerrath und Niederösterreichische Cammer-Procurator.

Kívül: An das in Sachen verordnete hochlöbliche judicium delegatum in jure et facto wohlgegründt anbefohlene Criminalklag Joannis Martini Hoche, der Rechten doctoris, der Röm. Kais. Maiestät Hofcammerraths und niederösterreichischen Cammer-Procuratoris contra Herrn Franz Ragozy etc. in vermeltes crimen perduellionis ac laesae majestatis caesareae et regiae, darauf beruhende rechtliche Erkantnuss und gebührende Bestrafung betreffend.

Ugyanott: Diese Anklag sambt allen Beilagen in authentica forma in vermelten Angelklagten mit dieser Verordtnung zuzustellen, dass er hirüber nach Enpfan-

gung dieses innerhalb sechs Wochen und drei Tag, welcher Termin ihme himit für den anderten dritten peremptorie benennt wird, seine Verantwortung gewisslich einreiche und beinebenst dem unter dem praesidio Ihro Kais. und Königl. Maiestät geheimen Raths, Cammerern und Hofkanzlers Herren Julii Friderici Grafens Bucelleni in Sachen verordneten kais. judicio delegato ainen bei denen österreichischen oberen Gerichten angenommenen Advocaten, dessen er sich in diesen Process gebrauchen mag, 8 Tagen namhaft machen solle.

Ex mandato caesarei judicii delegati in Wien, den 15. Octobris 1701. Saifridt Leonhardt Kyrchlers kais. Kriegsgericht und Regiments Schultheiss.[1]

Hoche vádindítványának mellékletei:

A. *melléklet.*

Bécs, 1701 szeptember 7.

A Hoche Márton számára adott megbízás a Rákóczi ellen megindítandó felségárulási perben a vád képviseletére.

Fogalmazványa Kammerarchív. Hoffinanz Ungarn, 1701 szept. 7
Eredetije u. o. 1702 júl.

Von der kaiserlichen Hofkammer dero Mittels Rath und niederösterreichischen Cammerprocuratori Herrn Johann Martin Hoche hiemit zu erindern und wirdet demselben bereits von Hof aus zugekommen sein, dass selber die Anklage contra Ragoczi bei dem angeordneten löblichen judicio delegato führen solle.

Zumahlen aber an Beförderung dieses Criminalprocess Ihrer Kaiserlichen Maiestät Camerali gar viel gelegen ist, als wirdet er Herr Kammerprocurator mit Hindansetzung anderer Arbeiten eifrigst darob zu sein wissen, dass solche Anklage ungesaumbt eingereicht,

[1] A Kirchlers hadbíró által megfogalmazott rendelet újkori másolatban megtalálható a Podhraczky-gyüjteményben is. (M. Tud. Akadémia kézirattára).

jedoch vor der Einraichung der Hofkammer ad videndum, welches auch mit denen folgenden Hauptschriften zu thuen sein wirdet, gegeben werde. Daran beschieht Ihrer Kaiserlichen Maiestät allergnädigster Willen undt Mainung.

Ex consilio Camerae Aulicae, Wien, den 7. Septembris, anno 1701.

Franz Joseph v. Khrapff mp.[1]

Kívül: Der Röm. Kaiserlichen Maiestät Hofkammerrath und niederösterreichischen Kammerprocuratori Herrn Johann Martin Hoche zuzustellen. (P. H.)

B. *melléklet.*

Bécs, 1700 november 1.

Rákóczi Ferenc levele XIV. Lajos francia királyhoz.

Egykorú másolata Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. Exp. Jul. nr. 141.

A levél szószerint való szövege mindezideig nem volt ismeretes. Tartalmáról Hoche vádindítványa, továbbá a Rákóczi ellen 1703 április 30-án közzétett végítélet tájékoztatott: *End-Urtheil In der, Auss Befehl Ihrer Käyserl. auch zu Hungarn und Böheim Königl. Majestät Wider Frantzen Ragozy, in puncto Rebellionis et Perduellionis, allergnädigst anbefohlenen Inquisitions-Sache und den darüber ex officio vorgenommenen Criminal-Process.* (S. l.) (V. ö. *gr. Apponyi Sándor:* Hungarica. IV. München, 1927. 291. l.) Ezek alapján ismertettem a levél tartalmát a bevezető tanulmány 27—28. ll. is.

A bevezető tanulmány közzététele után jutott el hozzám *Baranyai Béla* debreceni egyetemi tanár úr szívességéből Rákóczi Ferencnek XIV. Lajoshoz és Barbesieux hadügyminiszterhez intézett levele, egyéb iratokkal együtt, pontos másolatban, azon egyidejű másolatok alapján, melyek a bécsi hadilevéltárban (Kriegsarchiv) találhatók. Ezzel lehetővé vált — több évtizedes eredménytelen kutatás után — teljes szövegben közzétenni ezeket a nagyjelentőségű leveleket,

[1] Khrapff Ferenc József lovag, udvari kamarai tanácsos.

melyek Rákóczi felségárulási perének s a Rákóczi szabadságharcnak kiindulási pontjaiul tekinthetők. Hálás köszönet illeti a történetírás ezen önzetlen szolgálatáért Baranyai Béla egyetemi tanár urat.

Copie de la lettre écritte par Ragotsky au Roy de France en datte du premier de novembre 1700. de Vienne de main propre.

Sire

Ma famille a asséz souvent reçu des marques de vôtre roialle protection, et vous L'avés Sire, si genereusement accordée a tous ceux des princes de L'Europe, qui vous l'ont demandée jusqu'à présent, pour que j'espere, que V. M. voudra bien aussi L'accorder dans cette conjoncture a ma patrie, dont l'oppression est si connuë, qu'il n'est pas necessaire, que j'en trace icy les tristes images, pour exciter Sire, votre compassion, et porter L'inclination bien faisante de V. M. a nous être pere, protecteur et Liberateur : C'est Sire, sur ce pied que je vous envisage depuis que la raison m'a donné des yeux, pour admirer toutes les grandes choses, que vous avés faites en faveur des opressés ; et C'est Sire, sur ce meme pied, que je viens au nom de ce royaume vous demander la continuation d'un appuy, dont il a déja tant de fois ressenti les effects, pour vous y engager Sire je ne m'etendray pas sur la situation generale des nos affaires, puis que V. M. en est sans doute bien informée ; je diray seulement que L'union n'est pas moins forte parmi nous, que le mecontentement n'est general, que les querelles de religion et les differens interets des familles particulieres qui ont toujours été si fatales aux projets de la nation, sont tout-à fait assoupies, ou reglées, et que le but des trois états, comme des trois religions, n'est que de concourir unaniment au bien public, desorte que Si V. M. a la bonté de nous seconder, je ne doute nullement que la protection, que nous vous demandons, n'ait des suittes bien plus avantageuses, que du passé ; pour mon particulier, je m'estimerai trop heureux de pouvoir emploier le rang et le credit que Dieu m'a donné parmy mes compatriotes pour la gloire de V. M. et à vous marquer Sire, que L'inclination, et la veneration

que j'ay heritées de mes ancetres pour vôtre personne sacrée, ont plus de part, qu'aucun autre motif à l'atachement que j'ai pour vos interets. le gentilhomme porteur de cette, qui a eu L'honneur de servir V. M. aura celui de vous en éclaircir plus au Long, aussi bien que du profond respect avec le quel je suis Sire

De votre majesté
tres humble, tres obeissant et tres
aquis serviteur
François prince de Ragotsky

C. *melléklet.*

Bécs, 1700 november 1.

Rákóczi Ferenc levele Barbesieux francia hadügyminiszterhez.

Egyidejű másolata Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. Exp. Jul. nr. 141.

A levél szószerinti szövegét eddig nem ismertük. Tartalmáról Hoche vádirata és a Rákóczi ellen hozott s 1703 április 30-án közzétett végítélet tájékoztatott. (Barbesieuxre vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 30—31. ll.) Baranyai Béla egyetemi tanár úr szívességéből abban a helyzetben vagyunk, hogy a Barbesieuxhöz intézett levél szövegét is közölhetjük.

Lettre écritte par Ragotsky á monsieur de Barbesieux en datte du premier de novembre 1700. de Vienne de main propre.

Monsieur

mes ancetres ont trouvé depuis un Siecle, des dispositions si favorables dans tous ceux, qui vous ont precedés dans le ministere que vous dirigé, et particulierement dans feu mons. le marquis de Louvois, que je ne doute nullement de rencontrer pareillement en vous monsieur le même penchant à seconder l'execution du projet dont le gentilhomme porteur de cette, vous fera L'ouverture de ma part. Comme il est tout-à fait bien informé de la situation de nos affaires, il vous en éclaircira assés à fond Monsieur, pour que sans vous en faire encore moimême le détail ; je me donne seulement L'honneur de vous dire que le succés de cette affaire ne regardant pas moins la gloire, que les interets de

S. M^te^ je n'ose vous proposer d'autre motif pour vous engager ày concourir ; qu'une reconnaissance eternelle tant de mon cóté, que celui de ce royaume, au nom duquel je vous demande Monsieur, vôtre protection particuliere ; ce gentil-homme auquel je vous prie d'ajouter une pleine croiance, vous dira combien nous nous y fondons, et combien je souhaite en mon particulier de nous faire connaitre la passion avec la quelle je suis

Monsieur

Votre tres humble, et tres obeissant serviteur

François prince de Ragotsky

D. *melléklet.*

Versailles, 1701 december 18.

Barbesieux francia hadügyminiszter válasza Rákóczinak.

Egyidejű másolata Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. Exp. Jul. nr. 141.

A válasz szószerinti szövegét idáig nem ismertük. Tartalmát abból a jelentésből ismertük, melyet Mannagetta terjesztett III. Károly elé valószínűleg 1738-ban, amikor Rákóczi József személyének a folyamatban lévő török háborúba való bekapcsolódása újból felszínre vetette a Rákóczi-kérdést. A Mannagetta-féle jelentés részletesen foglalkozik Rákóczi felségárulási perével is, s különösen annak kronológiájához szolgáltat nagyértékű adatokat. A Barbesieux-féle válasz tartalmát Hoche vádirata is adja. (L. egyébként a bevezető tanulmány 32. lapját.) Baranyai Béla egyetemi tanár úr szívességéből Barbesieuxnak válaszát is módunkban áll közzétenni.

Reponse de Monsieur de Barbesieux à Ragotsky en datte du 18e *Decembre* 1700. *de Versailles.*

Monsieur

J'ai reçu la lettre que vous m'avés fait l'honneur de m'écrire du premier du mois passé ; je commencerai par vous remercier de toutes les honnétetes, dont elle est remplie, et vous supplier d'etre persuadé d'une parfaite reconnaissance de ma part ; j'ay écouté avec toute la confiance, que vous m'avés marqué, que je pouvois prendre, celui qui me l'a renduë, et j'ai fait de la lettre, qui y étoit jointe, l'usage que vous desiriés,

elle a été recuë avec envie de correspondance à vos desirs mais il ne me paroit pas, par les raisons que vous dira celuy, qui est chargé de cette lettre, qu'il soit tenus de faire eclore encore vos resolutions, L'on prendra toutes les mesures les plus convenables pour vous les faciliter, et je vous suplie d'étre persuadé, que je profiterai de cette occasion de vous marquer que je suis tres veritablement.

Monsieur

votre tres humble et tres obeissant serviteur

Barbesieux

E. *melléklet.*

Munkács, 1701 február 11.

Rákóczi Ferenc köszönő levele XIV. Lajosnak.

Egykorú másolata a periratok közt. Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. Jul. nr. 141.

Letre de Ragotsky au roy de France dattée de Monkatz du 11. Febr. 1701. écrite de main propre.

Sire

Le porteur de cette aura l'honneur de dire a V. Majesté avec combien de respect, et de reconnaisance nous avons reçu les esperances de la roialle protection qu'elle nous a fait donner par son ministre ; il fera aussi connoitre à V. M. par quelles raisons, l'on ne le charge point du plein pouvoir, ou lettre des trois ètats, qu'elle desire ; ce sera Sire, par la voie que ce mème porteur lui marquera, qu'elle récevra ces assurances du Roiaume en general et en particulier de la fidelité inviolable, avec la qu'elle je suis

Sire de vôtre Majesté

tres humble, tres obeissant, et tres aquis serviteur

François prince de Ragotsky.

Jegyzet: A leveleket a Baranyai Béla egyetemi tanár úr által rendelkezésre bocsátott másolatok írásmódja szerint tettük közzé. Meg kell jegyezni, hogy a febr. 11-i levél kétféle másolata közt eltérések állapíthatók meg, mely eltérések azonban a lényeget nem érintik.

F. *melléklet.*

Bécsújhely, 1701 június 21.

Longueval kihallgatása Rákóczi jelenlétében és szembesíttetése Rákóczival.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Interrogatoria.

Worüber Herr Hauptmann Longeval den 21. Junii 1701. zur Neustadt in Beisein des Fürsten Ragozy vernomben, so dann dessen Aussag in eiusdem praesentia beaidiget worden.

1.

Ob nicht zu Ende Januarii 1699. der Fürst Ragozy zu Saros sich gegen ihne Haubtmann beklagt, in was für einen Standt seie gerathen, in deme, obschon sie Ihro Kais. Maiestät selbst verwandt, der mündeste Minister bei Hof sie kaum anschaue und so viel Ungelegenheit von der Soldatesca leiden misse.

In praesentia des Fürstens affirmat Longevall. Deme *der Ragozius opponirt*, er hätte sich in Haus verdächtig gemacht, derentwegen Ragozius ihn corrigirt, dahero rühre die Passion und die Rach; tausend Gulden wären ihme geben worden, dem Ragozischen Hofmeister zu Wien zu geben, die er nit bezalt; so hätte er auch der Fürstin contrafaitcäp-

sel weggenomben. *Ad quae Longevall:* Er seie ein erlicher Offizier, seine familia diene Spanien und dem Haus von Österreich über 500 Jahr; 600 fl. wären ihme geben, 500 fl. für 2 Pferd und 100 fl. für Losung eines Soldatens; dass er sagen solle, wo das contrafait-cäpsel, mit dem wolle er den Fürsten nicht betrieben.

2.

Ob der Fürst Ragozy nicht gesagt, dies seie eine Politica von Hof, damit er etwas anfangen solle, auf das man Ursach habe ihn umb die Güter und Leben zu bringen.

Der Haubtmann sagt: ja.

3.

Ob der Fürst nicht weiter hinzu gesagt, dass Königreich Ungarn werde auf unmenschliche Manier tractirt, die Inwohner untertrukt, der Adel von denen Chargen ausgeschlossen und die Freiheit der Religion beschnitten, welche doch zu lassen in diaeta Posoniensi versprochen.

Herr Haubtmann sagt: ja.

4.

Ob nicht er Longevall geantwortet, er Ragozi sollt sich in das Übl von

Königreich nicht einmischen; was er in particulari leide, verursache das Misstrauen gegen ihne, seine Voreltern wären wieder Ihre Maiestät dem Kaiser und das Haus von Österreich gewesen, die Mutter mit dem Tekeli noch in Türkey; sollte Ihr Maiestät bitten, dass sie die Güter in Hungarn übernemben und dasfür andere in Teutschland geben.

Herr Haubtmann sagt: ja. *Der Fürst* bleibt bei dem gestrigen, quod ipsemet obtulerit.

5.

Ob der Fürst nicht darauf geantwortet, er könnte Ungarn nicht quittirn, dies seie der Schauplatz stattlicher Actionen seiner Vorfahren.

Herr *Haubtmann* sagt: ja.

Ragozius dicit, es seie erstunden und erlogen.

Herr Haubtmann postea addidit: es könne doch sein, wie er sich etlichermassen erindere, dass der Fürst ihme einsmahls etwas von der Ihro Maiestät beschehenen Offerirung seiner Gueter, aber ohne weiter Specification gemeldet.

6.

Ob nicht in Februario vorigen Jahrs, als er mit

dem Fürsten nach Ungvar gangen, der Fürst ihme gefragt, ob er glaube, dass Frankreich sich nicht in ein Werk mischen werde, darvon Hungarn ein grössern Vortl hätte, als bei vorigen Rebellionen ; und da er Longevall darüber gestutzt, der Fürst vorgeben, der Discurs seie Kurzweil halber, nicht aber als wan eine Rebellion unter der Decken wäre.

Herr Haubtmann affirmat.

7.

Ob nicht Longevall darüber remonstrirt, wie Frankreich gegen frembde mit seine Geld freigebig, wan es nur sicher, dass der Effect correspondiere ; zweifle nicht, wan Ungarn einen Aufstand erwecke, Frankreich werde die Gelegenheit annemben, wie in der letzten Rebellion und in dem Türken-Krieg, aber die Sach jetzt sehr geändert, sehe Longevall vor, dass es schwer hergehen werde.

Herr Haubtmann sagt: ja.

Ragozius wirft ihm vor, was er von dem Prinz Ludwig und einen ministro gesagt haben solle.

Longevall negat, wie der Prinz Ludwig hätte mit 25,000 Mann, die er ge-

habt, schlagen können, indem der Dauphin 100,000 stark gewesen.

8.

Ob nicht der Fürst lachend geantwortet, wan er sich zum Haubt solcher Parthei machete, wollte er des Longevalls obstacula leicht refutiren, dass er in persona regis Poloniae ein gewisses Mitl vorsehe, obschon er in Krieg mit Schweden verwiklet, wurde er doch der Hungarn propositiones anhören, weilen Hungarn ihme ansständiger und dieser König das Gewisse für das Ungewisse übernemben werde.

Herr Longevall affirmat.

9.

Ob nicht auf der Rais nach Ungvar im Februario vorigen Jahrs der Fürst gegen Longevall auch dies geredt, der König in Pohlen wurde die motus in Hungarn leicht einwilligen, habe schöne Truppen, die mit französischen Geld, ohne dass man es zu Wien bei Hof werde, leicht augmentirt werden könnten. Pohlen habe den Krieg ohne Frankreichs Verlangen angefangen, könne aber selben ohne Frankreichs Pension nicht fortsetzen, sobald

diese pensiones aufhöreten, werde Pohlen gezwungen Fried zu machen.

Herr Longevall affirmat.

10.

Ob nicht als Herr Haubtmann von Monkacz mit dem Fürsten nach Ungvar kommen, der Zirmay da gewesen, mit welchen und dem Berzeny Ragozius lang conferiret und der Zirmay in des Longevalls Zimmer gelegen.

Herr Longevall affirmat, sed non vidit.

Ragozius contestatur non adfuisse Zirmay. Notandum hic, der Longevall sagt nit, dass er den Zirmay gesehen, sondern man habe ihm vermeldet, der Zirmay seie in dem Zimmer, wo sonst der Longevall gelegen.

11.

Ob der Fürst nicht auch gemeldet, wan er das Capo von solcher Partei, hätte er kein Bedenken, Frankreich davon Nachricht zu geben, welche, esto non sequeretur effectus, nicht schaden könnte; Longevall solle aber nicht glauben, dass der Fürst ein Rebell seie, sondern er rede es zum Zaichen, dass er von der Sach zu judiziren wüsse.

Ratione des Capo affirmat Longevall.

12.

Ob nicht der Fürst in der osterlichen octava vorigen Jahrs, nachdem der Longevall zu ihm komben, selbigen in ein Zimmer allein genomben, da der Kötzer vicegspan eingeschlafen, nachts von 11 bis 2 Uhr mit Longevall französisch geredet und vermeldet, er seie für sich und seine familiae des Longevall Treu versichert, zweifle nicht, er werde als ein Mann von Vernunft des Fürstens Intention penetrirt haben, fünde sich desthalben verursachet, dass er Ragozy gezwungen seie eine Parthei zu ergreifen, die von Consideration und ohne frembden Succurs schwerlich zu effectuiren.

Longevall affirmat.

Ragozius dicit, es werde in dieser Sache kein ander Richter, als Gott sein.

13.

Ob nicht der Haubtman zugleich vorgetragen Ragozy hoffe den mächtigsten Succurs aus Frankreich.

Longevall sagt ja.

14.

Ob nicht der Fürst auch gesagt, et hätte ihn Longevall, der Frankreich gedienet und den französi-

schen Hof kenne, nicht allein zu einen arbitro seines Lebens und seiner Güter, wie auch des Vaterlands Glick und Unglicks constituirt und in dessen Hände geben wollen.

Longevall sagt ja et addidit, er könne auf das heilige Sacrament, wan es da wäre, schwören; addidisset princeps: er liebe das Vaterland mehr, als seine Kinder.

15.

Ob nicht der Fürst weiter hinzu gesetzt, wan Longevall sich in diesem negotio wollte brauchen lassen, wurde Hungarn ihme tamquam liberatori eine statuam aufrichten lassen, stattliche Güter einraumben und des Grafens Caroli Tochter zum Weib geben.

Longevall sagt ja.

Ragozius manet apud hesterna.

16.

Ob nicht, als der Longevall die Benennung der Mitwisser von dieser Faction begehrt, der Fürst Ragozy geantwortet, dieses seie kein neue Sach, wäre schon anno 1698. angefangen; selbiger Zeit und noch die Adhaerenten: der Erzbischof von Kolocza, der Ratzer Patriarch zwischen Ofen und Mohacz, der

Graf Berenczeni, der Way, Sandor Gaspar, Zirmay und der Okolizani; Zirmay werde für das Vaterland alles hergeben, so sich über 200 m. fl. erstrecke, obschon er sehr alt.

Sagt ja; hätte ihme Longevall[1] gesagt, wie die Gesandte zu Carlowicz gewesen, seie schon in der Wallachei tractirt worden. Item, dass er gesagt, den Drascowiz seie vergeben worden. Alles was in dem Interrogatorio, seie wahr.

Ragozius negat.

17.

Ob nicht der Fürst gesagt, dass allbereit 1698. jemandt an die Wallachei abgeordnet, diesen Fürsten die Vorhaben der Rebellion zu hinterbringen mit der Erinderung, der Razianer Bischof werde 40 m. Mann hergeben, man könne auch religionem Graecam, imo mit Beihilf der Moscowiter imperium orientale restauriren; der Wallach solle Volk schicken und denen Hungarn die Retirada verstatten.

Herr Longevall sagt ja; hätte auch vermeldet, die Calvinisten und Lutheraner wären zuwieder gewesen.

[1] Tévedésből „Ragozius" helyett.

18.

Ob nicht der Fürst gesagt, der Bereczeni, Sandor Gaspar und Erzbischof von Collozza hätten die Sachen in der Wallachei angefangen und dem Ragozio communicirt.

Longevall sagt ja; der Fürst hätte es ihme gesagt, ingleichen dixisset, dass er schon von der Rebellion anno 1697. gewusst und sie auf ihn gewartet.

19.

Ob nicht der Fürst gesagt, wegen des Königs in Spanien Unpässlichkeit und wegen der Handl in puncto des neuen Electorats hätten sie etwas zuzuvarten geschlossen.

Longevall sagt ja.

20.

Ob nicht hernacher Ragozy dem Longevall bekennt, jetzt seie die Sach incamirt, der Fürst für ein Haubt genommen, hätten geschlossen, keinen nationalem, sondern einen extraneum an Frankreich zu schicken, Gott hätte pro eliberatione regni den Longevall ins Land gebracht.

Sagt ja.

21.

Ob nicht der Fürst bei dem Kezer dem Herrn

Longevall die Rais in Frankreich zu thuen angetragen.

Sagt ja.

22.

Ob nicht der Fürst dem Longevall Brief an den König von Frankreich und den Barbuissie den 1. November 1700. extradirt.

Sagt ja.

23.

Ob nicht Herr Haubtman auf des Fürstens Begehren die Brief aufgesetzet, sodann der Fürst selbe geschrieben und unterschriben und zwar dieses in Gegenwart des Longevall.

Sagt ja.

Der Fürst aber sagt, Longevall hätte sie dictirt. Hoc negat *Longevall*, sondern er hätt auf des Fürstens Begehren das Concept gemacht, der Fürst sie abgeschrieben, verpetschirt, ins Cästl gelegt und als die Leut weggewesen, widerumben herausgenomben.

24.

Ob nicht der Fürst Ragozius die Brief selbst petschirt.[1]

25.

Ob der Fürst nicht ein doppeltes Copert über den letzten Brief an König gemacht.

[1] A válasz hiányzik.

Affirmat Longevall.
Ragozius ab initio negat, postea dicit, es seie des an dem Falkenstein lautende Concept sein Schrift. N. B. sicut Haubtmann dicit, ist dieser Brief zu Monkäz ihme geben, der titulus ad regem hätte erst zu Paris darauf geschrieben werden sollen.

26.

Ob nicht der Bereczeni darbei gewesen und die Brief von 1. November approbiret. Herr Longevall sagt ja.

27.

Ob nicht der Fürst die puncta der Instruction, was Longevall der Assistenz halber an Frankreich negotiiren solle, ihme dictirt. Herr Longevall sagt ja.

28.

Ob nicht der Fürst und der Bereczeni, als der Longevall die Instruction fertig gehabt, selbige etlichmahl gelesen und übersehen. Sagt ja.

29.

Ob nicht der Bereczeni beizusetzen begehrt, Longevall solle sich bemühen, zu erhalten, dass der König von Frankreich Pohlen ersuche, die Hungarn zu animiren. Item, den türkischen Hof zu menagiren. Sagt ja. Dies waren die zwei additiones, welche der Bereczeni begehrt.

30.

Ob sie nicht die kaiserliche Guarnison in Ungvar und Monkatsch umbzubringen entschlossen gewesen.

Sagt ja.

31.

Ob nicht der Fürst dem Longevall gesagt, er wolle den Auersperg und die Offizier in Monkätz auf die Jagd laden, etlich 100 Mann in Gebirg halten, abends dem Commendanten das Messer an die Gurgel setzen, er solle die Festung aufmachen, oder sie wollen ihm umbringen.

Sagt ja.

32.

Ob nicht zu Anfang Februarii dies Jahrs, da der Longevall aus Frankreich zuruckkomben, der Fürst mit dem Way und Okolizani lange Unterredung gehalten, denenselben die Antwort von dem Barbuisie communicirt und dass eine Vollmacht von nöthen seie, erindert.

Sagt ja; der Fürst seie gesessen, habe sich mahlen lassen, seie aufgestanden, habe lang mit Okolizani geredet und vermeldet, dass sie von dieser Sachen mit ihme geredet.

Ragozius dicit, er hätte von Processen geredet.

33.

Ob nicht beede solche Vollmacht eingewilliget, selbe dem Longevall nacher Metz, oder Luzenburg nachzuschicken veranlasset, der Okolizani darauf in die Comitat geraiset, selbe zum Unterschreiben zu disponiren.

Longevall affirmat.

34.

Ob nicht der Way vermeldet, er wolle seine Leut zu der Vollmacht auch vermögen.

Longevall affirmat.

35.

Ob nicht Ragozy und Bereczeni begehrt, Longevall solle wieder in Frankreich und allda effectuiren, dass er als ein französischer Untergebener in Pohlen geschickt werde, diese Cron zu disponiren, dass sie denen Hungarn beistehe.

Sagt ja.

36.

Ob nicht Herr Haubtmann vermaint, dass den 4. Februarii darauf der Way zum Zirmay auf desselben Gut Sant Michal, ein Stund von Zaros geraist.

Sagt ja, vermeine es, sage aber ers nicht für gewiss; der Fürst habe gesagt, wie sie die Vollmacht difficultirn könnten, hätte

er doch die Brief von ihme, falls er schaden und sie verrathen wollte, könnte er selbe Ihro Maiestät dem Kaiser geben ; Bereczeni habe ihm auch in praesentia principis gesagt von dem Regiment in Reich und dass er die Teutschen niderhauen wolle.

37.

Ob nicht der Longevall aus Frankreich dem Fürsten zurückgebracht, der König könne ihme, als einen particulari nicht schreiben, Longevall solle die Vollmacht von den Häubtern bringen, sodann wolle der König über Danzig, oder Hainburg 2 Million livres, dem Ragozi aber alle Monat anticipato 200 m. Rheinthaler schicken zu Unterhaltung der Völker.

Longevall sagt ja ; hätte auch begehrt, dass Frankreich Offizier, Minirer und Ingeneurs schicken solle.

38.

Ob nicht zu Ungvar der Fürst und Bereczeni ihme Deponenten gesagt, sie könnten die Vollmacht so geschwindt nicht zusammen bringen, der Colozenser liege krank, es gebe ein Geschwätz, wan sie Versammlungen macheten.

Affirmat.

39.

Ob nicht der Fürst Ragozi vermeldet, man habe ihm für einen Einfalt gehalten, wolle aber zeigen, dass er schwaigen könne, wie der Brutus, wolle thuen, was der Gustavus gethan und ihme in Hungarn die Cron auf den Kopf setzen.

Longevall sagt ja.

40.

Ob nicht der Fürst gesagt, dass er Bereczeni und andere mehr in Vorschlag gehabt, wan Frankreich assistire, drei Corpi zu machen; eines unter dem Tekheli in Siebenbürgen, dass andere an der Theiss und das dritte gegen Caschau.

Sagt ja, der Fürst wolle dem Tekheli aber schreiben, dass er nichts anfange vor der Zeit.

41.

Ob nicht der Schierl dem Fürsten gerathen, sie sollten etwas anfangen, der König aus Pohlen werde sie schon protegiren.

Sagt ja.

42.

Ob nicht der Fürst dem Longevall, wan er aus Frankreich zurück durch Pohlen gehen würde, an den Schierl bestens adressirt.

Sagt ja.

43.

Ob nicht Ragozy und Bereczeni ihre Longevall anvertrauet, dass sie von den Success und Ausgang dieser Faction Hexenmaister gefragt, ingleichen von Ihrer Maiestät des Kaisers und des Römischen Königs Regierung, welche zur Antwort geben, dass solang der Kaiser lebe, nichts zu richten seie, keine Conspiration seie von statten gangen, Ihre Maiestät der Kaiser seie gar zu fromb.

Affirmat Longevall.

44.

Ob sie nicht auch von ihme den Longevall solche Künsten zu vernemben eingeladen und von eines Edlmanns, der zugleich Praedicant, Weib, jenseits der Theiss, geredet.

Affirmat, hätte darzue gesagt, der Kaiser werde kein Jahr mehr leben.

45.

Ob sie auch vor zwei oder drei Jahren eine Cassa aufzurichten im Vorschlag gehabt, wormit sie ihnen Creaturen machen könnten.

Sagt ja, der Fürst hätte es ihme gesagt, wisse aber nicht, woher sie die Mittl nemben wollen.

46.

Ob sie nicht alle Teutsche in Hungarn, in Dörfern, in Quartiren gelegene Miliz zu massacriren, vorhabens gewesen.

Sagt ja.

47.

Ob nicht Frankreich durch ihn Longevall versichern lassen, dass sobaldt sie nur 10 m. Mann werden beisammen haben, als dann sich gantz Hungarn zu ihnen schlagen werde.

Sagt ja. Dies habe ihme der Fürst anzubringen befolchen und vermelde, die Ungarn wären eines guten Willens, welche nicht wollen, wurden sie schon machen, dass sie tanzen miessen nach ihren Pfeifen.

48.

Ob nicht Ragozy und Bereczeni geschlossen, sobald sie ihr Vorhaben ins Werk gerichtet, auch Böhaimb und Schlesien an sich zu ziehen, da wären noch Hussiten und Lutheraner.

Sagt ja, hätten ihme es gesagt.

49.

Ob nicht Ragozy teils seiner Güter verkaufen wollen, dass Geld durch den Way denen Confiden-

ten Kriegs-verständigen in Statten und Märkten auszuteilen und dardurch die National-Völker abzuhalten, dass sie sich unter die kaiserliche Hussaren-Regimenter nicht ziehen liessen.

Sagt ja, der Fürst hätte ihme es gesagt.

50.

Ob nicht der Fürst gesagt, er wolle von Hof Erlaubnus nehmen nach Rom, oder Florenz zu raisen, mit dem französischen Botschafter von diesen Aufstand zu reden.

Sagt ja.

Ragozius dicit, hätte ein votum gethan und destwegen reisen wollen.

Longevall autem affirmat, sicuti est in articulo.

51.

Ob nicht der Fürst dem Herrn Haubtman gesagt, der Okulizani hätte auch bei Hollandt und dem König von Engellandt die Sach angebracht und zur Antwort bekomben, es seie noch nicht Zeit.

Herr Longevall sagt ja.

Ragozius : Der Okolizani habe es gesagt.

Dies alles hat der Herr Longevall unter obbemelten dato dem Fürsten *ins Gesicht* ausgesagt und darüber auch noch folgends *juramentum* stehender, detecto capite, erectis consvetis digitis coram crucifixo und zweien brennenden Leichtern abgelegt :

Was mir anjetzo in denen, wegen einer neuen Rebellion in Ungarn gestellten Fragstücken vorgehalten und ich darüber von Punct zu Punct in Gegewart des Fürstens Ragozy bei dem von Ihro Maiestät allergnädigst anbefohlene examine, wie ich vor Gott verantworten will, ausgesagt, deme ist also und nicht anderst, so wahr mir Gott helfe, die gebenedeite ohne Macul empfangene Mutter Gottes Maria aun alle liebe Heiligen.

Actum Neustadt, den 21. Junii 1701. Coram domino aulae-cancellario domino Julio Friderico Comite Bucelleni et domino Referendario Eilers, praesente etiam Concipista Seyfrid.

G. *melléklet.*

Munkács, 1701 február.

Rákóczi Ferenc utasításai Longueval Ferenc József számára.

Egyidejű másolatban Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. Jul. nr. 141. Az ez után készült német kivonat Mannagetta Vortragjában, a mellékletek között. Orsz. Levéltár. Korábbi jelzete: Staatsarchiv. Alte Kabinetsakten. 9. c.

Az utasításnak szószerint való szövegét ideig nem ismertük. Bő tartalmát adta azonban Mannagettának már említett jelentése (Vortrag). Mannagetta bizonyára a Hoche-féle vádindítvány irataihoz csatolt francianyelvű szöveg adatait vette át. Egyébként a Longuevalnak adott utasítás lényeges pontjait *Wagner* (II. 738. l.) s utána *Katona István* is (XXXVI. p. 165—67.) közölte. (L. mindezekre vonatkozólag bevezető tanulmány 28—29. ll.) Az utasítás szövege most lát először napvilágot Baranyai Béla egyetemi tanár úr szívességéből.

Memoire servant d'instruction, sur ce que le Sr-de Lounge-val doit proposer à la Cour de France.

1. Aprés avoir representé l'ètat des affaires, il faut faire connoitre la necessité qu'il y a d'avoir de L'argent, tant pour Lever des troupes nationales, que pour les entretenir dans une solde reglée, afin d'eviter les brigandages, et les desordres qui sont arrivés du passé.

2. Faire connoitre, qu'il faut avoir dans le royaume, jusqu'a vingt ou vingt quatre mille hommes de troupes étrangeres, non seulement pour agir, mais encore pour tenir en bride, et dans le devoir celles du royaume ; il faut consulter des moiens et des voies qu'il faudra tenir pour faire entrer ces mêmes troupes dans la Hongrie ; il faut faire connoitre, qu'il ny en a pas de plus sûres, que de mettre dans nos interets les Rois de... et de ...ce qui est assés facile dans la conjoncture de la paix, que ces deux puissances sont sur le point de conclure.

3. Il faut demander une pension et un azile en cas de malheur, tant pour moy et ma famille, que pour les principaux chefs du party.

4. Faire connoitre que les choses réussissant,outre L'obligation que le royaume aura à S. M. l'on remboursera tous les frais qu'elle aura avancés.

5. Demander un homme qui demeure de la part de S. M. prés de moy, tant pour communiquer avec lui, que pour qu'il soit temoin de la conduite que l'on tiendra dans les affaires en general, et dans l'administration des deniers.

6. Quoique la Cour soit bien informée de ses veritables interets, il faut lui representer les avantages que S. M. tirera de la diversion que produira cette guerre, dont les effets se feront sentir dans le centre des pais hereditaires, et même jusqu'aux portes de la capitale.

7. Il faut pareillement faire un detail de L'etat dans lequel se trouvent les places de ce royaume, de la force des garnisons, du peu de munitions de guerre et de bouche qui s'y trouvent et instruire La Cour, que quand les places seroient et muniés et fortifiées, que celui qui est maitre de la campagne, l'est toujours des places susdittes, comme, il s'est vû dans toutes les guerres precedentes.

8. Il ne faut pas oublier de faire un detail sincere et fidele de la disposition des esprits de tout le royaume, qui sans distinction d'etat ny de religion, veulent tous travailler à se remettre dans la premiere liberté.

9. La guerre étant une fois commencée, l'on espere que S. M. n'abandonnera jamais le royaume,

quand même elle feroit son traité ; au cas qu'elle prenne les armes pour L'affaire de la succession d'Espagne, Le Royaume de Hongrie s'obligera pareillement de son côté de ne faire aucun trai é directement ny indirectement sans L'aveu et le consentement de S. M. et quoyque pour le present L'on n'ait aucun plein pouvoir de ce même royaume, le Roy le desirant l'on en fournira un signé des principaux chéfs des trois Etats.

10. au Cas que S. M. demande qu'el est le dessein du roiaume touchant le gouvernement, il faut faire connoitre que pour se conserver, il n'y a pas d'autre moién, que de se mettre sous la protection du Roy de... établissant dans la Hongrie le même ordre, et la même politique qui est dans son roiaume, tant pour ce qui regarde l'election, que L'authorité du Roy ; faisant d'ailleurs des interets des deux roiaumes un seul interet, sans quoi, il est impossible que la Hongrie se puisse maintenir, non plus contre la puissance ottomane, que contre celle de la maison d'autriche : Enfin il faut remontrer à la Cour, qu'il faut que la... soutienne la Hongrie, et que la Hongrie soutienne la... qu'au reste je me ferai toujours honneur et plaisir de deferer aux lumieres qu'il plaira a S. M. de me donner pour la conduite de ce dessein.

11. Surtout il faut faire tout son possible pour engager la Cour a fournir promptement de L'argent et à trouver des moiens pour faire entrer des troupes étrangeres dans le roiaume.

12. Il faut representer combien est avantageuse la conjoncture, ou nous nous trouvons, tant par la maladie du Roy d'Espagne, que par le mecontentement des princes protestans ; bien expliquer La perplexité dans la quelle se trouve la Cour de Vienne.

13. Representer qu'il faut porter le Roy de... à rechercher lui même les Hongrois.

14. Prier le Roy de menager en nôtre faveur la porte, afin que si elle n'est pas dans nos interets, du moins elle ne soit pas contre nous.

NB. que les deux derniers articles sont de L'addition du Comte Berczeni.

Chiffre dont se servira le Sr de Longueval pour m'ecrire de la Cour de France :

Le Roy	maitre Sellier
Le Roy de Pologne	„ Charon
Le marquis de Barbesieux	„ marechal
Le roy de Suede	„ Bourlier
Le roy de Danemark	„ Vitrier
La republique de Pologne	„ Tonneur
L'Espagne	„ province
L'empereur	le peintre
La Hongrie	les Roux
Les troupes	les Cloux
L'argent	les galons
Le plein pouvoir	le modele
L'azile	la marchandise
les chefs de Hongrie	les ressorts
Paris	Bruxelles
Versailles	Luxembourg

H. *melléklet.*

Bécsújhely, 1701 június 20.

Rákóczi Ferenc kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Interrogatoria, worüber Franciscus Fürst Ragozius zu der Neustadt in der kaiserlichen Burg den 20. Junii examinirt und dessen Aussag darneben gesetzt worden.

1. Ob nicht anno 1699. zu End Januarii der Hauptman Longevall mit dem jungen Grafen von Guettenstain und mehr andern Officiern nach Saros zu ihme zum essen kommen und zum erstenmahl bekannt worden?

Sagt ja.

2. Ob er nicht baldt darauf auf Wien und bei der Zuruckkunft den Longevall nach Serenz begehrt, der auch den 27. Junii dahin kommen.

Affirmat, wisse sich aber des Monats nicht zu erindern. Der Longevall hätte gerathen, der Fürst solle die Erlaubnuss von Nigrelli begehren.

3. Ob er sich nicht beklagt, in was vor einen Stande gerathen, in dem, obschon er Ihro Kaiserlichen Maiestät selbst verwandt, auch der mündeste Minister bei Hof ihn kaum anschaue und er viel Ungelegenheiten wegen der Soldaten-Quartier leiden müsse.

Sagt, wisse sich dessen nicht zu erindern; könnte aber wohl sein, dass er sich wegen eines Hauptman Banovitsch von Heisterischen Regiment beklagt, der seinen Hofrichter zu Patack prüglen lassen.

4. Ob er nicht gesagt, dies seie eine politica von Hof, auf das er etwas anfangen sollte, damit man Ursach habe ihm umb die Güter und das Leben zu bringen?

Sagt nein. Gott soll ihn behieten wider Ihre Maiestät was anfangen zu wollen.

5. Ob er nicht auch vermeldet, dass er dem mit seiner Mutter der Tekhlin gemachten Accord gemäss für die Stuck und Munition kein Satisfaction bekommen?

Sagt, weilen in denen donationalibus regiis vorgesehen, dass man der Ragozischen familiae für die Stuck und Munition in denen Festungen Bezahlung leisten wolle, solches aber nicht geschehen, so hätte er vermeldet, dass bei Ihrer Kais. Maiestät er darum eben anlangen wollte.

6. Ob dann dies, wann es einen nicht nach seinen Kopf gehet und ainer bei Hof zu fordern ein Ursach zur Rebellion seie?

Sagt nein, wäre auch nie capable darzue gewesen.

7. Ob er nicht weiter hinzu gesetzt, dass Königreich Ungarn werde auf unmenschliche Manier tractirt, die Inwohner unterdrucket, der Adl von denen Chargen ausgeschlossen, die Freiheit der Religion beschnitten, welche doch zu lassen in diaeta Posoniensi versprochen?

Gesagt habe er etlichmahl dieses, man solle es in ein bessere Ordnung bringen,

dem Königreich geschehe gar hart, dass kein Ordnung in repartitione portionum. Es wäre hoch noth, dass man selbe einmahl mache. Hätte dieses unterschiedlichen dem ungarischen Cantzler und Grafen von Caunitz gesagt. Negat autem se dixisse, dass das Königreich auf unmenschliche Manier tractirt werde. Fatetur tamen, dass die Inwohner unterdruckt, wie er von Comitaten verstanden habe. Negat se dixisse, dass der Adel von Chargen ausgeschlossen, besitzten sich doch alle ung. Chargen. Ratione religionis war er vorm Jahr von einer reforma gehört, hätte er gesagt besser zu sein, si in locis articularibus promissa libertas relinqueretur.

8. Ob nicht der Longeval geantwortet: Ragozy sollte sich in dies Übl des Königreichs nicht einmischen, was er in particulari leide, verursache das Misstrauen gegen ihne, seine Voreltern wären wider Ihre Maiestät dem Kaiser und das Haus von Österreich gewesen, ihre Mutter mit dem Tekhli noch in Türkei, sollten Ihre Maiestät den Kaiser bitten, dass sie die Güter in Ungarn übernehmen und darfür andere in Deutschland geben.

Negat absolute, dass der Longevall ihme solches gesagt, sondern der Fürst habe vermeldet, dass er vor drei Jahren Ihre Maiestät seine Güter umb das Aequivalenz geben wollen. Der Antrag sei Ihrer Maiestät per dominum Cardinalem, per patrem Manegatti und von ihme selbst geschehen und dieses ehe er den Longevall gesehen oder gekennt.

9. Ob er nicht darauf geantwortet, er könnte Ungarn nicht quittiren, dies seie der Schauplatz stattlicher Actionen seiner Vorfahrer?

Negat absolute.

10. Ob er nicht den 5. Februarii vorigen 1700. Jahrs mit dem Longevall nach Ungvár gangen, wo der Bereczeni und Way gewesen?

Sagt, wisse sich wohl zu erindern der Zusammenkunft in Winter mit seiner Frauen

Schwester und Schwagern, des eigentumblichen Tags aber wisse er sich nicht zu erindern.

11. Ob er nicht unter währender Hinreisen von der Tekhlischen Rebellion zu reden angefangen, selbe seie nicht von statten gangen, weilen die Leut kein gute Conduite gehabt, dan wie die Catholische und Calvinisten gesehen, dass der Tekhli es mit den Lutheränern halte, wären sie nach Hause gangen?

Sagt ja, wisse sich dessen zu erindern.

12. Ob er nicht dem Longevall gefragt, ob dieser glaube, dass Frankreich sich in ein Werk mischen werde, darvon sie (Ungari nimirum) einen grossen Vortheil hätten, als vorhin? Und da der Longevall darüber gestutzet, er Ragozy vorgeben, der Discurs seie kurzweil halber, nicht aber dass eine Rebellion unter Decken wäre.

Sagt, wisse sich dessen nicht zu erindern.

13. Ob nicht Longevall darüber remonstrieret, wie Frankreich gegen frembden mit seinen Geld freigebig seie, wann es nur sicher, dass der verlangte Effect correspondiere; se non dubitare, wann Ungarn einen Aufstand zu thuen verlange, Frankreich werde Austriam zu schwächen die Gelegenheit annehmen, wie in der letzter Rebellion und in Türkenkrieg geschehen, weilen aber die Sach dermahlen sehr geändert, sehe Longevall vor, dass es schwer hergehen werde.

Frankreich werde es wohl examiniren und sich unbedachtsamb in eine so wichtige Sach nit einlassen. Ungarn seie mit andern Erbländern umgeben, die Türken würden in ihren portubus frembde Armaden nicht aussteigen und in Ungarn marchiren lassen, noch ihre Tractaten, quos exacta mente observarent, der Nation zu gefallen brechen, mit welcher sie ohne dem ob varios malos successus, die der Tekhli bei der Porten angestüftet, nicht zufrieden; die Franzosen auch ihr Geld nit umbsonst verlihren und dass Concept der stüftenden Unruhe bei der Welt vermehren wollen etc. und dergleichen obstacula mehr.

Der Longevall habe unterschiedlichmahlen ihme gesagt, Frankreich seie gegen frembden

Ministern und auch Potentaten freigebig. Wie der Dauphin commandiert, hätte der Printz Ludwig die französische armada am Rhein ruiniren können, wann er mit französischen Geld nit wäre bestochen worden. Dänemark auch Geld bekommen, zugleichen ein gewisser minister, wisse sich in übrigen des Discurs nicht zu erindern, wie derselbem diesen interrogatorio angeführet, ubi notandum, dass der Longevall, was er wider dem Printzen Ludwig und den Ministern geredet haben sollte, altero die, den 21. Junii in dem constituto aydlich widersprochen.

14. Ob nicht er Ragozy lachendt geantwortet, wan er sich zum Haupt solcher Partei machete, wollte er des Longevall obstacula leicht refutiren, dan er in persona regis Poloniae ein gewisses Mittl vorsehe, obschon dieser König in einen grossen Krieg mit Schweden verfangen, würde er doch der Ungarn propositiones, wan sie ihme eine thäten, favorabiliter anhören, weilen Ungarn ihme anständiger und dieser König das Gewisse für das Ungewisse nehmen würde.

Sagt, wisse sich nicht zu erindern, was von dem Haupt und sonsten gemeldet, wohl aber, dass sie gesagt, die vorige Königin in Pohlen hätte die Tekhelische Partei susteniret. Item dass der jetzige König ein so ambitioser Herr, dass wan er seins glori vermehren in Ungarn und Silesien Ihr Maiestät einen Abbruch thuen könnte, solches nicht unterlassen würde. Könnte doch wohl sein, dass er gesagt, dem König würde lieber Ungarn, als Pohlen sein.

15. Was dan er Ragozy und andere Ungarn für propositiones dem König in Pohlen gethan haben, oder thuen wollen und was vor ein gewisses Mittl er vorgesehen?

Sagt, wisse von diesem nichts.

16. Wer aus ihnen darzue gebraucht worden, oder in Pohlen zu gehen bestellet gewesen?

Der Zirmay habe, wie Ragozius gehört, den Sarosser scribam suum wegen seines aigenen Interesse nach Pohlen geschickt. Wisse weiter nichts.

17. Welche davon Wissenschaft gehabt und solche Unterredung gepflogen, Ragozius solle alle benennen.

Sagt, wisse nichts.

18. Ob er nicht auf der Raise nacher Ungvar den 5. Februarii vorigen Jahrs gegen den Longevall auch dies geredet : der König in Pohlen würde die motus in Ungarn leicht einwilligen, habe schöne Trouppen, die mit französischen Geld, ohne dass man es an kaiserlichen Hof merke, leicht augmentirt werden könnten. Pohlen habe dan Krieg mit Schweden ohne Frankreichs Verlangen angefangen, könne aber solchen ohne Frankreichs Pension nicht fortsetzen, sobald diese pensiones aufhöreten, werde Pohlen gezwungen Fridt zu machen.

Responsum : dies habe nicht er, sondern der Longevall gesagt, die Trouppen in Pohlen wurden mit französischen Geld bezahlt. Ragozius wisse sich nicht zu erindern gesagt zu haben, der König in Pohlen wurde die motus in Ungarn gern sehen. Bei offentlicher Tafel hätte der Longevall von der französischen Monarchie-Regierung und Dienst-avantagios geredet, dass er ihme Ragozio suspect worden wäre, si non dixisset in praesentia aliorum et publica mensa. Item der Pollak werde Friedt machen miessen, wan der König in Frankreich werde wollen.

19. Ob er Ragozius nicht auch gemeldet, wann er das capo von solcher Partei, hätte er kein Bedenken Frankreich darvon Nachricht zu geben, welche esto non sequeretur effectus, nicht schaden würde, allein solle Longevall glauben, dass er Ragozius kein Rebell seie, noch zu werden in Sinn habe. Dann was er geredt, das habe er gemeldet, zu zeigen, dass er von der Sachen zu judiciren wisse.

Sagt, wisse sich nicht zu erindern, dass er darvon geredet, oder sein lebtag in Sinn gehabt hätte ein capo zu werden.

20. Ob er nicht mitlerweil nach Mongatz gangen, den 12. Februarii aber widerumb mit dem Longevall auf Ungvar komben, da der Bereczeni und Zirmay gewesen?

Sagt, der Zirmay wäre nit da gewesen, hätte selben da nie gesehen.

21. Ob er nicht allda in einen besondern Zimmer drei Stunde mit dem Bereczeni und Zirmay heimliche Unterredung gepflogen und derentwegen des Longevalls Bett in sein Ragozy Schlafzimmer setzen lassen.

Sagt, wie vor. Der Zirmay wäre nicht da gewesen, das Bett seie hinüber gemacht, weilen zu wenig Zimmer gewesen. Könne sein, dass er sich in ein Zimmer drei Stund allein unterredet mit dem Bereczeni von unterschiedlichen Materien, etwan von Baukosten, wisse sich dessen nicht zu erindern.

22. Ob er nit den 18. Februarii auch mit dem Berezeni in Mongaz von der Rebellion consultiret, ob andere darbei gewesen und darvon Nachricht gehabt et quinam illi?

Sagt nein.

23. Ob er nicht den 1. Martii zuruck auf Ungvar zum Berezeni, da auch der Way und Zirmay gewesen, den 2. Martii aber auf der Jagt der Berezeni und Way abseits gangen und allein von der Rebellion geredet, desgleichen auch den 3. Martii mit ihme Ragozy gethan.

Zirmay seie nicht da gewesen, auf der Jagt hätten sie weder von der Rebellion, noch sonsten besonders oder abseits geredet.

24. Ob er seiner fürstlichen Ehegemahlin von der Rebellion etwas vertrauet?

Sagt, wisse von keiner Rebellion, habe also nichts sagen können.

25. Ob er nicht in der Österreichichen octava vorigen Jahrs von Wien auf Leutschau, von dannen

auf Patack kommen und ein Stundt von Eperies bei dem Vicegspan Kezer gegen Endt Aprilis den Longevall zu erscheinen citirt, derselbe abents spat, da der Ragozy mit dem Kezer schon bei der Tafel gesessen, hinkommen.

Sagt, wisse wohl, dass der Longevall spat dahin kommen, der ein Fourir warten lassen, bis der Fürst kommen, so dann die Post dem Longevall gesagt (*eredetileg* gebracht) dass der Fürst kommen seie.

26. Ob nicht Ragozius den Longevall, nachdeme dieser ein par Gläser Wein getrunken und den Közer in ein Zimmer allein genommen, der Kezer sitzend eingeschlafen, der fürstliche Herr Deponent mit dem Hauptman nachts von 11 bis 2 Uhr und noch länger stets französisch geredete und vermeldet, dass er für sich und seine familia des Longevalls Treu schon versichert, zweifle nicht, er werde als ein Man von Vernunft und Geist sein, des Fürstens Intention penetrirt haben, fanden sich destwegen verursacht ihme zu entdecken, dass er gezwungen seie eine Partei zu ergreifen, die von Consideration und ohne frembden Succurs schwerlich zu effectuiren, sollten die Wahrheit bekennen und nicht warten, dass man sie überweise.

Sagt, wisse sich zu erindern, dass sie lange Zeit mit dem Longevall geredet de diversis materiis, von Büchern. Der Longevall seie ein curioser gescheider Mann. Caetera negat.

27. Ob er nicht dem Hauptman zugleich vorgetragen, er der Fürst hoffe den mächtigsten Succurs von Frankreich?

Sagt nein.

28. Ob er dem Longevall nicht weiter gesagt, er princeps minimum hätte ihn, zumahlen er der Cron Frankreich gedienet und von dem französischen Hof könne, nicht allein zu einen arbitro seines Lebens und seiner Güter, sondern auch des lieben Vaterlands Glück und Unglücks (welches er Fürst mehr als sein Leben und aigene Künder achte) constituiren und in dessen Hände geben wollen.

Sagt nein.

29. Ob er nicht dieser seiner Synceration ferrer beigedrucket, wan Longevall sich in diesen negotio brauchen lassen wollte, würde Ungarn ihme tamquam liberatori eine statuam aufrichten, stattliche Güter einraumben und des Graffens Caroli Tochter zum Weib geben.

Sagt nein. Einsmahls hätte der Longevall gesagt, er wollte in Ungarn heuraten, worauf der Fürst geredet, dies könnte leicht sein, wollte gern helfen zu des Graffens Caroli Tochter.

30. Ob nicht der Longevall die Benennung der Mitwisser von ihme Fürsten Ragozio begehrt, der fürstliche Deponent aber darauf geantwortet, dies seie kein neue Sach, wäre schon anno 1698. angefangen, selbige Zeit und noch die Adhaerenten: der Ertzbischof von Coloza, der Rätzen Patriarch, qui subsisteret zwischen Ofen und Mohatz, der Graf Berzeni, der Way, Sandor Caspar, Okolizani; der Zirmay stecke occulte darunter, würde für das Vaterland alles hergeben, welches sich über 200 m. fl. erstrecke, obschon er sehr alt.

Sagt, der Longevall hatte gesagt, ob allzeit Friedt in Landt und kein Unruhe mehr sein werde? Respondisset princeps, der Colozeser hätte pro patria geredet, der Patriarch seie mächtig, caetera omnia, was von Mitwissern und dass es kein neue Sach seie, geredet zu haben, negat Ragozius. Der Longevall hätte gefragt, wer noch da seie von der vorigen Rebellion, ad quae Ragozius: der Zirmay, der Way, der Sandor Caspar.

31. Ob nicht damahls zwischen Tokhey und Serenz seine Ragoczens pagage denen Rebellen in die Handte gerathen und nicht angriffen worden?

Sagt, sie hätten die pagage nicht angriffen, weilen sie gesagt, der Fürst werde nacher komben und die Leut geglaubet, der Fürst halte es auch mit ihnen, hätten seinen Bedienten, nahmens die Jesuiter, welche in Patack gewesen wurden davon parte geben können.

32. Ob nicht anno 1698. der Sandor Caspar, oder wer sonsten an dem waywoda an die Wallachey abgeordnet, diesen Fürsten die vorhabende Rebellion zu hinterbringen, der Rätzen oder Griechen Patriarch werde 400 m. Mann der Rascianer hergeben, man könne auf dies Weise religionem Graecam, imo mit Beihilf der Moscowiter imperium orientale restauriren, der Wallach solle Volk schicken und denen Ungarn die retirada verstatten.

Der Fürst hätte dem Longevall erzählt gehört zu haben, dass der Czar einmahl ein Concept gehabt mit Hilf des Patriarchen und des waiwoda, der einen grossen Reichtumb habe, etwas in Ungarn anzustiften; wisse weiter nicht.

33. Ob er Fürst in der Wallachey sich eingelassen und Volk zu geben schrüftlich oder mündtlich zugesagt?

Sagt, wisse nichts.

34. Ob der Abgeschikte eine Instruction oder Schreiben an den Wallachen mit sich gehabt, wer ein und anders unterschriben?

Sagt wisse darvon nichts.

35. Ob nicht hernacher die darbei interessierte wegen des Königs in Spänien Unpässlichkeit und der Händel wegen des neunten Electorats etwas zuzuwarten geschlossen?

Sagt, weillen er von keiner Rebellion wisse, so wisse er auch von diesem nichts, weilen in Zeitungen gestanden, dass der Margraf in Reich 50 m. Mann commandiren werde, hätte er gesagt, wan der König in Spanien sturbe, könnte in imperio ein grosses Unglick entstehen.

36. Ob Ragozy dem Longevall nicht bekennet, jetzt seie die Sach incaminirt, er Ragozy für ein Haupt genomben. Hätten geschlossen keinen nationalem, sondern einen extraneum an Frankreich zu schicken, Gott hätte pro eliberatione regni den Longevall ins Land gebracht.

Sagt nein.

37. Ob nicht der Berzeny ihme Ragozy die Proposition gethan, dass er pro capite erbeten werde?

Sagt nein.

38. Ob nicht der Longevall die Raise in Frankreich zu thuen sich erkläret?

Sagt, kein Mensch habe dem Longevall eine Raise angetragen.

39. Ob nicht den 1. Novembris 1700. zu Wien der Fürst dem Longevall Brief an König in Frankreich und an dem Berbesie, die Ragozy selbst in praesentia des Longevalls geschrieben, anvertrauet?

Negat ab initio, postea illi exhibentur litterae ad regem de 1. Novembris 1700. Fatetur se scripsisse, sed non vult fateri subscriptionem. Exhibentur litterae an dem Berbesie, ibi fatetur manum propriam in contextu et subscriptione. Exhibentur etiam aliae litterae Ragozii ad regem, von 11. Februarii dis Jahrs, quas fatetur; da ist die Antwort auf das Berbesie Schreiben; respondet: der Longevall hätte ihme die Brief dictiret, der Fürst geglaubt, sie wären an den König von Engelland und den Portland ratione des Fürstentitls und der Fürst vermeint, dass der Longevall diese Brief verbrennt, weilen er etwas ins Feuer geworfen.

40. Ob nicht Bereczeni darbei gewesen und solche Brief approbirt?

Resp.: der Berzeni habe die Brief nicht gesehen.

41. Ob nicht Ragozius die puncta der Instruction, was Longevall der Assistenz halber in Frankreich negotiiren solle, demselben dictirt?

Wisse von der Instruction nichts.

42. Ob nicht Ragozy und Berzeni, als der Longevall die Instruction fertig gehabt sollte, etlichmahl gelesen und übersehen?

Sagt nein, wisse von keiner Instruction.

43. Ob nicht der Berzeny beizusetzen begehrt, Longevall solle sich bemühen zu erhalten, dass der König von Frankreich Pohlen ersueche die Ungarn zu animiren. Item dass Frankreich in diesen negotio den türkischen Hof menagire.

Sagt, wisse nichts.

44. Ob sie nicht die kaiserliche Guarnison in Ungvar und Mongatsch umbzubringen entschlossen gewesen?

Sagt, sein lebtag nicht.

45. Ob er nicht wegen Eroberung Mongatsch dem Longevall gesagt habe, er Ragozy wolle dan den Auersperg und die Officire auf die Jagt laden, etlich 100 Mann in Gebürg halten, abents dem Commendanten das Messer an die Gurgl setzen, er sollte die Föstung aufmachen lassen, oder sie wollten ihn umbringen.

Sagt nein.

46. Ob er nicht den 2. Februarii dis Jahrs, als der Longevall aus Frankreich zuruck kommen, zu Saros mit dem Way und Okulizany lange Conferenz gehalten, die Brief des Barbesse communicirt und selbe dass eine Vollmacht von nöthen, erindert.

Sagt nein. Wegen der Rechtssachen aber hätten sie wohl geredet.

47. Ob nicht beede solche Vollmacht eingewilliget, selbe dem Longevall nach Metz nachzuschicken veranlasset, der Okulizany darauf in Comitat geraiset selbe zum Unterschreiben zu disponiren.

Sagt, wisse nichts.

48. Was der Okulizani ausgerichtet, was er zuruckgebracht und wer das unterschribene eingewilliget, oder sich wirklichen unterschriben?

Sagt, wisse nichts, auch nit, wo der Okulizani hingangen.

49. Ob nicht der Way vermeldet, als sie veranlasset, die Vollmacht nachzuschicken, er Way wolle seine Leut zu der Vollmacht disponiren?

Sagt, wisse nichts darvon.

50. Ob nicht Ragozy und Berzeni begehrt, Longevall solle wieder an Frankreich und allda effectuiren, dass er als ein französischer Untergebener in Pohlen geschickt werde die Cron zu disponiren, dass sie denen Ungarn beistehe?

Sagt, er hätte vermeldet, er wolle wieder in Niederland, Ragozius hätte nit begehrt, dass er in Frankreich solle. Was er bei dem Berzeny negotiiret, in dessen Häuser zweidreimahl gewesen, nesciret.

51. Ob sie bei den König in Pohlen dieser Faction halber etwas anbringen lassen, durch wen was für ein Antwort darauf erfolget?

Sagt, wisse von keiner Faction.

52. Ob nicht Ragozy darauf und zwar den 3. Februarii auf Makowitz, der Way aber zum Zirmay auf desselben Gut Semihal, ein Stundt von Szaro (így !) gereiset, demselben von allen Nachricht zu geben?

Sagt, er seie auf Makoviz ; wohin der Way, wisse er nicht.

53. Ob nicht der Longevall aus Frankreich zuruckgebracht : der König könne dem Ragozy als einen particulari, nicht schreiben, Longevall solle die Vollmacht von denen Häubtern bringen, so dann wolle der König über Leipzig oder Dänzig 2 Millionen livres, dem Ragozy aber alle Monat und zwar jedes anticipato, schicken 200 M. Thaller zu Unterhaltung der Völker.

Der Longevall hätte zuruckgebracht, der König von Engeland werde sich des Fürstens Titelhalber des Ragozy annemben, wann sie ihme schreiben. NB. will es dahin drehen, als wann er die Brief an den König von Engelland geschrieben. In übrigen von deme, was in interrogatorio gemeldet, nichts wissen.

54. Ob nicht der Berzeni dem Ragozi geschrieben, er hätte immer 6 Tagen Brief bekommen von Wien, sie könnten die Vollmacht nicht so geschwändt zusamben bringen, der Colozenser liege krank.

Sagt, wisse nichts darvon.

55. Ob dan der Colozenser in dieser Faction stecke und wie solche mit demselben angestecket?

Sagt, habe sein lebtag den Colozenser nicht gesehen, sein lebtag auch mit demselben nicht correspondiret.

56. Ob nicht der Berzeny in Gegenwart des Ragozy in Ungvar sich herausgelassen : Ihre Maiestät der Kaiser werde ihn Berzeny zum General machen, er sodann ins Reich gehen und die Teutschen niederhauen.

Berzeny hätte gesagt, der Stahrenberg habe vermeldet, er werde ein Regiment werben und mit Husaren ins Reich gehen, soll sich darzue förtig halten.

57. Ob er nicht entschlossen gewesen, tempore huius insurrectionis die Fürstin mit dem Sohn ins Reich zu schicken?

Sagt, habe ein Intention gehabt sie ins Reich zu schicken, weillen sie es begehrt, seie aber verändert und hätte es nit aus böser Meinung geschehen sollen.

58. Wem er destwegen schreiben und die Brief mitgeben wollen?

Dixisset Longevall, der Ragozy solle den Brief an die fürstliche Frau Mutter mitgeben, seie aber nicht geschehen.

59. Ob er Ragozy nicht auch vermeldet, man habe ihn für einfältig gehalten, wolle aber zaigen, dass er schwaigen könne, wie der Brutus, thuen was der Gustavus und ihme in Ungarn die Cron auf den Kopf setzen.

Wann er dies gesagt hätte, sollte ihn Gott da gleich strafen.

60. Ob er nicht selbst erkenne, dass sein Verbrechen desto schwerer seie, weilen er es so wohl verstanden?

Sagt, wisse von keinen Verbrechen.

61. Ob nicht die Aspermontin geschrieben, der Longevall seie in Arrest?

Sagt ja.

62. Ob auch diese von der Faction gewusst?

Sagt, könne von keiner Faction was sagen.

63. Ob er nicht als der Brief kommen, mit dem Hauptman Duboys in ein Cabinet gangen und sich mit demselben eine zeitlang unterredet?

Sagt, nein.

64. Ob und wann er diesen Hauptman etwas von solcher Faction anvertraut, ob er sie approbiret und was er darzue gesagt?

Deponit sicut ante.

65. Ob sie nit in Vorschlag gehabt drei Corpo zu machen, si Gallia assisteret, eins unter dem Tekheli in Sübenbürgen, das andere an der Theiss und das dritte gegen Caschau?

Wisse nichts darvon.

66. Wohin er die mit denen complicibus gewexlte Schriften gethan, wer solche Correspondenz oder Tractaten derzeit in Handen oder Verwachung, wo selbe vergraben ?

Wisse nichts von all diesen.

67. Ob nicht Fürst Ragozy sich gleichfalls in dieser Conspiration eines gewissen Priesters, genannt Bevilaqua, der allenthalben sowohl in Ungarn, als Sübenbürgen wohl versirt und ein raffinierter Mann sein solle, gebrauchet, um durch diesen neben andern, auch mit dem Tekheli vertraute Correspondenz zu führen, wo sich dieser Geistliche aufhalte?

Habe diesen auf Recommendation des Marquis Visconti in seine Dienst, umb seiner Gemahlin Pagen zu instruiren und Capellan zu sein, aufgenommen, nit aber zu ainig bösen Vorhaben.

68. Ob nicht Fürst Ragozy auch eines sogenannten Dhuille, derzeit aggregirten Rittmeisters, Verwaltern unterm Printz Darmstatt Regiments, sich gebrauchet, der sein Fürstens guardia von 24 Köpf vorhero commandirt, was demselben versprochen wor-

den, wann er bestaindig verbleibe, oder was derselbe in der Sach zu thuen sich obligiret?

Negative.

69. Ob nicht Fürst Ragozy einen sogenannten Herrn Schierl könne, wie und was zeither mit demselben bekannt worden?

Dieser Schierl seie sein Agent gewesen, hernach ihme abgedanckt, aber seithero ihme kein Brief geschrieben, noch durch andere mit ihme was handlen lassen.

70. Ob ihme Fürsten der Schierl nicht gerathen etwas neues anzufangen, benebens versichert, dass ihne der König in Pohlen beistehen werde, wo sich dieser Schierl dieserzeit aufhalte, was vor einer Condition derselbe seie?

Respondet negative, wisse nicht, wo er sich ietzt aufhalte.

71. Ob darauf der König in Pohlen ihme Fürsten Ragozy, seitdem er die Conspiration angefangen, jemahls Hilf und Beistand für sich selbst, oder jemants anderen und durch weme zu thuen versprochen?

Respondet negative, wisse von all diesem nichts.

72. Ob dan nicht Fürst Ragozi den letztmahlens in Frankreich geschickten Hauptman Longevall, wan er zuruck durch Pohlen gehen werde, bestens an dem Schierl adressiret, sich desselben, als eines klugen und raffinirten Manns Rath und Assistenz in Pohlen zu gebrauchen?

Respondet negative.

73. Ob nicht Fürst Ragozy und Graf Berzeny vorn Jahr in Juni zu Szovar, unweit Eperies, in des sogenannten Zeltmayr seinen Garten zusamben kommen, miteinander in die zwei Stund lang conferirt. Von was Ende solche Unterredung geschehen seie?

Respondet, der Berzeni habe damahls nit länger, als dreiviertel Stund von seinen privat negotiis geredet.

74. Ob nicht beede mit Schwarzkünstlern und Hexenmaistern umbgangen, dieselbe von dem Success und Ausgang ihres Vorhabens, auch des Römischen Kaisers und Königs zuekünftigen Zufällen befraget; wer diese Schwartzkünstler oder Hexenmaister gewesen, wie sie heissen, wo sie sich aufhalten, auch was vor Antwort auf jedes in specie sie von denenselben bekomben?

Respondet negative cum summa admiratione.

75. Ob nicht Fürst Ragozy mit dem Grafen Berzeni unter andern auch diesen Vor- und Anschlag gehabt, zu bewerkstelligen, dass die gantze teutsche im Königreich Ungarn einquartirte kaiserliche Miliz auf einmahl sollte massacrirt und umgebracht werden?

Respondet negative, könne auch nit sein, weilen die meiste infanteria in Guarnison liege.

76. Ob nicht beede die Cron Frankreich durch den letztenmahlens Abgeordneten versichern lassen, dass sobald sie nur 10 M. Mann werden beisammen haben und ausbrechen, als dann sich gantz Hungarn zu ihnen schlagen werde?

Respondet negative.

77. Ob nicht Fürst Ragozy mit Grafen Berzeni geschlossen, sobald sie ihr Vorhaben ins Werk gestellt, gleichfalls die Schlesier und Böhmen an sich zu ziehen, weilen theils sich als lutherisch und hussitische ohne dem auch zimlich schwer getruckete Leut, leicht würden bereden lassen.

Respondet negative.

78. Ob nicht Fürst Ragozy theils seiner Güter verkaufen wollen, umb Geld aufzubringen, solches durch einen sogenannten Way denen Confidenten Kriegsverständigen und andern Befehshabern in Hungarn, Stätt-und Märken austeilen und dergestalt die Nationalvölker, die sich etwo unter die kaiserliche Husarnregimenter werben lassen, davon abzuhalten, damit keiner ausser Land gehe?

Respondet negative.

79. Ob nicht Fürst Ragozy einen Ingenieur zu haben verlanget, unter Vorwand, alle seine Schlösser in Abriss zu bringen und dieselben bevorab Ersheck enthalb der Theiss gelegen fortificiren zu lassen. Zu was Ende er solches thuen wollen?

Respondet, habe seine Güter in eine topographiam zu bringen, ein kaiserlichen Ingenieur anreden wollen lassen, aber zu keinen andern Ende.

Womit der Fürst den 20. Junii 1701. seine Aussag beschlossen, coram domino aulae cancellario, domino Julio Friderico Comite Bucelleni et domino referendario Eilers, praesente etiam concipista Seyfrid.

Jegyzet: Rákóczi kihallgattatására vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 58—63. ll.

I. *melléklet.*

Lengyelország, 1701 május 18.

Gróf Bercsényi Miklós levele Du Héron varsói francia követhez.

Egykorú másolata a periratok közt. Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702.

Copia litterarum Comitis Nicolai Berzeny ad ablegatum Franciae Du Heron.

Excellentissime, Illustrissime Domine mihi colendissime!

Magnis quandoque conatibus inimica fata resistere et potentissimorum invictissimorumque regum coeptis obstare solent, quae nonnisi imperterriti animi fortitudini cedere solent. O lubrica et versatilis nimium fortunae rota, dum in maxima quandoque spem humanam evehis, lapsu graviori in abyssum praecipitandi calamitatum. En ego miserrimus vivum novercantis fortunae praebeo exemplum, qui invictissimi christianissimi regis gloria invitatus integerrimam spem

meam in apicem tam gloriosae foelicitatis ejus unacum pluribus collocantes, sub invicti tanti principis umbra invicta et optima sperabamus fata et ecce adversantis fortunae fatalitate, alii nostrum in immensissimos carcerum squalores praecipati *(így)* gemunt,[1] ego vero mirabili et speciali auxilio Dei profugiens miserrime exulo. Sed permissivae prudentiae isti divinae voluntati humillime patientissimeque me substerno et nondum animi mei fortitudinem spes virilis exulare patitur, ita ut et intra tot calamitatum fluctus agitatus animus ad illius christianissimi regis salutiferum portum properat, in cuius praepotenti auxilio primordia captae foelicitatis posita fuere, vitae salutisque respirium inde profuturum.

Magna proinde animatus fiducia ad Excellentiae Vestrae patrocinium tamquam ad genium invictissimi christianissimique regis accurro, ut qui ad nutum tanti principis obsequiosum paraveram animum, jam et maligna vexatus fortuna auxiliatrium tutelam firmamque securitatis asylum in regia tantae maiestatis authoritate pro aeterna maximi nominis sui gloria adipiscar et ad ulteriora et maiora Deo, patriae et invictissimo regi christianissimo praestanda obsequia servari valeam.

Plura scriberem, nisi miserandae sortis meae vicissitudines cor, animum, spiritum, calamumque reprimerent, plura tamen et singula sapientissimum Excellentiae Vestrae consilium judicabit et plura magnificus dominus Nicolaus Schyrmay, non longa affinitate mihi junctus amicus confidentissimus, mox adventurus, calamitosae sortis meae secreta Excellentiae Vestrae proferet, humillime rogans pro gloriosissima tanti regis authoritate calamitatibusque meis usque ad extrema tentantibus misereri et compati ac consultissimo suo judicio me miserum protegere. Excellentiae Vestrae

ex Polonia die 18. Maii, 1701

obsequentissimus servus

Nicolaus Comes Berzeny.

[1] Idáig Eilers 1701 július 6-i jelentése is idézi.

K. *melléklet.*

Bécs, 1701 május 31.

Sándor Gáspár kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Examen des verarrestierten *Sandor Caspar*, so von uns Endts-unterschriebenen darzu verordneten in sein des Arrestanten Quartier allhier *zu Wien* auf der *Pieber Pastei* heut, *den 31. Mai 1701.* vorgenommen worden, wie folgt:

Interrogatus 1-o: Ob über dasjenige, so an Ihro Kais. Maiestät er Sandor Caspar bereits schriftlich eingegeben, ihme nicht andere mehr particularia des gegenwärtigen Hungarischen Rebellionswesen betreffend seithero beifallend oder erinderlich sein, welche er letzt versprochenermassen entdecken solle und wolle.

Ad primum: Respondit, es seie ihme über dasjenige, so Ihro Kais. Maiestät er quo ad hanc materiam schriftlich übergeben lassen, weither nichts erinderlich, noch andere particularia bekannt, zumahlen die Interessierten ihme kein mehrers eröffnet hätten.

Interrogatus 2-o: Wem und durch wen er dan zum erstenmahl von dieser angesponnenen Rebellion Wissenschaft bekommen solle?

Ad 2. respondit: Die erste Nachricht habe ihm der Tolvay Gábor verwichenen Sommer zu Tyrnau, auch zu Tavornonk und anderwerts mehr gegeben und ihme zu unterschiedlichenmahlen gesagt, wasgestalten Her Palatinus schon dazumahlen bei seiner Ruckkunft aus Oberhungarn würklich gewusst und in gewisser Erfahrnuss gebracht gehabt hätte, dass der Ragozy, Syrmay und Berzeny in Oberhungarn in Scheuren und anderen Orthen heimliche conventicula gehalten und die Rebellion unter einander verabredet hätten.

Interrogatus 3-o: Solle sagen, was der Berzeny, wie ingleichen der Ragozy deshalben auch wo und wan gegen ihm gemeldet oder ihme vertrauet haben?

Ad tertium respondit: In Novembri anno 1700. sei der Berzeny zu Prespurg zu ihm kommen und habe ihm von einer vorhabenden Rebellion gesagt, auch alle Mühe angewendet ihn zu bereden, dass er mithalten und zu den Ragozy, so eben damahls zu Wasser dahin gekommen und sehr begierig ware mit ihme Sandor zu reden, sich begeben sollte. Darauf er zwar auch zum Ragozy gegangen, so sich in seinen Schiff aufgehalten und dieser habe, nachdeme er zuvor umb Zeitungen von dem Tekely und der Tekelin gefragt, den Discurs ferners mit ihme auf folgende Weis angebunden, wie dass umb vieler Ursachenwillen er ein grosses Verlangen getragen hätte von ein und anderen sich in Geheimb mit ihme zu unterreden und ferners in nachgehende Formalien herausgegangen: Ecce, in quam misero statu sunt res Hungariae et nos omnes deberemus videre, ut miseriae huic tandem aliquando finis et opportunum adhiberi posset remedium. Währenden diesen aber seie Herr Graf Battyhani judex curiae den Ragozy zu besuchen darzwischen und zu ihnen hinein gekomben, welchen Ragozy alsogleich empfangen und jetzt erzählten Discurs mit ihme Sandor abgebrochen, er aber sich von dannen weg und wiederumb nacher Hauss begeben hätte. Sei auf weiters nicht mehr zu dem Ragozio gekomben, ungeacht der Berzeny ihm nicht von Halsen gegangen und bis in die Nacht dessen zu überreden sich bemühet gehabt.

Interrogatus 4-o: In was für particularia dan der Berzeny sowohl respectu der Rebellion, als Mitinteressierten und deren Anschlägen sich gegen ihn vor-, oder nach diesen herausgelassen habe?

Ad quartum respondit: Berzeny habe von ihm begehrt, er solle ihm die vorgeweste Tekhelische negotiationes in Frankreich, Pohlen, Türkey und Wallachey erzehlen, so er Sandor

ihme auch per extensum erzehlt hätte. Von anderen Interessierten aber, wie auch von deren und des Berzeny Anschlägen habe er keine Particularitäten nie gehört, noch seines Orts anders, als zu obigen dieses zugesetzet, er habe genugsam erfahren, dass weder aus Frankreich, noch Pohlen, noch Türkey etwas zu hoffen oder zu erhalten, oder sich auf dieselbe zu verlassen seie. Wer es versuechen wolle, der könne es versuchen, er Sandor aber verlange nichts mehr mit dergleichen zu thun zu haben.

Interrogatus quinto: Ob nicht der Berzeny seit deme ein mehrers auch wo und was von sothanen rebellischen Vorhaben ihme communicirt oder zugemuthet habe ?

Ad quintum respondit: Ja vor letzt verwichenen Osterfeiertägen habe der Berzeny aus Oberungarn herabkommend, ihme Sandor auf seinen Gut zu Lakács in Neutraer Comitat besuchet und nach eingenommenen Mittagmahl ihme in Geheimb und Vertraun folgendergestalt angeredet: Habes-ne fidem ? (welches bei denen Hungarn ein modus ist sich zur Geheimbhaltung zu verbinden). Und als er Sandor geantwortet: habeo fidem, habe Berzenius weiter fortgefahrenmit Vermeldt: Noster homo redivit ex Gallia extraneus, quem eo miseramus, attulit bona nova et responsum, quod rex Galliae daturus sit nobis in pecunia quadringenta millia florenorum, sed vult habere projectum, qualem militiam et unde possimus congregare et quomodo negotia ad intentionem propositam disponi dictaque pecunia utiliter cum fructu et successu impendi possit ? Promississe insuper regem Galliae, quod unicuique, qui aliquid hanc ob causam in Hungaria perderet, competentem eo super satisfactionem daturus sit, militia quoque copiosa ex Polonia haberi possit. Hierauf habe Sandor mit Lachen geantwortet: Wie

wollet ihr von Frankreich 400 M. fl. hoffen, da doch der Teckeli mit allen seinen Gluck und Sollicitiren mit harter Mühe 100 M. fl. erhalten können. Wie aber Berzeny weiter in ihm gesetzet und begehret, er Sandor als ein in diesen Werk best erfahrner Mann solle darüber ein Project verfassen, wie er vermeine, dass die Sach an besten und sichersten anzugreifen sein mögte, habe er sich dessen durchaus geweigert, Berzeny hingegen ihm stärker zu gesprochen und gesagt: Weilen es dir hiebevor nicht aller Orthen nach Wunsch von statten gegangen, so willstu diesmahl vor derzeit verzweifelen an allen guten Erfolg? Sed nos non desperamus, tentabimus, videbimus, jamque misimus nomen tuum cum nostris in Gallias, quid vis facere? Welches er mit deme abgewiesen hätte: Si misistis nomen meum in Gallias, me inscio et invito, quid ad me rapiat vos diabolus. Er wolle nichts darvon wissen, noch darmit zu thuen haben. Unter andern Discursen, so zwischen ihm und den Berzeny nach den Mittagmahl vorgangen, hätte er Sandor, so viel ihm erinderlich, in substantia auch dieses gesagt, was wollt ihr anfangen, wan ihr keinen Fürsten in Siebenbürgen von euer Parthei nicht habt, so könnt ihr nichts mit Fundament hoffen, noch euch einiger Gelt oder anderer Hülf von Pohlen oder Frankreich nicht getrösten.

Interrogatus 6-o: Warumben er die solchergestalt von der Rebellion gehabte Nachricht von des Berzeny ihme gethanes Zumuthen dem kaiserlichen Hof nit alsogleich seiner Pflicht gemäss offenbahret habe?

Ad sextum respondit: Er habe einesteils nach des Herrn Grafen Kinsky seel. Todtfall keinen Patron mehr an den Hof gehabt, den er desthalber hätte zu schreiben können, andertenteils aber supponirt, dass Ihro Kaiserlichen Maiestät ohngezweifelt von

Herrn Palatino schon alle informationes haben würden, umb so mehr, als der Tolvay Gabor von dieser des palatini Wissenschaft ihn bereits in verwichenen Sommer oberzältermassen versichert hätte. Bekennt selbst, er hätte besser gethan, wan er es gleich an den Hof überschrieben hätte und gibt sich schuldig einer Nachlässigkeit, diesfalls doch hätte er auf das Vorhaben und gantze Werk auch nichts gehalten.

Interrogatus 7-o : Ob ihm von anderen complicibus, oder sonsten weiter nichts mehr über obiges wissend ?

Ad 7-mum respondit : Er wisse von keinen anderen, als denen obernennten complicibus, auch sonsten von dem ganzen Werk anders nichts mehr, als was Ihro Kaiserlichen Maiestät er bereits schriftlich eröffnet hätte.

Et hisce discessum. Anno et die ut supra.

Johann von Tiell.

Kívül : Depositio des Sandor Caspar apud Consilium Bellicum.

L. *melléklet.*

Bécs, 1701 június 25.

Sándor Gáspár kiegészítő vallomása.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Excellentissime Comes, Domine Domine mihi gratiosissime !

Anxius exspectabam benignam Excellentiae Vestrae dispositionem, ut aut mediam horam gratiose mihi impertiri dignaretur, sed cum frustratus sim, venerabundus manus Excellentiae Vestrae exosculans praesentibus humillime inservio ac fateor, me non tantum scivisse hanc rebellionem, sed etiam Berzenio in eam consensisse et sic reus mortis sum.

Item fateor tandem jam ficta nomina apud Berzenium fuisse, quibus utebantur, id est suum nomen,

archiepiscopi Coloczensis et Syrmay, additum fuit et meum nomen et dixit Berzenius, quod velit archiepiscopo Coloczensi sine mora perscribere, sed fateor ficta nomina non mihi occurrunt.

Item Posonii una tantum vice ad prandium invitatus ab archiepiscopo Coloczensi, finito prandio per longum et latum discurrens de rebus Hungaricis a Germanis oppressis remedendis, dixit: Tantum uniti essemus, possemus remederi, nil nobis deest, quia habemus apta subjecta pro officialibus, sicut Ebergeny jam posset esse generalis, quilibet capitaneus ipsius colonellus etc. Ego cum ad haec respondissem, sed intra duos annos posse - ne hoc fieri, — respondit: Vestra Dominatio committat mihi et nulli loquatur, maneat hoc apud ipsum, quia recte supervenerunt alii et continuari discursus non potuit, nec amplius cum ipso sum locutus.

Item prout in mea recognitione est, quod Berzenius Posonii arserit, ut irem ad principem Ragoczium, cum nobis ire dixit hanc rationem Berzenius: eat, quia princeps aggredietur negotium et aliquot millia florenorum impendet et ducit secum aliquot Germanos Vienna pro officialibus et aliis servitiis, sed ubi acceperit princeps pecuniam, non dixit.

Item retulit Berzenius, quod Viennae habeat Gallus multos corruptos homines, qui pulchre incedunt et adeunt palatia magnorum dominorum, nec cognoscuntur.

Item, quod inter reges Poloniae et Sueciae rex Galliarum bellum supplantat et quod ambobus subministret pecunias.

Item, si bene memini, retulit Berzenius, quod rebellionis Tockaianae Ragozium non pro captivo habere voluissent, sed pro capite suo.

Et haec erant, quae Excellentiae Vestrae et aliis illustrissimis dominis verbo declarare et bona conscientia fateri volueram et reliquis addere relationibus. Adeoque humillime supplico Vestram Excellentiam per vulnera Jesu Christi de uno confessario mihi benigne providere dignetur, cum quo de generali mea confessione (quam uti potui, jam feci) conferre possim et non tantum semel, sed crebrius peccata mea expiare, quae in talibus conjuncturis, uti ego fui, magna sunt.

Iterato per salutem animae Vestrae Excellentiae pro confessario supplico, ut in alio mundo coram divina maiestate pro tanto beneficio, quod tantis innodatum peccatis enodaverit, occasionem et subministrando testimonium perhibere, ac simul orare possim, omne momentum difficile mihi est, ubi consolatio spiritualis differtur. In reliquo divinae providentiae Excellentiam Vestram, me vero ejusdem Excellentiae Vestrae gratiae recommendans, maneo benignam praestolaturus resolutionem.

Excellentiae Vestrae

devotissimus, humillimus et obsequentissimus servus

captivus Caspar Sandor.

Jegyzet: Hoche a vádindítványban a következőket mondja: „Dan durch des Gaspar Sandors güthige Aussagen und Berkentniss K. L. von 31. Maii, 25. und 27. Junii. Minthogy a május 31-i és a június 27-i kihallgatás iratai dátummal vannak ellátva, a keltezetlen vallomástétel szövege csak a június 25-i kihallgatás, illetőleg vallomástétel szövege lehet.

M. *melléklet.*

Bécs, 1701 június 27.

Sándor Gáspár második kihallgatása.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Die *27. Junii 1701.* mane hora nona Viennae in aedibus Suae Excellentiae domini aulae cancellarii.

1. Szandor Caspar ad propriam ipsius instantiam in aedibus excellentissimi domini aulae cancellarii comitis Bucelleni auditus est deponens, se angi conscientia, ut fideliter quae sciret, referret. Nempe se fuisse apud comitem Berzeny in ejus castello Brunocz in comitatu Nitriensi ad Vagum sito, circciter ante annum, ubi motibus tunc eidem a Berzenio relatis forte jam Viennae, quando archiepiscopus Colozensis cum reliquis regni magnatibus ibi fuisset, propositis et conclusis, consensisset, quod quidem ita contigisset.

2. Prima vice propositum sibi a Comite Berzenio, quatenus ab aliqua pytonissa seu incantatrice certo persuasus esset, quod Sandor Gaspar magno traheretur

affectu et desiderio loquendi cum Berzenio, quod tamen non fuisset verum, cum nunquam de illo cogitasset; crederet autem, se etiam ab hac pytonissa incantatum et ad complicitatem criminis coactum, judicans bonum esse, si ista mulier deprehenderetur, quia plura posset eloqui. Dominam comitissam Berzeny scire ubi moraretur, discursu durante dixisset comes Berzeny, quod deponens debeat esse bonum instrumentum, Teckelium — vaticinante dictae pytonissae — obtenturum Transylvaniam ibique futurum principem, quae et alia plura intra biennium fieri deberent. Deponentem Berzenio debere fidem dare et facere creditum apud Töckelium.

3. Quibus perceptis respondisset deponens, nisi praemissa supersint, praeternaturaliter fiant, naturaliter fieri non possent, quia Teckelius esset podagricus et negotia in eo statu non posita, ut fieri posset.

4. Replicasset comes Berzenius apponendo, quid scit deponens, quid Deus disposuerit et quanta praeauguretur illa mulier pytonissa.

5. Tandem post hos pro et contra factos sermones dixisset Berzenius, se insinuaturum aliquid, modo illi deponens daret fidem. Qua data perrexisset Berzenius deponentem in hoc negotio esse ita necessarium, ut sine illo nihil fieri, nec subsistere posset, subjungendo, ipsum Berzenium una cum protonotario Syrmay saepius hic Viennae apud archiepiscopum Coloczensem vespertinas et matutinas habuisse conferentias et jam ligam inter se iniisse, prouti hoc demonstrassent, ficta nomina pro correspondentia inter se facta, mutasse quidem Berzenium etiam deponentis nomen et finxisse aliud personae suae, sicut omnibus aliis complicibus, cujus autem deponens non amplius recordaretur.

His ita constitutis suasisset comes Berzenius, ut iret deponens ad archiepiscopum Coloczensem ibique in servitiis ad tractanda ista negotia maneret, sed ab archiepiscopo non vocatus, respondisset Berzenio, se non iturum, prout etiam nullam cum dicto archiepiscopo correspondentiam, neque colloquium habuisset, nisi anno praeterito Posonii vocatus ad prandium, quo finito archiepiscopus illum ad fenestram secum duxisset et stantibus a longe colonello Ebergeny, fratris archie-

piscopi Coloczensis filiae nupto, ejusque affine Gabriele Palocsay consiliario camerae Posoniensis, et Sigismundo Nady filio vicegeneralis antea sub generalatu Budiani et dicti archiepiscopi sorore germana nato : — ostendisset ei litteras a quodam ex praecipuis patribus de domo professa hic Viennae ad se exaratas, continentes, quatenus minister aliquis aulicus deprecatus esset injuriam ipsi archiepiscopo illatam, quando in congressu Viennensi pro patria, regno et regnicolis nimis zelose fuisset locutus, se desuper exspectorando : si nos Hungari boni essemus, possemus nostra negotia in alium ordinem reducere, quia nihil nobit deest, nisi mutua intelligentia ; habemus sufficientes homines, inter hos aptos officiales, qui jam habent bonam in bello experientiam. Unus Ebergeny potest esse generalis, quilibet ejusdem capitaneus aut officialis colonellus.

6. Longo praemisso discursu respondisset deponens: quomodo hoc intra duos annos posset fieri et per quales correspondentias ad partes superiores ? Recte venissent extranei, — conclusisset archiepiscopus, — sic allocutus deponentem, Sandor Caspar hoc mihi committat et sileat, in posterum plura. Ab illo tempore non vidisset archiepiscopum, nec antea, nec postea.

7. Post datam fidem deponens quidem a Berzenio fuisset requisitus ire in Hungariam Superiorem, sed neque illuc unquam, nec etiam ad archiepiscopum, neque in Wallachiam ivisset, quia poenituisset eum facti.

8. An Syrmay protonotarius in hoc negotio esset complex et revera habuisset correspondentiam cum Berzenio et archiepiscopo, respondet deponens, se non aliter scire, nisi a Berzenio id sibi affirmatum esse, deponentem fuisse quidem a Syrmay invitatum in Superiorem Hungaricam (így), sed nunquam cum illo locutum esse, neque eum accessisse.

9. Posonii Berzenium dixisse deponenti, ut iret ad navem Ragozii locuturus illi, quia Ragozius aggressurus esset negotium, expensurus aliquot millia et aliquos Germanos secum Vienna ducturus, qua vice deponens ad Ragozium ivisset et alias nunquam.

10. Inter caetera deponens Berzenium dixisse, meminit, quod rebelles anno 1697. ubi Tockay Ferenz

fuerat interessatus et in illorum manus principis Ragozii currus sarcinarii devenientes, illaesi servati Ragozium voluissent habere pro capite, non pro captivo.

11. Item protonotarius Syrmay scivisset omnia, quae Viennae, Posonii et in Superiori Hungaria fuissent tràctata.

Actum Viennae, 27. Junii, 1701.

Coram domino aulae cancellario domino Julio Friderico comite Buccelleni et refendario Eilers, praesente etiam concipista Seyfried.

Jegyzet: A Sándor Gáspár személyével s a Rákóczi ellen indított felségárulási perben tanusított magatartásával kapcsolatos ügyekre vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 72—77. lapokat.

N. *melléklet.*

Bécsújhely, 1701 június 21.

Rákóczi Ferenc írásbeli tiltakozása kihallgattatása miatt.

Egykorú másolata Kammerarchiv. Hungarn, 1702. Újabbkori másolata M. Tud. Akadémia kézirattára. Podhraczky-gyüjtemény. Tört. Ivrét. 48.

Ea est justae causae tutaeque conscientiae proprietas, ut justitiae fidem non timens, coram ea omnibus viis ac modis comparere non erubescat. Haec ea est, quae me non tantum personaliter causam meam tuentem, sed neque scripto veritatem confirmantem erubescere facit. Inverecundum adigit petere praesentem protestationem meam examini meo adjungere, quam et juramentaliter me confirmaturum offero et quia omnibus partis accusantis, capitanei nempe Longevall dictis, actis et scriptis contradico, cumque cuncta et universa (quae nimirum ab hesternae meae confessionis punctis discrepant) false et ex rancore dixisse, jurasse et protulisse sive scripto, sive verbo (principaliter autem ubi de fidelitate servituque domini mei clementissimi actum est) attestor, dico, voveo, juroque eo juramento, quo coram universorum judice Deo, ejusque sanctis dicere possem, rogans, ne hominis tam perversi fides, cuius nimirum vix patria, familia, non

certo facta fidesque nota anteponatur fidei ejus, qui a rationis usu cum incontaminata fide et zelo Deum, dominumque suum servivit servireque desideraverit.

Non enim paupertas (cum mihi Deus statui meo necessarie dederit), non ambitio (quam colere nonnisi pro domini mei servitio), non nationis Germanae (intra quam educatus et cuius moribus indutus) antipathia, non patriae amor (quam deserere oblatum bonorum meorum concambium confirmat), non religio, in qua parentum Deique gratia natus educatusque sum, non consangvinitas (qua exteris junctus in patria careo) et per consequens, undique (quantum homini licet) felix ad tam nefandum facinus adigere potuere.

Breviter his adjungo adversarii mei perjuria, falsitatesque, quas inter caeteras probatu faciliores tum mea, tum aliorum fide ob oculos pono.

1. Ubi me patriam (prout dicit actionum meae familiae theatrum) me deserere non intentionis habuisse per (huic puncto praecedentem) reflexionem, per quam me eidem cambium bonorum meorum Suae Majestati obtulisse et me ipsum ei haec dixisse refert, immediate refutat,

2. ubi dominum Stephanum Szirmay Ungvarini, quo tempore et ego praesentem fuisse asserit, eum tamen hoc cum caeteris falsum, tum meum, tum meorum servorum (ubi permissa inquisitio fuerit) juramentum falsum esse, manifestum indigitabit.

3. Punctum, ex quo productas meas litteras (cum intentione in examine meo dicta scriptas) se concepisse, non tamen dictasse dicit, ex ratione, cum ille portae, ne ac aliis aperiatur intentus esse debuerit, quam tamen et intus et foris fuisse clausam, juramentum famulorum meorum tunc praesentium clarius edocebit, nec a dictando per hoc impeditus esse potuit.

4. Litterarum in quaestione habitarum custodia, quas ex assertis ejus, camerario meo tradidi custodiendas, quod falsum esse juramento etiam ipsius camerarii exhibeo. Accedunt ad haec et alia, quae inter tot examinis puncta fallax mihi erripit memoria et cum in uno quis falsus, horum juramentalis confirmatio, quibus non omnium dictorum eius falsitatem merito persuadebunt.

Quae cum ita se habeant, universos examen meum inspecturos judices ad tribunal evoco Dei, qui intima nostra judicaturus falli nequit, advoco inquam, obtestorque, ne plus accusaturi uni quam pluribus (non minus christianis non minoris fidei) accusatis attribuant, sed causam meam (quam innocentem semper jurare paratus sum) admissis pro defensione mea necessariis personis extradatoque (ad scrutandum magis perjuria) examine juste aequeque judicent, renovando tam in praesentiarum, quam per praesentes factam protestationem meam.

Neostadii, 21. Junii, 1701.

Franciscus Princeps Ragozy.

Jegyzet: Rákóczi írásbeli tiltakozására vonatkozólag l. a bevezető tanulmány 78—79. ll. A másolat kelte 27-nek is olvasható; valószínűbb azonban a Hoche vádindítványában olvasható június 21-i dátum. A Podhraczky-másolatgyüjteményben található másolat dátuma szintén június 21.

14.

Bécs, 1701 október 18.

Rendelet a vádirat kézbesítésére és arra vonatkozólag, hogy a Rákóczi által választandó ügyvéd számára szabad bemenetel biztosítandó.

Eredetije Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702. másolata M. Tud. Akadémia kézirattárában. Tört. Ivrét. 76. sz. (Podhraczky-gyüjtemény).

Von der Römisch-kaiserlichen auch zu Hungarn und Böheimb königlichen Maiestät etc. dero Hofkriegsrath hiemit in Gnaden anzuzaigen. Demnach der niederösterreichische Cammerprocurator[1] die Anklag wider den zu der Neustatt arrestirten Ragozium verfasset, die durch den Burgermaister allda, oder welchen dieser darzue verordnen wird, dem Beklagten verschlossener zugestellet werden solle, also hat der Hofkriegsrath dem Herrn Haubtman,[2] der die zu der Ver-

[1] Hoche Márton.
[2] Lehmann Gottfried.

wachtung in bemelter Neustatt stehende Leuth commandiret, anzubefehlen, dass er 1. die Zustellung bemelter Klag verstatte. 2. den Advocaten, welchen der Ragozius benennen und mit einem Decret, dass er von Hof aus adjungirt seie, hinüber kommen wird, jedesmahl zu demselben hineinlasse.

Per Imperatorem, den 18. Octobris, 1701.

15.

Bécsújhely, 1701 október 26.

Schwingheim Lipót bécsújhelyi polgármester jelentése arról, hogy Rákóczi nem fogadta el a neki személyesen átadott vádiratot.

Másolata a M. Tud. Akadémia kézirattárában. Tört. Ivrét. 76. (Podhraczky-másolatgyüjtemény).

Hiemit attestire ich zu Endes unterschriebener, dass die, an das von Ihro Kaiserlichen Majestät allergnädigst abgeordnete hochlöbliche iudicium delegatum gestellte Criminal-Klag de dato 9. Octobris 1701 tit. Herrn Joannis Martini Hohe beeder Rechten doctoris, dero Römischen Kaiserlichen Majestät Hof-Cammer Rath und Nieder-Österreichischen Cammer-procuratoris contra Herrn Franciscum Ragoczy in originali, sammt denen Beilagen Litt. **A.** und in Abschriff Litt. **B. C. D. E. F. G. H. K. L. M.** und **N.** alle in vidimus, *den* 24. *huius* Ihro fürstlichen Gnaden Herrn Francisco Fürsten Ragoczi einhändigen wolten, solche aber nicht acceptiret, sondern protestirt contra omnem contumatiam, weilen er ein unterthäniges Memorial Ihro Kaiserlichen Majestät durch Titl. Herrn Herrn Hof-Canzler überschicket habe, auch allergnädigste Antwort erwarte, kann er sich also in nichts einlassen, was nicht seinen Landts-Rechten und rechtmäsiger Instanz gemäss ist und also es wieder zurückgenommen habe. *Den 26. eiusdem* hab ichs abermalen behändigen wollen, aber prioribus inhaerirt hat, über welches ich es ihme auf den Tisch gelegt, er Fürst aber gesprochen, er werde es liegen lassen und niemahlen es eröffnen, bis er auf sein

Memorial Nachricht habe. Dieses bezeugt meine eigene Handschrift und Petschaft. Geben Neustadt, den 26. Octobris 1701. (L. S.).

Leopold von Schwingheim[1]
Bürger-Meister m. p.

Jegyzet: A kérdésre vonatkozólag l. bevezető tanulmány 87—88. ll.

16.

Bécsújhely, 1701 november 7.

Részlet Rákóczi Ferencnek I. Lipóthoz intézett leveléből.

Másolata a budapesti egyetemi könyvtár kézirattárában. G. 101. Ez a töredék kiadva *Katonánál:* XXXVI. p. 174—177.

Quodsi suprema quoque universi creatrix, gubernatrixque domina majestas se opportune, importuneque interpellandi concessit oppressis facultatem, quamne et eam merito mihi a Majestate Vestra Sacratissima, terrestri tot populorum numine, attributam arbitrer, dum tertias has ex miseranda captivitate hac exaro humillime litteras. Omnia certe jam prolata crederem, si status mei mutatio dicta repetendi, novaque proferendi non suppeditaret ansam. Sextus enim elapsus mensis, a quo nocturno tempore ruptis foribus gregario milite circumdante lectum, postposita personae qualitate, inconsiderata uxoris graviditate, neglecta patriorum privilegiorum sanctitate, in miseram vidi me abripi captivitatem hanc. Quarta post vicesimam agitur hebdomada, quae huc advectum tam miserandae subjecit sorti, ut tempus justius langvendo, quam vivendo transegisse me asserere possim. Arcto enim post adventum carcerum squallore inclusus, diu noctuque gemens, innocentem examinabam conscientiam, dum tandem advenientibus custodes mei, me adduxere examinatoribus, quibus respondere non legum patriarum obligatio, sed Majestatis Vestrae coëgit imperium. Obstupui, steteruntque comae, ut cum poëta loquar,

[1] Schwingheim Lipót 1698—1701. volt Bécsújhely polgármestere. *(F. Carl Böheim:* Chronik von Wiener-Neustadt. Wien, 1830. 239. és 240. l.).

me illius majestatis laesae reum accusari audiens, quam non solum ut clementissimum regem, sed et ut benignissimum patrem adorare mea mihi cum usu rationis infudit natura. Auxere magis stuporem illius accusatoris et testis perfidia, quem mihi tot titulis obligatum, reddere debebat gratitudo. Non hic inducam falsam litterarum mearum interpretationem, cum meum ratione earum intentum Majestati Vestrae sufficienter explicasse putem confessionarii mei litteras. Silentio involvo, usu forte in christianos inaudito concaptivis meis, ut contra me faterentur, promissa premia. Praetereo tot punctorum falsitates, quas plurimorum testium me offero confirmaturum, fide, ut ad sequentem confrontationis diem breviorem faciam transitum.

Haec illa esse Clementissime Domine, quae tot justos meos excitavit dolores, juramentum, fidemque meam, quamvis oblatam contra expressas patriae leges postpositam, usque nunc dolere fecit, inauditisque exceptionibus in priorem remisit statum. Haec inquam sunt, quae nolentem volentem post tanto tempore exspectatam imploratamque justitiam, libertatemque vere coëgere, terruere ne postpositae patriae leges, acerba captivitas, posthabita fides, promissa testibus contra me premia, data adversario inauditis perjurii sui probis libertas, judicium delegatum sequentibus contrariorum articulis 1618 : 14., 1608 : 11., 1603 : 34., 1536 : 34., 1649 : 42., 1687 : 6. retroactisque tam funestum exemplis, tam arcta custodia, ut nec dilectissimae conjugis impetrare potuerim colloquium. Bonorum confiscatio non audito, non convicto me, ad exulis infelicem me deduxere sortem. Coram illo enim tremendae justitiae judicis, salvatorisque mei dico, juroque throno, me non regni Ungariae, patriae nempe meae justitiae fugere forum, coram quo causam meam defendere me paratum offero, sed ea vereri, quae Majestati Vestrae Sacratissimae praememorata humillime delego. Liceat igitur mihi hanc experiri clementiam, quam sacrosanctum verbum regium transmutavit in justitiam. Afflictorum oratio, orphanorum patri Majestati Vestrae Sacratissimae dilectissimam relinquo conjugem, tenellasque proles, eam unicam lacrimantibus oculis, flexoque poplite implorans gratiam, ut Majestas

Vestra Sacratissima haec meae fidelitatis, innocentiaeque pignora per misericordiae divinae viscera, sacraque Salvatoris stigmata in gratiae sinum recipiat, meque miserum in omnibus terrae plagis tamquam in mundi, infortuniorumque omnium oceano fluctuantem ex fidelissimorum innocentumque suorum catalogo non delens, administrata secundum jura mea patria justitia in pristinum gratiarum perducat portum.

17.

Bécs, 1701 november 9.

Rendelet a m. kir. udvari kancellária útján a magyar hatóságoknak Rákóczi elfogatására vonatkozólag.

Eredetije Orsz. lt. Kanc. lt. Cancellaria Austriaca. 2. cs.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis etc. nomine eiusdem Cancellariae Regiae Aulico-Hungaricae hisce insinuandum. Cum Franciscus Ragotzius ob crimen rebellionis, seu laesae majestatis caesareo-regiae in aula Neostadiensi arestatus, effracta custodia inter 7-am et 8-am labentis mensis sero vespere fugerit et se fortassis in Hungariam receperit, summe nominata Sacra Caesarea Regiaque Majestas omnibus totius inclyti regni comitatibus sine mora intimari benigne cupit ac jubet, ut serio invigilent, quatenus dictum ad struenda pericula, veluti jam satis compertum est, intentum Ragotzium, quocunque demum modo id fieri poterit, iterum deprehendant, deprehensumque ad ulteriorem Suae Majestatis resolutionen arctius teneant et desuper ad aulam caesaream regiamque sedulo referre non intermittant. Cancellaria itaque Regia Aulico-Hungarica eam ob causam expedienda quantocius expedire noverit.

Per Sacram Caesaream Regiamque Majestatem
9-a Novembris anno 1701.
Joannes Eilers dr. m. p.

Kívül: Ad Cancellariam Regiam Aulico-Hungaricam. P. H.

Jegyzet: A m. kir. udvari kancellária a rendeletnek megfelelően már november 10-én megfogalmazta a király nevében kibocsátandó rendelet szövegét, mely a következő:

Leopoldus etc.

Cum Franciscus Rakoczius ob crimen rebellionis seu laesae majestatis in arce nostra Neostadiensi arestatus, effracta custodia inter septimam et octavam praesentis mensis Novembris sero vespere profugerit et se fortassis in regnum nostrum Hungariae receperit: eapropter Fidelitatibus Vestris harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus illico et sine omni mora in id nisi et incumbere talesque dispositiones, quo memoratus Rakoczius tamquam ad struenda pericula, uti jam satis compertum est, intentus, ubicunque et quocunque demum modo id fieri poterit, comprehendatur, facere et instruere, comprehensumque ad ulteriorem benignam resolutionem nostram arctius tenere desuperque statim Majestatem Nostram sedulo et fideliter informare modis omnibus debeatis et teneamini. Nec secus facturi. Vobis in reliquo etc. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die 10. mensis Novembris, anno Domini 1701.

Alul: Ad universos regni comitatus.

(Fogalmazványa Orsz levéltár. Kanc. oszt. Conceptus exped. 1701.)

18.

Bécs, 1701 november 24.

Utasítás a m. kir. udvari Kancelláriának oly rendelet megfogalmazására és előterjesztésére, mely Rákóczi fejére vérdíjat tűzzön ki.

Eredetije Orsz. ltár. Kanc. levéltár. Cancellaria Austriaca. 2. csomó.

Sacrae Caesarea Regiaeque Majestatis etc. nomine eiusdem Cancellariae Regiae Aulico-Hungaricae hisce insinuandum: Cum Franciscus Ragotzius antea Neostadii ob crimen rebellionis arestatus, ope et perfidia cujusdam capitanei desultoriorum Leheman dicti, qui vigiliis praeerat, die 7-a labentis adhuc mensis sub vesperum erumpens, quantum investigari potuit, in Hungariam et Transylvaniam, aut ad partes septentrionales se receperit, summe nominatae Sac. Caes. Regiaeque Majestatis et totius inclyti Hungariae regni

autem intersit, ut hic fugitivus qui ad fidelium subditorum et miserae plebis perniciem magna mala intendebat, quacunque demum via aut modo id fieri poterit, deprehendatur, regnumque Dei gratia jugo Turcico eliberatum, huiuscemodi novis periculis eximatur, idcirco Sac. Caesarea Regiaque Majestas illi, vel illis, qui dictum Ragotzium vivum ad custodiam iterum stiterint, decem millia, qui vero mortuum aut caput attulerint, aut a se occisum docere poterunt, sex millia florenorum Rhenensium certo et sancte dare clementissime resolvit, ac in verbo regio perbenigne promittit.

Pari modo deliberatissime conclusum est, quod omnes et singuli, quicunque saepedicto Ragotzio latibulum praeberent, aut conscii, ubi lateat, illum reticere niterentur, aeque ac ipse, rei sint criminis laesae majestatis, iisdemque condignis poenis subjaceant. Proinde Cancellaria Regia Aulico-Hungarica seriae huius sacratissimae resolutionis publicationem per totum regnum quo citius promovere, omnique efficacia universis regnicolis, ut dictum Ragotzium vivum aut mortuum sistere volentibus ubique locorum opem ferant, mandare nullatenus intermittet.

Per Sacram Caesaream Regiamque Majestatem.
24-a Novembris anno 1701.
Joannes Eilers dr. m. p.

Kívül: Ad Cancellariam Regiam Aulico-Hungaricam. (P. H.)

19.

a)

Bécs, 1701 november 24.

Eredetije a M. Tud. Akadémia kézirattárában.

I. Lipót elfogató parancsa a bécsújhelyi fogságból megszökött Rákóczi Ferenc ellen, kinek fejére vérdíjat tűzött ki.

Leopoldus etc.

Reverendi etc. Quandoquidem Franciscus Rakoczius antea Neostadii ob crimen rebellionis arestatus, ope et perfidia cuiusdem capitanei Desulteriorum Leheman

dicti, qui vigiliis praeerat, die septima labentis adhuc mensis sub vesperum erumpens, quantum investigari potuit, in Hungariam et Transsylvaniam, aut ad partes semptemtrionales sese receperit, Maestatis vero nostrae Regiae et totius praefati regni nostri Ungariae intersit, ut hic fugitivus, qui ad fidelium subditorum nostrorum et miserae plebis perniciem magna mala intendebat, quacumque demum via, aut modo id fieri poterit, deprehendatur, regnumque Dei gratia jugo Turcico eliberatum huiusmodi novis periculis eximatur. Ob id nos illi, vel illis, qui dictum Rakoczium vivum ad custodiam iterum stiterint, decem millia, qui vero mortuum aut caput attulerint, aut a se occisum docere poterunt, sex millia flonerorum Rhenesium certo et sancte dari clementissime resolvimus, ac in verbo nostro regio perbenigne promittimus. Universos autem et singulos fideles nostros serio commonemus et inhibemus, ne quis dicto Rakoczio latibulum praebere, aut conscius ubi lateat, reticere ausit et praesumat, alioquin similes aeque ac ipse, laesae maestatis nostrae criminis rei, iisdemque condignis poenis subeundis obnoxii et subjecti habebuntur.

Quapropter Fidelitatibus Vestris harum serie benigne praecipientes, commitimus et mandamus, ut hancce benignam resolutionem, plenamque et exactam voluntatem nostram in gremio comitatus vestri sine ulla mora publicare omnique efficacia iis, qui dictum Rakoczium vivum aut mortuum sistere voluerint, ubique locorum opem ferre debeatis et teneamini. Executuri in eo benignam et seriam voluntatem nostram. Gratia in reliquo etc. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die 24. mensis Novembris, anno Domini 1701.

Leopoldus mp.

Ladislaus Matyassovsky[1]
episcopus Nittriensis mp.
Ladislaus Hunyady mp.[2]

[1] Magyar udvari kancellár és tanácsos.

[2] A magyar udvari kancelláriának „actualis registrator"-a.

Kívül: Reverendis, honorabilibus, spectabilibus etc. comitatus Arvensis etc. fidelibus nobis dilectis. Roszemberg. (Zárópecsét.)

Ugyanott: Anno 1701. die 6. mensis Decembris praesens benignum S. Maiestatis etc. mandatum absentibus dominis ordinario et substituto vicecomitibus, mihi Joanni Kelemessy iurato comitatus notario in Felsőkubin exhibitum et praesentatum.

Ugyanott: Praesens benignum Suae Maiestatis Sacratissimae mandatum est summa cum humilitatis et fidelitatis reverentia acceptum ac palam et publice in generali comitatus congregatione in oppido Nagyfalu die 4. Januarii 1701. celebrata, publicatum.

Joannes Kelemessy
iuratus comitatus notarius mp.

Jegyzet: V. ö. a bevezető tanulmány 126. lapjával.

b)

Bécs, 1701 november 24.

I. Lipót elfogatási parancsának német nyelvű szövege.

Másolata Orsz. ltár. korábbi jelzése: Staatsarchiv. Alte Kabinetsacten. 9. c. Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. 1702. júl.

Wir Leopold etc. Entbieten allen und jeden unsern getreuen Landtsassen und Unterthanen unsers Erzherzogthumbs Österrech unter- und ob der Enns auch geist-und weltlichen Obrigkeiten was Würden, Weesens oder Standts die seind, denen dieses unser offenes Patent kundt wird und fürkombt, unser Gnad und füegen euch hiemit gnädigst zu wissen, wasgestalten wür untern untengesezten dato auf den zur Neustadt ex capite rebellionis arrestiert gewesten und mittels treulosser Hilf des Dragoner Haubtmanns, der die Wacht gehabt, entwichenen *Franciscum Ragozium* eine *taglia* geschlagen und aller Orthen in unsern Königreich Böheimb und ganz Hungarn publicieren zu lassen, allergnädigst anbef hlen, dass der, oder diejenige, welche besagten Ragozium lebendig liffern, *zehen tausendt*, der oder diejenige aber, welche ihm todter, oder den Kopf bringen werden dahier, *sechs tausent*

Gulden Rein. ganz richtig und unfehlbahr gleichhaben und empfangen sollen. Als haben wür euch obbenent allen und jeden dise unser allergnädigst ergangene Resolution zu dem Ende nachrichtlich erindern wollen treu und empsig darob zu sein, auf das unsere Intention mit selben ferners der Justiz gemäss könnte und möchte schleunigst ausgeführt und vollzogen werden. In deme beschieht unser ernstlicher auch gnädigster Willen und Mainung. Geben in unserer Statt Wienn, den vier und zwainzigisten Novembris in sieben-zehenhundert und ersten, unserer Reiche des Römischen im vier und vierzigisten, des Hungarischen im siben und vierzigisten und des Böhemischen im sechs und vierzigisten Jahre.

Johan Quintin Graf Jörger Statthalter.[1]

Commissio domini electi imperatoris in consilio

Joseph Joachim Alexander v. Schmidltin Canzler-ambstverwalter.[2]

Johan Rudolph Khatzius Edler v. Ludtwigstorff[3]

Paul Christoph Schlitter dr.[4]

(L. S.)

20.

Bécs, 1703 április 23.

a)

Az alsóausztriai udv. kancellária megküldi az udvari kamarának a Rákóczi Ferenc ellen kiadott végítélet egy példányát.

Eredetije, hátlapján gyűrűs zárópecséttel, Kammerarchiv. Hoffinanz. Ungarn, 1703 május 15.

Von der Röm. Kais. auch zu Hungarn und Böheimb Königl. Maiestät, Erzherzogens zu Österreich etc. unsers allergnädigisten Herrens wegen, dero Hof-

[1] Johann Quintin Graf Jörger zu Tollet, Freiherr auf Creuspach, titkos tanácsos, kamarás, alsóausztriai helytartó.

[2] Joachim Alexander von Schmidtlein.

[3] Johann Rudolf Khatzi, Edler von Ludwigsdorf.

[4] Paul Christoph Schlitter. Valamennyien az alsóausztriai helytartóság tanácsosai.

Cammer hiemit in Gnaden anzuzaigen : demnach iezt allerhöchsternant Ihro Kais. Maiestät hiebeiligendes, wider Franzen Rakozy in puncto criminis laesae Maiestatis et perduellionis, von dem in Sachen verordneten iudicio delegato zu Recht erkentes Criminal-Urthl alles seines Inhalts allergnädigst approbirt und selbiges also durchgehents in allen dero Erbkönigreich und Landen gewönlichen-massen zu publiciren und kundt zu machen resolvirt und anbefohlen haben :

Als wirdt solches zuforderist auch Ihro Kaiserlichen Hof-Cammer hiemit ebenfalls zu dero nachrichtlichen Wissenschafft und dem Ende communiciret, und beigeschlossen, damit Sie ihres Orths wegen des hierunter haubtsächlich versirenden Interesse Fisci regii das gehörige weitere zu beobachten und fürzukehren wissen möge.

Per Imperatorem.
Wien, den 23. Aprilis Anno 1703.

Johann Ignatius Albrecht von Albrechtsburg.[1]
m. p.

Kívül : Der Kais. Hofkammer zuezustellen.

b)

1703 április.

Végső ítélet Rákóczi Ferenc felségárulási perében.

Könyvalakú nyomtatvány, az ítélet csehnyelvű szövegével egybefűzve. Orsz. Levéltár. Kamarai lt. Tört. Emlékek. Belügy. 1703 máj. 31. A végítélet hivatalos másolata : Kammerarchiv. Hoffinanz. Ungarn. 1703 máj. 15 melléklete.

Wir N. N. der. Römisch Kaiserlichen : auch zu Hungarn und Bŏheimb kŏniglichen Majestät, respective wŭrcklich Geheimb- wie auch andere Räthe, Cammerere, verordnete kŏnigliche Statthaltere, und Obriste Land- Officierere (így !) in diesem Kŏnigreich Bŏheimb etc. Thuen allen und jeden Inwohnern dieses Kŏnigreichs, was Standes und Wŭrden die immer seyn

[1] Udvari tanácsos, előadó az alsóausztriai titkos udvari kancellárián.

möge, hiemit anfügen, wie nach allerhöchst- gedacht- Ihre Römisch- Kayser- und Königlische Majestät, unser Allergnädigster Herr, uns de dato Laxemburg, den 18 dieses zu End gehenden Monaths- Tag May, per rescriptum allergnädigist zu vernehmen gegeben, wassgestalten dieselbe sich in dem wider dero höchste Kayser- und Königliche Persohn von dem Frantzen Ragozy, auss vermessen- und unzulässiger Ambition, auch verbottenen Ehr-Geitz, begangenen crimine rebellionis, perduellionis und beleidigter Majestät, dess hier nachfolgenden Urthels allergnädigst und gerechtigst entschlossen haben, mit beybefügten allergnädigsten Befehl, dass wir sothanes Urthel hierlandes sowohl in dero königlichen- als anderen privat-Städten durch patentes, und deren Anschlagung zu jedermäniglichen Wissenschafft kund machen und publiciren lassen sollen, als nemblichen :

End-Urthel

in der auss Befehl Ihrer Kayserl. auch zu Hungarn und Böheimb königlichen Majestät wider *Frantzen Ragozy* in puncto rebellionis et perduellionis allergnädigst anbefohlenen Inquisitions-Sach und den darüber ex officio vorgenommenen Criminal-Process.

Nachdeme besagter Frantz Ragozy in denen mit ihme in der gütte vorgehabten examinibus auch theils durch seine Hand-Brieffel und andere wider ihme in der vorgenommenen Inquisition eingeloffene Zeugnussen, folgends ergriffene fugam, seines zur Neustadt gehabten Arrests offentlich und überflüssig confessus, und klar convictus worden, dass er aller von Ihrer Kayser- und Königlichen Majestät empfangenen Ehren Würden und anderer Kayser- König- und Lands- Fürstlichen hohen Gnaden so gar der natürlichen Schuldigkeit vergessen und undanckbahr auss lauter unzulässiger Ambition, und verbottenen Ehrgeitz auch verdambter Vermessenheit das nefandum crimen laesae maiestatis et perduellionis, in nachfolgenden Stücken begangen : Indeme er mit verschiedenen, et welche in Rechten höchst verbottene zum Schaden und wider seinen gesalbten natürlichen König und Lands-Fürsten, die

Römisch-Kayserliche auch zu Hungarn und Böheimb Königliche Majestät, unserm allergnädigsten Herrn etc. angesehene Bündnussen intentiret, und zu einer wider allerhöchst-gemeldte Kayser- und Königliche Majestät vorgenommenen höchst-gefärlichen Abschickung cooperiret und gedachtes Königrech Hungarn frembden Gewalt und Protection unterwürffig zu machen gesuchet, auch andere zu bedeuten der Natur selbst widerstrebenden Verbrechen verleithet, derentwegen verschiedene heimbliche conventicula angestellet und zu Fortsetzung seines höchst- strafflichen Beginnens und Gewinn- auch an sich Ziehung des Adels und Gespannschafften allerhand mittel vorgekehret mit anderen berathschlaget, dergleichen gemachte Anschläg allezeit und bis Ihre Majestät anderwerths hiervon Wissen bekommen, uneröffnet gelassen. Wie dann er zu solcher Beförderung an den König in Franckreich den 1. Novembris, anno 1700. durch und durch eigenhändig geschrieben und darinnen forderist mit praemittirender Anrühmung seiner Famili von der Cron Franckreich erwiesener Gutthaten, die vermeintliche Unterdrückung des Königreichs Hungarn dahin vorgestellet, weillen Gott ihne nunmehro in den Stand gesetzet, das dieses Königreich das gantze Vertrauen auff ihne gefasset, er ihne König in Franckreich für seinen Vatter, Beschützer und Erlöser desselben ersuchet, mit dem Beysatz, dass anjetzo die beste Conjuncturen darzu verhanden wären, als die Einigkeit zwischen ihnen nicht gering, der Unwillen insgemein particular-Familien übel zufrieden und das einzige Absehen der Stände zu Nutzen des Königs in Franckreich einhellig dergestallten eingerichtet stunde, dass wann sie Cron Francreich sich annehmen thätte, die Sach besser als jemahls von statten gehen, er Ragozy aber alles beytragen wurde zu zeigen, dass seine Gemüths-Neigung, die er von seinen Vor-Eltern ererbet, zu Nutzen und Ehr bemeldter Chron Franckreich angesehen seye. Diese seine angesponnene Intention hat er so gar in seinem de eodem dato an einem Frantzösischen Minister, Nahmens Barbesieux, abgelassen-, durchaus eigenhändigen Schreiben bestättiget, nebst beygezogener Erinnerung, dass Überbringer dessen, so in allem auff das

beste informiret seye, solches Vorhaben mit mehrerm entdecken wurde, also zwar dass demselben geglaubet werden könne. Und als das von erwehntem Barbesieux von Versailles den 18. Decembris, anno 1700. darauf erfolgte Antwort-Schreiben, so viel mit sich gebracht, dass er gedachten Brieff erhalten, den Überbringer angehöret und so viel effectuiret, dass sothanes Schreiben an Cron Franckreich mit der Versicherung solche Intention seiner Zeit zu secundiren angenommen worden, welches mit mehrerm der Abgeordnete zu entdecken hätte, unterdessen aber Franckreich das Absehen, möglichst zu helffen, schon nehmen wurde. Hat Ragozy gleich bald darauf sub dato 11. Februarii, anno 1701 hinwiederumben dem König in Franckreich dieses Inhalts zugeschrieben: Mit was freuden die Hungarn die Hoffnung der königlichen Protection, die ihnen durch obbenanten ministrum Barbesieux überschrieben worden, vernommen hätten, und dass Überbringer dieses Brieffs die Ursach eröffnen werde, warumben die verlangte Vollmacht von denen Hungarischen Haubtern nicht eingeschicket worden, diese aber nebst der Versicherung der beständigen Treuheit von dem Hungarischen Königreich, so wohl in das gemein, als von einem jeglichen in particulari, bevorab von ihme Ragozy, bald nachfolgen solle. Gestalten er zu Fortsetzung dieses seines verdambten Vorhabens mit seinem Anhang berührtem Überbringer sebst eine Instruction, was er, der Assistentz halber, mit Franckreich negotijren solle, andictiret selbige etlichmahls bedächtlich überlesen und übersehen, derselben auch noch beygesetzet worden, dass König in Franckreich Pohlen zu ersuchen hätte, die Hungarn zu animiren, imgleichen den Türckischen Hoff zu mainagiren, imo verlangt, dass Franckreich zu Stabilirung solcher Machinationen Officiers, Minirer und Ingenieurs überschicken möchte. Und als er Ragozy von der Cron Franckreich hierauf zur Antwort erhalten, dass wann gedachte Vollmacht gefertigter einlauffen wurde, man noch anbey über Dantzig und Hamburg zwei Milionen livres, ihme Ragozy aber in specie zweymahl hundert tausend Reichsthaler zu Unterhaltung seiner Völcker überschicken wolte. Er Ragozy mit seinem Anhang ohne

Anstand wieder veranstaltet einige in die comitaten abzuschicken, selbe zu Unterschreibung sothaner Vollmacht zu disponieren, welche Vollmacht so dann nacher Metz oder Lutzenburg dem schon Abgeordneten nachgeschicket werden solle. Bey allen diesen und entzwischen hat Ragozy zu weiterm Behuff dieses seines so schändlichen Gott-Gewissen- und Ehrloss-intentirten Lasters die Kayser- und Königliche Guarnison in Mongatsch und Ungwar mit seinem complicibus effective umzubringen conspiriret, den alldasigen Commendanten und die übrige Officierer auff eine Jagt zu laden, etlich hundert Mann an dem Gebürg zu halten und erst-bemeldten Commendanten durch Ansetzung eines Messers an die Gurgel nebst anbedrohender Ermordung zu Übergab berührter Vestung zu zwingen. Auch bei erlangender Assistenz der Cron Franckreich drey corpo und zwar eines unter dem Teckely in Siebenbürgen, das andere an der Theiss, das dritte gegen Caschau zu formiren gedacht, wie nicht weniger alle Teutsche Soldaten in Quartieren umbzubringen, machiniret, anbey auch Franckreich versichern lassen, dass so bald nur zehen tausend Mann beysammen stehen werden, das gantze Königreich Hungarn sich zu ihme schlagen, sodann sie sowohl diejenige, welche mit ihnen nicht halten, darzu zwingen, als auch in Böheimb und Schlesien etwelche theils Hussiten, theils Lutheraner an sich zeihen wurden und zu Bewerckstelligung alles dessen, mit dem Frantzösischen Bottchaffter zu Rom oder Florentz die Unterredung selbst zu thun, imgleichen dass er Holland und Engelland hierzu anfrischen wolte, wie auch mehr andere, aus denen actis erscheinende, alle Treu vergessene und höchst straffmässige Verbrechen vorzukehren sich keines weegs geschiehen, deren allen und jeden er durch seine eigene selbst bekäntliche Hand-Brieffe bey gehörten actis befindliche Schrifften und vorgehabte Inquisition und Confrontation überwiesen. Und dass er solche seine schwere Verbrechen ohnangesehen der zum Überfluss ihme von Ihro Römisch-Kayserlichen und Königlichen Majestät ertheilten und allein aus lauter Gnaden und Milde da doch sie in tam execrando et excepto crimine, ohne Process, so in dergleichen Fällen

nich gebrauchig, stante absque hoc notorietate facti, wider ihne Ragozy Fug, Macht und Recht gehabt hätten, ohne einige Anhörung, Verantwortung und Vernehmung diejenigen Straffen alsobalden executive ergehen zu lassen, welche die Kayserliche, Königliche und andere Rechten dergleichen Lastern durchgehends setzen und verordnen, zugelassener Defension, dafern er sich einer gebrauchen möchte, keines weegs verantworten können, sondern durch Violirung, gleich nach ordentlich intimirter des fisci Criminal- Anklag seines zur Neustadt gehabten Arrests mithin ergriffene fugam sich diesfalls ex supefluo confessum gemacht. Als ist durch das von höchst gedacht Ihrer Kayser- und Königlichen Majestät in Sachen verordnete judicium delegatum, in reiffer Erwegung aller einkommenen Schrifften, Notturfften und Umbständen zu Urthel und Recht erkennet von Ihro Majestät auch, der Justitz ihren Lauff zu lassen, allergnädigst resowiret worden, dass der Frantz Rakozy wegen dieses begangen und genugsamb überwiesenen criminis laesae Maiestatis ac perduellionis, mit Leib, Ehr, und Gutt in ihrer Kayser- und Königlichen Majestät Straff verfallen seye. Solchemnach solle er von nun an aller Ehren und Würden ensetzet seyn, durch den Scharff-Richter, sobald man seiner habhafft werden wird, an Orth und End, wo es sich gebühret, mit dem Schwerd vom Leben zum Todt hingerichte und sein Haab und Gütter dem Kayser- und Königlichen fisco verfallen sein. Dieses ihme Rakozy zu einer wohlverdienten Straff, seines gleichen aber zu einen Greuel und abscheulichen Exempel. Publicirt etc. den etc.

Als thuen wir sothanes Allergerechteste Urthel gnädigst anbefohlener-massen hiemit jedermännigliehen Kund machen. So geschehen ob dem Königlichen Prager Schloss, den 31. May, im Jahr siebenzehen hundert und drey.[1]

(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)

Carl Maria Ditzler.

[1] Kézírással zwey-ből javítva.

21.

Bécs, 1738.

Mannagetta (Managetta) János György udvari tanácsosnak és előadónak előadványa III. Károly számára Rákóczi felségárulási peréről.

Eredetije Orsz. levéltár. Korábbi jelzete Staatsarchiv. Alte Kabinetsakten, 9. c.

Mannagetta (vagy Managetta) János György leszármazottja annak a Mannagetta János Vilmosnak, aki híres orvos volt és szerzője a magyar történeti szempontból is érdekkel biró : *Corona duodecim caesarum ex augustissima domo Austriaca* című műnek.[1] János György a jogi tanulmányok elvégzése után, mint a bécsi egyetem jogi doktora, éveken át ez egyetem ügyésze és jegyzője és egyúttal az alsóausztriai „Landschafts-Academie" tanára volt.[2] 1708-ban az alsóausztriai helytartóság tanácsosa,[3] 1711-ben pedig valóságos udvari tanácsos és előadó lett. III. Károly legbizalmasabb előadó tanácsosai közé tartozott, aki 1722—23-ban, nemkülönben 1728—29-ben, mint császári biztos, tevékeny szerepet vitt gróf Nesselrode és gróf Kinsky mellett a pozsonyi országgyűléseken főleg a pragmatica sanctioval kapcsolatos ügyekben. Érdemei elismeréséül nemességet, s titkos tanácsosi rangot kapott, sőt birtokadományban is részesült. 1751-ben halt el. A bécsi Szent István-templomban temették el.[4] Megemlítendő, hogy az 1722—23-i pozsonyi országgyűlésen magyar indigenátust szerzett.[5]

[1] Megjelent 1654-ben Bécsben. Leírása *Apponyi*nál : Hungarica. IV. k. München, 1927. 73—74. ll.

[2] Schematismus. (É. n. de valószínűleg 1703—4 körül) 117. l.

[3] Staat des kaiserlichen Hoffs v. J. 1709—10. 81. l.

[4] *Wurzbach C.:* Biographisches Lexicon des Kaiserthmus Oesterreich. XVI. (Wien, 1867.) 382—83. ll.

Th. Fellner—H. Kretschmayr : Die österreichische Zentralverwaltung. I. 3. (Wien, 1907.) 350., 362. l. *Arneth A.:* Prinz Eugen von Savoyen. III. k. Wien, 1864. 501. l.

[5] Consideratis perillustris ac generosi domini Joannis Georgii de Mannagetta et Lerchenau, S. R. Imperii equitis, S. C. Rque Majestatis consiliarii et referendarii intimi, tam sub proxime praeterito anno celebratae systemalis commissionis, quam etiam praesentis diaetae decursu erga regnum et

Amikor az 1736—39-i török háborúban Rákóczi József szerephez jutott, Mannagetta volt az, aki III. Károlyt, valószínűleg 1738 folyamán, az egész Rákóczi-kérdésről tájékoztatta. *Vortrag*ja, melyet alább közlünk, s amelyet Mannagetta a periratok akkor még meglévő aktái alapján állított össze, a felségárulás perének kitűnő összefoglalása s különösen kronologiai szempontból elsőrendű forrásértékkel bír.

Vortrag.

Der Franz Rakoczy hat annoch in Jahr 1698. eine rebellische Conspiration in Oberungarn angesponnen und zu dem Ende zerschidene Conventicula gehalten. Seine Adhaerenten, wie es die Inquisitionsacta,[1] insonderheit die Aussag des ihme sehr vertrauet gewesten Haubtmanns Longuevalle geben, waren folgende:

Der damahlige Erzbischoff von Colozza Szecheny.

Der Räzische Patriarch, welcher selbigesmahl zwischen Ofen und Mohatsch residirete.

Der Graf Berzeny.

Der Baron Way.

Der Sandor Caspar, der aber nach der Hand die Conspiration entdecket und zerschiedene Anschläg zur Dämpfung der Rebellion und Führung des Kriegs gegen die Türcken an Hand gegeben hat.[2]

Item der Paul Okolyzani, dan

der alte Szyrmai, welcher leztere auch heimblich mitgehalten und als ein reicher Mann vieles Geld zur Ausführung der Rebellion hätte vorstrecken sollen.

Eben im Jahr 1698. haben sie Conspiranten, wie besagter Longuevalle von dem Rakoczy vernohmen zu haben bestättiget, eine Deputation an den Waywoda in die Wallachei pro Assistentia geschicket, mit Ver-

nationem hanc contestatis officiis, impensisque per eundem plurimis laboribus et fatigiis: ad praeviam ejusdem superinde factam submissam instantiam, SS. et OO. regni eundem una cum filiis suis: Joanne Josepho, altefatae caesaeae-regiae majestatis Inferioris-Austriae regiminis consiliario et Philippo Jacobo, ac filiabus, prouti et suis, suorumque utriusque sexus descendentibus, in numerum et coetum reliquorum regni hujus indigenarum cooptarunt et receperunt. 1723: art. 128. (Corpus juris Hungarici. Budapest, 1901. 656. l.).

[1] Oldalt megjegyezve: in nr. 3. pag. 15.

[2] Oldalt: nr. 24.

melden, dass besagter Patriarch 40,000 Mann Räzen ihnen offeriret habe, in der Absicht, dass er auf diese Weiss religionem Graecam, ja mit Beihilf der Moscoviter imperium orientale herstellen könte.

Er der Fürst in der Wallachei möchte denen Hungarn Volck schicken und ihnen allenfalls auch die retirada verstatten; dieser Fürst habe zwar auch eingewilliget, die Lutheraner und Calvinisten aber hätten selbigesmahl das Werck zuruckgetriben, metuentes oppressionem suae religionis, dahero sie Conspiranten mit dem Werck etwas zuruck gehalten hätten umb zu sehen, was sich mit damahliger Krankheit des Königs in Spanien äusseren und wie die Sach wegen des 9ten Electorats im Römischen Reich ablauffen wurde.

Eodem anno 1698 seie von dem Berczeny ihme Rakoczy die erste Proposition geschehen, womit er pro capite deren aufgestandenen Hungarn erbetten worden.

Anno 1699. habe der Rakoczy seinem vertrauten Longuevalle, welcher ein gebohrner Trirer und im Luxemburgischen auferzogen, unter dem Marggrafen Baadischen Regiment Haubtmann ware, comittiret, dass er in seinen und deren Adhaerenten Namen in ihren Angelegenheiten nacher Frankreich reisen und dem König einige Briefschafften überbringen möchte, welche Commission auch Longuevalle auf sich genohmen hat, wie dan auch nach vielen Consultationen der Rakoczy in Beisein des Berczeny den 1. Novembris 1700. beigehende Brief **A.**[1] an den König in Franckreich und dessen Minister Barbessieux aigenhändig geschriben, die Instruction **B.**[2] aber ihme Longuevalle in die Feder dictiret und beede diese instrumenta ihme auf die Reiss mitgeben hat, welcher dan auch den 8ten Novembris 1700. damit abgeraisset und den 1ten Decembris nacher Paris gekommen seie.

Diese Brief sambt denen Credentialien habe Longuevalle den 10ten eiusdem dem französischen Minister Barbessieux übergeben und von ihme eine

[1] A levelek másolatai hiányoznak.
[2] Az utasítás németnyelvű szövege mellékelve.

schrifftliche Antwort an dem Rakoczy sub eadem littera **A.** empfangen, des Inhalts: Es seie keine Zeit, dass man anjezo den Hungarn mensures secundiren könne, die Ursach wurde der Überbringer mündlich referiren, würden aber die mensures schon nehmen, wan es Zeit sein werde.

Die mündliche Antwort aber des Barbessieux an den Longuevalle bestunde in deme: der König könte dem Rakoczy, als einem particulari, nicht schreiben, wolte aber 2 Millionen Livres schicken und dem Rakoczy alle Monat 200 m. Thaller geben über Leipzig, oder Dänzig, der König aber müsste vorhero die Vollmacht von denen Häubtern aus Hungarn haben, die der Longuevalle überbringen solte; übrigens habe ihme Longuevalle der König grosse Gnaden und accommodationes versprechen lassen.

Als aber Longuevalle den 22ten Decembris von Pariss zuruch und den 9ten Jenner 1701.[1] nacher Wien gekommen, habe er gleich bei Ihro Kais. Maiestät. Leopoldi höchstseeligsten Angedenkens Audienz genohmen und deroselben obbesagte original Briefschafften ausgehändiget, welche er nach etlichen Tagen zuruck bekommen und dem Rakoczy nacher Szaros überbracht habe, welcher die Brief, ob sie nicht etwo aufgemacht worden, wohl betrachtet, nichtes aber von einer Eröffnung beobachtet hätte; gleich darauf den 2ten Febr. habe er Rakoczy mit dem Way und Okolyzany eine lange Conferenz gehalten, worauf der Okolyzany in einige Comitatus gereisset umb dieselbe zur Unterschreibung der von seithin Franckreich verlangten Vollmacht zu disponiren.

Der Berczeny habe hierauf dem Rakoczy geschriben, sie könten die verlangte Vollmacht so geschwind nicht zusammenbringen, dan der Erzbischoff zu Colozza lige krank; worüber der Rakoczy und Berzeny ihne Longuevalle nochmahlen ersucht, den sub **A.** in fine enthaltenen Rakoczyschen Brief de dato 11. Febr. 1701 dem König in Franckreich zu überbringen, des Inhalts: mit was Freuden sie vernohmen hätten die Hofnung der königl. Protection. Überbringer dieses wurde auch

[1] Oldalt megjegyezve: in nr. 3. pag. 15 et sequ.

erklären, warum die Vollmacht noch nicht eingeschicket worden seie, wie es der König verlanget hätte, jedoch wurde der König seine des Rakoczy und des Königreichs Treu und Eifer in effectu erfahren.

Weiters habe Rakoczy und Berczeny den mündlichen Befehl gegeben, bei Franckreich auszuwürcken, dass Longuevalle als ein französischer Untergebener Pohlen persuadiren möchte, dass sie denen Hungarn mit Waffen beistehen.

Übrigens sezte Rakoczy discurs-weis diese Wort hinzu : man hätte ihne zwar für einen Einfalt gehalten, er wolle aber zeigen, dass er schweigen könne, wie der Brutus und wolle thuen, was der Gustavus gethan habe, wan ihme die Hungarn die Cron auf den Kopf sezten.

Nachdeme nun Longuevalle ohne weiteren zum Vorschein gekommenen Briefen oder Nachrichten aus Franckreich zuruckgekommen, haben höchstgedacht. Kais. Maiestät. den 22.[1] April eine Conferenz sub praesidio des Obrist-Hofmaister Grafen von Harrach in Beisein des Obristcamerer und des Hofcanzlers, mit Beiziehung des von Eilers angeordnet, wobei geschlossen und von Ihrer Maiestät approbiret worden, bei obiger der Sachen Bewandtnuss sufficientia indicia ad capturam des Rakoczy, Berzeny, Szyrmay, Way und Okolyzany verhanden zu sein, welche captura auch dem Solari anbefohlen und bis auf dem Berzeny und Okolyzany, welche sich in Pohlen retiriret haben, vollzohen, dem Rakoczy alle Briefschafften abgenohmen und die Inquisiti nacher Neustatt in die Burg überbracht worden.[2] Wegen des Erzbischoffens zu Colozza ist zwar auch ein votum dahin gegangen, dass er so wohl, als vormahls der Fürstenberg sequestriret werden könte, das conclusum aber ist per maiora dahin ausgefallen und von Ihrer Kais. Maiestät für Genehm gehalten worden, dass des Colozzenser Person durch den Cardinal von Kollonitsch zu sequestriren wäre, wie dan auch der Cardinal über sich genohmen hätte, ihne Colozzensem sub praetextu der Einrichtung deren

[1] Oldalt megjegyezve : nr. 3. pag. 1.
[2] Oldalt megjegyezve : nr. 3. pag. 1—2.

Zehenten in Hungarn anhero zu beruffen. Was aber weiters mit demselben fürgegangen seie, ist kein vestigium in denen Inquisitions-actis zu finden. Indessen hat man gleichwohlen für gut befunden, dass auch der Haubtangeber der Conspiration Haubtmann Longuevalle, item der Caspar Sandor, wie auch des Rakoczy Bediente Handfest zu machen, der Longuevalle aber mit einem leidentlichen Arrest sub custodia eines Haubtmanns beleget werden solte, so auch beschehen ist.

In der den 3ten Maii 1701. gehaltenen Conferenz ist zwar auch von der militarischen Bedeckung deren in der Burg zu Neustatt arrestirten Personen, insonderheit des Rakoczy geredet, aber auch gemeldet worden, dass von der Wiennerischen Stattmiliz nicht so viel Leuthe abgeschicket werden könten, dahero diese Bedeckung dem Hofkriegsrath heimzustellen wäre, welcher auch dem Castellischen Dragonerhaubtmann namens Leheman mit einigen Mannschafft dahin commandiret, dieser aber, nachdem er bis in November niemahlen abgewechslet worden, sub dato *neunten eiusdem* den Rakoczy doloserweis aus dem Arrest gelassen und die Flucht zu nehmen geholffen hat, wovon hernach ein Mehrers.

Indessen hat man die examina deren Arrestirten und zwar anfangs mit dem Longuevalle vorgenohmen, welcher alloben ausgesagtes bestättiget und in dem sub dato 18ten Junii[1] 1701. mit ihme vorgenohmenen constituto weiters erinderet hat, wie Rakoczy und Berczeny ihme unter anderen gemeldet, dass sie alle teutsche Völcker, die im Land ligen, umbbringen lassen wolten, zumahlen in einem Dorf nur 3 und 4 einlogiret und dises leicht zu Werck zu bringen wäre.

Item dass er Rakoczy den Commendanten und Officiers zu Mongatsch auf eine Iagt herausladen und 100 Mann Rakoczische Leuthe im Gebürg halten, abents aber dem Commendanten das Messer an die Gurgel sezen und sofern er die Vestung nicht übergeben wurde, er ihne umbs Leben bringen wolte.

[1] Oldalt megjegyezve: nr. 3. p. 25.

Hierüber hat man auch den Rakoczy zur[1] Neustadt den 20ten Junii 1701. articulatim examiniret, dessen Aussagen meistens in negativis, substantialiter aber in deme bestehen :

Ad interrogatorium 8um : er habe zwar öffters auch dem Hungarischen Canzler und Grafen von Kauniz gesaget, man solle Hungarn in eine bessere Ordnung bringen, dem Königreich geschehe gar hart in repartitione portionum, negat autem se dixisse, dass das Königreich auf ohnmenschliche Art tractiret, oder der Adl von Chargen ausgeschlossen wurde ; wie er aber anno 1700. von einer reforma gehöret, hätte er gesaget, besser zu sein, si in locis articularibus acatholicis promissa libertas relinqueretur.

Ad interrogatorium 12. bekennet er, dass er von der Teckelischen Rebellion mit der Longuevalle zu reden angefangen und gesaget, selbe seie nicht von statten gegangen, weilen die Leüthe kein gute conduite gehabt, dan wie die Catholische und Calvinisten gesehen, dass der Teckeli es mit denen Lutheranern halte, wären sie nach Haus gegangen.

Ad interrogatorium 15. : Wisse er sich nicht zu erinnern, was in dem interrogatorio von dem Haubt der Hungarn und sonsten gemeldet, wohl aber, dass sie gesagt, der vorige König in Pohlen hätte die Tekelische Parthei souteniret.[2] Item dass der damalige König[3] ein so ambitioser Herr, dass wan er seine Glori vermehren in Hungarn und Schlesien Ihrer Maiestät einen Abbruch thuen könte, solches nicht unterlassen wurde ; könne doch wohl sein, dass er gesagt, der König wurde lieber Hungarn, als Pohlen haben wollen.

Ad interrogatorium 33. bekennet er auf die Anfrag des Longuevalle, ob allzeit Frid im Land und kein Unruhe mehr sein wurde, geantwortet zu haben, der Collozzenser hätte pro patria geredet, der Patriarch seie mächtig, caetera omnia was von Mitwissern und dass der Aufstand keine neue Sach seie, negirt Rakoczy Gered zu haben. Der Longuevalle hätte weiters gefragt,

[1] Oldalt : nr. 4.
[2] Sobieski János.
[3] II. Ágost.

wer noch da seie von der vorigen Rebellion, auf welches er Rakoczy gesaget habe : der Szyrmay, der Way und der Sandor Caspar.

Ad interrogatorium 36. meldet Rakoczy, er hette dem Longuevalle erzehlet, gehört zu haben, dass der Czar einsmahl ein Concept gehabt, mit Hilf des Patriarchen und des Woywoda in der Wallachei, der einen grossen Reichthumb habe, etwas in Hungarn anzustifften, wisse weiters nichts.

Ad interrogatorium 52. Der Longuevalle hätte einen Brief an König von Engelland aufgezetzet, nicht aber an Franckreich ; exhibentur illi litterae de dato 1. Novembris 1700. ad regem Galliarum, fatetur se scripsisse contextum, sed non vult fateri subscriptionem ; exhibentur litterae an den Barbessieux, ibi fatetur manum propriam in contextu et subscriptione, exhibentur etiam aliae litterae Rakoczy ad regem von 11ten Februarii 1701., quas fatetur in formalibus, das ist die Antwort auf des Barbessieux Schreiben. Respondet : der Longuevalle hätte ihme die Brief dictiret, der Rakoczy glaubte, sie wärenan den König von Engelland wegen Procurirung des Fürstentitels im Römischen Reich, er Rakoczy hätte geglaubet, dass der Longuevalle disen Brief verbrennet, weilen er etwas ins Feuer geworffen.

Ad interrogatorium 54. Ob nicht Rakoczy die puncta der Instruction, was Longuevalle der Assistenz halber in Franckreich negotirn solle, demselben dictiret? Respondet : wisse von der Instruction nichts.

Ad interrogatorium 57. Ob sie nicht Mongatsch, wie oben gemeldet, einzubekommen entschlossen haben? Respondet : sagt sein Lebtag nit.

Ad interrogatorium 73. Ober Rakoczy nicht auch vermeldet, man habe ihn für einfältig gehalten, wolle aber zeigen, dass er schweigen könne, wie Brutus und thuen, was Gustavus gethan habe? Respondet : wan er diss gesagt hätte, solte ihn Gott gleich alda straffen.

Ob nicht Rakoczy mit dem Grafen Berczeni unter andern auch disen Vor-und Anschlag gehabt, zu bewercktstelligen, dass die Kaiserliche in Königreich Hungarn 3—4 Mann-weis in Dörffern einquartirte Miliz auf einmahl solte massacrirt und umbgebracht werden.

Respondet negative: könne auch nit sein, weilen die meiste Infanterie in Guarnison lige. Hucusque die Aussag des Rakoczy.

Über obiges examen und Aussagen des Rakoczy ist die Conferenz den 1ten Aug. 1701 widerum gehalten und einige Fragen gestellet, auch dahin erörteret worden:

1mo: Dass man des Rakoczy und Berczeny Güter apprehendiren, auch des Caspar Sandor praedia in Beschlag nehmen solle; wegen des Szyrmay aber könne man noch etwas zuruckhalten.

2do: Dass der Berczeny, Nicolaus Szyrmay und Okolyzany per Cancellariam Hungaricam, ut compareant in termino sex hebdomadarum, zu citiren seien.

3tio: Dass wegen des Colozzenser die Aussagen des Sandor dem Cardinal Kollonitsch communiciret und derselbe inhaerendo prioribus hieher beruffen werden solle.

4to: Dass man von der Frag (ob denen übrigen Conspiranten, excepto Berczenio, Nicolao Szyrmay et Okolizany, wan sie sich selbsten angeben, perdon zu versprechen seie) damahlen zu abstrahiren für gut befunden habe.

5to: Dass wider den Rakoczy der Criminal-process instituiret und Ihro Kaiserlichen Maistät ein iudicium delegatum, mit Zusammensezung deren Stellen, wie es in dergleichen Fällen vorhin üblich ware, vorschlagen.

6to: Dass der Cammerprocurator Doctor Hoche, nicht aber der Hungarische director causarum fiscalium die Criminalklag führen und

7mo: der Rakoczy ihme selbsten einen Advocaten, wie vorhin dem Zrini zugelassen worden, erwehlen solle.

Wie man dan deme zufolge den praesidem iudicii delegati zu benennen Ihrer Kaiserlichen Maiestät gehorsambt anheim gestellet, allerhöchst dieselbe auch imitando priora exempla, wie mit dem vorigen Hofcanzler Baron Hocher beschehen, hierzu den damahligen Hofcanzler Grafen Buceleni benennet, im übrigen es bei dem Vorschlag gelassen haben, dass disem iudicio delegato von dem Reichshofrath der Carl Ludwig Graf von Sinzendorff, der Johann Wilhelm Graf von

Wurmbrand und der von Andlern, und von Hofkriegsrath der Gottfried Graf von Salaburg, der Baron Kriechbaum und der Johann Baptista Graf von Pergen.[1] Item der Michael Achatius Kirchner,[2] dan beede Hofräthe Eilers und Albrechtsburg, der Hofkriegsrath und secretarius Tiel. Item der Regimentsrath Schick beisizen, das Protocoll aber der Doctor Kirchler Kriegsgericht-und Regimentsschultheiss, als actuarius führen solle.

Um selbe Zeit, dem 17ten Augusti 1701. hat der Johannes Sagl rector collegii Societatis Jesu zur Neustadt bei ihrer Kaiserlichen Maiestät eine Apologie und Verthättigung des Rakoczy eingeleget und darinen den Haubtmann Longuevalle falsum delatorem et fellonem zu sein angegeben, dergleichen convitia auch ihme der Rakoczy selbsten angeworffen, die Conferenz aber hat dieses lauter Calumnie zu sein und dass vielmehr der Longuevalle ob detectum crimen perduellionis ein grosses Lob und Belohnung verdienet habe, befunden; wessentwegen der Pater Sagl und weilen er auch den Rakoczy fast täglichen in custodia in der Burg zu Neustadt frequentiret, item weilen er Wissentschafft gehabt, dass ein Rakoczyscher Hund im Halsband ihme Rakoczy Brief zugetragen und der Fürstin Camerdiener Namens Ungvar etlichemahl einige Posten ihme überbracht hat, wegen der Rakoczischen Einverständnus sehr verdächtig worden, derentwillen auch ein intimatum an seine des Pater Sagl geistliche Obrigkeit dahin ergangen ist, dass sie demselben hieher beruffen, über alles vorberührte und was ihme der Rakoczy etwa ferer vertraue, vernehmen, seine Deposition nach Hof communiciren, ihne aber von der Neustadt hinweg, ad aliud collegium befürderen solle. Was sich aber mit ihme pater Sagl weiters geäusseret habe, ist nichts zum Vorschein gekommen, wenigst hat sich davon in actis nichtes befunden.[3]

[1] Ennek helyébe gr. Wels Ferdinánd Károly kamarás, Alsó-Ausztria helyettes helytartója került. L. a bevezető tanulmány 85. l.

[2] A iudicium delegatumnak nem volt tagja.

[3] P. Sägl továbbra is megmaradt a bécsújhelyi rendház főnökének.

Nach der Hand hat der Cammerprocurator[1] die fiscalische Klag bei dem iudicio delegato eingeraicht, welche dem Rakoczy um seine Verantwortung zu communiciren und das dem von ihme mit Vorwissen des iudicii delegati benennenden Advocaten der Zutritt verstattet werde, dem Hofkriegsrath sub dato 18ten Octobris 1701. intimiret worden ist.

Bald darauf aber, nemblich den 7ten[2] Novembris ist der Rakoczy aus seinem Arrest und Burck zur Neustadt abents bei der Dämerung entwichen und dieses mit Wissen, Willen und Beihilf des ihme zur Bewachtung aufgestelten Haubtmann Lehemanns, welches, wie bekannt, auf solche Weis beschehen: Es hat diser Haubtmann die vor dem Zimmer gestandene Schildwacht um ein Licht geschicket, welche anfangs nicht hat gehen wollen, er aber dieselbe mit deme hierzu beredet hat, dass er Haubtmann anstatt derselben Schildwacht stehen wurde, wehrenden Ausbleiben der Schildwacht hat er Haubtmann den Rakoczy aus dessen Arrest in sein Zimmer und eines Bedienten Klaid anziehen lassen, darauf er Rakoczy einen Mantelsack auf die Schulter genohmen und selben in Beisein des Haubtmans und seines Bruders, so ein Cornet ware, durch die Schildwacht, ohne von derselben erkennet zu werden, zur Burg hinaus und in die nägste Vorstatt getragen, alwo er sich auf das daraussen von einem Bedienten in Bereitschafft gehaltene Pferd gesezet und sich in das nägst daran gelegen Hungarischen Terrain und wie es die nach der Hand eingeholte Nachrichten gegeben, durch Oberhungarn in Pohlen zu dem Berzeny geflüchtet hat. Da nun die Schildwacht mit dem Licht zuruckgekommen und aus denen ganz alterirten Gebärden des Hauptmanns etwas verdächtiges vorbeigegangen zu sein, muethmassent in der Burg Eingetöss gemacht, so ist in Abwesenheit des Lieutenants und Fändrich, der bei der untern Wacht gestandene Corporal gleich den Haubtmann angegangen und hat demselben das Arrestzimmer des Rakoczy aufzumachen zugemuthet, welches er auch

[1] Oldalt megjegyezve: nr. 34.
[2] Oldalt megjegyezve. nr. 37.

gethan und bei nicht befundenen Arrestirten, der Schildwacht das gebrochene Fenstergätter, dan einige im wassergraben gelegene Handdücher und Strick vorgezaiget, meldend, dass der Rakoczy gar vermuthlichen durch dises Mittel sich hinab gelassen und durch den Wassergraben schwimend sich salviret hette; da aber der ganz erstaunte Haubtmann zur Wacht gemeldet, dass er dem Rakoczy gleich nachreuten, ihne einhollen und widerumben in Arrest bringen wolte, so hat gedachter Corporal den Haubtmann, der ihme allzuerschrocken und verdächtig vorgekommen, gleich den Arrest angekündet und in seinen aigenen Zimmer verwachten lassen, welches alles gleich anhero berichtet und den 9ten, 10ten und 11ten eiusdem mensis Novembris die expeditiones an alle Stellen, sonderbar an die Hungarische Canzlei wegen Aufsuch-, Verfolg- und Handfestmachung des Rakoczy in alle Erbländer ergangen seind.

Man hat auch bei der eben den 9ten, 10ten[1] und 17ten Novembris gehaltenen Conferenz deliberiret, ob nicht auf dieses flüchtigen Rakoczy Kopf eine taglia lebendig pro 10 m. fl., todter aber auf 6000 fl. umb weiteres Ohnheil und Aufruhr zu verhüeten noch vor ergangenen Criminalurthl verhengen könte und solte? Es ist die Sach umbständig erwogen und Ihrer Kaiserlichen Maiestät die argumenta pro et contra in dem untern 19ten eiusdem mensis sub nr. 40. erstatteten Referat ausführlich vorgestellet worden. Pro negativa stunden dise argumenta: Das iudicium delegatum müsste vorhero zusamensizen, ein Urtl schöpfen und das crimen denen Patenten, worinen die taglia geschlagen wurde, inseriret werden, sonsten wäre die taglia eine executio ante sententiam; pro affirmativa aber stritte summum in mora periculum rebellionis et insurrectionis partium superioris Hungariae et totius provinciae Transylvanicae, eventus non esset exspectandus, sed iure defensionis praeveniendum et saluti publicae consulendum, sublato capite rebellionis, ut adhuc in tempore populus salvetur; crimen Rakoczy esset notorium, quod ulteriore probatione non egeret,

[1] Oldalt megjegyezve: nr. 38., 39. und 40.

confessus et convictus esset, per litteras correspondentiae cum potentia extranea et conspiratione cum suis habita, fuga insuper eundem faceret reum, demum rebellis, ut salvetur universum, impune occidi posset, per iura et auctoritates sub nr. 40. allegatas. Worauf Ihre Kaiserliche Maiestät den 19ten Novembris 1701. resolviret haben in formalibus: es solle die taglia ohnerwartet des iudicii delegati Auspruch, aus angeführten Ursachen publiciret und auf den Rakoczy eingerathner Massen, id est respective a 10 und sechs tausent Gulden geschlagen werden.

Welches dan auch vollzogen und hierüber die Patenten sub dato 24ten, Decembris[1] 1701. gefasset, auch sub eodem dato nicht allein an die N. Ö. Regie-[2]rung ad publicandum, sondern auch ein gleiches zu thuen beeden Hungarischen und Siebenbürgischen Canzleien sub expeditione per Sacram Caesaream et Regiam Maiestatem intimiret, dan weiters an die Reichs und Königliche Böheimische Canzleien per insinuatum communiciret werden ist.

Zu gleicher Zeit hat man auch zerschidene Rakoczische seiner Flucht halber suspect geweste Bediente eingezogen, die ohnschuldig befundene aber wiederumb entlassen.

Immitls ist der trei- und ehrlose Haubtmann Lehemann wegen der Entlassung des Rakoczy durch den Hofkriegsrath (welcher auch einige Extract seiner des Lehemanns Aussagen herüber communiciret hat) criminaliter processiret und nach der Hand zum Schwerd und Viertln verdammet, solches Urtl auch zur Neustatt an ihme vollzogen worden.[3]

Das iudicium delegatum ist auch, nachdeme der Rakoczy auf obbemelte des Camer-procuratoris Criminal-Anklag nicht geandwortet, sondern statt seiner rechtlichen Verthätigung flüchtigen Fuss gesezet hat, in processu fortgefahren und ist über die von ihme Camerprocuratore den 21. Novembris 1701. umb rechtliche Erkantnuss eingereicht fernere Notturffshandlung den 30. April 1703 von dem iudicio delegato das Endurtl

[1] November s nem december.
[2] Oldalt megjegyezve: nr. 47. et. 48.
[3] Oldalt megjegyezve: nr. 49., 54., 55., 56. und 57.

geschöffet, auch von weyland Kaiserlichen Maiestät Leopoldi höcht seeligster Gedächtnuss der Iustiz den Lauf zu lassen, dahin resolviret worden :

Dass der Franz Rakoczy wegen dises begangen und genugsamb überwisenen criminis laesae maiestatis et perduellionis mit Leib, Ehr und Gut in Ihrer Kaiserlichen und Königlichen Maiestät Straff verfallen seie, solchemnach solle er von nun an aller Ehren und Würden entsezet sein, durch den Scharffrichter, so bald man seiner habhaft werden wird, an Ort und End, wo es sich gebühret, mit dem Schwerd von Leben zum Tod hingerichtet und sein Haab und Güter dem Kaiserlichen- und Königlichen fisco verfallen sein, dieses ihme Rakoczy zu einer wohl verdienten Straf, seines gleichen aber zu einem Greül und abscheulichen Exempl.

Dieses Urtl ist der N. Ö. Regierung und Camer zu publiciren, dan auch ein gleiches fürzukeren, der Hungarischen und Sibenbürgerischen Canzlei via decreti intimiret und an die übrige Stellen zu gleichmässiger Kundmachung behörig insinuiret worden.[1]

Den 2ten May 1704. hat man den Caspar[2] Sandor seines Arrests entlassen cum annexo, dass er sich bei seinem alhiesigen Schwager Ladislao Huniady Hungarischen Hofcanzlei-secretario bis auf weitere Verordnung ohne Verwachtung aufhalten solle, weilen er zerschidene Conspirations-puncta sonderbar wider den Berzeny, wie ex Litt **K.** der lezteren Schrifft des Camer-procuratoris nr. 43. zu ersehen,[3] entdecket, zumahlen auch anno 1701. zur Tämpfung der Rebellion auch andere Vorschläge gegen die Türcken an Hand gegeben in specie, dass man die Kriegs-operationes nicht nacher Nissa und gegen Albanien machen, sondern sich an der Donau gegen Widin halten, Schiffbrückenbauen und der Communication zwischen Servien und der Wallachei sich bedienen, folgsamb weiters in das Turcicum eintringen möge, so dass man den Rucken allezeit frei habe und die Armee vom Feind nicht abgeschnitten werde.

[1] Oldalt megjegyezve : nr. 70. und 71.
[2] Oldalt megjegyezve : nr. 76.
[3] Nincs a mellekletek közt.

Nr. 93. ist ein Decret an die N. Ö. Regierung,[1] wie auch an die Stellen sub dato 31. Octobris 1707. ergangen, dass das sub hoc nr. 93. beigeschlossene, wider das von dem Rakoczyschen Anhang zu Onoth geschlossene und ausgesträhte interregnum zur Rechtsfertigung des Erzhaus Österreich ergangene Manifest in denen Erblanden publiciret werden solle.

Pro appendice komet noch dieses zu melden, dass auch in actis sub nr. 11. ein Protocoll de dato Hermanstatt, den 18. April 1701. einkome, den in puncto perduellionis gleichfahls interessirten Hauptman *Michael Fischer* betreffend, welcher zu Aussich in Böheimb gebührtig und mit einem anderen Haubtmann, namens *Scharffenstein* bei Anfang diser Rebellion ein- und anderesmahl bei dem Französischen Gesandten alhier in Wienn gewesen,[2] nachdem er aber alda nichts sonderheitliches ausgerichtet, habe er mit einem patre Nicolao Andrasy Franciscaner Ordens zu Edenburg geredet, welcher ihne an seine Befreunde in Oberhungarn und Sibenbürgen geschicket, auch alda mit zerschidenen Malkontenten der Rebellion halber correspondiret habe, diser Haubtmann ist zwar auf die Tortur geleget worden, aber weiter nichts verlässliches von ihme zu erzwingen gewesen, ausser dass er einsmahl mit einem Styrumischen gewesten Lieutenant, namens Gabriel, seinem Zuenamen[3] aber wisse er nit, geredet und mit ihme auf den Discurs gekomen, wie die teutsche Trouppen zu ruiniren wären, so hätte der Lieutenant gesagt: dass nichts leichter seie, als dieses in specie, dass man denen Trouppen keinen Frid im Lager und denen Postirungen lassen, sondern immer alarmire, finaliter beharrete er auf deme, dass er willens gewesen wäre, dise seine Correspondenz alhier zu entdecken, wie aber mit disem Haubtmann weiters verfahren worden, ist aus denen actis nicht abzunehmen. Mannagetta. m. p.

Jegyzet: A Mannagetta előadmányában említett *Fischer* és *Scharfenstein* nevű kapitányokról a következő adatok találhatók a Kriegsarchivban:

[1] Oldalt megjegyezve: nr. 93., 94. und 95.

[2] Villars marquis.

[3] Talán Schwerdtling hadnagy, akit a haditanács iratai névleg felemlítenek.

1701 április 27. A Haditanács gróf Rabutinnak. (HKR. Prot. Reg. 1701. April 27. pag. 186. No. 208.)

„Auf seines vom 17-ten dises betreffend den Haubtmann Fischer, und andere Verdächtlichkeiten, solle die Passe gegen der Moldau und Wallachey wohl verwahren, auch im Landt selbsten auf alle Verdächtlichkeiten genaue Obsicht tragen. — Uebrigens seie das Zantische Regiment aus Siebenbürgen heraus- und an die Gegend der Theiss zu postieren."

1701 május. (No. 153.) *Referat des HKR.-s an den Kaiser.* (Prot. Exp. 1701. pag. 316.)

„Referat worinnen Ihro Kais. Maiestät ein Schreiben von dem Conte Rabutin und darinnen einige verdächtige Correspondenz, *von dem reformirten Sachsen-Gotischen Regiments Haubtmann Fischer vorgetragen* werden und umb die Recroutirung und Remondirung der Regimenter in Hungarn, gebetten wird."

1701 szeptember 30. Dr. Kirchler, Wiener Stadtschultheis an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 581.)

„Von dem hiesigen Regiments Schulteis Herrn Dr. Kirchler vorgenohmenes Verhör und Aussagen der in puncto conspirationis et rebellionis arrestirten beeden Haubtleüthen *Scharffenstein und Veigl*, dan des Leüthenandt *Schwerdtling*.

Beschluss: Der R. K. M. (Titl) Herrn Kirchler diese drei examina, nemblichen des Haubtmann Veigels, Scharffenstein und Leüthenandt Schwerdtling zur rechtlicher Untersuchung zuezustellen. Rastinger... Wien, den 30. Septembris 1701."

1701 október. Kaiserliche Resolution an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 667. — October No. 142.)

„Referat. Kaiserliche eigenhändige Resolution auf des Hoff Kriegs Raths Gutachten, dass wider die mit dem Haubtmann Fischer und nit mit dem Ragozzi interessirte Kriegs Officierer bei dem Hoff Kriegs-Rath der Process gemacht und geendiget werden solle."

1701 október 6. Der HKR. an den Stadt-Garde Obristen Marchesen degli Obizzi. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 479. — October No. 49.)

„Man habe Ihme negsthin aufgetragen, die in puncto rebellionis unter Verwahrung alhiesiger Stattguardi verhandene Arrestanten auf des Bucelleni Ansuchen *ablifern zu* lassen ; es seie aber nur auf die mit dem Ragozy interessirte Officier zu verstehen, *und nicht*, wie Haubtleüthe *Scherffen-*

stein, Veigl und Fendrich Schwertl seind, die allein unter das militarische Recht gehören."

1701 október. Hptm. Scharffenstein an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 677. — October No. 217.)

„Scharffenstein Haubtmann, damit Er nicht allezeith abents umb fünf, sondern umb neün Uhr im Stockhaus in das feüchte Gwölb möge eingesperret werden."

1701 november. Hptm. Scharffenstein an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 720. — November No. 85.)

„Schaffernstein Haubtmann Arrestant Bitt ihne vor acht Uhren abendts von dem Regiments Profosen nit lassen in das nasse Gewölb einsperren."

1702 július 10. Marchese degli Obizzi an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 481.)

„Als Stattobrister alhier Wien den 10. Julii 1702. erindert, dass der Leüthnandt Johan Frantz Schwertlin aus dem Arrest ungezweiffelt aus Übersehen und Vernachlässigung der Wacht entwichen seie, hätte dahero die ganze Wacht in das Stockhaus mit Eisen wohl verwahren lassen und darüber ein ordentliches Kriegs-Recht zu halten anbefohlen. — *Beschaid:* Diese Nachricht bei der Canzlei aufzubehalten. Tiell... Wien, 7. Aug. 1702."

Mellékletek Mannagetta Vortragjához:

a)

Extractus Literarum,

welche der Rakoczy an den König in Frankreich und an dessen Minister Barbessieux geschriben.

Litterae ad regem de 1ma Novembris 1700. Seine familia hette viel Gutes von Franckreich empfangen, weilen Gott ihn in den Stand gesezet, dass das völlige Königreich das gänzliche Vertrauen in ihm habe, so ersuche er den König, dass er ein Vatter, protector und liberator des Königreichs sein wolte; iezt wären die Coniuncturn darzu, Ihre Maiestät wurden alle Information schon haben, die Particular-Familien wären malcontent wider das Haus Österreich. Wan sich der König werde ihrer annehmen, werde die Sach besser, als jemahlen, von Statten gehen.

Litterae an den Barbesieux de 1ma Novembris 1700: Er solle alles glauben, was der Überbringer referiren und mündlich vermelden werde.

Responsum des Barbesieux: Er hette die Brief empfangen und den Mann angehöret. Es seie kein Zeit, dass man ihre mensures iezt secundiren könne, die Ursach werde der Überbringer mündlich referiren, wurden aber die mensures schon nehmen, wan es Zeit sein werde.

Litterae des Rakoczy von 11ten Februarii 1701: Der Überbringer diss werde Euer Maiestät referiren, mit was für Freuden sie vernohmen haben die Hofnung der königlichen Protection. Er werde auch expliciren, warumben die Vollmacht nicht von allen seie, wie es der König verlangt hette.

Der König werde in effectu seine und des Königreich Treu und Eifer erfahren.

Kivül: Tenor literarum. *(Mannagetta kezével:)* A. Gehört zum Vortrag sub lit. A.

b)

Tenor instructionis.

Insinuandum regi Galliae, in quo statu su regnum.

Man wolle National-Trouppen werben, zu deren Unterhalt Gelt nöthig wäre, umb selbe in guter Ordnung zu erhalten.

Man habe auch auswertige Mannschafft bei 20 m. Mann nöthig, umb nicht allein wider die Teutsche zu agiren, sondern auch das Landvolck in Zaum zu halten.

Zu bedencken, wie man so viel Leut herüber bringen könne, non esset alia via, nisi per Poloniam, werde leicht sein, weilen Pohlen und Schweden den Friden schliessen werden.

Eine Pension für ihne Rakoczy und diejenige, welche in der Conspiration in Fall der Noth, da es ohnglücklich von Statten gienge, und sie geoffenbahret wurden.

Wan es reussire, werde das Königreich allen Unkosten ersezen.

Einen Confidenten begehren, mit dem er Longevall nemlichen Zeug sein könne, was es thuen werde; durch disen Aufstand hette der Franzos das Interesse, dass sie bis an die Wienn Statt straifen könte.

Solle eine Beschreibung machen, wie die Vöstung in Hungarn sich befunden und wie starck sie seie Item wie schlecht selbe versehen, wer Maister in Feld, diser werde sie haben.

Demonstrandum, quomodo inclinata natio sich in die Libertet widerumben zu stellen.

Wan es ad tractatum komen solte, werde man nit einwilligen, bis der König von Franckreich alle Satisfaction habe. Zu zeigen, dass kein anderes Mitl seie, sich in Hungarn zu stabiliren, als dass man sich in die Protection des Königs von Pohlen begebe und die Sach dahin einrichte, dass sie die freie Wahl haben, Pohlen soutenire Hungarn und Hungarn Pohlen, dass beede aus zweien Interesse eines mit einander machen, alias impossibile foret Hungariam subsistere contra potentiam Austriacam et Ottomanicam; werde ihme für eine gloire achten, wan er in disen Vorhaben des Königs. Befehl werde nachkomen.

Man müsse alsobald Geld und Volck in das Königreich bringen, zu remonstriren, in was für einen Stand die Sach wegen des Königs in Spanien Unpässlichkeit und der Handl in Reich seie und wie der Wiennerische Hof sich befunde.

Der Franzos solle machen, dass der Pohlak die Hungarn darzu animire, wurde es Franckreich thuen, müste es ihme gar zu theuer ankomen. Item Franckreich solle dem Türckischen Hof auch menagiren, dass er nicht wider sie seie.

Hátlapján: Tenor instructionis. *Managetta kezével:* B. Gehöret zum Vortrag sub Lit. A.

B)

A FELSÉGÁRULÁSI PERBEN ÉRDEKELT SZEMÉLYEKRE VONATKOZÓ IRATOK

Br. Szirmay István, Vay Ádám, Vay László, Vay Mihály, Berzeviczy János Ádám, Menegatti János Zakariás, L'Huillier János Ferenc, Sándor Gáspár, Szluha Ferenc.

Gr. Bercsényi Miklós, Szirmay Miklós.

Longueval Ferenc József.

a) BR. SZIRMAY ISTVÁNRA VONATKOZÓ ADATOK.

22.

Bécsújhely, 1701 június 21.

Br. Szirmay István nádori ítélőmester kihallgatási jegyzőkönyve.

Hitelesített másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl. Másolata M. Tud. Akadémia kézirattárában. Miscellanea Historica. Tört. 2°. 163. sz.

Articuli domino Stephano Syrmay 21. Junii 1701. Neostadii in arce ad desuper respondendum propositi.

Haud dubie meminerit, se fuisse complicem in priori rebellione et nihilominus in gratiam caesaream receptum, modo Deus mirabiliter patefecisset, ipsum Syrmay denuo prolapsum esse ; desperandum tamen non esset de gratia Suae Maiestatis, si veritatem dicat, qualem factionem princeps Ragozius et singulariter Berzenius ab anno 1698 usque huc sint machinati ?

1. respondit : Fateretur gratias et clementiam Suae Maiestatis, quas etiam cum invidia aliorum esset expertus, utpote primus in regno protonotarius a rege creatus, hinc foret ingratissimus, si vel in minimo contra Suam Maiestatem peccaret. Nihilomnino in conscientia sciret de nova aliqua factione.

2. An non 12. Februarii 1700. fuerit apud Ragozium et Berzenium Ungvarini, ibidemque adesse sciverit capitaneum Longevall ?

Negat se fuisse Ungvarini apud Ragozium et Berzenium praesente Longevall, hunc non nosceret, nullum unquam cum illo commercium, nil etiam de ipso, nisi tempore arresti audivisset.

3. Utrum non constet deponenti, quod Ragozius Longevall dederit instructionem et litteras ad regem Galliarum pro urgendo milite et suppetiis pecuniariis ad faciendos motus in regno Hungariae contra Sacram Caesaream Maiestatem, an non inter illas quoque litterae fuerint ad Berbessie; an Syrmay de his omnibus sciverit?

Negat absolute se quidquam scire et contestatur, ut terra absorbeat, si falsum dicat.

4. Quid, si originales litterae Ragozianae deponenti exhiberentur?

Respondit: Si videret, manum forte nosceret. *Ad exhibitas autem litteras dixit:* in subscriptione litterarum ad regem Galliae character esset crassior solito, inde dubium oriri, an sit manus Ragozii.

5. An non dominus Way nobilis Ungarus hoc anno 3. Februarii ad Syrmay dominium Mihal venerit, referens, quid Longevall ex Gallia attulerit.

Respondit negative.

6. An non Syrmay scribam suum cum litteris in Poloniam miserit, ad quos fuerint istae litterae?

Misisset scribam suum Sarossy cum litteris ad dominum comitem Strattman et Sedlnizky, ut contra molestias, quas in confiniis a Polono gubernatore Lubloviensi continuo habuisset, per protectionales regias se liberaret.

7. Quot et a quibus scriba litteras retulerit?

Scriba retulisset protectionales, quas in examine exhibuit.

8. An non per quattuor hinc inde ad Ungaros miserit litteras? Dicat correspondentias et argumentum litterarum.

Scripsisset partim bonis amicis, partim propter incumbentes sibi ratione officii commissiones.

9. An non fuerit dispositus dare ducenta millia pro milite rebellium?

Respondit negative.

10. An non jam tum 1697. aut anno 1698. motuum in Hungaria faciendorum causa in Wallachiam ad waywodam pro milite et asylo, sive retirada, si res male succederet, miserint et Graecum episcopum, qui inter Budam et Mohaz moratur, quadraginta mille suorum Rascianorum velle assistere significaverint ?

Negat et pernegat.

11. An non in hac rebellione sint complices Paulus Gyurky capitaneus aulicus Ragotii, Nadasti vicarius generalis Paulinorum, Pater Kery Ragotii capellanus Ord. Min. male contentus, Kery Ragozii secretarius, Syrmay Nicolaus praefectus bonorum Ragozianorum. Praelegebatur specificatio, quae misit quidam Freyenfels.

Respondit, se nihil de his scire.

12. Interrogabatur particulariter de fratre Nicolao et quomodo negare possit desideratas suppetias Gallicas, cum adessent originales litterae, Berzenius per fugam se reum fecerit et ab hoc quoque habeantur litterae, quibus complices suos carceri mancipatos proclamaret ?

Ad hoc interrogatorium fratrem suum omnino innocentem credere voluit ; auditis vero Berzenii litteris, se nihil penitus de hoc scire dixit.

NB. altero die, 23-a nimirum, adhuc audiri petiit, sed nihil novi fassus, omnia sicut ante, perfricte negavit.

Et his finem fecit suae depositionis 21. Junii 1701. coram sua Excellentia domino aulae cancellario et referendario Eilers, praesente etiam concipista Seyfrid. Altero mane denuo audiri petiit, sed nihil omnino, nisi negativam suam repetiit : nihil penitus contra se probari posse.

Praesens copia per omnia concordat cum suis ad Cancellariae Caesareae Aulicae intimae Inferioris Austriae registraturam datis articulis originalibus. Viennae, 22. Augusti, 1701.

Nicolaus a Lenckhern mp.
registrator et taxator ibidem.

23.

K. n.

Br. Szirmay István feljegyzései 1701 június 21. és 22. napjain történt kihallgattatásáról.

Eredetije M. Nemzeti Múzeum. Szirmay-család levéltára.

Anno *1701. die 21 Junii.* In praesentiam excelsae per Suam Maiestatem delegatae commissionis deportatus praevia exprobatione altenominatae Suae Maiestatis Sacratissimae antecedenter iam mihi largitae clementiae ad sequentia puncta deutri examinatus:

Primo: Quare contra Suam Maiestatem cum principe Rákoczy et comite Nicolao Bercsény conspiraverim, a regeque Galliae arma contra Suam Maiestatem imploraverim?

Resp.: Nec conspiravi, nec arma imploravi, nec quidpiam feci aut cogitavi vel somniavi contra Suam Maiestatem Sacratissimam.

Secundo: Novine manum principis Rákóczy?

Resp.: Vidi saepius manum, tenui calamo solitus, quantum memini, scribere.

Tertio: Reproductis binis Gallice scriptis prima crassiori calamo, de principe Rakoczy subscripta, altera vero epistola tenuiori, traditae sunt mihi interrogando, utrum sciam propria manu principis esse subscriptas?

Resp.: Possunt fieri, ego tamen positive asserere non audeo, nam videntur mihi difformes esse.

Quarto: Ad haec illustrissimus dominus referendarius:[1] Ah possunt esse, non quaeritur, sed an certo sint per principem Rákoczy subscriptae respondeam.

Resp.: Ego certe positive affirmare non audeo, nam multas manus per diversos imitari vidi.

Quinto: Item idem: quare negat, cum ipse Rakóczy recognoscat?

Resp.: Nec sum itaque interrogandus, si ipse agnoscit, sic facile admittam, quod ipsius sint.

Sexto: Utrum fuerim Unghvarini cum principe

[1] Eilers János dr.

(quod nec debet negari, dormivi enim ea nocte in lecto capitanei Langvaill) apud Bercsénium?

Resp.: Nunquam principem Rákoczy Unghvarini me vidisse, nec in lecto Langvaill me aliquando dormivisse scio, cuius nomen ante incaptivationem meam nec mihi notum erat; potest fieri, quod aliquando ipsum viderim, sed quis is sit, nec modo scio.

Septimo: In mense Februario vel Martio proxime praeteritis fuit-ne Szent Mihalyini[1] dominus Adamus Vay cum certa legatione principis apud me?

Resp.: Anni elapsi sunt aliquot, a quo in meis aedibus Dominus Vay non fuit, legationem tanto magis sua vita a principe mihi non deportavit.

Octavo: Petiitne princeps ad promotionem suae factionis, id est conductionem contra Suam Maiestatem militis ducenta milia florenorum a me et dedi-ne aut promisi-ne?

Resp.: Nunquam a me petiit, neque promisi, sed neque 15 mil. simul et semel unquam habui.

Nono: Praeterito anno tamen dedi ipsi pecuniam et quantum?

Resp.: Una cum Jesuvitis ad portionem Madensem per tria millia dedimus, quam summam cum sorore inter se diviserunt.

Decimo: Habebat ne saepius conversationem cum principe et Bercsenio?

Resp. Potissimum erga benignas Suae Maiestatis iudiciarias commissiones et ordinariorum regni iudicum habui. Rarissime tamen cum uterque simul fuisset, verum alternatim, nunc cum principe, interdum cum Bercsény.

Undecimo: Sed fuit in conventiculo cum principe et Bercsénio, quando contra publicam quietem et Suam Maiestatem habuerunt consultationem?

Resp. Nego me in tali conventiculo fuisse, sed quantum memini, anno 1699. cum generali Asperimontis, cum sorore accordassent, tunc recordor ultimario me cum principe et Bercsénio fuisse simul.

Duodecimo: Quare negat, cum iam multorum fassionibus negotium est detectum, imo etiam ex diver-

[1] Falu Eperjestől északra; Szirmay birtoka.

sis provinciis Suae Maiestati est notificata ista rebellio? Moraliter loquendo, est fere impossibile eum non scire, cum sit in Superiori Hungaria supra omnes?

Resp. Moraliter loquendo est impossibile, si nolunt credere, ego efficiam id, ut credant. Voluntas enim cogi non potest. Illi quibus res est nota (si est aliquid in re) possunt fateri, sed a me hoc non desideratur, ut falsa contra conscientiam dicam. Qui autem me supra omnes in Superiori Hungaria esse iudicant, graviter errant, nam me multi in maiori dignitate et opibus constituti sunt. Sed ego hanc opinionem malevolorum calumniis adscribo, quorum proprium est, optima quaequae perperam interpretari. Si gulae indulsissem et minus haberem, modo non essem in suspicione.

Ad haec excellentissimus cancellarius : Ego nullam habeo invidiam. Respondi : Absit haec de Vestra Excellentia me cogitare.

Decimo tertio : Perlectis literarum praetensarum comitis Bercsény copiis 18. Maii Varsaviae ad regis Galliae ablegatum scriptarum, dictum est : si nihil aliud doceretur, ex his nonne sufficienter convincor? quia 1⁰ : Continent, quod ipsius socii sint capti. 2⁰ : Quod recognoscat in iis factionem. 3⁰ : Quod per Nicolaum Szirmay sibi non longa affinitate iunctum, causam eidem ablegato denunciavit, ob quam eundem in persona visitare non possit.

Resp. Audio subtili et tersa latinitate scriptas has copias esse ; ego in domino Berczeny similem stylum non sum expertus, interim potest fieri, quod ille scripserit. Sed si hic esset et me socium criminis esse assereret, dicerem, quod sit falsum, etiam si mille litteras tales scribat, mea conscientia est tuta, hoc possum ad has reponere, nullus in Hungaria praetensam affinitatem mei fratris probare poterit.

Decimo quarto : Ergo forte etiam de fratris sui rebellione dubitat?

Resp. Maxime certe dubito.

Decimo quinto : Ubi fuit ipse, dum dominatio caperetur.

Resp. Munkacsini.

Decimo sexto : Forte nec de rebellione 1697. vel 1698. anni quidpiam scit?

Resp. Vere nihil.

Ad haec subridendo capiteque nutando : ah, nihil scit? Ad haec ego respondi : Semper humanam fragilitatem procliviorem esse ad enarranda falsa, quam vera credenda. Caeterum motum praedonicum Francisci Thokay[1] non reputo pro rebellione, si de illa me vult interrogare, est actu Viennae furcifer examinetur, sufficientia damna mihi etiam eius adhaerentes intulerunt. Cum haec proferrem, D. Concipista eidem refert, ipse actus fuit, inquit, praedonicus.

Decimo septimo : Cathalogo reproducto interrogatus sum : novi - ne sequentes, quorum nomina, cum essent Hungarica, per excellentissimumque dominum Cancellaiumr exprimerentur difficulter, quae observare et intelligere non bene potui (ubi nec ecclesiasticis et par sum). Respondi consequenter cum nominarentur : Et iste est bonus oeconomus. Iterum : Et is habet vivendi media usque dum Szerencsiensis postarum magister nominaretur. Illum dixi esse pauperem, olim braxatorem.

Notandum : Cum pater *Ladislaus Nadasdy*[2] nominaretur, reiterando ipsius nomen, an de illo dubitarem, subridendo interrogatus. Resp. omnium sicut de uno, ita et altero ego nihil mali scio. Sunt autem nominati plurimi, ex quibus hos observavi : filii condam excellentissimi domini iudicis curiae regiae *Csáky*,[3] item *Andrassiani*,[4] *Ladislaus Ibrány*,[5] *Ioannes Janto*,[6]

[1] Az 1697-i tokaj-hegyaljai zendülésre vonatkozik.

[2] „Vicarius generalis Paulinorum", olvassuk br. Szirmay István 1701 június 21. kihallgattatásáról felvett jegyzőkönyvben.

[3] Gr. Csáky István országbíró, kassai főkapitány és szepesi főispán († 1699) ; gr. Bercsényi Miklós apósa volt. (V. ö. *Thaly K. :* Gr. Bercsényi Miklós. II. 133. és 241—42. ll.) gr. Csáky István gyermekeinek felsorolása *Nagy Iván :* III. 82—85. ll.

[4] Az Andrássy-családra általában l. *Nagy Iván :* I. 36—38. ll.

[5] Ibrányi László később Rákóczi szolgálatában állott és állítólag mint ezredes esett el 1707-ben a trencséni ütközetben. *(Nagy Iván* szerint : V. 116. l.). Ez az állítás *Markó Árpád* megállapításai alapján (A trencséni csata. 1931. 65. l.) nem felel meg a tényeknek.

[6] *Jantó* János Rákóczi egyik prefektusa. *Thaly K. :* Gr. Bercsényi-család. II. 231. l.

Stephanus Fekete,[1] comes *Ladislaus*, *Michael* vicecomes et procurator, *Melchior Szent Iványi*,[2] duo *Okolicsany*,[3] *Alexander Platy*, affinis domini *Vay*,[4] *Alexander Vass*,[5] dominus *Stephanus Kalmanczay*[6] ab intimis cum *Francisco Olasz*,[7] *Győri* iudex Cassoviensis anni praeteriti,[8] *Draveczky*,[9] dominus personalis *Klobusiczky*,[10] *Franciscus Kis Kalloviensis*,[11] *Alexander Kércsy*,[12] *Ioannes Melczer*,[13] *Andreas Rezler*,[14] tres mei

[1] Bizonyára a későbbi kuruc-ezredes. (V. ö. Arch. Rakoczianum. II. 339.). Ha a nagyiváni Fekete-családból származott, akkor ugyanaz lehet, aki e család sárosmegyei ágazatának volt a megalapítója. (Turul. XIX. 1901. 130. l.).

[2] A Szentiványi-családra vonatkozólag l. *Nagy Iván:* X. 640. l. A Szirmaynál említett családtagok közül *László*nak nem volt jelentősebb szerepe a Rákóczi-korban. *Mihály* 1686. zemplénmegyei másodalispán, 1687 megyei követ, 1691 első alispán volt. *(Nagy Iván:* u. o.) *Menyhért* a Rákóczi-mozgalom kezdetén szerepelt. (Arch. Rak. I. 91. és 92. ll.).

[3] Okolicsányi Mihály és Pál.

[4] Plathy Sándor túróczmegyei nemes, ügyvéd. (Arch. Rakoczianum. I. 16., 28., 188. stb.) A családra l. *Nagy Iván:* IX. 310. s köv. ll.

[5] Vass Sándor később dandárnok és egri várparancsnok lesz.

[6] Kálmáncsay István utóbb fejedelmi tanácsúr. A család felemlítve *Tóth Sándor:* Sárosmegye monografiája I. k. (Budapest, 1909.) 337. l.

[7] Olasz Ferenc később Rákóczi udvari titkára.

[8] Valószínűleg Győry Ferenc; ugyanaz, aki 1705 május 28-án újból megválasztatott Kassa város bírájának.

[9] Talán Draveczky Gáspár, Ung megye jegyzője, kinek felesége Eödönffy-leány volt. (Turul. XVIII. 1900. 81. l. és Nagy Iván c. folyóirat. I. 1899. 195. l.)

[10] Br. Klobusiczky Ferenc l. *Thaly K.:* Tört. Tár, 1895. 2—3. ll.

[11] Közelebbi adatokat nem ismerek róla. Nem lehetetlen, hogy arról a Kállay Ferencről van szó, aki a Rákóczi-szabadságharcban alezredes volt. (Arch. Rak. I. 7., 8., 223.)

[12] Kércsy Sándor szabolcsmegyei gazdag nemes, kinek felesége Pálóczi Horváth Mária volt. (*Thaly:* gr. Bercsényi-család. II. 232—33.) A családra l. *Nagy Iván:* V. 207.

[13] Kellemesi Melczer János Sáros megye alispánja. *Thaly K.:* gr. Bercsényi-család. II. 123. l. A korábbi időkben Thököly hívei közé tartozott. Pl. *Angyal D.:* Thököly Imre. II. 25.

[14] Reszler Farkas András ügyvéd, aki később gr. Bercsényiné érdekeit védelmezte. *Thaly K.:* II. 324. és 347. l.

fratres,[1] *Radvanszky*,[2] *Szerdahely*,[3] *Dőry*[4] et *Paulus Györky*,[5] *Franciscus Usz*,[6] *Gaspar Sandor*.

Ex factione Transylvanica: *Emericus T.*, *Nicolaus Bethlem*, Consul Cibiniensis, praedicantes duo vel tres et plures, quorum nomina non occurrunt, plurimorum nomina neque exprimebantur. Ad haec respondi: In Transylvania nunquam fui, ibi paucos nosco.

Decimo octavo: Sarossy quales in Poloniam ad ablegatum regis Galliae (quem nominarunt, sed nomen observare hard potui[7]) a me portavit litteras.

Resp. Nullas. Nec scio, an sit et quis sit ablegatus regis Galliae.

Decimo nono: Quot litteras inde mihi attulit?

Resp. Unas regis Poloniae consensuales, reliquas etiam reportavit, quarum in iis est mentio, id est trium regum et fassionales capituli Agriensis.

Vigesimo: Ergo missiles sigillo parvo munitas?

Resp. Nullas.

Vigesimo primo: Quare ergo ipsum expedivi?

Resp. Quia diversas habui impetitiones a Polonis, recenter ratione territorii possessionis Kolacsko. Item ratione domus lapideae Lubloviensis. Non poteram pridem per Suam Maiestatem destinatae commissionis

[1] Szirmay Endre, Miklós és Péter. Közelebbi adatok Tört. Tár. 1882. 402. s köv. ll.

[2] Bizonyára Radvánszky János, Rákóczi későbbi kincstárnoka és közgazdasági tanácsosa. Szerepével bőven foglalkozott *R. Kiss István:* Adatok II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választásához. Századok 1906. és Tört. Tár 1906.

[3] Talán Szerdahelyi Ferenc és János. (*Tóth Sándor:* i. m. I. 445. l.) A családra l. *Nagy Iván:* X. 682—83. ll.

[4] Minden valószínűség szerint Dőry András, aki 1669—1672. Borsod megye szolgabírája, majd 1679—1687. alispánja volt; híve volt I. Rákóczi Ferencnek, később pedig Thököly Imrének. Rákóczi idejében országos számvevő volt. — Lehetne még gondolni Dőry Lászlóra, aki udvari agens volt, s akit 1703-ban Bécsben a Rákóczival való összeköttetés gyanuja miatt letartóztattak (Károlyi-oklevéltár. V. 16.). Dőry Ferenc szíves közlése.

[5] Gyürky Pál, a későbbi kuruc tábornok, ez idő szerint „capitaneus aulicus Ragotii".

[6] A Rákóczi-szabadságharcban kerületi biztos volt. (Arch. Rak. I. 29.) A családra l. *Tóth Sándor:* i. m. I. k. 472—475. ll.

[7] Du Héron varsói francia követ.

effectum praestolari, in dies Poloni renovabant damnificationes. Ideo consilio excellentissimi domini comitis Szedlineczky obtento a Sua Maiestate decreto, ita expedivi novum hominem, cuius patrocinio et territorium avulsum reobtinui. Consensualesque regis, quas in specie praesentavi subiungendo, ex hac delatione livor malevolorum meorum manifestatur, apparetque si nimirum contra me quidpiam criminis scirent, diabolum ex inferno evocarent, incitarentque. Saepius repetii, habere me argumenta invincibilia, quae (seposita aut remota passione) rationabiliter tollunt suspicionem iniquam de me praeconceptam. 1⁰: Sum iam senex. 2⁰: Valetudinarius. 3⁰: Sub glorioso regimine Suae Maiestatis tantam Dei benedictionem habeo (licet nec tertialitatem habeo, quantum mei invidetur), ut possim gloriari, nihil praeter sanitatem mihi deesse. Quare deberem me periclitare, certa pro incertis perdere? Deus meus Deus non sit (absit blasphemia), si crimen laesae Maiestatis commisi, vel cogitavi, aut somniavi, totum regnum contra me, si fuerit conquisitum, nihil timeo.

Omissis plurimis interlocutoriis ex probrationibus et comminationibus, die suprafata, non occurrunt plura fuisse proposita.

Verum *sequenti die, 22 Junii* obtento accessu a Suis Excellentiis petii veniam supplex, quod reflexione habita adhortationis hesternae excellentissimi domini cancellarii praesumpserim excelsam commissionem molestare et simul rogare: Interrogatoria puncta cum fassione mea vellent mecum communicare, possem sic explere mandata Suae Excellentiae, si quid mihi occurreret, ea per litteras revelare, adferendo exemplum examinis mei per excellentissimum condam cancellarium Kinszky et Strattman peracti, ubi fassionem meam etiam subscripsi, sed obtinere non potui, adhortantes me, si nova non attuli, tempus non auferam.

Pro ultimo. Interrogovit me excellentissimus dominus Cancellarius: novi-ne Gabrielem Tolvay, ubi manet, est ne vir intelligens? Resp. Novi, manet in comitatu Nittriensi, est vir intelligens, fuit prothonotarius. Haec cum responderem, lenta voce Sua Exellentia insinuat Illustrissimo Domino Referendario, quaerat ipsius

fassionem. Ex post intra paucam moram iterum quaerit ex me: agnoscam-ne me esse reum, si vir integritate fidei ac incontaminatae fidelitatis clarus, prudens, magnae aestimationis etc. iuramentali fassione mediante attestaretur, quod contra quietem publicam et servitium Suae Maiestatis habuerim conventiculum cum antesignatis Rakoczio et Bercsenyio. Resp. Agnoscerem, quod nec hactenus negavi, me aliquando fuisse cum Bercseny et principe in privatis negotiis conferendo, sed quod in conventiculo aliquo illicito, ubi contra Suam Maiestatem vel publicam quietem fuisset tractatum, dicerem, quod sit falsum. Ad haec: Non fidat suae prudentiae, discat exemplo Francisci Nadasdy, is dum ab excellentissimo Hoher fuisset examinatus, negavit quoddam scriptum, demum cum ipse fuisset reproductum, respondit: Non peto iustitiam, sed misericordiam. Resp. Non fido prudentiae meae, sed innocentiae repetendo iure iurando verba de innocentia mea saepuis prolata. Demum feci instantiam pro dimissione Sarosy et cothurnarii. Responderunt, sine scitu Suae Maiestatis nihil posse ipsos facere etc. etc.

Jegyzet: Kétségtelen, hogy Szirmay István röviddel kihallgattatása után vetette papírra a kihallgatás lefolyását; ezek a jegyzőkönyvszerű feljegyzések bővebbek a hivatalos jegyzőkönyvnél, bár lényegben egyeznek azzal. Közzétételét főleg az tette indokolttá, hogy *egyedül itt* olvashatók a gyanusítottak nevei. V. ö. a bevezető tanulmány 43—44. lapjaival.

24.

Bécsújhely, 1701.

Báró Szirmay István védekezése és utasításai kiszabadíttatása ügyében.

Eredetije M. Nemzeti Múzeum. Szirmay-család lt.

Memoriale.

1.: Én csak hallomasbéli vádbul valo rab vagyok, mert az mint értem, Langvaill semmit nem vallot positive ellenem, allatván valamire examinaltattam, eo azokat a Fejedelemtül halotta volna csak, de az Fejedelem átkozodassal esküszik s igazan is, hogy soha

velem azokat nem közlötte és hogy csak figmentum az. Már igy én felölem semmi suspicio rationabiliter nem is lehetne.

2. : Nagy bóldoghtalanságh ez egy ellenségh füldgyérül, ugy mint Francziábul való sohonnay személly[1] hazughságára kelletik haza fiát nem szökövényt, beteges személyt illy prostitualt foghsaggal raboskottatni, kit én lehet hogy láttám, ma sem tudom ki légyén, soha vélé nem conversalkottam.

3. : Vallyon de nem lehetne-e inkab eo iránta ollyan suspitio, eo in gratiam sui regis dispositus gondolta volna ki, hogy in his temporum circumstantiis ilyen factiot ki gondollyon, kivel máris ugyan csak használt maga kirallyanak, mert egynehány ezer emberet eo Felghnek, itten az olasz orszaghi exercituatiótul detinealtatta ; a ki nagyob, eo Felséghe ellenségenek consolatiojául az országh larmat csinált, de én miattam ha denuncians angyalnak tartatik is az átkozot fiu, nem gondolnek véle, csak nékem artatlannak ne kellenek szenvedni ; beteges ember vagyok, tanalyak foghsagban meghalnom, ez mocsok örökke rajtam meg maradna; nem tudom, a kik okaj, reménlhetnek-e valaha Istentül valo büneknek bocsanattyat, csak hogy talán (absit blasphenmia) azt gondollyak, alszik az Isten etc.

4. : Ki teczet gonosz irigyim incselkedésse Lengyel orszagban kuldözöt megh fogatattasokbul, kire a mint recognascalta penaval, Sollary uram instructioja Bécsbül adva nem volt, holot én ab anno 1699. eo Felséghe decretuma mellett eo Felséghe ministere Gróff Szedelineczky[2] ur patrociniumja által eo Felséghének is portiót fizetű (Lengyélektül avellalt) territoriumot reobtinealtam, nem kevés külcségemmel s faradsággal ; bizony ha leg kissebbet tudna valaki valamit ellenem, kérdetlen is insinualna ellenem. De Istennek hála, hamis tanutul sem tarthatok, mert nem is hiszem, hogy volna valami a dologban ; mitt tudnanak egyebet ream hazudnia, az mint hogy Tolvay Gábor[3] fassiojan,

[1] Longueval Ferenc József.

[2] Mindezekre vonatkozólag részletesebb adatok találhatók Szirmaynak előbb közölt feljegyzéseiben.

[3] Tolvay Gáborra von. l. Turul. XXIII. (1905) 37. l. és Turul. XXIV. (1906.) 183. l.

a vagy inkab passionata pettyegéssén kivül, nem is olvastatott egyéb meg elöttem: ki feleletet sem érdemlett.

5.: Indubie elhitettem magammat, az examinator urak által látták innocentiamat, nem is hiszem, olvassa valaki az exament (csak személyemhez ne tarcson fent valamely passiot) könnyen ne convincaltassek: mert valamint akkor in examine meg esküttem, Fejedelem praetendalt factiojat nem hogy segétettem, vagy arra ingerlettem volna, de arra valo leg kisseb inclinatiojat is se beszédébül, se cselekedetébül soha nem értettem, nem is tartottam oly bolondnak, hogy kivaltképpen hoc rerum statu arrul gondolkodgyék. Ha pedigh (quod non spero) volna valami a dologban, az büntelen én bünösért ne szenvedgyek. Nihil crudelius, quam ignota ex suspicione teste Drexerio iudicare.

6.: Hogy Miklós eöcsém[1] ur el ment, oka nem lehetek, mert Fejedelem szólgája lévén, akkor mire kütte Fejedelem Munkacsra, nem tudhatom, az honnan General Sollary[2] uramtul értette, ott való commendans inordinata praetensioja kergette volna el. Ki nem hiszem, ha eddig megh szabadultunk volna, réghen haza nem gyütt vólna. Ha Bercsény urnak is, amint General Sollary uramtul ertettem, sollicitatiojara a salvus conductust megh attak vólna, régen eddig Bécsben lehetven, az irant is a Felséghes udvar kécséget ki vehette volna; felellyenek azok kiki magáért, miért mentenek el.

7.: Minden kárvallasom felet leg inkább keseritette meg azzal jo kegyelmes ur eo Herczegséghe tavalyi breviak alatt ultronee affidatioja ellen gonosz akaroim kedvek telésével, hogy eo Herczegséghe az tűlem personalis ur instinctusabúl német által eo Felséghe hir nékül eo Felséghe nevezeti alatt el vett authenticumott aute cognitionem praesentis delicti másnak atta, exemplo substitutionis inaudito.[3] Ha igaz, hogy az Felséghes cancellaria inhibealta vólna Tolvay uramat,

[1] Szirmay Miklós, aki Lengyelországba menekült.

[2] Gr. Viktor Amadeus de Solari ezredes, kassai katonai parancsnok.

[3] Erre vonatkozik Esterházy Pál hercegnek, a nádornak 1702 január 2-án kelt jelentése, melyet szintén közzéteszünk.

ne procedallyon, instalni kel eo Herczegségénél, vegye kezéhez ad interim az authenticumot és azon okból is instálhatna eo Felséghénél eo Herczegséghe, admaturaltatnek causám revisioja, ne volna in suspenso törvénynek folyássa. Lehet securus eo Herczegséghe abban, ha vilagot ellenem eskütetik is, de rationabiliter in hoc puncto hazudni sem fognak tudni ellenem, mert ha kellet volna vétenem, inkab Istenem, hogy sem eo Felséghe ellen vétettem vólna. Illy vénségemre, a ki nagyob, beteges voltomra nézve soha tiz hazaért nem kötöm fel a harangoth, adott az Isten annyit, kibül én is el vonhatom úgy az igat, mint más. Maradékim okoztatasátul sem félhetek, Isten ollyannal sokkal meg nem áldot.

8. : Azon is kel eö Herczegséghét supplicalni, fog-e lehetni igy securus valaki a házában, ha valamelly sohonnainak (kit ad poenam talionis sem kereshet ember) vádlására, meg fogattatik, még is ha Tokay Kis Ferencz Tolvay ideiben történt volna,[1] mint hogy csak ugyan történt volt akkor valami actus praedonicus az hazában, még is lett volna valami praetextus, de igy Istennek hála, az hazában semmi sincsen, csak gondolom vádra haza fiait prostitualni, valakinek valamicskéje vagyon az hazában, azokat mind consternalni, eghben kiáltó vétek ; de én azt az üdött nem kivánom rabságban el tültenem, mégh azt bünnek el hidgyék lenni. Hanem hogy meg ne hallyak ebben az mocsokban, az Jesus érdeméért instalni kel mind azoknak, valakiket ember ki gondolhat hogy segéthet (principaliter Tavonatth uram kit javalt) admaturaltassék az iustitia. Mellyet eö Felséghe General Prajner[2] uram által kegyelmesen igért ; tudom Bécsben az nagy urakhoz valo csak accessus is nehéz, az ur Tavonatth uram javallasábul, avagy más jo uram teczéssébül kinek mivel kellessék kedveskedni, azt csak el kel követni, ha annyira való feleségemnél nem lesz, tanál egy kis időre Bécsben, avagy adgyon obligatoriát

[1] Az 1697-i tokaj-hegyaljai felkelésre vonatkozik, melynek egyik vezetője Tokaji Kis Ferenc volt.

[2] Gr. Breuner Fülöp Kristóf vagy gr. Breuner Miksa Lajos.

magarul, de nékem jobban teczenék az datum promissumnal. Tavonatth uram eo Nagysága is tudom meg nem fogyatkoztatt.

9.: Ha Bellovich uramat pro danda uberiori informatione hozzam nem bocsattanak, nagy szerencsémnek tartanám, ha Franciscanus pater Gabor gyühetne hozzám, ki bár ne is kérne indultumot az hozzám való gyüvetelére, csak az itt valo pater rector uramhoz gyüne; nem hiszem, ha serio requiraltatik, hogy meg ne is cselekedgye. Kire Bellovich uram disponalhattya azon baratott, igen nagy szükséghem van reá.

10.: Kérni kell Hevenyessy[1] uramat, az kinél már fundamentaliter tudva van az en dolgom, mennyen el eo kglme pater Melegházthy uramhoz s informallya eo kglmét, unice iustitiam suspiro. Jól tudgya cardinalis uram eo Eminentiája is: iustitia, quod sit stabilimentum regnorum, ha én tanálnek ebben a rabsaghomban meg halnom, possetne hoc peccatum remitti iis, qui causarunt hanc mihi innocenti prostitutionem perpetuam.

11.: Pater Hevenyessy uramat arra is kel obtestalni, kiket mikent kellessek szabadulasom véghet requiralni; pater Wolff uramhoz is el kell menni.

12.: Tudgya az, a ki probalta, micsoda consolatiojaul van annak, a ki el van rekesztve, ha az othon valóirul csak leg kisebb iraskaval is tudosittatik hozza valóitul; azért keressenek okot és minden postan alternatim irjanak hol Pater rector uramnak,[2] hol itt való kapitány uramnak minden leg kisseb dologrul is.

NB. Tanacskozni kel arrul, nem jo volna-e Buczelliny uramnak meg mondani, ha én érzettem leg kisebben is volna magamat, midőn karacsonkor az personalis Bécsben meg mondotta (kirül extal saját keze irassa is nalam, sött maga Epperjest General Sollary uram előtt recognoscalta), hogy akkor meg akartak fogni, de azt cardinalis ellenzette és el hitette vélek, hogy hamisságh mivel vadoltak, nekem pedig absolute csak nem akarta meg mondani, mivel vádoltak. Olly infelix voltam, tempore examinis nem incidalt nekem, holott ra készültem volt.

[1] Hevenesy Gábor (1615—1715) jezsuita történetíró. (*Velics L.*: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából. III. Budapest, 1914. 31—40. ll.)

[2] P. Sägl, a bécsújhelyi jezsuita rendház főnöke.

Az felesseghem gondollya meg azt, micsoda helyen van, ne szannyon magatul az illendő tisztesseghes köntöst, ha nem hozot volna fel magával, csinaltasson, szállásárul is tudosicson.

Mindenek fölött betegeskedésemet s vénségemet vegye fel pro argumento és adurgeállya admaturatioját a dolognak.

A gyermek,[1] a mennyire lehet, ne negligaltassék, mindenkor a szállására járjon hálni. Irjon Sárossy uram[2] Platy uramnak,[3] hogy a Schréger adóssághat exolvallya Platy uram.

25.

Kismarton, 1702 január 6.

Hg. Esterházy Pál nádor felterjesztése I. Lipóthoz, melyben magyarázatát adja annak, hogy miért nevezte ki Tolvay Gábort a fogságban lévő Szirmay helyébe nádori ítélőmesterré.

Eredetije Orsz. ltár. Kanc. ltár. Litterae palatinorum.1702.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas etc. Humillimorum etc.

Dum magnificus baro Stephanus Szirmay, alias prothonotarius meus palatinalis, praeterlapso mense Aprili in arestum positus fuisset, id siquidem prout ex causa Majestati Vestrae Sacratissimae secreto cognita eidem accidisset, ita et ego etiam causam hujus facti gravem esse considerans et ex ea ipsa ratione infallibiliter supponens, quod officium illud prothonotariatus mei per me anno 1698. per mortem prioris prothonotarii mei Pauli Orbán eidem collatum administrare amplius non possit, ne regnicolae in justitiae administratione defectum patiantur, officium idem prothonotariatus mei authoritate illa, qua antelato baroni Szirmay dedi, ita

[1] Dessewffy Tamás, akit Szirmay 1694-ben örökbe fogadott. V. ö. 1711 április 14-én kelt végrendeletével. L. azonfelül *Nagy Iván:* III. 300. l.

[2] Sárossy István, Szirmay irnoka, akit vele egyeidejűleg elfogtak és a bécsújhelyi várkastélyban őríztek.

[3] Plathy Sándor ügyvéd, Szirmay bizalmas embere.

etiam ademi et alteri viro alias in regni jure maxime celebri et ab omnibus qualitatibus commendato, generoso domino Gabrieli Tolvay contuli. Quod dum exigente ita rerum circumstantia fecissem, id ipsum Majestati quoque Vestrae Sacratissimae medio demissarum litterarum mearum humillime notificaveram. Interim a quamplurimis regnicolis causas suas instituere volentibus, cum querela repraesentatur mihi, quod dum ipsi in causis suis medio dicti constituti prothonotarii mei justitiam sibi administrari facere vellent, inclyta cancellaria Hungarica eatenus juridica mandata extradare denegaret, adeoque id, quod ego officium prothonotariatus mei antelato domino Gabrieli Tolvay contulissem, pro rato agnoscere nollet, ex ea potissimum (prouti intelligo) ex causa, quasi dictus baro Szirmay per ipsam Majestatem Vestram Sacratissimam in prothonotarium creatus fuisset, adeoque sine expressa Majestatis Vestrae Sacratissimae voluntate neque ex officio deponi quiret. Quo in passu taliter Majestatem Vestram Sacratissimam informare volui demisse, quod in regno Hungariae palatinus, judex curiae et personalis, quilibet habet suum proprium officii prothonotarium, quod officium authoritate sua cui vult bene meritae personae ad libitum suum quilibet confert.

Nihilominus verum est, quod sub diaeta Posoniensi anno 1687. celebrata Majestas Vestra Sacratissima in forma benignae suae interpositionis domino comiti condam Stephano Csáky judici curiae insinuari clementissime fecerat, quatenus idem dominus judex curiae in prothonotarium suum modernum baronem Szirmay acceptet, quod et factum est. Interim in anno 1698. moriente meo prothonotario Paulo Orbán, antelatus baro Szirmay prothonotariatum judicis curiae, quem erga benignam Majestatis Vestrae Sacratissimae interpositionem obtinuerat, resignat et in prothonotarium meum se commendat mihi, quod etiam feci et ipsum baronem Szirmay authoritate mea sine ullius consensu in prothonotarium meum acceptavi ac declaravi. Jam itaque interveniente moderno praefati baronis Szirmay casu, siquidem eo ipso donec ex reatu contra ipsum instituto se sufficienter exculpet, ad admini-

strationem officii prothonotariatus admitti non potest, ne justitiae administratio defectum patiatur, praememoratum exemplarem virum Gabrielem Tolvay in prothonotarium meum constitui, quem quod pro prothonotario meo agnoscere inclyta Cancellaria Hungarica Aulica difficultat, per hoc et jurisdictioni meae graviter derogat et justitiae administrationem cum summa injuria causantium impedit.

Idcirco Majestati Vestrae Sacratissimae demisse supplico, ut et jurisdictio mea prothonotarium constituendi integra manet et ne etiam justitiae administratio cum gravi injuria causantium defectum ulteriorem patiatur, dignetur Majestas Vestra Sacratissima medio excelsae Cancellariae suae Intimae Aulicae memoratae alteri Cancellariae Hungaricae Aulicae benigne intimari facere, quatenus mentionatum dominum Gabrielem Tolvay in prothonotarium meum, loco mentionati baronis Szirmay per me constitutum, pro vero et legitimo prothonotario meo agnoscere ex post velit. In reliquo etc. humillimus perpetuoque fidelis servus

Paulus Esterházy mp.

Datum Kismartonii, die 6. Januarii anno 1702.

Kívül: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae etc. regiae majestati etc. (Zárópecsét.)

Ugyanott: Praesentatae 14. Januarii 1702.

26.

Pozsony, 1711 április 14.

Gr. Szirmay István végrendelete.

Egyszerű és hivatalos másolatai a 18. századból a M. Nemzeti Múzeumban őrzött Szirmay-levéltárban, továbbá újabbkori másolata a budapesti egyetemi könyvtár kéziratgyüjteményében. G. 247.

Én Szirmay István megemlékezvén minden e világra született embereknek az ő gyarlandóságárul, mely alá minthogy én is vetettem és már életemnek legnagyobb részétis sok Istennek aldasival által éltem

's az honnét eredetét vettem, azzá úgymint porra's hamuva kellettvén lennem. Legelsőbenis Teremtő Istenemnek sz. nevét vég nélkül áldom és dicsérem, velem tett sok jó tételeményeért és gondja viseléséért, ez világbul való ki mulasom után ő sz. felségének lelkemet ajánlom, hogyom testemet pedig a földnek az ő anyának jövendő fel támadásig és minden kevés javaimrul nyugott és ép elmével tészek atyának, fiunak és Szent Lélek Istennek nevében illy dispositiot.

Historiat irhatnék csak házasságomtul fogvást való fáracságos életemnek rágalmazasok, irigycségek és gyülölségek, üldözések 's raboskottatasok között el töltött keserves 's ritka példáju folyásárúl. De minthogy azoknak valóságos elő számlálásával, mivel veritas odium parare soleret, talán ollyat is meg bántanék, hogy ez testamentaria dispositiomnak vele ártanék, azért azoknak itéletét hagyom az én Istenemre, kérvén Szent fiáért, vegye ki inkább anyok méhében minden leendő atyám fiaért, hogy sem azon persecutiora jutassa, kiben én vóltam, nevezet szerint mencse meg német rabságtúl. Örök emlékezetül ezt irván, midőn utolsó bécsi rabságomtul[1] (az holot jószágomat sem birván, magam kölcségén nemcsak élnem kellet, de hallatlan példaul mind az tömlöcztül, azaz rabháztúl úgy sztrazsanak is fizetnem kellett minden nap egy-egy forintot, minden héten kétszér változván a' sztrázsa, háromhárom tallért) meg szabadultam vóna fő minister méltóságos Kaunicz[2] uram által, ő felsége pro consolatione azt izente : agnovit Sua Maiestas ipsius innocentiam, ideo dimisit 's reménységem 's érdemem felet haza dolgaiban hitelesen adhibealni méltósztatott.[3]

Isten el hozván utólsó óramat, kívánom hogy Héthars[4] nevű városban levő templomban temettetessem el, az hova egy epitaphiumot márvány kőbül faragtattam, 's jövendőben fogadott Tamás fiamotis, óráját Isten el hozván, ötetis mellém temessék.

[1] 1701—1703. L. bevezető tanulmány 127. l.

[2] Gr. Kaunitz András Domokos, birodalmi helyettes kancellár, a titkos tanács tagja.

[3] Célzás arra, hogy Szirmay királyi biztosként többízben vett részt az udvar és Rákóczi közt megindult béketárgyalásokon.

[4] Sáros megyében.

Noha ez magyar hazának éltemben sok esztendeig tartó háboruságiban egyszeris mászeris kétszáz ezer forintnál több károkat vallottam, ide értvén glaczi, prágai, beremi,[1] bécsi és német-ujhelyi két izben öt esztendőnél tovább tartó raboskodásomnak idejében fiscus által minden jószágomnak percipialt jövedelmétis :

Mind azon által az én nagy irgalmú Istenem érdememem felett, az mint nagyábul fel számláltam, jóval fellyeb anyi ezer forint érő jókkal meg áldott, kibül hagyok :

Elsőbenis Szent Ferenc szerzetén Sáros vármegyében lévő barátoknak ezer forintik való alamisnat, mellyet azon esztendőbéli (mellyben el temetnek :) szölleim jövedelméből successorom, kinek Szent Mihályt legalom, consolálya, nem kétlem, szegények hivatallyokba ők is el járnak.

Minthogy Isten bölcs itélete szerint gyermekekkel házasságomat meg nem áldotta, hanem feleségem tekintetes Eödönfy Susanna aszszonytul való Dezsőffy Ádám fianak feleségetűl, hugom Butkay Margith aszonytul, kinek édes anyával néhai Szirmay Sára aszonyal egy voltam, Tamás fiát per consensum etiam regium fiamnak adoptáltam[2] (melly consensus mellet Borsod vármegyében lévő Szirma nevű falunak harmadik részíben, melly harmad részt néhai Szirmay György atyámfia feje válcságában, egri török rabja lévén, akkori diósgyőri kapitánynak Pap István[3] uram-

[1] Brünni.

[2] Minthogy Szirmay István végrendeletében sok a családi történeti adat, szükségesnek látjuk mellékelni a következő leszármazási táblát, mely a szöveget érthetőbbé teszi : A *Dessewffy-család tarczai ága* (v. ö. *Éble Gábor :* A cserneki és tarkői Dessewffy-család. Budapest, 1903) :

István

Ferenc (+1665) fel. Nagymihályi-Eödönfy-Vinnay Zsuzsánna	István 2. felesége Butkay Anna.

Ádám (+1720 e.) fel. Butkay Margit

Tamás.

[3] *Borovszky Samu* szerint (Borsod vármegye története. I. k. Budapest, 1907. 318. l.) 1655-ben Papp János volt a kapitány.

nak három ezer aranyon örökössen abalienálta vólt, én pedig nem régiben maradékjától ugyan eo perpetuo iure vettem) ki ennek utánna, ugy maradéki is Szirmay nevezettel fognak hivattatnia, nekie meg irtt Tamás fiamnak örökössön legalom, kiben pure statuáltattam is.

Melly fogadott Tamás fiamnak és az ő fiui ágon levő maradékinak legelsőbenis illy modalitassal, az alább specificalandó jokat hagyom, hogy soha bort, lőrét, anyival inkább pályinkat, egy szóval, valamelly ital szőlőbül vészen eredetet, sem ő, sem fiu maradéki, soha ne igyanak és fiu ágon lévő maradékinak egyébb nevek Tamásnál vagy Jóbnál ne légyen, ha mint tiz, vagy annál több fia lenne is egy apának, ahoz kívánom, hogy az igaz catholica religioban nevelkedjenek.

Melly két nevet, hogy tudhassák maradékim miért fogják viselni, rövideden fel jedzem.

Ezer hat szász nyolczvan ötödik esztendőben, Tokajbúl Tökölyi Imre ur eő Felsége nevével Abele nevű camerae praeses[1] által lett intimatiojára salvus conductus mellett (melyet kérem diligenter pro memoria conservállyak successorim) követségben Bécsben az felséges udvarhoz fel küldött vala, ajánlván ara eő Felségének Tökölyi ur magát, hogy ha diplomatica satisfactiot állandó securitással ad az magyar nemzetnek eő Felsége, az lengyel Szobeczky János királlynak,[2] ki ebben titkon maga propensitásárul assecuralt vala, gvarancsiáját acceptallya eő Felsége, minthogy az ő felsége diplomájának sok esztendőktül fogvást, noha minden dietaban confirmaltattik, contravenialnak s a magyar nemzet se lelki se testi szabadcságiban meg nem tartatik, hanem magától ő Felségetül is, de az ő Felsége alatta valóitul, tehát nem csak le teszi eő Felsége ellen a fegyvert, de annak meg csalhatatlanul való jeléül, minek előtte redealna az hűségre adhaerensivel edjütt, Scanderburgus példájára meg mutatya, meg nem hűltt még benne a keresztény magyar vér, mellyet el követvén nem fog félhetni, hogy az után ne hihessen magyarnak az német, mert többé az török császár attnaméjahoz nem is fogna sokaig ragaszkodhatni merni.

[1] V. ö. *Angyal Dávid:* Thököly Imre. II. 141. l.
[2] Sobieski János lengyel király.

Midőn én ezeket titkon a pogányra nézve (lévén sok áruló magunk felekezete között is) Bécsben ő Felségének munkálkodtam vóna,[1] csak Tamás napján tudtam meg (noha elébb lett meg) hogy az várady bassa akkori principalisomat, Tököly Imre uramat meg fogadta, kiért az után azon bassát meg is ölette a török császár 's minden javait Tökölyi uramnak adatta. Melly meg fogadtatása nekem glaczi, pragai, beremi hoszszas rabságot causallt, illy resolutiom lévén udvartul: Minthogy principalisom tolláltatott e medio, nincs kihez bocsássanak kövecségül, hanem ad ulteriorem dispositionem Suae Maiestatis in loco securo fognak conservalni, melly securus locus vólt az megnevezett rabság. Melly keserves, irtóztató 's minden conversatio nélkül való rabságból, az hol embert sem láttam, anno 1687. volt meg szabadulásom ország gyülése elött.[2]

Másodszor pedig minden igaz ok nélkül anno 1701. Áprilisnek 18-ik napján general Solare alatt eő Felsége meg fogatott és nagy prostitutioval német-ujhelyi rabságra vetetettem Rákóczy Ferencz fejedelem altal franczia királynak praetensive irtt levele miatt, ugyan meg irtt fejedelemmel, ugy Vay Ádám uraimékkel edjütt, melyben hogy ártatlan voltam, az comissio előtt maga is az fejedelem meg eskütt; az melly német pedig vádolta ő Nagycságat, kit soha nemis ismértem, azis csak gyanuságot mondott ellenem. Az fejedelemnek azon delatora Langvai nevű francia német és ő felsége hadbeli kapitanyi vot,[3] ki ellenem azon meg eskütt, hogy soha vélem nem beszéllt, sem soha engem az fejedelemmel nem látott, hanem csak magátul az fejedelemtül halotta, hogy jó ha volna két szász ezer forintot anticipálnom azon factiora, az fejedelem pedig füle hallottára viszont meg eskütt examenkor, hogy soha velem nem szóltt az iránt, sem nem kért, sem nem igértem, hazudna, soha tőlle azt nemis hallotta volna. Illy ártatlan vót az én rabságom, eszküszöm is az elő

[1] Szirmay küldetésére vonatkozólag l. *Angyal D.*: Thököly Imre. II. 142—143. ll.

[2] Ebben az esztendőben tétette I. Lipót Szirmayt az országbíró ítélőmesterévé, talán kárpótlásul az elszenvedett börtönért.

[3] Longueval Ferenc József.

Istenre, az jó fejedelem nékem, soha, Isten engem ugy segéllyem, az iránt (ha lett vólna is) leg kisebb szándékját meg nem mondotta, mindenkor inkább németesnek, hogy sem magyarosnak véltem eő Nagyságát lenni.

Melly két soha el nem felejthető rabságomnak emlékezetére meg irtt rendelésimnek inhaerealok firmissime ezen okbul, mert Bécsbül el szökhettem vóna, de Tamáskint incredulus vóltam, hogy contra ius gentium salvus conductussom lévén, rabbá tegyenek. Jóbbnak pedig azért, mert Job 13. cap. sic etiam 7. cap. exprobrallya Istennek az ő ártatlan szenyvedését, de nékem sem panaszolkodnom, sem könyörögnöm ártatlanságomnak demonstratiojával szabad nem volt, kibül azt hozom ki, hogy békességeseb türéssel kellett szenvedni azért, hogy ha valamelly meg irtt fiamnak maradékja Tamás vagy Jób nevén kivül és ha maga is fellyebb declarált bornemiszaságában meg nem maradna, vagy Tamás és Jób néven kivül más névvel kereszteltetné fiát, az bornemiszaságrúl kétszer, vármegyében, az hol resideal, az bornemisza successor protestatiot praemittallyon, ha továbbis comperialtathatnék, hogy valamellyik nem observalná az bornemiszaságrul meg irtt rendelésemet, azonnal akár propria authoritate, akár pro lubitu eligálandó biró által minden ki gondolható remediumok nem használván, örökössön el foglalhassa és minden javaimbul, kirül itt tészek dispositiot, ki rekeszthesse, sőtt ha azon legalt javaimat tőllök in toto vel in parte annak az fel vett áráig való summárulis contraveniensnek akárhol találandó javaibul tehessen magának satisfactiot. Hasonlóképen akinek Tamás vagy Jób neve nem lészen, absolute az is én legatumomban semminemű szin alatt részes ne légyen.

Ha pedig történik, hogy mind a bornemiszaságom, mind a Tamás 's Jób nevezeteken, egyenlő értelemmel, avagy akármi kigondoltt uton-módon, vagy dispensatio 's relaxatio szine alatt fent hadnának successorim, ugy hogy nem is vólna egy olly attyafi közzülők, ki animadvertálná az contravenienseket és ez iránt tett rendelésemet meg nem állokat, tehát kegyelmes urunk Magyarország királyi fiscusa prae-

mittallyon binaria admonitiot és protestátiot 's ha nem decipialnának azután meg irt modalitassal, minden javaimbul excludállya és javaimnak jövedelme forditassék pogány rabságot szenvedő magyar nemzetből álló rabok liberatiójára.

Meg irtt Szirmay Tamás fiamnak és fiu ágon lévő Tamás és Jóbb nevezeten lévő maradékinak modalitate praevia observanda, hagyom irtt Sáros vármegyében Szentmihály nevű faluban[1] iure perpetuo aquiralt kő házamat és ahoz etiam iure redemptibili keresett Szent Mihályi portiomat, melly in summa fellyebb lészen az aquisitionalis levelek tenora szerint huszon öt ezer forintnál. Van Orkuton, Osztropatakon, Jakorisztis[1] mint egy tiz ezer forint érő keresetem, aztis meg irtt fiamnak és praescriptussinak hagyom, ugy Tót Selymest is,[1] ki három ezer tallerban van zálogositva, de ahoz tettem benne sok épületet kőbül, csürt és serfőzőt épitvén és egy kis malmotis, 's embereket más jószágombul fellest szállitottam oda; az bodolaki embertis, kit két szász hatvan forinton vettem, néki és praescriptussinak hagyom szebenyi[1] házamotis, úgy Hétharsrúl provenialandó minden jövedelmemnek fele részét, azon modalitassal, kivel alább bővebb emlékezetet tészek. Item Semvist, Bajoroczot,[1] 's Gyurko[1] iránt ezt kell consideralni: Hogy első meg szabadulásom után, midőn mostoha fiam Dessőffy Ádám urammal és feleségemmel tekintetes Eödönfy Susanna aszonynyal transactiora mentem, azon semviszi jószágnak fele ugy maradott kezemnél, hogy fele feleségemnek halála után Dessőffy Ádám fiam uramra szállyon és csak felérűl légyen szabad dispositiom, minthogy az apjával hogy már kereste feleségem, noha inkább nevezhették volna cserének, mintsem keresetnek azon jószágot, ha meg visgállyak, hogy feleségem Eödönfy Susanna aszony egy nehany rendbeli tutori által jószágának percipialt jövedelmi fizetéseért vetettek volt azok. De azt fére tévén, hagyom fele részemet

[1] Szentmihály, Orkuta, Osztropatak községek Nagysárostól északra, Jakoris h. Kisszebentől é., Tótselymes ugyanattól d., Semwicz, Bajorvágás és Gyurka h. Palocsától d. feküsznek, valamennyi Sáros megyében.

hugom Butkay Margit[1] aszonynak szabad dispositiojára, ha unokájának vagy leányának hadja is, az más féle részt az apja annak idejében fiának bocsassa, minden általam tett épületek maradjanak hugom aszonynak, mert én építettem, Gróf Barkoczy Ferencz porra égettetvén Sulcz táborozásakor.[2]

Lipnyiket és Matiszovat[3] meg irtt fiamnak és praescriptusinak hagyom, kiknek arok hét ezer forint. Mert ezen két falut Glacsi rabságomban feleségemtul Palocsaine aszszonyom ki váltotta volt, az ára el köllt meg szabadulásomig, azután én perrel (le tévén az hét ezer forintot) újonnan requiraltam. Item ugyan Sáros vármegyében Diecsőt,[3] Szepes vármegyében Gelnicz nevű várost[3] és Kojcsot lyublyai[3] szabad házammal, 's ahoz tartozó appertinentiaival edgyütt meg irtt fiamnak hagyom.

Nem különben Saros vármegyében avagy Borsodban Szirma Bessenyőt, Szent Pétert, Sajó Kereszturt, Kelecsent, Vámost, Pál falvát, Arnoldot, kis falusi ugy felső szolcsai[4] praediumokkal 's ebben aquiralt jószágimhoz applicalt szöllökkel 's appertinentiákkal. Item hagyom neki Szirmai régi örökös részemet 's miskolczi szabad házon lévő két ezer forint érő summat, ugy hogy ha egy testvér eöcseim ki akarják váltani deposita praescripta summa (az kiben édes atyánk eő kigyelme zálogositotta el és én váltottam vólt ki) nyulhassanak hozzá (most felét sem éri 's ha Szirmai néven nem neveztetett vólna, soha öt szász forinton se váltottam volna ki). Az Szirmay György harmad része fele pedig marad nála iure perpetuo, kiben sine contradictione statualtatott és Zemplén vármegyében Lasonyt, Laskot, Ublyát, Kolonicsat, banoczi portiot

[1] A Butkay-családra vonatkozólag l. *Nagy Iván:* II. 266. s köv. ll.

[2] 1684 szeptemberében. V. ö. *Angyal D.:* Thököly Imre. II. 102. s köv. ll.

[3] Lipnik és Matisova Palocsától ék., Decső h. Hétharstól ny. Sáros megyében, Gölnicz v. Szepes megyében feküsznek; Kojsa Szepes megyében Gölnicztől d., Lubló Szepes megye északi részén feküsznek.

[4] Borsodmegyei helységek Miskolctól k. a Sajó-völgyben.

és morvai portiokkal[1] edjütt ugy a tokai, tarczali házamot, tófeli szöllömet, kihez Tarczal felül vinnai[2] részt. Tokai várossa felül Veres Gábor és Tarczali Sámuelné aszszonyom szöllejét, az allyában pedig Veres Mátyás és két tokai szegény legény, ugy Szepessi Pálné aszonyom kis szöllöcskéje feletis coaquiráltam 's egybe vágattam, ki akármi könyen huszon öt ezer forintot meg ér.

Az egész ország tudja, nem apjukról szállott az butkai és keresztesi jószág hugom Butkai Anna és Margith aszonyomékra,[3] hanem az én faracságos költségim által, kiben ha kételkednének, revolvállyak az eőssi leveleket, experialni fogják az leányágnak nem vólt solidum iussuk hozzá, hanem az Pethő familiával inealt transactio és subsequaltt ius regium által abban solidaltattak, kit mind az én industriam ezerekben extendalt kölcségem vitt végben, azért az mint donatio tartya, ugy osztozzanak véle és birják maradéki.

Item noha az tarczai kastélly Dessőffy-familia öröke, de tudja ez a darab föld, ha az én industriam nem lesz vala abban is (meg kérvén az előtt circiter 35 esztendővel Illosvay Jánosné aszszonyom Tibay Anna aszony propter commissum cum Gabriele condam Dessőfy priori suo marito incoestum, kiben pura statutio consentientibus et non contradicentibus fratribus generationalibus és continuum dominium prae ultra annos 20 intervenialt voltt) most idegen birhatná, sőtt most legközelebb, tudja mind maga az édes atya, mind néhai Dessőfy János[4] fiai, én ő kegyelmeket exolváltam azon kastélybul, azért meg irtt Szirmay Tamás fiam édes apja mostoha fiam Dessőfy Ádám halála után, ha töb fiai lennének ne osztozhassanak azon kastéllyal, hanem Tamás fiam fizesse ki az többit, azt conservallya et pro decore familiae Tamás fiamé legyen.

[1] Lazsony, Lask, Kolonica, Ublya, Bánócz, Morva zemplénmegyei helységek Tőketerebestől é. a nagymihályi járásban. (Az 1772-i Lexicon Hungariae szerint.)

[2] Vinna h. Ung megye szobránczi járásában.

[3] L. *Nagy Iván:* II. 274—75.

[4] Szirmay Istvánnénak, sz. Eödönffy Zsuzsánnának sógora. *Nagy Iván:* III. 298. l.

Eöcsém Szirmay Miklós uram Tamás fiának és annak Tamás vagy Jóbb nevén nevezendő successorinak, ha fellyebb meg irt declaratioval mind bornemiszák lesznek és dispositiom szerint fognak keresztelkedni :

Hagyom Héthárs városának 's malmainak fele jövedelmét, ugy hogy fiam Szirmay Tamással azon szabadcságban, immunitasban tartsák meg azon várost, 's mások ellen is protegállyák, valamiben én megtartottam, egy pénzel adóját fellebb ne verjék rajtok, ne vendégeskedjenek, semmivel ne aggravállyák, sőtt mennél jobban lehet protegállyák.

Melly Héthárs iránt való dispositiomnak ha contraveniálnanak meg irtt succesorim vagy proscriptussim, tehát nemes Sáros vármegye fiscussa comperta rei veritate egy szolgabiró által foglalhassa el és az én jussommal birhassa, 's jövedelmét fordicsa Sáros vármegye tisztjei fizetésére, melly a szokot fizetéseken kivül légyen, nevezet szerint azon processus szolgabirájának negyven tallér szokot adojok lenni. Ha pedig ki váltanák az örökösök, ugyis azon summat interesre adván, a vármegye fordicsa megirtt szükségre, de úgy, hogy fottáig az meg irt várost régi királyok és leg közelebb ő felsége Leopold kegyelmes császárunk 's királyunk instantiámra confirmált privilegiumba meg tartassa és protegállya, nem csak Dessőfy familia ellen, de valakik őket abban meg nem akarják tartani. Ehez hagyom meg irt öcsém Miklos uram fiamnak[1] Tamasnak és leendő Tamás vagy Jóbb maradékinak Szukot, Nova Szedlicsát és Rokitoczot lasztomeri malommal 's pazdicsi szöllővel edjütt,[2] kivel soha ne osztozzon több atyafi vagy maradékja, hanem majorescóra szállyon.

Item az mely hat ezer hat száz forintal a pazdicsi kastélybúl Miklós, Péter és András öcsém uraimot ki fizettem, azt is néki hagyom. Melly neki tett legatumom többen van jobbal nékem tiz ezer forintomnál 's ha édes atyával inealt divisionkat megláttya, az édes apjának

[1] Helyesen : fiának.

[2] Szuko, Novoszelica, Rokitocz, Lasztomér és Pazdics helységek Zemplén megye nagymihályi járásában.

édes apjárul ennyi nem maradott, sem nékem osztályban anyi érő nem jutott. Ehez addálom codicillusomban feltett Posony vármegyei jószágomat.

Szirmay Péter és András öcsém uraimékrul nem kéne lennem feledékenynek, kiket gyermekségektűl fogvást tanitattam, ruháztam, paripásitottam; nem panaszlom, Miklost és Pétert házasitottam is, de lélek szerint irhatok, ezreket ő kigyelmekre kőtöttem. András öcsem uramra kész pénzt (idegen országokban egynehány esztendőket töltvén[1]) majd leg többet kőtöttem, de engem Péter és András ugy meg szomoritottak és néhai édes aszonyom anyámnál ő kigyelménél olly gyülölségben hoztak, kitül halállal vetekedő prostitutioval rágalmaztattam és szidalmaztattam 's minemű szivbeli fájdalmot szenvedtem, meg nem irhatom. Kit noha meg tromfolhattam vólna sokszor érdem szerint, de fiúi engedelmességtűl viseltetvén, csak el türtem 's most sem hoznám elől, de magok néhai Sárosi Sebestyén uram eperjesi házában mondották, soha nem kivánnak tőllem sem éltemben, sem hóltom után semmit és várni 's ennél mérgesebb szókkal is illettek, noha sokszor reám fordultak az után, én szemekre se vetettem, sőtt az mikor lehetett, ad notitiam plurimorum segitettem 's adja Isten, hóltom után ki ne tessék inkább, ki voltam ő kigyelmeknek éltemben.

Im mégis hagyok ő kigyelmeknek, ugy Miklós ur gyermekeinek is hóltom után inmediate ream maradott ősi jószágomat, mellyből ob incursum praetensae notae et expost obtentam gratiam ő kigyelmeket ki rekeszthettem vóna azon pazdicsi jószágnak acquiralt portioimmal edjütt minden épületekre ezerekre ment kölcségem refusioja nélkül.

Eöcsém Péter uram Istvány nevű fiának,[2] tekintvén az apját 's nem maga érdemét, ha perseveral bornemiszasággal, az tarczali előhegyen levő szabad szőllömet hagyom neki, de ugy, ha Isten fiú maradékkal áldja, Tamás vagy Jóbb nevű fiára szállyon az meg irtt szőllő, kit én két ezer talléron nem adnám és Abauj

[1] V. ö. Szirmay Endre önéletrajzával. Tört. Tár. 1882. 407. lap.

[2] L. *Nagy Iván:* X. 74. l.

vármegyében lévő sixoi[1] egész portiomot. Azt az apjáért cselekszem; mert maga el szökvén tőllem Posonybul, felséges udvarnál nékem persecutiot causált, állatván, mintha én küldöttem vólna őtet a kuruczokhoz.

András öcsém uram Job fia, minthogy meg hóllt, ha több fia már nem lenne, azért ugy hagyom Menyhért fiának,[2] hogy obligatus legyen leendő fiát Jóbnak vagy Tamásnak kereszteltetni 's bornemiszaságban mind végig meg maradni, sőtt ha az öcsei meg szegnék dispositiomat, soha legatumimban részesek ne legyenek, deficiente, filius natu maior succedállyon és annak maradékja legyen Tamás vagy Jóbb, mind azon által ha casu quo ezután adna még Isten Jób vagy Tamás fiat eő kigyelmének, azé légyen.

Nemes Zemplény vármegyében tolcsvai szöllőmet Cziroka nevűt, az házzal edjütt, melly szöllőt Eperjes várossátul aquiraltam iure perpetuo, ugy tarczali hegyen Négy Szegű nevű szöllőmet, mig fia Menyhart fel nevekedik, birja ő kigyelme, holta után rá szállyon.

Sárossy Sebestyén Tamás és Sebők fiainak, valamig meg nem házasodnak, ruházatyokra száz-száz forintot rendeltem, kérem jószágim proventusibul, az ki Szent Mihályt fogja birni, adja meg esztendőnként, ahoz tokai kertészt, Deak szabad szöllöcskémet hagyom.

Roskoványi emberemet és pusztamot[3] Obrucsanyi pusztámmal[4] és embereimmel nemzetes Bertalanics Mátyás deák úr maradékinak hagyom, kikhez külömb szándékom vóltt, de Mátyás fia ugy meg bántott, ha szegény apját nem tekinteném, haszon helyet inkab kárt néki tennék.

Az Szent Mihályt épitett ispitályban, hogy continue öt koldus tartassék (ha tanálkozik, mindenkor jószágom felébül való légyen) tettem le nemes Sáros vármegyében két ezer magyar forintot interesre, arrul anno currenti prothocollált és költt nemes vármegye recognitionalis testimonialisa szerint, aval fel táplálodjék s ruházza is magát, a mint erről való bővebb rendelésem

[1] Szikszó.
[2] *Nagy Iván:* X. 742.
[3] Roskovány h. Héthárstól d.
[4] Obrucsno h. Héthárstól é. a lengyel határon.

a szent mihályi ecclesiánál leszen és mindenkóldusnak menstruatim ot valo malombul fél-fél köböl élet járjon.

Tarczai malombéli portiomat hagyom Szarasz György uramnak ollyan conditioval, hogy mihelyt el temetnek, apprehendalhassa öt száz magyari forintban nemes Zemplem vármegyében Kalino[1] nevű faluval, kinek annuatim száz tallert, husz köböl búzat és két hordó bort, valameddig él, fizessenek és meg irt fiam tarcsa illendő szolgálatban, kinek hivséges szolgálatját nincs is kécségem, melly fizetést ha maradékim denegálnak, 's szolgálatyát sem vennék, per formam liquidi debiti egy szolgabiró által esztendőnkint meg vehesse.

Minden cselédemnek ne dupla, de tripla fizetést adjanak azon esztendőre, amikor meg halok.

Item Lypnyik, Matiszovának fél adójok egy esztendőre relaxáltassék. A töb jószágbéliek pedig, ide értvén Lagvotis,[2] semmi adót tyukon, ludon kiválva, ne adjanak esztendeig. Az héthársiak a nekiek adott levelem tenora szerint, korlati Balabas szöllömet szabadon birják tellyes jussal nekiek adott levelem tenora szerint.

Az argenteria inventarium szerint maradjon az familianál könyvekkel edjütt minden distractio nélkül, hanem az mi clenodium vagyon, abbul azon csomó gyöngyöt, kit Török országbul hoztam,[3] hagyom hugom Butkay Anna aszonynak, az többit hagyom Butkay Margit aszonyra 's gyermekeire.

Csatlos Ondernek is in florenis 100. hagyom, az melly házban lakik.

Valakinek mellyik majorságot rendeltem és legáltam, azon majorságban levő mindenféle marháim 's vetésem, egy szóval minden res mobileseim annak cedalyanak.

Ezt is hozzá tévén, ha maradék nélkül Isten ki szólitaná adoptált Tamás fiamat, már is meg mondottam, ha Isten más fiat húgom Butkay Margith aszonynak adná, még mostoha fiam Dessőffy Ádám uramnak, azt is Tamásnak vagy Joobnak keresztellye ; és in casu obitus Tomac primogeniti az légyen successora annak, kire confirmátiót solicitálván eö felségétűl respectu

[1] Kaleno h. a nagymihályi járásban.
[2] Felismerhetetlen helynév.
[3] Valószínűleg 1683-i portai követsége alkalmával.
(*Angyal D.:* Thököly Imre. II. 17—18.)

praedicati Szirma, egyébként levén nékem facultássom törvényünk szerint is az libera dispositiora az általam obtineált regius consensusson kívül is; azért sine difficultate et scrupulo birhatná és succedálhatná a második leendő Tamás vagy Joób is; mindazonáltal pro coasservando cognomine, id est *Thoma Szirmay de Szirma et Csernek* impetrállyon, ha pedig azon második Tamás is deficiálna, vagy Isten már több fiú gyermeket nem adna, fiam Dessőffy Ádám uramnak ezzen feleségétűl, tehát a semviczy jószágnak medietássárúl tött dispositiomon kivül, kiben való iussomat egészlen in casu magára fiam Dessőffy Ádám uramra és feleségére Butkay Margith aszonyra s Clára leányokra[1] transferáltam, Dessőffy jussal együtt adván ahoz Lipnyiket, Matiszovát is, a többi mind szállyon Szirmay Tamás vagy Joob néven nevezendő bornemisza atyamfira, ki leg idősbb lészen, mivel majorescot per praesentes constituálok minden javaimbul, mellyek keresményim. Viszont, ha Szirmay Miklós eöcsém uram Tamás vagy Joób fia ugy deficiálna, hogy más Tamás vagy Joób fia bornemisza fia eö kigyelmének nem vólna, tehát azzon nekie legált javaim mind ezen Dessőffy Ádám fiam uram édes s' nekem adoptált Tamás fiamra, úgy más Tamás vagy Joób néven nevezendő bornemiszára 's ahoz hasonló nével nevezendő bornemisza maradékokra szállyon. Ha pedig, kitül Isten őrizzen, sem Dessőffy Ádám uramnak, sem Szirmay Miklós uramnak Tamás vagy Joób nevő és bornemisza fiai nem maradnának, úgy sem Péter eöcsémnek, vagy András uramnak, vagy maradékoknak nem volna Tamás avagy Joób néven nevezendő bornemisza fiok, in tali casu néhai Szirmay Sára néném aszonytúl származott leánya, Dessőffy Ferenc uram felesége Buttkay Anna aszony[1]

[1] Később Ottlik Sándorné. (*Nagy Iván:* III. 298. l.)

[2] A leszármazást a következő tábla mutatja: (v. ö. *Éble Gábor:* id. mű leszármazási táblájával):

Butkay István
fel. Szirmay Sára

Anna	Margit
1. férje Dessewffy István	férje Dessewffy Ádám
2. férje Dessewffy Ferenc.	Tamás.

bornemisza Tamás vagy Joób nevű gyermeki azokban succedállyanak és Szirmay praedicatomot impetrállyanak.

Ha pedig senki attyámfiai közzül Tamás vagy Joób nevet, ahoz bornemisza életett nem akarna viselni és követtni, minden ezen javaimat, avagy ha ezekből interea ki váltatnak a proprietariussoktúl, azon summát is, valahol fog találtattni, nemes Sáros vármegye akár melly biró által, sőtt propria authoritate is ki kereshesse és apprehendálhassa 's birhassa, omni illo iure, valamint azok, az kiknek hagytam vólt, birták és birhatták vólna, fordittván harmadik részét jószágom jövedelmének keresztény magyar rabok szabaditássára, a többit vármegye szükségire.

Ezt hagyom és rendelem insuper sub amissione suae ratae portionis per partem observantem pro se exequendae, hogy successorim között soha olly causa ne interveniallyon, ha mind gyilkosság történik is (kit Isten ne agyon) hogy törvényes processussal azt prosequállya egymás ellen, hanem ha paraszt szolgájok vagy jobbágyok vét in facie loci, vagy jót vagy rosszat, az paraszt birák itélnek, azon állapogyanak meg.

Ha pedig nemes ember szolgájok, avagy magok között történne valamely injuria, első nemes vármegye gyüléssén, az ahol incidál az contraversia, ott magok magyarúl és ne allegative proponállyak, 's valamit az nemes vármegye talál, azzon állapogyanak meg, nulla admissa appellatione.

Item, minthogy az successiot successorim között, megirt modalitással fön hagytam, azért ezzen legált javaim nem tsak ezzen testamentumban való specificatióval legyenek tudva, hanem mikor hóltom utan legált javaimban succedalni fognak haereseim, akkor inventáltassék minden legátumom capitularis által és kinek mit hagytam, az levelek in paribus adassanak kinek kinek ki, az originalis penig tartasson successorim pecséttye alatt egy ládában idősbbik atyafinál, eo deficiente más idősbik attyafinál 's ha ki váltanak ezen legált javaimban akar kitül, akár mit is, azon pénzen tartozzék cum scitu fratrum condivisionalium más hasznos jószágra fordítani plenarie azon pénzt és azzon aquisitionalist megint az köz-ládában tenni és ott tar-

tani. Et in illo casu ezen legatumimban ne légyen szabad senkinek semmit el zálogosítani, annyival inkább iure perpetuo abalienálni. Valaki ezzen és azon dispositiomnak contraveniál, az megálló fél az contraveniens félen annak az árát, az mit el adna, meg vehesse, vagy propria auctoritate azon el zálogositott jót reoccupálhassa és birhassa egy pénz nélkül és ezzen büntetés felet Isten átka is szállyon reája.

Ha történynék vagy egynek constituált haeresim és azzok successori közzül simplex dotalistája maradni, az successor non expectata mutatione nominis mariti sui, deposito dotalitio, mingyárt az temetés után az általam acquirált 's én jussommal birt jószágot (ide nem értvén édes attyátul Dessőffy Ádám uramtul szállot jószágot, kiben háza törvényes jussa fogytik meg marad indubie az relictaknak) el foglalhassa egy holnap múlva és a fizetést is ne engegye a' relictaknak, hanem ex successivis fructibus bonorum a temetésre költendő expensakat exolvállya, a temetésnek egy holnap alatt vége légyen.

Item: Soha egy haeresemnek, vagy maradékjának leánya azon legált javaimbúl, az egy kiházassitásánál többet ne várjon, prosperálhatván, ha industriosus lészen, eleget számokra és az jövedelembűl arra és pedig semmit el ne hagyanak az capitalisbűl, hanem ex fructibus bonorum házasitassék ki illendőképpen, három ezer forintra extendálván azon kiházasitásra téendő kölcség 's ha szülei tetzéssébul maga rendin valóhoz mégyen, máskint éppen excludálom. Ebben injuriáját éppen nem praetendálhattya, mert szabad vóltam vele igy hagyni.

Vagyon négy török kafftányom, mivel rabságomban feleségem kilenczet közzülök, a ki jobb és szebb volt, distrahált, ezen négy kaftányt, kit portai követségemben, kit a török császár, kit vezérek egynehányszori követségemben attanak,[1] hagyom ugy pro memoria az leveles ládában, hogy intacte az successorim conservállyák.

Ezen én testamentaria dispositiomat tartozik sub

[1] Szirmay 1683 tavaszán járt a portán (*Angyal D.*: Thököly Imre. II. 17—18.), ugyanazon év nyarán a nagyvezérnél. (*Angyal D.*: u. o. II. 41.)

poena fl. 100. az majoresco attyafi, ki lészen conservator, mindenkor Szent István napján in paribus meg küldeni minden élő Tamás és Joób nevő successoromnak, hogy ne impingálhasson tudattlanúl.

Dicséretes rendnek sok okokbúl lenni álitom, hogy több keresztény országokban a majorescót bé vették s innen vagyon az régi familiáknak állandóssága is és a ki nagyobb, hogy a minoreskók hadakozásra, tanulásra, 's egyébb jóságos cselekedeteknek el követésére kintelenitettnek, akarván én is magam keresetemben hasonlót el követtnem, azért illyen rendelést teszek:

Ha Tamás fiamnak, avagy az ő maradékinak egynél több fia lészen, az én jószágom felével senki ne osztozzék, hanem az intacte az major natu által biratassék. Annak jövedelméből egy testvér öcseinek per Rh. sive per florenos Hungaricales ter mille tartozik semel pro semper fizettni, de nem előbb, hanem a' midőn huszon egy esztendőtt el érik. Ha az maior natu haeresemnek árvái maradnának, az édes anyára, vagy másra ne szállyon az én javaimnak azon jószága gondviselésse, hanem valakit Szirmay néven nevezendő attyafiat nemes Sáros vármegye fog alkalmatossabbnak denominalni, az légyen az tutor, 's az jövedelemnek tizedik része annak cedállyon pro fideli administratione, árváit educálhassa az édes anya, ha vármegye ugy fogja itélni.

Jobban elmélkedvén az történyhető casusokrúl, hogy tudni illik successorimnak, ugy mint haeresimnek egy nehány fiok lehettne, kik közzül a maior natu tudván, hogy eő lészen, az ki testamentaria dispositiom szerint succedálna jószágomban, az kire nézve se szüleinek kedvét nem keresné, sem nem igyekeznék virtuosussá 's qualificatussá magát tenni azon reménység alatt, hogy eo az maior natu, azért is többi el tökéllett jó szántombéli dispositiomat avagy akaratomat limitalom 's redintegrálom előbbeni dispositiomat, hogy szabadságában légyen az attyának, az melly fiát irányozni fogja qualificatussabbnak (csak pap vagy szerzetes ne legyen), azé legyen az majoratusságbéli privilegium, possessio és dignitas; ha pedig az attya gyermekeinek neveletlenségekhez képest sine denominatione találna meghalni, in eo casu nemes Sáros vár-

megye, az kit fog qualificatussabbnak itélni, azt denominállyon. Történhetnék azonban az is, hogy második feleségétűl vólnának fiai, az melly gyakrabban meg történnék, kedvessebbnek tartya az előtt, az meg hóltnál, kinek kedvéért az első feleségétűl való fiának injuriájával vagy azt nem tanitattván úgy az mint illenék, avagy egy szóval élő felesége szeretettéért annak fiai közzül akarna denominálni, az ne suffragállyon, sőtt csak illy gonosz intentiójáért is, kivánom Isten átka szállyon rajta.

Valamit hagyok Butkay Margith húgom aszonytul származot Tamás fiának, illy declaratióval 's conditioval hagyom: Minthogy engemet anyira meg keseritett, örökös sebet ejtvén szivemen, 22 esztendőben ezelőtti excessussit iffiúságával palástoltam, de látván, nem hogy resipiscalna, hanem naponkint insolescal, az mint ki tettzik, utóllyára de verbo ad verbum maga kezivel irot levelébül, én Isten 's haza törvénye engedelméből rosz fiaknak zabolázásokra való példát hagyok, úgy hogy tovább is perseveral bolond ambitiojában és úgyan rosz neveknek fogja tartani az Szirmay nevet, mellyet szemembe mondott, azt állitván: inkább jó név alatt, az mint Desőffy-név, kevessett bir, hogy sem rosz név alatt sokat. Meg betsüllém több attyámfiaimra nézve az T. Dessőffy familiát, máskint olly czégeres actait, kivált az tárczai ágnak, tudnék elő számlálni, vólna mivel ditsekednie. Tehát minden néki hagyott legátumim szállyon a magyar országi szent koronára, kinek jövedelme király táblája biráinak exolutiójára forditassék, specialis perceptort rendelvén az királyi tábla gondviseléssére, ne kellessék kamarátúl supplicálni az diurnumot.

Item hagyom néki az Tokaj hegyen lévő Tajpó, Baksa, Tó féle szőlőimet.

Ezen példám lévén, sok industriosus apának hálaadatlan szoktak lenni gyermeki, bánnám, ha Isten tovább is azzal büntetne, mindazáltal gondolkodván jóságos cselekedetrül, tészek allább meg irt fundatiot, kire fordítom 's legálom toltsvay, bénnyei investiált summáért Tokay hegyen fejedelem Rakotzy uramtul acquirált szőlőmmel (ha ugy adhattya el, vagy redimállyák contractusom tenora szerint), kit huszon két

ezer forinton vettem, de mivel hogy a szőllőket melioráltam, sernevelőt 's vendégfogadót fundamentumbul épittettem, 's borházat restauráltam, felül fogja az halladni az száz ezer magyar forintot. Az melly summát parantsolom, Danszkára elocállyák, ugy hogy örökösen ott maradjon, hanem interessét egy testvér eötseim közül való idősbik atyámfia percipiálja és egész familiának számot adgyon, fordítván egészlen azon interest...[1] jövendőben tanuló iffiak idegeny országokban való tanitasokra, ha lehet, mind azok familiabéliek legyenek. És mind hogy én tovább voltam ött esztendőnél németh rabja, tudom mit tészen rabok mellett való esedezésnek tsak reménysége is, esztendeig sem nyerhettem azt a gratiat: supplicatiomat adhattam volna. Azért két személytt, esztendőnként négy-négy száz forint fizetéssen tartsanak, az kiket frater maior natu választani sine partialitate alkalmatos személyt fog, az kik valahon hallanak rabot lenni, tartozzanak instantiait promoveálni, szabadulásokat akár zsidó, akár czigány légyen az, ha...[2] le kéne tenni. Azért egy óráig való szolgálatot, vagy valamelly recognitiot ne praetendályanak; az mi ezektül meg marad, lelkek vesztése alatt fordítsák successorim pogány rabságbul szabadulandóknak sarczában.

Az, kik ezen fundatiombul fognak taníttatni, tülök egyebet nem kívánok, hanem hogy öszvegyeknek, árváknak sub poena infamiae ingyen tartozzanak szolgálni s azoknak procatora (ha másoknak procuralnak) lenni, tsupán tsak ugy kőtséggel tartozzanak az özvegyek vagy árvák, ki is két forintnál az diurnum fellyebb ne extendáltassék. A magok tanulását se oskolában, se patvarian el ne hadhassák elébb, hanem azon nemes vármegyének consensussával, az mellynek recomendatiojával fognak applicáltatni a tanulásra. Ennek inspectioja és hűvségessen való effectuatioja a tekintetes nemes Sáros- és Borsodvármegyéjé lészen, ugy hogy ha vérséges atyafiúságbéli iffjak nem találtatnának, successorimé légyen az a praerogativa, hogy ők nevezzenek az alumniára recipiálandó fellyebb describált alkalmatos személyeket 's meg írtt nemes vár-

[1] A másolatban üres hely.
[2] Olvashatatlan, illetőleg érthetetlen szó.

megyék azokbul válaszanak, az kiket alkalmatosabbaknak fognak itélni lenni.

Dessőffy Ferencz uram, hugom Butkay Anna aszonytúl származott vagy származandó Tamás vagy Joób nevő fiainak 's azon néven nevezendő successorinak mádi portiomat egészlen, ondi[1] portiommal együtt hagyom, mellyet ha valaha kiváltanának, azzon summa fordítassék egészben más olly jószágra, ki örökké együtt oszthattlanul Tamás vagy Joób nevű majoresco fia és successori által biratassék, abbul több gyermeki részt ne vegyenek, soha is. Ahoz hugom Butkay Anna aszonynak ad liberam dispositionem nemes Zemplény vármegyében sztáray promonthoriumon lévő szabad szőlőmet.

Item. Néhai bátyám szegény Keczer András[2] uram András fiának[3] hagyom Keczer György adóssága felét, assignálván néki obligatoriáját, kiben bírhassa Peklényi Keczer uram kastélya felét, minden appertinentiáival, Éva, Susanna, Klára, Kata és Anna aszonyoknak[4] négy esztendő forgása alatt jószágom jövedelmibül agyanak ött-ött száz forintott.

Székely Andrásnak, Szirmay Sára néném fiának nemes Zemplén vármegyében lévő bánoczi portiomat hagytam; ha jól meg gondollya, valamie vagyon, egyedül az én attyafiúságomnak tulajdoníthattya, mert sem apjok, sem annya jussával egy talpalnyit sem bírnak, de jobb ember légyen édes apjánál 's kiváltképpen nagy apjánál, ki szegény édes annyámat el felejthetetlen keserűsséggel afficiálta özvegységébe, pányi szomszédságának alkalmatosságával.

Ifiabbik Dobai Székely Andrásnak,[5] ki melettem

[1] Mád, Ond a Hegyalján fekvő helységek.

[2] 1687 március 4-én Eperjesen Caraffa kivégeztette.

[3] *Nagy Iván:* VI. 149. l.

[4] Keczer Andrásnak, az eperjesi vértanunak leányai. (*Nagy Iván:* VI. 146. l.)

[5]
Székely András
fel. Szirmay Sára
|
ifj. Székely András
fel. Fejérvári Jusztina.

Székely András Szirmay Sárának második férje volt. (*Nagy Iván:* X. 741.) Megjegyzendő, hogy Nagy Iván hol „nagylétai"-nak (X. 741.), hol pedig „nagyidai"-nak említi (X. 564.) a szóbanforgó Székely Andrást.

esztendőket töltött, nemes Szepes vármegyében Kolacsko nevű faluban lévő portiomat egészlen hagyom.

Pazdicsi gondviselőmnek, Nagy Jánosnak, akinek fiát borbélyságra tanittattam, hagyom néki és fiának azon hellyet Pazditson, kiben lakik, száz tallérban.

Ezt successorim observállyák, ha azok közül, kiknek valamit hagytam, az én fiamat pörrel az ellenem vagy eddig ellene ki gondolt vagy kigondolható jussért s praetensioért akarná impetálni, vagy impetálná, az olyatin attyafi, úgy maradékja eo facto minden általam hagyott legatumbul csak egy szolgabíró által is, comperta rei veritate, excludáltassék, sőt soha általam keresett jokban semmi successioja ne lehessen, s ne is reménylhessen; azé legyen, a' kit impetálni akart. Erre pedig azon attyámfia adott okot, ki Tamás fiam ellen perlekedő szándékát némelly jóakaróm előtt propalálta, nevezett szerint, hogy a szinyei jószágért, kit meg írt fiamnak azon okbul kénszeritettem impetrálnom, mert midőn kérte volna az attyafiak jelenlétekben, nyavalyás báttyámnak, néhai Keczer András uram fogyatkozott állapottal lévén, gyermekit legkivált képpen tekintvén, azok, kiknek szegén nénénk, néhai Szinyei Miklósné Keczer Klára[1] aszony, nem annyira idegen szívbeli indulattul, mint tudatlanságtul viseltetvén (kenyheczi ősi portioját egyedül Szirmay Péter uramnak[2] és az ura, néhai Szinyei Miklós által ősi meg írtt nénénk pénzen aquirált és birt jószágrúl), úgy putative disponál, mind tulajdon aquisitumáról kértem s obtestáltam mindnyájokat, hogy más okbúl is praeiudiciosum lévén azon testamentum, ne ragaszkogyanak hozzá, hanem osztozanak iuxta ramum genealogiae egyaránt mindennel, én az magam részét közre eső kegyelmeknek bocsátom és sponte, mindent eziránt való succssiomnak renunciálok, de az principaliter egynek, kettőnek nem teczet, 's opponálták magokat, ugy fakadtam osztán az impetratiora és az attyafiakat iuxta tenorem quietantionalium ki is fizettem, azután irigyek instantiajokbúl szepessy kamara elfoglalta tülem 's alkalmatos ideig birták, sok bécsi

[1] Keczer András nőtestvére.

[2] Szirmay Péter felesége Anna, szintén nőtestvére volt Keczer Andrásnak.

kölcségem 's fáracságom után eő felsége meg adatta, kírül írássim közt successorim találnak bővebb informatiot.

Van Zichy Péter uramnál[1] tizenhat ezer Rh. forintrul való contractusom, kiben Komárom vármegyében Szüny nevű faluját obligálta nékem, mellyet Dubnitzky itilő mester uram per non venit adiudicált tőlem, több már fél esztendőinél, novummal sem mehetek elé, hogy illy törvénytelenül holtom utánis ne dicsekedhessen az jó idősbik Groff Erdődy György[2] uram vagy gonosz akaróim, azon contractusbéli jussomat egészlen transferálom régi, igaz jóakarómra és barátomra, tekintetes Plathy Sándor uramra 's barátomra. Kinn kiválva nem ismerek ez hazában olly attyámfiát vagy jóakarómat, az ki holtom után becsületetskémnek consulálásával ezt a praetensiot consequálhatná, illa conditione hagyom pedig, meg ne alkudhasson végén, mert esküszöm az élő Istenre, hamis erronea az quietantia, kit Száraz György uram pariálta 's én inanimadvertenter subscribáltam, mellyet eo kegyelme consequalván, tartozni fog azzon summának interesséből két iffiakat akademiakban tartattni, sőt halála után is olly dispositiot tévén, hogy ez continuo observáltassék.

Nemes Eperjes városánál van Mohura[3] falunak három ezer forintnál fellyeb való árra, az mint Hevenyessy János itelő mester[4] uram processusábul kiteczik világosabban, azt hagyom nemzetes Poór Ferencz uramnak, ugy az eperjessy házamat is, de úgy, hogy örökössen birja, ob memoriam el ne adhassa.

Tekintetes nemzetes komám Ujváry uramnak ött száz aranyat költsön adtam, kinek interessében fizetett eleintén, de két esztendőtül fogvást ez boldogtalan időben semmit sem ; azon obligatoriáját cassalom és egészben azon adósságrúl absolutusnak lenni pronunciálom.

[1] Gr. Zichy Péter (1674—1726.). *Nagy Iván:* XII. 385. l.

[2] Gr. Erdődy György (1645—1714.). *Nagy Iván:* IV. 67—68. ll.

[3] Bizonytalan olvasás.

[4] A Rákóczi-szabadságharc idején Vas megye alispánja volt.

Ha mi jószágom, az kit elfelejtettem volna testálnom, találkoznék, az oszollyon legszűkültebb attyámfiai között el.

Feles ezer forintra extendállandó adósságom van, magam adósságit akarnám szinyei 's tállyai örökségemmel complanálni, abból temetésemre való expensákat fizessenek és az Sz. Mihállyi ispitállyra két ezer forintott, az előbbeni summának mógya szerint agyanak az héthársy ispitallyra is két ezeret, ha a város tartja is meg az pénzt, csak az interessét oszák ki mindenkor a szegényeknek.

Ezen testamentaria dispositiomnak mindaddig helye légyen, még mást nem teszek, kire való facultast reservalok is. Posonii, die 14. Aprilis, anni 1711.

Gróff Szirmay István m. p.

Coram me Carolo Faber canonico el plebano regiae ac liberae civitatis Posoniensis (L. S.).

Coram me Josepho Maholányi de Pohroncz Szelepcsény (L. S.).

Coram me Paulo Okolicsányi I. comitatus Turocziensis appelationum iudice (L. S.).

Coram me Josepho Segner consule Posoniensi (L. S.).

Coram me Volfgango Andrea Rezler (L. S.).

Coram me Francisco Dessőffy de Csernek (L. S.).

Coram me Samuele Hueber (L. S.).

27.

A Kriegsarchivnak a felségárulási perrel kapcsolatban álló és Szirmay Istvánra vonatkozó adatai a következők (1701—1702.):

1701 július. Die Niederösterreichische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 516. — Julius No. 381.)

„Communiciret die Kaiserliche Resolution, dass der in der Neustatt arrestirte Stephanus Sarossy, ein Sirmayscher Schreiber und der Bauer Stanislaus, ingleichen die 2 Sirmaysche Sesseltrager des Arrests entlassen werden sollen."

1701 november. Die Niederösterreichische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 718. — November No. 68.)

„Die Durchsuechung der Clöster zu der Neustatt wegen des durchgangenen Ragoczy und engerer Arrestirung des Szirmay betreffend."

1701 december 11. Der HKR. an die Niederösterreichische Kanzlei. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 559. — December No. 38.)

„Communicatur in beikommbenden Extract, was in deren Haubtmann Lehmann gethanenen Aussagen wider dem Sirmay sich geeüssert, umb dem Judicio delegato dessen zu examinieren wäre."

1701 december 13. Der HKR. an die Niederösterreichische Kanzlei. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 564. — December No. 60.)

„Communicatur durch abschrifftlichen Extract des in der Neustatt in Arrest sizenden Haubtmann Lehemann Anbringen, so dem daselbst eben sizenden Sirmay aggravieren könne."

1702 március. Die Österreichische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 179. — Martius No. 109.)

„Erindert, die anbefohlene Entlassung des Arrests zur Neustatt über beeden Vay Ladislaus und Michael, wie auch der beeden Sirmaischen bedienten *Alexandri Caroli und Jacobi Grabaritsch.*"

1702 március. Die Österreichische geheime Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 185. — Martius No. 153.)

„Erindert, dass zu Warthung dem in der *Neustatt gefangen* sizenden Sirmay, die 2 bediente *Szekely und Csaltos* zugelassen werden sollen."

1702 április 21. Der HKR. an den kommandierenden Castellischen Offizier in Wiener-Neustadt. (HKR. Prot. Reg. 1702 pag. 239. No. 234.)

„Zur Nachricht, dass dem Sirmay der Beichtvatter zuezulassen, auch die Procession an Georgi-fest in der Burck zur Neüstatt zu halten."

1702 október 7. Der HKR. an die Hofkammer. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 605. No. 85.)

„Es seie dem Wolff Auersperg, dem restituierten Syrmay die abgenohmene Kutschen mit 6 Pferdten zuruck zugeben, auferlegt, und dises Unternehmen verhoben worden.

1702 október. Die Hofkammer an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 653. — October No. 28.)

„Umb Verordtnung an den Commendanten zu Munkatsch Herren Grafen von Auersberg, damit er die dem Herrn *Szirmay* abgenohmene 6 Pferdt unverzüglich wider restituiren solle, mit Beilegung seiner des Szirmay Supplication."

1702 október 7. Der HKR. an den Kommandanten zu Munkács, Grafen Wolfgang Auersperg. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 606. No. 92.)

„Verweis wegen der dem restituierten Syrmay hinweckgenohmenen Kutschen und 6 Pferden, auch Befelch, Ihme solche wider zu restituieren."

b) VAY ÁDÁMRA VONATKOZÓ ADATOK.

28.

Bécsújhely, 1701 június 22.

Vay Ádám kihallgatása.

Egykorú hitelesített másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Hungarn, 1702. jul.

Fragstuck, worüber der arrestierte *Way Neostadii, 22. Junii 1701. in der Burg*, propositis latine articulis, eo quod linguae Germanicae non calleat, vernommen.

1. Wie er haisse, wie alt, von wannen gebürtig, was für einer Religion, ob er in Hungarn Güter habe, wo er wohne, cuius conditionis sit?

Adam Way, 44. annorum, natus in comitatu Zabolcensi in loco Waya, nobilis ab aliquot saeculis,[1] religionis Calvinianae, habitaret in Haynatska,[2] a defuncta sua conjuge acquisito,[3] prope Fileckinum.

2. Ob nicht er, der Fürst Ragozi und der Berzeny zum öfftern anno 1700. und auch in diesem Jahr, sonderlich zu Ungvar beisammen gewesen?

Duo anni circiter essent, quod cum Casparo Esterhasi[4] praetensionum suarum causa illis invigilando una cum consorte Ungvarinum venerit. Viso ibi prima vice principe, cui locutus in mensa; finito prandio accessisset eum princeps his verbis: quare litigas semper mecum?[5] Quid vero alii cum principe et Berzenio locuti essent, nesciret.

[1] A családra vonatkozólag l. *Nagy Iván:* XII. 91. s következő lapok.

[2] Hajnácskő vagy Ajnácskő vára Gömör megyében.

[3] Vay Ádám első felesége iványi Fekete Erzsébet volt, aki 1682-ben végrendelkezett. *Nagy Iván:* XII. 105—106.

[4] Gr. Esterházy Gáspár császári alezredes, később ezredes.

[5] Arra a perre vonatkozik, mely Rákóczi és Vay Ádám közt folyt tokaji szőlők miatt. Vay tokaji szőlőbirtokaira világosságot vet *Herzog József:* A tarcali királyi uradalom és kincstári szőlő keletkezése. Levéltári Közlemények. I. (1923) 276. l.

3. Ob nicht den 5. Februarii vorigen Jahrs dorthin der Fürst Ragozi mit dem Hauptman Longueval kommen?

Pentecostalia, persuasus ab amicis, secunda vice compositionis tentandae causa venisset ad principem Ragozium in Serenz[1] quo etiam altera die Berzenius advenisset. Ubi a principe resolutio ei data, quod non credat, vineam Way esse nimis levi pretio aestimatam; postea res semper dilata usque ad Nativitatem Domini anno 1700. Tandem a principe ex Tockay Patachinum ductus, reiterasset suam priorem instantiam, qua audita advocasset princeps secretarium suum, volens scire pretium vineae, quam dixisset secretarius, esse 6 m. florenorum, cum tamen 8 m. fl. valeret, pretium a principe ad 5 m. determinatum, quod a secretario Camerae Scepusiensis Francisco Olas[2] accipiendum assignavisset.

Tandem alterius suae praetensionis causa ad principem in Sarosch venisset, ubi non fuisset Berzenius. Caeterum nescire se quidquam de Longueval dixit.

4. Ob sie nicht den anderten Tag auf der Jagt gewesen, der Ragozi, Berzeny und Deponent sich stets auf die Seiten gemacht und miteinander von er Faction in Ungarn conferiret?

Vidisset prima vice Berzenium Budae, Pestini et Posonii ante 9 annos, ubi tunc congregatio propter portiones; fuisset quidem cum ipsis in venatione comitivae causa, sed nil in ipsa venatione separatim locuti.

5. Ob nicht auch damals der Syrmay darbei gewesen und über Nacht in dem Zimmer gelegen, wo sonst der Longueval gelegen?

Nesciret, quod fuerit ibi Syrmay, nec eum vidisset.

[1] Szerencs vára, mely Rákóczi-birtok volt.
[2] Olasz Ferenc Rákóczi későbbi udvari titkára.

6. Ob ihme bekannt, dass nunmehro ihre vorgehabte Rebellion in ganz Ungarn und Teutschlandt bekannt und sich nicht bergen lasse?

Se nihil audivisse de rebellione, minus fuisse conscium.

7. Ob nicht allbereit anno 1697. oder 1698. von ihnen der waywoda in der Wallachey[1] Volk zu schicken und eine retirada zu verstatten ersucht worden, mit dem Bedeuten, der Rascianer Patriarch[2] zwischen Ofen und Mohaz werde 40 m. Man darzu hergeben?

Nihil unquam de motibus audivisset, nec de caeteris in interrogatorio motis quidquam sciret.

8. Ob er nicht wisse, dass der Longueval mit einer Instruction und Briefen an den König von Frankreich und den Barbassie[3] umb Volk und Geldt, nach Frankreich geschickt worden.

De hac missione in Galliam nihil audivisset, bene autem hinc inde, quod conversationis cum Gallis frequenter habitae principem Ragozi aliquando poenitebit.

9. Ob nicht den 2. Februarii dis Jahrs, als der Longueval zuruckkommen, der Ragozi zu Saros mit ihme Way und dem Okolizani[4] ein langes conventiculum gehalten?

Se fuisse in hyeme hoc anno apud principem in Saros, sed non adfuisse Okolizani, quem autem ad dandam informationem in suo Way negotio expectasset.

[1] Brankován Konstantin, aki 1688—1714. volt Havasalföld vajdája; a pillanatnyi körülményekhez alkalmazkodó, ravasz politikus volt, ezért hitték el róla Bécsben, bár I. Lipót német birodalmi hercegi rangra emelte, — hogy hajlandó a magyarországi elégületlenséget támogatni. Arra vonatkozólag, hogy a vajda összeköttetésben állott volna Rákóczival 1697—98. körül, — nincsenek adatok. — Brankovánra l. *J. Chr. Engel:* Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. IV. 1. (Halle, 1804) 333. s köv. ll.

[2] Csernovics Arzén, aki mint ismeretes, 1703 végén felajánlotta a bécsi udvarnak a szerbek fegyveres támogatását. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. V. 620. l.

[3] Barbesieux marquis, XIV. Lajos hadügyminisztere.

[4] Okolicsányi Pál.

10. Ob nicht der Fürst die aus Frankreich zurückgebrachte Brief von dem Barbassie ihnen communiciret?

Negative.

11. Ob er Deponent nicht darauf mit der Nachricht zum Syrmay auf St. Michael[1] gangen?

Ante septennium se fuisse ad S. Michaelem, alias nunquam.

12. Ob nicht, als sie vernommen, dass der König von Frankreich von denen hungarischen Häuptern eine Vollmacht haben wolle, sie solche aufzubringen eingewilliget?

Negative, nullam enim principem cum deponente habuisse confidentiam.

13. Ob nicht der Okolizany selbe aufzubringen, in die Comitat gereiset, er Way aber gesagt, er wolle seine Leut darzu disponiren; solle sagen, wer sich disponiren lassen?

Negative.

14. Ob nicht veranlasset gewesen, weilen sie die Vollmacht so geschwindt nicht haben könnten, der Longueval solle wieder voran in Frankreich, sie wollten selbe nach Metz oder Luxenburg nachschicken?

Negative, nec se aliquid unquam de hoc audivisse.

15. Ob nicht Frankreich versprochen, wan Longuevall die Vollmacht habe, wolle der König von Frankreich über Hamburg oder Danzig 2 millionen livres, dem Ragozi aber zu Unterhaltung der Völker monatlich anticipato 200 m. Thalers schicken?

Negative, nec se aliquid unquam de hoc audivisse.

16. Woher sie die Völker nemmen wollen?

Negative.

17. Solle die Wahrheit bekennen, wann und wie die Rebellion angestellet, ob nicht der Berzeny der erste Urheber?

Negative.

[1] Szentmihály falu Eperjestől é. Szirmay István birtoka.

18. Ob nicht der Syrmay 200 m. fl. darzue hergeben, der Fürst Ragozi Güter verkauft und das Geldt unter die ungarische Officir austheilen lassen?

Negative.

19. Wie er den recurs nacher Frankreich und die allda gesuchte Hilf laugnen könne, da doch die Instruction, die Originalbrief und die Antwort verhanden?

Audivisse se quidem vulgariter, magnates esse male contentos, forte propter repartitiones, sed nullam sibi cum iis fuisse familiaritatem.

20. Ob nicht ihme wissend, dass der Nicolaus Zyrmay[1] neben andern (proponentur nomina specificata) auch ein Rebell?

Nicolaum Zyrmay fuisse administratorem bonorum Ragozianorum, an autem esset complex rebellionis, se non scire, non etiam habuisse causam, cum familia Syrmaiana de facto maxime floreret.

21. Man habe nicht allein indicia wegen des Deponenten, sondern Proben und falls er sich ferrer obstinat zeige, werden Ihre Kaiserliche Maiestät vielleicht Ursach haben, auf andere Weis mit ihme verfahren zu lassen.

Se nihil ulterius scire.

Da ist ihme des Berzeny Schreiben et quod hic per fugam se reum fecerit, vorgehalten worden. Womit er seine Aussag beschlossen.

Actum Neustadt in der Burg, den 21. Junii 1701. Coram Sua Excellentia domino aulae cancellario et referendario Eilers, praesente etiam concipista Seyfrid.

(P. K.) Collationirt und denen Fragstucken, welche zur kaiserlichen niederösterreichischen geheimen Hofcanzleiregistratur als ein Original gegeben worden, gleichlautend. Wien, den 22. Augusti, 1701.

Nicolaus von Lenckhern mp.
Registrator er Taxator allda.

[1] Szirmay Miklós, br. Szirmay István testvére.

29.

Vay Ádámra, továbbá Vay Lászlóra és Mihályra vonatkoznak a következő adatok is a felségárulási perrel kapcsolatosan (a Kriegsarchivból):

1701 június. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 376. Június No. 9.)

„Berichtet in puncto eines Way, welcher in Siebenbürgen von dem Conte de Rabutin ist in Verhafft genomben und *nacher Caschau* gesandt wird."

1701 június. General Graf Rabutin an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 377. — Junius No. 24.)

„Berichtet wegen Arrestirung des Rebellen Vay und dass Er solchen auf Eperies geschicket habe."

1701 június. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 396. — Junius No. 172.)

„Erindert, dass er zu Herausfuhr und Convoyrung des Michael und Ladislay Vay einige Dragoner von dem Schlickischen Regiment begehrt habe, die ihme aber von besagten Regiments Obristleutenandt seind abgeschlagen worden."

1701 június. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 396. — Junius No. 175.)

„Erindert, dass er den Michael Vay wohlverwahrter werde anhero bringen lassen und dessen Brudern Ladislaum Vay auch zur Stölle zu bringen trachten."

1701 június. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 400. — Junius No. 210.)

„Fragt sich an, was mit denen beeden Rebellen Vay zu thuen seie."

1701 június. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 405. — Junius No. 252.)

„Erindert, dass er die beede Brüder Vay schon nacher Teütschlandt abgeschickt habe und weilen er keine Dragoner zur Convoy gehabt, habe er so viel Fuess-Volcker aus den Guarnisonen gezogen, als darzue von Nöthen gewesen."

1701 június 8. Der HKR. an den Kommandanten zu Kassa, Grafen Nigrelli. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 259. — Junius No. 50.)

„Auf seines vom 22-ten passato *wegen des aus Siebenbürgen nacher Caschau gebrachten Vay,* solle selben unter gueter Convoye anhero schicken."

1701 június 14. Der HKR. an den kommandierenden Generalen in Siebenbürgen, Grafen Rabutin. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 274. — Junius No. 115.)

„Approbatur, dass er den Ladislaum Vay gefänglich anhaltet und solle diesen wohl verwahrter zum Nigrelli nach Caschau überbringen lassen."

1701 június 14. Der HKR. an den Kommandanten zu Kassa, Grafen Nigrelli. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 275. — Junius No. 116.)

„Notificatur, dass er Rabutin einen so genannten Ladislaum Vay gefänglich nehmen und disen gleich nacher Caschau überlifern; solle solchen und den anderen Vay unter sattsamber Convoye wohl verwahrt anhero bringen lassen."

1701 július 10. Der HKR. an die Hofkammer. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 331. — Julius No. 73.)

„Communicatur, dass aus Hungarn zwei Vay in puncto Rebellionis nacher Wiennerisch-Neüstatt gebracht werden. Solle den Spessierungs-Commissarium alda wegen deren Verpflegung instruiren."

1701 július 21. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 466.)

„Nigrelli Graff Ottavio General Feld-Zeugmaister de dato Caschau den 21-ten Julii 1701. habe die Helfte von *der zu Ainazko befindlichen und dem arrestirten Vay Adam* zugehörigen Artillerie und Munition laut beiligenden Specification nacher Caschau transportiren lassen."

Beschluss: Der Kaiserlichen angesetzten Obrist Landt- und Haus-Zeüg-Ambts-Administration zu seiner Nachricht und fern weiterer Verfüegung zuzustellen. Wien, den 30 July 1701.

1702 április. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 240. — Aprilis No. 106.)

„Erindert, dass Er die 2 zur Neüstatt in *Arrest gewesene Vay Ladislaum* und *Michael* widerumb de nouo habe zu Caschau arrestiren lassen, weillen sie mit keinen Pass versehen gewesen, welchen ob er Ihnen ertheilen solle, er sich hiemit anfragt."

1702 május. Graf Rabutin an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 324. — Majus No. 262.)

„Erindert, dass er einen Siebenbürger *Nahmens Michael Vay* auf kaiserlichen Befelch arrestiert und nacher Eperies geschikt habe, worauf inter die Siebenbürger sehr strepitiern werden, gegen welche er umb die Manutenenz bittet."[1]

[1] Nem lehetetlen, hogy az iktatókönyv ezen bejegyezésének dátuma téves; 1701 helyett.

c) BERZEVICZY JÁNOS ÁDÁM.

30.

Bécsújhely, 1701 június 22.

Berzeviczy János Ádámnak, Rákóczi apródjának vallatása.

Egyidejű hitelesített másolata Kammerarchiv, Hoffinanz Hungarn, 1702. jul.

Fragstuck *pro ephebo des Fürstens Ragozi*, worüber derselbe *zur Neustatt in der Burg den 22. Junii 1701.* vernommen worden.

1. Wie er haisse, wie alt, wo gebürtig, was für einer Religion, wie lang er bei dem Fürsten in Diensten ?

Respondit : Johann Ádam von Bersabez von Brisabiz[1] in Oberhungarn unweit Eperies gebürtig, 22 Jahr alt, lutherisch. Seine Eltern noch im Leben, in das 7-te Jahr beim Fürsten in Diensten, hat studiert bis ad rhetoricam.

2. Ob er allzeit bei dem Fürsten gewesen, wan er ausgereist ?

Seithero er der älteste Page, seie er allzeit mit dem Fürsten gereist.

3. Ob nicht der Fürst zu Anfang Februari vorigen Jahres zu Ungvar und allda auch der Way[2] gewesen ?

Respondit affirmative und selbesmahl seie der Vay das erstemahl bei ihm gewesen, wusste aber den gewissen Tag nicht.

4. Ob nicht auch der Fürst zu Anfang Martii 1700. zu Ungvar bei dem Perzeny[3] und allda auch der Way und Sirmay[4] gewesen ; ob selbe in einem besonderen Zimmer miteinander geredet ?

[1] A berzeviczei Berzeviczy-család tagja (Nagy Iván : II. 37. s köv. ll.), aki Rákóczival együtt menekült a bécsújhelyi börtönből. Életének körülményeire vonatkozólag l. *Friedreich Endre :* II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák. Közlemények Szepes vármegye múltjából. II. (1910) 701. s köv. ll.

[2] Vay Ádám.

[3] Bercsényi Miklós.

[4] Br. Szirmay István nádori ítélőmester.

Respondit: habe die Zeit des Monats nit gemerkt, obs in Februario, oder Martio gewesen, doch zue Winterszeit seie der Ragozi zu Ungvar gewesen, aber nicht der Syrmay.

5. Ob er den anderten Tag mit auf der Jagt gewesen und ob nicht der Fürst mit dem Perzenio und Way stets abseits geredet?

Resp.: Wisse von der heimblichen Unterredung nichts.

6. Er solle die Nachricht sagen, was er von der vorgehabten Rebellion wisse, bei seinem Herrn verspühret, oder sonst von andreen gehört?

Resp.: Wisse auch von diesem nichts.

Actum Neustatt, den 22. Junii, 1701. coram domino aulae cancellario domino Julio Frederico comite Bucelleni et referendario Eilers, praesente etiam concipista Seyfrid.

Collationirt und denen Fragstucken, welche zur kais. niederösterreichischen geheimen Hofcanzlei-
(P. H.) registratur als ein Original gegeben worden, gleichlautend. Wien, den 22. Augusti 1701.

Nicolaus von Lenckhern mp.
Registrator und Taxator allda.

d) MENEGATTI JÁNOS ZAKARIÁS.

31.

Bécsújhely, 1701 június 22.

Menegatti János Zakariásnak, Rákóczi komornyikjának kihallgatása.

Egykorú hitelesített másolata Kammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, 1702 júl.

Fragstuck für des *Ragozi Cammerdiener*, worüber derselbe den 22. Junii in arce Neostadiensi vernommen worden.

1. Wie er haisse?

Respondit: *Johannes Zacharias Menegati.* 38 Jahr, aus Oberösterreich gebürtig, 5 Jahr beim Fürst Ragozi in Diensten.

2. Ob nicht der Fürst den 1. Novembris vorigen Jahres den Hauptman Longueval bei sich gehabt ?

Resp. Es seie der Hauptman Longuevall, wie er maine, in Novembri vorigen Jahrs bei seinem Herrn in Haus logirt gewesen.

3. Ob der Fürst demselben keinen Brief geben, die aber Deponent in ein Kästl gespörret, oder auf des Fürsten Befehl wiederumben herausgenommen ?

Resp. Das Zimmer wäre zugespört gewesen und er nicht darinnen, habe also keinen Brief ins Kästl einzusperren empfangen können. Habe auch der Page hineingehen wollen, er aber habe ihn nich hineingelassen.

4. Ob nicht der Fürst und der Way zum der öfftern bei dem Perzeny in Ungvar und ob nicht auch der Syrmay im Februario vorigen Jahrs darbei gewesen ?

Resp. Er habe weder den Vay, weder den Syrmay da gesehen.

5. Solle die Nachricht und Information sagen, welche er von der nunmehro bekannten Rebellion habe ?

Resp. Habe nie nichts widriges gespürt, sein Fürst habe alzeit ein aufrechtes Gemüth gegen ihn gezeigt, habe sogar nicht gewusst, dass er in Frankreich geschickt werde, wohl aber, dass er gesagt, er wolle hineingehen sine addita ratione causali. Es habe sein Fürst seine Schriften alzeit auf den Tisch offen gehabt, er habe noch vor einem Jahr in defectu accommodationis von ihm hinweg begehrt. Weiss ganz nichts von deme, dass sein Herr ein Rebellion vorgehabt haben sollte.

Actum Neustatt, den 22. Junii 1701. Coram domino aulae cancellario domino Julio Friderico comite Bucelleni et referendario Eilers, etiam praesente concipista Seyfrid.

Collationirt und denen Fragstucken, welche zur kais. niederösterreichischen geh. Hofcanzleiregistratur
P. H. als ein Original gegeben worden, geichlautend. Wien. den 22. Augusti, 1701.

Nicolaus von Lenchern mp.
Registrator et Taxator allda.

32.

Menegatti komornyikra, továbbá Rákóczi többi alkalmazottaira vonatkozólag a következő adatok találhatók a Kriegsarchivban :

1701 augusztus 13. Der HKR. an den Stadtgarde-Obersten Marchesen degli Obizzi. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 397. — August No. 95.)

„Das denen beeden *Rakozischen Köchen* die Eisen abzunehmen."

Wien, 1701 augusztus 21. Die Nieder-Oesterreichische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. p. 526.)

„Erindert Ihrer Kaiserlichen Maiestät allergnädigste Resolution, dass die in puncto des neuen Unwesens in Hungaren, dahier arrestirte *Stephan Isold* und die 2 *Ragotzische Köch : Philipp Robaldt und Hubert Eber*, des Arrests entlassen werden sollen.

Beschlus : Der Röm. Kais. Maiestät. (Titl.) Herrn Marchesen degli Obizzi als Stattguardi Obristen alhier in Freundtschaft zu communiciren, welcher dan auch umb die inngemelte Arrestanten ihres Arrests zu entlassen, das weithere sogleich vorkehren wolle. den 22. Aug. 1701."

1701 november 5. Der HKR. an den Castellischen Rgts. Hptm. Lehmann. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 518. — November No. 39.)

„Des Ragozy Camer-Diener *Menegatti* Arrestentlassung betreffend."

1701 november. Die Niederöster. Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 710. — November No. 6.)

„N. Oe. : Hof-Cantzley erindert, dass der Ragoczischer Cammaerdiener *Johann Zacharias Menegati* des Arrests zu entlassen seie."

1701 november 19. Der HKR. an den Obristen Marchese degli Obizzi. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 535. — November No. 120.)

„Dass der Ragozische *Camerdiener, Gutscher, Laggey* etc. der Österreichischen Kanzlei zu übergeben."

1701 november 19. Der HKR. an die Oesterreichische Kanzlei. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 535. — Nov. No. 123.)

„Dass Ihr die Ragozische Bediente zu examinieren überlassen, auch anheimgestellt werde, die bei der sogenanten *Wagnerin* befindliche Ragozische Mobilien zu inventieren."

1701 december 29. Die Nieder-Oesterreischische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 763.)

„Es werde der Kais. Hofkriegsrath ersuecht, die wegen der Ragoczischen Flucht arrestirte Adam Wagner gewester Hausmeister und dessen Weib, den Felix Egender Vorreither und den Hans Michael Löfler Herbersteinischer Laggey, wie es ohne dem Ihrer Kais. Maiestät allergnädigster Befelch ist, des Arrests zu entlassen.

Beschluss: Der. Röm. Kais. Maiestät geheimben und Hofkriegsrath, Cammerern, Feld-Marschallen, Obristen und Stattguardi-Obristen alhier, Herrn Ferdinand des Heil. Röm. Reichs Marchesen degli Obizzi in Freundtschaft zuezustellen, welchem dan gelieben wolle, all ingemelte Personen des Arrests zu entlassen." Wien, den 30. Dez. 1701.

1702 augusztus. Die geheime österr. Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 536. — Augustus No. 181.)

„Intimiert herüber, dass die 2 in Verhafft ligende Ragoczische Cammer-Diener Menegati und Ungerer frei gelassen werden sollen."

1702 augusztus 7. Der HKR. an den Stadt-Guardi Obristen, Marchesen degli Obizzi. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 474. No. 49.)

„Die Arrests-Entlassung beeder Ragozischen *Cammerdienern* Menegatti und *Ungerer betreffend.*"

33.

e) L'HUILLIER JÁNOS FERENC KAPITÁNY.

A bevezető tanulmányban már volt alkalmam (132. l.) előadni, hogy — valószinüleg Longueval feljelentésére — 1701 április havában L'Huillier kapitányt is elfogták és 1701 október végéig Bécsben fogságban tartották. Fogságára vonatkoznak az alábbi adatok a Kriegsarchivból:

1701 szeptember. De *l'Huillier kapitány kérvénye a HKR.-hoz.* (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 615. — September No. 200.)

„de L'Huillier, reducirter Rittmeister bitt ihme seines Arrests zu eliberiren, weilen er unschuldig sitze."

1701 október. Die Niederösterreichische Hofkanzlei an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 674. — October No. 193.)

„N. Ö. Hof Cantzlei erindert, dass der *l'Hulillier und Szluha des Arrests zu entlassen seind,* dem Scharffenstein und Veigel aber der Process vom Hof-Kriegs-Rath zu machen seie."

1701 szeptember. De l'Huillier, Rittmeister an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 651. — October No. 17.)

„von L'Huillier, Rittmeister Bitt umb Arrests Befreiung und die Alimentation."

1701 október 29. Der HKR. an den Stadt-Garde Obristen Marchesen degli Obizzi. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 509. — October No. 204.)

„Pro Arrestentlassung des *Huilliers* und Szluha."

1702 február. Gróf Nigrelli a haditanácsnak. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 103. — Februarius No. 42.)

„Erindert, dass der Rittmesiter L'hulier, welcher zu Wien wegen des Ragozi gefangen gesessen, mit des Ober-

Commissarii Drischbergers Pass dorten zu Caschau ankommen seie, welchen er habe verarrestiren lassen, bis er die Nachricht vom Hof-Kriegs-Rath erhalten werde, ob er zu Wien auf freien Fues seie gestöllet. worden."

1702 április. Rittmeister L'Hullier an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 208.)

„*Johan Frantz L'Hullier* aggregirter Rittmeister bei dem alt Hessen-Darmbstattischen Regiment, bitt Ihme, weilen er wegen des Ragoczi 7 Monat unschuldiger Weis in Arrest gesessen und hernach wider entlassen worden, ein Absolutorium zu Salvirung seiner Ehr zu ertheilen, dan eine von denen beim Hohenzollernischen Regiment auffrichtenden zwei neüen Compagnien zu conferieren, mithin der Kais. Hofkammer zu intimiren, dass Sie Ihme die wehrender seiner Gefangenschaft verzehrte Gelder refundieren wolle. — Beschaid: Dem Supplicanten widerumb hinaus zugeben, welcher wegen dieses Absolutorii sich bei dem Judice cognitionis anzumelden haben und hinführo seine Anbringen der Ordtnung nach zu unterschreiben wissen wird." — Rastinger... Wien, den 4-ten April 1702."

1702 július. Rittmeister L'Hullier an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 413.)

„Johan Frantz L'Hullier aggregirter Rittmeister unter dem alt Darmbstatischen Regt. beklaget sich, dass er wegen des Fürstens Ragoczy sieben gantzen Monath aufm Peten dahie iedoch unschuldigerweise Arrest habe ausstehen und in grose Schulden steken müesse, bitt dahero ihme die Gelder, die er wehrenden Arrest verzöhret, wiederumb refundiren und das behörige hirüber der Kais. Hofkammer intimiren zu lassen. — Beschaidt: Der löbl. Kais. Hofkammer mit Nachtruck und Freundtschaft bester massen zu recommendiren. Locher. Wien, den 5-ten Julii 1702."

f) SÁNDOR GÁSPÁRRA VONATKOZÓ ADATOK.

34.

Bécs, 1683 január 21.

Királyi biztosító levél Sándor Gáspár számára.

Eredetije a M. Nemzeti múzeum lt. Törzsanyag. Sándor-család íratai.

Leopoldus etc. Quandoquidem harum nostrarum salvi passus literarum exhibitor fidelis utpote noster egregius Caspar Sandor nomine etiam et in persona consortis suae Elizabethae Teököly, una cum certa familia, supellectilique, curribus, iumentis ac comitiva

et rebus suis ad partes Regni nostri Ungariae superiores, ad bona nimirum sua inibi habita, de consensu et benigna voluntate nostra proficiscatur et pro tutiori transitu securitateque certiori sibi procuranda has nostras salvi passus literas per nos clementer impertiri eflagitaverit: Idcirco eos, quos supra, universos et singulos benigne requirimus, subditis vero et fidelibus nostris serio commitimus, ac mandamus, quatenus dum et quando memoratus Caspar Sandor cum familia rebusque suis ac supellectili, curribus et jumentis, attractaque comitiva ad vestras terras, tenuta, dominia, possesiones, officiolatus et honores etc. venerit, eundem cum iis, quibus supra, omnibus ad se pertinentibus, non solum ubivis locorum libere, tute, secure ac sine quovis impedimento, detentioneque vel solutione aliquali, ire, transire, morari, strare, pausare etc. permittere ac permitti facere, verum etiam necessaria hospitalitate nostri ob respectum excipere etc. velint etc.

Leopoldus.

Joannes Gubasoczy
episcopus Nitriensis mp.
Joannes Maholány mp.

35.

Bécs, 1706 július 25.

Részlet Szlavniczai Sándor Gáspár és felesége késmárki Thököly Erzsébet bárói okleveléből.

Orsz. Levéltár. Liber Regius. XXVII. 132—138. ll. Az alább közlendő rész 135—136. ll.

„Quorum quidem laudabilibus vestigiis tu quoque sedulo ac diligenter insistendo, ut primum adolevisti, viribus et ingenio pollens, non te luxui et inertiae corrumpendum tradidisti, sed contempta inerti desidia animoque praeclarissimarum rerum meditatione imbuto, totum temet honestis disciplinis, iuridicis iuxta et politicis, imo ut plurimum, bellicis studiis atque exercitiis impendisti, praefatoque genitore condam tuo, non tam senio, quam ex praedeclarato amissi pedis

vulnere fatis cedente, ut viduatae genitrici tuae adiutorio adesses, ac rei etiam oeconomicae, velut maximus notu incumberes, honesto te matrimonio cum generosa et magnifica Elisabetha eotum domicella, filia magnifici condam Nicolai Tököly de Késmárk ex magnifica olim domina Susanna Jakusics consorte tua progenita contracto addixisti, et per hanc coniuncturam plurimarum praecipuarum familiarum affinitatem contraxisti, ac nobile aliunde stemma tuum illustrasti et condecorasti. Temporis demum in decurtu diversis regionibus et provinciis peragratis fortunae volubilitatem expertus et in patriam redux, illico fidelibus obsequiis tuis temet augustae domui nostrae et nobis devincire, singularemque tuum in promovendis boni publici servitiique nostri comodis zelum et fervorem testatum reddere satagendo, te a modernae in praefato regno nostro Hungariae etiamnum vigentis seditionis consortio subtraxisti, iuretamque fidem ac fidelitatem maiestati et augustae domui nostrae intemeratam conservasti. Ac ut ne vel minimae suspicioni locum relinqueres, fortunis et facultatibus tuis hostili arbitrio expositis praefatam etiam coniugem cum charissimis pignoribus tuis, bonis et domicilio abesse et in praesens etiam exulare ac sub alienis tectis, usquedum necessario victui et amictui congruam assecutus esses accomodationem, delitescere forti et constanti animo maluisti et vel pacto hoc probatae fortitudinis, immotae fidelitatis, constantique erga augustam domum nostram devotionis et solidae in rebus arduis tolerantiae argumenta edere non dubitasti. Ut autem sub hoc exilio otiosus non delitesceres, temet cognati nostri illustris sacri Romani imperii principis Pauli Eszterhazy de Galantha, praerepetiti regni nostri Hungariae palatini, aurei velleris equitis et per Hungariam locumtenentis nostri regii servitiis obstrinxisti et prout in privatis eiusdem principis fideliter ac utiliter, ita in publicis patriae et servitium nostrum tangentibus negotiis, habita cum generalibus exercituantis militiae nostrae commendantibus, circa eiusdem commodiorem subsistentiam et necessariam provisionem correspondentia et ad miseram quoque plebem, ne pessum eat, accurata reflexione, assiduis te ex gravissimis laboribus ac indefessis fatigiis

non minus strenue et alacriter, quam prudenter et dextere et cum praefatorum generalium nostrorum contento et miserae plebis conservatione impendisti et utrinque matura circumspectione salubriter providisti, teque et utilem patriae civem et industrium oeconomum opere ipso exhibuisti, imo et per generosum cum quodam non exiguae notae exploratore te frustra tentante actum tuum nobis intime notum constantis erga augustam domum et Maiestatem nostram fidei ac fidelitatis conspicuum omnino specimen edidisti.

36.

Pozsony, 1709 május 20.

Pyber László püspök bizonyságlevele Sándor Gaspar számára.

Eredetije M. Nemzeti múzeum lt. Törzsanyag. Sándor-család iratai.

Anno 1709. die 20. Maii praesens mandatum recognitorium per ipsum dominum exponentem Magnificum Baronem Casparem Sandor de Szlavnycza, liberum baronem in Lokaczy, S. C. Rque Mattis consiliarium praesentatum et exhibitum, cuius morem gerere et obtemperare volens: Recognosco tenore praesentium ad puritatem conscientiae, quod anno praeterito 1706. quando Comes Simon Forgacz ex partium Transdanubianarum expeditione rediisset et Tyrnaviam circa autumnum divertisset, inter caetera retulit mihi, quod dominum Baronem Casparem Sandor pro fidelitate Rakocziana disponere tentasset, eidemque nomine Rákóczy promisisset generalatum et quidem quod ex primariis generalibus erit unus, sed a praefato domino Barone negativam accepisset rotunde, quin imo Hungaricis verbis formalibus retulit praefatus Comes Simon Forgacz: *Én akarám az ördögh lelkût kuruczczá tennem, hát eő akart mégh labanczá tenny engem.* Recognosco etiam, quando militia Suae Maie-

statis Sacratissimae sub commenda excellentissimi domini generalis Comitis a Schlik Posonium retiravisset, tunc praefatus dominus Caspar Sandor uxorem cum filio Vienna proficiscentem Tyrnaviam, Posonio Viennam revocavit et ibidem retinuit. Quae omnia sua mobilia in castello Lokaczy, ut loco tempore discessus sui, pacifico reliquit. Superveniente expost improviso tumultu, hinc inde ex praefato castello Lokáczy absente iam domina, taliter qualiter Tyrnaviam salvata et recondita fuerant, ibidemque in cistis maioribus plus minus quinque apud dominum pie defunctum Ignatium Bóka incolam civitatis Tyrnaviensis in terram defossa. Tempore vero, quo Rakoczius ad Tyrnaviam per excellentissimum dominum generalem campimareschallum Comitem ab Heyster profligatus et dissipatus fuisset, in illa confusione inter alia praefati domini Baronis etiam tres cistae maiores, diversis mobilibus repletae et inventae, sunt expilatae. In cuius rei fidem et testimonium has extradedi recognitionales sigillo usuali et syngrafa munitas, praefato domino Baroni Caspari Sandor, Posonii die 20. Maii, 1709.

Ladislaus Pyber mp. (P. H.)

episcopus Almisiensis, generalis vicarius Strigoniensis et tabulae regiae praelatus.

37.

Kassa, 1711 május 26.

Gr. Pálffy János bizonyságlevele Sándor Gáspár számára.

Eredetije M. Nemzeti múzeum levéltára. Törzsanyag. Sándor-család iratai.

Nos comes Joannes Pálffy ab Erdőd, perpetuus in Vöröskü et Bajmócz, comitatus Posoniensis aeque perpetuus, Sarosiensis vero supremus comes, regnorum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque banus etc. per Hungariam plenipotentiarius commendans generalis.

Recognoscimus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod spectabilis et magnificus dominus Caspar Sandor de Slavnicza, liber baro in Lakácsi, S. Caesareae piae reminiscentiae R. Maiestatis relictus consiliarius, in hac expeditione adversus abalienatos Rakoczianae factionis Hungaros ad latus nostrum ordinatus, eundem penes nos comperta in Suam Maiestatem Sacratissimam et inclytum Regnum Hungariae sincera fidelitate, rerum gerendarum activitate, dexteritate, ac magna experientia, in secretissimis etiam ad coadunandos abalienatorum Hungarorum animos et ad debitam Suae Maiestatis Sacratissimae fidelitatem alliciendos adhibuerimus, publicaque in hunc finem tendentia negotia eidem concrediderimus, nec sine effectu, nam in inclinatione et exordio rerum, primas literas ad illustrissimum dominum Comitem Alexandrum Caroli per abalienatos observatissimum, medio praefati Baronis Casparis Sandor concinnari et expediri fecimus, qui reliqua etiam tam pacis modernae, aliaque negotia in servitio S. Maiestatis Sacratissimae, quaecunque eidem concredideramus et communicaveramus, solita sua dexteritate, experientia et activitate pro contento nostro et felici etiam rerum eventu industriosissime perfecerit. Insuper luctuosissimam divi Josephi imperatoris et regis Hungariae, (quae si in apricum venisset, iam in finiendis tractatus pacis rebus magnam fecisset metamorphosim) mortem ex mandato nostro inter militem et gentem dissimulando, vitam quasi superstitis imperatoris militem et gentem dissimulando, vitam quasi superstitis imperatoris omnibus sua dexteritate praesignando, texit, palliavit et prudenter occultaverit, denique in iis omnibus rebus et negotiis, uti intaminatum S. Sac^{mae} M^{attis} fidelem decet, non minus industriose, quam ad amplicanda augustissimae domus Austriacae servitia utiliter operam et laborem suum impenderit. In cuius rei fidem et testimonium pro perpetua rei memoria, ut et posteritates ac superstites praefatum dominum Baronem in illibata augustae domus Austriacae fidelitate virtuose sequi stimulum et calcar habeant, eidem domino baroni super praemissis hasce litteras nostras testimoniales et recognitionales sigillo nostro usuali authentico

roboratas extradandas duximus et concedendas. Communi suadente iustitia. Datum in libera regiaque civitate Cassoviensi, die 26. mensis Maii, anno 1711.

(P. H.) Comes Joannes Palfi mp.

Kívül Sándor Gáspár kezével: Anno 1711 testimoniales excell^mi domini domini plenipotentiarii generalis commendantis et campimareschalli in Hungaria Joannis Comitis a Pallfi (titulus) super expeditione moderna Hungarica et inita pacificatione cum Carolio et abalienatis Hungaris in perpetuam rei memoriam stimulum et imitationem haeredum meorum. Optime conservandae.

g) SZLUHA FERENCRE VONATKOZÓ ADATOK.

38.

Bécs, 1701 július 6.

Szluha Ferenc folyamodványa I. Lipóthoz.

Másolata a M. Tud. Akadémia Kézirattárában. Történelem. Ivrét. 76. sz. (Podhradszky-másolatok). Továbbá budapesti egyetemi könyvtár Kaprinay-gyüjtemény. XXXIII. p. 53—55.

Ad Sacratissimam Maiestatem praeparata per modum secreti scripti et relationis fienda suplicatio, cum spargeretur me torturae subiiciendum, quod quia nec insinuatum fuit, ideo remansit. Conceptum die 6^a Julii 1701.

Sacratissime Caesar!

Si fractus illabatur orbis, Caesar Augustissime, impavidum ferient ruinae! Quippe qui me nusquam me (így, kétszer!) feliciorem existimavi, quam in hacce regia calamitate, sive enim fundamentum eius spectem, pura suspicio est, sive fidem, quae premitur, integra est, sive causam, quam lugeo innocentia est, si vero cuius imperio, Maiestas Vestra est, ut non hominem, sed paulo maius aliquid, me esse non sine gloria arbitrer,

ad praesens id, quod saecula aequi et recti amantia in futurum praedicabunt.

Et tametsi ea esset humanae imbecillitatis eruditio, ut horrerem is honoris, famae, boni nominis amor, ut refugerem, ea magnitudinis poenae acerbitas, ut propemodum exanimarer, quod et tremebundo et non tam in verba, quam lachrymas proniore calamo ad Maiestatem Vestram humillime exaro infamis carnificinae probam. Adiudicatus sum, qui torquear! Sed *nescio a quo incusatus et qua re, poenam honoris audio et delictum nescio*, sententiam intellego, sed iudicem, legem, gentemque, quae iudicat, ignoro.

Subeo tamen et quidem impavidus subeo id, quod (ut dicitur ab imperante rege maiestuosum) a causa innocens, a fortitudine mea gloriosum erit! quippe quod Maiestati Vestrae Sacratissimae probatur, quid ultra quaeram? cuius una clementis placiti ratio lex est, huic obsequi, illam pati, mihi gloria, officium, honor.

Ne tamen ita prompta ex conscientia integritatis meae ad omnia spiritum suum etiam imbecille corpus (cuius non dominum sed custodem ago) gravamen in me habeat et silentium coram eo, qui et reges et subditos venturus est iudicare per ignem, dicat mihi pro crimine illudante tronum Maiestatis Vestrae iustititiae Dei in terris vicarium prosterno et pro eodem causam, quam innocentia perdere videtur, advocatus dico: integer fidele, insons mali, inscium est, quod si non sufficit, coram Te, Deo et Maiestate Vestra, antequam sensus amentia capiat, dolor rationem invertat, protestor: quidquid sive metu iam iam membra mea praecurrente sive infamis carnificinae magnitudine, sive tentus dolore nefors, praeter iam a me dicta, sub fide recognita, in scriptis porrecta sunt, verbo, nutu aut aliter qualitercunque dictum factum cogitatum, expressum fuerit, mendacium foret, ea vero, quae iam dixi, solam veritatem.

Ad extremum ad Te, Deus meus, fugio, qui et mihi et regibus adstas, da menti meae constantiam, spiritui veritatem, linguae, ne loquatur mendacium, innocenti patientiae meae gloriam. Maiestati Vestrae Sacratissimae tot laureas, quot in me carnifex guttas

sanguinis premet. Cuius Vestrae S. Maiestatis servitio, cum aliter non potui, hocce me innocenti consecro martyrio et sepulchro meo inscribo.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae

dum loquor fidelis subditus occumbo
Franciscus Szluha.

39.

Bécs, 1701 október 6.

Szluha Ferenc kérvénye gr. Buccellenihez, melyben ügyének megvizsgálását sürgeti.

Másolatban budapesti egyetemi könyvtár Kaprinay-gyüjtemény. Tom. XXXIII. p. 53. és M. Tud. Akadémia Kéziratt ára. Misc. Hist. Tört. 2° 163. sz. s végül u.-ott Tört. Ivrét. 76. sz. Podhraczky-másolatok.

Excellentissime Domine etc.

Nisi Excellentiae Vestrae prona in afflictos pietas me commoveret et potissimorum ac mei negotiorum momenta statim a Maiestate Sacratissima excellentissimis humeris incubarent, meaque me urgeret innocentia, non committerem his molestus esse.

Ne itaque aut mihi desim, aut silentium sit pro crimine et quod caput est, fatis in me non pro scelere, sed nescio cuius arbitrio saevientibus, ipsemet in honorem, innocentiamque meam crudelis sim : Ad Excellentiam Vestram suplex confugio, dignetur per Deum immortalem maiore, quam in verba solvi posset, moestitia innocentique integritate mea commoveri et apud Sacratissimam simul ac aequissimam Maiestatem hoc et id efficere, ne ita in tertium anni quadrantem captivus articulariter discerper, neve pro sola Maiestate indigna cum Austriaca clementia minus congrua et ab aequitate regia plurimum dissona suspitione, aut vero nescio, cuius arbitraria accusatione in tali arresto detinear, sed causa mea pro iure patrio et avita iustitia revisa peremptorie decidetur, ut ita sive sceleri par

proemium sit crux pro funere, sive innocentiae meae debita tribuatur rectitudo.

Quod eo facilius a me obtentum iri autumo (!), quod nec a iure, nec aequitate aliena expetam. Gratiam Excellentiae Vestrae omnium iudicum iudex maximus ex aequo, non ratione status iudicans Deus remunerari dignabitur, ego vero humillime adnitar demereri. Parem causae praestolaturus sententiam, manebo

Excellentissimae Dominationis Vestrae

humillimus servus
Franciscus Szluha.

A másolat elején : Memoriale Excellentissimo domino comiti a Buccellini die 6. Octobris anni 1701. a Francisco Szluha porrectum.

40.

1701 október (?)

Szluha Ferenc emlékirata I. Lipóthoz.

Másolata budapesti egyetemi könyvtár Kaprinay-gyüjtemény. Tom. XXXIII. p. 57—68.

Sacratissima etc.

Quod de innocentia mea peroptime conscius precatus sum a Deo Maximo, Sacratissime Imperator, illo ipso Beati Fortunati die, quo et in suspicionem vocatus et simul aresto inclusus fui, ut hoc mihi feliciter, fortunateque contingeret, id ipsum et proximis diebus et hodie mihi precor ad bene et fortunate eveniendum, ut quem fortuna sive amplis facultatibus, sive clariore nobilitari stemmate Maiestati Sacratissimae cognitum reddere noluit, nunc sui immemor, ac suaemet ultrix invidiae, integritate fidei hisque adversis et haec tanto melius, quanto virtus naturae et fortunae bonis semper praevaluit, Maiestati Vestrae Sacratissimae faceret notum. Et tametsi a puero pro ingenii tenuitate, litterarum et virtutis studiosus in id magnopere intendi, ut bona profectum fama comitaretur, non tamen ad-

modum, suspicionis hujus infamiae commovebar. Existimabam enim hanc ipsam rem mihi sive in spem fortunae sive maioris virtutis cadere et ita in calamitatis meae exordio memet sublevavi. Nunc autem Sacratissime Imperator, eo magis spes meas inclinari video, quo et adversa crescunt et augetur dolor et me nescio cuius in Maiestatem Vestram Sacratissimam commissae culpae et propemodum seditionis insimulari, levissimisque ex rationibus reum concludi et ob id calamitates meas non in finem decurrere, sed in maius et maius protrahi experiar, iamque dimidium anni praeterire et me adhuc aresto gemere, nec alium, quam innocentiam patronum, apud perbenignam Maiestatis Vestrae clementiam habeo. Quid est, quod tacerem et preces humiliter iterum atque iterum apud augustum Maiestatis Vestrae Sacratissimae iustitiae solium non reassumerem.

Ego, Sacratissime Imperator, ut perbenigne meminisse Sacratissima Maiestas Vestra dignabitur, praeteritis diebus principe Francisco Rakoczy et barone magistro Stephano Szirmay in partibus regni Hungariae superioribus iussu Maiestatis Vestrae regio in arestum positis et in civitatem Eperjesiensem de residentiis suis magna militum manu deductis ad augustum Maiestatis Vestrae Sacratissimae iustitiae solium, veluti unicum afflictorum asylum, subditorumque suorum refugium, a praenominato barone missus, non reus, sed supplex, non perfidus, sed perpetuus fidelis Maiestatis Vestrae subditus et tabulae Maiestatis Vestrae regio-iudiciariae iuratus notarius ac intimus antefati magistri expeditor, humillime accurri, Maiestatem Sacratissimam non minus demisse, quam fideliter oraturus, ut pro sua regalia clementia attactum baronem protonotarium, aetate iam grandaevum, viribus in Maiestatis Vestrae regnique servitio fractum, prope administratione iustitiae defessum, morborum varietate debilem et nullius culpae sibi conscium, benignissime respicere, eidemque regni iudici clementer indulgere, ab interiecto aresto sive erga reversales, sive fideiussionales interponendas solvere disponeretur. Qui si ad regale Maiestatis Vestrae solium huc Viennam semet conferret, iudicio sisteret, suamque innocentiam et omnis expertem culpae mentem Maiestati Vestrae Sacratissimae, orbique nota

posset reddere et ad hoc facilius obtinendum patrocinium celsissimi ac eminentissimi principum : regni palatini et cardinalis, excellentissimi comitis iudici curiae Maiestatis Vestrae, illustrissimorum regni cancellarii, comitis Nicolai Bercsény, aliorumque Maiestatis Vestrae aulae familiarium implorarem, quod utrumque ut partim praestiti, partim intendi, aresto eiusmodi inclusus fui, cuius nec causam diutissime, nec delatorem, nec delictum scire, nec a familiaribus in eodem mihi, nec ulli hominum loqui licuit, neque ad praesesns concedatur.

Praeterlabente demum tempore et ad complures instantias meas excellentissimus comes Philippus Christophorus a Breinner, veluti me in arestum coniiciens et urbis huius attunc praefectus, summam culpae meae praeprimis in rationem status, dein speciatim ad tria capita restrinxit :

Primum erat : me postis prohibitis Eperjesino discessisse.

Alterum : quod offenso Tyrnaviae comiti Nicolao Bercsény iam profugo et seditionis capiti, arestum principis et protonotarii enarraverim, ac per hoc ut semet salvaret, author fuerim, exinde culpae eiusdem conscius.

Tertium demum : me apud praescriptum baronem protonotarium intimum fuisse, adeoque et factorum eiusdem conscium esse oportere.

Quae omnia Sacratissime Imperator tametsi eiusmodi esse censeam, quae longa resolutione non egeant et non modo meo, sed omnium, sed Maiestatis Vestrae Sacratissimae sapientissimo, uno et clementissimo iudicio facile me ab iisdem absolvi posse et propemodum iam absolutum esse existimem, veluti quae duo alia in praetextuoso illicito Eperjesino abitu, huc adventu et locutione cum comite Bercsény, aliisque Maiestatis Vestrae Sacratissimae aulae familiaribus fundata esse comperirentur. Ne tamen ex integro praeterita a me esse censeantur et silentium trahatur in consensum, dicam ad singula et quidem duo, alterum, — ut dixi, — in una prohibitione radicatum, alterum ad eam connexive se habens.

Maiestas Sacratissima perbenigne reflectere semet

dignetur : me ad thronum Maiestatis Vestrae, in terris quo ad regalis potestatis gloriam divini numinis vicarium, semet et a reis et pro reis exorari permittentis, veluti unicum subditorum refugium, iussu et ex obligagamine humillime accurrisse, nec intempestivam esse, nec unquam fuisse, pro reis potissimum nondum condemnatis, apud Maiestatem Vestram humilem orationem. Non fuit praematura petitio eorum, qui antefatum baronem Szirmay a Glacensi carcere exoravere, non eorum, qui alios, qui et persaepe damnati, persaepe et clementissime missi sunt. Hoc iura naturae, hoc clementia Maiestatis Vestrae Sacratissimae semper indulgent.

Non praematurus meus abitus, non adventus, non illicita comitis profugi et aliorum magnatum conventio. Discessi enim, non ut supponeretur, Eperjesino, sed ex consueta baronis arestati Szent Mihály dicta residentia, ubi is in arestum acceptus et Eperjesinum deductus fuit et discessi palam, omnibus consciis, iussu et imperio arestati protonotarii, quibus uti me, ita et alios notarios ex officii nostri exigentia obsequi necesse esset. Respectu cuius baronis nihil insoliti mihi, nihil aliis visum, arestatum esse, quem compluribus casibus prestum ego scivi et tota saepe vidit Ungaria. Scivi arestatum medio excellentissimi condam iudicis curiae Maiestatis Vestrae comitis Stephani Csáky et notarios suos ad Maiestatem Vestram accurrisse. Scivi anno abhinc altero hic Viennae a Maiestate Vestra medio excelsae cancellariae Ungaricae arestum eidem indictum et praesens adfui, illudque etiam ad supplices preces die eodem solutum et iam confectionis falsorum instrumentorum et cuius non sceleris incausatum, semperque apud Maiestatem Vestram Sacratissimam innocentem, non sine gloria evasisse : arbitrabar et hoc facto quidpiam simile fieri et non seditionem subesse. Ascendi portam in villa Bertoth residentiae, ex qua cum apparatu necessario movi Viennam versus proximam et quam semper tam nos abeuntes ascendere, quam et reduces nos aliique Vienna sive cum mandatis Maiestatis Vestrae, sive aliis ex rationibus venientes ultimo relinquere soliti sumus. Nec plus, nec minus ordinato stipendio solvi, nec super prohibitione excusationem postarum magistri accepi,

quam si culpa sua omisit, mihi imputari neutiquam posse, Maiestas Vestra clementissime perspicere dignetur.

Et tametsi pridie aresti baronis Szirmay impositi, in civitatem Eperjesiensem negotii causa concessi, altero mane iter Tokainum versus continuaturus, meque adhuc ibidem praesente idem baro sub horam nonam matutinam adductus fuisset et mandatum ad Maiestatem Vestram eundi ibidem acceperim, quia tamen ut in suo locatus est hospitio, statim iussu et imperio commendantis loci, omnes nos notarii plus minus quindecim, civitate exesse debuimus, sicque sub horam decimam consuetam et unde, ut superius dixi, cum necessario viae et morae hic Viennae apparatu abeundum mihi fuerat, residentiam una exmissi concessimus; neutiquam dici possum Eperjesino respectu consuetae residentiae non Viennam, sed Tokainum versus sito movisse. Et licet postam ibi nec petii, nec petere intendi, sed nec prohibitam scivi, ut ut tamen innotuisset, quis cogitasset potius prohibitam, ne ad Maiestatem Vestram accursus pateat, quam ut fuga eorum ibidem constitutis in congregatione potissimis nobilium praeripiatur. Fama enim, ut solet, increbuit, plures ibidem comprehendendos.

Et ut abitus praevio modo declaratus illicitus non fuit, ita neque fuit illicita comitis Bercsényi, veluti Maiestatis Vestrae Sacratissimae consiliarii, camerarii, aulaeque familiaris, eotum prope Viennam existentis (in quem ex parte mei nulla prorsus suspicio mali cecidit) aliorumque magnatum conventio, fide bona et fine arestato nondum condemnato in iustis et a solo Maiestatis Vestrae clementi arbitrio pendentibus succurrendi. Cui aeque, ut aliis nihil locutus fui, quam ea, quae demisse exposui et mea erga committentem obligatio tulit. Et nisi magnifico baroni Joanni Horvath Simonchich loquendum fuisset, nocte intempesta in gratiam patrocinii comitis neutiquam Tyrnaviam convenissem. Qui ut se non Viennam, se ad bona Brunoczensia ire dixit, ita mihi apud patronos suos litteris et medio illustrissimae comitissae conthoralis suae iam in intinere huc versus constitutae et prope Posonium pernoctantis affuturum successive appromisit, nihil

addidit. Et certe Sacratissime Imperator, nondum ratio eo me praecipitem permisit, ut conscius culpae alienae, viam sui salvandi ostenderem et me ultro periculo mandarem, veniremque eo, unde primum fuisset difficulter cogitare me exire posse, qui fuissem socius criminis et praetensus salutis author et socium fugae esse oportere, cui an non complures modi viaeque superessent, aliter, quam in persona et cum periculo proprio fugae salutem offerendi? Sed neque obsequio, gratia, nec ullo unquam obligaminis genere eidem fui obnoxius.

Ratio porro utriusque Sacratissime Imperator, non remota ab aequitate videtur esse ea, quam et finis honestus et bona praestat intentio; et quod nulla, ut scio, extat lex, nulla praecessit prohibitio, nulla sunt Maiestatis Vestrae palam, privatim, visa, recitata, aut etiam audita benigna decreta, quibus vel factum publice et tota, qua late patet, plaga divulgatum edicere, vel ad Maiestatem Vestram Sacratissimam accurrere prohiberetur. Et tametsi prudenter iudicat, qui omnia, quae non sunt prohibita, concessa esse existimat, mea tamen haec fuit non mediocris infelicitas, quod non cogitavi potius commissa mihi esse talia, quae vel Maiestati Vestrae clementer displicere, vel quibus non nemo abuti in mem miseriam posset, quam omnia ex fine bono mea innocentia praetitulati baronis protonotarii et virorum, quibuscum mihi sermo fuerat, integritatis apud me opinione metirer. Quorum utrumque, aut saltem alterutrum, si divina bonitas apud me vel in minimam suspicionem venire concessisset, nulla prece, premio, ut a nullo unquam adductus fui, ita nec ab hoc obligati obsequii genus passus fuissem me adduci, cuius potissima et propemodum unica vitae ratio semper fuit merum ac fidei integritas. Et si ita res ferret, intelligerent omnes vires, studia, vitam ipsam Maiestatis Vestrae Sacratissimae imperiis esse, foreque mihi viliora.

Ut ut tamen res accidit, video in meam calamitatem contigisse. Quibus omnibus tametsi abunde a me statisfactum esse arbitrer et vel ideo non vehementer excrucior, quod attacta fuga nec a me intenta, nec meo consilio, auxiliove secuta sit: nec constat, an ideo fugerit, quod a me sciverit arestum principis, vel vero se etiam capiendum ab aliquo successive intellexerit?

Sed nec acta alii, quam ex intentione operanti iure attribui assolerent, nec per adventum meum scelere, sed infelicitate erravi, neque vellem experiri, quid de me decernendum esset, nisi scirem et Maiestatem Sacratissimam non ex abusu hominum, aut aliquo inopinato rerum eventu clementissime iudicare et sapientissime intelligere, non in cuiusque potestate esse aliorum mentes, aut fortunae iniurias.

Dignetur tamen Maiestas Vestra caeteris etiam hoc apponi perbenigne permittere: quomodo dici potest, me propter fugam comitis Bercsény aresto inpositum esse, cui prius inclusus fui, quam cuiquam locutum me in via constitisset et in aresto hocce duntaxat quid et cui ac ubi locutus fui, ab interrogata sincere et bona fide agens enarravi. Et ut nihil mali de eodem comite aut supposui, aut etiam eidem dixi, ita et sincere Maiestati Vestrae detexi, cuius delicti, aut fugae meditatae si affinem me esse contigisset, qui ita tempore ac itinere fervente, nocte concubia et nemine conscio locutus ei fui, ultrone me incusassem? Demum si idem comes ex fama communi, quae vires acquirit eundo, arestum principis intelligens, semet abduxisset, quis tunc reus, quis culpae eiusdem (per fugam, ut dicitur, confessae) affinis dici deberet? Cuius praescriptae seditionis crimen, si Maiestati Vestrae cognitum fuit, fuga illi potius imputari debet, qui acceptis ad comprehendendum ordinibus, mature et quasi instantanee, cum Superioris Hungariae officialibus munere fungi intermisit, sciens, nihil citius, quam magnorum famam in commune spargi. Illi inquam potius imputari debet, quam mihi, fine bono et sincera conscientia erga Maiestatem Vestrae Sacratissimam procedenti, quod quamquam calamitati sit mihi maximae, cuius naturam in seram debere poenitere posteritatem, mallim tamen aequo, bonoque ferre animo, quam sincerae confessionis meae me poeniteat, quippe qui esse latius duco, quam solum bonus videri.

Et vero dignetur Maiestas Vestra Caesarea sapientissime perpendere, sanctas esse leges, sancta Maiestatis Vestrae Regiae decreta, sine quibus nec urbes starent, nec cives desiderata potiremur tranquillitate; sancta bellandi ducibus praescribi solita ratio, etsi temere iisdem legibus abutantur iudices, aut hostis ducum moli-

mina praeoccupat, quanta non mala utrinque sequuntur? Neque tamen ideo abusu aut leges desinunt esse iustae, aut mala bellandi censebitur ratio. Nulla stabit Maiestatis Vestrae respublica, nulla communitas, nullus in communitate civis, si omnes claudentur carcere, quorum sive verbis fine bono et aequo prolatis, sive factis, aut malignitas iniquorum hominum, aut fatorum iniquitas abusa sunt et ex simili seu genio, seu scelere hominum aestimanda veniret rectitudo.

Verum nunc mihi tertium praetensae culpae meae membrum disquirendum et Maiestati Sacratissimae humillime repraesentandum venit, in quo quid soliditatis denuncians comes habere queat, quidve momenti ad rem meam offerat, benigne dignabitur Maiestas Vestra intelligere. Cuius licet eiusmodi summa esset, quae in mera fundaretur suspicione, cum Maiestatis Vestrae nec summa aequitate, neque vero orbi nota clementia, nec modo procedenti sapientissimo ob delicta solummodo et non suspiciones, subditos compescente maiestuose conveniret, tamen dignetur Maiestas Vestra Regio-Caesarea clementer considerare, quid sit esse alicui et quem intimum, quidve in nonnullis et ad certam duntaxat speciem contractis negotiis alicuius opera uti? Quid in simili seditionum casu alicuius fidei, capitis, bonorumque facultatem concredere? Quam diversa quamque disparia haec sint: in illis promtum obsequendi studium et expediendarum rerum dexteritas sufficit; in hoc probatissima et socia in arduis fides, aequi et recti inscia mens, laesa persona et horum similium motiva praerequiri debere mihi videntur.

Et licet me huiusmodi sive experientiae, sive vero aetatis, sive in agendo scientiae non existimem, ut tam experto viro et in omni versatissimo ego iuvenis, ac in iure discipulus intimum me esse parum sana levitate arbitrer: non ego tamen, annis duobus et aliquot mensibus, quibus cancellariae euisdem munia obivi, quae ad cancellariae ordinem et scripturas per alios notarios conficiendas spectant, a me dependere, manusque meas non effugisse, sed hic mos est non omnium modo protonotariorum simili provinciae unum ex suis praeficientium, sed omnium Maiestatis Vestrae cancellariarum caesareo-regiarum, in quibus quod ne-

gotiorum momenta a secretariis ad expeditores et ab his ad alios devolvuntur, eosdem omnium conscios esse non consequi; aliunde ego ad negotia eiusdem privata agenda, tractandaque praeter infelicem vicem hanc nunquam fui adhibitus, sed uni rei iuridicae operam concessi. In iis porro, quibus seu ex munere meo, seu alia ex causa affui, ut ne umbram quidem ullius seditionis scripto, verbo, aut aliter qualitercunque in praeattacto barone vel alio quopiam observavi, ita nec quidquam de ea scio, quod si me non effugisset et gratiae Maiestatis Vestrae Sacratissimae et nobilioris fortunae egens ex intemeratae fidei meae obsequio futurus eram primus, qui officio meo permisissem me defungi.

Nunc capere me non possum: Virum illum aetate gravem et viribus ex toto confectum emeritarum substantiarum et iam iam in dies ultima fata exspectantem, adeo impotem sui fieri potuisse, ut in arenam hanc aliquo modo saltem descendisset; qui vice non una praeterlapsorum temporum indiscretum zelum suum palam damnavit et testamento se filio suo mandaturum confessus est, in nullo unquam seditionis turbine a Maiestatis Vestrae Sacratissimae fidelitate semet avelli etiam cum iactura substantiarum pateretur. Et hinc si etiam aliquatenus (quod non scio) ut mihi proponitur, concurrisset, mihi homini privato, iuveni, in nullis arduis sibi probato, a nullo unquam laeso quid concredere homo adeo expertus et qui impetu amicitias non coleret, potuisset? Maiestas Vestra Sacratissima clementissime uti et illud diiudicare dignetur.

An est obscurum, si praetensae culpae eiusdem baronis cognatum me esse contigisset, quin ab eodem ad Maiestatem Vestram Sacratissimam missus fuissem, quam certe non latuisset me vel metu poenae, aut spe gratiae facile ad proditionem sui lecti posse et unicam in tali rerum articulo superesse mihi salutis viam, fidei obsequium, vel certe ego liber nonne me salvassem? Nec idem baro, neque ego ita rerum imperiti, aut imprudentes sumus, ut quod permagni utriusque intesset (így) non vidissemus, aut eo a me intermisso tot recentium exemplorum cruda imagine prae oculis habita, nonne sollicitus fuissem de salute mea et perniciosi errati mei in ultimam necessitatem, poenitentian distu-

lissem, neque vellem severitatem regiae iustitiae pari sceleri exitio experiri, sciens satius esse praevertere mali finem, quam experiri et qui veniam peccati expeteret, pune innocentem esse.

Et certe Sacratissime Imperator, nescio quae temeritas me excoecasset, ut tot annorum sedulam studiorum operam aut perderem, aut spes futuras adhuc in herba praescinderem, debitamque Deo ac Maiestati Vestrae fidem adeo nefande polluerem. An non vidi, legi Maiestatem Vestram quaqua late se explicat Europaeus orbis hostes felicissime fundere, omnes quotquot nefando scelere seu contra divos condam Hungariae reges, seu Maiestatem Vestram Sacratissimam impias manus levare, scelere suo obrutos concidisse. Extant etiamnum eorum cruda vestigia, qui ante aliquot annos impietatis suae sanguinem promerito hausere, quae non me, sed legitimae etiam potentiae hominem terrere possent et debent. Hinc :

Ad extremum si fidem mihi facerem, vel fidem in propria causa mihi adhibendam, vel verecundia ruborem non suffunderet, aut per hoc integritati meae non timerem detrahi, dicerem et non temere et quidem eo fortasse magis ingenue, quod et praetensus reus et mei patronus solus sim, nec ullus praeter innocentiam apud Maiestatis Vestrae Sacratissimae clementiae tronum peroret, adeo me integritatem coluisse, ut non modo non in Maiestatem Vestram Sacratissimam, sed nec in ullum mortalium quoquo modo peccaverim. Dicerent hoc magnates Hungariae, quibus plerisque notus fateretur nobilitas, cui familiaris cui (így), sed et adest princeps, adest baro Szirmay captivi, adsunt et alii, dent gloriam Deo, dent veritati testimonium, dent Maiestati Sacratissimae fidem : quod si in culpa, non, ut dico, in Maiestatem Vestram Sacratissimam, sed in quemque vere me quis arguere poterit, precibus apud Maiestatem Sacratissimam non obsto, non recuso hoc comperto omnibus iudicii poenis obligari.

Sin autem in hacce mea causa nihil aliud est, sicut nihil est, quam ea, quae et humillime Maiestati Vestrae hisce detexi, interrogatus ingenue, sincereque exposui et iuratus mentiri nec potui, nec volui, dignetur Maiestas Sacratissima mecum clementer statuere, per-

benigne ordinare id, quod et Maiestatis Vestrae innota clementia maior, quam errata civium benignitas, quodve innocentia mea efflagitant. Plura humillime dicerem, nisi haec omnia et longe plura alia Maiestati Vestrae scirem non ignota, sed multo cognotissima. Ideo post haec dicta non quasi in arena disputata, sed humillimae informationis loco proposita, resumo gementem spiritum et comitatum dolore calamum retraho, atque ad augustissimos Maiestatis Vestrae provolutus pedes, veluti ad aram clementiae memet prosterno, maerore plenus, Maiestatis Vestrae Sacratissimae expeto gratiam, intueor supplex misericordiam, oroque per Deum immortalem, per fortunas Maiestatis Vestrae Sacratissimae, per illam, illam clementiam, qua gravissima etiam delicta satis habuit severo Maiestatis conspectu ulcisci. Innocentiam, maerorem, meos benigne respicere, patronum me mei clementer exaudire, adventum non sceleri, sed infelicitati imputare, captivum in annum iam dimidium libertate omnibus chara, mihi multo iucundissima donare Maiestas Vestra Sacratissima dignetur. Maiestatis Vestrae clementem gratiam divina bonitas a me precibus fatiganda, non maioribus, sed maximis et plurimis benedictionibus cumulabit. Ego viribus et vita ipsa demereri humillime studebo, clementiam Maiestatis Vestrae horatim praestolaturus.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillimus perpetuoque fidelis subditus

Franciscus Szluha.

41.

Bécs, 1701 október 24.

Szluha Ferenc ismételt folyamodványa I. Lipóthoz.

Másolata budapesti egyetemi könyvtár Kaprinay-gyüjtemény XXXIII. p. 55—56.

Augustissime Imperator!

Plus anno dimidio Sacratissime Caesar non scelera, sed innocentiam meam captivus deploro, quae utcumque me apud Deum tutaretur, apud aram tamen iustitiae Vestrae Maiestatis sine simili facto prius praesidio, nec

quidquam mihi video praesidio esse. Quo utique non commoverer, nisi metuerem fatis in me, nescio pro cuius arbitrio, saevientibus, silentium capi pro crimine et ita in honorem, innocentiamque meam crudelis esse. Itaque ad Maiestatem Vestram supplex confugio, causa mea pro debito iuris ordine revisa decidatur, sitque ita aut sceleri meo par proemium crux pro funere, aut sua innocentiae tribuatur rectitudo. Gratiam Maiestatis Vestrae iustus Deus remunerari dignabitur, ego vero perpetuo fidelibus servitiis adnitar humillime demereri. Optatam suspiraturus resolutionem. Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillimus et perpetuo fidelis subditus

Franciscus Szluha.

U. ott: Haec est indorsata a Sua Maiestate, quatenus dimitterer et dimissus fui.

Az irat elején: Porrecta 24. Octobris, 1701.

Jegyzet: Szluha Ferenc bécsi fogságára vonatkozik az alábbi adat. (A bécsi Kriegsarchivból.)

1701 október. Franz Szuhay an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 655. October No. 46.)

„*Szluha Franciscus*, bitt ihne seines Arrests zu befreien, oder zu erlauben, dass er sich einen Sprachmeister aufnemben möge, damit er nicht so gar otios sitze."

42.

h) GRÓF BERCSÉNYI MIKLÓS ELFOGATÁSÁRA, ILLETŐLEG ÁRTALMATLANNÁ TÉTELÉNEK TÖRTÉNETÉRE VONATKOZÓ ADATOK A KRIEGSARCHIVBÓL.

1701 június 28. Der HKR. an den Kommandanten von Kassa, Grafen Nigrelli. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 311. — Junius No. 275.)

„Notificatur, dass der Berczeny sich da- und dorten unter denen Russnaken, in Russnakischen Kleidern verstelter aufhalten solle. — Solle umbsehen, dass er in Geheimb *mit einigen vertrauten Rusnaken Correspondenz mache* und Ihnen versprechen, *wer gedachten Berczeny* lebendig *ergreifen wird, demselben 1000 Duggaten alsogleich* ausgezahlt werden solle."

1701 július. Graf Nigrelli an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 493. — Julius No. 190.)

„Er werde auf alle Weise dahin trachten, damit er den Grafen Bercseni habhaft werden möge."

1701 augusztus 23. Der HKR. an den gewesenen Uhlefeldtischen Dragoner Rgts. Hptm. Karl von Wildenhann. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 409.)

„Includitur die begerte Vollmacht zu Handtfestmachung des Grafens Bercheny."

1701 szeptember 16. von Hasslingen an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 653. — October No. 29.)

„Aus dem Carlsbaad den 16. Septembris in puncto der Ihme aufgetragenen Correspondenz und Abschickung an den Kais. Abgesandten Herrn Graffen von Stratman in Pohlen, nacher Warschau, wegen Erwischung des Perczeni auf denen Gränitzen betreffend."

1701 szeptember 6. Der HKR. an den Obristen Thobias von Hasslingen. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 431. — September No. 46.)

„Wird Ihme die Arrestierung und anhero Liferung des in Pohlen befindlichen Bercheny in aller Geheimb committiret."

1701 október 1. Der HKR. an den Obristen Thobias von Hasslingen. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 471. — October No. 12.)

„Auf Seines vom 16-ten passato, betreffend die Ueberkommung des Bercheny und dass derentwegen seinem Obristwachtmeister Grafen von Auersperg die Commission aufzutragen."

1701 október 1. Der HKR. an den Obristlt. Grafen von Auersperg. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 471. — October No. 13.)

„Wird Ihme die Hand-Festmachung und Anherobringung des in Pohlen befindlichen Berzeny committieret und zur Nachricht beigeschlossen, was in hac materia untern 6-ten passato an Hasslingen geschriben worden, solle dise Commission in aller Gehaimb verrichten."

1701 október. von Hasslingen an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 660. October No. 84.)

„Tobias von Haslingen erindert, dass er in dem bewusten negotio seinen Regiments Obristleüthenandten Herrn Graffen von Auersperg nacher Warschau abgeschicket und auf des Kais. Abgeordtnetens Herrn Grafens von Strattman inligendes Begehren, nach einen anderen Officier, nachgesandet habe."

1701 október. Obstlt. Graf Auersperg an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 670. — October No. 161.)

„v. Auersperg, Hasslingischer Regiments Obristleüthenand erindert, dass er zu Warschau angelangt und dem jenigen nachkomben werde, was ihme der Graff Strattman befehlen wird."

1701 december. Der kais. Gesandte in Polen, Graf Heinrich von Strattman an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 791. — December No. 140.)

„Graf Heinrich berichtet die Anstalten, welche er zu Verarrestirung und Hinwegnehmbung des Herrn Grafen Berczeni zu Warschau verfüeget habe."

1701 december. Tobias von Hasslingen an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 796. — December No. 177.)

„Schiket die Relation ein, der nacher Pohln wegen des Perzeni abgeordneten Officier, von Auersperg und Brandt, mit Bericht sie unverrichter Sach zuruck kommen."

1702 április 29. Der HKR. an den Leutenant Joh. Jos. Brickner. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 254. No. 316.)

„Wirdet ihme die Haubtmanns-gage wegen der an den Bercheny erwisene That verliehen."

1702 július 4. Der HKR. an den Hptm. Joh. Jos. Brickner. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 400. No. 61.)

„Wirdet bei dem Schlickischen Regiment als Haubtmann agregiert."

1702 július 4. Der HKR. an den Generalen Schlick und an den Grafen Max Breuner. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 400. No. 62.)

„Intimatur, es seie der Brückner bei seinem Regiment als Haubtmann aggregiert worden."

1072 július. Hptm. Joh. Jos. Brückner an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 461. — Julius No. 228.)

„Bitt umb die Aggregation bei einen oder anderen Dragoner Regiment, als Haubtmann."

1702 július 23. Der HKR. an den Reichs-Vizekanzler, Grafen Kaunitz. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 444. No. 294.)

„Requiritur, den Brickner in Castro Cracoviensi wegen der intendierten Aufhebung des Bercheny wider die gegen ihme erhobene Criminal-Anklag durch den Grafen Strattmann protegieren zu lassen."

1702 augusztus 12. Der HKR. an den Hofkriegsrath Grafen Max Breuner. (HKR. Prot. Reg. 1702. 485. No. 105.)

„Solle darob sein, dass dem bei dem Schlickischen Regiment aggregierten Haubtmann Brickner die verwilligte Aggregations-Gage bis zur würcklichen Accomodation richtig geraicht werde."

1702 augusztus 12. Der HKR. an den FMLt und bestellten Obristen Leopold Schlick, Grafen zu Passan und Weisskirchen. (HKR. Prot. Reg. 1702. pag. 485. No. 106.)

„Solle den bei seinem Regiment aggregierten Haubtmann Brickner bei jezer Aufwerbung der 2 neuen Auctions-Compagnien accomodieren."

1702 augusztus. Der HKR. Graf Max Breuner an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1702. pag. 529. — Augustus No. 104.)

„Erindert, dass dem Joseph Brukhner die völlige Haubtmans-gage bei dem Schlickischen Regiment angewisen seie, vermeint aber, dass er bei gedachten Regiment bald völlig accommodirt werden könte."

43.

Bécs, 1702 április 24.

Jelentés Brikner hadnagy kísérletének meghiúsulásáról.

Az iraton kívül: Referat, worinnen Ihro Kais. Maiestät vorgetragen wird, dass der Haubtmann Birckner eine Compagniam verlange, weilen er den Berczeni und Ragoczi in Pohlen aufsuche, welchen zu aggregiren und die völlige Haubtmans-Gage zu geben, eingerathen wird.

Eredetije Kriegsarchiv. HKR. Exp. 1702. April 250.

„Allergnädigster Kayser und Herr etc., etc.

Es hat der Leüthenand Johann Joseph Brikner mit mehrern vorgestellet, wasmassen, nachdeme der nacher Pohlen abgeschickte Haubtman Wildenhan umb daselbst den Berzeni aufzusuchen verraten worden und sich aus den Land salviren müessen, er Euer Kais. Maiestät mitgegebene Befelch übernomben und als ein bekantes Lands-Kindt solche mit allem Fleiss beobachtet, auch so gutte Anstalt gemacht hette, dass sein des Leüthenands aigner Gutschy etliche Täg Lehenweis den Berzeni geführet, mithin die Occassion überkomben, ersagten Berzeni zwölff Meil von Warschau in einem Wald anzugreifen, auch sofort gewöhr los- und gefangen zu machen, welches auch glücklich von Statten gangen were, wan er Leüthnand Brikner nit durch einen Polakhen, welchen der Berzeni mitgehabt, in Hals geschossen worden. Und ob zwar nach der Hand der Leüthnand leiblicher Bruder disen Polakhen widerumb todt geschossen, so seie ihme jedennoch nit wissend, aus was für Versehung seine zugegebene Officier ermelten Berzeni die Flucht in eine Kürchen nemben lassen.

Indessen hette auch er Leüthenand wegen des todtgeschossenen Polakhen, da die Berzenische Protectores bei den Pohlnischen Tribunal stark auf ihn getrungen, sich aus den Land saluiren und all sein Haab und Guett in Stich lassen müssen. Sonsten were bekant, dass er Leüthnand vierzehen Jahr unter den Castellischen und Serenischen Regimentern, als Officier und vier Jahr die türckische Gefangenschafft erlitten hette, dahero auch Willens, sein Leben in Euer Kais. Maiestät Diensten aufzuopfern, mithin entschlossen, nach

geendigten Tribunal den Berzeni und Ragoczi widerumben und zwar ohne einzigen Interesse aufzusuechen und auf sie os zu gehen, bätte aber ihme entweder eine Compagnie zu verleihen, oder aber die völlige Haubtmanns-gage anweisen und bezahlen zu lassen, umb dass er sich desto befuegter in Ungarn aufhalten und bequemblicher in Pohlen aus- und einkomben könte, solches sein Vorhaben zu bewerkstelligen.

Opinio: Weillen der gehorsambste Hoff-Kriegs-Rath dises Supplicantens angebrachte Treu, Eifer und Tapferkeit in allen Umbständen wahrhafftig befindet, als hette man kein Bedenken, dass Ihme in Ansehen diser Meriten, weillen derzeit keine Apertur von einer Compagnie vorhanden, mit der Aggregation und völligen Haubtmanns-gage willfahret werde. Es beruehet bei Euer Kais. Maiestät allergnädigsten Belieben. Und thut zu dero beharlichen Kais. Hulden und Gnaden der gehorsambste Hoff-Kriegs-Rath sich in Unterthänigkeit empfehlen.

Wien, den 24-ten Aprilis 1702.

HKR. Graf Mansfeldt m. p.

Herabkomben den 29. eiusdem.

Egy melléklettel.

(Kívül:) An einen Hochlöblichen Kaiserlichen Hoff-Kriegs-Rath. Unterthänigst und gehorsambstes Bitten Johann Joseph Prikner Leüthenand, wie innen gnädig zu ersehen.

(Megjegyzés): Personal. ad referat.

Hochlöblicher Kaiserlicher Hof-Kriegs-Rath.

Gnädigster Füerst, Excellentzien, gnädig hohgebiettende Herren, Herren. Dieselbe geruehen ihme gehorsambst vortragen zu lassen, dass nach deme der Haubtman Wildenhann von deroselben vor einen Jahr umb den Rebellen Perzeni aufzusuchen und habhafft zu machen in Pohln geschikt, wehrender seiner Inquirierung, er Wildenhan verrathen worden und sich aus dem Land saluiren müessen, welcher mir aber seine mitgehabte Kais. Befelch übergeben, statt seiner, weil ich auch ime Land bekanndt war, gedachten Perzeni zu fangen, welches mir auch nachgehendts auf mein fleisiges Nachforschen und Spendieren (da ich doch nicht einzigen

Heller darzue überkommen) gelungen, dass ich ihme Perzeni 12 Meil von Warschau in einen Wald angetroffen, welchen mein eigener Gutscher mit Pferd und Wagen, ohne dass dem Perzeni etwas wissend auf die Zhebogauer Wohlfart 5 Tag geführt, selbigen attaquiert, gleich wöhrlos gemacht und gefänglich genommen, indessen von einen bei sich gehabten Polaken einen Schuss in den Hals überkommen, ich gleich aus den Wagen von denselben gefallen und 5 Stund lang vor Todter gelegen, dass dato die tödtliche Wunden noch nicht verheillet, welchen Polacken mein leiblicher Bruder gleich darauf todt geschossen, mir auch nicht wissend, aus was Versehung meine zugegebene Officier bemelten Perzeni die Flucht in eine Kürchen nehmen und entfliehen lassen, der sich so weiters fort reteriret, worauf mich dan wegen des erschossenen Polaken aus dem Land saluiren, weillen des Perzeni protectores bei dem Pohlnischen Tribunal auf mich wegen des todten Polaken, zur Erscheinung stark getrungen, all mein Hab und Gut derowegen verlohren gehen lassen müessen.

Wan nun gnädigster Füerst und Excellentzien, gnädig hochgebiettende Herren Herren etc. Ich Ihro Kais. Maiestät unter den Castellischen und Serenischen Regimenter in 14 Feldt-Zügen treue Dienst, als Ober-officier praestiert und bis 4 Jahr in türkischer harter Gefangenschaft zu Adrianopel gewesen, annoch meinen lezten Bluts-Tropfen vor Ihro Kais. Maiestät aufzuopfern beeifert bin, auch nachmahlen nach geendigten Tribunal-weesen, welches in Kürze vorbei sein wierdt, auf offt ermelten Perzeni und Ragozi loszugehen umb selbige zuerhaschen (weillen mir bewust, wo sie sich aufhalten und genaue Kundschaft durch meine gutte Freund von selbten habe,) Verlangen trage, wan es anderst Ihro Kais. Maiestät allergnädigst placidiern, besten Fleisses anwenden wolte. Und zwar ohne Interesse.

Als gelanget an Euer Füerstlichen Gnaden, Excellentzien und gnädig hochgebietende Herren Herren etc. mein unterthänig gehorsambstes Bitten, dieselbe geruehen gnädig wegen obangezogener Motiven, mich mit einer Compagnia unter einem Regiment, so in Ungarn stehet, zu begnädigen, oder wenigstens mit der völligen Haubtmans-gage zu aggregieren, alwo in Pohln aus- und ein zu kommen, zu meinen Vorhaben wegen des Perzeni und Ragozi bessere Gelegenheit haben könne, vor solche Gnad werd ich lebenslang geflissen sein, es gegen

Ihrer Kais. Maiestät mit Gut und Blut abzuedienen und zu gnädiger Bitsgewehrung mich unterthänigst empfehle, verbleibe

Eines Hochlöblichen Kaiserlichen
Hof-Kriegs-Raths
unterthänigst gehorsambster
Joannes Josephus Brykner m. p.
Laitnant.

Jegyzet: A Brikner-féle merénylettervekre vonatkozólag l. Thomasivskij tanulmányát. Századok, 1912.

44.

i) SZIRMAY MIKLÓSRA VONATKOZÓ ADATOK.

1701 május. Von Auersperg an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 305. — Maius No. 66.)

„Erindert, dass des Sirmay Bruder in Pohlen durchgangen seie, deme er nachsetzen werde und bitt einmahl der Guarnison Anstandt zu bezahlen."

1701 május 17. Der HKR. an den Kommandanten von Munkács, Grafen Wolfgang von Auersperg. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 224. — Maius No. 147.)

„Auf seines vom 4-ten dises, betreffend, den *Ragozischen Praefectum Sirmay.* Die Reparation des Posto Mungaz etc."

k) ADATOK LONGUEVAL FERENC JÓZSEF KAPITÁNY ÉLETÉHEZ.

45.

Heiligenkreutz, 1700 augusztus 29.

Árva vármegyének Longueval árvai kapitány ellen emelt panasza.

1700 augusztus. Obristleutenant Freiherr Ehrenreich zu Eckh an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1700. pag. 420.)

„Freyherr Ehrenreich zu Eckh Badischer Regiments Obristleuthenand de dato Heiligen Creutz, den 29. Aug. 1700. schiket beiligende des commendirenden Haubtmanns zu Arva N. de Longuevall Verantwortung ein über die wider ihne von dem Arvaer Comitat eingelangte Beschwerden. —

Beschaidt: Inclyti Aravensis Comitatus ablegato pro sua notitia et ulteriori directione communicandum." — Locher[1] ... Viennae 13. Septembris 1700."

46.

Onod, 1701 június 9.

Lettre écrite au S'de Longueval par un officier qui commandoit L'escorte, lorsque L'on condusoit Ragotsky, D'Eperies a Neustatt, en datte du 9 Juin 1701. D'Onoth.

Egykorú másolata Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1706. júl. nr. 141.

Monsieur et cher amy.

Si j'ai failli en vous aiant crû aliené de la bonne foy des Luxembourgeois, ce n'a été qu'apres qu'un monde entier, n'en parloit, que comme evangile, et qu'aprés vous avoir vû manquer de confiance à L'egard d'une personne que vous deviés connoitre zelée jusqu'à L'excés, pour le service de son maitre : à la verité, je peus me plaindre de vôtre procedé avec justice, dans la pensée qui si vous voulés faire quelque petite reflexion à notre amitiè, je suis lavé des impressions, que vous croiés si malprises ; enfin la suite de tout cecy vous mettant dans un état bien differant, et du premier, et de celui ou vous étes, me donnera lieu de pouvoir vous faire connoitre, qu'aiant été capable d'opinions contraires, elles n'ont jamais choqué la personne, mais le crime faussement imposé ; il rejaillit donc sur celui duquel je ne puis vous dire autre chose, si non qu'il a voulu me persuader que Clobochisky[2] seul faisoit son malheur, et celui de ses complices, j'ai cependant remarqué que roulant sur votre chapitre, il a toujours coupé au Court assés confusément ; jusqu'-aux approches de Bude, là oú ne recevant point de lett-

[1] Locher von Lindenheim, a haditanács tagja. Nagy szerepe volt 1710—11-ben a gr. Pálffy János és Károlyi Sándor közt folyt tárgyalásokban.

[2] Klobusiczky Ferenc személynök.

res ny de sa princesse, ny de sa soeur ; il m'avoüa étre tout-à fait abbatu, et crois qu'alors il s'appercut que vous aviés toujours vecu dans la fidelité, dont il a peut-étre toujours manqué. Au reste ne croiés pas, qu'à present l'on ne parle tout autrement de votre arrét, il est arrivé icy depuis peu la Comtesse de N. N. une veritable gazette de Vienne, qui a assurée tous les officiers que vos affaires alloient bien, que le tout avoit été volontaire de vôtre côté, et que vous étiés a la veille de grosses recompenses ; pour moy je suis persuadé que vos accusations ne vous occupent pas beaucoup, étant deja faites, autrement je n'aurois pas pris La liberté de vous écrire une si longue lettre, si donc vous continués à m'honorer de vôtre estime, et que vous me jugiés dans la suite digne de vôtre amitié, je m'empresserai à meriter la premiere par tous les soins qui pourront m'en assurer, et à me conserver L'autre par une continuelle sincerité d'etre toute ma vie.

Monsieur et cher amy
Apostille

Aprés avoir fini ma lettre, le Secretaire du Prince de Ragotsky, qui passe en poste, me vint voir, qui entre autres choses me dit, que la princesse savoit vôtre arrét étre concerté, et que vous aviés decouvert à L'empereur la Conspiration de Hongrie, jugés le mistere qu'on en a fait ?

Vôtre tres humble et tres obeissant
Serviteur
Des Feigny.

47.

Longuevalnak Rákóczi bécsújhelyi fogságával vonatkozásban álló szerepléséhez, a Kriegsarchivból :

1701 május 4. Die Niederösterreichische Hof Canzlei an den HKR. (1701. HKR. Prot. Exp. pag. 302.)

„Damit der Haubtman, der zu Linz in Arrest sitzet, anhero nacher Wien gebracht und die drei oder vier Rebellen aus Hungarn nach der Neustadt geführt werden mögen ; in Hungarn hervorbrechende Verrätherei.

1701 május 7. Der HKR. an der N. Oe. Kanzlei. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 201. No. 25.)

„Auf Ihres vom 4-ten dises, es seie beraits veranstaltet, dass der zu Linz arrestirte Haubtmann *Longual* anhero gebracht und in des Hohen Quartier verwachtet werde; so seie auch zu Verwachtung der nacher Neustatt bringenden Rebellen 50 Castellische Dragoner zu Fues commandiert."

1701 május 7. Der HKR. an Ernst Stahrenberg. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 201. No. 27.)

„Solle den zu Linz arrestirten Haubtmann Longual von dannen abhollen und in des Hohen Quartier verwachten lassen."

1701 május 7. Der HKR. an die Hofkammer. (HKR. Prot. Reg. 1701. pag. 201. Maius No. 28.)

„Intimatur, dass der zu Linz arrestirte Haubtmann Longual durch 12 Musquetierer anhero zu bringen und zu verwachten veranstaltet, zu Verwachtung der aus Hungarn nacher Neustatt bringenden 50 Castellische Dragoner commandiert worden."

1701 október 20. Leandro Anguissola, Ober Ingenieur zu Wien an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1701. pag. 647.)

„Anguissola Leander Obristleuthenand und Oberingenier zu Wien in puncto Auslogirung des Haubtman Langvall aus dem Ihme assignirten Quartier, damit Er selbes völlig zurichten lassen, so dan beziehen könne.

Beschluss: Der R. K. M. (Titl) Herrn Marchesen degli Obizzi als Stattguardi-Obristen alhier in Freundtschaft zuezustellen und wolle derselbe, was es weither mit diesem Begehren für eine Beschaffenheit habe, unschwer berichten." — Wien, den 21-ten Octobris.

48.

Bécs, 1702 június 12.

Longueval bárói oklevele.

Baronatus pro Josepho Francisco de Longueval et Armorum melioratio, similiter pro Eiusdem patre Carolo Petro. 12. Junii 1702.

Eredetije: Oesterr. Adelsarchiv. Staatsarchiv des Innern. (Osztrák b. ü. miniszteri levéltár.).

Leopoldus etc. (Tit: integer). Nobili nostro, et Sacri Romani Imperii fideli dilecto *Josepho Francisco de Longueval*, sub serenissimi Principis Ludovici Guilielmi, Marchionis Badensis etc. Consanguinei, Archistrategi Generalis et Principis Nostri charissimi regimine seu legione, capitaneo, gratiam nostram caesaream ac

omne bonum. Laudatissima fuit a multis iam saeculis, atque semper observata divorum antecessorum nostrorum consvetudo, ut quos vel nobilis generis origine claros, vel vitae morumque integritate conspicuos, aliisque virtutum ornamentis singulariter praeditos animadverterant, eos prae caeteris munificentia sua caes. decorandos, extollendosque susceperint, idque non solum hanc ob causam, ut ii virtutis suae beneficio condignos ab imperiali culmine honores se consecutos esse intelligant, sed ut posteri eorum vel inde majori domesticae laudis tuendae propagandaeque desiderio allecti, ad paria virtutis et verae gloriae capessendae conamina totis viribus plenoque cassu alacriter contendant. Unde et Nos, postquam Dei ter optimi Maximi nutu et providentia in hoc sublimi solii fastigio collocati sumus, nihil prius, antiquiusve duximus quam praeclare antecessorum nostrorum instituta ac vestigia, cum in aliis, tum hac ipsa in parte firmiter sequi et bonos quosvis viros, praesertim eos, qui praeter nobilium natalium decus, eximiis etiam virtutum ornamentis clarent, iuxtaque praeclaris in nos, sacrumque Romanum Imperium et Augustam Nostram Austriacam Domum fidei et devotionis meritis se se commendandos reddunt, gratia et favore prosequi, adeoque commodis et ornamentis eorum juvandis et promovendis clementer attendere rati, id non minus ad rempublicam fovendam quam imperatoriae majestatis splendorem magis illustrandum pertinere, si nimirum honestae cupiditatis igniculis alias mortalium animis a natura tributis fomitem addiderimus, virtutisque decus perpetuo beneficentiae nostrae pignore posteritatis memoriae commendatum immortalitatis beneficio adornaverimus. Considerantes itaque *Josephe Francisce de Longueval*, te, utpote cujus antiquae nobilis familiae tuae prosapia viris tam sago annos summopere de re Christiana, Sacro Romano Imperio et Augusta Domo Nostra meritis iam antea celebris et conspicua dignoscitur, omnino persvasum habuisse, non cum vitae tempore dimittendam esse commemorationem nominis tui, sed omni posteritate adaequandam, adeoque vel ipsa natura, vel praeclara quodam indole duae protonus ab ipso juventutis flore cogitationes tuas, omnesque pariter vitae

actiones eo direxisse, ut quibuscunque temporibus majorum tuorum res, domi, forisque sapienter et egregie gestas generosa aemulatione prosequi : decusque domesticum a majoribus labore partum et ab illis haereditario velut jure in te derivatum non modo sartum, tectumque conservare, sed propriis etiam virtutibus auctum et illustratum ad posteritatem transmittere posses, eo minus dubii, quo magis certi tuos utriusque stirpis olim majores rebus suis, variis in occasionibus tam pacis, quam belli temporibus sapienter, fortiter et praeclare gestis vivum in te perennaturae semper gloriae, fidelitatis et famae reliquisse testimonium. Quos inter unus de latere materno *Joannes de Nave* nominatus regnante gloriosissimo antecessore nostro Carolo Quinto, felicissimae recordationis Romanorum Imperatore, generalis militiae Hispanicae commissarii, foris, alter domi, imperialis vice cancellarii munus obiit. De paterno vero latere *tres*, tam sanguine, quam fide et fidelitate pares et aemuli veri *fratres de Longueval*, quorum primus *Joannes Jacobus*, equestris legionis collonellus ab augustissimo imperatore Ferdinando Secundo, tunc Regnorum sceptra tenente in usum Reipublicae Venetae ad ducendos et dirigendos in regnis Dalmatiae et Candiae provincialium militum cohortes, generalis loco ablegatus. Secundus, Nomine Jacobus, sub altissime dictae suae caes. majestatis exercito pedestri supremus locumtenens. Tertius vero *Joannes Philippus* avus tuus, tempore Philippi Quarti, serenissimi ac potentissimi Hispaniarum, Indiarumque Regis Catholici, sub duce Joanne de Austria copiarum equestrium commissarius et colonellus soluta anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto cinctae per Gallos in Belgio fortissime urbis Valenciensis obsidione necem subiit. Quae, quantaque fidelia servitia dicti tres fratres ab *anno Millesimo sexcentesimo decimo octavo, usque annum 1660.* Domui utriusque Nostrae Hispano-Austriacae praestiterunt, annales et exhibita desuper documenta originalia satis probant ; quorum vestigia et exempla si non pari fortuna, non minori saltem animo, innataque fidelitate tuus in vivis etiamnum existens genitor *Carolus Petrus de Longueval*, ut sclopetarius et lancearius miles, sive

saristophorus anno 1651. secutus est ignomini sibi reputans, ut qui castra sequeretur, non aeque pugnare fortiter, quam vincere disceret; alternatis itaque singulis officiorum militarium gradibus, et rebus ubique fortiter et bene gestis iam anno 1667. ad majorem vigiliarum praefecturam in bello Belgico evectus est. Quem, pace Gallos inter et Hispanos subsecuta, quiescentibus a clade paulisper armis, anno 1673. novo Gallorum in Imperio exorto bello, protribunum nostrum ad ordinatum aegrae diribitorium conscripsimus; quo munere multis in commissionibus, conflictibus et obsidionibus laudabiliter, jussus a Campi-Mareschallo Ducae Bournoville novas in superiori Rheni parte collectas Germani militis copias Mediolanum, pro huius status subsidio duxit; proinde sub serenissimi et potentissimi Daniae, Norvegiae, Vandalorum et Gothorum Regis, eo tum nobiscum contra Gallos foedere juncti, exercitu, regii seu regiminis aut legionis praetoriae protribunus et locumtenens, postea copiarum nationalium colonellus vires et fortunas suas usque ad actualem pacis Noviomagensis conclusionem, rei communi communicando, publico regio pro se stante testimonio, maluit exauctorato post pacem conclusam Danico milite, concomitantibus gratiis regiis patrios lares revisere, quam honoratus annuo militari stipendio retineri: ultroneas exspectaturus occasiones, ubi porro Nobis summo semper animi candore, intemerata fide et integritate actualiter inservire, nullam de Nobis et Sacro Imperio, Augustaque Nostra Austriae domo benemerendi viam declinare et ampliora semper dexteritatis, habilitatis et experientiae suae documenta edere possit ac valeat; vehementer solicitus antenatorum suorum memoriam in perpetua erga Nos, Sacrum Romanum Imperium et inclytam Nostram Austriae domum devotionis et submissionis constantia continuaturis perpetuo studiis et servitiis bellicis in suos quoque filios naturali velut jura transmittere redivivam, utpote vehementer avidos, non totum virtute, sed et dignitate et nominis splendore suos superandi. Beatus sane, parens tuus, Josephe Francisce, perennaturam in te videns nominis sui gloriam; tu enim votorum ejus incrementum et avitarum haeres virtu-

tum et assiduus aemulator: in singulorum ab adolescentia nobilium exercitiorum genere versari asvetus, variarum peritia linguarum gnarus, fortiora paulatim aggressus, majorum exemplo castra secutus et, contra Gallum pro Sacri Rom. Imperii gloria et libertate, contra Turcam in Morea primum, deinceps in Hungaria pro religione et fide sub serenissimi Marchionis Badensis supradicti regimine capitaneus acerrime pugnasti, variis obsidionibus, praeliis et conflictibus interfuisti et nunquam inutilem te victoriarum comitem praebuisti. Concluso dein cum Turcis armistitio, dum hybernantem in Superiori Hungaria otiosum te credens Ragozius in conventicula sua trahere, molitaeque contra Thronum, Majestatem Imperialem et Regium diadema Nostrum seditiose conspirationis complicem habere gestiit, flagitante dicto Ragoczio ad concitandum in subsidium et perduellionis fulcrum Galliae Regem specialibus litteris ad ejusdem regis ministros a iam nominato Ragoczio manu propria exaratis, Parisios quidem ivisti, sed, ut Nobis specialiter et authentice constat, zelo fidelitatis ductus in ipsoque rebellionis negotio medios inter complices eum in finem versatus, ut certiorem nobis de successivo rerum progressu et eventu praestare posses informationem; vivum existens instrumentum, quo res nostrae, summo tamen tuo periculo, te monente salvae et indemnes praeservarentur, satis evidens et luculentum exin tuae in Nos et Augustam Domum Nostram devotionis, integritatis et fidelitatis Nobis exhibens argumentum, quo Nobis Nostrisque Successoribus quam acceptissimus esse merueris, spe Nobis certissimam et non inanem de te relinquiosis existimationem, tampsaellaris te corporis, animique dotibus praeditum et rebus dextere agendis abunde capacem, futuris quoque temporibus una cum successione tua coepto obsequendi, bene merendique studio et devotione erga Nos et inclytam domum nostram, ut modo praeclare pergis, perenniter inhaesurum, seduloque curaturum, ut qualis fuisti in avos, proavos et parentes, tales in se ipsum cupias esse liberos; posterosque tuos omnium virtutum genere claros ac non minus literis, quam aromis commendabiles et ita dignos redditurus sis, ut sicuti propria

tua fidelitatis, honoris et gloriae monumenta longe lateque per orbem dispersa et ubique locorum fixa luculenter apparent, ita et illi a Romano Imperio Augustoque Nostro Throno recipiant, unde en perpetuam temporum seriem tibi non minus, ac illis ex hinc refulgeat splendidius exuberans ornamentum.

His igitur de causis te dignum omnino judicavimus, quem propensiore aliquo, eoque tali, quod tibi quidem, tuisque meritis diversa servitiorum serie, praesertim vero tempestiva superius dictae perduellionis detectione is perhonorificum et ad veram posteritatem perennaturam, aliis vero ad pariae virtutis conamina acri incitamento existat, propentissimae in te voluntatis documento complecteremur et condecoraremus.

Hinc motu proprio et ex certa nostra scientia, animoque bene deliberato, ac de Caes. Regiae et Archi-Ducalis potestatis plenitudine, te praedictum *Josephum Franciscum de Longueval* una cum supramemorato patre tuo *Carolo Petro de Longueval* tuos itidem liberos, haeredes et successores legitimo thoro natos aut natituros, utriusque sexus in infinitum, nostros et Sacri Romani Imperii, regnorumque et ditionum nostrarum haereditariarum *Liberos Barones* antiquae prosapiae, una cum honorabili praedicato: *Generosus, vulgo Wolgeboren*, fecimus, creavimus et ereximus, prout tenore praesentium facimus, creamus, erigemus et ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, et attollimus ac Baronalis honoris, dignitatis, quam titulo per praesentes gratiose insignimus, nec non aliorum nostrorum et Sacri Romani Imperii, regnorumque et ditionum nostrarum haereditariarum Baronum vere natorum ordini, numero, consortio, caeterisque favorabiliter adscribimus et aggregamus, decernentes, et hoc nostro caesareo edicto firmiter statuentes, quod tu praenominate Josephe Francisce de Longueval, unacum patre tuo supradicto, omnesque liberi, haeredes ac posteri tui legitimi, utriusque sexus, Liberi Baronis nomen et dignitatem ferre et habere, vosque liberos barones nominare et tam in literis, quam nuncupatione verbali, nec non in rebus ac negotiis spiritualibus, ecclesiasticis et profanis et in quibuscunque negotiis et actionibus a nobis et succes-

soribus nostris ac aliis omnibus et singulis, cuiuscunque status, gradus, ordinis, dignitatis et conditionis extiterint, pro veris liberis Baronibus vetustioris prosapiae haberi, teneri, dici, nominari et honorari debeatis, possitis et valeatis, prout Nos Ipsi te, tuosque legitimos haeredes ac posteros utriusque sexus in infinitum descendentes liberos barones et baronissas, dominos et dominas nominamus, declaramus et appellamus, perinde ac si a quatour avis paternis et maternis tales nati essetis, volentes et authoritate nostra caesarea, regia et archiducali expresse decernentes, quod ubivis locorum et terrarum, tam in judiciis, quam extra, omnibus et singulis privilegiis, indultis, immunitatibus, libertatibus, juribus, consvetudinibus, honoribus, dignitatibus, praerogativis, exemptionibus, gratiis et favoribus, quibus alii liberi barones in Sacro Romano Imperio, regnisque et provinciis nostris haereditariis uti, frui, gaudere et potiri solent et possunt, pariter uti, frui, gaudere et potiri possitis et valeatis, quomodolibet consvetudine vel de jure, omni contradictione et impedimento postpositis et omnino sublatis.

Quo vero perpetuum nostrae, ad hanc dignitatem sublimationis extet documentum, eademque pleniore beneficio decorata in oculos hominum clarius incurrat, praememorata authoritate nostra, *antiqua tua*, quibus hactenus es usus, *armorum insignia*, clementer confirmavimus, auximus, amplificavimus et locupletavimus, prout eadem vigore praesentia(rum) confirmamus, melioramus, augemus et amplificamus ac tibi, tuoque patri, omnibusque liberis, haeredibus, posteris et descendentibus tuis, ex legitimo thoro ortis atque orituris, in hunc, qui sequitur, modum, prout haec habenda, gestanda, ac deferenda benigne concedimus et elargimur : *Scutum videlicet quadripartitum*, in cujus inferiori sinistra et dextra superiori flava seu aurea qualibet parte, coronata biceps seu imperialis aquila nigra, alis expansis, pedibus divaricatis, caudaque depressa, aperto rostro, linguaque rubra exerta ; campo vero dextro inferiori et sinistro superiori utroque, caeruleo seu Cynaeo, leo integer flavo seu naturali suo colore effigiatus, coronato capite, ore hiante, linguaque rubicunda exerta et biffucata post tergum elevata cauda ;

divaricatis posterioribus pedibus erecta stante, anteriorum sinistro ad rapiendum protenso, dextro nudum acinacem stringere, ac in dextram scuti oram conversus esse. Scuto incumbentes binae militares galeae, apertae seu clathratae, tornearia vulgo dicta, phaleris sive laciniis, sinistris aureis et flavis seu caeruleis, dextris itidem aureis et nigris mixtim circumfusis in scuti extremitates placide diffluentibus, nec non corona aurea regali super imposita, pretiosis hinc inde lupillis et albis distincta gemmis, ornatae. Super sinistrum inguinetenus Monoceros collo ligamine caeruleo tecto; aquilinis alis, tribus aureis trabibus transversim divisis dorso impositis, erectus; dexteram vero biceps supereminens aquila inferius in scuto descripta cernitur. prout haec omnia in praesente hoc nostro diplomate pictoris industria coloribus suis ingeniosius distincta videre licet. Volentes et expresse decernentes, quod tu iam saepius nominate Josephe Francisce Liber Baro de Longueval, pater tuus Carolus Petrus de Longueval, omnesque liberi, haeredes, posteri et descendentes sui legitimi, utriusque sexus, aeterna successione, praescripta armorum insignia in omnibus et singulis honestis et decentibus actibus, exercitiis atque expeditionibus, tam serio, quam joco, in hastitudiis, seu hastatorum dimicationibus, pedestribus vel equestribus, in bellis, duellis, singularibus certaminibus et quibuscunque pugnis, cominiis, eminiis scutis, baneriis, vexillis, tentoriis, coenotaphiis, sepulchris, monumentis, clenodiis, annulis, monilibus, sigillis, aedificiis, parietibus, fenestris, ostiis, lacunaribus, tapetibus ac suppellectilibus quibuscunque, tam in rebus spiritualibus, quam temporalibus et mixtis, in locis denique omnibus, pro rei necessitate et voluntatis arbitrio, aliorum nostrorum et Sacri Rom. Imperii Regnorumque et ditionum nostrarum haereditariarum liberorum baronum more, libere et absque ullo impedimento vel contradictione habere, gestare ac deferre, iisdemque uti quovis modo possitis et valeatis, aptisque sitis et idonei ad ineundum et recipiendum omnes gratias, libertates, exemptiones, feuda, privilegia, vacationes a muneribus et oneribus quibuscunque realibus, personalibus, sive mixtis, ad utendum denique singulis iuribus,

quibus caeteri a nobis, ac Sacro Rom. Imperio huiusmodi ornamentis insigniti ac feudorum capaces, atque participes utuntur, fruuntur et gaudent, quomodolibet consvetudine vel de jure.

Quocina universis electoribus, aliisque principibus, ecclesiasticis et saecularibus, archi-episcopis, episcopis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, militibus, nobilibus, clientibus, capitaneis, vice dominis, praefectis, castellanis, locum-tenentibus, officialibus, heroaldis, caduceatoribus, burgi-magistris, judicibus, consulibus, civibus et generaliter omnibus et singulis nostris et Sacri Rom. Imperii, regnorumque et provinciarum nostrarum haereditariarum subditis ac fidelibus, cuiuscunque gradus, ordinis et conditionis existant, serio mandamus atque praecipimus, ut Te saepedictum Josephum Franciscum liberum Baronem de Longueval, tuum patrem, tuosque filios nascituros, haeredes, posteros et descendentes ex legitimo matrimonii foedere a terno sene orituros, masculos et foeminas, pro nostris et Sacri Romani Imperii, regnorumque et ditionum nostrarum haereditariarum veris liberis baronibus habeant, reputent, nominent, honorent, eoque titulo, gradu et ordine, nec non juribus, privilegiis, praerogativis, libertatibus, praeminentiis, armorum insignibus, omnibusque aliis praemissis iugiter uti, frui et gaudere sinant, vosque in iis omnibus et singulis defendant et manuteneant, ac alios, ne quid vel moliantur, pro viribus prohibeant et impediant in quantum indignationem nostram gravissimam et poenam quinquaginta marcharum auri puri, pro dimidio nostro et successorum nostrorum fisco, pro reliqua parte injuria passae, omni spe veniae sublatae, solvenda incurrere nouerint. Harum testimonio literarum, manu nostra subscriptarum et sigilli nostri caes. majoris appensione munitarum. Datae in civitate nostra Viennae, die 12. Mensis Junii, anno post Christum natum Millesimo Septingentesimo Secundo, Regnorum, Romani quadragesimo quarto, Hungarici quadragesimo septimo, Bohemici vero quadragesimo sexto.

Jegyzet: Longueval bárói diplomáját felemlíti a Theatrum Europaeum (XVI. p. 60.) és *Balla Gergely.* (Nagykörösi Krónika. Kecskemét, 1856. 68. l.)

49.

Bécs, 1702 június 12.

Az osztrák udv. kancellária értesíti a magyar udvari kancelláriát Longueval bárósításáról.

Eredetije Orsz. ltár. Kanc. ltár. Cancellaria Austriaca. 2. cs.

Die löbliche königliche Hungarische Hofkanzlei wirdet hiemit in Freundschaft erindert. Demnach Ihre Kaiserliche Maiestät dem Herrn Joseph Frantz de Longueval unter dem löblichen Marggrafbadischen Regiment bestellten Hauptman die sonderbare Gnad gethan und denselben in Ansehung dessen stattlicher Qualitäten, Vernunft und guter conduite, wie zumahlen dem Heiligen Römischen Reich und durchleuchtigisten Erzhaus Österreich sowohl von dessen Vor- und Eltern, als auch zuforderist von ihme selbst gelaist-und dato continuirenden Kriegs- und anderer particular-Diensten, sambt seinem Vatter Herrn Carolo Petro de Longueval, mit dem herrlichen Praedicat Wolgeborn, in den Freiherrnstand motu proprio allergnädigst erhoben, alles nach mehreren Inhalt des, unter heitigen dato und Ihrer Maiestät aignen Signatur ausgefertigten diplomatis.

Als wird solches der löblichen königlichen Hungarischen Hofcanzlei zu dem Ende hiemit intimirt, damit auch von derselben aus obermelter Herr Hauptman de Longueval sambt seiner Descendenz, wie auch dessen Herr Vater obgehörter gnädigsten Würdigung gemäss, tractirt und denenselben in allen Fürfallenheiten der freiherrliche Titul *mit dem Praedicat Wolgeborn* zugelegt werde. Dero übrigens die Österreichische Hofcanzlei in angenehmer Diensterweisung berait und willig verbleibet.

Österreichische Hofcanzlei.
Wien, den 12. Junii anno 1702.

Kívül: Der löblichen königlichen Hungarischen Hofcanzlei in Freundschaft zuzustellen. (P. H.)

Ugyanott: Praesentatae 5. Februarii 1703.

50.

Adatok Longueval további életéhez a Kriegsarchivból:

1703 február. Baron Franz Jos. Longueval an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1703. pag. 155. — Februarius No. 167.)

„Franz Joseph Freiherr Longueval bitt umb die Commendantenstölle zu Castanoviz mit competenten Titul und Gage."

1703 augusztus. Referat an den Kaiser. (HKR. Prot. Exp. 1703. pag. 728. — Augustus No. 418.)

„Damit des Carl Peters Baron de Langeval zu Ihro Kais. Maiestät vorhin schon hinauf gegebens Referat möge herabgegeben werden mit der Hof-Kriegs-Rath Anfrage, ob man auch auf den Vatter, wegen des Sohns Verdiensten, Consideration machen solle."

1703 szeptember. Freiherr Franz Josef von Longuevall an den HKR. (HKR. Prot. Exp. 1703. pag. 786.)

„Freiherr Frantz Joseph von Longuevall Bitt die von Ihrer Kais. Maiestät ihme allergnädigst ausgeworffene 30,000 f. auf eine anderen sicheren fundum und zwar auf die im Fürstenthumb Brigg in Schlesien deroselben anheimbgefallene so genante Stifftgelder zu transferiren, damit er so dan das jahrlich dauon fallende interesse zu 6 pro cento alda erheben könne, bis die Gelegenheit sich kunfftig hervorthuen möchte, solche auf ein Guet alda, oder sonsten in Ihrer Kais. Maiestät. Erbländern zu convertiren,[1] auf dass er seine Rais in Spanien fortsetzen könne. — *Beschaid:* Aus Kais. allergnädigsten Befelch der löbl. Kais. Hof-Cammer zu weitere behöriger Verfüegung in Freundtschaft hinüberzugeben und derselben die Consolation des Herrn Supplicantens bestermassen zu recommandiren." Locher... Wienn, den 22. Sept. 1703."

1703 szeptember. Referat an den Kaiser. (HKR. Prot. Exp. 1703. pag. 809. — September No. 88.)

„Vorinnen dem Freiherrn von Langeual Haubtmann unter dem baadischen Regiment die Obristen- und leütenandstölle unter der Leibguardi in Spanien conferirt mit seiner übrigen Praetension aber an die Hof-Camer verwisen wird."

1703 szeptember. Referat an den Kaiser. (HKR. Prot. Exp. 1703. pag. 867. — September No. 530.)

„Worinnen die beede Vatter und Sohn von Longevall in Spanien abgeschicket, aldorten weiter accommodirt werden und beigelegtem ihrem Anbringen."

[1] *Balla Gergely* szerint (Nagykőrösi Krónika. Kecskemét, 1856. 68. l.) „egy dominiummal Horvátországban... megajándékoztatott". — Erre nézve azonban nincsenek adataink.

51.

Bécs, 1705 december hó.

Longueval emlékirata a haditanácshoz, melyben a Rákóczi ellen 1701-ben indított felségárulási perben vitt szerepét magyarázza és panaszkodik azok ellen, akik emiatt azóta ellenségeivé lettek és neki ártani törekszenek.

Eredetije Kriegsarchiv. HKR 1706. Exp. Jul. nr. 141.

Longueval memoranduma Rákóczi felségárulási perének egyik értékes forrása. Idáig ismeretlen volt előttünk s közzétételét *Baranyai Béla* egyetemi tanár szíves előzékenységének köszönhetjük, aki azt rendelkezésünkre bocsátotta. A memorandum anyagát a bevezetésben már nem volt alkalmunk értékesíteni, mert a szöveg csak a bevezetés kinyomatása után jutott kezünkbe, közzétételét azonban forrás-jellege miatt szükségesnek ítéltük.

A memorandum Longueval önigazolása, azon szerepnek magyarázata és védelme, melyet Rákóczi felségárulási perében, illetőleg Rákóczi börtönbe-juttatásában játszott. Longuevalnak elért sikerei miatt sok ellensége támadt még az udvarhoz közelebb álló körökben is, akik felhasználván az I. Lipót halálával (1705 május 5.) bekövetkezett változásokat, főleg a Rákóczi által közben elért katonai és politikai eredményekre hivatkozva, azt vitatták, hogy Longueval szerepe csak ártalmára volt a birodalom és az uralkodóház érdekeinek és talán sok minden máskép történt volna, ha Longueval nem vállalkozik az agent provocateur kétes értékű szerepére. De bírálatok hangzottak el a külföldi, nevezetesen a hollandiai és a birodalmi sajtóban is a felségárulási perről, úgy hogy mindezek következtében Longueval erkölcsi kötelességének érezte a maga szerepének tisztázását és annak igazolását, hogy tetteiben nem egyéni érdekek, hanem kizárólag csak az uralkodó személye iránt érzett hűség és ragaszkodás vezérelték. Eljárása igazolásául írta meg ezt a memorandumot is.

A memorandumnak a benne előforduló *új adatok* történeti forrásértéket biztosítanak. Ez új adatok részben módosítják is azokat a feltevéseket, melyeket Longueval szerepéről a bevezető tanulmányban adni megkíséreltem. Így figyelemreméltó a következő állítás: „Mindenki előtt ismeretes, akik csak valamelyest is tájékozva vannak a mi udvarunk ügyei felől, hogy

1700 november 2-án reggel megüzentem boldogult emlékű őfelségének, hogy nekem beszélnem kell vele, tehát nyolc órával az után, hogy Rákóczi kezembe adta azokat a leveleket, melyeket ő a francia udvarnak írt, melyeket azonban nekem csak november 3-án volt módomban átadni, mivel őfelsége 2-án vadászaton volt." Minthogy az emlékirat sehol sem állítja (vagy legalább is óvatosan elhallgatja) azt, hogy szerzője és az udvar, illetőleg a haditanács közt korábbi kapcsolatok is voltak Rákóczi személyével vonatkozásban, a fenti idézetből arra lehet következtetni, hogy Longueval hirtelen, a XIV. Lajosnak és Barbesieuxnek szóló eredeti levelek kézhezvétele után határozta el magát arra, hogy Rákóczi terveit elárulja. Ha Longuevalnak már lettek volna határozott utasításai arra, hogy Rákóczit megfigyelje és az esetleges gyanús észleletekről haladéktalanul adjon számot, akkor ő most annak lett volna köteles jelentést tenni, akitől annak idején a megbízást nyerte. Az a körülmény, hogy Longueval közvetlenül a császárnak tett jelentést s a leveleket neki mutatta be eredetiben, arra látszik mutatni, hogy őt magát is a legnagyobb mértékben meglepte Rákóczi elhatározása s hogy azonnal felismerte azokat az előnyöket is, melyek reá származnak akkor, ha Rákóczi árulásának most már kétségtelennek tekinthető tényéről nem a császári miniszteréknek, hanem magának a legközvetlenebbül érdekelt császárnak tesz jelentést. Innen a nem önzetlen indokokból táplálkozó sietség, hogy mielőbb a császár színe elé jusson. Hogy Longueval, legalább is párizsi útja előtt, arra is gondolt, hogy szolgálatait a francia udvarnak is felajánlja és ezzel megkísérli, hogy egyidejűleg két urat szolgáljon, Du Héron varsói francia követnek 1701 november 10-i jelentéséből következik.[1]

A memorandum szerint a Rákóczi által írt leveleket a császár visszatartotta s Longueval Párizsba csak másolatokat vitt, melyeket azonban abban a feltevésben, hogy Rákóczi írását ott senki sem ismeri, eredetiekként szerepeltetett. Így válik érthetővé, hogyan volt lehetséges, hogy Rákóczi eredeti levelei ott szerepeljenek a vallatások alkalmával.

Az a „cruel calomniateur", akiről az emlékirat ismételten megemlékezik és aki ellen szól is tulajdonképpen ez az irat, nem állapítható meg. Nem valószínű azonban, hogy Longueval ellenfelét vagy ellenfeleit Rákóczi személyes hívei közt kell keresni, mert ha voltak is ilyenek a császári fővárosban, azok

[1] L. bevezetés 32. l.

ezekben a mozgalmas időkben óvakodtak volna magukról életjelt adni s mindenesetre óvakodtak volna afféle merényletektől, melyek Longueval előadása szerint, egyenesen ellene irányultak. Ha 1702 február 27-én történt is ellene merénylet a Judenplatzon, mint azt emlékiratában felemlíti, annak minden valószínűség szerint semmi köze sem volt Rákóczi barátaihoz, de arra felettébb alkalmas volt, hogy belőle magának az élelmes Longueval tőkét kovácsoljon. S mint a memorandum igazolja is, Longueval ezt az alkalmat valóban nem mulasztotta el.

Az emlékirathoz csatolva vannak másolatban mindazok a levelek, melyek a felségárulási perben a Hoche-féle vádirat mellékleteiként szerepeltek.

Certaines personnes, dont la malice m'a depuis plus de quatre années suscité des persecutions tres atroces par des voies autant iniques, qu'indignes d'un Chrétien, non contentes de l'avoir poussé jusqu'au plus haut periode, que la calomnie peut atteindre, entreprennent de la faire revivre depuis la mort du tres pieux Leopold, se flattant peutétre que la protection que ce sage et bon Prince a eu la bonté de m'accorder de son vivant, puisse souffrir quelque alteration ou diminution sous le regne de son tres auguste fils ; mais étant persuadé, comme je le suis, que ce digne heritier de ses vertus, bien loin de m'abandonner, me soutiendra avec la même clemence, qu'a fait son auguste pere, je crois pouvoir sans risque communiquer au public, tant pour la conservation de mon honneur, que pour d'autres motifs, une partie de ce qui doit justifier ma conduite, qui n'a été, et n'est encore jusqu'icy blamée, que pour avoir servi mon souverain avec plus de fidelité, de zele et de secret, que mes calomniateurs, et leurs adhérans n'eussent souhaitté, comme on pourra juger tant par les copies icy jointes, que par la courte narration des calomnies qu'il m'a fallu essuier ; mais qui graces à la justice de cette souveraine providence qui regit tout, se sont detruites les unes par les autres, et ont enfin été regardées par les gens d'honneur, plutot comme des satyres contre la prudence, et L'equité du Monarque pour lors regnant, que comme des invectives contre un particulier.

Il est notoire á tous ceux, qui ne sont même que mediocrement informés des affaires de nôtre Cour, qu'aiant fait dire á S. M. Imp. de tres heureuse mémoire le 2e. *de novembre 1700* au matin, que je devois lui parler, huit heures aprés que Ragotski m'eut mis en mains les lettres qu'il écrivit à la Cour de France, je ne pûs les lui rendre que le *Lendemain 3e ;* parceque S. M. I. fût le 2e. à une partie de chasse ; que nonobstant le voiage que mon tres clement maitre me fit faire quelques jours aprés vers Louis XIV. avec copies de ces mêmes lettres, par des motifs que lui dicterent sa prudence et sa politique, et qu'aprés mon retour de Versailles à Vienne avec la reponse de monsieur de Barbesieux, S. M. I. m'en fit repartir le 25e. Janvier *1701*,

chargé de la copie de cette méme reponse pour me rendre chés Ragotsky auprés duquel je restai pendant douze jours, tant à Scharós, Waranno, Unguvar, et Monkatz, d'ou je raportai une seconde lettre dudit Ragotsky pour le roy tres Chrétien en datte du 11 de feb. 1701. vers lequel je devois faire un second voiage, mais mon tres auguste maitre aiant changé de resolution m'envoia à ma sollicitation sous un feint arret à Lintz, où je restai depuis le 20. mars jusqu'au 17 may suivant ; il est notoire dis-je à un chacun, que la decouverte de la conspiration, et tous les voiages que je fis, aussi bien que les mesures que S. M. I. prit pour faire arreter Ragotsky et ses complices, furent menagées avec tant de secret, que L'on en deroba la connoissance à tous ceux qui veilloient le plus à penetrer les resolutions du cabinet, quoy qu'il y eut pour lors à nôtre cour, Monsieur de Villars, qui réussissoit assés bien dans ces sortes de negoces. Cependant dés que Ragotsky fut arreté, et que l'on crût que je l'étois de même, mes amis prevenus des bruits qui coururent d'abord, me condamnerent sans attendre le denouëment de mon sort, et les Gazetiers de hollande et dé L'empire me traiterent sur le pied des memoires qu'ils recevoient de Vienne, lesquels j'eusse aisement pû detruire si j'eus preferé mes interrets à la loy du secret, que je m'étois si fortement proposé, que j'eusses enduré mille fois la mort, plutot que de decouvrir les ordres que j'avois, ny la moindre partie du concert qui avoit été fait ; vérité si évidente que j'en prens à temoins mes patrons et bienfaiteurs parmi lesquels il y a des princes souverains, et des généraux d'armée que j'ai eu L'honneur de voir trés souvent, avant et aprés l'eclaircissement de cette grande affaire sans jamais leur en dire un mot.

Or dés que l'on seut de la maniere que me traitoit S. E. Monseigneur le Comte de Lamberg à Lintz, qui joignant aux ordres du souverain, une bonté presque paternelle dans tout ce qu'il faisoit à mon égard, l'on comprit, que bien loin d'etre ce bruleur de magazin, ce traitre, et cet associé des rebelles, tel que l'on m'avoit decrié, qu'il falloit tout au contraire que ce fut moy, qui eus découvert cette conspiration, dont on parloit pour lors, et parle encore jusqu'a present fort diversement (tant peut la passion dans les mortels qui se font un point d'honneur de ne jamais revenir de leurs preventions) de sorte que les partisans et alliés de Ragotsky commencerent de travailler à sa justification, avant même de savoir le crime dont il étoit accusé.

Demarche à laquelle les liens de L'amitié et encore plus ceux du sang nous engagent, pourveu que l'on ne recourre pas à des voies aussi noires, et aussi laches que le sont celles, dont on se servit pour me perdre car dans le temps que l'on condusoit Ragotsky d'Eperiés à Neustät quoqu'il seut deja mon arrét, et que bien loin de rejetter sur moy son malheur, il en attribua toute la cause, à Klobockisky, comme il se voit par la lettre qu'un officier de mes amis, qui l'avoit en garde, m'écrivit sur ce sujet ; Certain personnage assés connu dans Vienne, et ailleurs, publia que Madame de Ragotsky aiant une intrigue

avec moy, avoit concerté de se defaire de son Epoux, et que pour y réussir, je m'étois servi de deux blancsignés que Ragotsky m'avoit mis en mains pour venir a Vienne traiter la levée d'un regiment, lesquels j'avois remplis de ce qu'il m'avoit plû ; qu'il ne falloit m'ajouter aucune foy veu que j'étois un homme sans aveu, dont les mauvaises actions l'avoient obligé de quitter son païs natal, où l'on trouveroit encore des marques de son ignominie. Calomnies si atroces, et qui quoique detruites tant par les lettres de recommendation que me donna monsieur le Comte d'Autel, gouverneur general et juge des nobles, de ma province à S. A. Ser.-me monseigneur le Princes Louis de Baden, à S. E. monseigneur le Comte Guido de Staremberg, à Monsieur le General Zandt, et autres generaux, que par le propre aveu de mon calomniateur, qui non content des honnetetés qu'il me temoignoit autrefois, eut assés de confiance en ma probité, pour me vouloir rendre L'arbitre d'un different qu'il avoit avec ledit Ragotsky, lequel montoit selon son dire, à plus d'un million de florins, si atroces dis-je que je fus obligé non seulement de m'en plaindre à S. M. Imp. qui lui fit imposer silence, mais de supplier deux seigneurs distinguez par leur naissance et par leurs charges d'en dire mon sentiment à cette Langue de vipere, ce qu'ils firent avec toute la generosité que j'en pouvois esperer.

Cette calomnie étant detruite, il en mit une autre sur le tapis, avançant que les lettres en question avoient été écrites l'une pour le roy d'Angleterre et L'autre pour mylord Portland, mais le contenu même de ces lettres aiant encore eludé l'effet de la calomnie et ne se sentant pas assés fort pour me perdre lui seul, il tacha d'y engager un prince d'une des plus puissantes familles de L'empire, Prelat d'une vertu singuliere, et dont le pouvoir qu'il à dans nôtre cour, repond à l'attachement qu'il a de tout tems temoigné pour la tres auguste maison d'Autriche ; pour y réussir, il lui persuada, que j'avois dit à L'Empereur qu'une tete couronnée à qui ce prelat appartient de fort prés, avoit fomenté cette rebellion de Hongrie, et que j'avois ajouté que le prelat l'avoit concertée avec moy, et non content de cette demarche, il fit entendre la même chose à L'envoié Extraordinaire de cette tête couronnée, de sorte, que l'un et L'autre en demanderent justice à S. M. Imp. qui eut la bonté de les asseurer, que je n'avois jamais songé à lui parler de ce prelat, en quoy que ce fut, ny de la tête couronnée sur le pied qu'ils le croioient, et que l'on ne pouvoit d'ailleurs trouver mauvais ce que j'en avois dit, puisqu'il y avoit une tres grande difference, entre dire que Ragotsky vouloit rechercher l'appuy de cette tete couronnée (qui n'en savoit rien du tout) ou dire que cette même puissance l'eut induit à la rebellion ; mais le prelat voulant en avoir une plus ample explication, en parla à S. E. Monsieur le Comte Bucceleny pour lors Chancelier de Cour, qui L'aiant detrompé de meme, s'addressa au personnage qui avoit fait le rapport, lui demandant dans l'antichambre imperiale, sur quel fondement il avoit dit une affaire de cette consequence à ce prince mitré, mais mon calomniateur repondit

hardiment, qu'il n'y avoit de sa vie pensé, ce qui aiant été rapporté au prelat par le Chancelier, il revint à lui, et l'obligea d'avouër en presence de ce ministre, et de plusieurs autres, qu'il étoit vray, qu'il l'avoit dit tant au Prelat qu'à L'envoié, et aprés en avoir essuié des paroles tres piquantes, il dit pour sa justification, qu'il l'avoit lui-même oui dire de la sorte, sans pourtant pouvoir nommer son autheur ; que l'on me dise aprés cecy, quel cas l'on doit faire d'un cavalier qui s'oublie jusqu'à ce point? Ce coup lui aiant manqué comme les autres, et ne pouvant me perdre par des puissances étrangeres, il me dressa un piege, qui pour être domestique, et en apparence, inferieur aux precedens, n'en étoit pas moins dangereux pour moy ; car il insinua adroitement à quelques ministres du premier rang, et à un prince que je reconnoirai toute ma vie pour mon bienfaieteur, que je les avois noircis dans l'esprit de sa majesté Imp. rendant leur fidelité suspecte, et que ce mauvais office étoit d'un coté la cause de la confiance que mon souverain avoit eu en moy, et de L'autre, l'avoit porté à traiter cette affaire, pendant six mois avec tant de secret, que presque personne, n'en avoit eu connoissance. Ce trait lancé veritablement en maitre, et que mon calomniateur apelle son coup de fouët de reserve, eut les suittes qu'il s'en promettoit, puisqu'il eut la satisfaction de me rendre L'opprobre de ceux qui selon la saine raison, et le devoir de leurs emplois, étoient les plus engagé à reconnoitre le service que je venois de rendre au prince et à L'etat ; mais sa rage n'étant pas assouvie, il fit tout son possible pour interesser à ma perte, non seulement Madame de Ragotsky, mais toute sa très illustre et puissante parantée, et elle lui parut d'autant plus inevitable, qu'il crut L'y avoir engagée par l'endroit le plus sensible aux personnes de son sexe, et de sa naissance, faisant courir le bruit, que je m'étois vanté d'avoir eu de fort grandes privautés avec elle et afin de l'aigrir toujours de plus en plus contre moy, il publia, qu'une Dame, qui avoit pour Lors une des premieres charges à la Cour, avoit dit, d'avoir vu sur la table de l'Empereur un gros paquet de lettres, que cette princesse m'avoit autrefois fait l'honneur de m'ecrire, et qu'a ces lettres, j'avois été assés lache pour y joindre son portrait ; mais comme Madame de Ragotsky savoit fort bien l'usage, qu'elle en avoit fait et qu'elle n'avoit d'ailleurs rien a se reprocher sur le contenu de ses lettres, au lieu de me persecuter comme l'on l'en pressoit, elle eut la prudence et la generosité d'attendre sans emotion l'issuë de la destinée de son époux.

Cette moderation fit declamer contre elle, mon cruel calomniateur, qui se determina enfin à joindre l'assassin à la calomnie, publiant que Ragotsky donneroit deux mille ducats en or, à celui qui me tuëroit, et il se trouva ensuitte des ames assés laches pour le tenter, en tirant sur moy des coups de mousquetions la nuit du 27. feb. *1702*, lorsque je passois sur la place des Juifs, avec un resident d'un prince d'Empire, qui fut temoin du fait, et du depuis l'on m'a tendu pluisieurs pieges de cette nature, même jusques dans ma maison, desorte que

pour les eviter, j'ay été et suis encore contraint, à renoncer au commerce des humains, menant une vie, qui approche plus celle des chartreux, que celle d'un homme élevé dans le monde. Voila en abregé une partie des calomnies, par lesquelles on a taché de fletrir mon honneur depuis l'emprisonnement de Ragotsky, jusques à sa fuite, et depuis ce tems là. jusqu'a celui qu'il a commencé à executer ses desseins, lesquels je n'ai que trop prevûs et predits ; je me flattois même que les voiant éclorre avec tant de succés pour son party, et tant de desavantage pour les interrets de cette tres auguste maison, et celui de ses alliés, que mes cruels calomniateurs cesseroient de me persecuter ; mais ce fut en vain, car ils ne firent que changer de notes, les uns disant, que Ragotsky seduit par mes suggestions. et instruit par mes leçons, ne suivoit que le plan de la rebellion, que je lui avois tracé ; et d'autres plus indulgens, mais poussés par une delicatesse tres criminelle, et chatiable de mort envers ceux qui la pratiquent, approuvant ce que j'ai fait pour le bien et pour la tranquilité publique, me condamnerent, et continuent à la faire jusqu'aujourdui, me reprochant d'avoir manqué de foy à mon amy : accusations autant frivoles que perfides, et qui partent d'un fond aussi passionné, que corrompu.

Car quant au premier chef, il paroit que ces langues envenimées ne veulent pas savoir, qu'aiant convaincu Ragotsky dans ma confrontation du 21e. Juin, *1701* non seulement sur le fait de ses lettres, mais dans plus de quarante articles capitaux je le poussai, et même conjurai de dire, si je l'avois seduit, ou conseillé directement, ou indirectement par paroles, écrits ou projets, le priant de produire toutes mes lettres et écrits, qu'il étoit tems de parler, puisqu'il s'agissoit de sauver sa téte, qui étoit aussi bien que la mienne le prix et le gage de la verité, sur quoi il me repondit non pas en passant, ny une seule fois, mais en trois reprises differentes que je ne lui avois jamais donné ny projet ny conseil, et que s'il en eut dû prendre de quelqu'un, ce n'eut pas été de moy, puisque j'étois trop jeune pour lui en donner ; verité si sainte et si constante, que je renvoie ses partisans, pour en étre convaincus, non seulement au protocole du procés, et à l'acte de la dite confrontation, mais à sa propre conscience, et outre cela, à la lettre écritte par Berceny à Monsieur du Heron en datte du 18e. may 1701. et même à L'ample confession écrite par Chandor Gaspar, à S. M. Imp. le même mois. Je passe au reste sous silence le contenu de deux autres lettres, par lesquelles on voit assés clairement, aussi bien que par son manifeste publié en Juin *1703.* que les mesures des Hongrois étoient prises de longue main, et qu'ils n'avoient attendu, ny mes conseils pour les projetter, ny mon secours, pour les executer ; je tai pareillement ce que le même Ragotsky repondit la veille de ma confrontation, lorsqu'il fut interrogé sur mes moeurs et conduite, puisqu'il ne me convient pas de rapporter moy-même ce qu'il dit sur la droiture de l'une et sur la netteté des autres.

Quant au violement de L'amitié, je demande aux faux

idolatres de ses loix, s 'ils en connoissent bien la nature, les fins et l'étenduë qu'elle peut avoir? je leur dirai que sa nature est celeste, que les fins sont de s'aimer, et de s'entre-secourir même au prix de la vie, et que son étenduë doit étre sans bornes, tant et si longtêms que l'honneur le permet, et que L'interet du prochain n'en soit lesé.

Or Devois- je considerer comme amy, un homme qui cherchoit à me rendre le plus perfide, et le plus infame des mortels? en pechant contre les principes que nous a tant recommandés la vraie source du pur amour, et de la parfaite amitié, et qui nous a si fort remontré les devoirs des sujets envers les Souverains, qu'il commence par dire, rendés à Cesar, ce qui appartient à Cesar, et à Dieu ce qui appartient à Dieu. Devois-je donc pour ne pas enfreindre les loix de cette belle amitié, oublier celles, qui me soumettent à mon prince, non seulement comme Son Vassal, mais comme un homme sorti d'un Sang, qui a de tout têms, reçu des bienfaits de cette tres auguste maison? et devois-je enfin concourir par mon silence à une resolution qui lui eut été tres funeste, et à tous ses alliez, particulierement dans la conjoncture, où les affaires de L'Europe étoient pour lors? et pour ne pas pecher contre L'amitié d'un particulier, devois-je contribuer par mon infidele fidelité, à l'effusion de tant de brave sang, que Ragotsky et ses adherans avoient premeditée? Ces ames laches, et perfides ne voient au reste, que si leurs pernicieux principes fussent admis dans la republique chrétienne, et politique, que pas un souverain ne seroit seur sur son throne ; que les loix divines et humaines seroient en risque d'étre à tous momens foulées aux pieds, et que forgeant de nouveaux liens en faveur des particuliers plus forts, que ceux qui nous ont été dictés dés le commencement du monde en faveur de nos superieurs ; L'harmonie de la Société civile se changeroit dés lors dans un brigandage et confusion autant injurieux à Dieu, que dommageables aux hommes ; mais si toutes ces consideration qui devroient étre empreintes bien avant dans chaque chrétien, et dans chaque honéte homme, ne peuvent amolir les coeurs de mes calomniateurs, je les renvoie au pied de l'echaffaut, où ce grand president de Toul (qui avoit d'ailleurs si bien servi L'etat) perdit la téte, pour avoir si bien gardé à son amy, le secret dans une affaire d'une bien moindre consequence, que n'est la conspiration de Ragotsky, pour qu'ils me disent aprés, s'il ne faut pas étre plus que brute pour exiger qu'un amy perde de gayeté de coeur, sa vie et son honneur, pour garder le secret d'une trahison, qu'on lui aura confiée, le croiant capable de s'en rendre L'instrument, et outre cela encourir plus de blame, que ceux qui en sont les auteurs. L'ambition, la vangeance, ou la veue du bien de la patrie (manteau dont se couvrent toutes les rebellions) excusant fort souvent les fausses demarches qu'ils font, au lieu, que ceux qui se devoüent à leurs passions par l'esperance d'un sordide profit, ou par une complaisance autant lache que malicieuse, et telle que l'aveuglement de mes persecuteurs a exigé de moy, quelle tournure qu'ils puissent

donner à leur conduite, ils ne peuvent evitér parmy la posterité, L'ignominie, et l'execration qui sont les fruits et les recompenses dont les traitres et perfides ont de tout têms été remunerez.

Ce recit doit ce me semble, suffire pour donner au public une juste idée de mon procedé, et lui faire en même têms toucher au doigt les motifs qui engagent mes ennemis à la blamer ; lorsque j'en auray la permission de mon tres auguste maitre, je donnerai un memoire tres circonstantié de cette rebellion, où L'on connoitra sa Source, ses autheurs, ses partisans et les moyens dont on s'est servi pour la conduire jusqu'au point où nous la voions ; ouvrage autant utile aux Princes pour les porter à couper dés le commencement la racine à ces sortes de maux, que necessaire à la conduite des particuliers qui pouroient dans la Suite se trouver dans un pas pareil à celuy où je me trouve, afin d'éviter une si grande et si fine persecution, et d'autant plus remarquable que j'ay été reduit à la souffrir pendant quatre années entieres, nonobstant que je fusse soutenu par la justice, par le merite de mes fidels services, et par le plus grand et plus pieux Monarque de la Terre. Il me reste à supplier les personnes équitables de vouloir se donner la peine de combiner ce que je me donne L'honneur de leur marquer dans cet écrit, avec tous les faux bruits qui se sont repandus sur ma conduite, et aprés avoir consideré avec desinteressement le contenu des copies des lettres cy-jointes, qui sont L'ame de cette intrigue, d'en faire L'usage, qu'elles jugeront convenir à un homme, qui prend une entiere confiance dans leur probité, puis que les faits que j'avance, sont si evidens, que je les expose de bon coeur non seulement à la censure de mes calomniateurs, mais à celle de Ragotsky même.

Jegyzet : Az irat hátlapján egykorú írással a következő megjegyzés : *Longuevall. Praesentatae* 6. *Decembris 1705.*

II.

RÁKÓCZI ÉS A FRANCIA UDVAR ÖSSZEKÖTTETÉSEINEK TÖRTÉNETÉHEZ.

(1701 május 26—1703 augusztus 2.)

Az alább közlendő okiratok a francia külügyminisztérium levéltárából *(Archives du Ministère des Affaires Étrangères)* való másolatok. A magyar történelem kutatói előtt nem ismeretlenek. *Petrovics Frigyes* 1834—35. évi külföldi levéltári kutatásai alkalmával ezeket az okiratokat már jegyzékbe foglalta[1] s a jegyzéket *J. Fiedler* ki is adta 1858-ban, Petrovics nevének megemlítése nélkül.[2] Ugyanezen iratok jegyzéke *Kont Ignác* ismeretes bibliografiájában is megtalálható.[3]

Mikor *Thaly Kálmán* a gróf Bercsényi-család történetének megírásával foglalkozott és e munkája közben szüksége volt azokra a diplomáciai iratokra, melyekről idáig Petrovics, illetőleg Fiedler jegyzékei alapján tudomása volt, kérésére *Thallóczy Lajos* diplomáciai úton lemásoltatta az egész idevágó iratanyagot.[4] Ekként vált lehetségessé, hogy Thaly a gróf Bercsényi-család II. kötetében (353—426. ll.) „e még teljesen érintetlen, kitűnő okmánykincseket teljes kiterjedésben megismerhesse és hazánk történelme egy nagy nevezetességű korszakának földerítésére értékesíthesse".[5]

E diplomáciai iratokat, már amennyiben azok Rákóczi felségárulási perével közelebbi vonatkozásban állottak, a bevezető tanulmányban felhasználtuk. Ugyanekkor ettől függetlenül, *E. Pillias* francia történetíró egy nagyobb tanulmányban foglalkozott a Bercsényi—Du Héron-féle iratokkal s azok alapján megállapította, hogy nem XIV. Lajos volt az, aki ellenségeitől szorongattatva, kereste a Rákóczival való kapcsolatok felvételét, azért, hogy őt felkelésre bírja a Habsburgok

[1] *Lukinich I.:* A M. Tud. Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyüjteményének ismertetése. Budapest, 1935. 10—11. és 54. l.

[2] Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's. II. k. (Wien, 1858.) 551—622. ll.

[3] Bibliographie Française de la Hongrie. Paris, 1913. 225. s köv. ll.

[4] *Lukinich:* id. tan. 57. l.

[5] Thaly előszava a gr. Bercsényi-család II. k. V. l.

ellen, hanem éppen ellenkezőleg, a kezdeményezés Rákóczitól és Bercsényitől, illetőleg a velük együtt érző és azonosan gondolkozó Du Héron varsói francia követtől eredt. XIV. Lajos hosszú időn keresztül mereven elutasította a fegyveres beavatkozás gondolatát, bár a kérdésnek francia szempontból való nagy fontosságára Du Héron és utóda Bonac ismételten és állhatatosan felhívták királyuk figyelmét s csak 1703-ban határozta el magát arra, hogy megsegíti a felkelés ügyét, amikor Rákóczi személyének bekapcsolása a folyamatban lévő spanyol örökösödési háborúba, reánézve előnyösnek mutatkozott.[1]

A kétségkívül nagyfontosságú diplomáciai iratok most jelennek meg először teljes terjedelmükben nyomtatásban, azon másolatok alapján, melyeket 1886-ban Thallóczy Lajos készíttetett Párizsban az Akadémia Történettudományi Bizottsága számára.

52.

Varsó, 1701 május 26. és 29.

Du Héron varsói francia követ jelentéseiből.

Eredetijök a francia külügyminisztérium levéltárában. Hongrie, tome 9. pièce 22.

A Varsovie le 26 Mai 1701.

Le Comte Nicolas Berczényi gouverneur de Segedin[2] considérable par sa naissance, par son crédit et par son experiénce dans le métier de la guerre s'est refugié en Pologne. Ha demandé au Roi de Pologne[3] sa protection, il me paroit assez disposé a la lui accorder. Il m'a écrit aussi une lettre où il semble vouloir m'insinuer que les Hongrois se flattoient de celle de V. M. Les troupes des Turcs sont en mouvement vers les frontières de Transilvanie, il y a bien de l'apparence qu'elles retourneront dans leurs quartiers quand elles seront informées de ce qui

[1] *Pillias:* Rákóczi és Franciaország közbelépésének igazi története. (Rákóczi-emlékkönyv. Szerk.: *Lukinich Imre.* II. k. Budapest, 1935. 309. s köv. ll.

[2] A szegedi vár főkapitányságát érti alatta.

[3] II. Ágost lengyel király és szász választófejedelem.

est arrivé en Hongrie. Le Roi de Pologne est en commerce avec Tekeli qu'on dit s'étre approché des frontières avec huit mille hommes. Les impériaux pour oter aux Hongrois et aux Transilvaniens l'espérance de pouvoir remuer font camper les troupes qu'ils ont en Hongrie et en Transilvanie. Cependant l'ami du Comte Nicolas Berczényi[1] veut persuader que si ci seigneur pouvoit entrer avec 4000 hommes en Hongrie il seroit foint en moins de trois semaines par un corps considérable de cette nation qui est outrée des mauvais traitements des Impériaux.

A Varsovie le 29 Mai 1701.

M. Beuckling[2] a répondu à celui qui lui a parlé de la part du seigneur Hongrois, qu'il peut venir ici en cachette qu'il le fera parler au Roi de Pologne, et qu'il espère qu'il lui accordera sa protection. Il semble que ce Prince seroit bien aise de faire une diversion en Hon grie s'il pouvoit mettre ses Etats de Saze en sureté.[3]

53.

Varsó, 1701 július 7.

Du Héron jelentése Bercsényi Miklós varsói tárgyalásairól.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce. 2.

A Varsovie le 7 Juillet 1701.

M. Beukling m'a dit que le Roy de Pologne avoit donné audience au seigneur Hongrois, il doit lui assigner une retraite dans une de ses Domaines et lui donner de

[1] Mencinski starosta. Amit Thaly ír Rákóczi és Bercsényi lengyelországi barátairól és támogatóiról (Gr. Bercsényi-család II. 355—356. ll.), s amit tőle Márki Sándor is átvett, összehasonlítandó Thomasivskyjnak egyébként nem mindenben helytálló tanulmányával. (Századok, 1912.)

[2] Wolf Dietrich Graf von Beichlingen (vagy Beuchling) szász főkancellár és titkos tanácsos.

[3] Du Héron május 26-i jelentése s a május 29-i jelentés nagyobb része fordításban olvasható Thalynál. (Gr. Bercsényi-cslaád. II. 358—59. ll.)

quoi subsister, ce Prince paroit avoir envie de porter ses armes vers le Danube pour chercher l'accomplissement d'une prédiction avantageuse qui lui y été faite.

Le seigneur Hongrois prétend que les choses sont encore entieres nonobstant l'emprisonnement de ceux qui ont été arrêtés, et qu'il peut exciter en Hongrie des mouvements qui exposeraient l'empereur à perdre ce pays là, mais il m'a dit qu'il ne vouloit pas les commencer avant que d'être soutenu, ne voulant pas exposer sa patrie à de nouveaux malheurs sans pouvoir se flatter avec quelque raison de la délivrer de ceux qu'elle souffre. Il lui paroit que le Roi de Pologne de concert avec V. M. pourroit les assister ou en se dèclarant ouvertement ou paroissant congédier des troupes qu'un général de V. M. destiné à cette expédition conduiroit en Hongrie, ou en faisant une puissante diversion du côté des autres états de la maison d'Autriche pendant que ce seigneur entreroit en Hongrie avec trois ou quatre mille hommes. Il prétend que toute la noblesse est réduite à ùn tel désespoir par la suppression de leurs privilèges dans lesquels l'empereur et leur Roy avoient promis de les maintenir que la révolte seroit générale ; qu'il n'y a aucune place en état dans la haute Hongrie ; que celles qui se trouvent ailleurs ne sont pas en meilleur état et qu'il ne seroit pas difficile de les prendre.

Que si l'empereur faisoit camper le peu de troupes qu'il a en Hongrie il seroit facile de les faire périr faute de subsistance pour les hommes et pour les chevaux. Qu'on n'osera dégarnir la Transilvanie qui a autant d'envie de se révolter que la Hongrie, qu'au premier mouvement Tékeli pourra arriver avec des troupes dont les Turcs lui faciliteroient la levée, que l'expérience des difficultés que les Impériaux ont trouvé à réduire quelques paysans soulevés en Hongrie rechaussé le courage de toute la nation et lui a fait connaitre ce qu'elle pourra lors qu'elle sera entièrement unie. Il m'a conté les voyages du Sr de Longueval et combien ilsy étoit opposé voulant que la négociation se fit par la Hongrie.[1]

[1] V. ö. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 366. és bevezető tanulmány 26. l.

Reponse du Roy du 28e Juillet 1701.

Le mécontentement des Hongrois donneroit de grands avantages au Roy de Pologne si le traité signé par le Sr Jordan avoit son execution. Comme ce Prince profitera seul de la disposition des peuples d'Hongrie et que c'est de lui qu'ils doivent attendre les principaux secours il faut aussi que les propositions qu'ils pourront faire s'adressent toutes à lui et il ne conviendroit pas d'y entrer d'une autre manière, il convient de toute manière de laisser conduire cette négociation au Roi de Pologne qui en connoit les avantages par la proximité de ses Etats etc. D'ailleurs l'empereur ne m'a pas encore déclaré la guerre.

54.

Varsó, 1701 július 14.

Du Héron jelentése XIV. Lajoshoz s a reá adott királyi válasz.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 3.

A Varsovie, le 14 Juillet 1701.

Le seigneur Hongrois a donné aujourdhui au Roy de Pologne ce Prince ou ce seigneur même m'en donnera une copie pour l'envoyer à V. M. une diversion de côté là qui pourroit être soutenue déconcerteroit entièrement les projets de l'Empereur. Il m'a demandé si je n'avois point reçu de réponse de Votre Majesté à la lettre par la quelle je lui ai donné avis de son arrivée.

Reponse du Roy du 4 Août 1701.

Je vous ai marqué mes intentions par ma dernière lettre, le Roy de Pologne devant profiter seul de la diversion d' Hongrie, le projet eu doit être formé avec lui seul et l'empereur ne m'ayant point encore déclaré la guerre, il ne convient pas de faire d'autres demarches sur ce sujet.[1]

[1] V. ö. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 367.

55.

Varsó, 1701 augusztus 4.

Du Héron jelentése XIV. Lajosnak.

U. u. Hongrie tome 9., pièce 3.

A Varsovie, le 4 Août, 1701.

J'envoie à V. M. l'extrait du commencement du mémoire que le Cte Berchini m'a donné ; la traduction et l'abréviation lui font perdre beaucoup de sa beauté, il est homme de beaucoup d'esprit, il se croit assuré d'un parti considérable son entreprise, lui paroit immanquable s'il peut rentrer en Hongrie. Les Hongrois ont un autre sujet de mécontentement, l'Empereur leur a commandé de renvoyer les Ministres des religions protestantes et réformées, la ville de Debrezin ne veut pas obeir. Les calvinistes et les protestants s'y opposent fortement. On lui a mandé qu'on parle toujours du dessein de Tekeli sur la Transilvanie, il croit que s'il pouvoit s'en rendre le maître il s'accommoderoit avec l'Empereur pour en demeurer possesseur tranquille que s'il ne reussit pas, il ne trouvera pas de ressource dans les Hongrois, tant qu'ils ne seront pas assurés que V. M. veuille se servir du Roi de Pologne pour leur donner les moyens de se tirer de l'etat où ils sont. Si V. M. croit que ce projet lui pourroit être utile, il seroit bon de ménager le Cardinal Primat, le grand général, le Palatin de Kiovie dont la probité est comme et quelques autres seigneurs. M. Ogenski qui a des terres dans le voisinage de la Hongrie, seroit propre à cette expédition et le Palatin de Belts qui est un puissant seigneur de Russie, pourroit l'aider considérablement dans l'espérance que le Roi de Pologne s'attachera aux interêts de V. M. Je lui ai indiqué le moyen de rétablir ses troupes, il paroit avoir envie de s'en servir.[1]

[1] A levél fordítása olvasható Thalynál : Gr. Bercsényi-család. II. 368—69. ll.

56.

Varsó, 1701 július-augusztus.

Bercsényi Miklósnak Du Héron útján XIV. Lajoshoz intézett emlékirata.

U. o. Hongrie. Tome 9., pièce 4.

Avec les dépêches du 4 et du 11 Août 1701.

Mémoire du Cte de Berchini joint aux lettres de M. du Héron du 4 Août et du 11 du même mois 1701.

Avant que d'assembler une diète et pour n'y pas trouver d'obstacle à l'établissement d'une autorité despotique on enleva plus de cent gentilshommes des plus considérables de la partie supérieure de Hongrie on les jetta dans d'affreux cachots à Eperiez. Des fuges choisis parmi les officiers des troupes Allemandes les condamnèrent à la mort comme rebelles ; Carafa présidoit à ces jugements en qualité de commissaire et d'autres officiers Allemands étaient ses assesseurs, on leur fit souffrir des morts cruelles et auparavant de stourments et des questions encore plus cruelles et dans lesquelles plusieurs moururent, leurs corps furent coupés en morceaux et attachés a des gibets qu'on avoit dressés exprès ; il n'était permis ni à leurs enfants ni à leurs femmes, ni à leurs amis de les pleurer, leurs larmes étaient des preuves de leur complicité, les biens de ces pauvres malheureux furent confisqués dans le temps de ces supplices. On faisoit courir différents bruits pour intimider les seigneurs. Le sang de la noblesse couloit encore des échafauds dressés à Epériez lorsque la diéte fut convoquée. On défendit par un ordre exprès aux seigneurs de s'y rendre avec une suite nombreuse comme ils étaient accoutumés d'y paraître, cependant on exigeait par des executions militaires des contributions excessives indifféremment des seigneurs, de la noblesse et du peuple. Il n'y avoit aucune maison, aucun château, aucune forteresse qui put mettre son maître à couvert de la cruauté de ces exacteurs, ils ont chassé les seigneurs et leurs épouses de leurs chambres, Dieu seul sait le nombre des crimes qu'ils ont commis.

On ne s'est pas contenté de remplir le royaume des troupes allemandes lorsque la diète a commencé on en a farci pour ainsi dire les environs de Presbourg ; on croyoit y pouvoir proposer tout ce qu' on souhaiteroit, les forces du Royaume étoient anéanties, les seigneurs et la noblesse ruinés et intimidés : on proposa l'election du Roi Joseph fils aîné de l'Empereur, la succession du Royaume, l'abolition du diplôme d'André second, dit de Jérusalem, par lequel il est permis á tous les habitants du Royaume de prendre les armes contre leur Roi s'il contrevient à ce qu'il a promis par serment. On trouva le moyen d'intimider tellement les plus zélés pour le bien de leurs patrie, ou de les gagner en leur donnant des dignités auxquelles ils n'auroient pas pu prétendre ; on empoisonna les plus opiniâtres de cette manière on obtint la plus grande partie de ce qu'on souhaitoit à de certaines conditions, cependant en confirmant par serment les autres priviléges et immunités de la nation. Tekeli avec les Hongrois qui étoient auprès de lui, fit des protestations publiques contre l'election et le droit de succession. L'empereur ayant obtenu ce dernier point quoiqu'à de certaines conditions, crut être devenu maître absolu de la Hongrie, il ordonna que toutes les affaires du Royaume seroient reglées par ses Ministres sans admettre aucun Hongrois ; il donna des ordres absolus de les communiquer aux conseils du Royaume. Les seigneurs et ceux qui étoient revêtus des premières charges, commencèrent à être ouvertement méprisés et de peur que l'établissement d'un pouvoir absolu ne reçut quelque opposition par ceux qui revêtus des premières dignités auraient intérêt de s'y opposer quand elles devenoient vacantes ou on les supprimoit ou on les donnoit à des Allemands, ou licencia les milices qui servirent dans les garnisons et dans les armées a fin que la nation devint moins propre à porter les armes on n'á plus voulu écouter les députés des Comtes, ni les plaintes des vexations que la nation souffroit dont les officiers des troupes de l'Empereur avoient eux même pitié. Depuis la conclusion de la paix avec la Porte, le Conseil de l'Empereur les Jésuites et même le cardinal Primat du Royaume ont trouvé que pour affermir l'autorité de l'Empereur en Hongrie il étoit

absolument nécessaire d'ôter tout ce qui pouvoit rappeler la liberté dont elle avoit foui. Dans cette vue, ils ont proposé de changer toute la disposition du Royaume, de le démembrer, d'annexer certaines Provinces à celles des États héréditaires de l'Empereur qui les confinent, d'abolir les dignités, de permettre aux Allemands d'y posséder des biens, de leur donner des terres incultes de ne servir dans les armées ni dans les autres d'aucun Hongrois, d'établir dans les jugements les procédures observées au conseil Aulique, de supprimer les privilèges de la petite noblesse, d'amoindrir ceux de la grande ; ils n'ont rien oublié des moyens les plus convenables à leur dessein, dont le détail seroit trop long ; l'Empereur pour mettre la main à l'éxécution de ce projet convoqua par leur conseil à Vienne les seigneurs et les députés des Comtés qu'on nomme ordinairement Nonces, il avoit obtenu le consentement du Palatin du Royaume et du Cardinal Primat quoiqu'une assemblée hors du Royaume fut défendue par les lois.

On n'y proposa pas si on devoit changer la disposition du Royaume, mais de quelle manière il la falloit faire, de quelle manière il falloit lever une contribution perpétuelle que l'Empereur pourroit augmenter comme il le jugeroit à propos, que les seigneurs et la noblesse seroient obligés de payer pour que le peuple ne portât pas seul ce fardeau, prétention directement contraire aux privilèges de la noblesse, qu'il falloit retrancher de ce corps ceux qui n'avoient pas un certain revenue et borner les privilèges de la grande, changer la forme des jugements et des procédures, faire payer par les propriétaires la valeur des biens qu'ils possédoient, et dont ils jouissoient dans les pays conquis sur les Turcs. Ces biens se nomment nouvellement acquis et on comprend sous ce nom tout ce que l'Empereur a contraint les Turcs de lui céder ou qu'il a pris sur eux, on n'en excepte pas ceux qui reconnoissoient leurs anciens maîtres et dont ils tiroient encore le revenu quoi qu'ils fussent sous la domination des Turcs, l'Empereur s'en est rendu le maître pour se dédommager des frais de la guerre et les a soustraits à l'inspection de celui qui a soin des Domaines du Roi de Hongrie, quoique cette conduite soit entièrement opposée aux diplômes

que le Roi de Hongrie et l'Empereur ont juré d'observer qui les oblige d'étendre les frontières du Royaume, conquerir a qui a été perdu et rendre aux propriétaires les biens qui leur appartienent dans les conquêtes qu'ils feront, que les pretentions qu'on pourroit former sur ces biens seront jugées par les commissaires Allemands. Qu'on devoit faire des changements dans l'exercice des religions professées dans le Royaume et plusieurs autres choses aussi contraires que celles- ci aux constitutions du Royaume.

Ces propositions firent aisement comprendre aux seigneurs et aux Nonces les intentions de l'Empereur, ils représenterent qu'ils n'avoient ni instructions ni pouvoir pour régler des choses si importantes, qu'ils supplioient qu'on les renvoyât dans leur patrie et qu'on y assemblât une Diète ; que l'Empereur se souvint des serments qu'il avoit faits lors de son couronnement que depuis que le Royaume est dans la maison d'Autriche il a été fait des lois qui défendent de tels traités et qui déclarent infâmes ceux qui y auroient assisté, l'opposition de tous ceux qui avoient eté cités à Vienne fit prendre le parti à l'Empereur de les congédier et de faire publier une déclaration dans laquelle il marque que les Hongrois ayant refusé de seconder les bonnes intentions pour le Royaume il vouloit se servir de son autorité absolue telle qu'elle convient à un Roi héreditaire, et en vertu de la plénitude de sa puissance prescrire la manière dont il veut que toutes choses soient réglées dans l'étendue de son Royaume, qui sera moins au gout des Etats qu'elle n'auroit pu l'être si les députés avoient voulu en convenir avec lui, et qu'ils doivent imputer à leur désobeissance les mesures fâcheuses qu'il pourra prendre, qu'on demandoit une Diète pour éluder ce qu'il désiroit, qu'elle n'étoit pas nécessaire, et que qui conque en parleroit seroit regardé comme une personne qui manque de fidelité pour l'Empereur.

L'assemblée se sépara avec les idées qu'une telle déclaration pouvoit inspirer, les seigneurs et les Nonces les répandirent dans le Royaume, les peuples aussi bien que la noblesse prévoyoient ce qu'ils devoient se promettre pour l'avenir, il s'en trouva d'assez zelés

pour le bien de la patrie et assez intrépides pour songer aux moyens de la tirer de la servitude où elle étoit tombée et qui alloit devenir tous les jours plus affreuse, après avoir sondé les esprits des seigneurs de la noblesse et du peuple, et avoir trouvé qu'ils souhaitoient tous avec passion une occasion de tout risquer pour recouvrer leur liberté, ils crurent que la mort du Roi d'Espagne leur en présentoit une favorable et qu'ils devoient engager le Roi tres chrétien à disposer le Roi d'Espagne à les prendre sous sa protection.

La fortune a déconcerté leurs desseins en les découvrant à l'Empereur qui a fait arrêter ceux qu'il en croyoit les auteurs, mais il n'a pas pu avoir en sa puissance tous ceux qui y ont eu part. La Hongrie est encore en état de secouer le joug qu'on lui a imposé si elle est aidée de S. M. T. C.[1] et du Roi de Pologne. On est persuadé que si ce Prince désire de prendre la protection de cette nation et d'en devenir le Roi, il seroit à propos qu'il fit une alliance étroite avec S. M. T. C. par la quelle S. M. lui promettroit de continuer avec toutes ses forces la guerre d'Italie a fin de ne pas donner à l'Empereur le temps de se reconnoitre et lui ôter les moyens de renvoyer des troupes dans ses Etats héréditaires.

De ne pas faire la paix avec l'Empereur quand même il voudroit renoncer à ses prétentions sur les Etats de la Monarchie d'Espagne sans avoir pourvu à la sûreté du nouveau gouvernement de Hongrie de concert avec le Roi de Pologne. De lui donner des subsides et de les continuer jusqu' à ce que l'on ait pu recouvrer les revenus royaux en Hongrie.

D'en donner aussi à Tekeli a fin de le mettre en état d'agir de concert en Transilvanie avec les Turcs, les Valaques et les Tartares qu'il pourroit ramasser, ce que S. M. ne refusera pas l'ayant déjà fait espérer.

Ces conditions étant obtenues il ne s'agira que de concerter, les pretextes n'en manqueront pas, la Silésie est une Province dépendante de la Pologne ; le Roi de Pologne pourroit l'attaquer dans le même temps qu'il feroit entrer quelques troupes en Hongrie par la Pologne.

[1] Sa Majesté Très Chrétienne.

Si ce Prince ne se contentoit pas de la priére de quelques particuliers pour se déterminer à prendre hautement la protection de ce Royaume, on assembleroit immédiatement les Diètes des Comtés voisins de la Pologne qui se déclareront à la vue des troupes et on enveroit offrir la couronne au Roi de Pologne. L'Empereur pour s'opposer aux Hongrois séparera ses troupes on les tiendra ensemble pour défendre ou la Silisie ou la Hongrie. Si elles étoient divisées elles seroient moins en état de résister si elles ne songent qu'a secourir un de ces pays, ceux qui les attaquent pourront facilement les mettre entre eux et les défaire. L'entrée de la Hongrie du côté de la Silésie est ouverte, il n'y a pas de deriére ni de défilés qui puissent empêcher qu'on ne fasse une guerre de campagne, ainsi il faudroit dans les commencements avoir grande attention à s'emparer de tout le Royaume sans s'amuser à vouloir se rendre maître des places, les garnisons sont faibles, éloignées les unes des autres, sans cavalerie. On ne doit pas craindre qu'ils fassent des courses, la terreur et l'aversion des peuples suffiroient pour les tenir bloqués. Il seroit cependant nécessaire de laisser un detachement aux environs.

Plusieurs raisons doivent déterminer à en agir de cette manière, l'alarme parmi les ennemis et l'espérance parmi les Hongrois en sera plus grande. Les troupes de l'Empereur n'auront pas le temps de s'emparer des Comtés les plus éloignés et ne pourront pas les forcer de monter à cheval il y aura un plus grand nombre de Comtés qui reconnoitront le Roi de Pologne pour leur Roi. Si ce Prince avoit pu se rendre maître de la Silésie, que les autres Etats de la maison d'Autriche courussent risque de changer de Maitre, que la Hongrie fut en armes ; l'Empereur pour conserver ses autres Etats pourroit même la céder par traité. Il ne tiendrait qu'a M. l'Electeur de Bavière de profiter aussi de cette révolution et d'agrandir ses Etats aux dépens de ceux de la maison d'Autriche, on ne doit pas craindre que les Impériaux trouvent une retraite assurée dans les pays qui sont de l'autre côté du Danube. Le joug de la domination de l'Empereur y est aussi pesant que dans le reste du Royaume, et les habitans ne souhaitent

pas moins d'en être délivrés, il ne faut pas douter qu'ils ne suivent l'éxemple du reste du Royaume ; on leur envoie seulement un léger détachement, on en doit juger par ce qui arriva dans le temps que Tekeli étoit aux environs de Presbourg. A peine eût-il fait passer le Danube à un détachement de mille personnes, que les peuples et la noblesse s'y joignirent et allèrent ravager la Styrie.

Dans le pays qu'on nomme nouvellement acquis et qui s'étend depuis Bude jusqu'aux frontiéres des Turcs, toutes les garnisons excepté celles d'Arath, de Segeden, d'Essek, de Peterwaradin sont composées de Rasciens ; on a voulu l'année dernière les reduire en colonie ; ils s'y sont opposés en prenant les armes, cependant on les a forcés par des exécutions militaires à payer les contributions.

Ils sont trés mécontents et trés disposés à remuer ; Tekeli doit se porter de ce côté là aprés s'être assuré de la Transilvanie ou tout dépend du succés d'un combat, il pénètreroit par Themiswar du côté de Segeden et oteroit à la garnison d'Arath toute communication avec les autres places.

Le temps et l'occasion indiqueront la conduite qu'il sera à propos de tenir en suite on trouvera dans l'exécution moins de difficulté qu'on n'en prévoit.

Si le Roi de Pologne ne veut pas attaquer la Silésie ni commencer une guerre si ouverte, il me semble qu'on pourroit le faire en la maniere suivante : il congediérait quatre ou cinq régiments Sa Majesté T. C. les acheteroit elle y en joindroit deux out rois de Polonois comme cela fut pratiqué du temps de Vessellini.[1]

Ces troupes agiroient sous le nom de S. M. T. C. de la manière qu'il a été dit ci-dessus, elles entreroient le plus avant qu'elles pourroient dans la Hongrie sans s'amuser à vouloir prendre les places a fin qu'un plus grand nombre de Comtés envoyât supplier le Roi de Pologne de prendre sous sa protection leur patrie et lui en offrir la couronne et ensuite le Roi de Pologne pourroit entrer dans le Royaume par la Silésie ou par la Moravie ; Tekeli peut fournir une troisième manière d'attaquer les Impériaux a fin de les empêcher de se fortifier en Transil-

[1] Wesselényi Pált érti.

vanie et d'en sortir pour déconcerter nos projets, et de peur que l'Empereur réduit à l'extrèmité n'offre de céder quelque partie de la Hongrie aux Turcs, Tekeli avec le secours de quelques subsides pourroit amasser des troupes ; le Turc le lui permettroit tacitement, si l'Empereur lui en faisoit des plaintes il y répondroit comme il fit il y a quelques années que c'étoit des vagabonds et des gens sans aveu, que l'Empereur les peut faire prendre et punir sans violer la paix, il seroit nécessaire de s'assurer Tekeli et borner son ambition par un traité fait avec S. M. Tres Chretiénne par lequel il s'engageroit d'entrer en Transilvanie et de s'en contenter ; après l'avoir conquis on pourroit y ajouter quelques Comtés dont les Princes de Transilvanie ont joui qu'on lui abandonneroit et qui seroient réunis à la couronne après sa mort. Il s'engageroit aussi d'assister le Roi de Pologne ou ceux qui agiroient au nom de S. M. trés chretienne d'une certaine quantité de troupes et de toutes les siennes s'il en étoit besoin ; ces précautions sont néccessaires pour prévenir les mauvais effets que son ambition pourroit causer. Les seigneurs ne l'aiment point, il en a mal usé avec eux pendant sa bonne fortune. Il est Luthérien, aucun d'eux n'est ni de la religion catholique ni de la prétendue réformée ; ou craindroit qu'il ne favorisat trop ces deux religions ; d'ailleurs il seroit à aprehender ou qu'il ne se contenta de la Transilvanie ou qu'il ne s'opposat aux troupes qui voudroient entrer en Hongrie du côté de la Pologne, a fin d'agir seul et d'en retirer seul le profit, mais si il prenoit ce parti les Hongrois se déclareroient contre lui ; ce traité etant conclu avec Tekeli de la manière que je le suppose, il faudroit qu'il entrât en Transilvanie ou par la Valachie ; ou par la Porte de fer ; si la faiblesse de ses troupes ou la difficulté des passages l'en détournoit il devroit marcher du côté de Themiswar et aller se joindre aux environs de Varadin aux troupes de Pologne qui auroient entré en Hongrie du côté de Léopol, se porter ensuite en Transilvanie, si les Impériaux ne vouloient pas donner de combat ils seroient obligés de se retirer dans Hermstadt,[1] les habitants du pays la bloqueroient et l'obligeroient

[1] Hermannstadt, magyarul Nagyszeben.

dans peu a se rendre. Tekeli étant ainsi le maître du plat pays pourroit mener ou envoyer la plus grande partie de ses forces en Hongrie, parmi les quelles il ne devroit y avoir ni Turcs ni tartares ; il pénètrera le plus avant qu'il pourra dans les Comtés qui se déclareront aussitot et auront recours à la protection du Roi de Pologne et lui fourniront un juste pretexte pour entrer en Hongrie. Quand ce Prince trouvera n'avoir plus besoin des troupes de Tekeli il les renvoie vers les Comtés qu'on lui aura accordés et vers la Tibisque.

Si par bonheur on pouvoit battre les troupes de l'Empereur, en cas qu'il s'en présente vers Varadin, il faudroit en même temps faire entrer des troupes en Transilvanie et d'autres en Hongrie du côté de Tokay, de Cachau et des Comtés voïsins a fin de déconcerter par cette rapidité les Impériaux ; si on s'amusoit à s'émparer de la seule Transilvanie on donneroit le temps à l'Empereur de se reconnaître et de trouver des moyens de défendre la Hongrie, cependant quand il pourroit envoyer une armée, la seule Transilvanie délivrée de sa domination fourniroit au moins vingt mille hommes sans compter ce qu'on tireroit des Comtés voisins, du Tibisque et des villages nommés Hedonicalia,[1] des garnisons congédiées et de la noblesse. Le Roi de Pologne entrant d'un autre côté en Hongrie par la Silésie et la Moravie mettroit la dernière main au grand ouvrage de la delivrance de la Hongrie.

Mais il n'y a pas d'apparence que l'Empereur occupé comme il l'est puisse lever si promptement des troupes, quand il pourroit le faire, le corps en sera si faible qu'il ne voudra pas que le nombre des Hongrois y soit le plus considérable ; il ne peut pas prendre de confiance en eux quand il s'agira de combattre contre ceux qui viennent pour rétablir leur liberté ; il ne doit pas aussi attendre de secours des Princes ses voisins qui ne voudront pas dans la situation des affaires présente se defaire de leurs troupes. Pour ce qui regarde la susbistance et les équipages d'artillerie, il n'est pas besoin de gros canon pour la première irruption destinée à s'émparer des Comtés, à ranimer les esprits et à amasser la milice Hongroise, il faudroit bien dans ces com-

[1] Hajdú városok.

mencements se garder de former des sièges, il seroit seulement nécéssaire que le Roi de Pologne amenât avec son armée quelque pièces de batterie pour obliger les petites forteresses ou il s'en trouvera assez à ouvrir leurs portes, comme Tokai, Patakin, Ungvar même, Munkas, Kallo, Eperiez. Munkaz est une très bonne place, mais à moins que la garnison ne soit assez nombreuse pour pouvoir defendre la Palanque qui est vers le pied de la montagne, le manque de vivres et d'eau le contraindront de se rendre ; elle est présentement en mauvais etat ; Mad^e^ Tekeli avoit encore trois mille hommes lorsqu'elle fut obligée de capituler et une si forte garnison ne suffisoit point à la defense de cette place. Il faudra se contenter de bloquer Munkas ; l'éloignement et le peu d'espérance de secours l'obligera à se rendre aussi bien que les autres forteresses, il n'y a que Cassovie, Varadin, Szatmarinum, Agria et Buda dans toute la Hongrie qu'on nomme mediterranée qui soient en état de soutenir un siège, mais comme ces places sont fort éloignées les unes des autres, elles ne pourroient ni avoir commerce les unes avec les autres, ni se secourir, le peu d'espérance de l'être, le peu de vivres qui est ordinairement dans ces places les forceroient à se rendre plustôt même qu'on ne le peut penser. Il y a outre celles-là d'autres places du côté de l'Autriche et de la Moravie, comme Presbourg, Javarin, Komor, Léopold, Nitria et Trantscin, mais elles sont situées si loin et tellement à un bout du Royaume qu'elles ne feroient aucun obstacle à la rapidité de notre expedition, elles sont la pluspart habitées par des Hongrois qui voudroient avoir part à la félicité que nous viendrons apporter à notre patrie les garnisons les craindront autant qu'elles apréhenderont les troupes qui tiendront la campagne. D'ailleurs, ces places sont mal entretenues et dans un autre pays elles ne passeroient pas pour fortes. La subsistance de l'armée ne doit point embarrasser, la fertilité du pays est si grande qu'elle fournira abondamment aux besoins des troupes en faisant de certaines dispositions peu à charger aux peuples, comme on l'a pratiqué pendant la guerre de Tekeli durant la quelle il a tiré pendant l'espace de vingt années de la seule Hongrie supié-

rieure et souvent de la partie seule qui est de l'autre côté du Tibisque, tout ce qui étoit nécessaire pour faire vivre grassement son armée sans qu'il ait pris la précaution de former des magasins comme on le peut facilement, il semble que par un effet de la Providence la Hongrie devienne plus fertile lorsqu'elle combat pour la liberté.

Le Royaume de Hongrie n'a jamais eu de milice à qui on payoit une solde réglée, les troupes de campagne et celles de garnisons dépendoient du pouvoir du Roi, elles étoient payées de certains revenus destinés à cet usage. Les troupes de campagne pouvoient être augmentées ou reformées suivant que le Roi le jugeoit à propos pour le bien du Royaume.

Outre cette milice réglée il y a de certains villages nommés oppida haidonicalia dont les habitans sont obligés de monter à cheval et de servir en bon équipage, ils jouissent pour cela de priviléges considérables. La noblesse doit aussi monter à cheval lorsque le Roi le commande et qu'il se trouve à la tête de l'Armée; les evêques qui se trouvent au nombre de dix outre les deux archevêques étoient aussi obligés de mener leur contingent; on s'est depuis contenté qu'ils l'aient envoyé, la noblesse qui se souvient encore de ses anciennes obligations conserve encore la même inclination pour la guerre et les équipages nécessaires; elle est toute prête à monter à cheval. Les oppida haidonicalia maintiennent encore une partie de leurs privilèges et ont encore leurs armes et leurs chevaux quoi qu'on les ait contraint contre les lois de payer des contributions et de donner des quartiers; ceux qui avoient accoutumé de servir dans les garnisons y sont encore, le nombre en est très considérable; cependant on refuse de leur donner leur paye ordinaire, ils sont tout prêts de tenter à se procurer une meilleure fortune.

Ceux qui composoient les troupes qui servoient en campagne ont été déformés et sont dispersés dans le Royaume avec leurs chevaux et leurs armes et ils cherchent à subsister par des voies différentes, même par des vols sur le chemin; la grande quantité de soldats répandus dans la Hongrie est cause qu'au premier mouvement il s'en amasse une si grande quantité comme

on l'a éprouvé il n'y a pas beaucoup de temps dans l'espèce de révolte qui arriva proche de Tokai dans la quelle en moins de trois semaines plus de dix mille hommes s'amassèrent. Toutes ces personnes sont également au désespoir et se flattent encore de voir la fin de leurs malheurs.

Le mémoire explique ensuite les raisons que les Hongrois ont de recourir à la protection de S. M. et à celle du Roi de Pologne et celles que ce Prince a de la leur accorder et d'accepter une couronne qu'on lui offrira, il indique en suite les moyens d'engager ceux des Polonois qui pourroient le plus contribuer au succès heureux de leur entreprise entre autres de leur donner certains biens reunis à la couronne par l'extinction des familles Hongroises et d'accorder la liberté aux autres de transporter des vins sans payer de douane.

Si S. M. le Roi de Pologne prenoit le parti de marcher lui même en Hongrie ce qu'on devroit lui persuader, sa présence augmenteroit l'effet de ses armes il n'y auroit pas un homme qui ne vînt au devant de lui et qui ne contribuât de toutes ses forces à le maintenir sur le trône, il pourroit pour la sureté de son Royaume suivre l'exemple du Roi Louis, qui pendant la guerre de Hongrie et les autres qu'il fit, laissa le gouvernement du Royaume à quatre ou cinq ministres peu unis entre eux, une nation ennemie du repos comme la Polonoise demande à être occupée ainsi. S'il n'y avoit pas d'apparence de la pouvoir disposer à faire la guerre pour délivrer la Hongrie, ou pour conquérir la Silésie, il faudroit tâcher de lui persuader d'attaquer M. l'Electeur de Brandebourg. Les esprits sont tellement aigris contre ce Prince qu'on pourroit y déterminer la Republique si on prenoit des mesures pour faire prendre cette résolution dans les petites Diètes ; il indique ensuite au Roi de Pologne les moyens de conserver ses troupes en Pologne, que l'expédition du Roi de Suède rend impratiquable. Le Roi de Hongrie à toujours joui de cet avantage que ses lois, ses constitutions et son état, et l'ordre établi n'a pu être changé ni par les Diètes c'est à dire par le Roi et le Royaume ensemble, son gouvernement a été une aristocratie mêlée de monarchie, les Nonces c'est à dire ceux que les Comtés députent aux

Diètes générales ont un plein pouvoir de règler avec le Roi et les autres états du Royaume, ce qu'ils croient être avantageux à l'Etat, on ne leur donne point d'instruction bornée, la pluralité des voix suffit pour former la décision, il n'est pas nécessaire d'un consentement unanime, c'est en cela que le gouvernemt de Hongrie approche de l'aristocratie, l'autorité du Roi en fait un mélange avec le gouvernement monarchique, il se sert de la plénitude de sa puissance pour ce qui regarde l'administration du Royaume, il est cependant obligé de demander l'avis à son conseil qu'il forme lui même, des Hongrois qu'il lui plait de choisir, il commande ce qu'il juge à propos aux particuliers et aux communautés, il est seulement obligé de faire attention que ses ordres ne soient pas contraires aux constitutions du Royaume. Tout le monde est obligé de lui obeir si on ne veut encourir les peines portées par les lois. Il est en son pouvoir de déclarer la guerre offensive et défensive. Les troupes de campagne et de garnison dépendent de lui, il peut faire telles alliances qu'il lui plait sans les communiquer aux Etats du Royaume. Ce sont des prérogatives attachées à sa couronne. Comme son Conseil doit être composé de Hongrois on est persuadé qu'il ne peut prendre que des résolutions utiles et avantageuses pour le Royaume. Dans les périls évidents le Palatin du Royaume prend la liberté de l'en avertir avec toute sorte de respect. On voit par ce que j'ai expliqué ci-dessus que le Roi a dans le gouvernement civil et militaire un pouvoir absolu modéré par les lois et les constitutions du Royaume.

Les Hongrois seroient contents de l'étendre encore d'avantage s'ils étoient assurés de la conservation des privilèges de la noblesse, de l'observation des lois et de la manière établie de juger les procès, de la possession tranquille de leurs biens, de la restitution de ceux qui leur appartiennent dans les conquêtes de l'Empereur, de la liberté de certains commerces établis par les lois, de la reduction du fisc Royal à ce qui est conforme aux lois, de la suppression des décimes qu'on exige injustement des evêches, du rétablissement de la milice et des garnisons Hongroises, de celle qui veilloit à la conservation des frontières et des Etats, de ne

pas voir imposer malgré les Etats des contributions nouvelles, de la sortie des troupes étrangères du Royaume, du rétablissement des charges et des dignités du Royaume, et de la liberté qui leurs est attribuée par les lois, du libre exercice de la religion prescrite par les lois, et de la jouissance des quatre vingt dix temples accordés par les pactes conclus à Vienne aux protestants, et des autres prérogatives du Royaume qui ne diminuent en rien l'autorité du Roi et qui ont été confirmé par tant de serments des Rois. Il ne faut pas douter que dans la première Diète les Hongrois ne manquent au Roi la reconnoissance de les avoir délivrés de l'oppression sous laquelle ils vivent.

Les Hongrois ont eu de grands domaines, ils étoient inaliénables, il étoit même défendu à qui que ce soit de les acheter sous peine de payer une certaine amende. Les princes de la Maison d'Autriche en ont disposé en faveur des Ministres de leur Cour, des Jésuites, d'autres religieux, la plus petite partie étant entre les mains des Hongrois. Outre cela ils avoient les mines d'or et d'argent de Keremit[1] et de Nagibani dont on tire plus de quatre millions de florins du Rhin.

Les Rois partageoient avec le trésor du Royaume le droit du trentième et les douanes, ce droit du trentième étoit si considérable que la moitié qui tournoit au profit du Trésor suffisoit à payer et les garnisons et les soldats qui étoient sur les frontières, qui étoient environ vingt mille hommes et à fournir aux autres dépenses, comme les gages des juges du Royaume etc. L'empereur s'en est emparé avec promesse de payer les troupes, au lieu de le faire il les a cassées.

Les villes libres du Royaume qui sont en assez grand nombre étoient aussi du Domaine du Roi et obligées de fournir à la dépense ce qui est cause qu'elles dépendent de la juridiction du maître d'hôtel.

Elles doivent outre cela en temps de guerre fournir des voitures pour l'artillerie du Roi.

Les Rois de Hongrie ont encore d'autres revenus, quand les familles s'éteignent leur bien est réuni à leur domaine, ils jouissent des vacances des biens ecclesiastiques comme patrons absolus, le revenu des

[1] Körmöcbánya.

biens episcopaux tourne à leur profit jusques au temps de la collation du bénéfice.

Lorsque le Royaume a résolu de faire la guerre ou qu'il est nécessité d'en soutenir une, on établit une nouvelle contribution dans chaque Comté, dans ces cas le Royaume monte à cheval, ou chaque Comté fournit le nombre de troupes que le Roi a demandées, dans ces deux cas diffèrents les Comtés doivent pourvoir à la subsistance et au paiement des troupes. Le Roi donne toutes les charges séculières et ecclesiastiques, excepté celle de Palatin pour laquelle il propose quatre sujets dont la Diète en choisit un.

Jegyzet: Bercsényi memorandumát *Thaly Kálmán* (Gróf Bercsényi-család. II. k. 370—380. ll. és Századok. 1887. 1—13. lapok) tartalmilag részletesen ismertette. Arra vonatkozólag, hogy a memorandum szerzője nem egyedül Bercsényi, hanem abban nagy része volt Rákóczinak is, s hogy Bercsényi, legalábbis a lényeges részekben, a Rákóczival folytatott korábbi megbeszélések eredményeit vetette papírra, l. a bevezető tanulmány 14—17. ll.

57.

Varsó, 1701 augusztus 11.

Du Héron jelentése XIV. Lajoshoz és a reá adott királyi válasz.

U. o. Hongrie. Tome 9., pièce 4.

A Varsovie le 11 Août 1701.

Si le Roy de Pologne avoit pu finir la guerre de Livonie et conserver ses troupes qui sont considérablement diminuées, je suis persuadé qu'il seroit entré dans l'affaire de Hongrie. L'arrivée du Seraskier sur les frontières de Pologne avec des troupes pour régler les limites auroit encore augmenté les facilités. J'envoie á V. M. la suite du mémoire du Cte Berchini. Elle verra ce qu'elle en doit attendre s'il peut être secouru. Je ne crois pas qu'il fut difficile de déterminer ce seigneur à passer en secret auprès de V. M. pour lui donner de plus grands éclaircissements.

Si le Roy de Suède poursuit ses desseins, il peut parvenir au détrônement du Roy de Pologne et dans la chaleur d'une nouvelle election si le nouveau Roy étoit dans les intérêts de V. M. il ne seroit peut être pas difficile d'engager la République à assister les Hongrois et à attaquer la Silisie ou l'Electeur de Brandebourg.

Mellékelve XIV. Lajosnak következő válasza.

Reponse du Roy du 1 Septembre 1701.

J'ai vu les mémoires que vous m'avez envoyés si on en peut faire quelque usage il faut que ce soit par le moyen du Roy de Pologne et que ce Prince tire tous les éclaircissement qu'il aura besoin de celui qui vous a donné ces mémoires. Il seroit inutile de le faire passer dans le Royaume comme vous le proposez ,il est plus convenable de le faire demeurer auprés du Roy de Pologne en sorte qu'il puisse se servir de lui si l'occasion s'en présente.[1]

58.

Varsó, 1701 október 27., november 3. és 10.

Du Héronnak a francia királyhoz küldött jelentéseiből a Bercsényire vonatkozó részletek.

U. o. Hongrie. Tome 9., pièce 7.

A Varsovie le 27 Octobre 1701.

J'excite le Comte Berchini à parler souvent à M. Beukling des avantages que le Roi de Pologne tireroit de la guerre de Hongrie, et la facilité d'y faire de grands progrès. Il prétend toujours que pour rendre cette diversion avantageuse à V. M. il faut que les

[1] Du Héron aug. 11-i jelentésének és XIV. Lajos szeptember elsején kelt válaszainak magyar fordítását l. Thalynál: Gr. Bercsényi-család. II. 380—81. ll.

premiers secours de troupes qui passeront de Pologne, soient anoncés par V. M. ou par le Roi d'Espagne, que c'est l'unique moyen d'empêcher que les Hongrois ne croient devoir leur délivrance entièrement au Roi de Pologne, et que lui même ne les regarde comme un pays de conquête, que tant que les Hongrois croiront la devoir aux secours du Roi ils forceront ceux qui les gouvernera à se conduire de manière à ce que S. M. en puisse être satisfaite.

Le Comte Berchini compte que la levée et l'entretien des troupes qui lui sont nécessaires, couteroit peu et se feroit facilement si le grand général vouloit promettre de ne faire point inquiéter ceux qui s'en seroient chargés. Il seroit nécessaire qu'il y eût aussi un officier pour commander au nom de V. M.[1]

Le Comte Berchini n'est jusqu'à présent connu que du Roi de Pologne de son ministre et de moi, et je ne le vois que dans des rendez vous secrets.

A Varsovie le 3 Novembre 1701.

La diversion de Hongrie sera d'autant plus utile à présent aux intérêts de V. M. que si elle laisse affermir l'autorité que l'Empereur y a établie, ce sera une ressource intarissable de subsistances, d'hommes, de chevaux et d'argent qui lui servira à s'opposer aux desseins et à la grandeur de la France.[2]

A Varsovie le 10 Novembre 1701.

L'envoyé du Roi de Pologne à Vienne lui a écrit que les desseins des Hongrois n'auroient pas été revelés si V. M. eut récompensé Longueval des peines qu'il avoit prises ou qu'on lui eût donné des espérances pour l'avenir.[3]

[1] A jelentés fordítása Thaly K.: Gr. Bercsényi-család. II. 386. l.

[2] Fordítása u. o. II. 386—87. ll.

[3] V. ö. a bevezető tanulmány 32—33. ll. A szöveg fordítását l. Thalynál: u. o. II. 387. l.

59.

Varsó, 1701 november 16., 17., 20. és 24.

Du Héron jelentéseinek Rákóczira és *Bercsényire vonatkozó részletei.*

U. o. Hongrie. Tome 9., pièce 12.

Extrait des dépêches de M. du Héron et des mémoires concernant la Hongrie.

A Varsovie 16 Novembre 1701.

Je ne pourrai pas avant un mois rendre compte à V. M. des propositions que Tekéli fera faire au Roi de Pologne. M. Beuckeling ne m'a pas fait confidence du voyage du Comte Berchini qui persiste à soutenir qu'il est très facile de soulever la Hongrie et de l'enlever à l'Empereur en tenant la conduite marquée dans les mémoires que j'ai l'honneur d'envoyer à V. M.

L'envoyé de Pologne à Vienne écrit qu'on a fait offrir à ce seigneur une amnistie ; il ne paroit pas résolu de l'accepter tant qu'il lui restera quelque espérance de délivrer sa patrie de l'oppression de la maison d'Autriche. Il a beaucuop d'esprit, de capacité, et de crédit dans son pays, sa femme est fille du juge du Royaume et veuve en premières noces de celui qui lui avoit succédé. Il parle de lui avec modestie, ses discours marquent qu'il sait fort bien la guerre, sa conduite est bonne et je ne lui connois aucun vice. Si ce qu'il propose convient autant que je le crois au service du Roi, il est important de ménager le nom et le parti de ce seigneur. Il croit qu'il conviendroit de faire entrer par la Pologne un corps de cinq ou six mille hommes qui porteroient le nom de troupes de France et d'Espagne et qui seroient commandées par un général de V. M. et payées par elle.

Le nom de V. M. rassureroit les Catholiques. La dépense pour la levée des Hongrois est marquée par un mémoire joint à cette dépêche. Elle ne dureroit pas plus de quatre mois aux frais de Votre Majesté, elle se prendroit en suite sur les impôts ordinaires du Royaume

et cependant l'on engageroit par ce moyen un grand parti.

L'espérance d'être secouru par V. M. avoit déterminé M. Berchini à faire l'entreprise dont le projet vient d'être découvert, son état est pitoyable, il est digne dêtre assisté par V. M. et l'on pourroit exécuter son projet en faisant consentir le Roi de Pologne, tant qu'il signera l'alliance à se relâcher des deux cent mille écus qu'il demande d'augmentation pour cette fois seulement et cette somme suffira en grande partie pour les premières dépenses qui seront presque les seules.[1]

A Varsovie le 17 Novembre 1701.

Le Roi de Pologne s'est efforcé de me faire croire qu'il avoit été fort surpris et fâché d'apprendre que le Cte Berchini avoit été attaqué sur la frontière par un officier muni de son passeport. Il m'a dit que M. Beuckling en avoit été fort alarmé aprehendant que la découverte des lettres qu'il écrivoit au secrétaire du Comte Tekeli ne decouvrit son intelligence à la Cour de Vienne. Que M. le Comte Berchini devroit se retirer en Valachie où il seroit à portée de profiter des mouvements de la Hongrie, qu'il y a des pactes entre l'Empereur et la Pologne qui permettent à ce Prince de faire arrêter en Pologne ses sujets rebelles.

Il y a lieu de croire que c'est le Roi de Pologne qui avoit lui même donné les ordres pour faire attaquer le Cte Berchini. M. Beuckling lui avoit conseillé de mener peu de monde, il étoit seul instruit de sa route, l'officier qui l'a attaqué et qui est blessé avoit un passeport, il y a peu de fond à faire sur la foi du Roi de Pologne.

A Varsovie, le 20 Novembre 1701.

Le Cte Berchini étoit lui troisième lors qu'il a été attaqué par quinze personnes. L'on a publié depuis qu'il s'est échappé de leurs mains qu'il étoit gagné par la France pour assassiner l'Empereur et toute la famille.

Le Roi de Pologne m'a appris que le Prince Ragoczy s'est sauvé de sa prison de Neustat.

[1] V. ö. Thaly K.: Gr. Bercsényi-család. II. 390—92. ll.

A Varsovie le 24 Novembre 1701.

Le Roi de Pologne m'a dit qu'il croyoit que le Prince Ragoczy étoit arrivé en Pologne.

60.

Varsó, 1701 november.

Gróf Bercsényi Miklós második emlékirata XIV. Lajoshoz.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 8.

Propositions á représenter au sérénissime Roi Tres chrétien.

Comme le Royaume de Hongrie dans son malheur met toute son espérance et sa confiance dans le puissant secours de S. M. T. C. et qu'il a recours à elle, il faut humblement supplier S. M. de daigner ne pas refuser de le secourir, non seulement secrétement, mais encore ouvertement, ce qui sera non seulement utile et avantageux au Royaume de Hongrie, mais encore à S. M. et lui acquerra une gloire immortelle, ainsi que les raisons suivantes le font voir:

1° Il est très certain qu'il n'y a point d'entreprise qui puisse causer à l'Empereur une plus grande diversion de ses forces que celle de Hongrie, et qu'aucune autre ne d'éconcerteroit autant que celle-ci les efforts de la maison d'Autriche, puisqu'elle éclateroit dans le coeur des Etats de sa domination et qu'elle lui oteroit ses moyens les plus considérables de faire la guerre.

2° Il n'y auroit point à craindre que cette diversion engageât l'Empire dans la guerre, parce qu'il n'y a aucunne liaison entre l'Empire et la Hongrie et que le mélange des religions de ces deux Etats empêcheroit les Princes protestants d'entrer en guerre plus qu'il ne les y porteroit. Jamais jusqu'à présent les Princes de l'Empire n'ont voulu secourir l'Empereur contre la Hongrie, et il y a plusieurs exemples de celá.

3° Ors lors qu'on verroit que le Roi assisteroit publiquement les Hongrois, le succès seroit bien plus

assuré, car les grands se confieroient plus en S. M. qu'en aucun autre Prince et ils verroient la chose s'établir avec des fondements solides, sans toutes fois aprehender la ruine de la R. C. Enfin la confiance seroit entière même parmi ceux que les tristes avantages de Tekeli avoient le plus épouvanté.

Car les principales causes de son malheur furent 1° Qu'il ne put obtenir de secours d'aucun Prince Catholique ou qu'ils ne purent lui être continués, et qu'il fut contraint d'avoir recours au Turc seul, ennemi naturel du nom chrétien ; ce qui étant en horreur aux principaux du Royaume et à tous les Catholiques, ils entrèrent à la vérité dans la guerre, mais ce fut avec répugnance et inquiétude. 2°. Parce que les seigneurs Catholiques et toute la catholicité étoit trop abaissés, ce que Tekeli faisoit d'autant plus hardiment qu'il n'était retenu par aucune raison politique ni par aucun égard pour les Princes catholiques. De sorte que les secours de la Divine Providence vengèrent le préjudice qu'il apportoit à la Religion Catholique. 3°. Tekeli n'avoit aucunes troupes réglées ni payées et par conséquent aucuns bons commandants, mais seulement une troupe de milice ramassée, ce qui fit qu'aprés le depart de M. de Bohain celui des troupes françoises, il n'osa jamais en venir à une bataille rangée (car je ne parle pas de vaincre) et qu'il ne se soutint que par ses différentes manières de fuir et par la vitesse des courses qu'il faisoit 4°. Enfin Tekeli ne fit aucun avantage aux grands du Royaume et il ne pouvoit leur en faire, parce qu'il n'avoit pas encore été en son pouvoir de disposer des charges du Royaume et qu'il lui fut impossible faute d'argent et de troupes réglées, de former des charges dans ses troupes. Ainsi ceux qui par le défaut de la pluspart des hommes étoient entré dans ses intérêts autant dans la vue de leurs avantages particuliers que du bien public, se rangèrent du parti de l'Empereur ou par politique on ne manqua pas d'offrir et de donner pour récompense à ceux qui revenoient des pensions et des charges.

Mais tout ces évènements seroient très bien prévenus et même au delà par le secours public de S. M.

4°. Ce secours public et déclaré du Roi feroit

connaitre sa protection et engageroit les habitants de Hongrie dans un entier dévouement qu'ils offrent très humblement avec une éternelle reconnoissance qu'ils conserveront de leur delivrance de la servitude où ils sont. Et jamais ils ne se départiroient de cette protection et de cette alliance qu'ils demandent aussi et dans laquelle ils mettroient toute leur sureté. Le Roi de Pologne de son côté après l'heureux succès, regarderoit comme juste et digne de lui, de reconnoitre pour toujours ce bienfait déclaré. Qu'y a-t-il qui puisse être plus profitable au Roi T. C. non seulement pour la présente guerre, mais encore pour l'avenir? Et cette occasion une fois manquée ne pourroit être recouvrée même avec de plus grandes dépenses. Un secours caché ne produira pas tant d'avantages.

5°. A l'égard du Roi de Pologne et des entreprises qu'il auroit à faire la protection déclarée de S. M. T. C. leveroit de grandes difficultés, car sous quel prétexte et à quel titre le Roi de Pologne pourroit-il agir si ouvertement en Hongrie, avant qu'il y fut plus solennellement invité? Seroit ce immédiatement sous son nom. Cela ne se pourroit secler ou prètexter à un point que les seigneurs du Royaume de Pologne (qui ne souhaitent pas l'accroissement des forces de leur Roi) ne decouvrissent le secret de l'affaire, qu'ils ne prissent de là occasion d'empêcher la levée des soldats et que peut être au contraire ils ne s'opposassent aux autres efforts de leur Roi.

6°. Les seigneurs Polonois se disposeroient même plus facilement à donner leur consentement ou à souffrir la levée des troupes si cela se faisoit ouvertement sous le nom de S. M. T. C. qui donneroit du secours par la Pologne aux Hongrois armés pour recouvrir leur liberté et le consentement du Roi de Pologne attireroit moins d'attention parce qu'on pourroit croire que seulement il tolèreroit les secours comme faisoit le feu Roi ; et si le secret n'étoit decouvert par quelque seigneur Polonois, on pourroit sous un tel pretexte et avec quelque soin en engager beaucoup à suivre le bon parti.

7°. C'est encore une bonne raison de dire que si les troupes destinées pour le secours de la Hongrie étoient assemblées sous le nom du Roi tres chretien, le Roi

de Pologne ne pourroit plus se dispenser d'entrer en action ; et cette certitude conviendroit à S. M. T. C. pour donner avec plus de sureté et plus à propos, les secours nécessaires.

8°. Enfin si l'Empereur n'a pas fait de difficulté de fournir des secours publics et d'aider à main armée contre le Roi Catholique, ses sujets rebelles de Naples et des autres Etats d'Italie qui ne se sont révoltés par d'autres raisons que par le seul mépris de la domination de leur Prince légitime, il sera honorable à S. M. et convenable à sa dignité que sous pretexte de réprésailles ou de revanche, Elle ou le Roi Catholique assiste publiquement de troupes contre l'Empereur, les Hongrois qui réclament leur liberté, fondée sur les lois du Royaume.

Toutes les raisons ci-dessus expliquées demandent et exigent le secours déclaré et manifeste de S. M. T. C.

Ors parce qu'on vient de dire, ce secours déclaré de S. M. consiste principalement dans les raisons suivantes :

1°. Supposant une alliance conclue entre S. M. T. C. et le Roi de Pologne, Elle fera lever en Pologne des troupes réglées sous son nom et Elle se servira des moyens qu'elle croira les plus convenables pour disposer les seigneurs du Royaume à consentir à cette levée. Le nombre de troupes devra être suffisant pour tenter avec succés une première irruption, a fin que d'heureux commencements aient des suites avantageuses.

2°. Pour la meilleure et la plus sure administration des affaires militaires, S. M. daignera envoyer encore quelqu' un de ses généraux pour cette expédition, ainsi qu'elle fit autre fois M. M. de Bethune et de Bohain, a fin qu'il règle toutes choses avec autant de douceur et d'honnêteté que de courage. On aura besoin pareillement de grenadiers, d'Ingénieurs et de mineurs, dont on manque en Hongrie.

3.° Il sera bon d'y avoir un commissaire certain et assuré pour faire les dépenses nécessaires sous les ordres du général. Et ces dépenses ne peuvent par aucune raison être telles que le Roi n'en retire dix fois plus d'avantage.

4°. Ce seroit outre cela une dépense absolument

nécessaire de lever quelques régiments Hongrois de troupes réglées pour les donner d'abord aux plus qualifiés du Royaume, et de faire payer les soldats.

Ces dépenses ne dureroient que pendant trois mois ou 4 mois au plus jusqu'à ce que le temps, les armes et l'occasion aidassent à ramasser les revenus publics du Royaume, à en former une caisse militaire et à rétablir toutes choses dans leur ordre : sans quoi on ne peut se flatter d'un bon succés. Ce sera cependant une dépense fort légère par rapport au gain et au profit que S. M. fera, car il est constant que les régiments de cavalerie ne passent pas 6 mille florins de dépense et ceux d'Infanterie 5 mille. Et ainsi 8 ou seulement 6 régiments préviendroient tous les obstacles marqués ci dessus.

5°. Outre cela il seroit aussi nécessaire d'avoir quelque argent tout prêt et en main. Principalement a fin de gagner par promesse et par largesse les commandants Allemands des petites garnisons, lorsque l'occasion s' en présenteroit ; car la conquête des plus petites garnisons contribueroit beaucoup à s'acquérir de la réputation parmi le peuple.

Enfin quoi qu'on puisse voir à peu prés les dépenses nécessaires pour cette entreprise, il ne manquera pas de s'y en trouver d'autres qu'on ne peut prévoir. Et s'il falloit avoir recours à d'autres personnes qu'à un commissaire du Roi T. C., il seroit à craindre surtout dans les commencements, que toute l'entreprise et les efforts qu'on auroit fait ne devinssent inutiles, faute d'un petit secours. Ainsi S. M. T. C. est humblement suppliée par cette remontrance d'acquerir à un prix si modique une gloire éternelle, l'attachement éternel du Royaume de Hongrie, le succès de ses armes, la sûreté de la Monarchie d'Espagne, l'empire de la mer et la fin de la guerre d'Italie qu'on abrègera certainement par les moyens que l'on vient de proposer.

T. S. V. P."[1]

Jegyzet : Bercsényi második emlékiratának fordítása Thalynál olvasható : Gr. Bercsényi-család. II. 392—397. ll.

[1] Thaly Kálmán szerint ezek a betűk vagy egy álnév kezdőbetűit jelentik, vagy hibás másolat eredményei C. N. B. S. (Comes Nicolaus Bercsényi de Székes) helyett. (Thaly jegyzete a másolaton.)

Mellékelve :

Paye ordinaire des Troupes Hongroises.
Regiment de cavalerie (par mois)

Colonel	150	florins
Lieutenant colonel	100	„
Major	65	„
Chapelain du régiment	20	„
Secretaire et auditeur	25	„
	360	florins

1-ère Compagnie

Capitaine	52	florins
Lieutenant	35	„
Porte enseigne	24	„
Aide major	16	„
Ecrivain de camp	12	„
Chirurgien	8	„
Trompette	8	„
3 Corporaux à 8 florins	24	„
90 Soldats, à 4 florins	360	„
	539	florins

Lesquels multipliés par 10 font.	5,390	florins
et les 360 cidessus	360	„
Total du Régiment	5,750	florins

Régiment d'Infanterie (par mois)

Colonel	100	florins
Lieutenant colonel	65	„
Major	50	„
Chapelain	20	„
Secretaire et auditeur	20	„
	255	florins

1-ère Compagnie

Capitaine	40	florins
Lieutenant	27	„
Porte étendard	18	„
Aide major	12	„
Ecrivain de camp	9	„
Tambour	4½	„
Chirurgien	6	„
10 Corporaux à 6 florins	60	„
83 Soldats, à 3 florins	249	„
	425½	florins

Lesquels multipliés par 10 font .	4,255	florins
et les 255 ci dessus	255	„
Total du Régiment	4,510	florins

Pour les etendards et timbales de chaque

Régiment	150	florins
Le Général.	600	„
Le Lieut. Général	300	„
Le Major général	200	„
Le Prévôt d'armée	50	„
	1,300	florins

Total du Régiment de Cavalerie .	5,750	florins
Total du Régiment d'Infanterie .	4,510	„
Total général	11,560	florins

Ce sont des florins du Rhin qui valent environ 40e de la monnoie de France.

On ne pourroit pas avoir sur pied un corps de Hongrois, qu'on ne mit à leur tête quelques généraux de la même nation.[1]

[1] A kimutatás tartalmát Thaly is adja : u. o. II. 397. l.

61.

Varsó, 1701 november 27., december 1., 16., 22.

Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei.

U. o. Hongrie, tome 9.

A Varsovie le 27 Novembre 1701.

Dans l'incertitude des intentions du Roi de Pologne j'ai cru que le Prince Ragoczy devoit avant que de lui demander sa protection s'adresser au Cardinal Primat. Il aura de bonnes raisons pour s'en excuser auprés du Roi de Pologne. Il est allé à Lowitz et je lui ai donné une lettre pour ce cardinal en des termes qui ne choqueroient pas même l'Empereur. Le C.te Berchini l'a joint et ils assurent tous deux que s'ils peuvent avoir cinq ou six mille hommes de troupes étrangéres avouées par V. M. ou par le Roi d'Espagne, toute la Hongrie se joindra à eux.[1]

Le Prince Ragoczy est bien fait, il a beaucoup plus d'esprit que je n'avois oui dire, il conserve dans ses malheurs une extrème fermeté[2]; ils sont persuadés qu'ils peuvent agir sans le secours du Cte Tekeli quoi qu'il fut à souhaiter qu'il se trouvât en état d'agir.

Le Roi de Pologne ignore l'arrivée de ces deux seigneurs, il les croit passés en Suède.

A Varsovie le 1 Décembre 1701.

Les Princes de la maison Royale de Pologne ont un grand nombre de partisans en Russie.[3] Le grand et le petit général de la couronne sont attachés à leurs intérêts et beaucoup d'autres seigneurs contribue-

[1] A Bercsényi ellen 1701 november 16-án megkísérelt merényletről *Rákóczi* Önéletrajza (153—155. ll.) részletesen tájékoztat. L. azonfelül a Histoire des revolutions. II. 47—48. ll. és *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 399—409. ll. V. ö. a bevezető tanulmány 132—134. ll.

[2] Du Héronnak Rákócziról szóló megjegyzésével Thaly bőven foglalkozik. (Gróf Bercsényi-család. II. 417—19. ll.)

[3] Vörös-Oroszországot érti.

roient volontiers à l'élévation du Prince Constantin sur le trône de Hongrie. Son humeur libérale et populaire lui ont attiré beaucoup d'amis. Le Prince Alexandre plus riche y conviendroit cependant mieux parce qu'il tireroit de grands secours de sa fortune et de la reine de Pologne.

Le Prince Ragoczy et le C-te Berchini assurent que l'exécution de ce projet est immanquable si l'on entre avec un corps de cinq ou six mille hommes et qu'il paroisse que V. M. veut tirer les Hongrois de l'oppression. Elle auroit bonne opinion des talents du Prince Ragoczy si elle étoit informée de tout ce qu'il avoit fait pour former un parti sans être soupçonné et qui n'a été découvert que par la trahison de Longueval. Il espère que V. M. ne l'abandonnera pas puisque le dessein qui lui attire la persécution dont il souffre a été formé principalement dans la vue d'être utile à V. M. Ce Prince et le C-te Berchini croient que si le Roi de Pologne prend des engagements avec l'Empereur il n'y a pas de meilleur moyen d'assurer la diversion d'Hongrie que de mettre à la tête un des Princes de Pologne.[1]

A Varsovie le 16 Décembre 1701.

J'ai pris des mesures pour procurer un asile assuré aux deux personnes que V. M. sait qui se sont sauvées en Pologne. Elles seroient réduites à une grande extrêmité si V. M. ne les secouroit pas. [2]

A Varsovie le 22 Décembre 1701.

Il est important de profiter du mécontentement général de la noblesse et des peuples de Hongrie, la rigueur des saisons ne ruinent pas les troupes Hongroises l'on peut tirer de grands avantages des mouvements qu'on peut leur faire faire pendant la plus grande rigueur de l'hiver et les glaces leur donneroient les moyens d'étendre leurs progrès.

J'ai donné quelque argent au Pr. Ragoczy et au

[1] A jelentést magyarázó jegyzetekkel együtt adja *Thaly K.* u. o. II. 421—22. ll.

[2] *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 422. l.

Comte Berchini que j'ai envoyé dans l'asile que je leur ai procuré. Il est de la justice de V. M. de les secourir. Ils peuvent au moins en restant en Pologne donner de l'inquiétude à L'Empereur et l'obliger à laisser des troupes en Hongrie et en Transilvanie, ils méritent bien qu'on leur donne une pension et ils sont dans une dure extremité.[1]

A jelentés szélén a következő királyi válasz olvasható :

Réponse du Roi à M. du Héron du 26 Janvier 1702.

Faites moi savoir à peu près ce qu'il conviendroit de donner pour la subsistance des deux personnes dont vous me parlez, quels services ils peuvent rendre, je n'ai point attiré leur malheur, je ne suis pas même encore instruit du dessein qu'ils avoient, je veux bien cependant ne les pas abandonner.[2]

62.

Varsó, 1702 január 5.

Du Héronnak Torcy bíbornokhoz intézett leveléből és XIV. Lajos királynak tett jelentéséből.

U. o. Hongrie, tome 9.

De M. du Héron à M. le Cardinal de Torcy.

A Varsovie le *5 Janvier 1702.*

Permettez moi de vous recommander les deux personnes à qui j'ai procuré un asile, je ne les peux pas voir dans la nécessité où il sont réduits pour avoir à ce qu'on prétend en recours à la protection de Sa Majesté et ne les pas assister. Quand S. M. leur accordera une pension elle n'en sera pas plus pauvre, cette marque de sa libéralité ne sauroit faire que de bons effets en ce pays-ci.[3]

[1] E jelentés fordítása *Thalynál :* II. 422—23. ll.
[2] Tartalmilag *Thalynál :* II. 423. l.
[3] Ez a jelentés kiadva *Thalynál :* Gr. Bercsényi-család. II. 423. l. jegyzet.

De Varsovie le 5 Janvier 1702.

Le Roi de Pologne m'a demandé plusieurs fois quel bien V. M. fait à Tékeli et pourquoi elle ne veut pas que le public en soit informé pour le désabuser de l'opinion ou il est qu'elle abandonne ses anciens amis devenus inutiles ou malheureux.

63.

Varsó, 1702 január 30.

Du Héron jelentésének Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 19.

A Varsovie le 30 Janvier 1702.

L'on pourroit employer le Pr Ragoczy pour négocier avec le Roi de Suède et le porter à entrer dans les intérêts de V. M. Il a toutes les qualités nécessaires pour se faire aimer de ce Prince et le Comte Berczényi qui le suivroit a tous les talents que l'on peut désirer pour persuader des Ministres habiles.

Le Roi de Pologne se déclarant ces deux seigneurs seront obligés de sortir du Royaume. La Palatin de Beltz pourroit même se lasser de pourvoir à leur subsistance et à tous leurs besoins s'il croyoit ne pas faire une chose agréable à V. M. en leur donnant les secours qui dépendent de lui. Il est de la gloire de l'intérêt et de la charité de V. M. de ne les pas laisser périr de misère. Ils peuvent la servir pour abaisser l'autorité que la maison d'Autriche se donne en Allemagne, et Elle ne le peut faire solidement qu'en ménageant les Hongrois mécontents et en leur donnant les moyens de rétablir leurs libertés. Celui qui éxcita il y a trois ans un mouvement vers Tokai et qui étoit à Constantinople est venu rejoindre ces seigneurs chez le Palatin de Beltz.

Je crois que V. M. feroit une chose utile à son service si elle envoyoit un portrait ou quelqu'autre

présent à la Palatine de Beltz, cette marque de son attention lui attireroit beaucoup de partisans en Pologne et la mettroit en état de procurer des secours aux Hongrois.[1]

64.

Varsó, 1702 január 26.

Du Héron jelentése XIV. Lajos királyhoz.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 20.

Copie de la lettre de M. du Héron du 26 Janvier 1702 à Varsovie.

Depuis ma lettre ecrite le Comte Berczényi m'est venu trouver, il m'a confirmé ce que le Palatin de Beltz m'a dit du chef de la révolte arrivée aux environs de Tokai, il a ajouté que ce même homme depuis son retour de Constantinople travaille à en exciter une autre, qu'il se croit assuré de trois ou quatre mille hommes, que Varamits[2] et lui ont resolu d'empêcher jusqu'à ce qu'ils soient informés des sentiments de V. M. parce que les troubles qu'il causeroit en Hongrie ne serviroient qu'à augmenter les malheurs de ce Royaume si V. M. ne trouve pas à propos de faire une diversion de consequence et soutenue de ce côté là il prétend que le Palatin de Beltz peut fournir jusqu'à quatre ou cinq mille hommes qu'il seroit facile d'avoir le nombre de cosaques qu'on désireroit et même des Tartares. Qu'à la prière du Prince et à la sienne le Palatin a fait arrêter un homme de Ham qui lui a amené des chevaux de sa part. Varamitz pourroit entrer à la tête de ces troupes en Hongrie. Que les Hongrois offriront leur couronne à tel seigneur Polonois

[1] A jelentés fordítását l. *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 431—432. ll. — A jelentés megértéséhez szükséges tárgyi magyarázatok ugyanott.

[2] Thaly szerint (Gr. Bercsényi-család. II. 432. l.) Rákóczi álneve.

qu'il plaira à V. M. leur marquer. Le Castellan de Cracovie les accommoderoit fort, mais ils apréhendent que son âge avancé l'empêche d'accepter leurs offres. Ils ont moins de gout pour la maison royale depuis que le Prince Constantin a fait maltraiter par ses gardes un gentilhomme Polonois, cette affaire a fait beaucoup de bruit en Russie, ou plus de cinq cents gentilshommes se sont contesté contre lui.

Ils prétendent que pourvu que V. M. veuille mettre les généraux surtout le Castellan de Cracovie dans ses intérêts et le C^al^ Primat le succès de leur entreprise est infaillible ; il est certain qu'une diversion de ce côté là seroit d'une grande utilité à V. M. Il faudroit examiner si ce qu'il propose peut être éxécuté. V. M. le peut faire facilement en envoyant en Russie M. Gevandan homme d'un très bon esprit et très capable qui rendroit un compte exact à V. M. de ce qu'elle devroit espérer. Si elle depêchoit promptement elle auroit encore le temps de donner des ordres qui pourroient être éxécutés avant la fin de Juin. Il ne faut pas beaucoup de temps pour lever des troupes en ce pays-ci. Je crois pouvoir assurer V. M. que le Palatin de Beltz fera tout ce que V. M. désirera et qu'elle pourroit obtenir quelque artillerie du Palatin de Kiovie en lui donnant quelque chose pour faire travailler aux fortifications de Caminieck qu'il regarde comme sa maitresse. Le desintéressement la probité et l'attachement de ce seigneur pour les intérêts de V. M. lui sont connus.

Le Comte de Berczényi m'a dit que les seigneurs de Russie aideroient aux Suèdois à chasser le Roi de Pologne s'ils étoient persuadés qu'ils voulussent de concert avec V. M. les aider à mettre en sa place Mgr. le Prince de Conty.

A *jelentés szélén a következő királyi válasz olvasható :*

Reponse du Roi du 2 Mars 1702.

Je connois toute l'importance de la diversion que le Comte Berczényi propose mais avant de promettre de la soutenir il faut que je sache quel est le projet de ceux qui la proposent, les moyens qu'ils ont d'y réussir

leurs intelligences, les secours qu'ils demandent et les suretés qu'ils peuvent me donner que les secours seront utilement employés; au reste ils ne peuvent être qu'en argent et même il ne faut pas que les sommes soient bien considerables. Si quelque Polonois puissant par ses richesses et par son crédit pouvoit se mettre en tête de profiter de la disposition des Hongrois et de se faire Roi de Hongrie, rien ne me paroitroit meilleur pour donner plus de force aux mouvements qu'on pourroit exciter sur ce pretexte. Si le Castellan de Cracovie convient et que son age avancé l'empêche d'accepter cette proposition pour lui même, il faut examiner si son fils seroit capable d'entreprendre et de soutenir une pareille affaire. Enfin s'il y a quelqu'un à la tête et que je voie quelque apparence de succès, je donnerai les secours qu'on pourra raisonablement me demander.

Il ne conviendroit pas de songer à aucun des fils du feu Roi de Pologne, l'Empereur trouveroit bientot les moyens de leur faire abandonner une semblable entreprise et vraisemblablement ils se contenteroient des premiers avantages que l'Empereur leur offriroit.

Je ne doute pas que dans cette conjoncture le Roi de Suède ne reçut favorablement le P^r^. Ragoczy et le Cte Berczényi, ce dernier sait déjà par son expérience le peu de fondement qu'ils peuvent faire sur le Roi de Pologne qui permettroit à l'Empereur tout ce qu'il voudroit lui demander à leur égard. S'ils pouvoient porter le Roi de Suède à faire la guerre en Saxe et en Bohême, le P^r^. Ragoczy y trouveroit l'indemnité des grands biens que l'Empereur lui a fait perdre en Hongrie. Je veux bien comme je vous l'ai déjà mandé pourvoir à la subsistance du P^r^. Ragoczy et du Comte Berczényi aussitôt que je serai informé par vous de la somme à laquelle elle doit monter et je l'augmenterai si ils passent au près du Roi de Suède.

Jegyzet: Du Héron jelentésének és az arra adott királyi válasz ıak magyar fordítása *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 432—435. ll.

65.

Varsó, 1702 február 6 és 19.

Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 20.

A Varsovie le 6 Février 1702.

Le Prince Ragoczy m'a envoyé une lettre pour V. M., je n'oserois lui envoyer de peur qu'elle ne soit interceptée. Le contenu est qu'il se jette aux pieds de V. M. qu'il la suplie de ne lui pas refuser l'honneur de sa protection et qu'il lui offre pour son service son sang et sa vie.

A Varsovie le 19 Fevrier 1702.

Le parti que le Roi de Pologne a pris n'empêchera pas que V. M. ne retire des services des deux seigneurs Hongrois si elle veut engager le grand Général à ne s'y point opposer.

J'ai eu l'honneur de rendre compte à V. M. de leurs desseins et de la manière dont ils veulent les éxecuter. La fin de Juillet seroit la saison la plus commode pour la levée qui à ce que je crois ne sera pas difficile. J'ai proposé à V. M. d'envoyer une personne capable sur les lieux pour examiner leur entreprise, je leur ai mandé les bontés de V. M. Leur intention étoit de faire une puissante diversion en Hongrie de tâcher de la rétablir dans sa première liberté pendant que V. M. assureroit au Roi d'Espagne les Etats de sa monarchie. Ils croient avoir reçu une lettre de M. de Barbezieux à qui Longueval s'étoit adressé. Ils se flattoient comme ils font encore d'être aidés de V. M. et que le Grand Seigneur favoriseroit secrètement leurs desseins. Je crois que V. M. ne peut pas donner moins de 10 mille ecus par an pour leur subsistance, cette dépense ne seroit pas perdue, elle ne serviroit qu'à conserver à V. M. le nom de défenseur des opprimés.

V. M. gagneroit je crois le grand général en lui faisant l'honneur de lui écrire une lettre obligeante et

en lui faisant un présent. Il seroit à propos aussi que M. de Torcy écrivit au Palatin de Russie pour lui en faire espérer un. On ne donneroit ni les lettres ni l'argent qu'après qu'on seroit assuré de l'execution des choses qu'on désireroit d'eux.

A jelentés szélén a következő királyi válasz olvasható:

Réponse du Roi du 16 Mars 1702.

Je ne vois guère de fondement à faire sur l'utilité que l'on peut retirer du Prince Ragoczy et du Comte Berczényi, je veux bien cependant contribuer à leur subsistance, mais il faut considérer qu'ils n'ont rien fait encore pour mon service, que leur malheur n'a point été causé par des marques qu'ils m'aient données de leur attachement à mes intérêts, comme il est même incertain qu'ils puissent y servir par eux, par leurs amis, je croirai faire beaucoup pour eux en leur assurant en ce commencement une somme annuelle de vingt mille livres dont il y en aura douze pour le Prince Ragotzy et huit pour le Comte Berczényi. Les services qu'ils me rendront par la suite pourront me faire augmenter cette gratification.

Jegyzet: A február 19-i levélnek magyar fordítása *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 438—39. ll. U. ott közölve (II. 439—40. ll. jegyzet) XIV. Lajos válaszának francia szövege is, jelentéktelen kihagyásokkal.

66.

Varsó, 1702 február 24, március 3, 6, és 19.

Du Héron jelentéseinek Rákócziról és Bercsényiről szóló részletei.

U. o. Hongrie, tome 9., pièce 21.

A Varsovie le 24 Fevrier 1702.

Les troubles qui se préparent en Pologne peuvent donner de grandes facilités pour faire passer des secours en Hongrie, la licence de la guerre ruinera un grand

nombre de personnes qui seront bien aises de pouvoir servir dans une armée bien payée et dans un bon pays, outre que les généraux ne pourront pas donner la même attention à empêcher les levées.

A Varsovie le 3 Mars 1702.

Le Palatin de Cracovie m'a prié d'assurer V. M. de son attachement à ses intérêts. Il a trouvé M. son père disposé à donner les mains autant qu'il lui sera possible au dessein que V. M. pourra former. Je lui en ai parlé à l'occasion du bruit qui court que l'Empereur envoie une Ambassade pour se plaindre des relations que quelques seigneurs Polonois ont eu avec les rebelles fugitifs de Hongrie et je l'ai engagé à m'informer des sentiments de son père sur les suites qu'il juge que la diversion d'Hongrie pourroit avoir et s'il croit qu'il convient que le Roi entre dans cette affaire.

A Varsovie le 6 Mars 1702

Tout le monde est persuadé que la Hongrie et la Transilvanie deviendront une source intarissable d'hommes et de richesses pour l'Empereur, si ce Prince a le temps d'y confirmer son autorité.

J'ai sondé les disposition du grand général sur la diversion de Hongrie je ne lui ai parlé qu'en termes généraux, il m'a répondu de même, mais de manière à me faire croire qu'il sera favorable en tout ce qui pourra ne le commettre point avec la République.

A jelentés szélén a királyi válasz:

Réponse du Roi du 6 Avril 1702.

Il est bon d'éxaminer les facilités que l'on peut avoir pour soutenir cette diversion en cas que l'on juge à propos d'y entrer.

A Varsovie le 19 Mars 1702.

J'ai mandé aux personnes dont V. M. parle dans sa lettre du 2 Mars de me donner les éclaircissements dont elle désire d'être informée. J'y ai ajouté qu'ils

doivent examiner s'ils sont en sureté, et qu'en cas qu'ils n'aient pas une espérance bien fondée du succès de leurs projets et même pendant que l'on se préparera à les executer en France et chez eux ils devoient passer auprès du Roi de Suède. Je leur ai marqué ce qu'ils doivent lui dire. J'ai prié leur protecteur de leur donner de l'argent pour leur voyage, je leur en donne de temps en temps. J'ai fait l'honnêteté que V. M. m'a ordonné de faire au Palatin de Beltz, son présent pour la Palatine auroit produit beaucoup d'effet. Elle souhaiteroit que son mari voulut se mettre à la tête de l'enterprise. Il y a peu d'apparence que le fils du grand général veuille s'en faire le chef, cependant si V. M. songe à une diversion de ce côté là il faut rendre le grand général favorable, il seroit bon aussi que V. M. voulut dire quelque chose d'agréable à Mad^me^ de Béthune au sujet du zèle que marque le Palatin de Russie.

J'avois proposé l'envoi de M. Gévandan comme un bon moyen d'être informé du fondement que l'on peut faire sur les projets qui regardent la Hongrie.

Jegyzet: A február 24-i jelentés tartalmi ismertetését, a március 6-inak, 9-inek és március 19-inek fordítását l. *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 440—441., 443—444. ll.

67.

Varsó, 1702 március 26, április 7, 8, és 14.

Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részei:

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 21.

A Varsovie le 26 Mars 1702.

On prend de grands soins pour s'assurer du Pr. Ragoczy on a débauché des domestiques du Palatin de Beltz, de qui on suppose avoir appris bien des particularités. On m'assure que le Roi de Pologne a envoyé il y a plus de sept mois des ordres dans le Palatinat de Cracovie pour faire arrêter le Cte Berczényi.

A Varsovie le 7 Avril 1702.

J'ai mandé au Prince Ragoczy et au Comte Berczényi que Votre Majesté leur avoit accordé une pension de vingt mille livres. J'envoie avec cette lettre la copie des réponses aux demandes que V. M. m'a commandé de leur faire. Une des grandes difficultés que je prévois est celle du transport de l'argent dans un pays ou on ne peut le faire payer par lettres de change. La mort du Castellan de Cracovie apportera encore beaucoup de difficultés si son successeur n'est pas aussi bien intentionné qu'il l'étoit.

J'envoie à V. M. des copies des lettres qui m'ont été écrites par le Pr. Ragoczy et le Cte Berczényi en réponse à ce que je leur ai fait savoir de sa part.

A Varsovie le 8 Avril 1702.

J'espère pouvoir mettre dans les intérêts de V. M. celui qui prendra la place du Castellan de Cracovie, si elle juge cette diversion aussi facile qu'elle paroit l'être étant favorisé par le grand général et si l'on peut transporter de l'argent.

M. de Gévandan qui est peu connu pourroit venir ici sous quelque pretexte et il seroit fort capable de suivre cette affaire. Je fournirai des commissaires et des trésoriers fidèles. Le commencement d'Août seroit le temps propre pour cette expédition et l'on pourroit continuer la guerre tout l'hiver.

A Varsovie le 14 Avril 1702.

Le sentiment de tous les serviteurs du Roi est que S. M. ne peut travailler solidement à mettre des bornes à la puissance de la maison d'Autriche qu'en soutenant les Hongrois.

A jelentés szélén a királyi válasz következő szövege olvasható :

Reponse du Roi du 18 Mai 1702.

J'ai entendu la lecture des mémoires des deux personnes dont vous m'avez écrit. Il seroit à souhaiter

qu'il fut possible de les executer en ce cas mes secours ne manqueroient pas, mais je ne vois pas encore les mesures que l'on pourroit prendre pour lever des troupes suivant ce projet, les facilités pour les agir, et il ne paroit pas que les dépenses que je ferois dans cette vue puissent produire aucun effet cette année, les sommes qu'il faudroit employer seroient cependant considérables. Toutes ces raisons me font croire que pour ne pas faire inutilement de si grandes dépenses, il faut seulement entretenir leurs bonnes dispositions. Vous les exhorterez à travailler de leur part au bien de leur patrie et vous les assurerez que lorsqu'il y aura quelque apperence d'y réussir mes assistances ne leur manqueront pas.

Jegyzet: A március 26-i jelentés tartalma, az április 7-inek 8-inak és 14-inek fordítása *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 444. s 449—450. ll. Az április 7-i jelentésben említett iratokat l. a következő (68.) sz. alatt.

68.

Varsó, 1702 április.

Rákóczinak és Bercsényinek együttes válasza Du Héron levelére.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 23.

Reponse des deux seigneurs Hongrois aux questions qui leur ont été faites:

1° Savoir leurs projets.
2° Les moyens qu'ils ont d'y réussir.
3° Leurs correspondances dedans et dehors.
4° Quelle sureté de la sincèrité de leurs services.
5° La nécessité du concours de quelques Polonois.

1° Sur ce qui regarde le projet notre intention est à l'occasion de ces conjonctures de venger la liberté injustement opprimée et de délivrer des misères de la servitude le peuple qui gémit et qui n'aspire que ce moment et par ce moyen servir le Roi par une diversion et mériter l'éternelle protection et alliance de Sa Maj[té]

pour le maintien du Royaume et l'élection d'un Roi agréable à S. M.

2° Les moyens extérieurs et étrangers, sur les quels nous fondons nos espérances sont ceux qui ont été demandés au Roi, car pour les intérieurs ce sont l'ardeur des peuples, et l'impatience que leur cause le joug, le dégout de tous les etats et la disposition unanime des esprits pour vanger l'oppression de la liberté, toutes lesquelles choses nous sont particuliérement connues, les derniers exemples de Tokai et en sont des marques et font voir que les peuples suivent même jusqu'à l'ombre d'un libérateur, cette inclination est fortifiée par la conjoncture présente qui force l'Empereur à tirer les garnisons à démolir les forts et à faire tant de grandes dépenses qui ne lui permettent pas de faire une grande résistance.

3° A l'égard des correspondances, nous n'aurions pas été assez mal avisés pour commencer cette affaire en dernier lieu sans de grandes et de nécessaires correspondances, les choses qui nous ont réduits à la misère, où nous sommes faute de maturité n'ont pas rompu toutes les mesures et la trahison que l'on nous a faite n'a pas eu de suite, et si l'affaire commence les correspondances s'y retrouveront.

4° La sincerité de nos très sincères services est d'autant mieux établie que notre espérance et celle de tout le Royaume se fonde sur les secours que nous attendons de Sa Maj^té^ et sur sa protection. Tous les Princes prendroient bientot parti contre nous si nous nous attirions le mépris le de Sa Maj^té^. Il ne pourroit rien nous arriver de plus malheureux, ce seroit une infamie pour nous, enfin de tous ceux de notre nation qui ont eu des engagements avec Sa Maj^té^ et qui y ont manqué il n'y en a jamais eu qui fût né Prince et dont les ancêtres n'eussent jamais trompé S. M. Ils étoient de simples particuliers, cependant la protection de Sa Maj^té^ les avoit élevés les conjonctures où ils se sont trouvés semblent nous rendre celle-ci plus favorable, l'expérience nous a fait connoître notre pays et nous y sommes aussi connus, nous savons que l'opinion que la Cour de Vienne a de nous, est un de ses grands sujets de peine, elle sait ce que les peuples pensent sur notre sujet, ils

avoient confiance en nous sur de simples paroles, que ne feroient ils pas en nous voyant agir, une modestie bienséante nous empêche de marquer d'autres particularités et nous n'en sortons que par nécessité, enfin il ne peut rien arriver dont on puisse nous soupçonner, nous ne demandons aucune somme entre nos mains, nous demandons pour adjoint un général habile pour commander les troupes et un commissaire pour les payer. Afin qu'ils agissent selon les ordres et le bien de S. M. et qu'ils voient ce qui se fera, que s'il y a encore quelque chose de plus qu'on veuille exiger de nous au delà de notre foi et de notre dignité, nous sommes prêts de donner toutes les assurances possibles.

5° Le concours des seigneurs Polonois est absolument nécessaire et il devra leur être demandé par M. du Héron au nom de S. M. on doit principalement avoir en vue le seigneur Jablonowsky parce qu'étant une fois gagné et n'y ayant aucune doute sur la sincerité et les inclinations de ce seigneur notre bienfaiteur, envers S. M., beaucoup d'autres ne nous manqueront pas, et on verra quels seront ceux qui devront être employés. Il sera bon de faire des capitulations avec chacun, de ce qu'il pourra fournir, et comment. Pourvu que l'argent vienne toutes choses se feront promptement et facilement et les esprits ne seront pas longtemps séparés, car pour des promesses on n'obtient que des promesses. Il est vrai que S. M. fait beaucoup de dépenses pour ses armées, mais celle qu'on lui propose lui sera avantageuse, elle est médiocre et convenable en ce qu'elle en épargnera de très grandes. On peut compter qu'une dépense de quatre cents mille *Talerorum* pour le présent changeroit la face des affaires plus que des millions en Italie.

Il seroit bon de convenir avec S. M. de ce qu'elle voudroit bien donner dans le cas de prospérité de cette entreprise chaque année.

Copie de la lettre du P. Ragoczy á M. du Héron.

Nous satisfaisons avec plaisir mon ami[1] et moi à vos demandes, la situation des affaires de l'Europe

[1] Gr. Bercsényi Miklós.

marque l'importance de la diversion, nos malheurs, la sincérité de nos intentions et l'exécution de nos desseins qu'ils ont retardé, seront facilités par la démolition de treize places fortes que l'Empereur a ordonné, Siandri,[1] et Patack ma résidence sont déjà rasés, je crois qu'on ne gardera que Cassau ; la plus grande partie des régiments sont en marche pour aller ou en Italie ou sur le Rhin, leur départ qui est une marque du peu d'inquiétude de la Cour de Vienne, nous sera d'un grand secours, le triste état des peuples, le mécontentement de la noblesse, le désespoir des seigneurs, le manquement de chefs pour les commander promettent un succès certain qui pourroit être poussé jusqu'à porter la guerre dans la résidence de l'Empereur, mais il faut avoir de l'argent pour lever ici des troupes, les conduire et empêcher qu'elles ne pillent les lieux ou l'on veut les conduire. Il y en faudra aussi lever, et gagner l'amitié des peuples par la bonne discipline et le soulagement des contributions que l'on exige de lui présentement, considérez je vous prie les inconvénients qui arriveroient si l'armée manqoit d'argent et si elle étoit obligée de piller pour vivre. Une bonne discipline bien observée assurera la conquête du Royaume, privera l'Empereur du secours qu'il en tire en hommes et en argent. Et Sa Maj[té] y donnera un Roi qui sera obligé aussi bien que ses successeurs et par reconnoissance et par intérêt d'avoir un grand attachement à ceux de la France. Si l'ambition, la vengeance, ou les inquiétudes de jeunesse me portoient à entreprendre ce dessein, je le ferois avec la précipitation ordinaire à ces passions, mais le service de S. M. joint à l'amour de ma patrie me l'ont fait former, vous ne devez pas trouver mauvais que je vous représente la nécessité de payer exactement les troupes, la bienséance ne me permet pas de parler du crédit que ma naissance et mon rang me donnent dans ma patrie. Si l'adversité de la fortune diminue la puissance de ma maison, elle m'a laissé l'avantage d'avoir beaucoup d'amis et de partisans par la seule raison que je descends de ceux qui ont souffert tant de travaux pour la conservation de la liberté de l'Allemagne et de ma patrie, le crédit

[1] Bizonyára Szendrő.

de mon ami est grand, il est considérable par son expérience à la guerre par l'amour des gens de cette profession et par sa capacité dans les affaires.

En finissant ma lettre je reçois celle de V. E. Je la supplie de remercier très humblement S. M. de la bonté qu'elle a de vouloir bien nous accorder sa protection, mon ami et moi nous répondons aux nouvelles demandes que vous m'avez faites, j'espère que nous pourrons servir utilement S. M. si elle veut se donner la peine de prévoir et de prévenir les difficultés de notre entreprise. La Cour Impériale fait voir par l'emprisonnement de tant de personnes et l'accusation de celles qu'on n'a pu arrêter, combien est grande notre correspondance et le mécontentement de la noblesse et du peuple que de nouvelles exactions sous le nom de contributions ordinaires réduisent au désespoir. Je vous prie de faire souvenir Sa Maj[té] des services que mes ancêtres lui ont rendus et de leur attachement fidèle à ses intérêts, et de l'assurer que j'ai hérité de leur zèle, et de leur respect, mon ami et moi ne voulons pas toucher un sol, nous demandons un général et un trésorier qui paye les troupes par ses ordres.

Jegyzet: A közölt iratok fordítását l. *Thalynál:* Gr. Bercsényi-család. II. 445—447. s 447—449. ll.

69.

H. n. 1703 március 17.

Rákóczi levele Du Héron utódának, Bonnac marquisnak.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 30.

Copie d'une lettre du Prince Ragoczy écrite á M. de Bonnac le 17 Mars 1703.

Monsieur.

Comme la lettre de M. le Marquis du Héron écrite à Mad[me] la Palatine de Beltz ne me laisse aucun doute que Votre Excellence ne soit suffisamment informée des desseins que j'ai formés depuis long-

temps avec mon cousin pour le service de Sa Majté et de notre patrie. Je ne m'amuserai pas de lui en faire un nouveau détail, mais comme le zèle que nous avons nous a fait travailler tout le temps de notre malheur depuis le bénigne agrement de Sa Majté reçu par son Ministre, nous n'avons manqué aucune occasion de disposer toutes choses dans le pays pour être prêts à commencer une diversion, d'autant plus pressante pour ses ennemis qu'elle sera incommode, étant dans un Royaume qui a été l'unique ressource de l'Empereur pendant toutes les guerres et le coeur de ses Etats, c'est par une consolation pareille à notre attachement que nous expérimentons les effets. Tenant à savoir par un exprès la conjuration des cinq mille sept cents personnes prêtes à seconder les intentions de Sa Majté en secondant notre nation, qui ne peuvent que heureusement réussir, tout étant évacué de troupes et les forteresses mal pourvues et mal gardées, nous ouvrirons le chemin si longtemps souhaité pour servir le Roi en servant notre patrie. Votre Excellence jugera de ce que je viens de dire, combien ce succès facilite les propositions autre fois faites et en même temps diminue la somme de l'argent désiré pour le levement des troupes dans ce pays ici destinées pour donner un encouragement et ardeur aux bien intentionnés, et laquelle est devenue sans cela si grande qu'il est à craindre que cette ferveur jointe à la crainte de trahison de cette intelligence entre tant de personnes, ne rende l'entreprise tout à fait impraticable en voulant différer son exécution, l'on tardera s'il est possible jusqu'à l'arrivée d'un commissaire du Roi, pour lequel nous supplions, avec deux ou trois cent mille écus pour la dépense la plus nécessaire du commencement jusqu'à ce que le Roi voie la sincérité et l'effet de cette expedition, laquelle à ce que je vois, ne pourra user que de la gloire et utilité à Sa Majté avec une reconnoissance éternelle d'une nation guerrière et capable à contribuer à l'avenir aussi aux intentions de Sa Majté que par la suite un secours des Ingénieurs, bombardiers et canonniers pouvoit être d'une très grande utilité. Je prie Votre Excellence de vouloir représenter à Sa Majté ces mémoires en la suppliant très humble-

ment de notre part qu'elle laisse agir les inclinations de sa clémence naturelle envers un pays et des personnes qui consideroient sa protection et appui comme l'unique voie capable de rendre leur ancienne félicité recherchée autant de fois sous ses glorieux auspices en accomplissant nos très humbles reconnoissances au plustôt qu'il sera possible.

Et nous espérons que la fidélité inséparable de nos devoirs nous attirera par la suite un tel agrément de Sa Maj[té] qu'elle ne nous oubliera pas au cas qu'elle soit intentionnée de donner la paix à l'Europe selon les instances faites autre fois sur ce point, lesquelles en reitérant je prie Votre Excellence de vouloir bien être persuadée de la passion avec la quelle je suis de votre etc.

Le Prince Ragoczy.

Jegyzet: A levél Thaly szerint (Gr. Bercsényi-család. II. 465. l.) Brzezan várában kelt. Ugyanő adja a levél magyar fordítását is. (II. 465—67. ll.)

70.

Kliemiec, 1703 június 15.

Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követnek.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 38.

Copie de la lettre du Prince Ragoczy à M. de Bonnac du Camp devant Climeis[1] *du 15 Juin 1703.*

Monsieur.

J'espère que vous avez reçu celle que je vous ai écrite par un exprès en vous donnant part de l'heureux succès et commencement de mes entreprises, celuici vous dira que je suis heureusement passé les frontières et je me suis mis à la tête des troupes qui m'ont reçu avec une joie qui m'a donné un contentement entier ; avant mon arrivée ils ont eu quelques legères affaires, où ils ont remporté encore un avantage

[1] Kliemiec galiciai falu.

proportionné à l'entreprise sur l'ennemi avec perte d'un capitaine du régiment de Tirheim et quelques autres officiers de l'arrière bande. La cavalerie allemande étant sortie du pays entièrement, nous espérons de faire des entreprises plus considérables avec d'autant plus d'apparance, que j'espère tous les jours les troupes que mes amis me doivent donner et les quelles je n'ai pas pu ramasser pour emmener avec moi à cause que ma présence étoit trop nécessaire pour ruiner les faux bruits de ma mort dont tout le pays étoit prévenu, l'homme que je vous ai envoyé n'est pas encore de retour et même je n'ai aucune nouvelle de lui, mais j'attribue cela à mon départ de chez Monsieur le Palatin de Cracovie qui fut le 12 de ce mois, j'espère que je recevrai par lui une réponse favorable à mes demandes, lesquelles je vous prie d'appuyer avec toute la force puisque de là dépend l'heureux succès que nous nous pouvons promettre.

Jegyzet: A levéllel kapcsolatos részletekre vonatkozólag l. *Thaly K.:* Gr. Bercsényi-család. II. 495., 501. és 502. l.

71.

Varsó, 1703 június 15.

Bercsényi Miklós emlékirata XIV. Lajos számára.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 39.

Mémoire du Comte Berczenyi.

A Varsovie le 15 Juin 1703.

Raisons qui font voir la nécessité qu'il y a que Sa Majté très chretienne veuille faire avancer quelque argent au Prince Ragoczy et au Comte Berczenyi.

Les projets que nous avons faits pour la délivrance de notre patrie, ayant sous la direction de Sa Majté très chrétienne conduits jusques là qu'ils vont incessamment éclater par quelque entreprise, rien n'étoit si nécessaire que de pouvoir augmenter l'ardeur et le courage de ceux qui se porteront à la guerre en leur

donnant des marques sensibles de la protection d'un si grand Roi et les confirmant par là dans la confiance qu 'ils ont pour nous.

Il faut par toutes sortes de raisons que pour exciter à des entreprises plus sures et plus promptes, une noblesse militaire et animée de zèle pour sa patrie, on ait au moins quelques troupes réglées dont on puisse se servir pour lui donner exemple, et enfin il faut que nous puissions nous attacher par le paiement de quelques quartiers de solde les compagnies Polonoises que les amis que nous nous sommes faits dans ce Royaume, veulent bien nous donner.

Comptant donc au moins sur dix compagnies de Valaques, de Tartares, ou de Polonois, quoique nous ayons fait des capitulations pour vingt, nous ne pouvons pas moins donner à chacune de ces compagnies, pour un quartier, que cinq cents écus, ce qui fait pour les dix cinq mille.

Quand nous serons entrés en Hongrie, nous ne pouvons pas moins avoir que cinq régiments, trois de cavalerie et deux d'Infanterie, la solde de chacun de ces régiments est par mois de cinq mille florins hongrois, ce qui fait pour les cinq par mois quinze mille ecus, il faut selon la coutume du pays les payer pour deux mois. Il faut aussi absolument avoir quelques Rasciens de peur que si nous ne les prévenions pas ils ne nous préviennent, qu'ils nous soient des ennemis incommodes et que nous ne puissions pas faire dans les suites avec eux par beaucoup d'argent, ce que nous ferions présentement pour peu de chose, il faudroit avoir au moins pour les gagner cinq ou six mille écus, qu'on distribueroit parmi eux en leur faisant espérer une paye régulière, car on en pourroit avoir plusieurs milliers qui feront une diversion considérable en se jetant dans la Stirie. Il faudroit donc avoir pour cela au moins six mille écus. Il arrivera outre cela plusieurs occasions ou de faire déserter les allemands par quelques promesses, ou d'animer les Hongrois qui se joindront, dans lesquelles la vue d'un grand avantage et la considération de la protection du Roi exigeront quelques dépenses, pour lesquelles il faudroit avoir encore quelques fonds entre les mains.

On verra de tout ceci, ce que la conjoncture présente éxige nécessaire, nous espérons outre cela d'avoir dans deux mois, lorsque le Roi aura senti l'utilité du progrès de nos armes pour son service, de plus grands secours d'argent qui nous mettent en état d'affermir et d'augmenter nos troupes, et de faire sentir à tout le Royaume les effets de la protection d'un si grand Roi. Nous nous confions aussi aux assurances que Sa Maj^té^ nous a fait donner depuis longtemps par M. du Héron, 1°. Que si on fait un traité de paix nous n'en serons point exclus, qu'on conviendra avec nous des conditions qui nous regarderont de sorte qu'il ne soit rien conclu sur notre sujet sans notre participation. 2°. Que dans deux ou trois mois on nous fasse toucher trois ou quatre cent mille écus, et que s'il arrivoit que l'Empereur nous opposât des forces, auxquelles nous ne puissions résister avec ce secours on nous en fournira de plus considérables.

Ce secours dans les circonstances présentes peut être consideré de deux manières, la 1re, on peut par le moyen des grands de Pologne lever quelques milliers d'hommes qu'on nous enverroit ensuite ; la 2e, si les troupes françoises et Bavaroises entroient en Bohême, on indiqueroit les moyens de parvenir à une fonction par la Moravie et on demande qu'on fit passer quelques régiments en Hongrie, puisque l'Empereur nous attaqueroit par les Provinces au delà du Danube, et que la Moravie demeureroit à notre côté ; en 3e, lieu outre les troupes que nous lèverons on pourroit encore lever quelques Rasciens qui sont naturellement bons soldats et qui ont toutes les choses nécessaires à la guerre ; 4e, on devroit envoyer au plutôt quelque général qui pût mettre les troupes sur un bon pied. Il faudroit aussi envoyer des ingénieurs et des artificiers, ce qui mettant en état d'attaquer les places avec plus de succès, feroit voir aussi plus manifestement la protection du Roi. 5e, il faudroit disposer le Turc de manière que les Hongrois n'eussent rien à craindre de lui, au contraire, il seroit bon que le Tekeli pût entrer en Transilvanie, ainsi que nous l'avons démontré dans nos précédents mémoires.

Etat des sommes qu'on demande, pour les com-

pagnies Polonoises cinq mille écus ; pour trois régiments de cavalerie hongroise et deux d'Infanterie à payer pour deux mois trente mille écus ; pour gagner les Rasciens six mille écus, ce qui fait en tout quarante et un mille écus, sans compter les besoins qui pourroient survenir qu'on peut laisser à la volonté du Roi.

Jegyzet : Bercsényi emlékiratának magyar fordítása *Thalynál :* Gr. Bercsényi-család. II. 505—507. ll.

72.

Zavadka, 1703 június 29.

Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követnek.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 40.

Copie d'une lettre écrite par le Pr. Ragoczy à M. de Bonnaç de Zavatka le 29 Juin 1703.

Monsieur.

Le retardement des troupes que j'ai négociées dans la Pologne ne m'ayant permis de me joindre à mes amis et troupes plus éloignés dans le coeur du Royaume ; ayant été obligé de garder les passages et d'y demeurer longtemps entre les montagnes à cause de la disette que j'ai commencé à sentir, je me suis trouvé obligé de prendre poste dans la ville de Munkacs éloignée d'une volée de canon de la forteresse, je m'en suis rendu maître sans difficulté la ville, n'ayant aucune enceinte et d'ailleurs les habitants fort fidèles et je me suis trouvé par cette manière en état d'incommoder la garnison de telle sorte que la terreur s'étoit mise parmi eux si fortement que par les lettres du commandant écrites à M. le général Nigrelly, gouverneur de la haute Hongrie, j'appris qu'ils s'étoient persuadé que j'attendais quarante mille Tartares et Cosaques pour former un siège. J'ai été en telle situation avec cinq cents hommes d'Infanterie et cent cinquante de cavalerie, que j'avois retenu, et le reste détaché n'ayant aucune nouvelle des ennemis, que seulement

de la marche du régiment de Montecuculi, unique dans toute l'étendue du plat pays, il étoit déjà avancé jusqu'à Bude, et la Cour ayant appris mes intentions lui a donné l'ordre de marcher jour et nuit pour rompre mes desseins. Il étoit à douze lieues de moi lorsque j'ai reçu les nouvelles dernières de sa marche par un expres espion qui a été dans son camp et en ayant d'abord envoyé d'autres et deux partis pour m'informer exactement des chemins qu'il prendroit, je me suis trouvé sans aucun avis jusqu'à hier à six heures du matin, que mes gardes furent forcés et le piquet avec le reste de la cavalerie qui s'étoit avancé avant la ville, fut coupé, d'une telle sorte, qu'elle trouva impossible de se joindre à moi, j'étais dans une maison entourée de méchantes haies et l'infanterie étant d'abord ralliée, je me suis trouvé en état de faire résistance à quelques compagnies qui la vouloient forcer, mais l'ennemi ayant mis le feu dans les maisons voisines et mis des embuscades à l'entour de la ville avec des gardes dans les carrefours, il étoit sur le point d'amener de petites pièces, lorsque je me suis trouvé nécessité de faire une retraite si dangereuse qu'elle pouvoit être, je la fis cependant en combattant avec un tel ordre, que je puis dire de n'avoir perdu aucun de ceux qui étoient avec moi, l'ennemi n'osant ou ne voulant nous presser puis qu'il croyoit que nous donnerions dans une embuscade placée au long d'un jardin et chemin étroit au long de la rivière. Mais les ayant évités par la résolution de la passer à gué, j'ai conduit mes gens en ordre jusqu'aux montagnes où il a cessé de nous talonner, nous en avons mis sur le carreau vingt six avec un capitaine à l'attaque de la maison, et après laissé encore quelques uns sans que je sache au vrai le nombre ; je ne vous saurois pas dire encore la perte que j'ai faite de ma cavalerie, mais il ne me manque que treize hommes, ils sont apparamment ou prisonniers ou égarés, mais pas un restés sur la place. Je me suis retiré dans les montagnes aprés cette action pour ne pas laisser couper le passage des troupes que j'espère à tous moments, lesquelles dès le moment qu'elles viendront, j'espére vous pouvoir dire des nouvelles plus agréables. Je vous suis monsieur infiniment obligé

des dispositions favorables que vous avez faites par l'homme que je vous ai envoyé, il n'est pas encore arrivé, mais il m'a donné des informations. Je vous prie de vouloir continuer d'implorer l'effet des restes des dispositions et très humbles prières, et je crois que l'on ne se repentira pas par la suite, je sais que l'ennemi cherchera de débiter ma retraite en sa faveur, mais je vous assure que je vous ai donné des informations tout à fait véritables.

Je suis etc.

Jegyzet: A levéllel vonatkozásban álló részletekről *Thaly* tájékoztat. Gr. Bercsényi-család. II. 509., 514., 515. és 516. ll.

73.

Debrecen, 1703 augusztus 2.

Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követhez.

U. o. Hongrie, tome 9. pièce 43.

Lettre du Prince Ragoczy à M. de Bonnac écrite du camp de Debreczin, le 2 Août 1703.

Monsieur.

Je vous ai écrit quelques lettres sans cependant avoir reçu des votres, et comme par celle que je vous ai écrite le 23 du mois passé. Vous aurez appris le succès de mes affaires, je vous dirai que depuis ce temps ayant fait une fausse marche je me suis rendu à l'imprévu sous la forteresse de Kallo, laquelle ayant fait sommer sans succès, je fis d'abord investir et sans donner du temps prendre poste sur la contrescarpe par la faveur des maisons voisines de la ville par cinq cents hommes avec une telle vigueur, que les assiegés voyant la fermeté de mes gens qui se préparaient à escalader la nuit, battirent la chamade sur les cinq heures du soir et échangèrent les otages, en sorte que la capitulation étant faite sans beaucoup de difficultés, je me suis rendu maître de la porte et de la forteresse le même soir avec des conditions que je laisserai sortir

la garnison sans armes excepté le commandant et conduire jusqu'à Tholla,[1] situé à deux lieues du dit endroit, il y avoit dans cette garnison quatre cents hommes de milice et quarante allemands avec un lieutenant lesquels ont pris tous service chez moi. J'ai trouvé onze pièces tant fauconnaux que de régiments avec des munitions de guerre et de bouche à proportion, et ayant donné les ordres nécessaires je me suis mis en marche hier contre quelques troupes de Rasciens amassés alentour de grand Varadin pour empêcher leur jonction aux troupes des Allemands venus de la Transilvanie, et comme je me trouve assez fort pour les uns et les autres, j'espère de vous donner bientôt des nouvelles de quelque avantage, pourvu que je ne souffre point quelque manquement dans les dispositions que vous avez faites à Dantzick, puis qu'il est très nécessaire d'empêcher le soulévement des Rasciens par la manière que je vous ai fait proposer, c'est l'unique espérance qui reste aux allemands pour empêcher mes avancements qui sont jusqu'à present si grands que je me trouve maître de la campagne et reçu partout avec très grande joie, je vous prie de faire bientôt des dispositions requises puisque dès le moment que je serai informé de leurs effets par Mad^me^ la Palatine de Beltz j'augmenterai mes troupes des frontières pour faire escorter tout en sûreté. Je suis etc.

Jegyzet: V. ö. *Thaly Kálmán:* Gr. Bercsényi-család. II. 524. l.

[1] Talán Tállya.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Abaúj m. 322, 323.
Abda 40.
Abel János zászlós 109.
Abele Kristóf udv. tanácsos 178, 315.
Adelsarchiv (bécsi) 138.
Ajnácskő vára 43, 128, 336, 342.
Albania 285.
Albrecht János Ignác (Albrechtsburgi) udv. tanácsos 85, 182, 267, 282.
Almisiai püspök 352.
Alsó-Ausztria 85, 96, 170, 282.
Alsóausztriai helytartóság 266, 273, 285, 286, 287.
Alsóausztriai kamara 286.
Alsóausztriai Landschaftsakademie 273.
Alsóausztriai udv. kancellária l. osztrák udv. kancellária alatt.
Alsó-Szvidnik 137.
Amnesztia gondolata 81.
Andler Ferenc Frigyes 178.
Andler János Fülöp 85, 182, 282.
Andrássy-család 44, 301.
Andrássy Miklós franciskánus 287.
Angeli M. 95.
Anglia 13, 20, 36, 184, 185, 186, 195, 273, 392.
Anglia bécsi követének levele 90.
Anglia királya 63, 92, 93, 158, 163, 184, 185, 186, 196, 223, 237, 239, 280.
Anguissola Leander 372.
Angyal Dávid 67, 72, 131, 144, 179, 302, 315, 316, 319, 324, 327.
Anna Erzsébet bécsújhelyi leány 107.
Gr. Apponyi Sándor 200, 273.
Gr. Apor István 49.
Arad 48, 411.
„Arany kút"-hoz címzett fogadó Bécsújhelyt 114, 115.
Arneth Alfred 3, 7, 57, 128, 150, 273.
Arnold h. 319.
Artois grófság 21.
Gr. Aspremont Gobert 38, 138, 146, 147, 159, 299.
Gr. Aspremont Gobertné Rákóczi Julianna 240.
Gr. Aspremont-ház 117.
Gr. Auersperg munkácsi parancsnok 36, 133, 134, 162, 194, 217, 238, 335, 369, 370, 374.
Augsburg 6.
Ausztria 29, 39, 46, 57, 58, 60, 70, 157, 167, 169, 230, 265, 291, 414.
Autel (Comte d') 392.
Axtelmeier műve 6, 7, 22, 52, 65, 111.

Ágost (II.) lengyel király és szász választó 14, 15, 16, 19, 25, 32, 60, 159, 169, 209, 220, 227, 231, 232, 239, 242, 251, 279. 400, 401, 402, 403, 404, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 431,

432, 434, 436, 437, 438, 441.
Áldásy Antal 136.
Árva megye 265, 374, 375.
Árva-vára 26.

Badeni-gyalogezred 26, 156, 166, 191, 275, 374, 386, 387.
Bajor-Pfalz 161.
Bajor választó fejedelem 14, 16, 410.
Bajorocz (Bajorvágás) h. 318, 352.
Bajorok 452.
Baksa nevű szöllő 329.
Balla Gergely nagykőrösi krónikája 44, 47, 385, 387.
Banovics kapitány 228.
Baranyai Béla 3, 4, 200, 201, 202, 203, 204, 224, 388.
Barbesieux francia hadügyminiszter 18, 19, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 63, 64, 68, 86, 157, 158, 161, 162, 190, 194, 196, 197, 200, 202, 203, 204, 215, 217, 227, 237, 238, 269, 270, 275, 276, 280, 289, 290, 296, 338, 339, 389, 390, 438.
Barbesieux francia hadügyminiszterhez Rákóczi levelei (1701 november 1.) 202, 203, 215.
Barbesieux francia hadügyminiszter levele 190—191, 203—204, 270, 276, 290.
Gr. Barkóczy Ferenc 319.
Gr. Batthyány Ádám 75, 171, 247, 254.
Gr. Bánffy György gubernátor 49.
Bánócz 319, 331.
Belgium 185, 379, 380.
Belgiumi háború 380.
Belgrád 72.
Bellovich 309.
Beltzi palatinus és felesége 404, 434, 435, 436, 441, 447, 456.
Gr. Bercsényi Miklós 12, 13, 14, 15, 17, 24, 26, 27, 34, 35, 37, 43, 45, 54, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 86, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179. 182, 183, 188, 193, 195, 197, 210, 213, 214, 216. 218, 219, 220, 221, 222, 226, 229, 233, 235, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 286, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 307, 336, 337, 339, 340, 343, 344, 345, 359, 361, 363, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 394, 399, 400, 401, 404, 405, 419, 420, 421, 422, 423, 428, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 445, 450.
Gr. Bercsényi Miklós birtokai 179.
Gr. Bercsényi Miklós ellen tervezett merényletek 133—134, 371, 372, 373.
Gr. Bercsényi Miklós elfogatására intézkedések 368, 369.
Gr. Bercsényi Miklós felesége 174, 179, 253.
Gr. Bercsényi Miklós memorandumai 1701-ből 405—419. 424—430.
Gr. Bercsényi Miklós birtokai 179.
Gr. Bercsényi család 399.
Berlin 95, 98.
Berlini áll. levéltár 7, 52, 143, 148.
Bertalanics Mátyás 323.
Bertóth h. 360.
Berzevicze h. 343.
Berzeviczy (berzeviczei)- család 343.
Berzeviczy János Ádám 41, 66, 71, 106, 107, 108, 109,

112, 113, 117, 119, 138, 170, 293, 343.
Berzeviczy János Zsigmond 138.
Berzeviczy János Zsigmondné, lipóczi Keczer Éva 138.
Gr. Bethlen Miklós 49, 177, 303.
Bethune (de) és felesége 427, 441.
Beuchling (Beichlingen, Beuckling) Wolf Dietrich gr. szász főkancellár 401, 420, 422, 423.
Bevilaqua kath. pap 241.
Bezerédy Imre 123, 131.
Bécs 5, 9, 10, 12, 13, 14, 23, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 67, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 82, 95, 96, 99, 100, 101, 106, 111, 114, 115, 127, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 138, 148, 149, 151, 154, 155, 156, 159, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 175, 177, 180, 181, 182, 187, 188, 189, 199, 200, 202, 205, 209, 227, 233, 237, 239, 246, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 276, 291, 297, 300, 303, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 317, 332, 340, 344, 347, 348, 349, 352, 354, 356, 358, 360, 361, 368, 371, 372, 375, 376, 377, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 407, 408, 418, 421, 422.
Bécsi Szent István templom 273.
Bécsi értekezletek (1696 és 1698) 55, 72, 254.
Bécsi francia követ 287.
Bécsi udvar 5, 6, 9, 23, 25, 30, 33, 49, 52, 63, 67, 72, 82, 95, 98, 133, 144, 151, 153, 159, 163, 173, 191, 209, 223, 226, 228, 232, 249, 250, 258, 282, 307, 316, 338, 389, 390, 423, 444, 446, 447, 454.
Bécs ostroma (1683) 170, 171.
Bécsi Hofkammer (udvari kamara) 127, 139, 266, 267, 335, 342, 348, 377, 387.
Bécsi Kammerarchiv (Hofkammerarchiv) 4, 6, 8, 21, 27, 37, 41, 65, 68, 70, 76, 79, 82, 86, 87, 126, 127, 138, 175, 181, 189, 199, 204, 205, 227, 244, 246, 250, 252, 255, 257, 265, 266, 267, 295, 336, 343, 344.
Bécsi kormány 15, 68, 135.
Bécsi Staatsarchiv (a volt házi-, udvari és állami levéltár) 3, 8, 9, 20, 27, 29, 30, 55, 224, 265, 273.
Bécsújhely 41, 71, 73, 87, 89, 92, 95, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 113, 123, 135, 138, 156, 159, 161, 173, 181, 183, 187, 189, 191, 205, 224, 227, 255, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 265, 268, 272, 277, 278, 279, 282, 283, 285, 293, 305, 310, 314, 316, 334, 335, 340, 342, 343, 344, 345, 375, 376, 377, 391, 423.
Bécsújhelyi kolostorok átkutatása 334.
Bécsújhelyi jezsuita rendház 89, 92, 93, 183, 187, 282, 309.
Bécsújhelyi polgármester 257, 258, 259.
Bécsújhelyi börtön 30.
Bécsújhelyi vár 41, 58.
Bécsújhelyi vár képe 1768-ból 42.
Bécsújhelyi városi levéltár 3.
Békés megye 48.
Bényei (Erdő-) szöllő 329.
Bidermann I. 45.
Bieber (Pieber)-Bastei 246.
Birodalmi (német-) sajtó 388, 391.
Bodolaki jobbágy 318.

Bohain (de-) 425, 427.
Bóka Ignác 352.
Bonac (Bonnac) marquis varsói francia követ 400, 447, 449, 453, 455.
Bonfini Ant. 175.
Borovszky Samu 39, 48, 314.
Borsod megye 303, 314, 319, 330.
Bourbon-család 9.
Bournoville hg. 380.
Boszorkánymester 163, 221, 243.
Böheim C. F. 42, 259.
Böheimb l. Csehország a.
Brandenburgi választófejedelem 7, 143, 144, 416, 420.
Brandt császári tiszt 134, 370.
Brankován Konstantin havasalföldi vajda 8, 24, 160, 338.
Breuner Fülöp Kristóf gr. 53, 129, 152, 308, 359.
Breuner Miksa Lajos 53, 308, 370.
Brickner (Birkner) János József 134, 370, 371, 372, 373, 374.
Brieg (Brigg) hercegség 139, 387.
Brieg vára 139.
Brisabiz l. Berzevicze a.
Bruck a Lajta mellett 41, 89.
Bruckner Győző 39, 41.
Brunóc vára 76, 252, 361.
Brüning Just udv. tanácsos 178.
Brünn (Berem) 67, 314, 316.
Brzezan vára 449.
Buccelleni Gyula Fr. gr. udv. kancellár 9, 53, 57, 58, 59, 67, 76, 83, 85, 92, 94, 95, 126, 137, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 199, 224, 244, 252, 255, 277, 281, 288, 297, 304, 309, 340, 344, 345, 356, 357, 392.
Buda 39, 40, 75, 161, 174, 192, 212, 235, 274, 297, 337, 338, 411, 414, 454.
Budiani l. Batthyány a.
Buquoy grófság 21.
Butka h. 320.
Butkay Anna 320, 324, 325, 331.
Butkay Anna férje 325.
Butkay Anna fiai 331.
Butkay Margit 314, 319, 320, 324, 325, 329.
Butkay Margit férje 325.
Butkay Margit fia Tamás 329.
Bűvészek 243.

Cammerprocurator 178, 181 182, 189, 198, 199, 257, 258, 281, 282, 283, 285, 286.
Capliers (Kapliers) Z. G. a haditanács tagja 177.
Caprara Aeneas Sylvius gr. 149.
Carabelli (Corbelli) János András császári altábornagy 10, 146, 147.
Caraffa csász. tábornok 331, 405.
Caraffa Jakob de Adeck dragonyos 112.
Cardinalis l. Kollonich Lipót a.
Carpzovius B. 6, 169, 189, 198.
Castanovic (Kastanovic) 387.
Castelli-dragonyos-ezred 47, 89, 91, 109, 111, 278, 335, 371, 373, 377.
Colocenser l. Széchenyi Pál a.
Consilium bellicum l. haditanács a.
Conti hg. 436.
Creuspach 266.
Csatlós (Csaltos) nevű alkalmazott 335.
Csatlós Onder 324.
Csáky (gr.) család 44.
Csáky István gr. országbíró 147, 301, 311, 360.
Csáky István gr. felesége Lónyai Margit 147.
Csáky Krisztina és férje gr. Bercsényi Miklós 147, 179.
Csehország 36, 65, 163, 194, 222, 243, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 287, 437, 452.

Csehországi udv. kancellária 285.
Cseh-morva tartományok 47.
Cserei Mihály 12, 14, 20, 22, 49, 65, 101, 111, 123, 126.
Csernek h. 325.
Csernovics Arzén 161, 338.
Cziroka nevű szöllő 323.
Czobor Alfréd 69.

Dalayrac Lehmannról szóló operájának címlapja 121.
Dalmácia 379.
Danzer Alfonz 45.
Danzig (Danczka) 117, 118, 128, 162, 194, 219, 239, 270, 276, 330, 339, 456.
Darmstatt-ezred 241.
Dauphin 60, 209, 231.
Dánia és királya 60, 227, 231, 380.
Deák nevű szöllő 323.
Debrecen 404, 455.
Decső h. 319.
Dessewffy-család 314, 320, 321, 325, 329.
Dessewffy-család tárczai ága 329.
Dessewffy Ádám 314, 318, 320, 324, 325, 327.
Dessewffy Ádám fel. Butkay Margit 314, 319.
Dessewffy Ádám leánya Klára 325.
Dessewffy István 314, 325.
Dessewffy István felesége 314.
Dessewffy Ferenc 314, 325, 331, 334.
Dessewffy Ferenc felesége Eödönffy Zsuzsanna 314, 320.
Dessewffy Gábor 320.
Dessewffy János 320.
Dessewffy Tamás, Szirmay István fogadott fia 310, 313, 314, 315, 318.
D'Huillier (Dhuille) kapitány l. L'Huillier a.
Dietrichstein hg. 8, 9.
Dietrichstein Gundaker 8.
Diósgyőr 314.
Director causarum 83, 178, 281.
Ditzler Carl Maria 272.
Domitianus római császár 79.
Domján Elek 7, 111.
Domus Austriaca l. Habsburg-ház a.
Dőry András 303.
Dőry Ferenc 303.
Dőry László 303.
Draskovics 213.
Draskovics grófnő 99.
Draveczky Gáspár 302.
Drexerius 307.
Drinápoly 373.
Drinápolyi tárgyalások (1698) 72.
Drischberger főhadbiztos 132, 348.
Dubniczky ítélőmester 333.
Duboys kapitány 241.
Du Héron varsói francia követ 17, 18, 19, 26, 31, 32, 55, 86, 133, 166, 179, 195, 244, 303, 389, 394, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 419, 420, 422, 431, 433, 434, 435, 437, 438, 439, 441, 443, 445, 447, 452.
Duhr Bernhard 95, 96, 98, 116, 138, 150.
Duna f. 286, 401, 410, 411, 452.
Dunántúl 351.
Dvornikovics János 72.

Eber Hubert szakács 43, 346.
Ebergényi László br. ezredes, később vezérőrnagy 74, 150, 172, 173, 251, 253, 254.
Egender Felix 346.
Eger 39, 302, 414.
Egri káptalan 303.
Egri törökök 314.
Ehrenreich zu Eck br. alezredes 261, 374.
Eilers János dr. 43, 58, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 155, 156, 172, 175, 177, 180, 181, 182, 183, 224, 244, 245, 255, 261, 263, 277, 282, 297, 298, 300, 304, 340, 344, 345.
Eleonora császárné 9, 125.

Elisabetha Charlotte 22, 51.
Emericus T. 303.
Endre (II.) aranybullája 80, 406.
Engel J. Chr. 8, 160, 338.
Eödönffy-család 302.
Eödönffy Zsuzsanna Szirmay Istvánné 179.
Eperjes 10, 26, 38, 39, 41, 52, 69, 120, 129, 147, 148, 162, 188, 234, 242, 299, 309, 322, 323, 331, 333, 339, 341, 342, 343, 358, 359, 360, 361, 375, 391, 405, 414.
„Eperjesi tánc" 49.
Erdély 12, 16, 36, 46, 47, 65, 72, 76, 143, 144, 163, 171, 194, 220, 241, 249, 253, 262, 264, 271, 284, 287, 288, 303, 341, 342, 400, 401, 402, 404, 409, 411, 412, 413, 433, 440, 452, 456.
Erdélyiek 401.
Erdélyi rendek 49.
Erdélyi udv. kancellária 285, 286.
Gr. Erdődy György 333.
Ersheck (?) 244.
Gr. Esterházy Gáspár 336.
Esterházy Pál hg. nádor 8, 47, 59, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 84, 85, 130, 180, 181, 246, 250, 307, 308, 310, 311, 312, 350, 359.
Esterházy Pál hg. nádor felesége Thököly Éva 69, 73.
Eszék 411.
Esztergomi érseki helynök 352.
Éble Gábor 160, 314, 325.
Észak-Magyarország 37.

Faber Károly pozsonyi kanonok 334.
Falkenstein 64, 161, 193, 216.
Feigny (des-) 376.
Fekete-család (Nagyiványi) 302.
Fekete István 44, 302.
Fellner Th. 273.
Felségárulás a magyar és a birodalmi törvényekben 79—80.
Felségárulás a római jogban 164, 165, 169, 173, 180, 189, 191, 197.
Felső-Ausztria 170, 344.
Felsőkubin 265.
Felső-Magyarország 76, 147, 151, 156, 170, 173, 246, 248, 254, 255, 274, 283, 284, 287, 300, 343, 349, 363, 381, 402, 405, 453.
Felsőzsolca 319.
Ferdinánd (II) 379.
Ferriol konstantinápolyi francia követ 19, 30, 31.
Fessler I. Aurél 41, 50, 136.
Fiedler I. 399.
Fischer Mihály 43, 287, 288.
Fleischmann káplár 112.
Flemming apát bécsi követ 45, 51, 52, 151, 152, 153, 154, 155.
Florenc 163, 195, 223, 271.
Forgách Simon 130, 351.
Forster Gyula br. 128.
Francia kapcsolatok 18, 19, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 45, 51, 59, 62, 63, 75, 133.
Francia külügyminiszteri levéltár 17, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 419, 420, 422, 424, 431, 433, 434, 435, 438, 439, 441, 443, 447, 449, 450, 453, 455.
Franciaország (Gallia) 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 37, 53, 59, 60, 63, 64, 72, 75, 76, 153, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 179, 184, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 230, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 269, 270, 271, 275, 276, 277, 280, 289, 290, 291, 296, 306, 338,

339, 340, 345, 381, 400, 421, 422, 423, 430, 441, 446.
Franciaország királya 269, 270, 275, 276, 277, 280, 289, 290, 291, 296, 298, 300, 303, 316, 338, 339, 381, 389, 391.
Francia udvar 192, 224, 225, 234, 251, 389, 390, 397.
Franciák 379, 380, 381, 425.
Frangepán Ferenc 159.
Frankfurt 143, 145.
Frankreich l. Franciaország a.
Frey György osztrák kamarai ügyész 83, 174, 178.
Freyenfels 297.
Friedreich Endre 138, 343.
Frigyes (I.) porosz király 45, 52, 148.
Frigyes (III.) brandenburgi választófejedelem 94, 95.
Frigyes (III.) felesége Erzsébet Henriette 143.
Fülek vára 336.
Fülöp (IV.) spanyol király 21, 379.
Fürstenberg hg. 8, 277.

Gabriel hadnagy 287.
Galicia 449.
Gallia l. Franciaország a.
Gábor ferencrendi szerzetes 309.
Gevendar 436, 442.
Ginter kapitány 39, 41.
Glatz vára 67, 314, 316, 319, 360.
Gonzales jezsuita generális 95, 106.
Gölnic v. 319.
Gömör m. 336.
Görög keletiek 24, 275.
Grabarics József (Jakab) 128, 335.
Graeca religio 213, 236.
Graz 79, 105, 115.
Gremonville francia követ 18, 50.
Gronsfeldt János Ferenc gr. lovassági tábornok 47, 149.
Gronsfeldt-dragonyos ezred 47
Grumpach (Krumpach) János hadbíró 178.
Gubasóczy János nyitrai püspök 349.
Gr. Guttenstein 227.
Győr 40, 136, 414.
György Vilmos brandenburgi választófejedelem 143.
György Vilmos leánya Hedvig Zsófia 143.
Győry Ferenc kassai bíró 44, 302.
Gyulafehérvári országgyűlés (1701) 49.
Gyurko h. 318.
Gyürky Pál udvari kapitány 44, 297, 303.

Habsburg-család (domus Austriaca) 8, 13, 20, 21, 46, 69, 130, 150, 206, 226, 229, 287, 289, 353, 378, 379, 380, 381, 386, 392, 399, 402, 410, 418, 422, 424, 434, 442.
Habsburg-ellenes szövetség 13, 14, 15.
Habsburg—Hohenzollern családi kapcsolatok 95.
Hadi levéltár l. Kriegsarchív
Haditanács 10, 26, 38, 41, 43, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 85, 87, 89, 90, 96, 111, 113, 116, 118, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 136, 137, 149, 152, 155, 162, 170, 171, 174, 175, 250, 257, 278, 283, 285, 287, 288, 289, 334, 335, 341, 342, 346, 347, 348, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 387, 388, 389.
Hainburg (Hamburg) 100, 162, 194, 219, 270.
Hajdúvárosok 413, 415.
Hajnácskő l. Ajnácskő a.
Hamburg 339.
Hammer I. 171.
Hannover 52.
Haraszti Emil 123.
Harrach F. Bonaventura gr.

főudvarmester 55, 83, 177, 186, 277.
Hasslingen Henrik Tóbiás br. ezredes 133, 134, 369, 370.
Hasslingen-ezred 369.
Havasalföld 47, 156, 160, 161, 171, 192, 213, 214, 236, 247, 254, 286, 287, 297, 338, 412, 423.
Havasalföldi vajda 192, 213, 236, 274, 275, 280, 297, 338.
Hága 13, 14.
Hegyalja 331.
Heiligenkreuz 374.
Heister gr. császári tábornok 352.
Heister-ezred 228.
Hengelmüller László br. 3.
Herbarth (Hörwath) br. birodalmi udv. tanácsos 177.
Herbeville Lajos gr. altábornagy 149.
Hermannstadt (Nagyszeben) 412.
Herzog József 336.
Hessen-darmstadti tartomány grófok (Ernő, Lajos, György) 97.
Hessen-darmstadti-ezred 132, 348.
Hessen-kasseli udvar 150.
Hessen-Rheinfels 9, 22, 45, 51, 97, 150, 153, 154.
Hevenesy Gábor 309.
Hevenyesy János ítélőmester 333.
Hevenesy-gyüjtemény 51, 126, 150.
Héthárs h. 313, 318, 319, 321, 323, 324.
Héthársi ispotály 334.
Himmelpfort-utca 27.
Hoche Márton kamarai tanácsos 5, 6, 27, 28, 32, 36, 78, 85, 86, 87, 156, 158, 159, 166, 169, 172, 179, 181, 182, 189, 198, 199, 200, 202, 203, 224, 252, 257, 258, 281, 390.
Hocher br. udv. kancellár 177, 281, 305.
Hofkammer 200.
Hofkriegsrath l. haditanács a.
Hohenzollern-ezred 348.
Hohes Quartier 377.
Hollandia 37, 163, 195, 223, 239, 271.
Hollandiai sajtó 388, 391.
Horváth Mihály 23, 50, 123, 125, 172.
Horvátország 387.
Horvátországi bán 352.
Horváth-Simoncsics János br. 361.
Hörwarth I. Henrik 178.
Hueber Sámuel 334.
L'Huillier I. F. kapitány 43, 132, 293, 347, 348.
Hunyady László kanc. titkár 264, 286.
Husziták 36, 65, 163, 194, 222, 243, 271.
Hübner genealogiája 8, 51, 97, 143, 150, 151, 153.

Ibrányi László 44, 301.
Ilosvay Jánosné 320.
Imperium orientale 24, 213, 236, 275.
India 379.
Isold István 43, 346.
Italia 15, 409, 427, 445, 446.

Jablonowsky 445.
Jakoris h. 318.
Jantó János 44, 301.
János Kázmér lengyel király 94.
Jerney-gyüjtemény 43, 135.
Jezsuiták és Rákóczi 23, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 123, 235, 299.
Joannes de Austria 379.
Joannes de Nave 379.
Jordan 403.
Jós, jövendőmondó 37, 168, 172, 174, 252, 253.
József (I.) római és magyar király 90, 125, 131, 151, 221, 243, 353, 406.
Jörger I. Qu. gr. 266.
Judenplatz 391, 393.
Judicium delegatum 17, 78, 83, 85, 86, 98, 127, 129, 177, 181, 182, 189, 198, 199, 260, 281, 282, 283, 284, 285, 335.

Justinianus törvénykönyve 164, 165, 169.

Kajlos Imre 111.
Kaldinger János György 106, 107, 114, 115.
Kalino (Kaleno) h. 324.
Kamaraügyész (császári-) 83.
Kaminiek v. 436.
Kandia (Candia) 379.
Kaprinay-gyüjtemény 92, 129, 188, 354, 356, 357, 367.
„Karaffa nótája" 49.
Karlovici békekötés (1699) 8, 24, 46, 72, 73, 166, 213.
Karlsbad 369.
Kassa 36, 39, 43, 46, 48, 65, 128, 131, 132, 163, 186, 194, 220, 241, 271, 301, 302, 307, 341, 342, 348, 352, 354, 368, 413, 414, 446.
Kasztanowic (l. Castanowic a.) 139.
Katholikusok 161, 192, 230, 279, 422, 425.
Katona Steph. 12, 29, 59, 125, 126, 189, 224, 259.
Kaunitz András Domokos gr. 49, 50, 59, 229, 279, 313, 370.
Kazinczy Gábor gyüjteménye 40, 126.
Kálló 455.
Kálmáncsay István 44, 302.
Kálvinisták 24, 64, 161, 192, 213, 230, 275, 279, 404.
Károly hessen-rheinfelsi tartománygróf 143, 151.
Károly hessen-rheinfelsi tartománygróf leánya Sarolta Amália 143, 144.
Károly lotharingiai hg. 187.
Károly (II.) spanyol király 13, 20, 27, 34, 161, 193, 214, 226, 236, 275, 291.
Károly (V.) német császár 379.
Károly (III.) király 203, 273, 274.
Károly (XII.) svéd király 19.
Károlyi Árpád 4.
Károlyi Sándor br. 131, 160, 313, 354, 375.
Károlyi Sándor br. leányai 25, 62, 160, 212, 235.
Károlyi Sándor kir. táblai jegyző 41, 128, 335.
Károlyi-ezred 162.
Kárpátok 54.
Kecskemét 43, 135.
Keczer András 331, 332.
Keczer András fia András 331.
Keczer András leányai 331.
Keczer György 331.
Keczer Klára 332.
Keczer Anna 332.
Keczer Sándor sárosmegyei alispán 62, 211, 214, 234.
Kelecsen h. 319.
Kelet-Magyarország 37, 48.
Kellemesy János 265.
Kenyhec h. 332.
Keresztes h. 320.
Kereszténységi országgyűlés (1690) 72.
Kertzil András Adalbert hadnagy 100, 101, 109, 119, 122, 156.
Kertzil András Adalbert hadnagy további sorsa 136, 137.
Kércsy Sándor 44, 302.
Kéry János udv. titkár 44, 279.
Kéry Pater 44, 297.
Késmárk 156.
Khatzius (Khatzi) Joh. Rud. 266.
Khrapff Ferenc József 200.
Kiewi palatinus 404, 436.
Kinsky Ulrik gr. 9, 11, 72, 76, 171, 179, 249, 304.
Kinsky gr. (1722) 273.
Királyhágó 49.
Kirchler Seifrid Lénárd 85, 122, 182, 199, 282, 288.
Kirchner Mich. Achatius 282.
Kisfalu h. 319.
Kiskállai (v. Kállay) Ferenc 44, 302.
Kismarton 310, 312.
Kiss István (R. —) 303.
Kisszeben v. 318.
Klimiec h. 449.
Klobusiczky Ferenc br. 44, 47, 69, 302, 375, 391.

Klosterneuburg 187.
Koháry István 34.
Kojsa h. 319.
Kolacsko h. 303, 332.
Kolinovics Gábor 40, 41, 44, 47, 53, 86, 90, 125, 128, 138.
Kollonich Ádám gr. vezérőrnagy 150.
Kollonich Lipót gr. bíboros 9, 180, 229, 277, 281, 309, 359.
Kolonicsa h. 319.
Komárom m. 333.
Konstantin (Sobieski-) hg. 432, 436.
Konstantinápoly 19, 20, 31, 171, 434, 435.
Kont Ignác 399.
Korláti Balabás nevű szöllő 324.
Korrupcio a császári kormányzatban 111.
Kozákok 453.
Körmöcbánya (Keremit) 418.
Kőszeg 123.
Kőszeghy Pál: Bercsényi házassága 147.
Krakkó 370.
Krakkói várnagy 436, 437, 440, 441, 442, 450.
Krakkói vajdaság 441.
Kray Jakab 136.
Kretschmayr H. 273.
Kriegbaum János Jakab gr. 85, 181, 282.
Kriegsarchiv (bécsi-) 39, 41, 43, 47, 53, 55, 90, 91, 96, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 136, 139, 170, 200, 202, 203, 204, 224, 287, 288, 289, 334, 335, 341, 346, 347, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 387, 388.
Kulcs a francia udvarral való levelezéshez 227.
Kurucok 47, 48, 72, 123, 128, 130.
Különbség a magyar és a birodalmi törvények közt 79—80, 84.
Lagvo (?) h. 324.
Lajos (XIV.) francia király 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 50, 51, 53, 55, 59, 63, 64, 68, 75, 76, 86, 92, 157, 158, 159, 161, 168, 171, 186, 190, 191, 193, 194, 196, 197, 204, 215, 216, 227, 232, 237, 238, 239, 245, 248, 251, 338, 389, 390, 399, 400, 403, 404, 405, 419, 420, 424, 433, 435, 439, 450.
Lajos badeni hg. 60, 72, 186, 208, 231, 392.
Lajos Vilmos badeni őrgróf 377, 381.
Lajta f. 40, 47.
Lamberg gr. család pereskedése 94.
Lamberg Fer. Zsigmond gr. 111, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 391.
Lamberty: Memoires 14, 34, 50, 52, 137.
Lask h. 319.
Lasztomér h. 321.
Laxenburg 46, 47, 90, 268.
Lazsony h. 319.
Legrelle A. 31.
Lehmann Gottfried kapitány 53, 89, 90, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 127, 136, 137, 257, 262, 263, 278, 283, 284, 285, 335, 346.
Lehmann személyesen ellenőrzi Rákóczit 90.
Lehmann Rákóczi ügye mellé áll 91, 93.
Lehmann felmentését kéri 91.
Lehmann megnyerése Rákóczi szökési terve számára 102, 103, 104.
Lehmann első (nov. 11.) kihallgatása 116, 117, 118.
Lehmann kegyelmet kér 117, 118, 119.
Lehmann második kihallgatása (nov. 13. u.) 118, 119.

Lehmann írásbeli vallomása (nov. 17.) 120.
Lehmann és Szirmay István 120.
Lehmann harmadik kihallgatása (nov. 17. u.) 120, 121, 122.
Lehmann perében ítélet 122.
Lehmann kivégzése 123.
Lehmann kőszegi temetése 123.
Lehmann tragédiája és a külföld 123.
Lehmann felesége 136.
Lehmann Jakab Kristóf zászlós 99, 100, 101, 102, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120.
Lehmann szerepe Rákóczi szökésében 99, 100, 102.
Lehmann további sorsa 136.
Leipzig l. Lipcse a.
Lenckhern Nicolaus 297, 340, 344, 345.
Lengyel zsoldosok 16.
Lengyelek 411, 416, 426, 435, 436, 437, 440, 443, 445, 451, 453.
Lengyelország 15, 28, 29, 32, 36, 38, 43, 45, 54, 55, 67, 68, 75, 76, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 157, 159, 161, 165, 168, 169, 170, 171, 175, 179, 193, 195, 209, 210, 216, 218, 220, 226, 231, 232, 238, 239, 242, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 270, 277, 279, 283, 290, 291, 296, 303, 304, 306, 307, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 400, 401, 402, 403, 409, 410, 412, 416, 419, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 431, 432, 433, 435, 439, 452, 453.
Lengyelország primása 404, 431, 436.
Lengyelországi francia követ l. Du Héron és Bonac alatt.
Leopol 412.
Leopold János lovag 178.
Lerchenau 273.
Linz 30, 37, 38, 165, 376, 377, 391.
Lipnik h. 319, 324, 325.
Lipót (I.) német császár és magyar király 6, 7, 8, 9, 11, 14, 31, 48, 50, 51, 52, 57, 68, 72, 78, 80, 81, 84, 85, 94, 103, 106, 118, 123, 125, 126, 138, 139, 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 175, 181, 183, 221, 226, 240, 243, 249, 250, 259, 262, 263, 264, 265, 276, 277, 286, 310, 316, 321, 338, 348, 349, 354, 357, 367, 377, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 421, 423, 425, 432, 433, 437, 440, 444, 446, 448, 452.
Lipótvár 414.
Lipcse 239, 276.
Livonia 419.
Lobkowitz Ferdinánd hg. 97.
Lobkowitz Ferdinánd hg. felesége Mária Anna Vilhelmina 97.
Locher Károly, a haditanács tagja 128, 348, 375, 387.
Lokácsi (Lakácsi) h. 130, 248, 351, 352, 353.
Longueval Ferenc József kapitány 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 46, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 92, 93, 100, 124, 132, 138, 139, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 178, 184, 185, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 202, 203, 204, 205 s köv. ll., 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 242, 248, 255—56, 270, 271, 274, 275, 276,

277, 278, 279, 280, 282, 291, 293, 295, 296, 299, 305, 306, 316, 337, 338, 339, 345, 347, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 402, 421, 432, 438.
Longueval vár Artois grófságban 21.
Longueval-család 21.
Longueval kapitány elfogatása 37, 38.
Longueval részére Rákóczitól adott utasítások 28, 29, 64, 224—227.
Longueval június 21-i kihallgatása és szembesítése Rákóczival 205—224.
Longueval eskütétele 223—224.
Longueval bárósítása 21, 138, 377—385, 386.
Longueval bárói címere 383—384.
Longueval pénzjutalomban részesül 139, 387.
Longueval halála 139.
Longueval atyja Károly Péter 138, 377, 379, 382, 384, 385, 386, 387.
Longueval János Jakab 379.
Longueval Jakab 379.
Longueval János Fülöp 379.
Longueval emlékirata 1705-ből a haditanácshoz 388—396.
Longueval ellenfelei 388—389, 390. s köv. ll.
Lotharingia 53, 161.
Louvois 30, 202.
Lovigny, Longueval rokona 166.
Lowicz 431.
Lőcse 233.
Löffelholtz br. ezredes aradi parancsnok 48.
Löffler Mihály 346.
Lublo 157, 303, 319.
Lubloi lengyel kormányzó 68, 296.
Ludwigsdorf 266.
Lugos 171.
Lukinich Imre 18, 50, 123, 126, 128, 131, 149, 172, 399, 400.
Luteránusok 24, 36, 65, 163, 195, 213, 222, 230, 243, 271, 275, 279.
Luxemburg (Lutzenburg) 156, 166, 218, 271, 275, 339, 375.
Lüttich 18, 20, 26.

Magyar jog alkalmazása a felségárulási perben 79, 80, 82, 83, 84, 175.
Magyarokkal való bánásmód 175.
Magyarország sérelmei 1687 óta 15, 16, 24, 29, 45, 46, 63, 159, 192, 206, 228, 229, 251, 279, 405, 406, 407, 408, 409.
Magyarország belső viszonyai 416—418.
Magyarország katonai megsegítése Franciaország által 427—29.
Magyarországi elégedetlenség 45, 46, 68.
Magyar szent korona 329.
Magyar Tud. Akadémia kézirattára 4, 81, 83, 86, 87, 88, 93, 155, 181, 183, 199, 255, 257, 263, 295, 354, 356.
Magyar Tud. Akadémia Tört. Bizottságának másolatgyüjteménye 7, 17, 26, 31, 32, 40, 52, 126, 143, 148, 177, 393, 400.
Magyar udvari kancellária 9, 10, 26, 47, 48, 89, 146, 149, 150, 182, 183, 261, 262, 263, 264, 281, 284, 286, 312, 360, 386.
Maholányi József (Pohronc—Szelepcsényi) 334, 349.
Mainzi választófejedelem 52, 93.
Makovica 239.
Malagola C 33, 71.
Managetta (Mannagetta) János György 17, 20, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 55, 156,

203, 224, 273—274, 287, 289, 290, 291.
Managetta jelentése 273—287.
Managetta János Vilmos 273.
Managetta János József 274.
Managetta Fülöp Jakab 274.
Mansfeld Henrik Ferenc gr. 73, 116, 126, 152, 372.
Markó Árpád 107, 138, 301.
Matisova h. 319, 324, 325.
Matyasovszky László kancellár 264.
Mád 299, 331.
Márki Sándor 8, 19, 23, 32, 39, 40, 47, 50, 123, 127, 130, 136, 401.
Melczer János 44, 302.
Melegháthy páter 309.
Memorabilia anni 1701 108, 126.
Mencinski starosta 401.
Menegatti Ferenc jezsuita 42, 150, 152, 154, 229.
Menegatti János Zakariás 41, 66, 70, 125, 170, 243, 344, 345, 346, 347.
Menegatti János Zakariás vallomása 70.
Mercy Claudius gr. 139, 167.
Metz 218, 238, 271, 339.
Milano 380.
Miskolc 39, 48, 120, 319.
Mohács 161, 174, 192, 212, 235, 274, 297, 338.
Mohura 333.
Moldva 47, 288.
Molitor János tanácsos 178.
Montecuccoli-vértesezred 99, 454.
Morea 166, 381.
Morva h. 320.
Morvaország 411, 413, 414, 452.
Moszkoviták 213, 236, 275.
Munkács 35, 36, 38, 51, 63, 64, 152, 153, 162, 185, 193, 204, 210, 216, 217, 224, 233, 238, 271, 278, 280, 300, 307, 335, 374, 391, 414, 453.
P. Müller jezsuita 97.
Müller Lipót 126.
Nagybánya 418.
Nagyfalu (Árva m.) 265.
Nagy Iván 67, 70, 72, 128, 130, 301, 302, 303, 310, 319, 320, 322, 323, 325, 331, 333, 336, 343.
Nagy János 332.
Nagymihályi h. 320, 321, 324.
Nagysáros h. 310.
Nagyszeben 12, 49, 287, 313.
Nagyszombat 54, 69, 74, 246, 351, 352, 359, 361.
Nagyszombati béketárgyalások 74.
Nagyvárad (l. Várad alatt is) 174.
Nagy Zsigmond 172, 254.
Nádasdy Ferenc 18, 50, 305.
Nádasdi László, a pálosok vicarius generálisa 44, 297, 301.
Nápoly 427.
Németalföld 13, 20.
Németország 207, 229, 338, 341, 434, 446.
Nero római császár 79.
Nesselrode gr. (1722) 273.
Négyszegű nevű szöllő 323.
Niederland 239.
Nigrelli Oktavian gr. kassai katonai parancsnok 11, 43, 54, 55, 128, 132, 186, 227, 341, 342, 347, 368, 453.
Nissa 286.
Norvégia 380.
Novoszelica h. 321.
Nyitra megye 75, 130, 132, 156, 179, 248, 252, 304.
Nyitra vára 414.

Obizzi (marchese degli-) ezredes 288, 289, 346, 347, 377.
Obrucsno (Obrucsány) h. 323.
Oettingen hg. 8.
Oginski lengyel főnemes 404.
Okolicsányi Pál 43, 62, 64, 135, 136, 162, 163, 179, 182, 183, 194, 195, 212, 217, 218, 223, 235, 238, 274, 276, 277, 281, 302, 334, 338, 339.
Okolicsányi Kristóf 136.
Okolicsányi Mihály 44, 302.

Olasz Ferenc 44, 302, 337.
Olaszország 306.
Oláhok 409, 451.
Oláhországi vajda 62, 64.
Olmützi főiskola 94.
Ond h. 331.
Onod és az országgyűlés 135, 287, 375.
Orbán Pál 41, 310, 311.
Orkut h. 318.
Orleansi Fülöp hg. 22, 51.
Orosz cár 24, 62, 236, 280.
Országgyűlés (1687-i) 67, 80.
Országos levéltár felállításának terve 69.
Osztrák belügyminiszteri ltár 138. 377.
Osztrák (alsóausztriai) udv. kancellária 9, 41, 43, 53, 58, 89, 96, 127, 178, 266, 267, 297, 334, 335, 340, 344, 345, 346, 347, 376, 386.
Osztrák tartományok 16.
Osztropataka 318.
Ottlyk György 22, 49.
Ottlyk Sándor 325.
Ottomanische Macht l. porta alatt.

Österreich l. Ausztria a.
Österreich. Adelsarchív 377.
Österreich. Hofregistratur 182.
Összbirodalmi eszme 45, 46.

Palatinalis akták 69.
Palatinus l. Esterházy Pál hg. a.
Palocsa 318, 319.
Palocsainé 319.
Palocsai Gábor l. Palugyai G. alatt.
Palugyai Gábor 172, 254.
Pap István v. János diósgyőri kapitány 314.
Passau 390.
Pauler Gyula 57, 178.
Pazdics h. 321, 322, 332.
Pálfalva 319.
Pálffy János gr. 131, 187, 352, 354, 375.
Pálffy Miklós gr. 128.
Pálóczi Horváth-család naplója 39, 41.
Pálóczi Horváth Mária 302.
Párizs 17, 18, 19, 20, 30, 33, 34, 35, 151, 161, 193, 216, 227, 275, 276, 381, 389, 400.
Párizsi Bibliothèque Nationale 108, 121.
Peklény h. 331.
Pekry Lőrinc gr. 49.
Pergen Joh. Bapt. gr. 282.
Pest 337.
Pest-Pilis és Solt megye 131.
Pethő-család 320.
Petrovics Frigyes 399.
Pétervárad 411.
Pfalzi választófejedelem 144.
Pieber (l. Bieber a. is) bástya 74.
Pillias Emil 50, 399, 400.
Pilliers (comte-) ezredes 139.
Plathy Sándor 44, 302, 310, 333.
Podhraczky József 170, 174, 175, 184.
Podhraczky másolatgyüjteménye 81, 83, 86, 87, 88, 93, 155, 177, 181, 183, 199, 255, 257, 354, 356.
Podolini piaristák 138.
Pohlen, Polonia l. Lengyelország a.
Poór Ferenc 333.
Poroszország bécsi követének levele 90.
Poroszország királya 119.
Porta 29, 60, 64, 67, 72, 75, 161, 166, 169, 193, 216, 226, 230, 238, 270, 291, 324, 327, 406, 412.
Portia hg. 8.
Portland hg. 158, 185, 186, 237, 392.
Pottendorf 41.
Pozsony 54, 73, 74, 75, 171, 172, 247, 251, 253, 254, 255, 312, 323, 334, 337, 351, 352, 361, 406, 411, 414.
Pozsony megye 322, 352.
Pozsonyi jezsuita kollégium 187.

Pozsonyi kamara 172, 254.
Pozsonyi országgyűlés (1687) 206, 228, 311.
Pozsonyi országgyűlés (1722—23) 273.
Pragmatica sanctio 130, 273.
Pray György 174.
Prága 67, 272, 314, 316.
Prágai főiskola 94.
Presspurg l. Pozsony a.
Pruis Joannes 174.
Pulay János szatmári békéje 128.
Pyber László püspök 130, 351, 352.
Pyreneusi béke (1659) 21.

Rabutin gr. erdélyi katonai parancsnok 43, 47, 288, 341, 342.
Radonay Ignác Mátyás pécsi püspök 6, 48.
Radvánszky János 303.
Raitzen Bischof v. Ratzer Patriarch l. szerbek patriarkája a.
Rajna f. 60, 152, 231, 380, 446.
Rascianorum motus 174.
Rastinger, a haditanács tagja 288, 348.
Rákóczi Ferenc, neve perével kapcsolatban majd minden oldalon előfordul; azon felül 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 348, 351, 358, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 380, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 399, 400, 401, 419, 422, 423, 424, 431, 432, 434, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 445, 447, 449, 450, 453, 455.
Rákóczi Ferenc hercegi címe 7—8, 58, 63, 93, 143, 144, 145, 158, 185, 196, 237, 239, 280.
Rákóczi Ferenc nagykorúsítása 7.
Rákóczi Ferenc házassága 9, 144.
Rákóczi Ferenc felesége Sarolta Amália 9, 22, 27, 38, 39, 40, 45, 51, 52, 78, 82, 83, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 118, 120, 137, 179, 185, 233, 240, 259, 376, 391, 393.
Rákóczi Ferenc gyermekei: György 101, 149.
József 27, 151, 156, 203, 274.
Rákóczi Ferenc arcképe 1703-ból 61.
Rákóczi Ferenc birtokai és szőllei 82, 178, 329, 330.
Rákóczi Ferenc jobbágyai 5, 48.
Rákóczi Ferenc bécsi palotája 27.
Rákóczi Ferenc udvarmestere 166, 205.
Rákóczi Ferenc cselédsége 41, 43, 96, 125, 346.
Rákóczi Ferenc udvara 21, 33, 38, 186.
Rákóczi Ferenc Önéletrajza 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 59, 67, 71, 79, 80, 82, 84, 87, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 129, 134, 150, 431.
Rákóczi Ferenc hazaszeretete 212, 234.
Rákóczi Ferenc, mint Sárosmegye főispánja 10.
Rákóczi Ferenc dohányzása 96.
Rákóczi Ferenc lovai: Bambutius 107, 118, 138, Pandúr 138.
Rákóczi ezüstje 106, 117.
Rákóczi a született forradalmár 5, 6, 7, 10, 11, 169, 189, 190, 195.
Rákóczi sérelmei 7—11, 25, 159, 191, 205, 206, 207, 228, 229.
Rákócziról rosszakaratú hírek terjesztése (1697) 146, 147.

Rákóczi és a bécsi udvar 33, 34, 37.
Rákóczi birtokainak cseréje 150, 207.
Rákóczi tartózkodó magatartása a magyarsággal szemben 12, 13, 49.
Rákóczi és a forradalom 12, 28.
Rákóczi politikai tervei (1701) 24, 28, 29.
Rákóczi és Bercsényi memoranduma a francia királyhoz 14—17.
Rákóczi támadási terve (1701) 36—37.
Rákóczi utasítása Longuevall számára 159, 161, 168—69, 216, 224—227, 237, 275, 280, 290—91.
Rákóczi levele XIV. Lajoshoz 27, 28, 63, 64, 86, 93, 157, 158, 159, 161, 185, 186, 190. 196, 197, 200—202, 215, 216, 237, 239, 269, 275, 280, 289.
Rákóczi levele Barbesieuxhöz 158, 161, 190, 196, 197, 202—203, 215, 216, 237, 269—70, 275, 280, 290.
Rákóczi levele 1701 febr. 11-ről 191, 197, 202—204, 237, 276—77, 290.
Rákóczi a bécsújhelyi börtönben 41 s köv. ll. 52 s köv. ll. 89 s köv. ll. 94, 95, 96.
Rákóczi fogolytársai 41, 43, 44, 48, 71, 125, 126, 127.
Rákóczi tiltakozása kihallgattatása ellen 255—257.
Rákóczi kihallgattatása (1701 június 20) 57 s köv. ll. 227 s. köv. ll.
Rákóczi szembesítése Longuevallal 63 s köv. ll. 205—224.
Rákóczi írásbeli tiltakozása Longuevall vádjai ellen 78—79.
Rákóczi és a magyar törvények 79, 80, 82, 83, 84, 125.
Rákóczi és a jezsuiták l. jezsuiták a.
Rákóczi ellen a vádirat 86, 97—98, 197—98, 257, 258.
Rákóczi nem fogadja el a vádiratot 87, 88, 98, 258, 259.
Rákóczi ügyvédvallása 87, 199, 258, 281, 283.
Rákóczi birtokainak elkobzása 260, 281.
Rákóczi mellett hangulatváltozás bécsi felső körökben 97, 103.
Rákóczi levelezése a börtönből 98, 105, 106, 117.
Rákóczi kutyája 105, 106, 117, 282.
Rákóczi felesége közbelépésre kéri a porosz királyt 148, 149.
Rákóczi feleségének rokonsága 150, 153.
Rákóczi feleségének látogatása a börtönben 101—102, 119, 120.
Rákóczi megszöktetésének tervei 104, 105.
Rákóczi szökése a börtönből 107—111, 112, 114, 283—284
Rákóczi szökésének felfedezése 112—113.
Rákóczi levele az uralkodó családhoz 1701 nov. 124, 125, 259—261.
Rákóczi ellen elfogatási parancsok 261—62.
Rákóczi fejére vérdíj kitűzése 126, 262, 263, 264, 265, 266, 284—285.
Rákóczi szökése és az európai közvélemény 126.
Rákóczi ellen merényletterv 134.
Rákóczi ellen végítélet (1703) 27, 126, 200, 266—272, 285, 286.
Rákóczi emlékirata a magyarországi háborúról 136.
Rákóczi böjtnapja 107, 113.
Rákóczi álneve l. Varamics a.
Rákóczi Ferenc (I.) 303.
Rákóczi Julianna 37, 38.
Rákóczi Zsigmond 144.

Regensburgi skót barátok 153, 155.
Rendkívüli bíróság l. judicium delegatum a.
Rescalli Ferenc S. I. 187.
Reszler András 44, 302, 334.
Reythin br. alezredes 41, 89, 91.
Rheinfels 153.
Robaldt Fülöp szakács 43, 346.
Rokitocz h. 321.
Roma 163, 195, 223, 271.
Római francia követ 195, 223, 271.
Római jog alkalmazása a felségárulási perekben 80, 81, 84, 86, 164, 165.
Római szent birodalom 144, 153, 160, 185, 280, 382, 383, 384, 385, 386.
Rosenbach br. kapitány 39.
Rosenberg 265.
Roskovány h. 323.
Rotenburg 51, 152, 154.
Russie l. Vörös-Oroszország a.
Rutének 133, 368.

Sachsen-Gotha 283.
Sajókeresztúr 319.
Sajó-völgy 319.
Salburg Gottfried gr. kamarai elnök 85, 181, 282.
Salm-ezred 39.
Sambold Borbála 107, 114, 115.
Sanct Pangratz h. Luxemburgban 166.
Savoyai Jenő hg. 7, 14, 18, 35, 45, 57, 95, 128, 136, 139, 149, 150, 162, 172, 177.
Sándor Gáspár (szlavniczai) 24, 43, 45, 53, 56, 58, 62, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 84, 86, 130, 131, 132, 152, 156, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 179, 180, 195, 197, 213, 214, 235, 236, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 274, 278, 280, 281, 286, 293, 303, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 394.
Sándor Gáspár bárói diplomája 130, 349—351.
Sándor Gáspár felesége Thököly Erzsébet 72, 348, 349, 350.
Sándor Gáspár szerepe a Rákóczi-korban és a szatmári békében 130, 131, 353, 354.
Sándor (Sobieski-) hg. 432.
Sárosi (nagysárosi) kastély 21, 26, 34, 38, 39, 106, 205, 218, 227, 238, 249, 276, 337, 338, 391.
Sárosi Sebestyén 322, 323.
Sárosi Sebestyén fia Tamás és Sebők 323.
Sárosmegye 62, 137, 162, 188, 302, 313, 314, 318, 319, 321, 323, 326, 328, 330, 352.
Sárospatak 10, 146, 228, 234, 235, 337, 414, 446.
Sárossy István 41, 68, 125, 156, 157, 232, 296, 303, 305, 310, 334.
Sárosszentmihály l. Szentmihály a.
Sägl János jezsuita házfőnök 89, 92, 93, 95, 96, 103, 106, 117, 137, 183, 187—88, 282, 309.
Sägl János memoranduma a császárhoz 92—93, 183—87.
Scandenburgus 315.
Scharfenstein kapitány 287, 288, 289, 347.
Schefer Ch. 19, 31.
Schierl agens 220, 242.
Schikh György Frigyes 85, 182, 282.
Schlick Lipót gr. altábornagy 149, 352, 370.
Schlick-ezred 341, 370.
Schlitter Paul Chr. 266.
Schmidtlin (Schmidtlein) J. I. 266.
Schreger 310.
Schultz császári tábornok (1684) 319.
Schwartzenberg hg. 8.
Schwerdtling hadnagy 287, 288, 289.
Schwingheim Lipót polgár-

mester 87, 88, 95, 115, 250, 259.
Sedlnitzky gr. 296, 304, 306.
Segner József pozsonyi bíró 334.
Seidlitz kapitány 100.
Semvicz h. 318, 325.
Sereni ezred 371, 373.
Seyfrid concipista 58, 224, 237, 244, 255, 340, 344, 345.
Siebenbürgen l. Erdély a.
Siklós vára 149.
Sinzendorf Károly Lajos gr. kamarás 85, 181, 281.
Sinzendorf Rudolf gr. 177.
Skócia (skót) 151.
Sobieski János lengyel király 60, 67, 231, 279, 315.
Solari Viktor Amadeus gr. ezredes 39, 40, 41, 47, 48, 157, 277, 306, 307, 309, 316.
Somorja 117.
Soproni franciskánusok 287.
Spanyol (spanyolok) 380.
Spanyol király halála 409, 421, 431, 438.
Spanyol katonaság 379.
Spanyolország 13, 21, 139, 161, 167, 193, 206, 214, 236, 275, 291, 387, 409, 422.
Spanyol örökösödési háború 13, 14, 17, 31, 45, 46, 50, 79, 82, 97, 116, 400.
Spanyol trón örökségének kérdése 13, 14, 15, 20, 25, 31, 37, 226.
Starhemberg gr. 240.
Starhemberg Ernst gr. 377.
Starhemberg Guido gr. 392.
Strassburg 151.
Strattmann Henrik gr. varsói császári követ 133, 296, 304, 369, 370.
Styria 411, 451.
Styrum-ezred 287.
Svédország 161, 209, 231, 232, 290, 431.
Svédország királya 119, 227, 251.
Svédországi bécsi követ 102.
Svéd király 416, 420, 434, 437, 441.
Svéd udvar 102.
Svédek 436.

Szabó Károly 3.
Szabó László (Bártfai) 55, 150, 172.
Szabolcs megye 302, 336.
Szaniszló nevű jobbágy 41, 125, 156, 157, 334.
Szatmár 414.
Szatmári béke 128, 130.
Száraz György 324, 333.
Szászország 437.
Szeged 400, 411,
Szendrő 446.
Szentferencrendiek Sárosban 314.
Szentgyörgy-napi körmenet Bécsújhelyt 335.
Szent István napja 328.
Szentiványi László 302.
Szentiványi Mihály alispán 302.
Szentiványi Menyhért 44, 302.
Szentmihály (Sárosszentmihály) 146, 148, 162, 218, 239, 296, 299, 314, 318, 323, 324, 339, 360.
Szentmihályi ispotály 323, 334.
Szent Péter h. 319.
Szepes megye 138, 147, 301, 319, 332.
Szepesi kamara 332, 337.
Szepesség 156, 157.
Szepessi Pál 320.
Szerb (rác) patriárka 24, 62, 64, 81, 82, 161, 174, 192, 212, 213, 235, 236, 274, 275, 279, 280, 297, 338.
Szerbia (szerbek) 286, 297, 411, 451, 452, 453, 456.
Szerdahelyi Ferenc 303.
Szerdahelyi János 303.
Szerencs 38, 70, 227, 235, 337.
Szerencsi póstamester 301.
Székely (nagylétai, nagyidai) család 331.
Székely András (Dobai) 331.

Székely András felesége Szirmay Sára 331.
Székely András fia András 331.
Székely András felesége Fejérvári Jusztina 331.
Székely nevű alkalmazott 335.
Széchenyi Pál kalocsai érsek 24, 44, 55, 56, 62, 63, 73, 74, 76, 81, 82, 84, 163, 172, 173, 179, 180, 212, 214, 219, 235, 239, 240, 251, 252, 253, 254, 274, 276, 277, 278, 279, 281.
Szikszó h. 323.
Szilézia 15, 16, 36, 60, 65, 133, 139, 163, 194, 222, 231, 243, 271, 279, 381, 409, 410, 411, 413, 416, 420.
Szinye h. 332, 334.
Szinyei Miklósné Keczer Klára 332.
Szinnyei József 130.
Szirma h. 314, 319, 325.
Szirma-Bessenyő h. 319.
Szirmaiak Tamás és Jób nevök 315, 317.
Szirmai előnév 326.
Szirmay András (Endre) 43, 67, 127, 303, 321, 322, 323, 325.
Szirmay András fiai: Jób és Menyhért 323.
Szirmay István br. nádori ítélőmester 10, 24, 41, 43, 44, 49, 54, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 78, 81, 84, 119, 120, 125, 126, 129, 135, 138, 147, 148, 156, 157, 160, 162, 166, 167, 170, 172, 173, 178, 179, 180, 192, 210, 213, 218, 232, 233, 235, 239, 246, 251, 253, 254, 255, 256, 274, 277, 280, 281, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 335, 337, 339, 340, 343, 344, 345, 358, 360, 361, 365, 366.
Szirmay István portai követsége 324, 327.
Szirmay István kaftányai 327.
Szirmay Istvánné Eödönffy Zsuzsanna 179, 314, 318.
Szirmay István adoptált fia Tamás 310, 313, 314, 318, 320, 324, 325, 328, 332.
Szirmay István végrendelete 312 s köv. ll. 334.
Szirmay István lovai 335.
Szirmay István hitbizományalapítása 325 s köv. ll.
Szirmay István gondoskodása rabok kiváltásáról 330.
Szirmay István gondoskodása külföldi iskoláztatásról 330, 333.
Szirmay István szerepe a békealkudozásokban 127.
Szirmay István grófi rangja 128.
Szirmay György 314, 319.
Szirmay Miklós 43, 45, 54, 81, 135, 166, 170, 174, 175, 179, 182, 183, 188, 245, 281, 293, 297, 300, 307, 321, 322, 325, 340, 374.
Szirmay Miklós fia Tamás 321, 325.
Szirmay Péter 303, 321, 322, 325, 332.
Szirmay Péter felesége Keczer Anna 332, fia István 322.
Szirmay Sára 314, 325.
Szirmay Sára férje Butkay István 325.
Szirmay Tamás 128.
Szittyay Dénes 137.
Szluha Ferenc 43, 54, 129, 132, 293, 347, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368.
Szluha Ferenc és a Habsburgház 130.
Szmrecsányi István 43, 135.
Szobráncz 320.
Szőny (Szüny) h. 333.
Sztárai szöllő 331.
Szuko h. 321.

Tajpó nevű szöllő 329.

Tarcza h. 320, 324.
Tarczal 320, 336.
Tarczali szöllő 322.
Tarczali Sámuelné 320.
Tatárok 409, 413, 435, 451, 453.
Tavornak h. 74, 245.
Tállya 334, 456.
Tekely, Teckely, Tekhli l. Thököly Imre a.
Temesvár 411, 412.
Thallóczy Lajos 399, 400.
Thaly Kálmán 3, 7, 8, 12, 13, 17, 20, 22, 23, 26, 27, 31, 32, 34, 39, 40, 41, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 82, 93, 101, 128, 129, 132, 134, 135, 143, 144, 147, 149, 151, 168, 301, 302, 399, 401, 402, 403, 404, 419, 420, 421, 423, 428, 430, 431, 432, 433, 435, 437, 439, 441, 443, 447, 449, 450, 453, 455, 456.
Thavonath br. 308, 309.
Theatrum Europaeum 8, 20, 35, 41, 47, 51, 53, 79, 85, 86, 111, 126, 137, 138, 155, 385.
Thiell (Tiell) János, a haditanács tagja 74, 85, 182, 250, 282, 289.
Tholvay Gábor 69, 74, 76, 84, 180, 246, 250, 304, 306, 307, 310, 311, 312.
Thomasivskij történetíró 374. 401.
Thököly Imre 16, 36, 46, 48, 60, 65, 67, 70, 72, 73, 75, 132, 144, 156, 163, 167, 170, 171, 172, 179, 194, 207, 220, 229, 230, 241, 247, 249, 253, 271, 279, 303, 315, 316, 401, 402, 404, 406, 409, 411, 412, 413, 414, 422, 423, 425, 431, 434, 452.
Thököly Imre felesége Zrínyi Ilona (Tekhlin) 144, 228, 229, 247, 414.
Thököly-párt 231.
Thököly Miklós 350.
Thököly Miklós felesége Jakusics Zsuzsánna 350.
Thürheim-ezred 450.
Tibay Anna 320.
Tisza f. 36, 65, 163, 194, 220, 241, 244, 271, 288, 413, 415.
Tiszántúl 47, 48, 149.
Titkos tanács 126, 137.
Tófél h. 320, 329.
Tokaj 137, 235, 315, 320, 323, 329, 337, 361, 413, 414, 416, 434, 435, 444.
Tokaji szöllők 336, 337.
Tokajhegyaljai zendülés (1697) 5, 10, 11, 12, 16, 17, 46, 74, 173, 214, 251, 254, 275, 297, 300, 301, 308.
Tokaji Ferenc (1697) 254, 255, 301, 308.
Tolcsvai szöllő 329, 333.
Torcy bíbornok 433, 439.
Tortúra alkalmazása a vádlóval szemben 164, 165.
Tóth Sándor 302, 303.
Tótselymes h. 318.
Toul 395.
Tőketerebes h. 320.
Török csapatok v. törökök 400, 402, 407, 409, 411, 412, 413, 419, 425, 452.
Török fogság 371, 373.
Török háború (1736—39) 274.
Törökország 171, 207, 229, 230, 247, 248, 286, 324, 381.
Török terület 48.
Transylvania l. Erdély a.
Trencsén 414.
Trencséni ütközet 107, 138, 301.
Trier 20, 156, 166, 275.
Tripartitum 84.
Turóc megye 302, 334.
Türkenkrieg 230.
Türkischer Hof l. porta a.
Tyrnau l. Nagyszombat a.

Ublya h. 319.
Udvari kancellária l. magyar udvari kancellária a.
Udvari tanács 85.
Uhlefeld-dragonyosok 133, 369.
Újváry Gergely plébános 123.

Újvári nevű nemes ember 333.
Ulászló (II.) király 174.
Ungerer (Unguar), Rákóczi komornyikja 41, 170, 347.
Ung megye 12, 302, 320.
Ungmegyei ruthének 54.
Ungvár 35, 63, 64, 70, 71, 78, 159, 162, 167, 193, 209, 210, 217, 219, 229, 232, 233, 238, 240, 256, 271, 295, 298, 299, 336, 343, 344, 345, 391, 414.
Usz Ferenc 44, 303.

Vaja h. 336.
Valachie l. Havasalföld a.
Valenciennes 379.
Vandalorum et Gothorum rex 380.
Varamics (Rákóczi álneve) 435.
Varanno 391.
Varsó 19, 300, 369, 370, 371, 373, 400, 401, 403, 404, 405, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 449, 450, 453, 455.
Varsovie l. Varsó a.
Vas megye 333.
Vass Sándor 302.
Vasvári béke 18.
Vaudemont hg. 10, 11.
Vay Ádám 43, 60, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 72, 113, 119, 128, 162, 170, 194, 213, 217, 218, 222, 229, 233, 235, 238, 239, 243, 274, 276, 277, 280, 293, 296, 299, 302, 316, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345.
Vay Ádám felesége iványi Fekete Erzsébet 336.
Vay László 43, 128, 293, 335, 342.
Vay Mihály 43, 49, 128, 293, 341, 335, 342.
Vádképviselet kérdése 83.
Vág f. 47, 252.
Választófejedelemség kérdése 61, 275.
Vámos h. 319.
Várad (Nagyvárad) 412, 413, 414, 456.
Váradi pasa 67, 316.
Várnay György 21.
Veigl kapitány 288, 289, 347.
Velence 105, 166, 379.
Velencei követjelentések 33, 71.
Velics László 309.
Veress Gábor 320.
Veres Mátyás 320.
Versailles 14, 23, 30, 32, 33, 51, 203, 227, 270, 390.
Veteráni császári tábornok 171.
Vienna l. Bécs a.
Villars (marquis de-) francia követ 18, 19, 22, 45, 49, 50, 82, 287, 391.
Vilmos (III.) angol király 52.
Vilmos hessen-rheinfelsi tartománygróf 51, 143, 150, 151, 152, 153, 154.
Vinna h. 320.
Visconti marquis 241.
Vogüe Ed. 19.
Vöröskő 352.
Vörösoroszország 404, 431, 436.
Vörösoroszországi palatinus 439, 441.

Wackerbarth szász követ 7.
Wagner Ádám 346.
Wagner Ádám felesége 117, 346.
Wagner Car. 72.
Wagner Franc. 8, 13, 18, 20, 22, 27, 29, 36, 50, 111, 224.
Waldstein gr. főkamarás 83, 177, 277.
Wallachei l. Havasalföld a.
Warschau l. Varsó a.
Weisskirchen 370.
Wels Ferdinánd gr. kamarás 85, 181, 282.
Wesselényi-féle összeesküvés 57, 84.
Wesselényi Pál 411.
Weyhe-Eimke történetíró 21.
Widdin 286.
Wien l. Bécs a.

Wildenhann Károly kapitány 55, 133, 134, 369, 371, 372.
Windhaag Joachim gr. 177.
Windischgrätz gr. 9.
Windischgrätz Teophil gr. 178.
P. Wolff Frigyes jezsuita 89, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 106, 123, 137, 309.
P. Wolff Frigyes a boroszlói egyetem magalapítója 94, 138.
P. Wolff Frigyes és Lehmann kapitány 98, 103.
P. Wolff Frigyes prágai érseksége 98.
P. Wolff Frigyes és Rákóczi megszöktetése 98, 99.
Wratislaw gr. 74.
Wurmbrand János Vilmos gr. 85, 181, 281, 282.
Wurzbach C. 273.

Zala megye 172.
Zandt (Zante) br. tábornok és ezrede 47, 288, 392.
Zaránd m. 69.
Zavadka h. 453.
Zágráb 18.
Zeltmayer kertje Eperjesen 242.
Zemplén m. 302, 319, 320, 321, 323, 324, 331.
Zhebogaue Wahlfahrt 373.
Zichy Péter gr. 333.
Zrínyi-család 79.
Zrínyi Ilona 39.
Zrínyi János gr. 79.
Zrínyi Péter gr. 6, 53, 89, 281.
Zrínyi Péter gr. és Frangepán Ferenc pere 83, 169, 176, 177, 178.

TARTALOM.

Lap

Előszó . . . . . 3—4

Bevezető tanulmány.

I. FEJEZET.

Rákóczi a „született forradalmár". Rákóczi személyes sérelmei. A tokaj-hegyaljai zendülés 1697. Rákóczi a válaszúton. Gróf Bercsényi Miklós szerepe. A spanyol örökösödési háború és az európai helyzet. A francia támogatás gondolata. Bercsényi memoranduma . . . . . 5—17

II. FEJEZET.

A francia kapcsolatok felvételének nehézségei. Marquis de Villars. Du Héron. Longueval Ferenc József származása. Rákóczi közvetlen környezetébe kerül. Feljegyzései Rákócziról. Longueval állítólagos lüttichi útja. Rákóczi levelei XIV. Lajoshoz és Barbesieux francia hadügyminiszterhez. Longueval párizsi útja . 18—29

III. FEJEZET.

Longueval Párizsban. Útjának eredménytelensége. Elhatározza, hogy Rákóczi törekvéseit elárulja a bécsi udvarnak. Az udvar utasítására tovább is Rákóczi mellett marad, pontos adatok szerzése végett. Longueval 1701 februári útja, letartóztatása Linzben. Rákóczi elfogatása 1701 április 18. Az egyidejűleg vele elfogottak névsora. A bécsújhelyi börtönben . . 30—44

IV. FEJEZET.

A magyarországi elégedetlenség. A bécsi kormány védelmi intézkedései a várt magyar forradalommal szemben. A kormány kísérletei a Rákóczi és a francia udvar közt feltételezett kapcsolatok felderítésére. Villars. Házkutatás Flemming apát hessen-rheinfelsi követnél. Sarolta Amália levele I. Frigyes porosz király-

Lap

hoz. Sándor Gáspár kihallgatása. Bercsényi Miklós és Szirmay Miklós menekülése Lengyelországba . . . . . 45—56

V. FEJEZET.

A haditanács rendeletéből gróf Buccelleni Gyula Frigyes udvari főkancellár megkezdi a vizsgálati foglyok kihallgatását. Rákóczi kihallgatása 1701 június 20-án. A kihallgatás részletes ismertetése . . . . . 57—65

VI. FEJEZET.

Báró Szirmay István nádori ítélőmester kihallgatása 1701 június 21-én. Esterházy Pál herceg nádor elejti Szirmayt. Vay Ádám, Menegatti János Zakariás és Berzeviczy János Ádám kihallgatása június 22-én. Szlavnicai Sándor Gáspár vallomástétele Bécsben. Sándor Gáspár korábbi pályája és szerepe. Vallomástételeinek terhelő adatai Rákóczira és Bercsényire. Sándor Gáspár vallomástételeinek perdöntő jelentősége . . . . . 66—77

VII. FEJEZET.

Rákóczi írásbeli tiltakozásai Longueval vádjai ellen. Aggodalmai a peres eljárás lefolytatása miatt. Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának 1701 július 6-i összefoglaló jelentése és indítványa. Rákóczi felesége Bécsben, folyamodványa a császárhoz, hogy Rákóczi magyar bíróság elé állíttassék. Külön bizottság kinevezése abban a kérdésben, hogy Rákóczi milyen bíróság elé állíttassék. I. Lipót 1701 augusztus 16-án kinevezi a rendkívüli bíróságot: annak tagjai. Dr. Hoche Márton lovag vádirata és a vádirat kézbesítése . . . . . 78— 88

VIII. FEJEZET.

Rákóczi a bécsújhelyi börtönben. Az őrizetével megbízott dragonyos szakasz parancsnoka lehensfeldi Lehmann Gottfried. P. Sägl Jánosnak, a bécsújhelyi jezsuita rendház főnökének szerepe és 1701 augusztus 17-i kelettel ellátott memoranduma. P. Wolff Frigyes jezsuita szerepe Rákóczi kiszabadítása körül. Könnyítések Rákóczi bécsújhelyi fogságában. Lehmann kapitánynak és öccsének megnyerése Rákóczi ügyének. Rákóczi feleségének 1701 október 24-i látogatása a börtönben. Az udvar álláspontja Rákóczi esetleges megszöktetésével szemben . . . . . 89—103

IX. FEJEZET.

Lap

Tervek Rákóczi megszöktetésére. A végleges terv kialakulása és ebben a két Lehmann testvérnek tényleges közreműködése. Rákóczi szökése a börtönből 1701 november 7-én. A szökés felfedezése és november 8-án, reggel Lehmann kapitány őrizetbevétele. Lehmannak három ízben történt kihallgatása. A bizonyítási eljárás befejezése után december 3-án a haditörvényszék tárgyalása és ítélete. Lehmann kivégeztetése december 24-én . . . . . 104—123

X. FEJEZET.

A többi vizsgálati fogoly. Rákóczi levele a császárhoz, Eleonóra császárnőhöz és József római királyhoz. Elfogatási parancs Rákóczi ellen. Szirmay István, Vay Ádám, Vay László és Mihály, továbbá Szluha Ferenc, Sándor Gáspár, l'Huillier János Ferenc császári kapitány további sorsa. Merényletkísérletek a Lengyelországban tartózkodó Bercsényi Miklós ellen. Szirmay Miklós, Szmrecsányi István, Okolicsányi Pál sorsa. Lehmann Jakab Kristófnak, a kivégzett kapitány megmenekült öccsének, azután Kertzil (Kertzl) András Adalbert hadnagynak, Rákóczi apródjának, Berzeviczy János Ádámnak és végül az áruló Longuevalnak későbbi pályája . . . . . 124—139

Oklevéltár.

1. Frankfurt, 1694 október 10. II. Rákóczi Ferenc a brandenburgi választófejedelemhez, melyben közbelépését kéri a bécsi udvartól idáig el nem ismert hercegi címe és rangja ügyében . . . . 143—145
2. Sárospatak, 1697 április 2. Rákóczi a magyar udvari kancelláriának megküldi gróf Carabelli császári tábornok nyilatkozatát s annak alapján a róla hamis híreket terjesztő egyének megbüntetését kéri . . . . . 146—148
3. Bécs, 1701 április 23. II. Rákóczi Ferenc felesége közbelépésre kéri fel a porosz királyt . . 148— 49
4. Bécs, 1701 május 10. A haditanács a magyar udvari kancelláriának a tett katonai intézkedésekről . . . . . 149—150
5. 1701 július 5.—augusztus 30. Levélváltás a hessen—kasseli és a hessen—rheinfelsi udvarokkal Rákóczi Ferenc elfogatása ügyében . . 150—155
6. Bécs, 1701 július 6. Eilers Jánosnak, a haditanács előadójának összefoglaló jelentése az eddig foganatosított kihallgatásokról . . . . 155—175
7. Bécs, 1701 július (?). Rákóczi feleségének

folyamodványa I. Lipóthoz aziránt, hogy ura megfelelő óvadék ellenében bocsáttassék szabadon, hogy így módjában álljon magyar törvények szerint védekeznie . . . . . Lap 175—176
8. Bécs, 1701 augusztus 6. Az 1701 augusztus 2-án megalakult véleményező bizottság véleményes javaslata a per megindítására s az azzal vonatkozásban álló ügyek elintézésére, Eilers János fogalmazásában . . . . . 177—181
9. Bécs, 1701 augusztus 16. A Rákóczi ellen megindított felségárulási perben ítélni hivatott rendkívüli bíróság tagjai. . . . . 181—182
10. Bécs, 1701 augusztus 16. Gróf Bercsényi Miklós, Szirmay Miklós és Okolicsányi Pál megidézése a rendkívüli bíróság elnöke elé . . . . . 182—183
11. Bécsújhely, 1701 augusztus 17. Sägl Jánosnak, a bécsújhelyi jezsuita rendház főnökének Rákóczi kérésére I. Lipóthoz intézett memoranduma . . . . . 183—187
12. Eperjes, 1701 szeptember 19. Sáros megye jelentése, hogy a Bercsényire és Szirmay Miklósra vonatkozó idézőleveleket megfelelő helyeken kifüggeszttette 188
13. Bécs, 1701 október 15. Dr. Hoche Márton alsóausztriai kamarai ügyész vádindítványa Rákóczi ellen . . . . . 189—199
A. melléklet. Bécs, 1701 szeptember 7. A Hoche Márton számára adott megbízás a Rákóczi ellen megindítandó felségárulási perben a vád képviseletére . . . . . 199—200
B. melléklet. Bécs, 1700 november 1. Rákóczi Ferenc levele XIV. Lajos francia királyhoz . . 200—202
C. melléklet. Bécs, 1700 november 1. Rákóczi Ferenc levele Barbesieux francia hadügyminiszterhez . . . . . 202—203
D. melléklet. Versailles, 1701 december 18. Barbesieux francia hadügyminiszter válasza Rákóczinak . . . . . 203—204
E. melléklet. Munkács, 1701 február 11. Rákóczi Ferenc köszönő levele XIV. Lajosnak 204
F. melléklet. Bécsújhely, 1701 június 21. Longueval kihallgatása Rákóczi jelenlétében és szembesítése Rákóczival . . . . . 205—224
G. melléklet. Munkács, 1701 február. Rákóczi Ferenc utasításai Longueval Ferenc József számára . . . . . 224—227
H. melléklet. Bécsújhely, 1701 június 20. Rákóczi Ferenc kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv . 227—244
I. melléklet. Lengyelország, 1701 május 18. Gróf Bercsényi Miklós levele Du Héron varsói francia követhez . . . . . 244—245
K. melléklet. Bécs, 1701 május 31. Sándor Gáspár kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv . . . . . 246—250

	Lap
L. melléklet. Bécs, 1701 június 25. Sándor Gáspár kiegészítő vallomása	250—252
M. melléklet. Bécs, 1701 június 27. Sándor Gáspár második kihallgatása	252—255
N. melléklet. Bécsújhely, 1701 június 21. Rákóczi Ferenc írásbeli tiltakozása kihallgattatása miatt	255—257
14. Bécs, 1701 október 18. Rendelet a vádirat kézbesítésére és arra vonatkozólag, hogy a Rákóczi által választandó ügyvéd számára szabad bemenetel biztosítandó	257—258
15. Bécsújhely, 1701 október 26. Schwingheim Lipót bécsújhelyi polgármester jelentése arról, hogy Rákóczi nem fogadta el a neki személyesen átadott vádiratot	258—259
16. Bécsújhely, 1701 november 7. Részlet Rákóczi Ferencnek I. Lipóthoz intézett leveléből	259—261
17. Bécs, 1701 november 9. Rendelet a m. kir. udvari Kancellária útján a magyar hatóságoknak Rákóczi elfogatására vonatkozólag	261—262
18. Bécs, 1701 november 24. Utasítás a m. kir. udvari Kancelláriának oly rendelet megfogalmazására és előterjesztésére, mely Rákóczi fejére vérdíjat tűzzön ki	262—263
19. *a)* Bécs, 1701 november 24. I. Lipót elfogató parancsa a bécsújhelyi fogságból megszökött Rákóczi Ferenc ellen, kinek fejére vérdíjat tűzött ki	263—265
b) Bécs, 1701 november 24. I. Lipót elfogatási parancsának németnyelvű szövege	265—266
20a. Bécs, 1703 április 23. Az alsóausztriai udv. kancellária megküldi az udvari kamarának a Rákóczi Ferenc ellen tartott végítélet egy példányát	266— 67
20b. 1703 április. Végső ítélet Rákóczi Ferenc felségárulási perében	267—271
21. Bécs, 1737. Mannagetta (Managetta) János György udvari tanácsosnak és előadónak előadványa III. Károly számára Rákóczi felségárulási peréről	273—291
22. Bécsújhely, 1701 június 21. Br. Szirmay István nádori ítélőmester kihallgatási jegyzőkönyve	295—297
23. K. n. Br. Szirmay István feljegyzései 1701 június 21. és 22. napjain történt kihallgattatásáról	298—305
24. Bécsújhely, 1701. Báró Szirmay István védekezése és utasításai kiszabadíttatása ügyében	305—310
25. Kismarton, 1702 január 6. Hg. Esterházy Pál nádor felterjesztése I. Lipóthoz, melyben magyarázatát adja annak, hogy miért nevezte ki Tolvay Gábort a fogságban lévő Szirmay helyébe nádori ítélőmesterré	310—312

	Lap
26. Pozsony, 1711 április 14. Gr. Szirmay István végrendelete	312—334
27. A Kriegsarchivnak a felségárulási perrel kapcsolatban álló és Szirmay Istvánra vonatkozó adatai (1701—1702.)	334—335
28. Bécsújhely, 1701 június 22. Vay Ádám kihallgatása	336—340
29. Vay Ádámra, továbbá Vay Lászlóra és Mihályra vonatkoznak a következő adatok is a felségárulási perrel kapcsolatosan (a Kriegsarchivból)	341—342
30. Bécsújhely, 1701 június 22. Berzeviczy János Ádámnak, Rákóczi apródjának vallatása	343—344
31. Bécsújhely, 1701 június 22. Menegatti János Zakariásnak, Rákóczi komornyikjának kihallgatása	344—345
32. Menegatti komornyikra, továbbá Rákóczi többi alkalmazottaira vonatkozólag a következő adatok találhatók a Kriegsarchivban	346—347
33. L'Huillier János Ferenc kapitány	347—348
34. Bécs, 1683 január 21. Királyi biztosító levél Sándor Gáspár számára	348—349
35. Bécs, 1706 július 25. Részlet Szlavniczai Sándor Gáspár és felesége késmárki Thököly Erzsébet bárói okleveléből	349—351
36. Pozsony, 1709 május 20. Pyber László püspök bizonyságlevele Sándor Gáspár számára	351—352
37. Kassa, 1711 május 26. Gr. Pálffy János bizonyságlevele Sándor Gáspár számára	352—354
38. Bécs, 1701 július 6. Szluha Ferenc folyamodványa I. Lipóthoz	354—356
39. Bécs, 1701 október 6. Szluha Ferenc kérvénye gr. Buccellenihez, melyben ügyének megvizsgálását sürgeti	356—357
40. 1701 október (?). Szluha Ferenc emlékirata I. Lipóthoz	357—367
41. Bécs, 1701 október 24. Szluha Ferenc ismételt folyamodványa I. Lipóthoz	367—368
42. Gróf Bercsényi Miklós elfogatására, illetőleg ártalmatlanná tételének történetére vonatkozó adatok a Kriegsarchivból	368—370
43. Bécs, 1702 április 24. Jelentés Brikner hadnagy kísérletének meghiúsulásáról	371—374
44. Szirmay Miklósra vonatkozó adatok	374
45. Heiligenkreutz, 1700 augusztus 29. Árva vármegyének Longueval árvai kapitány ellen emelt panasza	374—375
46. Ónod, 1701 június 9. Egy francia tiszt levele Longuevalhoz	375—376
47. Longuevalnak Rákóczi bécsújhelyi fogságával vonatkozásban álló szerepléséhez, a Kriegsarchivból	376—377
48. Bécs, 1702 június 12. Longueval bárói oklevele	377—385

Lap

49. Bécs, 1702 június 12. Az osztrák udv. kancellária értesíti a magyar udvari kancelláriát Longueval bárósításáról 386
50. Adatok Longueval további életéhez a Kriegsarchivból 387
51. Bécs, 1705 december hó. Longueval emlékirata a haditanácshoz, melyben a Rákóczi ellen 1701-ben indított felségárulási perben vitt szerepét magyarázza és panaszkodik azok ellen, akik emiatt azóta ellenségeivé lettek és neki ártani törekszenek . . . . . 388—396
52. Varsó, 1701 május 26. és 29. Du Héron varsói francia követ jelentéseiből . . . . . 400—401
53. Varsó, 1701 július 7. Du Héron jelentése Bercsényi Miklós varsói tárgyalásairól . . . . . 401—403
54. Varsó, 1701 július 14. Du Héron jelentése XIV. Lajoshoz s a reá adott királyi válasz 403
55. Varsó, 1701 augusztus 4. Du Héron jelentése XIV. Lajosnak 404
56. Varsó, 1701 július-augusztus. Bercsényi Miklósnak Du Héron útján XIV. Lajoshoz intézett emlékirata . . . . . 405—419
57. Varsó, 1701 augusztus 11. Du Héron jelentése XIV. Lajoshoz és a reá adott királyi válasz 419—420
58. Varsó, 1701 október 27., november 3. és 10. Du Héronnak a francia királyhoz küldött jelentéseiből a Bercsényire vonatkozó részletek . . . . . 420—421
59. Varsó, 1701 november 16., 17., 20. és 24. Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei . . . . . 422—424
60. Varsó, 1701 november. Gróf Bercsényi Miklós második emlékirata XIV. Lajoshoz . . . . . 424—430
61. Varsó, 1701 november 27., december 1., 16., 22. Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei . . . . . 431—433
62. Varsó, 1702 január 5. Du Héronnak Torcy bíbornokhoz intézett leveléből és XIV. Lajos királynak tett jelentéséből . . . . . 433—434
63. Varsó, 1702 január 30. Du Héron jelentésének Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei 434—435
64. Varsó, 1702 január 26. Du Héron jelentése XIV. Lajos királyhoz. . . . . 435—437
65. Varsó, 1702 február 6. és 19. Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részletei . . . . . 438—439
66. Varsó, 1702 február 24., március 3., 6, és 19. Du Héron jelentéseinek Rákócziról és Bercsényiről szóló részletei . . . . . 439—441
67. Varsó, 1702 március 26., április 7., 8. és 14. Du Héron jelentéseinek Rákóczira és Bercsényire vonatkozó részei . . . . . 441—443

Lap

68. Varsó, 1702 április. Rákóczinak és Bercsényinek együttes válasza Du Héron levelére . 443—447
69. H. n. 1703 március 17. Rákóczi levele Du Héron utódának, Bonnac marquisnak.. . . . . 447—449
70. Kliemiec, 1703 június 15. Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követnek . . . . . 449—450
71. Varsó, 1703 június 15. Bercsényi Miklós emlékirata XIV. Lajos számára . . . . . 450—453
72. Zavadka, 1703 június 29. Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követnek . . . . . 453—455
73. Debrecen, 1703 augusztus 2. Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követhez . . . 455—456

Név- és tárgymutató . . . . . 457—478

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM

I. OSZTÁLY: HAD- ÉS BELÜGY

I—III. kötet: II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703—1712. Közli Thaly Kálmán. 3 kötet. Az első 1703—1706, a második 1707—1709, a harmadik 1710—1712.

IV—VII. kötet: Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704—1712. Közli Thaly Kálmán. 4 kötet. Az első 1704—1705, a második 1706—1708, a harmadik 1708—1711, a negyedik 1711—1712.

VIII. kötet: Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei és más emlékezetre méltó iratai. 1705—1711, Közli az eredeti kéziratokból Thaly Kálmán.

IX. kötet: Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok. 1685—1716. Összegyüjtötte s az eredeti kéziratokból közli Thaly Kálmán.

X. kötet: Pótlékok s betűrendes név- és tárgymutató II. Rákóczi Ferenc levéltára első osztály I—IX. köteteihez. Közli Thaly Kálmán.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN.
1935—951.

1938 NOV. - 8.

